

С Т Е Ф А Н Д И Ч Е В

ПЪТЯТ КЪМ СОФИЯ

РОМАН

НА РОДНА МЛАДЕЖ
ИЗДАТЕЛСТВО ЦК НА ДКМС
СОФИЯ 1962

СТЕФАН ДИЧЕВ

ПЪТЯТ КЪМ СОФИЯ

chitanka.info

Времето е в нас, и ние сме във времето.

Левски

ПЪРВА ЧАСТ

1

— Не, не вярвам на вашата карта, генерале!

— Защо, госпожо Джаксън?

— И питате защо... Тогава войната или е прекалено далеч... Или изобщо това не е никаква война! Все същите обози... Може би тия коли с покъщнина и дечурлига?... У нас, в Джорджия, такива преселения ще видите при всяка суша...

— Но, скъпа Маргарет... Ние наближаваме София! Фронтът наистина е далеч!

— Не, не трябваше да ви слушам! По-добре да бях останала в Константинопол! — каза ядосано Маргарет Джаксън, ала си спомни, че сама се бе решила на това пътуване, вроденото й чувство за самостоятелност я накара да се поправи, тя вдигна очи към оня, с когото говореше, и се усмихна примирително. — Боя се, че за такава кореспонденция не бих получила и пет долара! — обясни тя шеговито.

Събеседникът ѝ, Валентин Бейкър, русобрад генерал, още твърде млад за високия инструкторски пост, който заемаше в турската армия, посрещна с любезно участие нейните думи. Лицето му, хълтнало, с дълъг кокалест нос, изглеждаше продълговато; тая издълженост се подсилваше от острата руса брадичка, която закриваше белег, останал му за спомен от Нагпур, дето преди години Бейкър също бе воювал за британската корона. Без да бърза, той кимна на мисис Джаксън в знак, че я разбира, и приближи още повече коня си отстрани до файтона.

В тоя файтон пътуващ, и друга една дама, възрастна французойка, почти старица, но разговорлива, пъргава и кокетна, с преметната около врата скъпа кожа и с маншон на ръцете. Върху насрещната седалка, извил нозе встрани, та да не пречи на двете дами, седеше мъж със сив пътнически полуцилиндр и ръждиво — жълта връхна дреха. Той минаваше петдесетте и изразителното му лице с дебел нос и сближени, проницателни очи веднага издаваше, че е евреин.

Само преди няколко дни, в навечерието да тръгне от Цариград за фронта, Бейкър срещна у познати американката Маргарет Джаксън.

Нещо в нея съмътно го заинтригува: разведена богата, ексцентрична дама... Ала когато разбра, че тя е кореспондентка на „*Revue des deux mondes*“ — прочутото списание излизаше в Париж и за американския читател, — той изведнъж я погледна с други очи. Как, нима тая привлекателна жена има намерение да иде на фронта? Любопитно... Беше красива безсъмнено; червенокоса, снажна, с едри, малко грубовати черти на лицето и смели движения. Млада ли беше? Сигурно не, ала изглеждаше млада, макар кожата и да не бе така свежа, както у младите момичета. Като я наблюдаваше със симпатия, генералът си мислеше, че тя прилича на него самия. Влече я приключението, оценяваше я той, това ни е в расата. И Фреди (Фред Барнаби беше най-добрият му приятел) заряза своите носорози, щом подуши тука по-интересен лов.

Но скоро Бейкър с досада трябваше да признае, че много черти от характера на Маргарет Джаксън оставаха за него чужди. Например дързостта ѝ, така неприсъща за една, истинска леди; или предизвикателното незачитане на онова, което всеки негов сънародник дори и тук, на Изток, би нарекъл добро държание... Така е, „свободното кръстосване разваля характера“, припомни си той думите на Дарвин, които, му се струваха пригодни за случая с мисис Джаксън: и, които се отнасяха, според него, до всеки един гражданин на Новия свет.

Живял години наред в азиатската част на Османската, империя, дето мюсюлманките, се криеха с яшмаци и зад решетки, Валентин Бейкър неочеквано се бе почувствуval самoten. Не че му липсваха жени; но покорната любов засищаше само похотта му, а той беше самолюбив и горделив човек. Макар очарован от ориента, присъствието на тая кореспондентка сега приятно го вълнуваше... Деликатно и уж случайно, та да не издаде, съкровените си мисли, той спомена пред нея, че след, няколко дни тръгва за фронта и че ако тя иска наистина да види войната, би могла да се присъедини, към щаба му. Мисис Джаксън, веднага прие. Но тя прие, без много да му мисли, с обичайната си безцеремонност, която го дразнеше повече от всичко, и това намали наполовин радостта му.

Така бяха тръгнали.

Сега те наблизаваха града София, дето генералът и щабът му щяха да се присъединят към армията на маршал Мехмед Али.

Уговорили се бяха телеграфически по същото време и маршалът да дойде от фронта. Ала тайното стремление на всички беше Плевен, обкръжената от руснаците крепост, за която от месеци вече се водеха упорити сражения... Сред двадесетината щабни офицери, все англичани, които яздаха след файтона, беше и грамадният Фред Барнаби с неговите нескончаеми ловни истории. Старата французойка и евреинът не принадлежаха към тяхната компания. Бяха ги срещнали във влака и тъй като мадам Леге изглеждаше богата и светска дама, а евреинът излезе, че е известният виенски банкер барон фон Хирш, строителят на железопътната линия, по която пътуваха, въпреки обичая си англичаните с готовност ги приеха в своето общество.

При това скоро стана ясно, че целта на тия двамата е също София.

— Отивам да изненадам сина си! — обясни старата дама, без да я питат, и с особена нотка на възмущение в гласа. — Какво прави там ли? О, той там е наш консул! Вече три години... Клетият, той има сега голяма нужда от мен, неговата майка!

— Аз добре познавам сина на госпожа Леге! — каза веднага баронът, който пътуваше във връзка със строежа на железопътното продължение. — Преди да стане французки консул, аз имах честта господин Леге да е мой генерален представител тук... Може би ние всички ще трябва да се възползваме от неговите връзки в София!

В Саран бей, дето беше последната спирка на железницата, Маргарет Джаксън любезно ги покани във файтона си и за да не скучаят, мадам Леге и баронът приеха. В настите от тях файтони се настаниха слугите им, между които секретарят на мисис Джаксън, Чарли, и нейната камериерка Далайла, една суха и грозна като смъртта стара мома, шотландка, оставена й в наследство, от втория ѝ мъж.

Беше сив есенен ден, нито топъл, нито студен, един незабележителен с нищо облачен ден в началото на ноември 1877 година и както току-що каза Маргарет Джаксън, еднообразието на местността и обозните коли, които срещаха или застигаха, все по-силно изпъваша нервите.

— Съжалявам, скъпа госпожо Джаксън! — рече с весела ирония генералът. — Наистина този дълбок тил говори само на военния... Но почакайте да отминем и София Озовем ли се зад Балкана... Или... Не! Погледнете ония пушещи над височината. Вляво... Видяхте ли ги?

— Руски авангарди? — Клепачите ѝ насмешливо трепнаха.

— Вие пак се шегувате! Но тези пожарища, които виждаме!... Те разкриват друга една страна на войната, за нея не е зле да се помисли. А и да се пише! — прибави многозначително Бейкър.

Без да схване за какво намеква той, Маргарет се надигна любопитно и заоглежда отново хълма, по който възлизаха. Погледна натам и барон фон Хирш, а след него и старата дама, при все че тя не знаеше английски и не разбираше за какво говорят. Между голи, разперени дървета далече вляво се различаваха някакви покриви — може би началото на село, което се крие от другата страна на хълма. Над покривите се виеше мътен пушек. Поне да е истински пожар, а то дими като някое торище, помисли Маргарет и се отпусна на седалището с едно изражение, което казваше, че щом е сглутила да дойде тук, ще трябва да си изтърпи наказанието сега.

— Въпросът е психологически — подхвани Бейкър и тъй като начеваше любимата си тема, заговори по французки, та да го разбира и старата дама. — Ето, вижте! Човек не може да не се възхити от душевната сила и на най-простия турчин.

— Турчин, да? — усмихна се Франсоаз Леге.

— Да, уважаема госпожо. Трагедия и героизъм. Струва ми се, оттук нататък ще видим не един такъв случай!... Изпраща семейството си тоя Осман или Хасан; изпраща го на юг, къде, и той не знае — подпалва своята колиба и тръгва...

— Тръгва?...

— На север, госпожо, да се бие. За земята си, защото тая земя е негова въпреки всичките високопарни слова за български народ... за българска държава...

Като добре школувана светска дама, Франсоаз Леге го слушаше с любезно участие и без да примижи. Ала при последните му думи тя неочеквано побледня (доколкото можеше да побледнее под дебелия слой пудра), зарови брадичка в скъпата кожа, сякаш да скрие там лицето си, и замърмори неразбрано.

— Вашите турци, генерале, станаха нещо като антични герои. „Да изгорим всички мостове зад нас“... — рецитира Маргарет, но се разсмя и махна с ръка.

— Сложете тази фраза като мото на първата си кореспонденция — върна ѝ веднага Бейкър. Ала му липсваше чувство за хумор и

думите прозвучаха вяло.

Докато разбитото шосе кривеше и лазеше по нагорнището, те продължаваха да си говорят все тъй закачливо, прикривайки зад усмивки и изискани думи лошото си настроение, умората от пътя, нетърпението си, яда. От време на време в разговора се вмесваше и старата дама, която съвсем не беше мълчалива и дори сутринта ги бе отегчила с многословието си. Ала откак Бейкър каза, че градът е вече близо, и особено откак спомена българите, Франсоаз Леге се затвори в себе си, погълната от някаква тревожна мисъл. Тя се канеше да сподели тази мисъл със своите спътници, да поискат от тях съвет, но все не се решаваше. Не вземаше участие в разговора и баронът. В себе си, както обикновено, той се беше разделил на две и тоя път, понеже отиваха към фронта, водеше напрегнат разговор; обмисляше и съобразявайки какво поведение да държи към руснациите, ако се случеше някой ден те да стигнат до неговата железница.

Когато разнородната компания достигна обраслото с храсталаци и лозя било на плоския хълм, много напред в просветналата, равнина се различиха тънки, въздушни минарета, гъсто обградили куполите на някаква бяла черква.

— Ето я София! — каза дълго мълчалият барон фон Хирш. Той не за първи път идеше тук.

— Къде?

— Напред!... До самата планина. Ето там! Вдясно!...

Ала още преди старата, дама да обхване с поглед гледката, някакъв вик накара и четиридесетата да се извърнат. Наляво и далеч от тях, там, дето напреди димяха покривите на едва различимите отдолу къщи, сега се виждаше вече цялото село. Пламъци се развяваха, черни пушещи се смесваха с червените огньове над плевните. Вятърът, обърнал се насам, носеше мириз на дим. На Бейкър и неговите спътници се стори, че чуват викове, сриване на зидове; дори и някакъв пукот се чу, който веднага след това се повтори още по-силен и ясен.

— Прилича на стрелба...?

— Да, стрелят — потвърди уверено Бейкър. — Ив Анадола е същото. Такъв е обичаят, когато се разделят с домовете си.

Той се готвеше да подхване пак любимата си тема, когато от групата на щабните му офицери някой викна:

— Казаци!...

Казаци? Бейкър не повярва. А и от мястото си нищо подозрително не видя.

— Това ще е някой от бълтовете на Фреди!

— Предпочитам да е истина! — каза Маргарет и хубавото ѝ едро лице се оживи.

Малко учуден, той се усмихна и с усмивката си искаше да я поздрави за смелостта ѝ, ала в същия миг офицерите вкупом се развикаха:

— Казаци!... Наистина казаци... Там, там, при селото! Приближават...

Бейкър дигна бинокъла си. Вдясно от къщите, обвити в пламъци и дим, по пътя край ниските лозя се появи група конници. Те бяха още твърде далече, най-малко на половин миля оттук, но ясно се изрязваха върху светлия фон на небето. Пътят им водеше насам. Бейкър внимателно ги наблюдаваше. Въоръжени с къси пушки... Високи сплесканни папахи на главите... Червените им бурки се веят... Не, не можеше да повярва на очите си!... Отпред на седлото преметнали заграбеното.

Хладнокръвен, с усмивка на устните, Бейкър почувствува, че го обзема оная позната напрегната трескавост, която при него винаги предхождаше решението да хвърли хората си в сражение. Преброя казаците. Петдесет... Може би шестдесет... А ние колко мъже сме? Двадесет и седем със слугите и барона — или него по-добре да не го смятам...

— Полковник Аликс! — извърна се той към офицерите си, които, повече любопитни, отколкото разтревожени, бяха дигнали бинокли и наблюдаваха приближаващите конници.

Аликс, мършав, като че сущен на слънце офицер, изви коня си и приближи. На години той беше по-възрастен от Бейкър, ала липсваха му неговата предприемчивост и въображение и бе останал с по-нисък чин.

— Заповядайте, сър?

— Разделете хората на две. Барнаби да остане с мен...

Приближат ли на триста ярда — стреляме едновременно. Да мислят, че сме цял ескадрон.

— Разбирам, сър.

Полковникът забърза да изпълни заповедта, а докато Бейкър обясни на файтонджията как да закрие файтона е дамите („Ах, боже мой, ами сега? Ах, боже мой!“ — охкаше и не знаеше къде да скрие чантата си мадам Франсоаз), пристигна приятелят му Барнаби.

— Е, сюрприз! — рече той гръмко. — Признавам, толкова скоро не очаквах!

Фреди беше млад човек, най-много тридесетгодишен, но много по-висок от Бейкър, по-едър и видимо по-силен, с усмихнато лице, без мустаци и брада. Той не носеше гъльбов шинел като офицерите от щаба, не носеше и пътнически полуцилиндър като строителя на железницата. Облеклото му от жълта мека кожа удивително отиваше на спортсменската му фигура и на насмешливото му изражение. На главата си, може би за да подчертава колко е различен от другите, Барнаби бе кривнал малка плетена баретка от камилска вълна.

— Вие винаги си ходите с щастието, Фреди!

— Да, паша, мен отдавна ми е предсказано, че няма да умра в къщи.

— Поне да бяхте оставил наследник, да наследи титлите, който предстои да наследите вие!

Във Фред Барнаби се събираха краищата на два старинни рода. Някой ден той щеше да бъде Ѹрл и дюк, щеше да заседава в камарата на первовете и да влезе в златния алманах на Британската империя. Но някой ден — а много неща можеха да се случат дотогава при неговата страсть да се навира навсякъде, дето е опасно.

— Съжалявам, паша — рече той, като не отмахваше очи от конниците. — Законът не позволява, иначе отдавна щях да ви осиновя...

Между това, като напредваха по пътя между лозя и храсталаци, конниците все повече приближаваха. Зад тях пожарът обхващаше нови къщи. Писъци и дим прииждаха на далечни вълни; Някой стреляше оттам и сигурно стреляше по конниците, но те, привели се над седлата, нито отговаряха, нито се извръщаха.

— Петстотин ярда... — определи Барнаби, вземал спокойно в ръце прочутата си пушка; с нея бе застрелял най-малко десетина носорози.

— Четиристотин и петдесет...

Маргарет скочи от файтона и се присъедини към тях.

— О! — подвикна той, като видя нейното изпънато лице с широко разтворени ноздри. — Спокоен съм поне, че има кой да ми опише геройството!... Четиристотин!...

— Тук е опасно, Маргарет! Най-добре се върнете при мадам Леге! — предложи загрижено генералът.

— Не, благодаря, щадя си нервите.

— А евреинът?... Триста и петдесет...

— Фреди!

— Поправям се: баронът?...

Тя дигна рамене.

— Уверява, че това не са казаци.

— Бедният — първо него ще заколят... Внимание, паша, давайте знак! Триста!...

— Огън! — извика силно Бейкър.

Но Фреди вече стреля.

— Е, това се казва изстрел! — рече самодоволно той, като бързо пълнеше пушката си и се вслушваше в безредните гърмежи, които идеха отляво и дясно, дето зад храсталациите се бяха прикрили разделените на две офицери.

— Обзалагам се, че свалих тоя, харунди ли се казва... Атамана!

— Вижте, бягат! — викна Маргарет. — Е, Фреди! (С Барнаби всички се държаха интимно, тъй както се държеше и той.) — Кълна се, че още в първата си кореспонденция ще ви опиша!... „Наследникът Фред Барнаби с феноменален изстрел сваля атамана на казаците, жестоко опожарили едно бедно мюсюлманско село“... Възхитително, нали?

— Колко сте мила — каза той и дигна пушката да се прицели пак, ала конниците се бяха разпръснали като ветрило към селото, към горичката, и той не искаше да рискува с втория си изстрел.

— Уви — рече Бейкър, — такава статия няма да види бял свят, скъпа госпожо Джаксън! Ние сме на турска служба, доброволци, да, но Фреди си е чист англичанин, а Съединеното кралство е *неутрално*!...

— Но вие наистина напредвате, паша! — извика с престорено удивление Барнаби. — Дявол ме взел, ако това не е достойно за „Пънч“!...

Докато те се шегуваха, офицерите от щаба препускаха след конниците, не да ги преследват, по-скоро да се уверят в точността на

своята стрелба. Когато най-сетне те се върнаха и полковник Аликс дойде да рапортова на Бейкър, с острото си женско чувство Маргарет първа усети, че нещо не е в ред.

— Е? — попита генералът, озадачен от нерешителността на помощника си.

— Не са казаци, сър.

— Не са казаци! Искате да кажете, не са руски части?

— Съвсем точно, сър.

Бейкър погледна най-първо мисис Джаксън, после прехвърли очи на старата французойка и на барона, притичали да разберат какво става.

— Обяснете, полковник!

— Убитите са четириима, сър. Други двама са тежко ранени. От тях разбрахме, че са черкези... да, мюсюлмани са. Някои от селата край София са черкезки, сър.

— Но ние сме свидетели, Аликс... Тогава тези разбойници са нападнали свои едноверци!...

— Селото е българско, сър.

— И аз го твърдях... Това е Горубляне! Не се вижда никаква джамия — каза баронът.

Най-първо Бейкър, а след него и другите извърнаха погледи към далечното село... В горния край изгорелите къщи димят. Пожарът не спира, разстила се по едва забележимия склон, обхваща лови и нови домове, плевни, обори. Между пущеци и червени и жълти пламъци се мярка чернова, губи се, чезне и тя от погледа...

— Продължаваме пътя си — каза внезапно генералът. — Ще съобщя за случая на софийския мютесариф.

— А ранените черкези? — попита Аликс.

— Сънародниците им ще си ги потърсят.

— Може би тия от селото ще им дадат първа медицинска помощ — каза Барнаби, но никой не се разсмя на шагата му.

Те поеха отново. Чак когато възвищението със селото постепенно се загуби и те се озоваха в някаква хълтина, барон фон Хирш извади карта, взря се в нея, после изведнъж се изправи във файтона, сякаш беше открил най-сетне нещо много важно.

— Ето го — рече той по английски и сетне по французки. — Ето трасето!

— Какво?... Трасе?

— Да, госпожо. — И той седна, за да не пречи на дамите, но пак не изпускаше от очи трамбованата настилка, която се виждаше успоредно на пътя. — Трасето за продължението на моята железница. Аз мисля, че ви казах? — обърна се той към Маргарет и генерала, които не бяха проговорили, откак отново тръгнаха. — Това е една част от общия замисъл: Цариград — Пловдив — Ниш — Бялград...

— Виена — допълни Бейкър, комуто общият замисъл беше поясен, отколкото предполагаше евреинът.

— Да, да... Виена! И оттам Париж... Берлин... Петербург. Цяла Европа.

— Европа без Лондон е половин Европа — рече насмешливо Барнаби. Той приджаваше от другата страна файтона.

— Сигурно... да! Но аз не искам да кажа в такъв смисъл, любезни господин Барнаби. Аз говоря за икономическите връзки.

Той поговори още известно време за икономическите връзки, после внезапно се извърна към Бейкър:

— Ще ми направи голямо удоволствие, ако мога да ви покажа...

— Не разбирам, господин барон?

— За моето трасе говоря, господин генерал. Те трябва да са наслагали донякъде и релсите! Ето, сега стигаме път, по който може да се излезе на Орханийското шосе. Там са моите складове... и станцията. Госпожо Джаксън? Мадам?

— Защо не — каза Маргарет. — Ако не се отдалечаваме.

А старата французойка, без да разбира за какво говорят, от любезното съгласи.

— Така е и с пътя за рая — рече Барнаби, — трябва първом да поизбиколиш, докато намериш най-голямата порта.

Дамите се разсмяха и Бейкър, забравил най-сетне неприятното произшествие, сам поведе компанията по посочения от барона междуселски път. Какво щяха да видят тук, какво видяха, никой не разбра, тъй като трасето беше все същото, като се изключат релсите, които почваха отнейде и не учудиха никого. Вместо обози на няколко пъти те срещаха селски каруци и коли, натоварени с оборски тор или с дърва; селяни се виждаха и по околните нивя, но личеше си, че бяха „диви българи“, защото забележеха ли файтоните и блестящата им свита от офицери, вместо да приближат към пътя, побягваха надалеч.

Те минаха и край никакво село, пусто, каменисто, после по дървен мост над малка рекичка и накрая поеха все край висок стръмен хълм, за който баронът, разбрал, че железницата му ги е отегчила, побърза да обясни:

— Този хълм обгражда от изток града като полумесец. Тук, доколкото си спомням, имаше сложени оръдия.

— А, да, Муси бейлер табия, нали? — оживи се Бейкър. Преди да тръгне насам, той се бе запознал с града и укрепленията му.

Евреинът не помнеше името на табията, но селцето, което виждаха вляво, знаеше, че се нарича Слатина.

— А ето там насреща моята станция! — посочи той няколко нови, розово боядисани постройки, към които водеха и блесналите от предвечерната светлина релси. — Не се виждат хора — прибави той ядосано, — както и предполагах. Всичко е замряло!

— Може би са на складовете!... Нали казахте, че имате големи складове — опита се да го успокои Маргарет; железницата му вече твърде много я отегчаваше.

— Война, бароне! Ще си починат хората ви, затова пък после ще работят двойно по-бързо!

— Шегувайте се, любезни господин Барнаби! Не знам другите какво ще спечелят от войната, но питате ли мен — четиристотин души съм докарал тута, все специалисти: австрийци, французи, италианци... И на всички плащам. Как да ги прогоня, след като едва съм ги събрали?

На всички плащаше турското правителство, но събеседниците му не знаеха това. Дамите дори изразиха гласно своето съчувствие.

А Фред Барнаби каза:

— Тогава наистина ни чакат премеждия. Сигурно добрите хотели в града са заети.

Неговите думи преобърнаха мислите. Трябва да бързат, и без това скоро ще се смрачи.

Те дадоха гръб на станцията, подкараха бързо, прекосиха селцето Подуяне, за което баронът бе споменал, и най-сетне стигнаха до дълбокия крайградски ров. От другата му страна сред купища боклуци жъlteеха камъните на античен градеж. По-далече се виждаха зидове и първите софийски къщи. Почекнял мост прехвърляше каменна гърбица над рова; там заптии внимателно проверяваха тескеретата. Това изглежда не ставаше бързо. На широкото разкаляно предмостие,

обградено от разкривени ханчета и ковачници, се бяха струпали десетки обозни коли, коли е ранени, от който се разнасяше тежка миризма на гной, и други селски коли с чергила или търговски каруци със стока за утрешния пазар.

— Ще трябва да се чака — рече с досада и яд Маргарет Джаксън, като местеше очи от дървената порта със заптиите към околните каруци и коли, откъдето я гледаха брадати, груби, озлобени или похотливи лица. Така неприятно ѝ се струваше всичко, така отвратително, че само възпитанието ѝ, а и подсъзнанието, че се намира сред мъже (тя дори и в такива случаи предпочиташе да бъде център на мъжките погледи, отколкото да мине незабелязана), я възпираще да не наругае барона и неговата железница, която ги бе отклонила от предишния им път.

— Уредено, сър! — рапортова на Бейкър един от адютантите, избръзал напред с книжата.

Миг по-късно по разкаляния мегдан се понесоха викове. Заптиите се разтичаха, забълскаха коларите, извръщаха биволите настрана и крещяха невъобразимо.

— Разчистват път за нас — каза барон фон Хирш. Както Бейкър, и той знаеше турски и бързаше да превежда на дамите.

— Влизаме — рече генералът и подкара в оправнения от заптиите проход към моста. След него тръгна файтонът с двете дами и барона банкер, после Фред Барнаби с кожените си дрехи и плетената барета, после офицерите от щаба и накрая слугите.

2

По същото време, когато чужденците прередиха всички и влязоха в града, на претъпкания с коли и люде мегдан пред Чауш паша капу се намираше и един от агентите на руското разузнаване. Той не беше предрешен, защото не беше военен, а българин, загубил както мнозина в миналогодишното въстание цялото си семейство и затова сега доброволно захванал се с такава страшна деятелност. Наричаше се Дяко и външността му (беше широкоплещест четиридесетгодишен мъж) от пръв поглед говореше що за човек е и какво може да се чака от него. Той носеше яката на шубата си вдигната, а плоско дъnestия калпак прихлупен, така че от лицето му се виждаха само остри, сурови очи и гъсти, увиснали мустаци. Понякога, като проточеше нетърпеливо глава да огледа какво става при моста, лъсващо дълбок белезникав белег на брадясалата му буза; той белег придаваше на лицето му не само страшен, но и неприятен израз.

Бе оставил коня си в близкото село Враждебна и вече от час кръстосваше калния мегдан, а все не се решаваше да приближи. Тескерето му беше фалшиво. Дори не беше написано за него. Той го взе в последния момент от друг един руски агент — българин, колкото да има в себе си някакъв документ. В селищата, дето мина, то му вършеше работа. Ала тук изглежда комендантът беше необичайно взискателен, тъй като заптиите внимателно оглеждаха при влизането всеки немюсюлманин.

Смрачаваше се вече. Той извади часовника си. Най-късно в шест ще затворят портите. Какво да предприеме? Дали не е добре да изпрати по някой българин писмо за Андреа Будинов и да го извика тук? Първом, на кого можеш да имаш доверие в тия времена; и докато занесе писмото, докато го намери... Пък Андреа я сети кой съм, я не... Пет години са това! Вълка му е дебел вратът, че сам си върши работата! Тази мисъл прогони от ума му колебанията. Той сви цигара, запали я, смукна жадно и се шмугна между колите с ранените, та да заобиколи ханчетата и да излезе на открито поле.

Дяко беше свикнал на кръв. Както ръцете, и сърцето му бе хванало коравина, откак тия същите турци безчеловечно изтребиха цялото му семейство. Той вървеше между колите с ранените и нарочно димеше в носа си, та да не усеща смрадта на гангренясалите им рани. А османлиите го срещаха с озлобени погледи, защото беше гяур и беше здрав; и той отвръщаше на безсилното им озлобление с дваж поголямо озлобление. Той нито за миг не се запитваше защо ги бавеха и тях още тук, вместо час по-скоро да ги откарат в болниците на града. За него беше ясно, че и това е някоя турска неразбория. Да пукнат, казваше си той, и без това падне ли Плевен, ранени не ранени — милост няма да има. Тогава ще видим къде ще се криете!... Внезапно той се сети за убиеца на своите мили, прегълтна злорадството си и мрачно закрачи по калния път. Каруца издрънча, някой му викна нещо; ала той беше така потънал в ненадейно зиналата бездна на мъчителните спомени, че нито се обърна, нито чу. Ще го намеря аз... няма да ми избяга! — промълви по навик само с устни. Тази мъст, този неугасим огън го гореше деня и нощя. Целият живот му се струваше като едно голямо, народно отмъщение и в центъра на това отмъщение беше неговото, личното — ще намери той Търмъшляята, където и да се скрие, все някой ден ще го намери и ще му плати!...

Зад налбантницата беше запряла дълга колона руски пленници. Дяко познаваше вече тази печална картина, но сърцето му пак се сви, щом видя окъсаните брадясали руси мъже — без шинели, боси, мнозина с рани. Той мина покрай тях, почувствува погледите им по шубата си, по здравите си влашки обуща. „Братушка“... — извика несмело някой подире му. Може би молеше за хляб. Дяко си наложи, не се обърна. Той забърза, отмина, излезе на полето и тръгна издалеч, все покрай широкия ров, на север. Този ров — той помнеше добре — обикаля целия град. Беше стръмен, дълбок, в него се събираще вода, но Дяко трябваше да го премине, ако искаше още тая вечер да намери своя човек.

Заобиколи от север града и час по-късно, когато съвсем се стъмни, приближи отново изкопа от обратната страна, дето — спомняше си — бяха българските махали. Вятърът се бе усилил и разгонил облаците. Станало бе студено.

Пропълзя до рова и безшумно заслиза. Пръстта беше песъчлива, рохкава от неотдавнашния дъжд; свлича се. На дъното имаше вода и

Дяко навлезе в нея, като задъхано сумтеше и безгласно ругаеше. Водата проникна през крачолите, вледени прасците му. Той забърза, докато кракът му отново стъпи на твърда почва. Оцеди се, разкопча щубата, заизкачва се по насрещната страна. Тя бе подсилена със зидария и той бързо се изкатери, опипвайки в тъмнината издатините и залавяйки се за коренищата.

Горе, в окрайнината на града, вятърът го срещна и съвсем вкочани нозете му. Дяко искаше да скочи, да ги разтрие, а мигновено се прилепи о насипа и затаи дъх. Гласове! Нощната стража?... Черни силуети се мяркаха пред белезниковия зид — с пушки на рамо, скучени, без ред. Краката им шляпат в рядката кал. Единият разправя нещо. Другите се кискат. Дяко напрегна слух да разбере какво говорят, но вятърът пищеше в изсъхналите храсти и до ушите му достигаха само отделни, несвързани слова и смях. Не се смеят, като кучета лаят, мислеше той ненавистно, сложил пръст на револвера си. Как би го изпразнил в черните им гърбове! Едва изчака заптиите да стигнат завоя, надигна се, пресече разкривения крайградски път и потъна в най-близкия сокак.

Тук вятърът не брулеши. По цялото протежение не се виждаше нито една светлинка. И калта беше друга, гъста, лепкава. Подкованите обуща на Дяко затъваха в нея и той с мъка крачеше, като се придържаше ту в единия, ту в другия зид на сокака. Къде щеше да го изведе тоя ням, черен улей? Той вървеше, оставил се повече на чувството си, отколкото на паметта. Веднъж само да излезе в чаршията!... Пред него белезниковите зидове кривяха, разширяваха се, събираха се; стрехи надвисваха над тях, призрачни порти, клони се противагаха и плетяха мрачен свод, през който примигаха далечните есенни звезди. Задъхан, Дяко се вслушваше в собствените си стъпки и все му се струваше, че някой го следи в тъмнината.

Внезапно зидовете край него широко се разтвориха. Той се озова пред някакъв разхвърлян, хълтнал площад. Встрани, надалеч, светулкат прозорци. По-наблизо се извишава купол на джамия с минаре без връх. Два фенера мъждееха в хълтината и тия два фенера, един срещу друг сред разкривения площад, му припомниха — намираше се в Муселим махала. Тогава е сред турци! Подхванали нишката, спомените избликуваха и се редяха. Той ясно си представи пътя до Куру-чешме, представи си го с всичките подробности, с

всичките препятствия — и с отчаянието, което бе изпитвал през ония зимни месеци на седемдесет и трета, докато обхождаха с Андреа същите сокаци, ужасени, че делото им се е провалило, че е пропаднало безвъзвратно... Не се провали то ни *тогава*, ни *после!* — каза си Дяко, възбуден от спомените, скри глава в яката и бързешком се отправи към фенерите. Дървеното мостче си е все тук... А колко е придошло дерето! Той премина на другата страна и нагази пак в калта. Кой сокак да поеме? Тесният тъмен, може би безопасен; ала широкият извежда право на Солни пазар — оттам лесно се стига до Куру-чешме.

Избра широкия и отново пое покрай зидове. Тук вече имаше калдъръм и фенери. Той избикаляше светлината им, закриваше се в сянката на стрехите и все по-дълбоко навлизаше в града. На една от пресечките се спря и се ослуша. Пак турци! Поена ги по гласовете — самоуверени, разпалени. Цяла тайфа иде насреща му... Той неволно понечи да се върне, ала онова всегдашно чувство на ненавист, влязло вече в кръвта му, мигновено го спря като с юзди, извърна го, прилепи го към най-близката порта. Той сграбчи револвера си. Открият ли го, ще стреля... Шест патрона са!

Турците приближаваха. От тъмнината, дето се таеше, Дяко ги наблюдаваше с трескави очи. Не са заптии. Сигурно бейски синчаги, окъснели по кафенетата. Говореха за Плевен. Хвалеха Гази Осман. Трепел той там враговете на правата вяра; свършвала се вече силата на московците... Скоро ще видите дали се е свършила, стрелна се злобно в мисълта на Дяко, а зъбите му бяха стиснати, ще се счупят, и сърцето бълскаше в гърдите. Възбудените от разговора мъже минаха само на разкрач от него; лъх на ракия го досегна. Те се отдалечиха и се загубиха в тъмнината, а той още дълго стана опрян о портата, цял в пот, при все че есенният вятър го пронизваше.

Пак пое. Мина между дълги паянтови бараки. През тънките им стени се чуваха стенания, псувни. Улицата смърдеше на карбол и гной. И тук целият град вони на болница, разсъждаваше той. А ето и Солни пазар! Разкривен площад с неравен калдъръм и малки дюкянчета наоколо. Да пресече ли? Навред бяха натрупани сандъци, кошове, цели грамади миризливи бурета. Пазач обикаляше край тях. Ще помисли, че за буретата му! Дяко тръгна да избиколи. Но пред осветеното кафене имаше хора. Не турци. Не и българи. Чужденци — позна ги по широкополите им шапки и по волността, с която се смееха — като

ония, пред Градската порта... По-нагоре, след сводестия вход на Керван сарай, светеха два малки хана. Фесове, цилиндри, офицерски наметала се мяркаха пред тях; от закритите с перденца прозорци долиташе женски кикот... Не, тук градът не спеше. Войната тук бе придобила друго изражение.

При голямата бяла черква той отново забави крачките си. Наоколо още светеха дюкяни. Или и това бяха ханове? Един файтон прозвъня с разхлабените си шини по калдъръма и се скри в тъмнината. Някой пееше на отсещната страна. А в градинката пред нагиздената сграда на класното училище (помнеше го добре нали в него учителствуваше Андреа!) се преплитаха светлините на десетки разлюлени ръчни фенери и в менливите им лъчи се мяркаха биволи, чергила на коли, мъже с носилки. Отделни гласове се чуваха, викове, стенания. Дали бе същият обоз, който видя при портата, или друг? И защо ги разтоварват в училището? И него са обърнали, в болница! Наблизо трима-четирима османлии бяха спрели да позяпат — да се порадват, че войната е далеч от тях. Нека зяпат, и до тях ще дойде.

Внезапно някакъв вик го стресна. На него ли...? Чу скимтене, лай.

Друг глас изрева:

— Ей, де ти е фенерът!

На мен... Заптии... Хрътки!... Той отскочи към по-плътна сянка, притича покрай кепенци, шмугна се в някакъв разграден двор, през руини на горяла къща...

— Кой си ти, бре?... Стой, стой, ще стреляме! Стой! — ехтяха в тъмнината гласове след него и лаят ту приближаваше, ту се отдалечаваше. Невероятно пъргав за набитото си телосложение, Дяко тичаше; прескочи ниския зид, който му се изпречи, прекоси друг двор и някакъв непрогледен сокак, докато най-сетне се озова на широка неосветена улица. Витошка! — позна я той по тъмния масив на планината, която се изпречваше в дъното.

Спра се за миг задъхан, с разтуптяно сърце. Ослуша се. Виковете не се чуваха. Не се чуваше и лаят на хрътките... Некадърници! — рече той с презрение. И да гонят ги мързи!

Пое по широката Витошка и крачеше бавно не само защото беше заморен, но защото внезапно и някакво пренебрежение го беше

обхванало; едно желание да докаже сам на себе си, че не го е страх и че е срещал къде по-големи опасности и премеждия.

Той измина още двеста крачки, още сто, и ето го най-сетне Куручешме! Четвъртият площад сякаш бе покрит от огромния чинар, извишил снага в средата му. Вятърът шиба високите клони; писък и тъпко плющене се носи в тъмата; наоколо фенерите мигат изплашено.

Дяко хвърли неволно поглед зад себе си и тръгна по пътечката под чинара. Как тракат горе клоните и как скрипти в краката му пясъкът!... Стигна чешмата — да, тая, с трите чучура. Равномерното шуртене, вместо да го успокои, още повече изпъна нервите му. Той се взря в насрещната къща. Мъжделивата улична светлина едва досягаше нейното и без това наполовин скрито от високия зид лице. Двукатна, голяма, с трипрозоречна издатина и покрив като кобилица, тя му говореше за неговия роден край, Средногорието, и може би затова така добре я помнеше. Само зидът от гладки печени тухли му се стори друг, непознат. И пристройката отлясно — нея я нямаше... Чудно ли е за толкова години!... Прозорците на горния кат светеха. Върху прозрачното перде на единия се очертаваше слаб, подвижен силует на мъж.

Той е, реши Дяко, ала се сети, изми калта от обущата си, изтърси отпред щубата и чак тогава приближи портата. Потърси пипнешком чукалото. Не намери. Някаква ръчкависе от горната греда. Звънец? Като в букурещките къщи!... Той силно го дръпна — веднъж, дваж — и зачака.

Стоеше, ослушваше се, а горе в къщата нито знак, че са го чули. Само в средния прозорец слабият силует се смени от друг, широкоплещест, с високо вдигната глава. И някаква игрива, шаговита песен се зачу, придружена от китара. Далече е войната от тях, не са опитали сладостта ѝ, помисли с горчивина и упрек Дяко, ала се сети за заптийските патрули, за хрътките им и ядосано задърпа звънца.

— Кой си? — попита иззад самия зид силен мъжки глас, а нито скръцване на врата, нито стъпки се бяха чули. — Кой си? — повтори по турски гласът.

Баща му ще е, съобрази Дяко.

— Другар на сина ви. Българин.

— Що си без фенер?

— Ида от път.

Но голямата порта остана затворена. Вместо това от някакво незабелязано досега прозорче в тухления зид надникна едро, мустакато лице. Очите зорки, изпитателни. Като на ястреб.

— Какво искаш?

— Нося вести на Андреа.

Ястребовите очи се присвиха.

— Тук няма никакъв Андреа!

— Как?... Ваша милост не е ли...? Не си ли бащата на Андреа Будинов, учителя?

Човекът изръмжа нещо, мустакатото му лице се дръпна, потъна в зида, прозорчето с тръсък се затвори.

От смайване Дяко не помръдна. Как може? Той добре помнеше: срещу чешмата; горният кат издаден, покривът извит... Или са напуснали? Сигурно са напуснали — скрили са се нейде! Това заключение, при все че го изплаши, възвърна предишната му енергия. И сега какво? Да се връща с празни ръце? По-добре да дочака сутринта, може би ще намери някой друг от тогавашните дейци. Имаше една жена. Госпожата й казваха... Не, не може да си спомни името ѝ. А как ще си спомни тя за него? Също имаше един ханджия. Кой, кой обаче? И цяла нощ по улиците с фалшиво тескере... Хрътките, припомни си той (тия животни му бяха противни, те го плашеха).

Дяко погледна пак към къщата. Ония на прозореца ги нямаше. Гласовете бяха замъркнали. Само китарата досягаща слуша му, но и нейният строй беше някак чужд — дори не турски, не гръцки, а чужд, както му изглеждаше чужд високият зид от гладки печени тухли и както бе чужда пристройката... Той се спря. Зидът му спомняше нещо. Да! Пристройката тогава я нямаше, но зидът... Андреа на подбив спомена стопанина му... За какво го бе споменал?... Не, тази къща не е същата. Къщата на Будиновци... Но ето я там! Ето я къщата на Будиновци...

Той направи само десетина крачки, излезе из мъжделивия кръг на фенера и в мрака на есенната вечер пред очите му изплува съседната къща, по-малка, също тъй двукатна, с трипрозоречна издатина и покрив над нея, приличен на кобилица. Зидът отпред беше нисък, каменен, портата по-тясна и без навес. Един-единствен

прозорец се виждаше да свети на отсамната страна в горния кат, но и неговата светлина бе затулена от пътно перде.

3

Него ден Андреа Будинов си наложи и целия следобед остана в къщи. Искаше да изпита волята си; веднъж завинаги да скъса с живота, който водеше напоследък и който живот, Андреа мъчително го чувствуваше, срамеше и него, и близките му.

Той се залови за книгата, която четеше, чете упорито, с предаденост, със страсть, но скоро тъкмо тая предаденост и тая страсть, така присъщи на всичко, което младият мъж вършеше, събудиха в душата му предишните терзания. Той се отпусна на леглото и вторачи очи в потона. Лежеше, пушеше цигара след цигара и искаше да не мисли за нищо. А колко странно! Тъкмо това го караше да мисли за войната с нейната неизмерима надежда и с бездната от отчаяние, която зина, откак руснаците бяха спрени при Плевен; за себе си в тая бездна... Малодушие, недоверие, говореше си той по оня безгласен начин, при който само силно очертаните му вежди ту се събираха над носа, ту изведнъж и високо се надигаха. Всичко е в моята глава. Те там се бият, мрат за нас... а аз тук преценявам какво е... защо е... колко ще трае...

Но той не преценяваше. И да искаше, не можеше да прецени, защото бе така пристрастен, целият строй на мислите му така нагласен, че залиташе в една или друга посока, а после разочарованietо опустошаваше и сърцето, и душата му — до нова надежда и до още по-мъчително стремление... Ако можехме ние тук да помогнем с нещо, разсъждаваше възбудено той и се обвиваше в дим. С някоя чета... Или да нападнем обозите им? Но с кого? — питаше се горестно. С кого, щом всеки го е страх и от предишния ни комитет, речи го, не е останал никой...

Той продължаваше да крои и да се лута, докато внезапно се опомни и отчаяно махна с ръка. Не падне ли Плевен, всичко ще отиде нахалост. Брат му Климент, лекар в една от болниците на английската мисия, споменаваше за преговори в Лондон; преговори за примирие по почин на Русия — чул го от самия Сен Клер, английския съветник на коменданта. Руските войски щели да се оттеглят зад Дунава...

Тая непоносима мисъл съвсем го разстрои. Той скочи. Запали нова цигара. Тръгна мрачен из стаите. Спря се, пак тръгна... Беше черноок, двадесет и пет — двадесет и шест годишен, тънък и слаб, с дълги крайници, от което изглеждаше по-висок, с лице напрегнато, твърде тясно и бледо — лице на постник, както казваше насмешливо баща му, но което жените винаги забелязваха. Някаква изразителност криеше всяко движение у тоя младеж, една широка амплитуда от нежност до грубост, в която нямаше преходи. В класното училище той преподаваше отечествознание и история на света, а напоследък, защото тъй се случи, че много бе пътувал, още и французки език. Понякога той тайно пишеше и стихове. Каква нужда на душата му засищаха те, какви достойнства имаха, защо се срамуваше от тях и бързаше да ги скрие дори от брат си Климент, той не се запитваше. Ала както в тези съкровени часове, така и в училището той биваше все същият — спонтанен, пламенен. По-старите учители неведнъж го предупреждаваха да внимава пред учениците; чуят ли дума, те я носят в домовете си, а навсякъде има турски уши. И с ума си той се мъчеше да бъде благоразумен. Но това само увеличаваше хаоса от противоречия, в който живееше напоследък. Колебания, съмнения, тъй неприсъщи на характера му, го препъваша на всяка крачка; той се чувствуваше самотен и неразбран...

Излезе от стаята си. В салончето, залепили се на издадените към съседския двор прозорци, бяха жената и момчето на другия му брат Коста. Като ги видя, той се обърна да се върне, но Славейко викна подире му:

— Чично, бързай да погледаш, чично!

— Нищо не искам да гледам...

— Ела, ела, Андреа! — повика го и Женда, без да откъсва очи от онова, което с такова любопитство наблюдаваше вън.

Женда беше светтолика и цветуща, жена съвсем по вкуса на Коста, който я бе довел от ихтиманските села, при това беше и бременна в началните месеци. Макар по-млада от девера си, тя го наричаше направо по име, както по неизвестни причини всички наричаха Андреа.

— Какво има? — спря се недоволно той.

— Ела да видиш каква важна госпожа пристига у бай Радоеви! Само колко джамадани има! И слуга!... И слугиня!...

— Аз я видях отблизо, чичо! Аз я показах на мама! Баба Тодорана разправя, че била мириканка!

— Не мириканка, а американка — поправи по навик детето Андреа и заинтригуван, защото ставаше дума за жена, пък и за първи път в препълнения с чужденци град идеше лице от такава народност, бързо приближи прозореца.

Долу, пред голямата порта на съседите им Задгорски, бяха спрели два файтона. Наоколо се трупаха дечурлига, жени, стари турци с броеници в ръце, чирачето от хаджи Данчовото кафене (изпратено сигурно да гледа, та после да разправя) и дори един циганин на магаре и друг, евреин, вехтошарин, с мръсно кожено калпаче и панер в ръце. Всички зяпаха прехласнати високата чужденка с късо карирano палто и малка спортна шапчица, която разговаряше с младия Задгорски (хубавецът Филип беше тикнал пръст в джебчето на своята нова синя жилетка, кимаше с глава и важничеше повече от всеки други път). Оглеждаха с удивление и големите кожени куфари; тях махленският хамалин сваляше внимателно от файтона под зоркото око на дребничкия секретар и на мис Далайла, която, ако не беше толкова грозна и суха, тълпата също би я взела за господарка.

— Сигурно е някоя графиня! — каза с копнеж Женда.

Откак в града дойдоха няколко титулувани дами и господа, на първо място председателката на английската санитарна мисия, виконтеса Стренгфорд, софиянци бяха наклонни да виждат във всеки пристигащ чужденец я лорд, я граф или друго някакво величие, за каквito цариградските вестници, получавани преди войната, често споменаваха.

— Върви им на съседите — додаде със завист Женда. — И само те ли са! Ами у чорбаджи Мано — в двете къщи; и у господин Трайкович... А пък у Госпожата е самата милостива леди!

— Да си ги търкат на главата! — рече злобно Андреа. — Виж го она пуйк Филип какво се надува, като че не той на нея ще слугува, ами тя на него!...

— Их, и ти с твоите... Все такива! Че да бяхме си взели и ние бе Андреа! Ей вие с бати Климент ще се сместите в салончето, пък в стаята ще настаним...

— Ти тия ги разправяй на мъжа си! Мен не ми минават — рече той неприязнено и преди да тръгне, хвърли още един изпълнен с

омраза поглед навън. — Ей ти го и бай Радой — зърна той стопанина на съседската къща. — И дядо хаджия, може ли без него! Остава още и Неда да излезе да им се кланя... тпу! Какво племе сме — те дошли на турчина да помагат, а ние: да се сместим, да ги поканим!... Смести се! — викна. — Изритай мъжа си, пък сложи някой от тях да спи при тебе в леглото!

— Не те е срам — дръпна се тя. — Какъв човек, всичко наопаки!...

И Женда се залепи пак о стъклото, а Андреа ядосано тръгна назад към стаята си.

Какъв човек съм, мислеше си той. Наистина — объркан! Седя в къщи, разсъждавам, философствувам, с жените спорове водя... И чакам, разбира се, чакам наготово. А какво друго ми остава, освен да чакам, попита се внезапно, когато влезе и тресна вратата на стаята си. Какво друго мога да направя?... Въпросът го запокити пак в предишния хаос. Той забрави чужденците — те само бяха прибавка, — забрави, че от седмици вече бездействува, тъй като училището бе разпръснато по разни бараки и къщурки, а и учениците все по-рядко идеха. Съзнанието, че стои и чака, че чака в безсилие и неизвестност, се бе превърнало в някаква страшна примка. Предпочитам да знам, каквото и да е, но да знам! Собственият му глас го стресна. Внезапно той съзря толкова жестокост в своите думи (Какво да знаеш, Андреа? В какво да се увериш? Дали ще сключат мир с Турция? Дали ще се оттеглят зад Дунава?), че той сграбчи с две ръце косата си и дълго остана сред задимената стая прав, прегърбен, с мъчително, страдалческо изражение на небръснатото от седмица лице, с един ням ужас в очите, които сякаш бяха видели отново, както след въстанието, хиляди и хиляди безкръстни гробове. По-добре да не мисля! По-добре да направя като другите и да не мисля... да не мисля! — повтаряше си той и все не помръдваше. Какво мога аз един? По-добре да не мисля...

И наистина, за миг като че ли всичко изчезна. Глуха, няма празнина завладя ума му, цялото му същество. Това беше толкова изненадващо и непознато, че Андреа се изплаши. Колко просто било и как ми е леко! Но веднага, сякаш разбудени от гласа му, терзанията го налетяха на цели орляци. Все тъй ли ще бъде? И докога? — припомняше си минали народни страдания, започвали и те с песни и свършвали с кръв и пепелища. Не мога повече... не искам...

Задушавам се тук! Грабна феса си и се втурна надолу по дървената стълба.

На вратата се сблъска с Климент. Както винаги, докторът носеше със себе си миризма на карбол, просмукала се в мундира му.

— Какво ново? — сграбчи го веднага Андреа.

Климент сви уморено рамене.

— Още два обоза ранени.

И гласът му издаваше прекомерна умора. Но той се усмихна. Като мобилизиран лекар и за да не дразни ранените, заповядано му бе да носи турска офицерска униформа и той я носеше със странна смесица от насмешка и суета. В мундира той изглеждаше още построен, представителен. Топлият оливно зеленикав цвят на сукното отиваше на неговото светло, винаги избръснато лице, украсено с меки кестеняви мустаци. Сравнени, двамата бяха почти еднакви на ръст, Климент само три години по-възрастен от Андреа, с типичните за цялото семейство високи, малко полегнали назад чела, които придаваха поривист израз на лицата им, ала докато всяко движение у Андреа подсказваше енергичен характер, докторът видимо беше човек въздържан и принципен.

— И двата обоза са от Плевен — поясни той. — Забавили са се по пътя...

— Остави обозите им!

— А, щях да забравя! Англичани дойдоха...

— За войната те питам? За преговорите?

— Все същото.

— Все същото — повтори глухо Андреа, пусна го и понечи да излезе.

— Чакай!

— Какво?

— Ти пак ли при оная? — погледна го Климент остро, с неприкрит упрек и досада.

Бледите брадяси страни на Андреа станаха керемидени.

— То си е моя работа! — бълсна гневно ръката му той, пресече дворчето пред къщи и силно затръшна портата.

Ако на излизане от къщи Андреа не бе срецнал брат си, ако краткият отговор „все същото“ не бе дошъл тъкмо кога отчаянието разкъсваше душата му, ако най-сетне Климент не бе споменал така предупредително „оная“, тоест Мериам, една продажна жена от шантана на папа Жану (шантани наричаха хановете с червен фенер, които никнеха в тиловите градове като гъби), Андреа може би щеше да спази намерението си и сега нямаше да е при нея. Но всичко това се случи, обида и горчивина се примесиха в едно и като нямаше кому да ги изплаче, той самият не разбра как се озова в шантана на французина, как си поръча чаша мастика, а след втората и цяла стъкленица, не сети кога измина със стъкленицата в ръка мрачните коридори към задните стаи на жените и се вмъкна при оная, на която брат му дори не искаше да спомене името.

Сега той лежеше до Мериам уморен и заситен, обхванал с една ръка голия й гръб чак до гръдта, триеше брадясалата си страна в пълното й рамо и не бързаше да си отива.

— Хубаво... — каза тя — ах, много... — И галеше косата му.

— Много... — каза той.

Те помълчаха известно време, отпуснати, лениви.

— Пак мой Андреа иска пий?

— Остави... Не ща вече...

Те говореха по французки, но месеха и арабски и гръцки слова — езици, които Андреа бе понаучил при своето тригодишно скитане надолу из Близкия изток. Той само на турски не искаше да говори с нея и колчем тя подхванеше, веднага я прекъсваше.

— Или я чакай! — отметна се. — Я дай! Дай! — повтори той, подръпна разпуснатата й синкова коса и посочи с очи мастиката.

Мериам беше мелез, но еврейското в нея преобладаваше. Имаше нещо приглушено и тъжно във всяко нейно движение, в изражението й, в говора. Отде бе дошла тя? От вонящия лабиринт на софийското гето ли? Или папа Жану я бе докарал заедно с другите десетина жени от

някое далечно пристанище? Андреа не знаеше. Не питаше. Война, това обясняваше за него всичко.

Тя сигурно беше негова връстница, но изглеждаше поне десет години по-възрастна. Лицето ѝ, овално като яйце, се беше загубило под дебел слой помади и белила; веждите бяха сближени, нарисувани с чернило; чернило обкръжаваше и очите, малко изпъкнали и мътни; дълъг нос се спускаше над голяма месеста уста, от която сега беше избърсано червилото. Не, Мериам не беше хубава. Можеше да бъде наречена дори грозна — и такава я видя първия път Андреа. Но тялото ѝ беше едро, с чиста кожа, гърдите ѝ го караха да се забравя. През трите години на скитничество бе навикнал е подобни жени. А понякога я и съжаляваше...

Той отпи няколко глътки от мастиката и пак се отпусна на нара.

— Вода иска? — чу гласа ѝ.

Не, не искаше вода! Гърлото и стомахът му горяха — нека изгорят... Той обходи с очи потъналата в мрак стая. Кои ли други са били днеска тук? Мислеше отпуснато, лениво, без ревност и дори без отвращение. Тия от железницата, то се знае... И от мисиите... А веднъж заварих тук италианския консул — дали не е идвал пак? Той поне има такава хубава жена... Или нашият уважаем съсед мосю Филип Задгорски?... Споменът за младия съсед Задгорски, приятел на надошлиите в града чужденци, даде нова насока на мислите му. Въщност различаваме ли се ние двамата с него? — запита се стреснато Андреа. И Филип безделничи по цял ден, макар че си е купил диплом в Париж. И аз безделнича... без диплом! Колко пъти вече го виждам, като иде с приятелите си в шантана. При Сара ходи... И При циганката... Не съм питал Мериам навестява ли и нея?... Не, не! Би било отвратително! Чудовищно ще е, изтръпна той, съзнал внезапно, че може би те двамата — тъй различни, тъй омразни един на друг — лежат с една и съща жена. Идеше му да скочи, да удари с юмрук напомаденото ѝ грозно лице, ала неочеквано и пак тъй внезапно, както бе почнал безпричинният му гняв, той съзна, че всичко това е последствие на нещо случило се преди — дори преди самата война, — почувствува се безсилен, безпомощен, безполезен, отпусна се и отчаяно изпъшка. Омагьосан кръг! Какво друго мога да сторя? Да се върна в къщи? Защо да се връщам? Кому съм нужен там? На Климент? На Коста? На бащата? Всеки си знае работата, какво иска

знае, от него какво се иска... А аз? Аз? Андреа Будинов, много науки започвал, сега учител в класно училище, което вече никой не посещава, член на несъществуващ революционен комитет... Скитал... Скитал... страдал... плакал... И ето къде съм! Ето какво съм!...

Той се насили да се засмее, но се видя като в огледало, жалък, пропаднал повече, отколкото искаше да вярва, сам се изплаши от себе си и гласът му беше глух, когато каза:

— Вчера бяха четири... Тая сутрин само две...

— Мериам не разбира — засмя се тя.

— За училището ти разправям...

Той гледаше към прозорчето, дето светлината бързо гаснеше в батистеното перденце.

— Кой ли си пуска децата в такива времена!

— Андреа... деца?

— Ти си глупачка — каза той раздразнен. Но си спомни, че в началото и тя както другите му искаше по две сребърни меджидии, а напоследък не приемаше от него пари. Това сега му се видя странно, смешно. Той се разнеки и силно я прегърна. Тя се отпусна на гърдите му, замряла и смутена от неочеквания му порив.

— Защо не искаш вече от мен пари?

Тя мълчеше. Той повдигна с пръст брадичката ѝ и се взря в очите ѝ.

— И пари, за пари казвам... Андреа — пари — Мериам! — подражаваше и той и повтаряше думата „пари“ ту по французки, ту по арабски.

— Андреа хубав... Мериам много хубав Андреа обича... — каза тя най-сетне и щом видя, че устните му се разтегнаха в подигравателна усмивка, грабна ръката му и почна да я целува.

— Е, е... стига с тия глупости!

— Не глупости...

— Ох — рече той. — Що ми трябваше да те закачам.

— Не, не! — все по-силно протестираше тя. — Мериам много хубав Андреа...

— Мълкни! — извика той. — Не ти ли омръзна да повтаряш на всички все едно и също!...

Тя занемя и той дори не се запита разбрали го беше или не. Ала внезапно — и това се случваше за първи път в живота му —

някакъв копнеж го прониза, едно чувство, което не можеше да назове. Той си представи, че е с друга тук, някоя, която няма име, която го обича истински, и той нея — недокосвана, чиста, само негова... Само негова... Смешно, опомни се, за какво съм се загрижил! От мастиката ще е... Но той вече не можеше да лежи до Мериам. Допирът на горещото й тяло му стана неприятен.

Той се извърна, седна на нара и отново взе мастиката. Ето докъде ме доведе бъркотията в главата ми! Надигна стъкленицата и пи жадно. Пи отчаяно.

— Мастика иска вода? — изправи се на колене до него еврейката, загрижена, че пие наведнъж толкова много.

— Стига с твоята вода! — бълсна я той, а сам остана да седи, отпуснал ръце, с глава, от която бяха избягали всички мисли.

Тя пак се притисна в гърба му.

През ризата си той усещаше еластичната мекота на гърдите й, дъхът й пареше врата му, ала всичко това сега за него беше безразлично, дори противно. Той сам не знаеше защо седи така, какво чака, а седеше и чакаше — и чакаше тревожно, с очидание, сякаш нещо непременно трябва да дойде, нещо, от което зависи целият му по-нататъшен живот... Напразно, нищо не дойде, не се повтори дори и копнект отпреди.

Стреснаха го ръцете на Мериам — теглеха го назад. Той се освободи от тях; изправи се рязко; задири жилетката си, палтото.

Тя изплашено го гледаше. Тясното му лице бе съвсем побледняло от изпитата мастика. Той напразно се силеше да улучи ръкава на палтото си и това непохватно, пиянско движение заедно с вечно падащия над челото кичур, й се струваше толкова мило, едновременно момчешко и мъжествено, че тя продължаваше да седи на колене върху събралия се китеник, сякаш застанала за молитва пред един капризен идол, гледаше го покорена и покорна и не помръдваше.

— Вече отива? — прошепна тя, когато Андреа ядосано успя да навлече палтото.

Без да я погледне, той забърка в джобовете.

— НА... Плащам си... — И хвърли до нея няколко гроша с желание да я унизи, а да унизи и себе си.

Тя пак не помръдна. Чак когато той отвори вратата и излезе в коридора, Мериам грабна дрехата си и се втурна подире му.

— Тъмно! — задърпа го тя.
— Остави ме...
— Заптие фенер иска...
— Остави ме, ти казвам, махай се!
— Чакай!... Мой фенер вземи!
— И без фенер ще си намеря пътя. Но тя не го остави.
— Заптие... много заптие, Андреа!
— Шишшт! Мълквай!... Искаш целия град да научи, че съм тук
ли?

Като не се чуваше, той говореше по-високо и от нея. В дъното скръцна врата, жълта светлина лизна изправения шкаф, чорлава женска глава надникна. От стълбището към горния кат се чу фалцетът на папа Жану:

— Недоволен ли е господинът?...

Андреа се дръпна силно и се затича, кой знае защо, изплашен, че ще го видят тук.

— Не, не... Там изгоряла къща... Ох! — застигна го еврейката тъкмо когато той се мъчеше да отлости вратата към горялата, все още не срината част на сградата. — Там страшно — каза тя. — Върви...

Тя го поведе по тъмния коридор, като го държеше за ръка.

Минута по-късно Андреа се измъкна през задния вход на шантана. Тръгна между сиви зидове, по смрадливи боклуци, из запустели, плесеняси срутини на къщи, останки от палежи през миналогодишното въстание.

Тук беше вече съвсем тъмно, а краката му все повече натежаваха и устата се схващаше. Е, хубаво де, пия. А какво друго да правя, тежко пристъпяше той по хълзгавия стръмен калдъръм. Вече и училище нямаме... в бараки са ни сврели. Аз ли да събирам учениците от домовете им? Хубава работа! Той се засмя. „Господин хаджи Теодосие, дойдох да взема дъщеричката ви, че нали такова... вас ви е страх да я пуснете сама“...

Насили се да се разсмее отново, ала неочеквано се спря, облегна гръб о единния зид и се замисли. Мътни, червеникави кръгове се въртяха в тъмнината, нещо блещукаше сред тях, очи го гледаха и той замахна с ръка да ги отпъди... Страх, разсъждаваше той. Страх ги е, Андреа, нали виждаш, всичко е настръхнало! Като тогава, кога бесеха него... И като след въстанието... (За въстанието той научи в Кайро и

докато се върне, то бе потушено.) Ами тебе не те ли е страх, признай, попита се предизвикателно, а после неочеквано мисълта му отскочи цели пет години назад... Ти забрави ли? *Него* беше ли го страх?... При спомена за човека, който бе разтърсил и преобърнал живота му с примера на собствения си живот, той цял потръпна. Най-многото и мене да обесят... и толкова, каза си веднага и запристъпя тежко по калдъръма. И толкова, да, и само толкова... А какво друго? Нищо, нищо... само толкова... Аз съм луд! Пиян съм, напих се като свиня, осъзна се той и тъкмо тоя мигновен проблясък на разума му го ободри. Значи не съм толкова пиян, щом мисля, че съм... Но не успя да изрече в себе си последната дума, нозете му съвсем отказаха да го държат, той само свари да се облегне о зида, после тъпо и безчувствено се свлече на калдъръма. Не съм!... Не съм! — настояващо някакъв глас в него. Дълъг резен сиво небе се мярна горе, между покривите... Звезди... И те се прекатуриха, срутиха се заедно с надвисналите стрехи върху му... Нещо се завъртя — и на другата страна... После той не знаеше вече къде е, какво е, но устните му продължаваха да тръпнат и само едно ниско продрано хъркане подсказваше отдалеч, че в тъмния сокак спи човек.

5

Когато казаха на Дяко, че Андреа не е в къщи, той махна ядосано с ръка. Наистина, дяволски късмет!

— Кога ще се върне?

— Ами ще се върне — отговори оня, който отвори вратата. Беше Коста, вторият брат на Андреа, разговорлив и любопитен двадесет и седем годишен мъж, черновежд, с кривнат нос и малки заострени мустачки. — Заприказвал се е... С приятели... Ами тъй де! Инак какво ще прави по това време, нали виждаш каква е тъмнина! — заговори той по навик веднага на „ти“.

— Че той в града ли е?

— В града, амчи къде? А, помислил си, че не е в града? — засмя се с всичките си едри, разкривени и пожълтели от тютюна зъби Коста.

— Ще го почакам тогаз.

— Той може и да позакъсне малко.

— Знайте ли го къде е?

— Бе не го знам, ама... може да позакъсне. Случвало се е.

— Добре, ще чакам.

И Дяко се дръпна към градинката, като ругаеше на ум и Андреа, и себе си.

— Къде? А! Ела де! — застигна го Коста и го задърпа. — Влез, влез...

А когато Дяко го последва в отвода, Коста приближи лампата към широкото му скучесто лице, видя белега и рече:

— Тъй си и мислех... Не си тукашен.

Дяко кимна и щом забеляза, че погледът на събеседника му се свлича по шубата, побърза да обясни:

— Препънах се в тъмнината.

— А, случва се! — повярва веднага Коста. — И мен веднъж ми се случи... Моят брат, по-големият де, докторът, той завърши в Русия, та той разправяше, че в Петербург по улиците нощя било като през деня. Помисли си колко фенери имат! Пък у нас... Как няма да се препънеш! Нека изсъхне, аз после ще ти го изчеткам.

Той не преставаше да говори, помогна на Дяко да свали шубата, донесе му мокър парцал да избърше обувките си и вършеше всичко с толкова простата и непринуденост, че от първоначалното стеснение на госта не остана следа.

— Моят брат, докторът де, той си е тука, чете — каза Коста с особена, собствена гордост, когато минаха край стълбището и се отправиха към дъното на приземния кат.

Стигнаха малка сводеста врата и той внимателно я отвори.

— Влез, тати е вътре.

Стайчката беше ниска и задушна. На миндера Славейко играеше с чуканчета. Старият Слави Будинов седеше до масата под окачената засенена лампа и от светлината ѝ неговата суха прошарена коса лъщеше като избеляла слама. Лицето му оставаше в сянка, а мустаците, и без това по-тъмни, изглеждаха съвсем черни и му придаваха строг израз. Той сигурно не предполагаше, че влезлият е чужд човек, защото спокойно отпи от кафето си и продължи съсредоточено да събира някакви колонки с числа. Това занимание видимо му доставяше удоволствие. Но внезапно той вдигна глава, стрелна през очилата си влезлия Дяко и погледът му се промени. Той отмести настрани листовете, като предпазливо ги обърна наопаки, свали очилата си и се изправи да се ръкува.

— Ако искаш, почакай го — каза му той, щом разбра, че търси Андреа. — Аз бих рекъл утре, но щом трябва... чакай! — прибави старият, явно свикнал да казва винаги и във всичко своето мнение.

Те седнаха и разговорът бързо потече. Кой е гостът? Откъде е? За какво търси техния Андреа?... Тия двама Будиновци, и бащата и синът (Дяко съмътно си ги спомняше отпреди), искаха всичко да знаят. И то не че им беше нужно! Просто от любезност и от една своеобразна предпазливост, която робството, а още повече войната събуждаше, у тях към всеки пришълец. Дяко назова името си и сдържано прибави, че иде от Златица — учител е там, това го води при Андреа.

Нямаше причина да не му повярват. Златица ли? Бащата и синът още повече се оживиха. Родът им е от Копривщица, съвсем наблизо. Ходил е, нали? Роднини имат там, едни са живи, други умрели — Петко Будин, Цоко Будин...

— Те, умрелите, не са умрели, ами ги избиха... — втурна се да разправя Коста, но баща му веднага го пресече и върна отново

разговора на Златица.

— Та значи ти си оттам — каза Слави. — То и ние колко пъти сме кръстосвали вашия край. Такава ни е работата, търгуваме с аба и сукно.

Те и в Етрополе бяха ходили, и в Орхание, та чак до Тетевен и до Плевен.

— Плевен... — повтори Дяко и ги погледна под око. — Какво се чува за войната там?

Лицето на Коста цяло се озари, но бащата предупредително го спря.

— Ние не знаем нищо — каза той. — А ти, Коста, я иди виж какво стана! Жените щяха да донесат кафе на гостенина — даде Слави натъртено, видял, че синът му не разбира намека и се готви да разговаря за войната.

Дяко добре познаваше това привидно, престорено и всъщност тъй многозначително безразличие. Та знаят ли го наистина кой е, какъв е, с каква цел е дошъл? Андреа ще им каже, не аз, мислеше той и все по-нетърпеливо поглеждаше към вратата.

Женда внесе кафето. След нея, свършила кухненската работа, безшумно влезе и майката — младолика жена, свикнала да мълчи пред мъжа си, която веднага се хвана за своето плетиво и само от време на време вдигаше глава да погледне ту странния гост, ту своите.

Настроението на Дяко съвсем се развали. Той чувствуваще, че е излишен, че с присъствието си пречи на семейството да си ляга; преструващ се, че не вижда погледите, които си разменят, и макар да не бе ни най-малко словоохотлив, напрягаше се и сам диреше поводи да поддържа разговора.

— Като идех към вас, сгреших къщата — подхвана той.

— Случва се — рече веднага Коста.

— Полъгах се по лицето ѝ. Чукам... искам да кажа, дърпам звънеца им...

— А, ти за бай Радоевата къща ли! Вярно, тя прилича на нашата.

— По едно и също време сме ги строили; пък и на тях родът им е от Копривщица — поясни старият Слави и сега не само Женда и Славейко, но и майката внимателно се вслушаха в разговора.

— Та дърпам звънеца... Никой. Пък горе един пеят, други свирят...

— То е за графинята! — не се сдържа Женда.

— Нали Климент ти каза. Не е графиня. Американска кореспондентка е! — разпалено я поправи Коста.

— Может да е всякаква, ама е графиня. Вие ако бяхте ѝ видели само джамаданите...

— Не джамадани, а куфари! И когато Климент ти каже, че не е графиня, значи, че не е!

— Стига с вашата графиня! — скара се Слави. — Откак съм си дошъл, само туй се приказва... Я чакайте! — ослуша се той.

— Андреа ли? — трепна Дяко.

Майката стана и излезе в отвода. Другите продължаваха да се ослушват.

— Не е — каза тя, когато се върна в стаята и седна на столчето си. — Забави се. Дано не му се е случило нещо!...

— Ще му се случи... Знам аз какво му се е случило — избухна старият. — Продължавай — извърна се той рязко пак към госта. А големите му мустаци потръпваха от безсилен гняв.

Дяко се поколеба. Нещо има... Нещо става, но какво?...

— Ами... за къщата ми беше думата де — подхвана той пак. — По едно време чувам през зида гръмогласно: кой си!

— Бай Радой! — подсказа Коста.

— И току изведнъж два големи увиснали мустака през някаква дупка на зида...

— Той!... Той! — развикаха се Женда и Славейко.

— Е какво?

— Ами... питам го аз, тоя де... А той, като че пари му искам... „Тука няма никакъв Андреа“! — вика. И тряс прозорчето.

— И тряс, а! — Коста се заливаше от смях. — Представяш ли си го, тате, на прозорчето. Нали на прозорчето? „Няма никакъв Андреа!“ И тряс... Ха-ха-ха...

— Той, Коста си ги разправя само — предупреди сина си Слави.

— Комшийски работи... Нищо няма.

— Нищо ли? Ти, тате, не го гледай какъв е приказлив. И той ни обича, колкото ние него...

— Стига, Коста!... Всеки за себе си. Той сега човека графини посреща, Неда за французкия консул ще жени... А ти: един Андреа ще му развали настроението... Ехе, нависоко хвръкна той, остави го!

Той се сети, че сам е казал повече, отколкото трябва, пред чуждия човек, сети се и за най-малкия си син, който все още не се връщаше, погледна ядосано стенния часовник и стана.

— Твоя милост щом си решил да чакаш... чакай го. Ще те заведем при Климент; той и без това гори лампата до полунощ. Ние с Коста ще лягаме, че утре стока ще приемаме... Води го, сине, хайде, и да не се заплеснеш и ти там!

Те тръгнаха — напред с лампата Коста, след него Дяко, а подире им вървеше и пълничката, бременна Женда. Но тя не ги придружи до стаята на доктора, а свърна към издаденото салонче и жадно се вторачи в осветените странични прозорци на големия съседски салон.

Американската графиня се бе излегнала на едно от техните прочути виенски канапета. Беше с друга рокля, лилава, на дълги светли черти, преметнала бе крак връз крак и пушеше с дълго цигаре, съща кадъна... Прозорецът отрязваше наполовин разположилия се до нея мъж, ала Женда веднага реши, че е хубавецът Филип. И ръката на друг някакъв мъж се виждаше там — държеше чаша с вино и леко, ритмично я полюшваше...

Вторият страничен прозорец бе закрит с тюлено перде. На него се очертаваха силуети на мъж и на жена и Женда, която не за първи път ги наблюдаваше, знаеше, че са французкият консул и младата Неда Задгорска. Те си говореха нещо и вече само по това, как изтънчената дъщеря на съседа им държеше главата си изправена, малко източена напред, как стремително се навеждаше към важния консул, ставаше ясно колко дълго се е учила тя в чужбина.

— Ах, щастливци! — въздишаше Женда, като гледаше отдалеч ту сестрата, ту брата Задгорски, и с цялата си душа ги облажаваше и им завиждаше.

6

Консулт Леге и Неда се бяха отделили в предната част на препълнения с чуждестранни мебели салон, седяха един срещу друг и си говореха. Всичко край тях показваше широката ръка на Радой Задгорски и похвалното желание да се върви в крак с културния живот на европейските градове, дето Неда и Филип дълги години бяха учили и дето самият Радой, амбициозен търговец с големи проекти, неведнъж бе ходил. От потона висеше донесен от сина месингов полилей с модни кайзерови лампи. Неговите млечно — стъклени абажури хвърляха мека светлина по всички кътчета на салона. Край стената, до массивния дъбов бюфет с шлифовани стъкла, беше хармониумът на Неда. Баща ѝ го купи, когато тя завърши пансиона във Виена; и сега нейният хармониум, като се изключи малкият спинет на маркиза Позитано, жената на италианския консул, за които спинет малцина знаеха, беше в града единственият инструмент от този вид. Върху лакираната поличка на хармониума между два посребрени свещника се жъlteеше обрамчена дагеротипия. От нея гледаше с продълговатите си очи майката на Неда и Филип, починалата преди десетина години Зоя Задгорска. Точно под полилея и зад стола на консула се намираше еднокрака кръгла масичка, отрупана с албури и изгледи от Париж и Виена. Все там, в кристална ваза, имаше и цветя, умело и с вкус подредени тая сутрин от Неда — едно занимание, на което тя се отдаваше с жар, както се отдаваше на всичко, което вълнуваше нейното развито чувство за красота и хармония.

Неда беше стройна, добре развита млада жена; с гъста тъмноруса коса, по модата пусната над челото в реснички; с тънка талия, която подчертаваше бюста ѝ; с хубави дълги ръце. Отдалеч и от пръв поглед тясното ѝ лице изненадваше с цветовете си, пастелно меки и въздушни, както и с постоянния стремителен израз, който се подсилваше от държанието ѝ, още момичешко, непристорено и малко несръчно в голямото общество. Някак особено бе съставено това лице — може би ушите много назад и прилепнали, или брадичката твърде напред, а носът прекалено тесен... Очите ѝ най-дълбоко бяха

запленили консула Леге. Ту златисти, ту сиво-зеленикави, обкръжени с гъсти мигли, малко учудени и очакващи, те като да не живееха в този свят, а в друг никакъв, в света на мислите, в света на справедливостта, възпитана от книгите, на благородните намерения и въздоржените чувства...

Самият консул, макар двадесет и четири години по-възрастен от Неда, също имаше привлекателна външност. Висок на ръст, с отсечени и донейде заучени жестове, той се обличаше умерено по модата, с вкус, и тъмните му коси, сресани в средата на път, сребрееха по слепоочията. Но лицето му имаше свеж цвят и още младежки израз. Понякога по грижливо избръснатите страни на това още толкова младо лице неочеквано и изненадващо избликваха хубави, тръпчиви червенини. Те подсказваха физическа и вътрешна чистота, както и неподозирана при един така уравновесен човек стеснителност.

Сега той бе намерил най-сетне удобния случай и бързаше да ѝ разправи за пристигането на майка си.

— Научих вече от Филип — кимна тя и златистите ѝ очи го погледнаха с тревога.

— А да! Забравих наистина, че той беше в консулството!

— И че по ваша препоръка госпожа Джаксън е у нас? И това ли забравихте?

— Неда! С какво съм заслужил?

Изражението ѝ изведнъж се промени.

— Можехте да ме предупредите, Леандър! Викате майка си, а аз дори не знам — рече тя обидено.

— Но аз не съм я викал, кълна ви се.

Тя се изви на една страна между ръчките на стола; зелената модна виенска туника, в която беше облечена, още повече се изпъна и очерта дълги млади бедра.

— Изглежда вече не ми вярвате, Неда — каза той, като деликатно прехвърли поглед от ската на очите ѝ.

— Знаете, че винаги съм ви вярвала.

— Разберете, скъпа! Самият аз съм изненадан. Моята майка, която трудно се решава да иде до сестра си в Амиен... да предприеме такова пътешествие!

— И как си го обяснявате? — попита тя със затаен гняв в гласа.

— Как? О боже! Безсъмнено тя е разбрала от писмата ми за нашите намерения! Скъпа моя, та тя е майка! Мой дълг бе да я уведомя... И после, влезте в моето положение: тя по-добре от всички знае колко се измъчих с бившата си съпруга... И сигурно за детето е мислила!...

— Да, сигурно е мислила за Сесил — побледня Неда и смутено се надигна в стола.

Тя не снемаше поглед от Леге — от тъй милото за нея, умно, овладяно лице, състарено от внезапната тревога. Но не изпитваше ли същата тревога и тя?

— И сега признайте, моята роля не е завидна, нали? — каза глухо. — Спомням си, във Виена сестрите ни водиха на някакво изложение. Предстои ми да се чувствувам като ония нещастни коне...

— Вие сте нервна и преувеличавате, Неда.

— Уви! Не преувеличавам. Аз съм българка, Леандър, и вие знаете, че аз не се срамувам от народа си. Че страдам за съдбата му... Но — о господи! — нима веднъж съм чувала госпожите от мисиите какво говорят за моите сънароднички?

— В случая сравнението ще е само във ваша полза, скъпа. В наша!

Тя изкриви устни. Сравнение!... Изключение!... Не бяха ли я унижавали достатъчно тези думи през последните години от престоя й във Виена, тогава, когато другарките ѝ започнаха най-сетне да се държат с нея като с равна?... О, как жаднееше тя Леандър да заяви, че застава изцяло на страната на нейните сънароднички — не само на нейна страна! Нека я изльже макар, но да го каже! Ала обективен и справедлив както винаги, е мълчанието си консултът подчертаваше, че тя е различна от тях и това, което други път би я ласкало, сега я измъчваше и унижаваше.

Той хвърли поглед към мъжете край мисис Джанксън, увери се, че те са заети със свой разговор, и продължи настойчиво:

— Та вие сте завършили пансион, Неда! Също такъв пансион, какъвто е завършила и майка ми. Вие имате маниери, знаете езици — вашият французки е не по-лош от французкия на леди Емили, казвал съм ви го неведнъж, нали? Повтарям ви, всяко сравнение с вашите сънароднички...

— Ако майка ви го направи — прекъсна го тя. — И какво би променило това за нея? — прибави Неда с горчивина, която се превърна в очите ѝ на рой обидени и мрачни искри.

— Не, не ви разбирам — разпери ръце той. — Какво искате вие от мене! Знаете чувствата ми, знаете, че ще ги устоявам. Знаете, че отдавна съм си изработил убеждения за положението на вашия народ, че му помагам спроти силите си... А моята книга!... Ваш дълг е да бъдете справедлива. Нима мога да не съм доволен, че майка ми е дошла? Въпреки всичко аз съм радостен, Неда!

— Разбирам — съгласи се тя. — И аз се радвам.

Но макар че взаимно се уверяваха в радостта си, нещо в лицата им продължаваше да издава тяхното недоволство и обърканост.

— Да, радвам се — повтори тя горчиво. — И все пак аз имам към вас една молба, Леандър. Обещайте ми!

— Обещавам.

— Вие ще ми спестите унижението, нали? Вие ще ѝ кажете, и надявам се вече сте го сторили, че аз не съм натрапница... Не, не ме прекъсвайте, изслушайте ме. Че аз ви обичам — за вашето благородство, за вашата огромна култура... и знам ли още за какво! — да, това мога да го твърдя без свян и преструвка... Но как да ви кажа... О, тя може би ме мисли от ония жени, които ламтят само за положението на мъжете... за богатството им...

— Неда! Скъпо дете!... Та вие сте богата, вие сте красива, млада...

— О, би било ужасно! — едва не извика тя, като силно притисна ръце към своите изпънати от корсажа гърди. Ако тя такава ме мисли, ако вие ѝ позволите тя да ме мисли такава, Леандър, страхувам се, че ще ви разлюбя!

Тя говореше все по-разпалено, все по-страстно, гордостта я беше преобразила, и от изящното кокетство, от сдържания тант, на който я бяха учили през последните години в пансиона, не бе останало нито следа.

— Скъпа моя — прошепна той с възхитен и изненадан поглед, надвеси се и пое ръцете ѝ в ръцете си. — Как усложнявате вие нещата, о как излишно ги усложнявате!...

А в това време Филип, за когото днешният ден с появата на американката в техния дом бе донесъл едно неочеквано вълнение, седеше като на пружини върху стола си — тържествен, сияещ и все пак смутен. Той с мъка откъсваше очи от пламтящата с червените си коси мисис Джаксън, кимаше възбудено на двамата ѝ събеседници (дошлите заедно с Леге да се запознаят с нея майор Сен Клер и маркиз Позитано) и пак се връщаше на хубавата кореспондентка, пак се усмихваше несъзнателно на всеки неин намек, дебнеше желанията ѝ, бързаше да ѝ покаже още и още нововъведения в дома си, да ѝ разкрие още ценности на душата си, та да я убеди, че той отдавна е нещо по-различно от своите сънародници, ония, които тя бе срещала вече в София или щеше да среща. Но умната, опитна мисис Джаксън тая вечер не правеше никакви сравнения. За нея Филип Задгорски беше млад, хубав, силен мъж, при това тукашен, сиреч екзотичен. Изпитото вино бе прогонило умората ѝ, обкръжението на мъжете и забавният им разговор сладостно я вълнуваха. Макар в тяхната компания да нямаше французин, разговорът и тук се водеше по французки език, който Филип, следвал в Париж, владееше едва ли не по-добре от останалите трима (и това се прибавяше към самочувствието му).

— Вие просто разбърквате всичките ми понятия, господа! — казваше Маргарет, като крепеше в единия край на устата си дългото филигранно цигаре, което не бе оставила, откак Филип деликатно ѝ довери, че му го е подарила някаква хaremска дама. — Добре, какво излиза от всичките ви думи? Излиза, че българското население — нали за него уж се води войната! — излиза, че то съвсем не е така русофилски настроено, както го представя, да речем, „Дейли Нюз“. Стига ли дотук „Дейли Нюз“, майоре? — извърна се тя към седящия от лявата ѝ страна Сен Клер и побърза да настани изразителното си лице така, че да бъде осветено благоприятно.

— Съжалявам за стария „Таймс“ и за вашето любопитно „Ревю“, любезна госпожо Джаксън!

Майор Сен Клер ходеше цивилен, винаги много елегантен. Беше мършав англичанин, с високи рамене и дълги крайници, с необичайно тъмни, почти черни очи, обкръжени от къси мигли, и с неизменна приветлива усмивка на сухите си устни. За разлика от повечето надошли тук англичани той изглеждаше общителен и дори сам диреше познанства, но както в общителността, така и в любезнотта му скоро

се досещаше никакво отчуждение, самота. Тя неволно смущаваше дори и сънародниците му. Той живееше от много години в българските земи на империята и никому не се виждаше чудно, че от започването на войната изпълняваше съветнически мисии ту в тоя, ту в оня сектор на фронта. Всъщност Сен Клер имаше друга, много по-важна задача, но няя малцина знаеха. Той ръководеше английското разузнаване тук, а тайно наблюдаваше и самото турско командуване.

— Колкото до „Дейли Нюз“... О, мога да мина и без него! — прибави иронично той.

— За „Дейли Нюз“ ли става дума! — възклика мълчалият от доста време маркиз Позитано, италиански консул в града и най-добър приятел на Леге. — Да, хубава каша ви забърка миналата година това външно скромно опозиционно вестниче, майоре! — рече той с безцеремонност, която допадна на Маргарет, ала не и на Сен Клер; още по-малко на Филип, очакващ от такова общество само изискани думи.

— Да — каза майорът, — у нас е прието всеки да има свое мнение.

— Мнение? Ха! В случая това звучи като хумореска!

— Не разбирам, любезнотта ви, маркизе...

— О! Става интересно! — извика Маргарет и намигна съучастнически на младия домакин, който седеше точно насреща ѝ.

Позитано отпи от виното си, сложи чашата на ниската софра и тихичко се разсмя. (Да покаже на гостите, че *въпреки всичко* семейството му държи на традицията, пък и като чувствуващо, че това именно ще им направи впечатление, Филип бе наредил на слугинята да внесе тая извезана с резба софра, а не масата, около която обикновено посрещаше своите познати. Все със същата цел върху нея в добре премислен безпорядък бяха наслагани баница, варено и запържено пилешко, внимателно наръсено с червен и чер пипер, запечена пастърма, сирене и кашкавал — всичко отбрано от най-хубавото, което можеше да се намери в града.)

— Как, забравихте ли анкетата, майоре! — попита маркизът и маслинените му очи насмешливо заблещукаха.

— Анкета? Искате да кажете, миналогодишната, след въстанието?...

— Да, след въстанието на същите тия българи, за които става дума... Уолтър Беринг, Скайлър, княз Щеретелев... Целият свят чете

подробните кореспонденции, сиреч мнението на това ваше вестниче „Дейли Нюз“! — говореше разпалено дребничкият мургав италианец и бухналите му мустаци се тресяха.

— Кореспонденции на Макгахан! При това не англичанин, знаете...

— Мой сънароднич, господа! Гордея се! — не се сдържа американката. — Имате ли нещо против стария Мак, майоре?

— Защо? Всеки е в правото си... А пропо! Ако не се лъжа, вашият сънародник...

— Мистър Макгахан?...

— Да, ако не се лъжа, мистър Макгахан понастоящем е при щаба на руския главнокомандуващ, да? — попита Сен Клер, при все, че знаеше по-добре от нея кои чуждестранни кореспонденти са в руския лагер, тъй като не малко измежду тях бяха негови агенти.

— Е какво — отвърна тя веднага, — той там, аз тук! Светът иска да знае, майор Сен Клер! Старият Мак е пак кореспондент на „Дейли Нюз“, за него говорех напреди...

— Аха!

— Чувах, че напоследък бил окуцял... Шрапнел... или нещо такова...

— Възможно.

— Вие познавате ли го, майоре?

— Не — каза Сен Клер, макар че добре познаваше и мразеше до дъното на душата си тоя Макгахан. — За мене е ясно само едно: неговото стоеще при руснациите. Това обяснява и кореспонденциите му, и всичко — усмихна се той, дори без да се насиљва. — Нужно ли е да говорим повече, господин маркиз?

— Не, не! — тръсна глава Позитано. — Това наистина обяснява всичко!

И той се присегна, взема пак чашата, но не я поднесе към устата си, а се дръпна в канапето и стисна устни. Само очите му продължаваха да гледат с насмешлив маслинен блясък дългокракия цивилен майор.

За миг и другите се смулчаха. Чу се развълнуваното шепнене на Леге и Неда в предната част на салона. Вън някой се качваше по стълбището и пухтеше.

— Ние твърде много се отдалечихме от разговора — наруши мълчанието Филип. Нему силно се искаше да докаже на мисис Джаксън, че между българи и българи има разлика.

— Да, наистина! За какво говорехме?

— Ставаше дума за русофилството на моите сънародници, госпожо Джаксън.

— О, да, да... „Дейли Нюз“, да!

— Каква илюзия! — каза разпалено Филип. — Най-долнопробна подигравка с фактите!

Когато говореше по французки, той обичаше да се изразява със силни, ефектни фрази.

— Разправяйте! Разправяйте!

По навик Маргарет гледаше към него с полуупритворени очи и той се чувствува замаян от нейния обещаващ поглед, от изпитото вино, от тъй високопоставената компания, сред която му се струваше като да е осъществил мечтата на живота си.

Филип беше млад мъж, на годините на съседа Климент Будинов, с когото на времето бе учили в един и същи клас, много строен, много чист и взискателен към външността си, облечен тая вечер в яркоцветна жилетка и тъмен ултрамаринен жакет, обшият по кантовете с лилав ширит. Той седеше на канапето изправен, с издаден напред гръден кош и вдигнати високо, рамене. Това външно изражение на самоувереността му и на силно развитото му чувство за собствена значимост (наследено от Радой) мнозина недоброжелатели наричаха надутост и се глумяха с него. Неда обаче, която смяташе, че разбира брат си повече от всеки друг, защото бе силно привързана към него, беше уверена, че това е своего рода преобръщение на същата оная самота, каквато изпитваше и тя, преди да познава Леандър, а дори и след като го познаваше — едно мъчително чувство, че нещо между сегашния и предишния живот (живота в чужбина) се е скъсало; че го няма моста; че безвъзвратно е загубен пътят назад...

И наистина, откак се завърна от Париж, дето бе учили юриспруденция, Филип беше изживял безброй разочарования, които не само го огорчаваха, но и дълбоко го обиждаха, макар и не точно тъй, както си мислеше сестра му. Той добре знаеше, че в отечеството си ще срещне прости, груби нрави, но това не му попречи да бъде уверен, че никак си животът му ще тръгне както той си го желае. Кроеше да се

обкръжи с неколцина от по-издигнатите люде, синове на богатски като неговото семейства, които също са вкусили от културата и са готови да жертват за нея време и усилия. Той, разбира се, не смяташе да остава завинаги в мярсната кална София, но блазнеше го амбицията да направи малко-много за своя град, за благоустройстването му, за хигиенизирането, мислеше да подтикне хората към нови инициативи — ресторани, може би казина... Естествено, и за процъфтяването на индустрията и търговията си бе мечтал (широките пазари на империята богато разкриваха такива възможности!), при все че самият той нямаше и най-малкото желание да се захваща за преуспявящата търговия на баща си...

И всичко бе отишло на вятъра! Хората тук като че ли не искаха да разберат неговите идеи. Толкова по-зле за тях!... Той и без това си имаше свой път, свои идеали... Едва ли не изведнъж, защото копнежът бе тлял в душата му, той съзна, че неговите стремления са съвсем различни. Да избяга веднъж завинаги от еснафския, от провинциалния живот, който му се струваше вече нетърпим и противен; да намери някак си пътя към примамливия свят на висшите кръгове, за който с такава жажда четеше във вестниците и романите... Нима му липсват амбиция, упорство, образование, пари? Престоят в София щеше да бъде един етап, трамплин за нагоре — да го забележат, да разберат способностите му... Нали така са постъпвали и други българи, стигнали до съветници и князе на Самос и Молдова, или високите имперски сановници Кръстович и Пенчович, на които услужливи роднини го бяха представили при престоя му в Цариград... Като тях Филип често се виждаше в някое от имперските посолства — в Париж, Виена, Петербург, — виждаше се как разиграва голямата политика. Красавици с искрящи диаманти, високопоставени, титулувани мъже се мяркаха в мечтите му... Да, да, осъществимо беше всичко, той силно го вярваше; и не само в дипломацията, не само за него! Та не заемат ли и досега тези и какви ли не други постове хитрите, умели цариградски гърци?

Уви, войната, тя забърка всичко. Безумците, простаците, с тяхното лудешко въстание, което струва толкова много на нашия народ... И царската политика — да заграби Протоците; пък и не само Протоците!... А мисис Джаксън все още говори за някакво русофилство, мислеше той, измъчван от противоречията, сред които се

бе озовал, и виждайки изход единствено в това, да се държи здраво и неотменно в надошлите чужденци — нещо, което за негово щастие отговаряше и на вкусовете, и на чувствата му.

— Вземете мен самия, баща ми, цялото ми семейство — започна той отчетливо, сякаш играеше на шах и предвиждаше хода на партньора си. — Ние русофилски ли сме настроени?

— Все пак вие сте изключение! — отвърна веднага и според правилата на играта Маргарет.

— Изключение? Може би да! Особено за нашия град... Но идете в Пловдив, госпожо — впрочем вие сте минали оттам, — идете в Копривщица, откъде е родът на баща ми... Вие ще срещнете не малко образовани хора, богати; тъй да се изразя, нотабилите на нашия народ — хора, учили в чуждестранни училища, били във Франция, в Англия, в Австрия...

— Само в Русия не!...

— Не го прекъсвайте, маркиз Позитано! Продължете, моля...
Но Филип цял се бе извърнал към италианеца.

— Господин маркизът сигурно има предвид съседа ни доктор Будинов. Да! Той е учил в Русия! Макар че друг въпрос е дали трябва чак толкова да му се има доверие.

— А защо? Че той е един от най-добрите лекари в града ви! Помните, че спаси дъщерята на господин Леге, нали?

— Не става дума за лекарските му качества!

— Излишно разговаряме — каза сухо Сен Клер. — Будинов е помощник на моя приятел доктор Грин; смятам, че това е достатъчно.

Не, не трябваше да споменавам за Климент. Той му има доверие, съобрази Филип, кимна бързо и продължи, сякаш не бе прекъсвал:

— Аз говоря за хората, които съвсем не биха искали да станат музици на някой руски княз... в никаква зад дунавска губерния! Да, господа!... Нам също е известна целта на Русия — Протоците! Известно ни е и прословутото Завещание на Петър Велики!...

— О!...

— Мадам?

— Благодаря, че ме подсетихте за Завещанието!

— Радвам се...

— На всяка цена ще го вмъкна в кореспонденциите си, господа!

— рече въодушевено мисис Джаксън и прельстително се усмихна на

младия домакин.

Позитано каза:

— Любопитно е, наистина, в коя от нашите столици бе сътворено това прословото Завещание?

— Как, вие смятате, че е измислено?

— А вие да не би да го вземате за истинско?

— Разбира се. Тоест, не знам! Но читателят обича да го поразяват, маркизе! Представете си само: „Първата стъпка от един забулен в мистериозност план за завоюването на Европа!“...

— В него се споменава и Индия — рече, колкото се може понезаинтересовано, Сен Клер.

— Ето! — извика кореспондентката. — Но това наистина е фантастично! Виждам заглавието с най-едър шрифт: „Стъпи ли здраво върху Босфора, Русия стъпва и върху Суец!“ Или: „Как едно Завещание застрашава бъдещето на цялото човечество!“... Защо се смеете, маркизе?

— Не знаех, че имате такова въображение, скъпа мисис Джаксън!... Продължете, господин Задгорски! Прекъснахме ви на най-любопитното място, съжалявам.

Филип се чувствуваше угнетен, ала го криеше умело. Разговорът отново го бе изхвърлил встрадни. Трябва да ѝ направя силно впечатление! Да разбере какъв съм аз; че съм като нея, като тях, мислеше упорито той, без да го съзнава, предполагайки, че не нещо друго, а тъкмо умението му да беседва, културата, идеите му биха били важни за нея.

— Говорехме за войната! — рече той и мигновено попадна на оня тържествен той, на който тъй лесно попадаше, колчесе случеше да приказва пред отрано общество, и към който тая вечер никак естествено и мимо волята му се прибавяше и вълнение. — Да предположим невероятното! Да предположим, че руснаците спечелят войната!

Въпреки уговорката това бяха дръзки слова, недопустими за един българин в присъствието на турския приятел Сен Клер, ала тъкмо защото бяха дръзки и недопустими, тъкмо защото неведнъж бяха измъчвали и него самия, Филип ги изрече с толкова самообладание, че всички го погледнаха изненадани.

— Русия сама предлага мир и в най-скоро време ще се оттегли зад Дунава — каза майорът.

— Да, знам, сиреч казвали сте ми. Но аз просто теоретически... *ad libitum*...

— Моля ви се, майоре, оставете го да говори!

Сен Клер кимна и Филип продължи, все по-силно развълнуван не от това, което говореше, а от вниманието, с което го слушаха.

— Мисълта ми, мисис Джаксън... мисълта ми, господа, е: какво би станало с нас, ако се случи тъй... че Русия не ни превърне в губерния, а просто — как да се изразя, — просто от българските земи образува, да речем, някаква държавица! Държавица, казвам, не държава, и това е точно така, защото където и да погледне човек, турското население живее тъй размесено с българското, че едва ли ще се намери някой, който безпогрешно би могъл да определи: дотук!... Е, питам аз ония, които са започнали войната — те винаги говорят, че го правят в полза на българския народ! — питам: каква съдба може да има една такава държавица? Кому е нужна? С какво ще облагодетелствува тя гражданите си? Какви възможности ще им предостави? Защото, както се казва в Обществения договор на Жан Жак Русо... — И Филип беше готов да процитира един пасаж от прочутото съчинение, но Позитано се ухили, заклима с глава и той предпочете да продължи: — Какво бъдеще, казвам! Обширни пазари за търговията ли, както досега? Или развитие на индустрията? Или може би дипломацията на такава една държавица би играла някаква роля в европейския концерт?...

От вълнение той вече не можеше да седи на стола си и стана прав.

— Човек изпитва болка, като си помисли за всичко това! — рече той и наистина изпитваше болка. — В името на какво? На едни голи идеали!... На едни гладни идеали, ще прибавя аз!... Знам, известно ми е и няма да скрия пред вас, че дългата поредица от исторически неправди на предишните правителства са може би причината за... за... — Той не намери думата, почувствува, че губи почва, и побърза да продължи: — Но прокламираната конституция, господа! Да, перспективите за действително равенство!... За общи възможности на турци и българи в една обща империя...

— Наистина, интересни мисли!

— Да — съгласи се с кореспондентката Сен Клер. — Може би малко повече смели, отколкото трябва...

— Господин майор!...

— Не, не, Задгорски. Аз ви разбирам. Във вашите думи има перспектива — и това ми харесва! Продължете спокойно, моля!

— Благодаря, господине!... Проче, това беше само едната страна на медала... А сега да видим какво губим при едно излизане от империята! — попадна пак на тона си Филип, дълбоко убеден, че една такава възможност вещае не само за него самия, но и за народа му гибелна участ.

— Какво бихте загубили — поправи го Сен Клер.

— Струва ми се още по-точно е: какво ще загубите, когато излезете от империята! — каза веднага след него Позитано, но го каза така, че майорът се извърна и внимателно го погледна.

— Излиза, любезни маркизе, че тук само вие сте русофилът.

— Аз съм италианец, драги Сен Клер! Да, да. Моето правителство е неутрално, а аз съм италианец. У нас хората имат не само мнения, но и предпочтания!

— По-добре Джани бей да не научава за вашите предпочитания! — усмихна се англичанинът. Полковник Джани бей беше помощник на коменданта и всички знаеха, че полицията е под негово началство.

— Какво? Той и консулите ли командува? Тежко ни!

— Аз само ви предпазвам от увлечения, маркизе!

— Ако някой от вас не ме изкаже, надявам се, краят на войната да ме завари в София — рече веднага Позитано, който добре знаеше всичките длъжности на майора. — Да, да, господа! Да, скъпа току-що пристигнала от цивилизования свят мисис Джаксън! Краят на войната! Едни ни уверяват, че е скоро... Други пък казват, че е много далеч... Кой може всъщност да знае? Аз ще река: дано доживеем!... Едно е само сигурно и то ме радва: кой ще загуби не знам, но виж, моят приятел Леандър Леге ще спечели...

Подведени от думите му и от веселите му очи, Маргарет, майорът и Филип се извърнаха към поруменялата, изцяло погълната от своя разговор Неда.

— Колко е мила наистина! — възклика неволно мисис Джаксън, ала съзна, че Неда не само е мила, а и много по-млада от нея самата. И това я жегна.

— Ако не е моята Джузепина, отдавна да съм станал съперник на Леге! — каза маркизът и понеже събеседниците му се разсмяха, той побърза да прибави:

— Само да не ме чуе... не, не тоя щастливец! За жена си говоря, за Джузепина! Тя е по-страшна от вашия Джани бей!...

През всичкото време, откак бе влязъл в затоплената стая на доктора, Дяко държеше часовника си в шепа и току го поглеждаше. Но когато стана единадесет, той щракна силно капака и тикна ядосано часовника в джоба на жилетката си.

— Кажете на брат си, че го е дирил Дяко — надигна се той от застланото легло, на което седеше досега.

Климент прекъсна да чете и се изправи.

— Тръгвате ли?

— Не мога да чакам повече... А вие така му кажете: Дяко от седемдесет и трета, той ще се сети.

— Ще му предам.

Докторът беше сменил военния мундир със своята домашна дреха, нещо средно между халат и кафтан, която сам си беше измислил. По навик той се погледна уморено в насрещното огледало. Трябва да се подстрижа, рече си и върна поглед на Дяко.

— Бъдете спокоен, няма да забравя името.

Гласът му, сдържан, любезен, умело прикриваше отегчението и яда. Тоя нисък, намусен гост с плешива глава и очи, които не изпускат нищо, му бе отнел вече цели два часа.

— В края на другата седмица може пак да дойда — рече Дяко. — Кажете му да си бъде непременно в къщи.

Докторът кимна. И това ще му предаде. А идеше му да се разсмее... Пристига отнякъде някакъв си Дяко — Дяко от седемдесет и трета! — и нареджа: Андреа да седи и да го чака в къщи. И Андреа го послушва; след като не чува ни от баща, ни от майка, ни от него самия.

Гласно Климент каза с предишния любезен тон:

— Щом е толкова важно, сутринта го потърсете. Или пък той вас да потърси... В кой хан сте?

— Не съм на хан.

— Искам да кажа... къде сте отседнали?

Странен гост, мислеше Климент. Иде по тъмно, не спира в хан... И къде ще върви, когато мостовете над рова са затворени?... Той с все

по-голямо любопитство го разглеждаше. Здрав, няма органически повреди, теглеше го по навик на своите лекарски везни. Тоя белег на бузата... от какво ли е? А, пръстите, треперят... Нерви? Трябва да е, прекарал някакво сътресение...

Гостът му подаде ръка за сбогуване.

— Тая вечер ми е тръгнало наопаки — рече той. — Напреди сърках къщата... Сега пък тук... Прощавай, докторе, ако да беше за мен, нямаше да ви отнема толкова време.

Климент неволно задържа ръката му. Как? За другого ли е тръгнал в такова време? И търси не лекаря, а Андреа?...

— Почакайте го още малко — предложи той.

Острите очи на Дяко озадачено се спряха на лицето му.

— Късно става, докторе. Път ме чака.

— Път? А!...

Вече не се съмняваше. Гостът сигурно беше от комитетските приятели на Андреа. Самият Климент не бе участвувал в комитета, защото се завърна от Русия едва в навечерието на войната, когато изплашените комитетски люде бяха прекъснали всяка връзка помежду си. Но Андреа не пропусна да го посвети в онова, което е могло да бъде... Могло! Да, ако бяха рискували всички — казваше той. Ала Климент само се усмихваше снизходително. Той не признаваше необмислените рискове. Като човек на науката, той се хващаше и беше готов, ако трябва, и да умре, но само за ясни и сигурни начинания.

Каза съчувствено:

— Защо не останете тук?

— Да преспя?

— Да, къде по това време. Тъкмо и с Андреа ще се видите.

Дяко се поколеба. И без това няма тескере; а и хрътките вън... Но продължителното чакане бе изпънало нервите му, той толкова пъти руга на ум и Андреа, и собствения си късмет, че сега всичко му се струваше вече по-друго, отколкото изглеждаше... Например тоя турски мундир на закачалката? Офицерски! Чий е, на доктора? А защо той доктор така внезапно го кара да остане? Или се е досетил нещо? Често пъти външността лъже, мислеше Дяко, като наблюдаваше умореното, умно лице на домакина. Не, не прилича той на Андреа, не е от същото тесто, при все, че му е брат!...

— Благодаря ви за поканата. Бързам.

Ала не помръдна от мястото си. В къщата се бе хлопнала вратата. После от стълбището се зачуха тежки, провлачени стъпки.

И гласът на стария Слави:

— ... Три часа, откак човекът те чака...

Някой промърмори нещо, изръмжа. Отново се чу гласът на стария:

— Не влизай такъв!...

Вратата скръцна, открехна се, а пак не се видя човек. Само сърдитият предупредителен глас на Слави дойде съвсем отблизо:

— Поне се понаплискай с вода!

— То си е моя работа — каза оня, ръмжащият глас; в същия миг вратата с тръсък се отвори и в стаята нахълта Андреа.

Той гледаше Дяко и Дяко гледаше него.

Каза:

— Ти ли си, дето ме чакаш?

Дяко кимна, без да отговори.

— За какво съм ти притрябал, а? — Андреа искаше да пристъпи към него, ала само се залюля и изкриви уста в усмивка. — Ти кой беше?

— Не ме ли помниш?

Климент повече не се сдържа:

— Негова милост е Дяко... От седемдесет и трета — Дяко!...

Чувай, я ела да се наплискаш със студена вода...

— Пусни ме! Ти какво пак се месиш... Отде ще ти го знам кой е...

Андреа запристъпя към вътрешността на стаята, сподирян от погледите на другите двама.

— Седемдесет и трета — мърмореше той, сбръчкал вежди. През мътилката в паметта му проблясваха светлини. Нещо си говореше полугласно, неразбрано. Чуваха се само отделни думи:

— ... като тогава... ще се свърши... Нека, нека!

Внезапно той се извърна. Очите му се втренчиха в госта.

— Ти... дето при бесилката... Дето... Дяко! — неочеквано изрева Андреа. От възбуждение гласът му пресекна. — Брате Дяко!

Той разпери ръце да го прегърне, но вълнението му беше така силно, че се повали до едното от леглата. Надигна се, седна и без да отмахне очи от госта, упорито заповтаря:

— Виждаш ли, а? Виждаш ли до какво дередже я докарахме?...
Виждаш ли...

— Виждам — мрачно го пресече Дяко. В гласа му имаше гневно презрение, когато каза:

— Не заслужавате нищо вие... Хората там умират за нас, а ти — виж се!

Андреа не отместваше от него очи, не помръдваше. Какво му говори? За кого?

— Тогава при бесилката... помниш ли... той погледна към нас... — подхвана пак предишната, упоритата мисъл.

— Мълчи! Той беше светец!... Ако да беше той сега жив... Андреа, Андреа! Човек знаех, че имаме тук — верен, решителен... И то тъкмо кога освободителите ни имат най-много нужда от нас...

Дяко махна гневно с ръка.

— Добре, карай, както я разбираш... Чакай и ти наготово!

Той му обърна гръб и тръгна да излезе, когато неочеквано докторът затвори вратата и се изпреди на пътя му. Дяко неволно посегна към джоба си.

Климент каза:

— В тая къща не е само Андреа.

— Какво искаш?

— Руснаците ли те пращат?

— Теб какво те интересува?

— Аз не съм от тия, дето чакат наготово!

Острите очи на госта се стрелнаха към Андреа, клюмнал и жалък, и се прехвърлиха на окачения турски муандир.

— А това?

— Мундира?... Ако не е той, отдавна да съм в Диарбекир. Изглежда само ти не знаеш, че съм учил в Русия!

Дяко трепна — в Русия? Та нали другият брат му се бе похвалил още щом влезе?

— Чувай, докторе, да те предупредя. За това, което ще се иска от тебе, не пращат в Диарбекир.

— Предполагам.

— Добре тогава.

И Дяко неволно погледна пак към Андреа. Но младежът седеше на леглото, провисил глава, косата му закриваше лицето; изглеждаше

като да спи.

— Ето какво се иска — пристъпи Дяко към масата и Климент развълнувано седна до него.

Но Андреа не спеше. Гласовете на брат му и на Дяко едва досягаха вцепененото му от спирта съзнание и в него сега витаеше една-единствена мисъл: че е недостоен. Предишните лутания, терзанията, които го доведоха до това положение, бяха нищо в сравнение с озарилия го като светкавица ужас. Недостоен!... Той се виждаше на дъното на бездната. Нямаше светлина наоколо. А високо нейде пак онова сиво небе, което се прекатури в сокака и го затисна със звездите си... Докато студеният есенен вятър не го разбуди и го прогони към къщи... Към къщи ли? Беше срещнал заптии... Онова куче, Амир! Да не бях се връщал! — изпъшка в себе си Андреа. Да бяха ме задържали в кауша, по-добре — а така! Но той се бе върнал; появилият се изневиделица комендантски адютант се разпореди да го пуснат, „защото е брат на хекими на от голямата болница“. И сега Андреа се оглеждаше в очите на някогашния си комитетски другар и не само чуваше — разбираше докъде е стигнал... Всъщност никой не знае истината и защо съм в това положение, опита се да се оправдае пред съвестта си той. И си каза: аз съм като оная майка, дето задушила детето си от много прегръдки. Но съзнаваше, че и това не е напълно вярно, че има и нещо друго и то иде не от премногото любов, а от недостатъчното постоянство. И ето сега! Дяко беше търсил мене, а намери Климент. Като с учението! Аз чувствувам, знам, че съм повече от него, ала той стана лекар; на него хората разчитат, него уважават... Андреа неволно се заслуша в гласа на брат си:

— ... В четирите казарми са набълъскани седемнайсет табора — чу го той да говори размерено, точно, с енергия, която подсказваше колко е развлънуван. — Не, сведенията са верни. Само преди няколко дни за това стана дума между заместника на коменданта Джани бей и нашия главен лекар. С оглед на опасността от тиф, да... Седемнайсет табора, по петстотин души ги вземи средно — записа ли? — осем хиляди и петстотин...

Записвай, записвай, Дяко! Бъди уверен, всичко, каквото Климент ти каже, е сигурно, точно, какъвто е и той самият. Не като мен! Ей, и аз

имах нещо да ти съобщя... нещо за топовете, но какво беше? Ах, главата ми е пробита каца... всичко изтича... И, по дяволите, защо се напих така? Как се напих?

— Източните укрепления на града са Чауш паша табия... Муси бейлер табия... Меджидие табия — продължаваше все тъй системно, енергично докторът и Дяко бързо записваше в малкото си бележниче, чертаеше, нанасяше цифри, въодушевен и радостен, че е попаднал на такъв човек, и то тъкмо когато бе смятал всичко за изгубено.

Това неприкривано доволство у госта най-силно унижаваше Андреа. Забрави ме съвсем! — мислеше с озлобление той. Не се ли случва човек да се напие? Искаше му се да знае някоя особено важна тайна за турската армия и да я тръсне направо в лицето на Дяко, а ето, че не можеше да си спомни и онova, което вече знаеше. То наистина не беше нито особено, нито важно, ала все му се изпълзваше...

Той опря длани, о царгата на леглото и се надигна. Нозете му тежаха, цялото му тяло се бе отпуснало. Да седна ли при тях, мислеше си с отчаяна упоритост. Не искат да ме знаят, хубаво, но аз ако седна? Не, за какво съм им! Да изляза. Ще се махна. Нека ме застреля онова краставо заптие! — сети се той как бяха викали по него на идване патрулите. Ето изход, какъвто ми подхожда! Но нали някой го отърва. Отде изникна пък той? Нали е адютант, какво дири по улиците? Заради брат ми го направи, дето им слугува в болницата!... И докато си представяше с омраза искрящите очи на младия турчин, той си мислеше: там капитан Амир ме отърва, че съм брат на Климент, а тук пък Климент дава сведения на руския агент, защото е мой брат... Не, не защото е мой брат! Или не знам...

Той размаха ръце, заклати се и тръгна да излезе, но вместо към вратата нозете му го понесоха към прозореца. Понечи да се върне, срещна бързия остьр поглед на Дяко и цял изтръпна. Презрение? Недоверие? Обърна се тежко. Сякаш го бяха пронизали с курсум — с всеки миг чувствуващо все по-силна болка. Отмахна на една страна пердето. Опра чело о студеното стъкло. За нищо не мислеше. Гледаше вън, в ноцта, и чувствуващо как по-силно и по-силно боли... Клонаците на близкия орех тъмно се размахваха. В салона на Задгорски светеше и през тюлените пердета се виждаха гостите. Прави. Кланят се един на друг. Ей го и Филип, и той се кланя... Тфу!... А тая? Не, не е Неда... Ах, ето я и нея! Андреа се опита да задържи

очи на нейния силует, но тя се дръпна назад, смеси се с гостите. Върху пердето остана да жестикулира сдържано само високата, представителна фигура на консул Леге... А, ясно! — рече в себе си Андреа. Да, добре нарежда децата си нашият съсед Радой Задгорски! Чужденци, чужденци ни дайте; нашето ние не тачим, презирате го...

Изведнък той се сети, че сам е презрян от другите и от себе си, дръпна се от прозореца и се обърна.

Дяко стоеше прав и затваряше бележничето си.

— Не, благодаря ти от сърце за поканата — кланяше се и той и в гласа му имаше толкова уважение, че Климент още повече настоя да остане. — Другия път като дойда...

— Из града ходят патрули, Дяко. С хрътки...

— Ще се промъкна аз, докторе, не бой се! Сега, като имам тези сведения, не можеш ме задържа.

— Тогава да дойда с тебе донейде. Моята униформа...

— Не, не, не ми е за първи път!

— Ей, упорит човек! Добре, но първом ще те нагости. И за из пътя да ти завия...

— Виж, това може! — засмя се Дяко.

Той прибра бележничето във вътрешния джеб на сетрето си, забоде джеба с карфица и тръгна подир Климент. Бяха така възбудени, така залисани в разговор, че когато излязоха от стаята, нито единият, нито другият се обърна.

— Пари трябват ли ти? — дойде от стълбата гласът на доктора.

— Остави, кача ли се на коня си във Враждебна, утре през нощта съм при нашите...

Андреа беше затаил дъх и не помръдваше. Утре, да — за Дяко, за Климент! Струваше му се, че за него вече няма да има нито утре, нито свои.

И Неда мислеше за утешния ден и се страхуваше, че той не ѝ вещае нищо добро. Утре при разходката Леандър ще я представи на майка си; и може би утре ще се реши нейната съдба!

— Уговорено, нали? Файтонът ще ви вземе в десет! — рече Леге, целуна на сбогуване ръката ѝ и спря продължително очи в нейните.

— Ще чакам — кимна тя. — Надявам се, и дъщеря ви ще бъде с нас?

— Сесил е най-силният ни коз! — каза уверено консулът и се настани във файтона до приятелите си, които пушеха и разговаряха със застаналия от другата страна Филип.

Неда им пожела лека нощ, почака файтона да излезе през широко отворената порта, дето баща ѝ и дядо ѝ се кланяха, и зъзнеша от студа и от преживяното напрежение, бързо влезе в къщи.

Филип вървеше след нея.

— Изглежда госпожа Джаксън вече си е легнала — рече той, щом надникна в коридорчето към пристроените големи стаи, дето бяха настанили американката и прислугата ѝ.

— Ти като че ли наистина се интересуваш от нея, братко? — подхвърли тя шеговито — съчувственно. Понеже говореха на български, език, който няколко часа бе стоял в периферията на съзнанието им, думите им звучаха малко неестествено и книжно.

Филип не отвърна, но в самоувереното му изражение се прокрадна нещо смутно — едно потиснато желание да говори, да се довери, което Неда веднага усети.

— Разбирам те — каза тя. — Съчувствуваам ти...

— Твоето съчuvствие mi прозвуча като съжаление — усмихна се той, възвърнал предишната си увереност.

— Донякъде... така е, Филип! (Покрай чуждите езици тя бе отвикнала да го нарича „бате“.)

— Не ти ли харесва тя?

— Хубава е, наистина, да! И много умна!...

— Тогава?

— Но тя не е за тебе, Филип!

Той незабележимо се изпъна. На красиво изрязаните му устни се изписа обида.

— Да не мислиш, че само ти си достойна...?

— Филип!... Не, не ме разбираш — протестира тя разпалено. — Ти пак намекваш, че аз го обичам, защото е консул... Какъвто и да беше, аз наистина бих... А тая жена — тя е egoистка, Филип! Аз го чувствувам... Тя не те заслужава — ще страдаш, предупреждавам те!

Други път той може би щеше да се надсмее или пък да се престори на обиден, че сестра му се меси в неговия „неприкосновен свят...“; защото Филип не умееше да се доверява дори на Неда. Ала сега въпреки привидното си нехайство той беше неспокоен. Тикна пръсти в джобчетата на яркосинята си жилетка, тръгна надлъж по застлания с мека жълтеникова пълст отвод и ту се извръща към сестра си, ту към потъналото в тъмнина коридорче на пристройката.

— Интересно — спря се той при стълбището. — Интересно, че ти винаги мислиш за някакви страдания!

— А ти? Ти, Филип?

— Аз? Не може ли и без такива страдания?

— Не разбирам. За мене не може...

— Хм! — дигна рамене той и за миг замълча. В душата му пак се пребори неочекваната нужда да ѝ се довери с неумението да го стори.

Тя почувствува това и ѝ стана болно за него, защото тъкмо тая черта на характера му ѝ бе най-чужда. Как се измъчва той... Трябва да му помогна някак, да предотвратя разочарованието, което сигурно ще дойде; познавам аз такива жени като мисис Джаксън, Мариане беше същата, мислеше Неда все по-разтревожена за него.

Ала внезапно го чу да казва и това едновременно я успокoi и разочарова:

— Мен ми се струва, че може и без дълбочини, сестричке! М-да... — И той пристъпи към нея, като се усмихваше многозначително.

— Разведена ли е нашата гостенка? Разведена — сама ни го каза. Значи свободна жена! Дошла тук... Търси приключения! И защо не, тогава?

— Филип! Ти самият се обиждаш по тоя начин!

— Аз ли? Ха-ха... Може би ще ми се случи такава обида!

— О... А аз си представлявах, че си влюбен в нея...

— Влюбен... — Той се поколеба. — В края на краищата нали за това се влюбват хората, сестричке?

— За това... кое?

Изведнъж тя го разбра и нежното ѝ лице цяло пламна в червенина.

— Не, не вярвам... не вярвам... Ти се преструваш...
Предпочитам наистина да си влюбен... да страдаш!...

— Ето. Чуваш ли се! А ако не искам да страдам?

— Филип, кажи ми: всички ли мъже разсъждават така? — попита тя с яд и страх.

— Мини край шантаните на Солни пазар, ще видиш.

— Господи! Каква низост...

— Низост? Прекаляваш, разбира се.

— Не, кажи ми, че ти не си ходил там...

— Е, стига, Неда! Ядосваш ме вече с тая твоя наивност! И татко ти го каза, понякога се държиш като дете. Във Виена си живяла, не на село.

Но тя не отмахваше очи от него.

— А той... той ходи ли там?

— Кой? А, твоят консул... Можеш да бъдеш спокойна. Той е направо от примерните. Виж, другият, маркизът, той се отбива...

— Горката синьора Джузепина!

Филип запали цигара, смукна силно, замижа. Разговорът го беше ободрил.

— Най-редовният, разбира се, е нашият съсед...

— Андреа?

— Виж как се сети!

— Не се учудвам — каза тя и златистите и очи потъмняха. — Който пиянствува, подхожда му...

Отварянето на входната врата я накара да замълкне. Тя се извърна. Влезе баща им, висок, изправен мъж, с корави мустаци, като тях издокаран в празничен жакет и с бяла обърната яка.

— Е? — започна той веднага високо, остро, както си говореше.

— Забъркала ли ги е вече оная?...

Думите му, груби в загрижеността си, силно жегнаха Неда. Предишната ѝ тревога се събуди и се удвои. Тя се почувствува

засрамена и потисната пред близките си, почувствува се унизена и жалка.

— Леандър каза, че не са имали време да говорят.

— Не са имали време ли? Ха — ще дойде тя чак оттам, че ще мълчи!

— Нямаш право, татко! Леандър никога не ме е лъгал... За него истината е повече от... — Тя едва се въздържаше да не заплаче.

Брат й веднага застана на нейна страна.

— Семейните отношения в техните по-високи обществени слоеве съвсем не са като у нас, татко! Тук родителите често са по-тираннични и от най-лошия господар, докато там...

— Какви глупости приказваш, Филип! И вие двамата ако се оплачете! Само каквото не сте поискали, това нямате!

— Не говоря за нас, ние сме едно изключение... Но ги си прав. Да помислим какво ще правим, ако майка му се подведе от тая наша проклета простотия и наистина се възпротиви...

— И току-виж, консултът започнал да не харесва вече Недка!...

— Татко! — извика тя.

— Какво? Да не мислиш, че мъжете...

— Моля те, татко... Познаваш го!... Не схваща ли, че и мен обиждаш?

— Пак ли те прихващат твоите детинщини! Казах: да помислим! Няма да й се оставим, я!

— Ти все повече ме унижаваш — рече тя оскърбено и глухо.

— Аз ли? Аз ли, Недке? Дето цял живот само за тебе... и за брат ти...?

Той не се доизрече, а спря очи на нея и я огледа с учудена, сърдита нежност. Гордост и възхищение припламваха в погледа му. Но миг само и лицето му придоби пак предишното кораво, напрегнато изражение.

— Ти най-добре остави тая работа на мене и на брат си. Пък заведеш ли го веднъж при попа...

Кръвта все повече се качваше в лицето на Неда.

— Престани, моля ти се, не говори повече — изхриптя тя.

— Но дявол да го вземе, какво си наумила пак?

— Ако тя... ако майка му не ме иска...

— Е, че какво, като не те иска? Няма да се венчаваш за нея, я!

— Ако почувствуваам, че тя не ме иска... аз сама ще му откажа утре! Знайте го!

— Ще му откажеш?... Ти луда ли си!...

— Аз достатъчно уважавам себе си, за да се оставя на едно такова унижение.

— Унижение ли рече! Ами ти за нашето унижение помисляш ли? За *моето унижение*. Целият град ни завижда! Искаш изведнъж аз да стана за смях на всички ли?

— Ето! Ето!... И ти заради положението му... Да!

— Я стига — стига детински глезотии! Време е да пораснеш! Да знаеш интереса си и ти... Кажи ѝ, Филип! Посъветвай я, брат си ѝ... Че аз за това ли съм я изучил, да погине в това блато ли! И затова ли търпя досега домашна работа да не похваща... Книжки, ноти, песнички!...

— Татко! Та нали ти сам си казвал!...

— ... Слугини... чираци... — продължаваше ядосано назидателно Радой, без да обърне внимание на думите ѝ. — За туй! Да се ожениш за такъв човек, какъвто ти подхожда... Че да бъдеш и ти добре!...

— Ако е работата само до интерес, и аз бих бил на твоя страна, сестро! — приближи я и сложи ръка на рамото ѝ Филип. — Но татко е прав, макар думите му да те засягат... Знам, знам... Чакай да се доизкажа. Необходимо е наистина да разбереш, че трябва с всички сили да се държим в чужденците... Че ти трябва...

— Стига! Стига обиждахте чувствата ми! — изкрешя ожесточено, неистово Неда. — О, как не ме разбирате! О, как няма за мене в къщи близка душа! — извика тя отчаяно и неочеквано за тях, пък и за себе си, втурна се нагоре по стълбището, вмъкна се в стаята си и силно затръшна вратата.

Пипнешком Неда намери кибрита, запали лампата и за един дълъг миг остана задъхана и разплакана сред стаята си.

Тая неголяма продълговата стая беше единственото място, дето тя се чувствуваше като в свой собствен свят. Пухеният юрган, порцелановият, умивалник, красиво подвързаните книги на

етажерката, всичко тук ѝ говореше за нейната Виена и за пансиона „Notre Dame de Sion“, дето я заведоха веднага след смъртта на майка ѝ.

Никой не ме разбира... И нашите, и те! — говореше си тя безгласно, все още без да помръдне от мястото си. Срамно ми е, като си помисля как гледат те на моите чувства към Леандър... Стар бил... Боже мой, как могат да го нарекат стар... И не виждат колко е по-умен от тях, колко е по-добър, възвишен, не разбират, че за мене той е като свежия въздух... Ох, как се задушавам сред тая простотия тук... И тия съображения, тия вечни сметки, дето дори и Филип започна да ги прави... Не знам и аз, не знам...

Месеци вече, откак се беше завърнала в отечеството си, а Неда продължаваше да се чувствува чужденка между своите. Защо? Защото беше прекарала седем години във Виена ли? Та нали в пансиона на калугерките французойки тя винаги биваше подценявана, тайно, пък и явно презираният българка, която нито имаше благородническо име, нито идеше от някоя известна или поне интересна за съученичките ѝ страна? Колко пъти си бе казвала: Веднъж само да завърша, да се махна!...

И ето, тя бе завършила най-сетне пансиона, оставила бе милата, чудесна Виена, ала сега пак мислеше за там. И мислеше с мъчителна жажда, защото животът в родния ѝ град и се струваше така назадничав и потискащ, така груб, че ако не беше се влюбила в Леге, сигурно наистина би се задушила или поболяла...

Да, да... не знам! — продължи да си говори безгласно тя, тръгна из стаята и се спря срещу кристалното огледало над умивалника. Но ако майка му наистина не ме хареса? Ако решително не разбере каква страшна съдба има народът ни и защо всичко е така?... Нали си спомням как беше в началото със Сесил — гледаше ме особено... враждебно ме гледаше... И това малката Сесил! А майка му?

Тя се наведе към огледалото, взря се в тясното си, розово от плача лице и пак се замисли.

Обича Леандър, да, обича го! Но обича ли го наистина толкова, че да претърпи униженията, на които може да я подхвърли мадам Франсоаз? Тя живо си го представи такъв, какъвто първия път го видя... Беше в светлосивия си жакет, оня, със сините райета. С цилиндър, с бастун... Един внушителен, много изтънчен господин, който я изненада с младото си лице и посребрените си коси. Но най-

силно впечатление той ѝ направи с разговора, който поведоха — за миналогодишното гостуване на Комеди Франsez във Виена и за някаква пиеса, представяна там... Какво наслаждение беше за Неда да говори с него; да го слуша, а и да му покаже своите знания и своите вкусове!... Тя не се влюби в него изведнъж. И досега не можеше да каже кога се бе влюбила и как стана всичко. Тя само знаеше, че от оня миг насетне ѝ бе приятно да среща консул, да разговаря с него за всички неща, които я вълнуваха, тъй като не виждаше вече с кого другиго би могла да споделя мислите си. При това тя научи, че и самият Леге отдавна пише книга — някакво изучаване върху нравите на народите в Турската империя. В един разговор той сподели с нея замисъла си. А после ѝ прочете отделни глави, които тя изслуша въодушевена, с внимание, нещо, което не ѝ попречи по-късно разпалено да оспори редица мисли. И може би с тая искреност най-много му хареса; и тя най-силно ги сближи. Така бе до оня ден, когато в зимната градина на консулството той деликатно ѝ задържа ръката, а после я притегли към себе си и я целуна...

Всъщност консулт не беше първата ѝ любов. Ако не се броеше момичешкото ѝ увлечение по Андреа, сина на съседа им, което си остана нейна тайна (тайна, за която Неда си спомни засрамена, когато за първи път го видя пиян), в живота ѝ вече имаше две малки любовчици. Едната с Хайни, сина на смешния хер Майерхоф (от фирмата за вълнени платове Майерхоф и Шведа, представител на която в София и окръга беше баща ѝ), а другата е Фрицл, брат на приятелката ѝ от пансиона Мариане. Ала всичко бе никак весело, по младежки шумно, мимолетно. А консулт, макар почтен, деликатен, беше възрастен мъж. И тя го почувствува веднага.

Тя почувствува неговата възраст, но я почувствува не по прегръдката и целувката му, а по изражението, което се беше изписало на лицето му, когато той я прегърна и целуна. Това променено изражение я изненада. Нито Хайни, нито Фрицл бяха имали такива изражения, когато си открадваха по някоя целувка от нея. Тя, разбира се, не се изплаши, не се смути, но все не можеше да забрави неговото изражение и никак не ѝ се искаше то да се повтори. Ала то не само се повтори, но се и потрети — все тъй умерено и с деликатност, свойствена на всички постъпки на консул. И пак не ѝ бе приятно, но тя го приемаше мълчаливо, с усмивка, тъй като не

искаше да обиди човека, от когото толкова се възхищаваше и на когото бе благодарна в душата си, че я е намерил достойна за себе си и че я обича... Пред живота ѝ се бяха разкрили неподозирани перспективи. Той беше французин, парижанин — тя намираше в това особен чар; книгите, които в такова голямо количество четеше, и разказите на Филип я бяха накарали да смята Париж за столица на света. И да мечтае за там...

Да, тя се съгласи да стане негова жена. Тя беше готова да обикне и от сърце обикна малката Сесил. А когато той, за да ѝ покаже дълбокото си уважение, ѝ разправи цялата история на нещастния си брак, Неда почувствува, че го обича тъкмо защото някоя друга го бе направила нещастен.

Ала ето, че сега въпреки уверенията на Леандър пристигането на майка му поставяше на изпитание неговите чувства.

Още от първия момент ще ѝ покажа, че не аз тичам подир сина ѝ, а че той е влюбен в мен, макар да съм българка, продължаваше да си мисли с раздразнение Неда и като извиваше ръце, мъчеше се да разкопче скритите телени копченца на корсажа си. Как да постъпя наистина? Да се държа ли строго и достойно, както все ни учеше сестра Анджелика? Или да се преструвам на весела и игрива — тъй правеше Мариане, когато се сгоди за нейния Хелмут... Но това не е влюбеният Хелмут, Това е мадам Франсоаз! О, какви долни мисли ми минават през ума! — възклика тя ядосано, дръпна силно последния телен илик и го скъса тъкмо когато вратата на стаята ѝ се открехна. В отвора се показа мустакатото лице на старата им слугиня.

— Неденце, трябвам ли ти за нещо, пиленце? — попита с дебел, мъжки глас Тодорана.

— Не, не. Разкопчах се сама.

— Ами водицата... Дали не е изстинала, а?

Неда опита с пръст водата в порцелановата канна.

— Топла е още — каза като бързаше да се отърве от нея.

— Е... Добра ти нощ тогава, пиленце! И все хубави сънища да сънуваш — прибави Тодорана тихичко и гърлено се засмя.

— Добра и на тебе...

Старата слугиня се дръпна, затвори вратата и Неда остана пак сама. Тя сложи резето, изми разплаканото си лице и облече нощницата си, а намекът за хубавите сънища заплашваше да я върне на

предишните мисли. Тя извади фуркетите от косата си, разпусна я, после премести лампата до леглото и взе книгата, която четеше. Намери страницата, дето бе прекъснала снощи. Зачете стоешком... Оня, познатият и любим свят на благородството, дето въпреки всички препятствия в края на краищата нравствената справедливост щеше да възтържествува, неусетно я завладя и както винаги цяла я погълна. Тя прехвърли втора страница, трета — о, каква странна, трагична съдба имаше тая Соланж! — и би продължила все тъй увлечено да чете, ако внезапно не съзна, че стои права сред стаята. Легна бързо. Пухената завивка хладно я обгърна; за миг тя сладостно се отпусна, разтопена в големите чувства, за които четеше...

Ах, как жадуваше и Неда да изживее подобен роман!...

В света на своите мисли тя неведнъж бе посвещавала живота си на унижените и страдащите. Ту си представяше, че става учителка там, дето имаха нужда от нея; ту напускаше семейството си — и дори не страдаше при това! — обличаше се съвсем просто и както сестрите мисионерки, за които се бе говорило в пансиона, заминаваше някъде сред пустините, между диваци, дето хвърляше първите семена на културата... В такива случаи обикновено във вълнуващите си приключения тя вплиташе и някой мъж. Неда никога не определяше как ще изглежда той, а само отбелязваше отделни негови черти — я устата, я очите, я ръцете, — също заимствувани от последната книга. Затова пък тоя мъж винаги имаше в характера си нещо пламенно и покоряващо. Той изпълваше живота й с много любов (о, как изживяваше Неда всичката тая възможна и мечтана любов!), а също и с много страдания. Защото историята винаги завършваше трагично и появата на тоя мъж биваше само за да удвои и без това огромното страдание, което се налагаше на Неда от нейния дълг.

Не, това не бяха фантазии, не бяха сантиментални момински мечти; това бе цял свят, изграден от книгите и друг от ежедневието. В него тя се приютиаваше още от времето, когато в пансиона съученичките й я бяха отбягвали; приютиаваше се в него и сега, макар да беше между своите, макар да беше обичана и обичаше...

Как искам да съм и аз като Соланж де Растињак, мислеше си тя унесено, докато държеше книгата в ръце, ала не четеше. Всъщност толкова си приличат съдбите ни. И тя е като мен — самотница. Там религиозна война (описваше се никакво тъжно приключение от

времето на хугенотите), и тук война... И всичко объркано и там, както у нас...

Откак Филип донесе в къщи новината, че руснаците са спрени при Плевен, а после Леге и Сен Клер я потвърдиха, Неда по-рядко мислеше за войната. Знаеше, че тя е далече; че помежду е Балкана и макар едва ли не всекидневно да изтръпваше от неочеквани срещи с ранени и пленници, тя продължаваше да живее със своите собствени, терзания. Сега безрадостната участ на нещастната Соланж де Растиняк ѝ напомни, че някъде край Плевен гинат люде. Тя неволно се пренесе там, но не на фронтовата линия (колкото и да си припомняше картината, която висеше в трапезарията на пансиона, изобразяваща битката с мамелюците, Неда истински не можеше да си представи какво е това „сражение“), а си въобрази, че е назад, в някаква смрадлива болница като софийските, дето охкат и умират стотици ранени. В началото тя не мислеше къде точно да се намира тая болница. Само си представляваше страданието, изписано по лицата на хората. Но после реши, че *това трябва да бъде* руска болница, сиреч, че тя като българка не може да иде в турска, въпреки че госпожите от мисиите тук лекуваха турските ранени. Известно време тя се поколеба да каже ли истинското си име и отде иде. Ала внезапно в тая привична игра на мислите ѝ се примеси и оня, необходимият мъж. Той имаше много сини очи и постоянно искаше вода; и отпървом тя само така го наричаше: оня с много сините очи. Но след това разбра, че той е някакъв княз, и те двамата започнаха да си говорят по французки, защото по неизвестна причина не искаха другите да разбират разговора им...

Да, всичко беше фантазия, тя го съзнаваше и, кой знае защо, раненият руски княз ѝ напомняше Леандър, макар очите му да бяха толкова сини и страстни, а не кафени като неговите. Но ето, че скоро ставаше ясно: князът не бе само равен в гърдите, той беше още болен от холера и Неда прихващаше от него (в романа Соланж умираше от чума). После идеха сетните минути. Оздравелият благодарение на нейната саможерства княз бдеше сега над нея и я жалеше така, както само влюбеният може да жали, и тя му казваше, защото внезапно разбра, че той наистина е Леандър, казваше му, че неговата майка е виновна за всичко и че ако не беше майка му, те сега нямаше да бъдат тук, в тая страшна болница, а в Париж...

Тя изпусна книгата и се стресна. Ах, заспала съм! — рече си. Но като си припомни руската болница, княза, агонията си и тъжните думи, които беше произнесла, Неда отново се разплака. Дали наистина е спала или е мислила всичко това? Сигурно съм сънувала. Но от къде на къде при руснаците? Ако Филип научи, че съм ги лекувала дори насън, пак ще има да се разправяме и да спорим, опита се да се пошегува тя със себе си, ала беше така подута от плач и сънена, че едва имаше сили да духне лампата и отново се отпусна. Войната... войната е далеч, мислеше си тя. А утре за мене се решава всичко... Утре, прошепна тя само с устните си и заспа.

Файтонът на Леге откара най-първо майора до жилището му, а после избиколи и пое по тъмните улици към Говежди пазар, в близост на който се намираше италианското консулство.

— Извинявай, че те забавих! — каза Леге. — Можеше наистина най-напред да закараме тебе!

— Така е по-добре — бялнаха се в мрака зъбите на дребничкия италианец. — Да ти кажа право, взе да ме дразни тоя господинчо! — рече той с внезапно озлобление.

— Сен Клер?

— Йес, сър! Мистър Сен Клер, запасен майор на нейно кралско величество, трети син на разорен баронет и пропаднала полска благородница...

— Виторио, ти ме смайваш!

— Йес, сър! Напуснал старата Англия от честолюбие, руснаците, пък го прогонили от Полша, което той, разбира се, не може да им прости... Да, да! Да изреждам ли още! Бивш английски консул във Варна, собственик на две български села в Бургаско, прочее това не му пречи да мрази българите тъкмо колкото и руснаците, макар привидно да ги толерира...

— Е стига! Благодаря! Останалото мисля, че знам: военен съветник на коменданта на София.

— Грешите, сър!

— Какво още имаш предвид?

— Интелижанс сървис!

— Сигурен ли си?

— И още как!

— Ти наистина ме учудваш, Виторио! Откъде тия подробности?

— Има откъде, драги! Да, има!... Прочее, нали такава ни е длъжността и на нас — засмя се той. — Нашият дълг, трябва да кажеш, не нашата длъжност!... Но какво! Случило ли се е нещо?

— Нима трябва да се случи! Нима всичко това, което е той, по-точно, което са те — тяхната увереност, пренебрежението им,

прословутото им благополучие... О, човек може да излезе от кожата си!... Да ти кажа право, това тяхно вмешателство е причина и за самата война!

— Мисля, че отиваш твърде далече! — поднесе му цигара Леге.
— Източният въпрос има самостоятелна история.

И после, забравяш българите! В края на краищата има едно обществено, развитие, едни неизменими закони на логиката...

— Каква ти логика! — извика Позитано. — Не видиш ли, че те са, които подстрекават турското правителство! Отде дойде това безумие, когато нашите посланици така недвусмислено съветваха султана да направи наложителните отстъпки?

— Да, може би си прав! Ако тогава бяха направени разумни отстъпки...

— Човешки отстъпки, приятелю мой!

— Да, сигурно щеше да се избегне войната.

Позитано запали цигарата си, смукна силно, дръпна се назад във файтона и рече:

— Забелязваш ли как се разпореждат те в Турция? Генерали, адмирали, цели щабове съветници... муниции... дипломатически натиск!... И ако беше чул тая вечер Сен Клер, щеше да видиш как те си изграждат цели теории!... — Мислех, че теоретизацията са само наша, французка специалност! — засмя се Леге. — Тоест ти ми приписваш твърде често тая черта!

Леге нямаше настроение за политически разговори. Умът му беше изпълнен с преживелицата на днешния ден и с тревогата на Неда, но на приятеля му явно се говореше и той не можеше да не отвръща любезно и усмихнато.

— Ти си прав — каза Позитано. — О да, хиляди пъти си прав, драги мой!... Всъщност не теории, вземам думите си назад. Напротив! Те са така силно уверени, че направо действуват... С Митхад против султана! Със султана против Митхад! Един път свалят стария Абдул Керим и го заменят с Мехмед Али — не, не оспорвам, че Керим беше един некадърник, а немецът е наистина хладнокръвен и способен мъж... Да, но после? После съмкват Мехмед Али и хайде на негово място Сюлейман паша!...

— Чувах, че между двамата маршали имало жестока вражда! Може би това е в основата! Пък и немецът не е кой знае колко

понижен, щом командува тук цял фронт...

— Така ли мислиш! А това, че на тоя именно фронт нещата вървят по-зле отвсякъде другаде... Че...

— Тихо — каза предупредително Леге. — Чувам кучи лай.

— Хрътките сигурно!...

Те едва изрекоха последните думи, когато от непрогледния мрак на близкия сокак към тях наскочиха кучета и хора.

— Стой! Стой!... Кои сте? Книжата ви! — викаха едновременно няколко гласа по турски, а в тях се плетеши острият скимтящ вой на хрътките.

— Не видите ли знамената, бе! — ревеше от капрата файтонджията. — Не видите ли, че е консултът!...

— Чужденци! — рече някой от тъмнината. — Връщайте се.

Ухилено мустакато лице се появи в подвижната светлина на страничния фенер и блесна с очите си.

— Прощавайте, челеби! — каза. — Не знаехме какви хора сте!...

— Отваряйте си очите — каза сухо Леге.

А когато файтонът продължи, прибави, сякаш питаше сам себе си:

— Интересно, защо напоследък са засилили толкова стражата?

— Попитай Джани бей! — рече Позитано. — А може и Сен Клер да попиташи, всъщност той седи на дъното... О да, забравих, че ти не го чу тая вечер... Пък и бъдещия си роднина не чу! — додаде той с насмешка.

— Филип? Пак ли?

— Прощавай, ако те засягам, приятелю!

— Моля... Което е справедливо!...

— Знаеш, че имам най-хубави чувства към Неда. Да, тя просто ми харесва!

— Благодаря, Виторио! Тъкмо тая вечер — особено благодаря.

— И изобщо пожелавам ти щастие, драги мой. Едва ли ще намериш вече такава прелестна жена.

— Радвам се, че ти го казваш!

Изведнъж разговорът се стори на Леге интересен, важен. Той се оживи, извърна се към Позитано и дори захвърли цигарата си.

— Тя наистина е един особен човек, Виторио... Трябва да ти призная, никога не съм предполагал, че тъкмо тук ще срещна жена

като нея!... Да избягаш от Париж! Да искаш да потънеш, да се скриеш, да забравиш — и тъкмо тогава!... Може би другите отстрани не ме разбират и подозират една безнравствена умисъл!

— Не, грешиш, вече всички я харесват. Дори леди Емили, която е толкова взискателна.

— Наистина ли? Леди Емили?

— Да, Джузепина ми е казвала...

— Благодаря ти! Благодаря ти! Но човек трябва наистина да опознае Неда, тъй както я познавам аз, за да разбере... Знаеш ли какво е тя вече за мене!...

— Предполагам! — засмя се маркизът. — Предполагам какво може да бъде една хубава двайсетгодишна девойка за мъж на моите години...

— Ти пак се шегуваш!

— Как ще се шегувам! — извика Позитано. — С такова нещо човек шегува ли се...

Но Леандър не го слушаше. Очите му бяха отправени някъде напред, в тъмнината, дето мъжделивите фенери тук и там осветяваха разкривени стрехи, килнати дувари, разперени голи клонаци.

— Двадесетгодишна, казваш... Да, но какво ли не е вече тя за мене! Обичам с нея да говоря... да споделяме мисли... Знаеш ли как проникновено разбира тя поезията? Как чувствува литературата? Не, може и да ми се смееш, но тя за мене е нещо друго, съвсем друго е!... Чета и отделни глави от книгата си, съветвам се с нея и като на никоя жена ѝ вярвам, разбираш ли, като на никоя друга...

— Любов, любов! — намери ръката му и съществено я стисна Позитано. — Питаш ме, разбирам ли? Разбирам, драги мой, макар че аз това божествено чувство малко по-земно го виждам!... Да... И дявол да ме вземе, ако не е тъй! Музика, поезия... Книги и безкрайни разговори... О, драги! Слез на земята!... А знаеш ли защо ми е симпатична тя на мен? Защо ми харесва?

— Бих желал да чуя, наистина! — усмихна се в приятно предсещане Леандър.

— Е, как да ти го кажа тогава? След твоите високи сфери... Е добре! Харесва ми, защото е хубава, ясно ли ти е?... Има нещо така... живот има в нея! Дълбоки води! Упорита... Да? Книгите може да са си книги... Там разни мечтания, но ти забелязал ли си как си държи тя

брадичката, така, нагоре? Как се залива от смях... И как всички я оглеждат... Мислиш ли, че тя не създава колко е млада и привлекателна? Че не се ласкае, да, да, благородно, знам — сърцето трепти: о, колко съм щастлива, че всички ме харесват!... Не, това не е порочно, драги приятелю. Това е човешко... И после, младост!... Не, не ме разбирай криво. Напротив, намирам я сериозна, вълнуваща огънче в нея... Не, не в лошия смисъл, но като я видиш и...

Той щракна с пръсти въодушевено, ала това тъй изразително движение, вместо да зарадва и разсмее Леге, внезапно го стресна. Той се почувствува неловко, стори му се, че приятелят му прекалено дълбоко рови, че разкрива у Неда качества, каквито самият той не искаше тя да притежава, защото му бяха чужди и се страхуваше от тях.

— Ти спомена нещо за брат й? — попита, той бързо.

Позитано разбра намерението му да измести разговора и разтегна съчувствено устни.

— Не, не ми харесва тоя Филип! Не го обичам! Прощавай, ако те засягам на бъдещо роднинство, ала противно ми е да слушам как поробеният хули своите освободители.

— Какво да се прави, Виторио! Убеждения! Справедливостта изисква да уважаваме всички убеждения, нали?

— Справедливост?... Странно племе сте вие, француздите! Справедливост, да, в случая на дребно... Тоя глупак си представлява сигурно, че ако Русия загуби, османлиите ще им дадат правдини и конституции... Ще ги изколят до един!...

— Но погледни все пак и от негово гледище...

— О, приятелю! Остави неговото гледище! Как може ги... аз... ние, чужденците, да разбираеме, че девизът на века е свобода! Как могат неговите сънародници — ония от миналогодишните, дето ги избиха — да умират за тая свобода... И сега война! Хиляди, стотици хиляди... А тоя млад господин развива теории за някакво изравняване на правата, за пазари... за индустрия... И гледа, разбира се, Сен Клер в очите! Не съм говорил с баща му по тия въпроси — и той ли е същият? Горката Неда!

— Да — поклати замислено глава Леандър. — Тя страда, страда, драги Виторио! Помисли си за нейното положение. Толкова години в

чужбина... И се връща тук. Робство! Робство във всяко отношение... При нейната култура и финес!

Той се сети за разговора им тая вечер, припомни си какво бе казала тя за пренебрежението на госпожите от мисиите й му стана обидно и болно за нея.

— Чувствувам, че въпреки всичките грижи, с които я заобикалят близките, ѝ, тя не се разбира: с тях — прибави той. — Не, тя не ми го е казала, тя, разбира се, е достатъчно горда да се оплаква от семейството си, но все пак... Тя страда, приятелю... Всъщност ти си прав! Има нещо в нея, което все още не разбирам — каза той, съзнал внезапно онова, което въпреки всичките усилия му отбягваше. Какво бе то? На какво се дължеше? На огънчето, за което говореше Виторио? На разликата във възрастите?... Да, може би на разликата във възрастите, каза си той, неприятно засегнат. Или пък на онова болезнено за нея чувство, че принадлежи на един поробен народ, на един неизвестен, унижаван народ...

Той си припомни с вълнение как го бе слушала тя, когато й разправи за миналогодишното въстание... Не плака. Но очите й бяха станали от ужаса големи, сухи... А защо се бе почувствуval той засегнат и обиден тогава? Да, вместо да се разкрие цяла пред него, както очакваше, както бе правила, тя внезапно се бе затворила, отчуждила се бе... Докато на другия ден (той никога нямаше да забрави него ден!) тя беше по-нежна и по-мила от всеки други път... Защо? Защото бе научила отнейде, че той именно, Леге, се бе застъпвал по време на палежите пред мютесарифа и че бе спасил не един български дом от фанатизираната тълпа... Да. Може би това... Може би и нещо друго... О, не разбирам! Тъкмо аз, който винаги съм мислил, че умея да разбирам хората, нея не мога да я разбера докрай... Сигурно затова я обичам толкова!...

— Е? — изненада го гласът на приятеля му.

— Какво?

— Помислих, че си задрямал... Пристигнах. Хайде, благодаря и лека нощ!

— Лека нощ, Виторио!

— Утре да не забравиш за срещата с барон Хирш?

— Утре?... Добре, че ме подсети! Много те моля да ме извиниш пред него, Виторио!

— Как, няма ли да дойдеш?

— Невъзможно е. Поех вече ангажимент пред Неда да я представя на майка си.

— Но... Да изместим часа тогава. Знаеш, че работата е срочна. Отнася се и до моите, и до твоите хора.

— Не, не. Утешния ден съм го определил! В другиден, ако е възможно.

— Добре, в другиден — съгласи се маркизът, стисна ръката му и скочи от файтона.

— Поздрави майка си... И милата Сесил, разбира се!

— Те сигурно спят вече. А ти поздрави Джузепина!

— Виж, тя чака, в това съм уверен!... Младата жена, приятелю, е опасна работа, но позастарее ли жената, става още по-опасна! ЧАО!...

Цилиндърът му блесна под високия фенер, дето се развяваше бандиерата, после се чу весело хлопане на вратата и умилен глас, който викаше по италиански:

— Паоло!... Хей, Парло, дявол да те вземе, отваряй по-скоро, докато синьората не е разбрала, че си заспал!...

Когато се прибра в консулството, Леге изненадан видя, че в стаята, отредена за майка му, свети.

— Мислех, че отдавна спите, мамо — надникна той през вратата и се усмихна с тъмните си очи.

— Влез, влез! — каза тя и въпреки възрастта си пъргаво се извърна. — Бях изморена, наистина. Но банята ме освежи. И после тези мисли, мили мой, тези мисли!...

Думите ѝ го стреснаха. Той знаеше, че тя не обича да се меси в личния му живот (както не бе позволявало да се месят в нейния), и затова намекът ѝ, макар да го очакваше, му се стори прекалено прям и бърз.

Привечерта, когато тя пристигна, те наистина не бяха имали възможност да говорят. Толкова хора край тях... И особено баронът!... И после, английският генерал със смешния си приятел... А и мисис Джаксън... Майка му беше светска жена; тя не можеше да го изложи пред тях, нямаше да изложи и себе си. Но сега тя явно го очакваше с намерението да говорят за Неда.

Той се опита да я отклони.

— Надявам се, че Сесил не ви е отегчавала с нейната бъбривост, мамо!

— Сесил! Милата... Клетото дете! Леандър, ти вършиш престъпление, Леандър! — нападна го тя изведнъж, остро, и то тъкмо с оръжието, от което той най-много се опасяваше.

—莫 же би искаете да кажете, че не съм възпитал добре дъщеря си?

— Да... да! И това... И всичко!...

— Мамо, вие наистина сте изморена. Раздразнена сте от пътуването.

— И всичко, и всичко искам да кажа! — викаше тя, като се разхождаше ядосано и развяваше надлъж по стаята вишневочервения си копринен пеньоар. В същото време тя не преставаше да маже и да масира лицето си с помада. — Разведе се с Марго... дойде в тая дива страна...

— Защо ми напомняте? — пребледня той.

— Остави клетото дете без майка, да! Без възпитание, да! Без нежна грижа, да!

— Така е по-добре за Сесил... И вие знаете, вие знаете защо!...

— Знам! — спря се тя. — Знам. За една дреболия разби живота си. И на Сесил! И моя!...

— Вие наричате *това* дреболия?

— Чудеса! Случвало се е и на други!

— Мамо!...

— Ако вземеха всички да се развеждат... Ако вземат всички да пренебрегват светостта на църковния брак за едно нищо и никакво увлечение!

— Вие знаете, че аз не държа на църковните догми.

— Да, и това знам. Знам още, че ти си виновният за всичко!

— Не, не! — изкрещя той, като не можеше вече да се владее. — Вие... вие... наистина... Как можете тъкмо вие! Не, преди друго говорехте! Та тя ми измени — най-долно, най-гнусно... Залових я! Кажете, не ѝ ли простих?... А тя — пак! И пак ѝ простих... О! — изпъшка той, като се отпусна на леглото, но миг след това отново скочи.

— Вие не разбирате ли, че аз се отвращавах вече от компанията й!... От това ваше общество, което...

— И дойде тука, да? Пфу!

— Дойдох тука — рече той. — Да. Избягах. Не исках детето ми да диша тоя порочен, фалшив въздух. Да гледа! Да чува!... Не, благодаря!... И после, всичко това е отдавна свършено — каза Леандър, най-сетне овладял се. — Или може би тя ви праща? — прибави той с подозрение и внезапна надежда в гласа. А възможно ли е това непредизвестено пристигане да не е за Неда?...

Мадам Франсоаз остави бурканчето с помадата на нощната масичка, отиде пред огледалото и започна да разчесва оределите си боядисани коси.

— Ти знаеш много добре защо съм тука — каза тя предизвикателно.

— Предполагам, че сте се затъжила, най-сетне за нас! Сесил навършва в четвъртък дванадесет години!

— И твоите години знам. Четиридесет и четири — рече тя със същия глас.

— Благодаря, че mi напомняте, мамо.

— Трябва, Леандър... Но ти изглежда си оставаш все такъв наивен.

— Наивен?... Вие ме наричате наивен?

— Да, за съжаление.

— Смешно! Преди малко вие бяхте, която mi говорехте за Марго. Тогава ли бях наивен или сега?

— И тогава, и сега... Ти приличаш на покойния си баща, мили мой. Не ме гледай така! Не ме карай да правя сравнение. Горкият, той никога не можа да разбере истинския живот. Все теории! Все високи принципи и никакви отвлечени мисли.

— И вие такъв ли ме виждате?

— Да те виждам?... О, та ти винаги си бил такъв. Книжен.

— Благодаря.

— Принципиалност, дълг, високи изисквания... Да, да, разговори. Мислиш ли, че всички се интересуват само от това?

Той учудено я погледна. Не беше ли му говорил преди малко нещо подобно и Виторио?

— Странно тогава как се оправям с работата си като консул... А по-рано бях главен инженер на железницата!... И изобщо...

— О, това е друго! — пресече го тя. — И баща ти беше най-добрият лекар, който познавам. Но да, това е друго. А аз говоря, мили мой... Знаеш ли защо ти измени Марго? — попита неочеквано тя.

Въпросът ѝ силно го жегна.

— Не любопитствувам — изпъна се той несъзнателно. Мустаците му, правоъгълни и посребрени, едва забележимо тръпнаха.

Тя го гледаше в огледалото.

— Ти си прекалено добър, Леандър. О, прекалено добър и доверчив... И много принципен, да. Възвишен... Мислиш ли, че това се харесва на жените?

— Зависи на кои жени! — отвърна той сухо, а неволно пак си спомни за разговора с Позитано.

— Появярай, най-големият ти враг е твоята прекалена почтеност, мили мой!

— Странно... И какво ме съветвате? Да бъда непочтен? С каква цел?... С каква, кажете?

Тя рязко се извърна.

— За да те спася! Да спася детето ти!... Разбра ли ме сега? Разбра ли защо дойдох? Да те спася от срама и падението!

— Мамо!

— Да! Да! Сега ще ти кажа всичко, което си повтарях по целия път...

— Щом е така, говорете! — рече той. — Добре, говорете!

— И ще говоря! — извика тя. — Да. Аз съм ти майка, имам право. Дълг ми е да говоря. Да! В началото аз не обръщах внимание. Нека, казвах ви. Нека се забавлява!... Можех ли да подозирам, че някаква си тукашна... О, аз разбирам, имаш нужда. Най-сетне една любовница, това е естествено на твоите години...

— Говорете, говорете! — сви той ръце на гърдите си. Лицето му вече не потръпваше. Беше станало кораво, неподвижно.

— И какво? Какво открих в твоите писма? Открих, че ти... Наивник! Казах ли ти го?... Ще се жени за някаква... Помисляш ли? В кое общество ще я въведеш? Не! Не! — кресна неочеквано тя, припомнила си парижкото общество, на което толкова държеше. — Леандър! Сине! Опомни се, сине! — И тя заплака с глас.

Пребледнял, той се поколеба какво да направи, ала тя продължаваше да плаче, стара и сбръчкана в своя вишневочервен копринен пеньоар, цялата обляна в сълзи, тресеше се и може би щеше да се строполи на пода. Той бързо я приближи, прегърна я и я поведе към най-близкия стол.

— О! — хълцаше тя. — Бедният ми... Наивният ми... Моят добър, моят благороден... Кой знае с какви тукашни средства те е замаяла тая... Знам аз! Госпожа де Паские ми разправи... Магии... разни билки... треви...

— Но моля ви се, мамо — каза той. — Поне тия глупости не говорете!

— А Сесил? Сесил! — викна тя. — Не помисляш ли за нея! Клетата! Клетата!...

— Изслушайте ме...

Ала тя още по-силно заплака; той трябаше да ѝ даде кърпата си и да чака.

— Не, не! Такъв срам... Аз нарочно гледах по пътя — страшно! В кожи, целите увити в някакви чаршафи... И тя ли е забулена? — вдигна към него своите подпухнали от плача очи мадам Франсоаз. — Кажи поне?... Мълчиш... О, мълчи тогава! И какво можеш да ми отговориш!

— Някаква страшна бърканица има в главата ви, мамо! Мисля, че бихте могла да прочетете някоя книга, преди да тръгнете!

— Аз четох! И господин Барнаби, той толкова ми показва по пътя... О, да! — сети се тя. — Техните села ги горят... Ужасно!

— Ето пак...

— Но аз видях с очите си, Леандър!

— Добре, видяла сте. Но можете ли да ме изслушате? Сега искам аз да ви кажа...

— Няма Да ме убедиш. Не! Никога няма да ти дам майчината си благословия. Толкова жени у нас — и какви жени! А ти? Сто пъти предпочитам с Марго да се съберете отново... И за дъщеря ти ще бъде...

— Оставете миналото! Слушайте!... Или по-добре елате, легнете си, вие наистина сте уморена!... Легнете, аз трябва с няколко думи...

— Искам само едно, Леандър, само едно искам...

— Да се разделя с нея? Това ли?

— Да — рече тя, като се покриваше със завивката. — Само това искам... Да забравиш всичко... Да се върнем у дома, в Париж... Знаеш ли колко е хубаво сега там! Тъкмо Сесил вече е голяма... Какво? Ти не ме слушаш, мили мой?

— Слушам ви, мамо. Послушайте сега и вие мене... Само не ме прекъсвайте, моля ви се! Да, вие сте права — посвоему сте права! Аз ви разбирам съвсем добре! Всичко тута е друго... чуждо ви е, противно ви е... Та това е поробена страна! От векове... И сега война... Но като се запознаете, като се сближите... Не, вие няма да вземете никакво решение. Просто така. Утре ще ви запозная и ще се разходим из града.

— Не искам да я виждам! — надигна се тя.

Леандър почувствува как пот изби по челото му.

— Това е единствената ми молба! — каза той.

— Но ти какво искаш? Какво? Аз, твоята майка, аз да любезнича с любовницата ти, която ненавиждам...

Той мигновено се изправи.

— Ако държите на мен, занапред недейте употребява повече тая недостойна дума, когато говорите за госпожица Задгорска!

— Ще кажеш, че тя не е твоя...

— Аз вече ви предупредих, мамо!

— Господи! Искаш да ме увериш, че тя те оплела дори без това?!

За миг той се смущи.

— Искам да кажа, мамо, че аз колкото я обичам, толкова я и уважавам... Да, наистина, не мога да ви заставя да я обичате! Но вие сте длъжна също да я уважавате, да, длъжна сте, защото тя го заслужава!

— Престани... престани... О, господи!... Но той наистина е загубен... Не, не — извика тя. — На никаква цена! Леандър!... Моят дълг е да те спася, Леандър!...

— Вашият дълг, мамо, е първо да видите жената, която синът ви обича и за която ще се ожени дори и без вашата благословия! — изрече нервно той и преди тя да съобрази какво да отвърне, обърна се кръгом и бързо напусна стаята.

10

Когато Климент изпрати Дяко и се върна, Андреа все още стоеше прав, с втренчени в празното очи и с едно изражение, което го изплаши.

— Ти тая вечер наистина си прекалил... Я си дай ръката!

Андреа не помръдна и докторът трябаше сам да хване ръката му и да премери пулса.

— Вземи това и си лягай веднага — извади той от лекарската си чанта кутийка с някакви прахове.

По навик Климент се разпореждаше с брат си като с пациент и не забеляза, че той не го слуша.

— Отиде ли си? — попита Андреа.

— Отиде си. — И Климент замълча замислен, с леко наклонена на една страна глава и с поглед, който сякаш следваше Дяко по тъмните улици. — Обеща пак да дойде — рече той, като отговаряше на някаква своя мисъл. — Всяка седмица ще идва. Сведенияята, които аз му дадох, били от особена важност. Ще ги предам, казва, направо в ръцете на полковник Сердюк. Изглежда тоя води разузнаването. А полковникът щял да ги докладва на самия генерал Гурко!

Той неволно беше произнесъл чиновете и имената, както ги произнасят руснаците, мяко и с извисяване на гласа, това му беше приятно, то му спомни студентствуването в Петербург, и докато се събличаше, той зatanаника и запя:

*Мать Российской державы
Силы много!... Слава! Слава!
Белому царю!...*

— А ти защо не пиеш праха? — учуди се той, че брат му все още не помръдва.

— Ще го изпия...

— Е хайде де!

— Чувай, той разправи ли ти нещо... За войната разправи ли?

Климент приближи раздигнатото легло, намали фитила на лампата и легна.

— Всичко върви по реда си — рече той и се зави. — Отрядът на генерал Гурко е завзел Дъбниците и Телиш...

— Знам. Но това беше миналия месец.

— Една колона се движела към Враца, друга към Ябланица. Знаеш ли къде е Ябланица? Като тръгнеш от Орхание...

— Знам — приседна развълнувано до него Андреа. — А Плевен?

— Обсаден! Издъхва!

— Ти защо разправяше тогава за преговори?

— Преговори? Измислици на Сен Клер и на Джани бей! Да, разправях, но никога не съм го вярвал... Та представи си, братко, това е Русия! Тя ли ще се остави от едно такова дело, когато го е почнала вече пред очите на света!

Андреа слушаше, без да помръдне.

— Добре, да приемем за миг тоя слух — продължи докторът. — Нека преценим... Защо войските на генерал Гурко ще дават излишни жертви — а Дяко каза, че в неговия отряд е гвардията! — помисли си, защо, ако царят смята да преговаря или дори преговаря вече, както ни уверяват тук нашите английски гости?... Или друго, брате, защо са му на тоя полковник Сердюк сведения за укрепленията на нашия град, я разсъди? Сведения за старите му укрепления!... Ясно ли ти е?

Той се беше надигнал на едната си ръка, гребеше въздуха с другата, а в тона му имаше толкова непоколебима увереност, че Андреа му завидя.

— Аз, братко, мога да ти кажа и още една новина, но нея утре — рече Климент и се отпусна уморено на възглавницата.

— Не, не, кажи я сега!

— Вярно, инак няма да ме оставиш да спя!... Дяко разправяше — но, разбира се, това той не може да го твърди, — чул да говорят помежду си някои от главните там — за столица ставало дума.

— Столица? На България?

— Да...

— Ами Търново?

— Не знам. Нашият град споменавали!... Е, какво ще кажеш, Андреа?

Но Андреа не отвърна, а само преглътна така, че ябълката на изтънелия му врат силно излезе напред и после изведнъж се дръпна.

— Колко стана часът? — попита Климент.

Андреа взе от масата часовника и му го показва, без сам да го погледне.

— Наближава полунощ! — извика Климент. — Хайде, угасяй по-скоро, че утре ме чакат цял обоз ранени...

— Зарежи я вече тая болница! — избухна внезапно Андреа.

— Много бързо ги решаваш тия работи, братко... Да ти обяснявам ли и на тебе защо съм там? А тая болница сега може да служи и на нас — прибави докторът, като мислеше, че след седмица Дяко пак ще е тук, обърна се към стената, рече „лека нощ“ и повече не се обади. Но виждаше се, че въпреки цялото си хладнокръвие и той не е спокоен, защото още дълго се въртя в леглото, макар да беше уморен.

Андреа сипа в уста праха, гълтна го без вода (Горчи! Всички прахове на Климент са такива!), съблече се, духна лампата и легна. Лошо му беше, повръщащо му се, главата му бучеше, ала от някое време той следеше мислите си, свързваше ги и ги насочваше. Те вече не разкъсваха душата му; напротив, те събраха разбудените от Дяко спомени ѝ връщаха младежка назад — но не към бесилката, а още поназад, към времето, когато той за първи път срещу Левски...

Андреа лежеше в леглото, губеше се в тъмнината и мислеше. Събраха се у Госпожата. (Госпожата наричаха вдовицата на учителя му от класното училище, покойния Филаретов.) Бяха деветима, и тя една — десет. Когато влезе Левски, всички станаха на крака. Той ги здрависа, като им се усмихваше оживено. Усмихна се и на него... Какво ми каза? Помня го като сега, каза: Вие сте господин Андреа, новият учител? Аз кимнах — нямах глас от вълнение, защото погледът му дълбаеше душата ми. Каза още: Ти вече си извървял половината от пътя, Андреа, и сега си наш брат! Оттук нататък пътят ни е общ...

Общ!... Общ!... — повтаряше си Андреа, въртеше се в леглото и мачкаше възглавницата, тъй като възбудението му все повече го разсънваше. Тогава той седна между нас, коляно до коляно, хвана душите ни, както се хващат ръце, и ни поведе по тоя път... Не може да се търпи, не трябва да се търпи — това аз го знаех, но как го каза той! И за революцията — не всичко е в ръцете ни! И за святата република, която да въздигнем един ден... И как го каза после в съда, когато го

докараха... Нея нощ също не спах. Бяха го оковали... С рана на главата... посивял... А беше по-силен от всичките там... Видя ме — на мен ли се усмихна? От отчаяние ми идеше да извадя револвера и да стрелям в съдиите му... в себе си... После дойде Дяко, показва лозинка, писмо от средногорските комитети... Да го освободим — да нападнем съда... затвора... И колко мислихме! И нищо. Само дето се чу за съдията Шакир бей: щял да го помилва, ако Левски минел на тяхна страна... Намерили наистина кой да мине на тяхна страна! Докато една сутрин... Нея сутрин...

Андреа вече не можеше да лежи. Стана прав и тръгна из стаята. Споменът за онай страшна утрин го разтърсваше. „Той бе светец!“ — каза Дяко. Да, той наистина бе светец... И това животно, Шакир, го разбра — затуй изглежда настоя: веднага... Ние цялата нощ бяхме край затвора му... Студ... и един вятър... Когато на разсъмване... Те винаги на разсъмване!... Дяволски изчадия! И Шакир беше там. А ние с Дяко отдалеч... И безсилни. Но той беше силен; вървеше сред подивялата тълпа... а главата му вдигната — както си ходеше той, с вдигната глава. Изкачи се на бесилката... и после... Не... Колко дълго си повтарях: не може да бъде! Докато най-сетне разбрах, че всичко е загубено... Че с него всичко е пропаднало... И тогава заминах... Запилях се...

Загубено? Пропаднало!... Той се спря, поразен, че отговорът е така прост. За да поникне стеблото, семето е трябвало да загине. Не беше ли всъщност негово дело въстанието след смъртта му? Кръвници, грамади от трупове, изпепелени села и градове. А не остана ли пак събуденият копнеж, надеждата, очакването?... Сега Русия беше тръгнала за правото дело, а с нея и българските синове — Дяко... ей го и Климент... Сигурно и още много други... Андреа не си каза: а аз? Не реши нищо, не си обеща. Той се спря само до прозореца, отвори го, вдъхна свежия въздух и дълго, дълго гледа... Развиделяваше се вече. Вятърът съвсем бе измел небето. Клоните на ореха неподвижно и влажно светлееха.

Той гледаше със зачервени от безсъние очи. Нещо звучеше, възземаше се в душата му, като онай копнеж тая вечер в стаичката на Мериам... Не, не копнеж за жена... а да бъда пак предишният. Или не и това... Безмълвно, безсъзнателно Андреа жадуваше да бъде друг, какъвто го иска времето: твърд да бъде, устойчив, да вярва и да

действува. Мога ли? — попита се с цялото си същество той и дълго, сякаш да се прецени, не си отговори. Сива котка притича гъвкаво по високата тухлена ограда и се загуби в задния двор на Задгорски. Стъклото на един от насрещните прозорци синьо и лилаво и розово заблещука. Прозорецът на Недината стая! На бъдещата мадам Леге!... За миг той се изкуши да стисне презрително устни и пак, както досега, да остави омразата му да го разпилее...

Както винаги, сутринта Климент се събуди навреме и в седем часа беше в болницата.

Всъщност през последните месеци целият град приличаше вече на болница. Освен мирновременната сграда на Цариградския път, дето сега откарваха тифозните, с ранени и умиращи бяха набълскани всички по-големи джамии, училища, някои от кервансараите и дори пристройката на мютесарифския конак. Над тях се развяваше знамето на Червения полумесец; тук-таме и знамената на чуждите санитарни мисии — английската, италианската, германската — надошли в града, откак войната се затегна.

На Климент беше определено да работи в Буюк джамия; и тъй като за ранените в тая най-голяма сграда на града се грижеше английската мисия (отделно мисията имаше и своя, по-малка болница), той непрестанно биваше в досег не само с лекарите англичани, но и с англичаните, надошли в града като военни съветници, като кореспонденти на големите лондонски вестници, най-сетне и с ония, които бяха тук без определена задача, просто защото се водеше война.

Като лекар в едно пълно с нововъведения време, Климент бе свикнал вече с миризмата на карбол, на хлороформ, на нещо за гнило и потискащо. Въпреки това, когато тая сутрин прекрачи прага на джамията, той неволно се спря. Не миризма — отвратителна, гадеща воня го бълсна изведнъж в лицето. Той вдигна ръка да затули носа си, овладя се и бързо тръгна към вътрешността.

Ранените бяха стотици. Той знаеше броя им — ако през нощта не бяха докарали още — ала сега, в полумрака на деветте оловни купола, под паяжината от мъждукащи кандила, те му се струваха непреbroими. Той като че ли ги гледаше с нови очи. Разноликото им страдание, което до вчера го смущаваше, както смущава всяко страдание, днес пораждаше в душата му непръстъща нему студенина и пресметлива злоба. Не само техният брой — броя на ранените в целия град ще научи; това ще е важно за Дяко, когато дойде пак.

Той измина пътешката между натъркаляните по земята стенещи мъже и през малката южна врата влезе в старото медресе, дето се помещаваше стаята на лекарите и операционната.

Както предполагаше, и тая сутрин доктор Грин го беше преварил. Кога наистина спи тоя космат булдог? И защо не си стои в *тяхната* болница, дето условията за работа са стократно по-добри, а иде постоянно в този ад?... Ранобудността на прочутия английски лекар стесняваше Климент, караше го да се чувствува виновен, държеше го постоянно нащрек.

— Нещо ново, докторе? — попита той с уважение и подчертана любезност в гласа, след като двамата се поздравиха.

Климент говореше добре по французки, език, задължително изучаван в медико-хирургическата академия в Петербург, но често месеше и английски думи, тъй като беше схватлив в езиците и искаше да извлече всестранна полза, от принудителната си служба в болницата.

Рандолф Грин избърса ръце и хвърли кърпата в коша. Той едва ли бе навършил петдесет години, но изглеждаше много по-стар. Всичко в него беше късо, сплескано: бузите издупи, носът широк, устата голяма, жабешка. Мустаците и горната част на страните му бяха бърснати, ала под развитите челюсти растеше гъста къдрава брада. Тя съвсем закриваше врата му и от това цялата му фигура изглеждаше още по-скъсена.

— Ново е старото, Буденов — рече той с оня пренебрежителен, необщителен тон, който Климент добре разпознаваше в гласовете на придошли чужденци, когато те говореха с българи. — Нощес четирима, Буденов. Като влизах, свърши и подофицерът... оня, *gangraena gasosa* — припомни той.

Климент кимна в знак, че си спомня, облече престиilkата си, смени феса с платнено кепе, което едва закри меката му кестенява коса, и извика на един от санитарите да донесе ибрика с топлата вода. Тая болница не беше като английската или италианската, в нея нямаше милосърдни сестри.

— Не виждам доктор Ставрипуло? — попита Климент, докато миеше с четка ръцете си.

Ставрипуло бе дежурил през нощта и смяната му изтичаше чак днес на обяд.

— Исмаил бей нареди да си иде.
— Да си иде?
— Тридесет и девет и половина, Буденов. Не, не е червен вятър.
— Мислите... тифус?
Грин стисна жабешката си устна; нещо трепна в очите му.
— Още е рано...

Той не обичаше този цариградски доктор Ставрипуло. Не обичаше Исмаил бея, нито двамата арменци. Не обичаше лекари, които знаят само онова — а и него колко ли знаят? — на което някога са ги учили професорите им. В последните години хирургията крачеше с гигантски, епохални крачки. Нищо, че нощес умряха четириима и че денят не предвещава по-добро!... Рандолф Грин беше ученик на Листер, на оня Джон Листер, който научи света, че карболът е враг на миазмите и заразите; той познаваше Пастьор, кореспондираще с Бергман и Шимелбуш, интересуваше се от постиженията на Пирогов, на Склифосовски, за които знаеше, че са някъде от другата страна на фронта... Той самият бе дошъл тук, в тая непоносима за него страна, с едничката мисъл да изпита неограничено и безнаказано във войната своите собствени теории по оперирането на огнестрелните рани. Как може тогава да съчувствува на лекари като Ставрипуло. Тоя грък, ако не го гледаха, би започнал операция, без дори да измие ръцете си.

— Ще трябва да се изчака — прибави той безучастно. — Добре, че при нашия занаят всичко е ясно още от първия момент.

Но Климент, когото вътрешните болести влечаха далеч повече от хирургията, каза:

— Ако наистина излезе *typhus exanthematicus*, тогава най-вероятно е доктор Ставрипуло да се е заразил тук.

— Защо тук? Целият град е пламнал. При тая ваша мръсотия... тая воня навред...

— Но ако все пак източникът на заразата е тук? — настоя Климент, като се преструваше, че не разбира пренебрежителния намек.

— Спомняте ли си комплицирания случай с обривите. Вие сам благоволихте да ми обърнете внимание.

— Оня, който умря от възпаление?

— Да. Нали се колебаехте дали няма едновременно и тифус. Ставрипуло го лекуваше.

— Възможно. Но въшките, Буденов, въшките!... Вие ги изпускате... — Грин се сети, че гъркът не е от чистопътните, усмихна се хладно и с безпричинна враждебност попита:

— Какво предлагате?

— Сам знаете, доктор Грин — нищо не мога да предложа. Тифусната болница е препълнена... Но една епидемия тук... когато и без това не можем да се справим с ранените...

— Съобщете на Исмаил бей и правете, каквото намерите за нужно... Интернист сте вие в душата си, Буденов! И други път съм казвал. Пак ще ме оставите сам в моя касапски занаят! Вървете! — усмихна се Грин, по обичая си и тоя път хладно, но в очите му, дълбоко потънали в орбитите, се запалиха одобрителни светлинки. Той ценеше всяка проява на енергия и предприемчивост у хората, а „той доктор Буденов“, при това българин, не си скъпеше труда, макар ранените да бяха мюсюлмани.

Той кимна и те повече нищо не си казаха. Грин отиде при операционната маса, дето вече слагаха някакъв ранен, а Климент взема слушалката си, извика двама санитари да са му в помощ и през междинната врата се върна в джамията.

Началникът на болницата, доктор Исмаил бей, не се виждаше никъде. Сигурно бе отишъл да наобиколи богатите си пациенти из града. По-добре! Климент щеше да мине и без неговото разрешение. Той тръгна между ранените, а от всички страни го срещаха очи, изпълнени с молба, с надежда. С надежда ли? С омраза! С диво озлобление!... Колко странно, да биха могли или да не чакаха от него помощ, половината от тия тук биха го разкъсали само защото не е мюсюлманин. А те дори не знаеха, че е българин... И аз съм се загрижил за тях, мислеше с насмешка и самоозлобление Климент. Ей го Грин, за него те са само опитни мишки; на Исмаил бей му дай пари да печели; а за гърка и арменците да не говорим... Какво наистина съм се разтревожил толкова аз? Нека избухне и тука епидемията! Нека разслаби още повече тила им!...

Той продължаваше да спори в себе си така, подбуден от враждебните погледи и от спомена за изминалата нощ, а в същото време някакъв подсъзнателен, не зависещ от него навик го караше да се надвесва над всеки ранен и бързо, методично да го преглежда.

— Открийте гърдите и корема — заповядваше той и санитарите, стари, опитни турци, единият бръснар, другият теляк: в тукашната баня, разкопчаваха елека на ранения, дигаха ризата му, сваляха шалварите...

Това вече се повтаряше десетки и стотици пъти. Гърбът го заболя, от навеждането кръвта му се стичаше в главата.

— Вижте за въшки!

Въшки имаха всички. Паразитите се нижеха на броеници по гънките на кирливите ризи, по окосмените гърди, по слабините. Но погнусен и свикнал с погнусата си, Климент не гледаше въшките, а търсеше по кожата на ранения малки, подобни на леща розови петънца. Те бледнееха и се загубваха, щом някой от санитарите ги натиснеше с пръст.

— И този... Шести. Отнесете и него!

Санитарите отнесоха и шестия в ъгъла при другите тифозни, а Климент се надвеси над съседа му, като него обинтован и охкащ. Взря се в разкривеното му лице. Страшно, просто недопустимо, говореше в себе си той. Шестима лекари сме и да не забележим до днес. Наистина, повечето умират от раните, преди да се развие болестта. Само така може да се обясни! И кога човек реже крак... и той карбол... Но като си помисля: тиф и morbi inflamatorii, особено с embolia adiposa — едното страдание стимулира другото, разсъждаваше Климент и изпитваше своеобразно, неосьзнато удоволствие от тия си разсъждения.

— Вижте за въшки! — каза той на върналите се санитари.

Както винаги, той и сега умело владееше гласа си, но в амбицията, с която извършваше нескончаемите прегледи, се прокрадваше тържество. Без да го съзнава, Климент се виждаше — той, един начеващ български лекар! — как застава срещу пренебрежителния, всезнаещ доктор Грин и как му тръсва право в лицето: „За съжаление опасенията ми излязоха верни, уважаеми колега!“... Да, би му върнал за всичките унижения, изтърпени напоследък.

— Докараха ли нови ранени, докторе? — попита далеч зад него някой по французки. Гласът беше дружелюбен и познат. Сен Клер?

Климент побърза да се извърне. Наистина, влязъл бе английският майор. Строен, както винаги усмихнат, с разкопчан тренчкот и сив

полуцилиндър на главата, Сен Клер го приближаваше. Климент неволно сравни неговата спортна, мършава фигура с тромавия сплескан доктор Грин. Сънародници, а каква разлика наистина! И не само във външността, а и в държанието, в обносите им. Дори и в тъй познатата на Климент изява на тяхното прословуто превъзходство, сиреч на нещо, което те смятаяха, че съществува от само себе си. У доктор Грин то беше грубо, пренебрежително, докато при майора се смекчаваше от неизменната му усмивка, нещо повече, то беше същността на усмивката му. Ала усмихнат ли беше наистина Сен Клер, общителен ли беше? За миг докторът срещна очите му, внимателни, тъмни, припомни си неволно за посещението нощес и изтръпна. Защо иде толкова рано? Климент отдавна вече подозираше, че дейността на Сен Клер в София не е само съветническа. Не, невъзможно е да знае за Дяко! Откъде ще научи? Пък и за първи път ли иде в болницата! — припомни си той, а гласно каза:

— Лоша вест, господин майор. Петнист тиф.

— И тук ли!

— Да, ако не ви се е случвало да видите как започва болестта, заповядайте! Ето седмия.

— Благодаря, докторе. Продължете си сам. Кои са новите?

— Новите? — Климент чак сега се сети, че първите думи на майора бяха за новодокараните ранени. — Тия вляво, под кандилата. От последните два дни са — побърза той да му ги покаже, вече напълно успокоен.

Всъщност на него и други път му бе правило впечатление странното занимание на цивилно облечения английски офицер. Сен Клер разпитваше новодокараните ранени за фронта. С каква цел? Дали не контролира така сведенията, които му дава турското командуване?... Идеята е добра, трябва да я използвам и аз! Не сега, разбира се, не пред него...

— Старият Ралф, какво, реже ли?

— Страст! — дигна рамене Климент, като неволно подражаваше на начина, по който говореше майорът. — Или, както казва уважаемият маркиз Позитано: има хора, които са родени да режат!

— Да, макар че любезният синьор едва ли с тези думи ще е имал предвид стария Ралф! Прочее Рандолф Грин още в колежа обичаше да реже!...

И с тънък хумор Сен Клер разказа една духовита история за оперирани кучета и за упойка с някаква нечувана от българина източна отрова. Всичко това сигурно беше вярно и то можеше да бъде извършено именно от Рандолф Грин. Но странно за Климент беше откритието, че докторът и майорът са се учили някога в един и същи колеж, сиреч, че са съученици и стари приятели и че откак той работи в болницата, нито веднъж не е чувал да се говори за това. Наистина особени хора, помисли с внезапна неприязън Климент, като гледаше оживеното и все пак непроницаемо лице на своя събеседник. Работиш с тях месеци наред, уж ги познаваш, и изведнъж нещо съвсем неочеквано... Познавам ли ги аз наистина? Допускат ли те да знам нещо по-определенено за тях?... Каква разлика от колегите ми в Петербург! — облада го внезапен копнеж по миналото, а в паметта му запрелихаха мигове на откровения, на сърдечна и всеотдайна дружба... Ах, опомни се, внимавай! — побърза да прогони вълнението от лицето си той.

Сен Клер каза:

— Като свършите, бъдете така добри и съобщете на Грин, че съм тук.

— Аз мога и веднага...

— О не! Всъщност кажете му само, че ще го чакам в клуба.

Както навсякъде по света, и тук първата грижа на дошлиите англичани бе да образуват свой клуб, едно кътче Британия, както казваха те. В английския клуб — дълга, двуетажна паянтиова сграда в съседство с деликатесния магазин на мосю Гери и недалеч от голямата църква „Свети Крал“ — ходеха и лекарите от останалите мисии; отбиваха се там по липса на други забавления и семействата на тукашните консули, и шумните, неудържими кореспонденти, които ту идваха, ту заминаваха, а с тях и неколцина по-образовани турски офицери, двама-трима поляци и още толкова българи, учили в чужбина като Климент, по една или друга причина тясно свързани с чужденците и затова търсени или търпени от тях.

— Бъдете спокойни, ще му предам, господин майор.

— А пропо, напоследък не ви виждам между нас, доктор Будинов?

— Нашата работа — вие виждате... Човек се връща в къщи като пребит и мисли само за сън.

— Да... Вярно. Но войната е към края си. В Лондон се водят преговори — мисля, че съм ви казвал?...

Климент издържа погледа му.

— Споменавахте нещо такова. И какви са подробностите, ако мога да знам?

— Отбийте се надвечер в клуба, ще поговорим...

— Непременно — каза Климент, като гледаше как англичанинът прекрачва с дългите си крака натъркаляните по пода ранени и се лази да не се докосне до техните мръсни, въшливи завивки.

Сен Клер махна с ръка и сякаш изведнъж го забрави, защото се надвеси над първия от войниците, докарани през последните дни, и започна обичайния си разпит.

— Ти от кой табор си? — чу гласа му Климент. Майорът говореше с лекота езика на ранените. Турчинът отвърна нещо, ала тъй глухо, че се загуби в охкането на околните. После дойде пак гласът на Сен Клер:

— Я си спомни, какви неприятелски части имаше срещу вас?

Климент слушаше затаено, а цялото му същество бе обзето от такава тревожна, победоносна възбуда, че *предишното намерение* да унизи всезнаещия доктор Грин сега му се струваше незначително и жалко... Отиде ли си Сен Клер, и аз започвам! Да, ето ползата от идването му... В края на краищата и за тоя занаят се иска учител, а моят се случи от най-изпечените, мислеше Климент, вече напълно убеден в слуха, който бе дочул, че цивилният майор е не само съветник тук, но и направо английски шпионин.

— Отнесете и този! — посочи той на задрямалите санитари седмия тифозен и щеше да пристъпи към друг ранен, ако едно ново обстоятелство не го накара да прекъсне заниманието си и бързо да се запъти към главния вход на джамията.

Оттам бяха влезли две жени — две дами. Той веднага ги позна въпреки далечината и слънчевата светлина, която на порои се промушваше през малките прозорчета под куполите, трептеше и преграждаше погледа.

Позна ги и Сен Клер, но не последва младия доктор, а се спря на пътечката, свали цилиндъра си и почтително зачака.

12

По-ниската от влезлите, виконtesа Емили Стренгфорд, председателка на английската санитарна мисия, беше пребрадена с бяла кърпа като милосърдна сестра и на тая кърпа вместо червен кръст имаше извезан червен полумесец — една подробност, както казваше тя, която вместо да дразни, успокоява нещастните ранени. Другата дама беше мисис Маргарет Джаксън. С нея Климент се бе запознал вчера при пристигането, ѝ.

Странно, дори някак неестествено беше присъствието на тия жени сред стотиците обезобразени, сакати, умиращи войници. Те и двете принадлежаха на друг един свит и колкото и да полагаха усилия — леди Емили с възхитителна християнска самоотверженост, а Маргарет със спортсменската упоритост на модерна млада жена, — те едва можеха да прикрият отвращението си. Всяка от тях може би щеше да побегне вън, на чист въздух, ако предварително не се бяха обвързали от толкова много условия и ако сложното развитие на войната не бе впрегнало милосърдието на едната и любопитството на другата в собствената си колесница.

Посещението на леди Емили бе очаквано от Климент; то не изненада и Сен Клер. Усьрдна в своя дълг, такъв какъвто го разбираше, англичанката извършваше всекидневната си инспекция на покровителствуваните от нея болници. Освен това тя развеждаше днес Маргарет Джаксън, с цел да ѝ покаже „до дъно трагедията“, сиреч да наведе кореспонденциите ѝ в посока, полезна за каузата, на която сама служеше.

Когато малко смутеният Климент извести виконтесата за тревожното си откритие, дългото ѝ безкръвно лице съвсем побледня, тя извика „О-о!“... но го извика сдържано, тихо, както прилича на дама от нейния ранг, после в очите ѝ, тъмно гълъбови и малко изпъкнали, страхът постепенно загасна.

— Отива от лошо към по-лошо! — рече тя на английски, щом се овладя. — Ние сме безпомощни, моя мила!... Какво предлагате,

докторе? — продължи Стренгфорд вече по французки и затова неохотно.

— При дадените обстоятелства вие благоволихте да го кажете...
Безпомощни сме, милостива леди.

„Милостива леди“ наричаха Емили Стренгфорд всички българи, откак след миналогодишното въстание тя дойде с болницата си да лекува жертвите на мюсюлманския фанатизъм. Нейните усилия бяха капка в пустинята, но за тях се говореше с благодарност между българите из цялата страна. И ето, щом избухна войната, тя пак се завърна тук — този път в помощ на ранените турци, сякаш за да покаже, че не прави разлика между християни и мюсюлмани. „За мене няма господари и поробени, има само страдащи“ беше нейният милосърден девиз. И тя не щадеше сили, не щадеше средства да лекува страданията.

— Не, ние не скръстваме ръце, милостива леди! — побърза да прибави Климент, щом видя, че малката ѝ остра брадичка се сви. — Позволете ми да кажа... — С умели изрази той нахвърли мерките, които смяташе да предложи на доктор Грин и на Исмаил бей. Тя слушаше мълчаливо, без да трепне; беше много по-ниска от него, а нему се струваше, че го слуша някак отвисоко, пренебрежително, както подобава на положението ѝ. Това го смути. Той се ядоса на своето смущение и гласът му стана остьр и настойчив.

— Добре — кимна тя и неволно задържа поглед на меките му кестеняви мустаци.

Тоя лекар, българин, ѝ бе препоръчен от вдовицата Филаретова, негова сънародница, в чиято къща леди Емили живееше, откак дойде в София. Тя изиска от Джани бей да го мобилизира; и ето, месеци вече откак го виждаше всеки ден, знаеше работливостта, възпитанието му, но сега внезапно откриващо в думите му неподозирана дързост. Не намеква ли той, че някой (кой някой?) Уважаемият доктор Грин или доктор Исмаил бей?) не е проявил достатъчно усърдие и предвидливост? Всичко, за което българинът говореше, беше вярно, ала Емили Стренгфорд продължаваше да го гледа, смътно изненадана от гласа му.

— Благодаря — каза тя сдържано и веднага се запъти към майора, който вече ѝ се кланяше. — Хело, Джордж — кимна му тя.

— Как сте, леди Емили? Радвам се да ви видя тук, госпожо Джаксън!

Майорът тръгна напред с виконтесата, а Климент остана с хубавата кореспондентка, която се бе спряла и наблюдаваше двамина обинтовани войници, ухилени и зъбати, които се бяха надигнали от рогозката и си говореха.

— Човек не знае да ги съжалява ли или да се смее! — каза Маргарет. — Приличат ми на герои от някоя испанска комедия.

— Может би... Само че не от комедия, а от драма.

Тя го погледна бързо.

— Разбирате ли езика им?

— Да.

— Защо се смеят?

— Не, не се смеят. Говорят за вас.

— За мен?...

Тя едва забележимо се изчерви и лицето ѝ, наполовин засенено от виолетовата воалетка, придоби обидено — любопитно изражение.

— Единият, той с ранената глава, казва, че сте приличала на хуриите...

— Хуриите?

— Това са техните райски хубавици, които им услаждат задгробния живот — поясни Климент и съучастнически се усмихна. — Тоя казва: ако са такива хуриите, още тука да мрем, защо ни е да ни карат пак на фронта!

Тя кимна; големите ѝ засенени очи блестяха.

— А другият? Той какво...

Но тя занемя и неволно отстъпи крачка назад.

— Мисис Джаксън?

— Вижте, вижте оня! — прошепна тя с неузнаваем глас.

Климент погледна в посоката, дето тя му сочеше. Войник, проснат на пода, като всички край него... Брадясалото му лице се беше изпънало в страшна гримаса: челото сгърченено, скулите вдървени, устата разпъната от саркастична, ужасяваща усмивка. *Risus sardonicus*, определи той, обръгнал вече на всякакви страдания.

— Какво му е? — попита тя изплашена.

— Тетанус. Отравление от замърсена рана.

— Вие го лекувате?

— Не, няма лек.

— Ще умре!

Той потвърди с глава.

— До няколко дни.

Маргарет побледня и се извърна да не гледа. Но на другата страна бяха пак ранени. И всичко беше така тягостно, че тя предпочете да заговори за себе си.

— И аз не се чувствувам добре — рече тя. — Изглежда по пътя нещо простиах.

— Трябва да вземете мерки, госпожо Джаксън. При това в нашия град често вечер пада мъгла, имайте предвид.

Тя го погледна продължително, сякаш го претегляше на своите опитни женски везни. След Филип Задгорски тоя беше вторият млад българин, който я заинтригуваше. Внимателен, умен — да, имаше нещо в него, което въодушевяваше суетата ѝ. Може би това, че не го познаваше още достатъчно и че за нея той беше нов, тукашен. Доста е по-млад от мен, помисли си тя; и щом го установи, интересът ѝ към него неусетно порасна. А бяха ѝ казвали, че българите са прости и груби люде. Твърде е различен от Задгорски, размишляваше тя. Прилича на русин... Или това е то славянското, дето съм чела? Но не мога да отрека: и двамата ми харесват — реши най-сетне Маргарет Джаксън, защото имаше слабост към по-младите от нея мъже, и без да отмахне погледа си от очите на Климент, усмихна му се и попита:

— Бих ли могла да разчитам на вас, докторе?

Той не разбра за какво говори.

— Струва ми се, че се нуждая от лекар!...

— Ах, разбира се, госпожо! За съжаление тук, както виждате...

— Не, не е толкова спешно. Аз живея у господин Задгорски, може би знаете.

— Знам. Ние сме съседи.

— О! Да, да! Спомена някой... Ако обичате, минете... тая вечер...

— С удоволствие ще ви навестя!

Той каза „С удоволствие ще ви навестя“, и го каза не само с думи, но и с едно неочеквано и неподходящо на обстановката вълнение, защото бе почувствуval някакъв намек в поканата на хубавата чужденка. Наистина ли има нужда тя от лекар или просто

така, от суета го вика? Той крадешком я наблюдаваше. Още вчера му бе направила впечатление със своята огненочервена коса, която веднага се хвърляше в очи, и с необичайното си държание, едновременно предизвикателно и нехайно. Дявол знае каква е, рече си още по-смутен той. Но че е хубава жена... и интересна... Да, няма спор... Внезапно той съзна накъде извеждат тия мисли, наложи си да ги възпре, да ги прекупи. Намерих наистина с какво да се занимавам: коя е хубава, коя е интересна, жена ли е тя за семейство? Къде останаха твоите принципи, доктор Будинов?... Заприличах на Андреа... Иска Да я прегледам — ще я прегледам, това е!

Изчерпателен повече, отколкото трябва, той продължи да развежда из болницата хубавата кореспондентка и с повишен глас да ѝ разказва за тоя или оня ранен, докато направиха цял кръг и се върнаха пак при входа на джамията. Тъкмо в това време голямата врата отново се отвори и в преддверието с бързи крачки влезе млад турски офицер. Маргарет първа го видя; тя видимо престана да следи думите на доктора. Влезлият беше красив мъж, мургав и жилав, с искрящи зелени очи. Лицето му бе бръснато, бръсната бе и главата му, която синкаво блестеше изпод моравия фес. Той се спря за миг под струящата светлина на крайния купол, целият озарен в изумрудено — зеленикавата си униформа сред налягалите тъмни привидения наоколо; оглеждаше се, диреше нетърпеливо някого, без да съзнава, че всъщност всички виждаха само него.

Щом съзря чужденката, а по-далече и леди Емили, тур чинът веднага приближи, звънна с шпорите си и направи бързо темане. Макар да беше вече в сянка, продълговатите му очи продължаваха да блестят. Той впи поглед в лицето на Маргарет, и тя, съвсем забравила доктора, изпита необичайно, задъхващо смущение. Всичко, което знаеше за Изтока — първични страсти, дива ревност, хареми, хашиш, — осезаемо се събираще сега в тоя мъж, вълнуващо я и я озадачаваше.

— Капитан Амир бей, адютант на коменданта! — представи ѝ го леди Емили. — Един измежду най-добрите приятели на трудното дело, с което съм се заела, мила!... Капитане, вие сигурно вече знаете за пристигането на госпожа Джаксън?

— Радвам се, че ви виждам на наша страна, госпожо! — поклони се турчинът, като говореше по французки; ала колкото и уважителен да

безгласът му, очите му продължаваха да я гледат все тъй искрящи и безцеремонни.

— Надявам се, че ще мога да разчитам и аз на вашата помощ, капитане?

— Аллах! Задължението ми ще бъде истинско удоволствие, госпожо!...

Имаше ли някакъв намек в неговите думи? Мисис Джаксън мислеше, че има. Но виконтесата вече бързаше да вървят и тя трябваше да я последва, при все че внезапно ѝ се бе приискало да остане още в джамията. Те вече приближаваха изхода, когато вратата повторно се отвори и оттам се изтърколи дебел турчин в дълъг мундир. Беше доктор Исмаил бей, началникът на болницата.

— Аллах, как можа да ми се случи такова нещо! — пухтеше той и отчаяно размахваше ръце. — Ваща светлост разбира... знае... По служба... Ваща светлост ще ме оправдае... Болните, многоуважаеми леди... Един умираш, и после още един... Дълг... Вие сама...

Той често бе повтарял тези думи и те вече нищо не значеха за Емили Стренгфорд. Тя каза сухо:

— Знам.

Той занемя. Без да го представи на мисис Джаксън, която не снемаше от него любопитен, малко насмешлив поглед, виконтесата прибави все със същия глас:

— За щастие мерките, които се предприемат, може би ще предотвратят епидемията.

— Епидемията? Тоест, да! Наредих и ще нареждам! — подхвана веднага и е пухтене Исмаил бей и потърси с поглед младния лекар. Но сякаш случайно, Климент мина зад гърба на Амир и се престори, че не го забелязва.

— Продължавайте! — И леди Емили се извърна към Маргарет Джаксън — Е, скъпа моя, имате вече впечатления, нали? Да вървим тогава... Часът минава дванадесет — каза тя вече по английски, като гледаше окоченото на врата си часовниче.

— Довиждане! — дигна отдалече сивия си цилиндър Сен Клер.
— Ще се видим в клуба.

— Госпожа Джаксън днес е моя гостенка, Джордж! Заповядайте и вие!

— Благодаря! Радвам се на поканата ви, леди Емили...

— Мене ли търсиш, Амир? — попита пълничкият доктор Исмаил, щом голямата врата на джамията се затвори зад важните посетителки и той си отдъхна.

— Благодаря на аллаха, още не си ми дотрябал — отвърна насмешливо младият комендантски адютант и веднага, подсетен от въпроса му, се отправи към Сен Клер. — При вас ида, майор ефенди!

Като се преструваше, че разговаря с Исмаил бей за тифозните болни, Климент побърза да се отдалечи. Но той не изпускаше от очи двамата офицери. Капитан Амир разправяше нещо с мрачно възбуждение, англичанинът го слушаше, без да го прекъсне. За какво може да бъде, питаше се с безпричинна тревога Климент. Лицето на майора е като камък, владее се, това всъщност го издава...

— Доктор Будинов! — извърна се неочеквано към него Сен Клер.

— Заповядайте?

— Моля, извикайте доктор Грин. Ако е необходимо, заместете го вие в операционната, налага се той веднага да дойде с мене.

Грин да иде с него! — Това вече отмахваше всяка тайнственост от разговора. Напрегнатото внимание на Климент се стопи, той се усмихна с готовност, каза по английски: „Веднага!“ и тръгна към операционната.

Старият Ралф бе привършил шестата поред операция, но хълтналите му очи въодушевено горяха.

— Току-що оперирах един интересен случай, Буденов — срещна го той и веднага се впусна да обяснява отде бил влязъл куршумът и къде заседнал. При това той не скри, че подобен случай бил изнесен в хирургическата литература миналата година от Бергман.

— Разбира се, той не успя — каза Грин. — С тия негови напречни рязове... Затова аз прилагам... — И англичанинът се впусна пак в технически обяснения, които Климент слушаше с все повнарастващ възторг.

— И вие успяхте да извадите куршума? Спасихте го?

Грин дигна широките си рамене.

— Теоретически, да. Ако сърцето му беше здраво, всичко щеше да mine добре, уверен съм!

Той отново затъна в обяснения, но Климент вече не го слушаше.

— Майор Сен Клер ви чака по много спешна работа.

— Спешна?

— Не знам. Вероятно операция на някой ранен паша!

Англичанинът изръмжа нещо, погледна окачения на стената часовник, извика на санитара да донесе гореща вода и започна да мие с четка ръцете си. Климент съблече престилката и го последва. Съсредоточеният поглед на Грин подсети и него за собственото му открытие. Той разказа за петнистия тиф. Но как се различаваше сега този разказ от предишните му намерения! Желанието да бъде важен му се струваше суетно, глупаво. Внезапно той се почувствува уморен. Всичко му изглеждаше безсмислено и само едно жадуваше душата му — да не е тук, да си е в къщи, между своите близки, между книгите, които му даваха и спокойствие, и отмора...

— Идете да обядвате — каза Грин. — Ако се случи следобед да не дойда, ще ме заместите в операционната.

— А прегледа на останалите?

— За какъв преглед?...

— Противотифозните мерки, доктор Грин!

— А, да! Да се заеме с тях доктор Такворян.

Климент кимна, облече мундира си, мина през джамията да се обади на Исмаил бей и да извести майора, че доктор Грин скоро ще дойде, отвори тежката дъбова врата и излезе вън. Влажният есенен въздух го пресрещна, изпълни гърдите му със свежест и го замая.

Той оправи феса си, усмихна се радостно и вече щеше да тръгне към къщи, когато на лицето му неочеквано се изписа учудване и тревога. Недалече от джамията, в сокака към конашката градина, стоеше Андреа. Беше тикнал ръце в джобовете на жакета си, вдал напред глава и съсредоточено гледаше хамалите, които през задния двор внасяха някакви сандъци в подземията на джамията. „За Плевен!“ пишеше с големи черни йероглифи на всеки от сандъците и Климент, който не се съмняваше, че в тях има патрони, ужасен си помисли как най-малкото невнимание може да хвърли джамията с всичките ѝ обитатели във въздуха. Каква лудост! — прошепна той и забърза към брат си, та да го отведе оттук, докато някой от агентите на Джани бей не го е сторил заради прекаленото му любопитство.

13

Андреа бе спал до късно и ако малкият Славейко не се бе покатерил на леглото да го събуди, сигурно би спал чак до обяд.

— Остави ме — извика той на момченцето. — Остави ме, не ми се играе сега...

Главата го болеше. Гадеше му се. Той реши, че е от глад, защото снощи не сложи нито залък в стомаха си. Стана, облече се — някой бе изчистил дрехите му — погледна се в огледалото, видя се колко е брадясал и заслиза по дървената стълба към кухнята.

— Чичко ранобудко!... Чичко ранобудко! — викаше край него малкият Славейко и скачаше от стъпало на стъпало.

— Я първо си избърши нослето, че тогаз се закачай с големите хора!

И Андреа шеговито подръпна едното му ушенце. Но се сети, че детето повтаря думи, чути от възрастните, и отпрати Славейко да си играе на двора, а сам влезе в кухнята.

В кухнята нямаше никого. Това беше добре за него, защото той внезапно съзна, че го е срам да се срещне очи в очи е майка си. Избръсна се, изми се набързо, закуси, каквото намери, и се втурна да върви в училище. Часът беше десет. Учениците и да бяха дошли, сигурно са загубили, вече търпение да го чакат!

Пред къщи бе запряла биволска кола. Стопанинът й, сух, дългурест шоп, целият в овчи кожи, стоеше полуизправен в нея и подхвърляше на Женда и чирака зелки, с които те пълнеха голям плитък кош. Я, че то днеска е вторник, сети се Андреа. Тъкмо ще ида след часовете в хана на бай Анани!... Някога, в смелото време, забутаният зад Солни пазар хан на бай Анани Горубленеца се четеше за комитетски и в пазарни дни като днешния в него и досега по навик отсядаха по-будните шопи от околните села. Докато пресече предното дворче и излезе из портата, Андреа мислеше, че още днес трябва някак си да разпространи донесените от Дяко новини, кроеше си как да го стори и не чу какво му каза Женда, която обичаше да се закача с него.

— Що? — спря се той и вторачи поглед в нейното зачервено от навеждането лице.

Тя се разсмя, намигна весело, направи някакъв знак, който можеше да означава: „Хайде, върви, да не ти е за първи път!“, после викна на опуления чирак да държи от другата страна коша със зелките и двамата го понесоха към къщи.

— Теб Климент нали ти каза да не мъкнеш тежко! — изръмжа подире ѝ Андреа, ядосан от дяволитото ѝ изражение и от намека, който подозря в него.

— Че ела да носиш ти! — чу се закачливият ѝ глас зад ниския зид.

Той щеше да ѝ отвърне рязко, може би по-рязко, отколкото тя заслужаваше, но очите му се спряха на съседската порта, дето бе запрял файтонът на французкото консулство, и ядът му мигновено се смени с ирония.

Белите охранени кобили чаткаха с копитата си. На капрата, между забучените отстрани малки знаменца, смучеше глинената си луличка и гледаше насам дядо Пешо Калимерата.

— Много отрано почнахте пак празненствата, Калимера — язвително рече Андреа, щом приближи файтона.

— Служба, даскале — отвърна невъзмутимо Калимерата. — Спроти чорбаджията и парите; спроти парите и службата.

— Е, наближи ли вече да правят сватба?

— Щè, щè... Което е почнало, става!... Пък и ти помисли за себе си, даскале. Тъй де — време ти е...

— Да — рече Андреа, — тъкмо за това мислех!

И той щеше да отмине, ироничен, зълчен, когато открайната вратичка в массивната дъбова порта се доотвори и от нея, като продължаваше да спори с някого, който бе в двора, изскокна Неда Задгорска.

Андреа неволно се спря да не ѝ пресече пътя.

Както винаги, когато излизаше из града, Неда и сега беше старательно облечена, с нахлупена над очите модна шапчица, с воалетка, премрежила лешниковите ѝ очи, и с дълъг неразтворен чадър, на който тя изящно се подпираше. Заедно с късото манто от тъмнозелено кадифе тоя богато украсен чадър ѝ придаваше разкошен и необикновен вид сред обстановката, която ги заобикаляше. Щом зърна

Андреа, щом разбра, че е той, Неда незабележимо трепна и се спря, изплашена от срещата си с него, защото неволно си помисли, че е пак пиян. Ала когато видя, че и той се спира, та да не ѝ пресече пътя, тя се засрами от предположението си, каза си: „Може би е болен и затова изглежда толкова бледен!“, усмихна се и бързо отвърна на поздрава му, при все, че тоя поздрав не бе така любезен, както поздравите на другите млади мъже, с който тя се познаваше.

— Приятна разходка! — многозначително рече Андреа.

От прозорците на стаите си, една срещу друга, и на улицата те се виждаха едва ли не всеки ден, ала рядко се случваше да заговорят, и то все набързо, все с никакви недомълвки, които я смущаваха и обиждаха.

— Благодаря — каза тя, озадачена от гласа му, и почувствува, че трябва да поясни къде отива. — Вчера пристигна от Париж майката на господин Леге. Ще я разведем да опознае града ни.

— Аха! Археологически разкопки... Картини от ориента... Ясно!

— Не те разбирам? — Едва изрече тези думи, тя съзна, че прекалено добре го разбира, и се изчерви.

— Мисля, че за теб ще е от полза да не я развеждате никъде!... — гледаше я той по оня познат ѝ, дързък, разголващ душата ѝ начин, заради който тя го отбягваше, но го и отличаваше от останалите си познати.

— Благодаря за съвета. Извинявай, чакат ме!

Съзнанието, че я бе засегнал, го изпълни с особено доволство. Нека знае, че хората не са слепи и виждат всичките им хитрини, помисли той с безпричинно ожесточение, като гледаше как тя, вирнала тясната си глава, горделиво, без да го погледне, се качва във файтона.

— Моите почитания на господин годеника! — поклони се той, щом Калимерата тръсна силно поводите и файтонът потегли.

Като не разбираше дали и това е ирония или пък той не знае, че още не е сгодена, Неда кимна все тъй, без да го погледне, безсилна в гнева си и озадачена защо се държи съседът ѝ така с нея. Нахалник! — мислеше тя, облегнала се тежко в тапицирания гръб на седалището. И какво има срещу мене? Какво съм му направила?... А аз, глупачката, се бях „влюбила“ в него... Дневник си водех през първата година в пансиона — да му го дам. Момичешки сантименталности!... Трябва да намеря тоя дневник и да го изгоря!...

Тя подири в ума си обидни думи. Искаше да го нарече пияница, развратник, но последното прозвище ѝ се стори прекалено силно, несправедливо, каза си: За пиянството, да, но за това... не, нямам право да говоря неща, за които само съм чувала, пък макар и от Филип; ядоса се още повече и си наложи да мисли за нещо друго, по-достойно.

Това друго и по-достойно, според нея, беше Леандър. А мисълта за Леандър я подсети къде отива и какво ѝ предстои. Тя трепна, изплаши се, забрави Андреа и неприятното му държание. Дори Леандър ѝ се стори не тъй привлекателен, както други път. Унижения! Унижения! — повтаряше си тя. Боже мой, на всяка крачка унижения... Тя се помъчи да си представи как ли ще изглежда старата дама и в същия миг цялото ѝ същество се изпълни само от предстоящата, съдбовна за нея среща...

А в това време Андреа прекосяваше закрития от чинара площад, бързаше към училището и си говореше сам.

Добре я наредих, казваше си той. И само как си вирна носа! Хаха... Ще развежда свекървата — развеждай, развеждай, току-тъй тълста риба не се хваща! Оная, префърцуената бабичка, кой знае какво ще пляска с ръце (нали съм ги виждал в Цариград и в Кайро): Колко интересно!... Каква дива романтика. Парфюм на ориента... Вярно, малко ни е мръсничък ориентът, но какво да се прави! Тук се е родила снахата, макар да се преструва, че няма нищо общо с нашия град...

Той крачеше с дългите си нозе, подсмихваше се, а от паметта му не се изличаваше стройната фигура на девойката. Той все си припомняше как стреснато го бе погледнала тя и че след това очите ѝ се бяха усмихнали някак особено. Не, не! — казваше си той. Особеното е, че тя се качи във файтона с вирната глава... Виенчанка!... И сега вече Париж превзема... Ехе!

Той беше готов още дълго и ожесточено да я напада в мислите си, когато внезапно се запита:

Добре де, но пък тя тукашна ли е вече? Колко години прекара в пансиона... Кога тръгваше, Коста още не се бе женил — значи аз съм бил на седемнайсет. Хм! Помня я, като дойде да се сбогуваме. Едно такова хубавичко девойче... Чистичко... Мъчно ми е, вика, за нашия град! — и плаче. Плаче, да ти стане жал! Сега е още по-хубава, ама ще

заплаче ли? Таквиз са те всичките — и бай Радой, и Филип; за хаджи Мина да не приказваме...

Дявол я взел! Да прави, каквото ще... Има поне от кого да гледа!... И Андреа заизрежда в ума си надошлите в града млади чужденки, които въпреки своята ненавист бе заглеждал и помнеше. Какво, разсъждаваше си той, когато наближи Язджийската джамия с нейната превисока топола, дето безброй гарги се надпреварваха в кряскане. На оня, Марикюр, жена му не е ли подобна стока? (Морис де Марикюр беше помощникът на французкия консул.) Фръц, та фръц! И едни пера, едни опашки... Ами калугерките от италианската мисия с колосаните чаршафи... тая пълничката, дето ме поглежда изпод вежди. Все същите! Че ако щеш, и италианската маркиза. И важната леди... А има една друга, англичанка...

Той продължи да мисли за всичките тези Жени с безпричинен бяс и отрицание, но мислеши и със своеобразно удоволствие за тях. Каза си: Какво си представляват те? Че са по-хубави от нашите жени ли? И за да се потвърди, зашари с очи по улицата.

Пазарният ден личеше и тук, макар махалата да се намираше настрана от чаршиите. Навсякъде се виждаха люде. Граждани, облечени алафранга; белодрешковци селяни, някои надянали вече нещавените кожухчета... Всеки нарамил, всеки мъкне и прибира... Пред Язджийската чешма погледът му се спря на две млади, румени шопкини, които крачеха веднага след кола с жълти тикви. Свежите ябълкови лица на момите бяха забрадени с ярки кърпи. Изпод дебелите, груби навляклà избуяват напети снаги. Ръцете им червени, здраво понесли кошниците. И крачат по калдъръма бързо, отсечено, личи си, че са свикнали на път...

Андреа завъртя отново поглед, задири пак.

Насреща му, от Калояновската улица, надето отиваше и той, приближаваше заедно със свекъра си и с един от чираците на мъжовия си дюкян Бялата Катина, терзийката. И тя тръгнала на пазар. Лицето ѝ широко, открито и засмято, роклята кръшно пристегната; гърдите едри, изпънати... Той поздрави, усмихна се дръзко, без и да погледне стария, отмина, а в себе си продължаваше да настоява: нашите са по-хубави! Да, ако се гледа по естественото! Ония само печелят с издокараността си... с образованието... Я и нашите жени да се обличаха в атлас и други там парцалаци... да са се учили в колежи, в

пансиони... Ами ако ги сравним с Неда? — сети се той и внезапно пак си я представи, но вече в нова светлина. Представи си я до шумната де Марикюр; и до застаряващата маркиза Позитано; и до пълничката калугерка с големите очи; и до важната сдържана леди Стренгфорд, както и до другата англичанка... Ето! — едва не извика гласно той и тържествуваще. Ето!... И сега още един път си я представи, но тоя път само за себе си, стремителна, с поруменяло лице и очи, които греят; и може би много сърдечна и развлнувана; а сигурно и пламенна... да, да, непременно пламенна и невъздържана, той го чувствуваще... Ха де! — стресна се той. Ами разходката с майката на остарелия консул... Ами сметкаджийството, амбициите, хитрините? Ex, Андреа! Така е то — и ябълката е хубава, а отвътре може да излезе червива...

Да върви, където ще! — промърмори той ядосан, едва ли не лично засегнат, когато вече наближи, и свърна към митрополитския двор, дето се помещаваше сега в голяма дървена барака неговият клас. Нека се мъжи за паряник с дъщеря колкото нея самата... Да заминава! Да заминава — в Париж, в Лондон!... Така е то у нас, прогледаш ли, твоето не те задоволява вече; чуждото те блазни, чуждото...

С тия мисли Андреа свърна в уличката към митрополията. На ъгъла се бяха опрели трима мъже и щом погледна към тях, той видя най-първо дебелия нос и увисналите месести уши на чорбаджи Мано. А до него, увит в лисичи кожи, зиморничавият хаджи Теодосие хем слушаше, хем въртеше очички на вси страни. Оня, който говореше, беше гърбом, но Андреа веднага го позна, но униформата, дълга, черна стамболина със сребърни копчета и яка, красиво обширата със сърма, каквото носеха високопоставените сановници от провинциалната администрация. Беше муавинът Илия ефенди Цанов, образован и говорчив българин, отдавна вече на тая служба в мютесарифството, който и преди, но особено напоследък, гледаше да е в добри отношения и с турците, и с чорбаджите, и с еснафлиите, и с всички.

Андреа поздрави сдържано и като минаваше, чу го да казва:

— ... не зависи, разбира се, от мене, вие го знаете, господа, но доколкото ми се слуша думата, надявам се, че в града поне няма да се случи...

Какво пак се увещаваха? Какво кроиха за взаимна полза? Муавински обещания чорбаджийски сметки, мислеше си презрително Андреа, когато отвори портичката и влезе в митрополитския двор.

Страхът, че ще види пак само пет-шестима от учениците си, прогони досегашните му мисли. Но дворът тоя път беше съвсем безлюден. Безлюдна беше и голямата барака, дето учеха, и той влезе в нея, забравил и муавинина, и Неда Задгорска. Как, вече никой ли? — пристъпяше той между гъсто наредените чинове. Това „вече никой ли“ не беше само за недошлите ученици. То му говореше за собствената му безполезност. Той стигна черната дъска, но не седна при нея, до масата, а отиде към окачената на стената карта на империята. Очите му мигновено се приковаха в черното колелце, до което бе написано: Плевен. Той гледаше това малко колелце, събрало в себе си милиони мисли и надежди. И как бе объркало то и собствения му живот! В какви бездни го бе запокитило!... Той отмерваше мислено разстоянието от Плевен до Дъбниците, до Ябланица и после до София. Приближават те, ясно е като бял ден; и вече нищо няма да ги спре, разсъждаваше си той, но пак по оня, присъщ нему стихиен и завличащ начин, при който умът се възпламенява от поривите на сърцето и всичко желано изглежда възможно. А какво разправял Дяко? Че гласят нашия град за столица?... Ех, такова нещо да се случи!... Не, не, това е вече много. Той просто го е подхвърлил така... И Климент, щото му се иска... Трябваше да го разпитам подробно!... Но чакай, защо да е много? — пламна Андреа отново. Ето, кажи го, в средата на земите ни е... Отгоре стара България, насам Тракия, надолу Македония... Защо не? Тъкмо на главния път е... Сред поле... И железница ще минава... Да падне по-скоро Плевен — ни Балкана ще ги спре, ни дявол!

Внезапно той усети зад себе си стъпки и стреснато се извърна.

Беше слугата на митрополията, кривичък, незлоблив човечец с избелели очи, едното от които постоянно сълзеше. Той се грижеше и за бараката.

— Кажи, че си ти, бе бай Тарапонтий! Какво стъпяш като котка?...

— А, нищо, нищо, даскале.

— Нищо, ама ме стресна!

— Ами аз тъй си вървя.

— Ти по-добре отдалечко се поокашляй! Човек в страх си може да те цапардоса с нещо — разсмя се Андреа и свойски му поднесе цигара. — Днеска никакви ги няма палангозите, а?

— То, като се чуват такива страхотии, за учене ли е, даскале...
Дай си огъня.

— Дърпай! — приближи цигарата си към неговата Андреа, видя сълзливото му око и се усмихна. — Кога е нямало страхотии, бай Тарапонтий... Но и те само това чакат де!

— То санким имаше някое друго момче, ама главният даскал им рече да си вървят.

— Тук ли беше Буботинов?... За мене пита ли?

— Бе попита... Ама и неговият акъл все за селото...

— Какво село?

— Че ти не знаеш ли?

— Нищо не знам?

— Дето черкезите запалили Горубляне, не знаеш ли?

— Горубляне? Не думай!...

— Изгорили го...

— Ах, зверове... Край нямат техните...

— По-тихичко, по-тихичко, даскале... То тук е митрополия, ама и тук...

— И кога е било? Разправяй! Как е станало?

— Ами вчера... вчера подиробед, казват... То всеки ти разправя различно де, ама селото изгоряло цялото, това си е.

— И убити има ли? Ранени?

— Че едно зло може ли без друго... И две моми, казват, отвлекли... И няколко дребни деца...

Андреа хвърли цигарата си, смачка я ожесточено и без да погледне слугата, втурна се навън.

В първия миг Андреа само бе почувствуval, че не може да остане по-дълго между четирите стени на бараката. Ала когато се озова на улицата, когато го присрещна суетнята на плъпналите пазарджии, той съзна, че трябва да направи още нещо и реши веднага да иде в Горубляне, сиреч да види със собствените си очи какво е станало там. Цялото село! — повтаряше си той, като да бълнува, и така видимо си представяше палежите и убийствата, че не сети кога отмина меджлиса и свърна край големия двор на мютесарифството.

— Ако не лъжа?... Да, вие!... Здравей! Здравей!

Гласът дойде неочеквано, беше висок и приветлив и когато Андреа се извърна към зелено боядисания стобор, пред него лъсна цилиндърът на дребничкия маркиз Позитано.

— Добър ден — кимна неохотно Андреа.

— Добар... добар... — усмихна се италианецът. — Как, на разхождане?

— Нещо такова.

— Такова... да? И аз все уча ваш език, все да науча не мога! — разпери ръце с комична безпомощност консултът и веднага заговори по французки, защото знаеше, че Андреа преподава в училището той език.

— Накъде? Направо? Да вървим, да вървим...

— Щом искате.

На Андреа не му беше до разходки и разговори. Но той не можеше да каже: „Оставете ме, отивам в Горубляне!“ Той само погледна подозрително дребничкия чужденец, кимна и зачака нетърпеливо, тъй като Позитано все още не се откъсваше от стобора, надничаше над него и заинтересувано се взираше в нещо.

— Ето и тука! — рече той и показва гъсто разпречените двуколки на пожарникарската служба. Зад буретата с вода, под сянката на широкия навес, виреха ръчки няколко примитивни помпи със завити около тях дебели маркучи. Коне не се виждаха, яхърът им се намираше от другата страна на пристройките, ала вятърът на вълни донасяше оттам остра, противна миризма на пикоч и тор.

— За тулумбите ли говорите, господине?

— Да, да... тулумбите, млади приятелю! Страстта на моята младост!

Андреа го изгледа с присвити очи. Шегува ли се или не е с целия си?

— Фамилията ми е от Апулия — каза маркизът, словоохотлив и многозначителен както винаги. — До Бари има едно старо градче, Мола, там прекарах хубавата буйна младост!...

— Е, щом казвате, че има, сигурно има! Но каква е връзката между вашата Мола и нашите тулумби? Това не го разбирам!

— О да, да! — хвана го веднага под ръка Позитано и закрачи редом с него. — Има, да! В Мола на времето аз бях началник... Il capitano!

— Не знаех, че сте военен...

— Не, не военен! Капитан на градската пожарна команда!

Тоя синьор маркиз е смахнат, реши Андреа и внезапно изпита още по-живо любопитство към него. Чудно, че не съм го забелязал досега... У нас кои са пожарникарите? Да, все нехранимайковци, припомняше си ги той. Черният Къор Мустафа... и оня разбойник Кабахатлията, и двамата кюрди, дето смърдят на гранясала лой... Подпалят някоя българска къща, а после тичат да я гасят. И първом парите!... Той се сети за Горубляне, помисли си, че не само селото, но и душите на хората са изгорели и свъси вежди.

Гласно каза:

— Много ли пожари изгасихте?

— Не, драги... Уви, не! За шест години — четири пожара.

— Няма и по един на година!

— Да, няма! Къщите са каменни в Мола, пък и там печки не употребяват, топло е... Затова само четири! Но инак бе хубаво: униформите, строят, тръбата, да, особено трепетът... Пък и ние бяхме млади!

— Излиза, че са ви платили повече, отколкото сте изгасили.

— Платили? Вие мислите...? А, не! — разсмя се Позитано, пусна го и махна с ръце. — Драги ми, млади приятелю! Та това беше така... една доброволна, да, почетна длъжност. И после... ние тогава влагахме съвсем друг смисъл в нея... За друго ни служеше нашата команда. И не само тя! Още разните корпорации, които образувахме... И за друго послужиха те на нашата Италия!

Андреа забави крачката си, почака. Но маркиз Позитано беше извил глава към входа на мютесарифския конак, дето влизаха и излизаха офицери, трепкаше с бухналите си мустаци и като че ли нарочно мълчеше.

— Казахте: и за друго послужиха... Дали ви разбирам правилно, господин консул е?

— Няма нищо трудно за разбиране, млади приятелю! Та тогава... да, ние се борехме за обединение, за независимост... Гарибалди, Мацини — надявам се, знаете тия имена?

— Дали ги знам!...

И други имена знам аз! — беше готов да извика Андреа, но навреме се опомни.

— И вие използвахте тези невинни сдружения като тайни...?

— Сега всичко ви е ясно!

— И пожарникарството?

— И пожарникарството, млади приятелю! Нали ви казах: капитан, поручик... Но всъщност да гасиш огъня е благородно дело, нали? Човек преживява такива трепети... А пропо — спря се и сниши глас Позитано. — Чули ли сте нещо за някакъв пожар?

Очите им се срещнаха, но нито единият, нито другият отмести поглед.

— И вие знаете? — промълви беззвучно Андреа.

— Знам.

— Това, господине, е една... една... не, няма такава дума!

Дивите зверове, и те само от нужда го правят, а тия...

— Разпространило ли се е вече?

— Да. Аз отивам там.

— Не, не отивайте — рече бързо маркизът и замълча, докато отминат група турски офицери, а след тях и двама от строителите на железницата. Единият го поздрави по италиански и той му отговори нещо, като махаше с ръка. После, без да имаше нужда, все тъй тихо продължи:

— Не отивайте, искам да кажа, не отивайте днес! Утре идете!

— Защо? Какво е станало още?

— А, нищо, нищо... Случайно чух, че генерал Бейкър е присъствувал на произшествието — употребявам думата произствие като по-неутрална. Тая сутрин той е обърнал внимание на Джани бей и по негово...

— А кой е тоя Бейкър? За първи път го чувам.

— Сигурно, ще ви се случи да го чуете още много пъти, млади приятелю! Кой е Бейкър ли? Той е един много изискан джентълмен... Както всички тях — много изискан... Преди малко аз имах високата чест да се запозная с него и с приятеля му. Кой е пък приятелят му ли? Някакъв ловец! Оригинал! Има си свои идеи, но инак изглежда добро момче — A good boy! — повтори той, сякаш това беше капакът на мисълта му.

— И сега не пускат ли да се излиза от града?

— Още не сме стигнали дотам, мисля...

— Чакайте! Та вие сам казахте...

— Аз? О, аз само исках да кажа, че там отидоха да разследват случая две стотни заптии.

— Две стотни!... Не се съмнявам, че Джани бей ги води.

— Ето, че се лъжете! Преди час го срещнах пред Черната джамия.

Черната джамия се наричаше главната тъмница в града.

— Разбирам — кимна Андреа. — Да, сигурно нещо по-важно го е задържало... Е, тогава извинете! Вие си продължете разходката, аз трябва да сляза до чаршията — реши внезапно той, сетил се, че щом не може да иде в селото Горубляне, нищо не му пречи да иде (както бе намислил още на излизане от къщи) в хана на горублянецца бай Анани.

Но Позитано не го остави:

— Днес е пазарен ден, нали?

— Да.

— Ще има много селяни... шоп-шопъ...

— Шопи — поправи го Андреа.

— Отлично! Аз много обичам вашите шопа. Такива едни: мълчат, подсмихват се. Да вървим, млади приятелю! Да вървим!

Те избиколиха конака, излязоха на Орханийския път и покрай паянтовата квадратна кула на градския часовник, който тъкмо биеше единадесет, покрай спретнатата ясносиня Челеби джамия, по Коллук сокак слязоха в Абаджийската чаршия. При зяпналата като хамбар стражница, или Каракола, както я наричаха софиянци, неколцина чужденци кореспонденти бяха обградили току-що слязъл от коня си турски офицер, разпитваха го нещо и не го пускаха да влезе вътре. Той не знаеше друг език, освен родния си, дърпаše се и говореше:

— Оставете ме, брей. Хей, какво пък толкоз е станало, та от сутринта мир няма за мен...

— Какво разправя той? Разбрахте ли? — попита шепнешком Позитано.

Андреа преведе и мрачно прибави:

— Сигурно от Горубляне иде.

— Горо... Как е, все не мога да го запомня? Горобяне?

— Не, Горубляне.

Брадат мъж с малки телени очила, чул това име, веднага се извърна; няколко селянки изплашено се заслушаха, но Андреа и

Позитано продължиха надолу, без да забележат стреснатите погледи, които ги сподириха.

Край тях тесните сокаци на чаршията ставаха все по-разклонени. През надупчените оловни покриви, които на места покриваха пазарищата, се процеждаха безброй струйчици светлина. Въздухът трепкаше от изпарения, от миризмите на овнешко и кебап, на лугава помия и вкиснати бои, от викове, крясъци, свирни и смях. Пред широко разтворените дюкяни на търговците се трупаха белодрешковци шопи и издокарани граждани, шареха нагиздени турци от тукашните махали и от околните села, яркоцветни кадъни, дрипави евреи, старци, жени, деца, а, разбира се, и кучета.

— Насам! Насам! Без пари... без пари... — крещяха уличните продавачи на симит, на шекер, на шербет и салеп. Карагъозчии дрънкаха звънчета. Гадатели размахваха всевъзможни животинки. А тъкмо насред, под най-големия купол на покритата чаршия, някакъв стар, изпосталял дервиш се въртеше като пумпал и острата му конусовидна шапка високо стърчеше над наобиколилите я чалми и фесове.

Отнейде дойде женски писък, викове и ругатни. Андреа и Позитано тръгнаха в нея посока, но улицата беше задръстена и докато стигнат, докато разберат какво става, тълпата се бе втурнала пак да купува аби и шаяк и гайтани и басма, а още и тънки европейски платове, които всъщност се продаваха само в двата големи дюкяна на Радой Задгорски. Те скоро видяха там стария хаджи Мина, Радоевия тъст; той дърпаше едно след друго зърната на броеницата си и насърчително — подозрително оглеждаше всеки купувач.

— Ето насреща и вашия магазин! Нали е вашият? — рече Позитано с грейнало от оживление лице.

Андреа кимна, учуден, че тоя чужденец от всичко се интересува и всичко знае, хвърли бърз поглед към бащиния си дюкян, видя зад тезгяха Коста, че сваля от полицата голям топ аба, и побърза да отмине, почувствуval внезапна неловкост и срам. Ето! Ето! Както вчера, така и днес — само аз се шляя и все решения вземам...

— Извинете — рече той на залисалия се в околното зрелище консул. — Имам някаква работа и трябва да я свърша веднага.

— О, разбира се, вървете! — подаде му ръка Позитано. — За мене тука е така интересно... Вижте ония двамата шопа... Какви

типове, нали? Незабравими!

Андреа погледна към шопите, две бодри старчета, братя или може би баща и син, и неволно си спомни за Неда: в тоя час и тя развежда чужденци, но едва ли ги е довела тук! Пък и по тия претъпкани сокаци няма място за техния файтон, отсъди той с насмешка, махна с ръка на Позитано и бързо си запробива път към Солни пазар.

Към тоя час в хана на бай Анани имаше само неколцина селяни, насили се вече на пазара. Те се бяха скучили край ниска масичка в закътаната вътрешна стая, пиеха ракия и тихичко си говореха. При тях бяха и двама редовни посетители на хана, познати на Андреа, кундуруджията Герасим, както винаги пиян, и престарелият поп Христо, неспокойна душа, бродил на младини с чета из Балкана.

И запретнатият брадясал ханджия беше там, макар очите му да се извръщаха все към предната част на кръчмата. Той пръв забеляза Андреа.

— Карайте... продължавайте — подкани той занемелите шопи.
— Че това е даскалът... наш човек е. Научи ли, даскале? Научи ли, брате?...

— Научих — рече Андреа и приближи. — Те оттам ли са?
— Как ще са оттам! Оттам никого не пускат да дойде... Сядай, сядай, ей ти стол!... Ракия ли ще пиеш или да ти донеса мастика?

— Не пия вече!

Ханджията го погледна учудено, недоверчиво, насили се да се усмихне и сложи пред него голям каленик, па го напълни със сливовица. Но Андреа го отмести настрана.

— Е разправяйте де!
— Ами стана, каквато стана; добре, че и нас не закачи — рече най-възрастният от белодрешковците, мъж с керемидено и сухо лице.
— Черкези, нали ги знаеш, какво има да я разправяме.
— Много ли бяха?
— Бе, едни казват много — до сто ги наброяват...
— Как сто, нане! Ами онези, дето после дойдоха? — пресече го друг, по-млад, дългурест и пипонест, с рядко набола брада.
— Те, онези дойдоха наготово, Стойне!

Кои бяха първите, кои вторите, Андреа не знаеше, пък и за него това не беше от значение. Но той все по-развълнувано прехвърляше поглед от единия на другия шоп и в буйното му въображение препускаха побеснели черкези, обграждаха безпомощното село, стреляха и палеха.

— А вие... вие видяхте ли ги? — попита той, като несъзнателно се протегна за каленика и го притегли към себе си.

— Женорята ги видели... Ние бяхме за дърва...

Те разправяха как пушеците от пожара се носели чак до тяхното село. А после Стойне Дългиот се престраши и каза (той го беше сторил преди, но хубавите градски дрехи на Андреа сега го смущаваха), че вечерта се бил промъкнал с още неколцина до Горубляне и видял там какво е останало.

— Речи го, десетина къщи! Пък людете, като пощурели!...

— А те, нашите... не са ли се съпротивлявали? Чак толкоз ли са нямали оръжие?...

Стойне се поколеба.

— То пушнала там някоя друга пушка — рече той след минутка мълчание, — но да не са пушкали по-харно.

— Какво приказваш!... Ония пладнешки разбойници връхлитат върху им... а вие... да не са пушкали!... Народе, опомни се, опомни се, народе заспал!

— То... опомни се, ама като взели, та убили неколцина от ония... Проумява ли главата ти: убили мюсюлмани!...

— Всичките да са избили! Да не ги жалиш?

— Шшт! — извика изплашено бай Анани и бързешком погледна към преддверието на хана.

— Горублянци жаля, даскале. Лошо им се пише — поклати глава старият шоп, а с него и Стойне, и мълчалият досега трети, широкоплещест и як мъжага. — Тия заптии, дето ги срещнахме на раница, по тъмно — едни, че после други, — къде отиват, мислиш ти? За какво отиват?

— Заптиите? А, да! Заптиите, те винаги... — И Андреа занемя.

Внезапно, сякаш бяха раздрили някаква завеса пред очите му, той видя всичко в оня жесток и безмилостен ред, в който би трябвало да го види още веднага, ако да не беше така погълнат от *своите* мисли. Черкезите нападат селото, селяните се бранят — и пак нападнатите

виновни... Какво щеше да стане сега? Той огледа мрачните, разстроени лица на шопите, на ханджията, на клетия Герасим Кундурджията, комуто турци бяха задигнали щерката преди година и оттогава се пропи, на престарелия поп Христо със занесения поглед... Да, какво щеше да се случи? Всички очи край него го казваха: каквото се е случвало винаги, щом раята дръзне да дигне ръка, па макар и да се опази от разбойници.

— Хора — извика разчувствувано Андреа. — Братя!... — Гласът му измени от вълнение. Той дигна каленика и отпи жадно от ракията.
— Слушайте, иде краят им...

— Иде, иде, ама не се види — изпъшка ханджията. Той навсярно имаше близки в Горубляне — я брат, я сестра, но знай ли какво е станало с тях? В сумрака на ниската вътрешна стая очите му сухо и злобно блестяха.

— От сигурно място научих, бай Анани! Дядо попе...
Герасиме... Чувайте!...

— Кажи де, кажи...

— Плевен изцяло е обкръжен! Руснаците са вземали Дъбниците, Телиш... Руснаците са в Ябланица, братя!

— Ябланица? Че де е това Ябланица?

— Зад Етрополе! Ходил съм там — кимна бай Анани.

Ходил бе на времето и поп Христо. Той дори искаше да разправи никаква история от старото време, но Герасим го прекъсна с фъфленето си:

— Чакай, бе дядо попе!... И к'во... а? Казвай...

Като все повече се разпалваше, Андреа разправи всичко, научено от Дяко: и за войната, и за бъдещето на града, че ще стане столица на освободената държава. От време на време той се опираше, отпиваше от ракията си, която ханджията веднага доливаше, срещаше очите на занемелите от изненада мъже и сам се възпламеняваше от тях, после подхващаше още по-разгорещен, още по-убеден в това, което говореше, прибавяше към разказа собствените си желания, собствените си чувства и беше дважди по-увлекателен.

— Всичките тия приказки за никакво примире... и че дето уж Русия щяла да изтегли войските си зад Дунава, всичкото това е измислица... Или не измислица! Хитра уловка за наивниците е то! Да се отчаят... да бездействуват... да не се бунтуват — викаше той и

удряше с юмрук по масичката толкова силно, че калениците едновременно и звучно подскачаха.

— Стой — рече внезапно бай Анани. — Ама това... дето сега... нали ти го разправяше?!

— Кое това?...

— Това, за примирието... За преговорите. И дето Русия...

Андреа щеше бурно да отрече, когато нещо в собствения му порив му припомни отчаянието, което бе изживял. Страните му пламнаха, пот изби по челото му.

— Тогава толкоз знаех и аз, братя — рече той глухо и задавено.

— В мисията на англичаните се разправяше. Лъжа е било!

— Дано е лъжа...

— То в тия времена кое ли е истина...

Той все по-ясно виждаше недоверието по техните лица и смутът в душата му (неговият собствен смут, а не от техните погледи) го накара да изтръпне.

— Ами сегашното... отде го знаеш? — попита с треперещ глас поп Христо.

— От сигурно място.

— То санким да не е сигурно колкото предишното? — И шопите не му вярваха.

— Знам го от тамошен човек!

Пак недоверие... Да им разкаже ли за Дяко — отде го познава, как се бяха срещнали? Да се разкрие ли? Да се унижи ли докрай! И защо? Защо? За тия изплашени, недоверчиви, покорни души? Та негова ли е вече тайната — негова или на Климент?

— То дано е тъй, както го разправяш, даскале — рече бай Анани и чукна каленика си в неговия, сякаш казваше: ти и за пиенето уж си се зарекъл, ама на!... — Хайде, дано сме живи да видим по-честити дни!...

Като да бяха му ударили плесница. Ракията!... Имат ли право те? Имат... имат... Младежът стана бавно, без да отделя очи от каленика си, в който бай Анани беше чукнал своя. А сякаш камбани ечаха в ушите му. Колко съм станал слабоволев — стрелна се в неговия ум. Какво ми е? Един-единствен ден не издържам на решението си... Как ще будя тогава доверие!...

Той отмести стола си. Отстъпи.

— Къде... даскале?

— Ти прощавай, ако сме те докачили нещо.

— Не — рече Андреа. — Аз ви обидих.

Изведнъж той се извърна и забърза навън. Ханджията и Герасим викаха подире му. Какво викат — да се върне ли? Или че му вярват? Вярват му, щом настоява, кому не се ще да вярва!... Но той бълсна вратата, излезе и тръгна по сокаците, без да съзнава накъде върви. И какво излиза? — размишляваше той. Излиза, че дори и най-малкото си решение вече не се мъча да изпълня!... То всъщност нощес аз не си обещах да не пия нито капчица... И днес не пих много — ето, нищо ми няма! Но, дявол да го вземе, кой ме караше да кажа: „Аз вече не пия“? И защо, след като казах... защо след това пих?...

Ето, ето това е! Това е! Как да се отърва от тая си слабост... Как да стана предишният... или не, да стана такъв, какъвто трябва? — разсъждаваше той със същите ония въпроси и доводи, с каквито бе разсъждавал нощес. Съзнанието, че все още тъпче на същото място, беше мъчително за него.

Той сам не можеше да определи де бе вървял и колко време скиташе, когато изненадан видя, че минава покрай опушната сграда на военната фурна, сиреч, че е вече в източния край на града. Оттук нататък пътят извиваше надясно сред боклуци и бъзе и на остряя завой Андреа неволно се спря с очи, вторачени напред, към Чауш пашовата порта, отдето влизаха в града някакви конници.

Да продължи ли? Да върви ли? Накъде?... Ако тръгнеше все по тоя път, щеше да стигне в Орхание и оттам в Ябланица. Та не е ли отдавна неговото място при руснаците? Да, отдавна трябваше да бъда там! — почти гласно си каза той. Какво ме сдържа тук? Нашите? И без мен ще минат... А за училището вече не заслужава да се мисли!... Ще заверя тескерето си, уж че отивам по работа в Ташкесен, кроеше той. После през Камарци... Казват, че Арабаконакът е силно укрепен. Толкоз по-добре! Тъкмо ще има какво да разкажа на генерал Гурко и на оня, полковника, как го назваше Климент?

Конниците, които той от известно време неволно следеше, все повече приближаваха. Пред всички яздеха двама офицери, единият малък, свит и едва забележим зад извитата шия на коня; другият източен, къдробрад, с издължено лице. Отде идат? От Златица или от фронта? — разглеждаше ги Андреа. Лилавият цвят на мундирите им и

златните нашивки издаваха, че са паши. По-младият, къдробрадият, говореше нещо на дребничкия и му сочеше с ръка напред.

Андреа изви глава да не ги гледа, отдръпна се настани и зачака да отминат, но, неизвестно защо, конниците запряха недалеч от него. Дотук ли са решили да отстъпват, та оглеждат толкова местността, помисли той злобно. Изблъскат ли ви дотук, и по-надире ще отстъпите, ехе!...

Някакъв глас го стресна.

— Хей, гяур! — викаше един от конниците, адютант изглежда на големците. — Приближи! Негово превъзходителство...

Него викаха — той е гяурът!... Андреа стреснато излезе из буренака и приближи по разкъртения път към конниците.

— Говорите ли по турски? — попита къдробрадият дълголик паша. Той беше значително по-млад от дребничкия с дебелата зигзаговидна маршалска нашивка и нещо в погледа му, настойчив и прям, се стори познато на Андреа.

— Говоря, паша ефенди.

— Спомняш ли си тук, на това място, да е дигана бесилка?

Тръпка разтърси Андреа. За бесилката на Дякона Левски пита! Знае я!... А кой е той? Защо я помни?...

— Преди пет години, паша ефенди! Тук обесиха...

— Знам — прекъсна го с ръка младият паша и по тоя жест, по това нетърпение, Андреа мигновено си спомни. Шакир бей! Съдията на Левски!...

Той вторачи поглед в лицето му — в това омразно левантийско лице, което в ония дни толкова пъти го беше стрясало на сън, — ала младият паша изви коня си, пришпори го и като продължи да разправя оживено и почтително нещо на малкия маршал, те всички подкараха към града.

— Бягай настрана, бре гяурино!... Какво си зяпнал!

Един от конниците пътем бълсна с крак Андреа. Той залитна към буренака. Едва се удържа да не падне. Лицето му побледня и посивя от мрачна безсилна ярост. Но какво може да направи? За първи път ли е? И само до него ли? Той се върна на пътя, а очите му не се откъсваха от наперените конници, които, един по един се закриваха зад военната фурна. Гледаше ги с омраза, с ожесточение. А в ума му трескало зрееше една мисъл. Каква фаталност! — повтаряше си той. Същият

Шакир, да! Пристига, ето го, трябва да отбранява именно тоя град... И че се срещнахме с него тъкмо тук, на това свято място?! Да, безсъмнено и това е фаталност!...

Той почака, докато се закри целият конвой, после тръгна решително назад, ала не след конниците, а сви към Буюк джамия, защото неудържимо почувствува, че трябва да види Климент.

И сега Андреа се беше спрял при джамията да гледа разтоварването на мунициите.

— Защо стоиш тута?

Беше гласът на брат му. Той се извърна.

— А, ти ли си? Гледай!

— Върви! Върви!

Докторът го хвана под ръка и го поведе в избикол покрай джамията.

— Чакай! Какво си се разбързала?

— Ти какво искаш! Да те пипне някой от хората на Джани бей?...

— За склада ли? — разсмя се Андреа.

— Да, за склада. Тъкмо сега...

— Ще съм го заслужил, признавам. — И оживеното лице на Андреа стана напрегнато, сериозно. — Добре, че го видях тоя склад — зашепна той, при все че надлъж по улицата се виждаха само жени и деца. — Чувай, братко! Аз и без това идех да ти кажа, че не може така — трябва да направим нещо! Но тоя склад... Помисли си! Каква полза ще е за нашите, ако го подпалим!...

— Тихо, не говори глупости.

— Ти наричаш *това* глупости?

— Предпочитам да не разговаряме...

— Но, човече, ти представяш ли си какво ще е, ако нощес ливнем една тенекия газ и пуснем вътре парче горяща прахан... Пресметни... Най-малко пет хиляди сандъка с патрони има вътре! — рече той убедено и личеше си, че в бурното му въображение всичко е премислено.

Климент неволно се спря.

— Андреа!

— Съгласен...?

— Забравяш, че над подземието има болница.

Турска болница!

— Турска, но болница, Андреа! Там са повече от хиляда и петстотин ранени...

— ... всеки от които е изтребвал народа ни, откак се е родил!... Всеки от които е убивал наши освободители!... И оздравее ли, пак ще стреля, пак ще изтребва!...

— Прав си, но не мога. Не съм съгласен, човещината го забранява.

— Човещина? Човещината... Тяхната... дето миналата година с топор е сякла главите в Батак... дето деца на маждрак е пекла...

— Ти луд ли си, мълкни!

— Пет столетия... цели пет столетия тая тяхна човещина...

— Мълкни! Андреа, ето — файтон иде, мълкни!

След тях подскачаше по калдъръма и бързо приближаваше файтон със заптие на капрата. Зад заптието стърчаха два цилиндъра и когато файтонът приближи, видя се, че в него са Сен Клер и доктор Грин, който държеше на коленете си тумбеста кожена чанта. Срещу им, пристегнат и с искрящи очи, седеше командантският адютант капитан Амир и нещо говореше.

С привично, мигновено преобразило го и любезно изражение Климент ги дочака и кимна за поздрав, сякаш казваше: „Успех в работата!“ От файтона отвърнаха на поздрава му сдържано. Само цивилният майор се усмихна по обичая си, докато погледът му се плъзна от Климент и внимателно се задържа на брат му, който едва прикриваше възбудението си.

— Ей го твоя Сен Клер — рече с омраза Андреа, когато файтонът се изтърколи край тях и потъна в улицата.

— Оставаше само да ти чуе словото!... Трябва да разбереш веднъж завинаги, че за такива работи не се говори по улицата. И изобщо отпиши си ги от ума, брате мой! Ние, сега най-малко трябва да рискуваме.

Но мислите на Андреа следваха Сен Клер.

— Хитра лисица е той, лисица, кръстосана с вълк! Кой ги знае къде са тръгвали пак?

— Винаги подозрителен! — засмя се Климент. — Изглежда водят Грин да оперира някой паша... Ти знаеш ли, че аз открих в нашата болница тифус?

— Всичките да пукнат! — изръмжа Андреа. Но споменаването на думата „паша“ го бе подсетило за собственото му преживяване и той веднага се оживи.

— А ти пък знаеш ли кого видях преди малко аз?

Няколко забулени кадъни като черни привидения идеха насреща им. Той сниши глас.

— Кого? — попита Климент.

Андреа изчака да минат жените и неговата необичайна предпазливост озадачи брат му.

— Кого си срецнал?

Андреа развълнувано му разказа цялото произшествие, в което и сега виждаше все същия пръст на съдбата, макар че се срамуваше да го признае.

— Да, това ще е генерал Шакир, прочутият помощник на Мехмед Али... Тогава, Андреа, излиза, че той, дребничкият е бил самият маршал, немецът! Командирът на цялата западна армия!

— Немец ли?!

— Не си ли чувал, че е немец? Хер Карл Дитрих от Магдебург. Бивш главнокомандуващ, най-голям враг на сегашния главнокомандуващ Сюлейман паша!...

— Остава Сюлейман пък да е французин!

— Не, евреин е!

— Голямо обилие, брей! — извика Андреа. — Научих, пристигнал някакъв англичанин... Бейтър, не, Бейкър паша!

— Снощи го видях.

Бейкър припомни на Климент за мисис Джаксън. Привечер, след работа, той щеше да я прегледа. Болна ли е наистина? Външността ѝ казваше само, че е хубава... Но за Андреа името на Бейкър беше свързано с пожара.

— Тоя англичанин е станал причина Джани бей да изпрати в Горубляне заптии — каза той.

— Защо да изпраща заптии?

— Че ти за пожара не си ли чул?

— Не!

Те вече наблизаваха Язаджийската джамия, откъдето пътят им извеждаше между къщи с надвиснали стрехи право на Куру-чешме. Тук улицата се разширяваше, превръщащо се в малко, безформено,

площадче, на места засенено от криви, ограбени от есента салкъми. От двете му страни безразборно се редяха гостилинички, бозаджийници, кафенета, препълнени в тоя обеден час с пазарджии, с шумни, мобилизиирани османлии и с българи селяни, стопани на коли от различните обози, които постоянно влизаха и излизаха из града.

Докато Андреа разказваше с шепнец, сдържан глас какво бе научил от Позитано и от шопите в хана на бай Анани, докторът слушаше развлнувано, но не изпускаше от очи и минувачите по площадчето. Все по-често се виждаха познати и стари, приятели, които бързаха да поздравят:

— Добръ ви ден, господа братя Будинови! Как сме, как сме?

— Всичко е в ред, господин Ангелко! И ти, виждам, не се оплакваш...

— Благодаря на бога, господа! Живуркаме...

Едва отминал кривогледият господин Ангелко, две млади момчета почтително и отдалеч им се закланяха, а веднага след тях ги срещна и друг, разгърден космат мъжага, планина човек, и прогърмя:

— Добръ обяд, докторе!... И на тебе, Андреа, добър обяд!...

— Добръ обяд, Никола!

— А, ти ли си, Никола — кимна дружелюбно и Андреа, но не прекъсна разказа си.

— Виж кой се задава! — хвана го неочеквано за лакътя докторът.

Задаваше се файтонът на французкото консулство и Андреа по-добре от брат си знаеше кои седят в него. Зад Калимерата се виждаше голяма шапка с пера и лъскаво дъно на цилиндър. Мъже наизскачаха от околните кафенета да гледат и по лакомите им изражения, по побутването им Андреа се увери, че Неда е все още във файтона.

— Развеждат свекървата! — каза той. Ала вместо към Неда тазсутрешната му неприязън неочеквано се насочи към мъжете, които така безочливо и нагло се взираха във файтона.

— Да — кимна брат му, като мислеше за мадам Франсоаз. — Симпатична стара дама. Малко смешна за нашите разбирания...

— Ти пък отде я знаеш?

— Нали болницата ни е срещу консулството. Видях я снощи, като пристигаше с генерал Бейкър. — И на Климент, пак му се прииска да добави, че тогава именно е видял и мисис Джаксън, ала си наложи, сдържа се и това усилие, което тъй ясно съзнаваше, го ядоса.

— А, ето и малката мадмоазел Сесил! — рече той възрадван, щом файтонът заобиколи една разпрегната биволска кола и приближи още повече насам. Лицето му стана ведро. Той обичаше да среща дъщеричката на Леге, която бе спасил от дифтерит през миналата зима.

И наистина, между пренебрежително разположилата се мадам Франсоаз с нейната голяма, натруфена шапка и Неда Задгорска, чието лице бе бледо въпреки разходката, точно срещу баща си седеше дванадесетгодишно момиченце с вирнато носле и кестеняви очи, които любопитно оглеждаха двете страни на улицата. Щом откри Климент, който усмихнат й се кланяше, Сесил изведнъж пламна чак до ушите, надигна се и замаха с ръка.

— Добър ден!... Добър ден, господин докторе!

— Как мина разходката, госпожице Сесил?... Добър ден, господин консуле! Добър ден...

Последният поздрав беше за дамите и те кимнаха мълчаливо. Консулт Леге извика на Калимерата да спре. Климент веднага се упъти към файтона. Андреа трябваше да го последва и той го стори неохотно.

— Позволете да ви представя на майка си, господа! — рече любезно Леге и каза имената им.

След мъчителната разходка, при която мадам Франсоаз се бе уверила в предположението си, че всичко в той град е диво и назадничаво, и не го скриваше вече (макар самата Неда да я изненада, колкото тя да не го признаваше дори и пред себе си), синът й предвидливо бързаше да й представи още българи, интелигенти, с положение, които да говорят французки. Такива българи той познаваше неколцина — и муавина Илия ефенди, и Филаретова, хазайката на виконтесата, и синовете на чорбаджи Мано и хаджи Коце, а също тъй и стария Михайлович, кмета на българската община, като Неда учил във Виена, който за по-голяма важност в празничен ден сменяше феса с цилиндър; но към доктор Будинов консулт изпитваше жива симпатия и благодарност. Братът на доктора му бе известен само като човек, „пътувал някъде из пустините“, чийто французки беше твърде неправилен и груб.

— Доктор Будинов е наш домашен лекар, мамо! — поясни той на старата дама, която разтегна обилно гримираните си устни, усмихна

се, без да отвори уста, тъй като няколко от предните ѝ зъби липсваха, и кимна с неочакван интерес.

— Той, който ме излекува, бабо! Спомнете си, писах ви! — вмеси се разпалено и пристрастно внучката ѝ. — Той е най-добрият доктор в цяла Турция!...

— О!... О!... Вие просто ме ласкаете, госпожице Сесил!

Андреа слушаше, без да внимава в думите им. Кога най-сетне ще научи и той изкуството да води приличен разговор? И ще го научи ли? Ще стане ли като Климент? Няма да стана!... Не ми и трябва, рече си той насмешливо. Погледът му остави старата дама и се прехвърли на консула, на Неда. Наблюдаваше ги. Та той може да ѝ бъде баща! Но здравата е побелял... Колко ли ще се държи още?... А тя да има най-много двайсет години... Андреа срещна погледа ѝ, ала тя извърна бързо глава. Обидена ли е от сутринта? Или предупреждението му е излязло основателно?

Неочаквано той различи между гласовете малката Сесил да казва:

— Много ще се радвам, ако дойде и господин брат ви!... Много весело ще бъде... Папа, моля те, покани и него!

— Заповядайте и вие, господине! — каза любезно консулт и Андреа изненадан разбра, че говорят на него. Къде да заповядда? Кое ще бъде весело?

— Благодаря! — Той не искаше да издаде, че не е внимавал в разговора.

Те размениха още няколко думи и се сбогуваха. Но преди да отмине файтонът, Андреа хвана пак погледа на хубавите златисти очи. Нещо имаше в тоя побягнал веднага поглед... Горделивост ли пак? Пренебрежение или омраза? Не, не... Той не можеше да определи какво е, но докато се провираха между стълпилите се наоколо зяпачи, той продължаваше трескаво да си мисли какво може да бъде това „нещо“.

— Всъщност защо беше тази покана? Закъде? — сети се той.

— А, нищо... Тебе те поканиха просто така... формално. Защото малката настоя.

— Но за какво ни канят, не разбрах?

— Сесил има в четвъртък рожден ден и по този случай консулт урежда малък прием.

— Прием? За това хлапе?

— Не се подигравай постоянно. Рожденият ден е само повод. По този начин той сигурно иска да събере важните персони... Може би ще дойде и някой паша... комендантьт...

— Ти ще отидеш ли?

— Не мога да не отида. Аз съм техен домашен лекар, братко.

Те вървяха известно време и мълчаха. Неочаквано Андреа заяви:

— И аз ще дойда.

— Ти!?

— Аз. Какво се спираш? Не ставам ли за там?

— Не... не казвам...

Докторът мислеше за всичко онова, което може да се случи, ако брат му наистина присъствува на приема.

— Ти нямаш подходяща дреха! — рече най-сетне той.

— Ще взема твоята... Петербургския фрак.

— А аз?

— Ти ще идеш с новата си униформа! Нали казваше, че ти отива!...

— Недей ме иронизира, Андреа! И аз мога да ти върна: уж все си против чужденците, а щом ти се удаде възможност...

— А ти забрави ли Дяко?

— Шт!... Какво месиш Дяко!

— Той пак ще дойде. Трябва да има какво да му съобщя и аз. А отде? На приема, казваш, ще има и турци... Разбираш ли ме сега?

— Разбирам.

— Е?

Климент се поколеба.

— Прав си — каза най-сетне той.

Те продължиха към къщи, като всеки от двамата си мислеше, че наистина тия прием може да донесе полезни за Дяко сведения. При това докторът не преставаше да се опасява от поразиите, които не бе изключено да извърши брат му там. А Андреа неволно примесваше в кроежите си за приема и бързия, тревожен (да, тъкмо тревожен!) поглед, който бе уловил преди малко в очите на Неда, вълнуващ се, без да съзнава защо, и се чудеше, че се вълнува.

А в това време Дяко лежеше проснат върху студените плочи на медресето при Черната джамия, превърната от започването на войната в тъмница. Как попадна тук, как се оставил да го хванат, той вече не се питаше, не се упрекваше, не се косеше. Само на кратки промеждутьци, като огнени тръпки, в съзнанието му се връщаха отделни мигове от преминалата нощ, озверени лица се мяркаха, лай на хрътки, крясъци и стрелба се замесваха в едно — и после дойде онът удар в главата, който го зашемети и след който той вече нищо не помнеше.

Сега лежеше в тая задънена, полуосветена, ниска килия. Откога? Ден ли е вън или нощ?... Той беше премазан от бой, в кръв, с подуто лице, с горени меса... А над него не преставаха да крещят:

- Кажи кой те прати!
- Кажи при кого беше!
- Кажи имена... имена кажи!...

В началото той все се надяваше, че може да изльже и да се измъкне някак. Но после дойде младият офицер с бръснатата глава и разчете бележника му. От него миг всичко се прекатури.

— Московски шпионин! — кресна като обезумял офицерът.
 — Не — надигна се Дяко и това бяха единствените му думи от този миг нататък. — Българин!

Той си повтаряше това име, едничка утеха и смисъл на приближаващия край. Повтаряше го с мъчителна наслада, с предизвикателство и горест. Тази земя, дето изтича кръвта му, е негова, и той е неин. Нищо, че ще умре — всички ще умрем. А има кой да го чака там горе, има при кого да иде... Но и с вас се свършва, мислеше той със злорадство. Чак в Анадола ще ви натикат братушките. Всички ви!... Колкото вие имате милост...

— Кой ти даде сведенията? — Бичът изплюща върху голия му гръб, разлюля, зашемети съзнанието. — Казвай, гяурино!... Казвай!...

Няма... Знам, ще умра... Няма да кажа... Той се сви в очакване на следващия удар, а мисълта му отскочи към онова, страшното, отпреди година, за което винаги отбягваше да си спомня докрай. И те

така като мене, ужаси се той. Дечицата ми... И булката, светицата... Въстанието тогава преобърна всичко. После дойде башибозукът на Търмъшлията... А аз? — избликваха трескаво спомените. Водовъртежът беше запокитил четата му на друга страна, а когато през нощта се промъкна да дири своето семейство, не повярва на очите си. Стотици избити, набучени на маждраци, изгорени, обезглавени, накълцани... Господи, виждаш ли или си сляп! Как може човекът да бъде по-кръвожаден от звяра, по-бесен от беса!... Нямат ли край теглилата ти, българино, нямат ли край?...

Имат! — сепна се той. Иде краят им... И вашият край! — Надигна глава и с безумна, ненаситна омраза заби поглед в надвисналото над него лице. Не, не е младото... Остри мустаци, настръхнала брада, белег между дебелите вежди. Погледът на съзнанието очи зъл. Кога е влязъл? Нещо смътно се мярна в съзнанието на Дяко. Тоя белег...

— Хайде, казвай!

Гласът гошибна по-силно от бича. Нямаше ли и онъ също такъв белег?

— Търмъшлията!... — изви се той цял и диво проточи към него врат.

— Кой? — изрева турчинът. Беше Джани бей, заместникът на коменданта. — Лъжеш, свинъ, кой е тоя Търмъшия?

Разтърсен, смяян, Дяко се строполи на плочите. Нищо не чуваше, нищо не виждаше. В съзнанието му имаше една-единствена мисъл: белега... Белега! Той ли е?... Само веднъж го беше виждал отблизо, и то за да стреля. Не улучи тогава... Трябаше да бяга, да се крие. После Влашко... с руските войски. Сега му се струваше, че го среща: пак — среща такъв белег между веждите, — но каква среща! Ах, каква среща, говореше си с без силна ярост той, няма да отмъстя, така ще си ида, пак от неговите ръце.

Взря се в ръцете му. Грамадни, като чукове. Ами ако изведнъж се хвърля и го сграбча с моите за шията? Ако забия зъби в гръкляна му?... Не, не мога го удушни, силен е като бик. И бръснатият ще ме убие, преди още да скочи. Но трескавите му очи откриха, че младият бръснат офицер не е в килията. Само до фенера се мяркаше гърбицата на онъ с бича. Я, ножът на Гърбавия! С тоя нож го бодяха напреди. По

него имаше и негова кръв — да го изтегли и ще я смеси с кръвта на Търмъшлията!

Тази мисъл така го завладя, че той вече не се откъсна от нея. Ще има ли сили да се надигне, да скочи към единия и после към другия? Няма ли да му изменят ръцете в решителния миг?

Той се сви бавно, незабелязано... опря колене... задебна... Гласът на Джани бей плющеше над него:

— Ще набеждаваш правоверен, а? Удряй, Коч-баба, удрий!...

Гърбавият излезе из сянката, ухили се, закиска се тънко, злорадо, оправи бича... Дяко целият се тресеше. Сега... сега! — бутмяха гърдите му. За вас, милички мои... Скачам... измъквам ножа... В Търмъшлията... и после... веднъж се мре...

Окото му не изпускаше Гърбавия. Ето, приближава... замахва... Скачам... ножа...

Той събра сили, затаи дъх — миг, два... Но Гърбавият отпусна бича, отстъпи към сянката. Кучото му лице се извърна към Джани бей. Дяко нетърпеливо проследи неговия поглед. Не към Джани бей, защото и самият той беше обърнал гръб и гледаше в широко отворената врата, през която влизаха някакви мъже. Двамата цивилни, третият военен. Военният беше бръснатият офицер. Но кои са другите? Техните лица Дяко смътно различи. Само високите им цилиндри му подсказваха, че са чужденци. Защо идеаха тук? Какво можеха да искат и те от него?

От пода, дето лежеше в локва кръв, той ги гледаше, без да помръдне, и си мислеше с мрачно отчаяние, че всичко пропада. Още много къщи щеше да зачерни тоя касапин, докато дойде и неговият ред... И все пак, без да го съзнава, Дяко чувствуваше, че някаква смътна, надежда се събужда в душата му. Тия чужденци може би няма да оставят оня, Търмъшлията, да го убие още тука. Може би ще проточат разпита му, или пък ще го изправят пред съд...

И наистина, единият от тях — беше Сен Клер — още с влизането си се отдели с Джани бей под фенера и заговори с него. Мъжделивата жълта светлина трепкаше по сивия му цилиндър, по разлетия плитък фес на турчина, хвърляше силни сенки върху, лицата им, събираще двамата така различни мъже в един общ, застрашителен кръг. Те нещо разглеждаха, взираха се дълго в него. Дяко не можеше да види какво е то, но думите им подсказваха, че говорят за бележничето му.

— Изчерпателно — рече Сен Клер. — И за снабдяването... и за въоръжението на тaborите... Броят им... А това какво е? Скица на старите градски укрепления...

— И тях нарисувал, хаиръзинът, всичко! — задъхваše се от гняв едрият Джани бей.

— Интересно!

— Питам аз, кой може да му е дал тези сведения?

Беят се спря, сетил се за нещо, ала побърза да отпъди неприятната мисъл и още по-озлобено продължи:

— Наредих да проверят — броят на топовете в града е точно същият, който е записан тук!... Питам, кой може да бъде, наистина?

— Би трябвало аз да ви попитам, бей-ефенди!

Сдържаният, насмешлив глас на англичанина смущи и обиди Джани бей. Гой веднага избухна, изруга заловения и изобщо всички раи, каза, че ако зависело от него, досега да ги е избесил, а не да ги котка като някой си, и то заради далечна и неопределенна политика.

— Това няма нищо общо с нашия случай — спря го с хладна усмивка събеседникът му. — Вие по-добре си отваряйте очите, дето трябва; за политиката ни има кой да разсъждава...

От пода Дяко не всичко чуваše, а и твърде малко разбираше, защото в техния турски език имаше множество непознати за него слова. Но той се досещаше по гласовете им, че двамата не са на едно и също мнение, че всеки в себе си презира другия и че може би тъкмо от тази тяхна необяснима за него ненавист зависеше животът му.

Турчинът каза:

— Тая свиня иска да ме залъже, че уж някакъв мюсюлманин бил на дъното.

— Мюсюлманин?

— Лъже!... Разбра, че не му вярвам, и мълкна.

Думите на бея сякаш издължиха и без това дългото лице на цивилния майор. Той потърка с два пръста подрязаните си мустаци и впери очи в очите на турчина.

— В Истанбул е разкрита цяла шпионска мрежа — каза той многозначително. — И нито един гяурин, бей-ефенди.

— Аллах ми е свидетел! Не мога да повярвам. Не!

— За пари, бей-ефенди.

— За пари... Отечеството? Вярата?... Не.

Сен Клер повдигна иронично вежди.

— Кога е било това? — трепна Джани бей.

— Преди десетина дни.

— А как може аз да не знам? Нали на мен ми е длъжност...

Съобщенията са нередовни напоследък — усмихна се англичанинът, направи движение с рамене и излезе из кръга на светлината.

— Сега да видим нашия гостенин — чу над себе си гласа му Дяко. — Много на тъмно сте го оставили. И задушно. Нали, докторе?

Доктор Грин, за, когото бяха предназначени тези думи, не отвърна нищо и Дяко чу пак същия глас:

— Тук няма ли прозорец.

Въздух влизаше през някаква дупка в тавана и през процепите на вратата. Джани бей се разпореди да я отворят широко. Донесоха още един фенер и няколко ниски столчета. Англичаните и той седнаха. Дяко вече добре виждаше лицата на всички.

— Така — каза Сен Клер с доволство, като да предсещаше приятно занимание. — Какво ще кажеш, Ралф, да пристъпим вече към работата?

Доктор Грин изръмжа нещо нелюбезно на своя език и отвори тумбестата като него чантичка, която носеше. Дяко го гледаше озадачен... Вадеше шишенца. Нареждаше ги на столчето пред себе си; а до тях някакъв лъскав инструмент, приличен на малка помпичка... Сега пък да не ме церят, не разбираше той, и учудването му така го завладя, че за миг забрави раните, които горяха цялата му снага.

— Е, драги гостенин, лошо шанс за вас! — каза Сен Клер и го каза проточено, на български (той знаеше тоя език, ала на малцина в София бе известно това).

От изненада Дяко не схвани смисъла на думите му. Но чужденецът наистина говореше на неговия език. Бе казал „драги“. А и тонът на гласа му, малко насмешлив, малко шаговит, усили у Дяко предишното смътно чувство. Няма да го убият още сега; ще го разпитват, ще го съдят...

— Стани — продължи Сен Клер със същия глас и като се усмихваше подкупващо. — Стани... да поговори... Коч-баба, помогни му! — прибави той по турски.

Гърбавият прихвана Дяко под мишиците и понечи да го дигне. Ножът щръкна в пояса му.

— Ставай, хаирсъзино! — изляя той и потегли българина нагоре.

А в същия миг Дяко трескаво съобразяваше да измъкне ли ножа му. Ама ще успея ли да се хвърля върху Търмъшлията?... Вторачили са в мен очи... И бръснатият — той е опасният... Преди Дяко не би се поколебал, нямаше друг изход — всичко бе загубено. Ала сега — сега, какво, изменило ли се е нещо? Не мрази ли вече убиеца на децата си? Нищо не се е изменило, бездънно го мрази... И все пак искрица надежда трепкаше вече над бездната, някакъв далечен глас го зовеше и му казваше: Не сега! Не още сега... Той се надигна, изохка, изправи се... Краката му не го държаха. Олюля се цял.

— Сложи го да седне на столчето... Така. Крепи го сега отзад! — разпореждаше се Сен Клер.

Някаква хитрост е... Да издам нашите хора... Няма да ги издам, инглизино (той по чувство отгатна народността му). Ама и аз трябва да измисля нещо... Ще го подведа някак...

Мислите се въртяха една след друга в размътеното от побоищата съзнание на Дяко. Червени кръгове играеха пред очите му. По голяя му гръб се стичаше кръв. Кръв струеше и по косматите му гърди, дето го бяха боли с острието на ножа, та да го изплашат още в началото. Сега цялото напрежение целият ужас изведнъж се стовариха върху му, превиха го, притиснаха го и ако не беше тази смътна, далечна надежда за живот, той би грохнал или би се хвърлил върху онъя, когото мислеше за смъртния си враг, макар да се виждаше, че още преди да го достигне, ще бъде убит.

Сен Клер прехвърли нетърпелив поглед от доктор Грин на заловения българин и каза:

— Няма да пита кой си, нито какъв. Какво било — било. Сега да направи добра сделка.

Добра сделка? Дяко продължително, упорито вторачи подутите си очи в него.

— Вижда, ще разберем се помежду! — побърза да не изпусне мига англичанинът. — Каква полза за нас да убием тебе? Каква полза имаш да криеш съучастници твои? Те всички на място сега лежи, а ти? Тука! Изкажи и отърви се. Пускам те — свобода! Моя дума имаш, да?

Той почака. Дяко не се обади. Не помръдна. Отзад Джани бей изпухтя нетърпеливо и настървено. Сен Клер го стрелна с очи и още по-настойчиво продължи:

— Чуй! Помисли много хубаво... Да? Защо на въже да виси ти, а не други, виновни? Пък и за тях няма много лошо — поправи се той веднага, като се усмихваше. — Само да не върши вече лошо, толкоз... Съгласен, ти? Виждам го в очи твой, съгласен?

Съгласен — иска още да живее; да види края на това тегло; и да разчисти сметките си с оня там кръвопиец до вратата... Но да издаде! Да вика други тук вместо себе си... Казах на Андреа — видя той стаята, някогашния си приятел, доктора до него — казах му: Чакат всичко наготово!... А докторът веднага: Не съм от тези, дето чакат наготово! Той вече виждаше само доктора, отблизо, право в очите, а те го пронизват... А ти? Ти им повярва, заварди живота си, издаде ни... Не съм издал и няма да издам, братя! Няма! Няма!

Други глас каза — гласът на Сен Клер:

— Ето, доктор. Ще сложи ти инжекция да бъдеш добре, бодър. Кажи всичко и върви при жена своя, при деца свои иди... Да?

Някой хвана ръката му, нещо го бодна над лакътя. Той видя широкото безстрастно лице на ниския англичанин; но и не видя. Не са ли тези слова напомняне, предупреждение на съдбата? Не са ли безвъзвратно решение! *При тях!*... — властно и мъчително повтаряше душата му, гърчеше се и се стремеше. Какво ще отлага? Заради тая измамна капчица надежда? Сърцето му тупаше все по-силно, кръвта напираше в жилите, гърдите се надигаха...

От лекарството ще е!... Преди той диреше тази сила в себе си. Ето, и в главата му нещо напира... Възбуда, нетърпение... Иска да говори, да вика... А ножът? А Търмъшлията?... Ето го, ето го — и той приближава. Този път няма да му избегне...

— Още се приближи — говори в себе си Дяко. Но защо чува гласа си? Той ли наистина говори? — Ама какво правя? Ето пак на глас!...

Сен Клер размени бърз поглед с доктора, и приближи столчето си към българина.

— Кажи. Кажи имена всички и свободен си!

— Свободен! — повтори Дяко, а очите му не се откъсваха от приближилия го Джани бей. — И той се надвесва над мен. И той чака

като другите. Какво чака, да кажа?... Да издам... Тия сведения са най-важните, които щях да занеса на полковник Сердюк... Бях си тръгнал вече, отчаях се от другия, когато той, сам...

— Кой? Кажи име негово!

— Как? Пак ли на глас?

Ужасен, Дяко завъртя глава. Запуши с ръка устата си.

— Какво става с мене? Мислех, че ме лекуват...

— Ще лекуваме пак... Кажи, кой даде на тебе сведения?

— Сведенията ли? Ами той сам... Аз вече бях се отчаял и им казах... Пак говоря! Не мога да се удържа...

— Име негово! Име!

— Името... името му е... Не! Не!...

Обезумял, от ужас, Дяко скочи, замаха с ръце; Коч баба се хвърли върху му, но той се отскубна. В ръцете му беше ножът на Гърбавия.

— Пазете се!...

Кой извика? Всички побягнаха. И оня, когото той вземаше за Търмъшлията в най-далечния ъгъл. Няма да отмъсти... Няма да отмъсти...

— Никой да не стреля! Жив го искам — чу се сухият заповеднически глас на Сен Клер.

Широка гримаса разтегна лицето на Дяко; сякаш следващия миг той щеше да избухне в смях или в плач. Внезапно той изви ножа към окървавените си гърди и с все сила го заби в сърцето си.

Както бе обещал, привечерта, след като привърши и последната за тоя ден операция, доктор Климент Будинов отиде в квартирата на мисис Джаксън, сиреч в добре познатия му дом на съседите Задгорски. Американката беше в къщи. Но тя може би беше забравила за визитата, защото при нея отдавна се намираше приятелят ѝ от пътуването, русобрadiят генерал Бейкър, Отегченият Бейкър се бе измъкнал от заседанието при маршал Мехмед Али, което траеше вече часове (същото онова заседание, уговорено телографически още от Истанбул), и бе дошъл при Маргарет да пият чай. Сега те двамата пушеха и оживено разговаряха за нейната първа кореспонденция, която тя бе нахвърлила в чернова след завръщането си от болницата.

— Ах, вие! — каза тя, щом Филип (странно променен от присъствието на генерала) въведе лекаря в задимената стая. — Да, влезте! Човек наистина има толкова задължения, че не му остава време за здравето.

— Бих могъл и утре, госпожо!

— О не, не! Моля!...

Тя представи мъжете един на друг — фамилията на Климент беше забравила, но Филип ѝ подсказа — и се обърна усмихната към генерала:

— Ще бъдете добър да поседите в съседната стая, нали Валентин? Господин Задгорски, надявам се, ще ви прави компания.

— За мене е чест — каза веднага Филип.

Te останаха сами в задимената спалня. Климент се помъчи да придобие обичайния си назидателен тон, който държеше винаги с болните.

— От какво се оплаквате? — попита той, като гледаше нейното оживено, на едро скроено лице, по което червената коса хвърляше топли сенки.

Тя помълча, може би, за да си припомни какво бе говорила с него в болницата, погледна вратата към съседната стая, от дето съвсем ясно се чуваха гласовете на другите двама мъже, и дигна рамене.

— Нищо определено, докторе! Чувствувам тежест при дишане.

— Моля седнете... Отворете устата. Срещу светлината, ако обичате.

Той видя гърлото ѝ, измери пулса, обърна долния клепач на едното око — все обичайни докосвания, които сега сам не знаеше защо го смущават, и си налагаше да не обързява, нито да забавя движенията си, боейки се, че би издал чувствата, с които бе дошъл. Към това се прибавяше и присъствието на мъжете вън. Той не очакваше да ги намери тука. И макар че беше съвсем естествено да завари спътника на мисис Джаксън и стопанина на къщата, Климент внезапно съзря в срещата с тях нещо предизвикателно и пренебрежително към собствената му личност.

— Вие сте следвали в Русия? Нали? — попита неочеквано кореспондентката.

Той я погледна съвсем отблизо, нащрек, с подозрителност, която мигновено сложи мост между визитата и необичайния ѝ интерес, мигновено изблъска неговото увлечение някъде в периферията на съзнанието му.

— Учудва ме, че ви е известно, госпожо?

— Да, ставаше дума...

— Кой е бил така любезен да ви осведоми?

Тя махна нехайно с ръка, но той не я остави.

— Може би господин Филип Задгорски?

— Не помня... Е добре — каза тя, като го погледна с бързи, прелъстително — изпитателни очи. — Интересува ме вашето отношение към войната, доктор Будинов?

— Моето отношение, госпожо?...

— Интересно ми е да чуя какво мисли за войната българин, следвал в Русия?

— Просто любопитство?

— Любопитство на кореспондент! Ето моята първа дописка.

Утре заминава за Константинопол, за Париж, оттам през океана...

— Уви, ще останете разочарована от мен, уважаема госпожо Джаксън.

— Именно?

— Аз съм само един лекар — без особени интереси в политиката. Аз очаквам мира, тъй като всеки ден виждам достатъчно

страдание...

— Нещо повече да ми кажете?

Той дигна рамене.

— Може би се опасявате? — предизвика го тя.

— От вас?

Тя се разсмя. Засмя се и той, а целият беше само нерви. Защо наистина го разпитва тя? Накарал ли я е някой? Сен Клер?... Дали не е влязъл вече в очи?

— Щом е тъй... добре, госпожо Джаксън! Признавам, че лично на мен войната донесе полза.

— Да?... — Умните ѝ очи не го изпускаха.

— Да.

— Очаквам да кажете каква?

— Доктор Грин, госпожо.

— Доктор Грин... от болницата на леди Емили? Не, решително не разбирам!

— Да, доктор Грин, на когото от няколко месеца асистирам. Той е хирург от най-висока класа. Дори да идех някой ден в Англия, едва ли щях да имам щастието толкова дълго да работя под негово ръководство.

— Струва ми се, че изместихте разговора, докторе!

— Също както вас, госпожо.

— Като мен?

— Но да!... Извинете, в момента вие сте моя пациентка, а не кореспондент, нали?

— Съжалявам... И какво? Да отворя устата пак?

— Не, трябва да ви прислушам. Свалете, ако обичате, корсажа си.

— О! — Тя направи комична гримаса на стеснение.

— Ако ви е неудобно?...

— Щом трябва... — въздъхна тя и започна да се разкопчава.

Обикновено я събличаше камериерката ѝ мис Далайла, но сега Маргарет като че забрави за нея. Тя приближи поставеното над скрина огледало, като бавно, едно след друго, освобождаваше копчетата, и с внезапно потъмнели очи наблюдаваше в него младия лекар.

Климент се бе отдръпнал към междинната врата и напрегнато чакаше. Задимената стая, леглото, пламтящите коси на зрялата, опитна

жена при огледалото му напомняха преживявания от студентството му в Петербург — една Оля, хубава девойка, за която бе наминал да се жени, ала не и тя за него; и друга една, бяла и мека, хазяйката му, жена на търговец, която сама го задиряше. Той отдавна не бе мислил за тях, но днес целия следобед спомените за ония дни се връщаха в паметта му и причината сигурно беше намекът на мисис Джаксън. Ала ето, че той сега стоеше в стаята ѝ, дето тя нарочно някак бавно се събличаше, а чувствата му вече бяха раздвоени от нейните подозрителни въпроси за войната. Дали все пак всичко това не е някаква клопка? Фантазии! — отговори си сам. Чак толкова няма да се церемонят с мен!

— Мога ли? — попита той.

Тя отвърна нещо, което той не разбра, но от насмешливия ѝ глас почувствува, че е готова, и се обърна.

Под светлината на лампата, под огнените коси, белотата на пълтта ѝ властно го привлече. Зашеметен, той я приближи, говорейки някакви банални думи, които, сам съзнаваше, нямаха никакъв смисъл, и като се извиняваше без причина, сложи слушалката и започна да я прислушва.

— Недайте диша... Дишайте... Още по-дълбоко... — казваше той, а очите му мимо волята оглеждаха раменете ѝ, гърба, гърдите...

Странно! Близостта ѝ го охлади. Гърдите ѝ бяха отпуснати; гърбът с големи жълти петна. По врата имаше множество бръчици, които досега не бе забелязал под пудрата. Колко ли е годишна в действителност, озадачи се той. Безсъмнено много по-възрастна от онова, за което говореше добре гледаното лице. Тридесет и пет? Четиридесет?...

— Е, какво намирате? — И гласът ѝ се бе променил, бе станал по-нисък, по-гръден.

— Един момент... Дишайте пак дълбоко! Така... Обърнете се, ако обичате...

Започна да я причуква и докато го вършеше, докато се вслушваше в кухите тонове на гръденния ѝ кош, неволно чуваше и мъжките гласове в другата стая, и ускореното възбудено дишане на мисис Джаксън. Колко е должно всичко, мислеше си той. И моето поведение; и нейното поведение... Нейните присвити, разискрени очи, издължилата се уста го караха да съзира в прегледа някаква предумисъл и нагласа. Тя тук, с лекаря, разсъблечена... ония вън...

гласовете... напрежението... Не, може би не ме изпитва за войната; ала колко е порочна тя, колко е порочна, налучка той най-сетне думата, която му избягваше.

А ти, доктор Будинов! Ти не дойде ли с подобно намерение, отврати се той и от себе си.

Отдръпна се и гласно каза.

— Изглежда сте простиала при пътуването! — Не бе чул никакви хъркания, никакви хрипове, тоновете бяха нормални, ала той някак си искаше да очисти и оправдае себе си.

Тя го погледна с насмешлива невяра:

— Намирате ли?

Това го ядоса.

— Да, в лявата страна. — И изрече няколко латински израза, които му възвърнаха не само равновесието, но и авторитета.

— И какво трябва да направя?

— Ще ви предпиша... Но от вас самата, госпожо Джаксън, се иска да се пазите. Разбира се, нямам намерението да ви плаща с пневмония...

— О!... Но вие, докторе, наистина ме плашите!... Нима наистина? Искам да кажа, допускате ли?

Той се усмихна. Беше отишъл твърде далеч.

— Не. Бъдете спокойна. Останете в къщи два дни. Вземайте праховете, които ще ви предпиша. Уверен съм, че всичко ще се размине.

Той тръгна към вратата.

— Ще напиша вън рецептата!... Да кажа ли за камериерката ви, госпожо?

— Да, моля! — рече тя разочаровано.

Климент мина в другата стая, каза на Филип да повика камериерката и се залови да пише рецептата, тоест прахове за настинка, които Маргарет Джаксън съвсем безвредно би могла да взема.

— Надявам се, не е нищо лошо? — попита загрижено генерал Бейкър.

— Не, съвсем слаба настинка.

— Вероятно от пътуването. Беше влажно наистина.

— И аз така предположих. Но все пак наложително е да се пази от мъглата вечер...

Тоя дългонос генерал сигурно ѝ е любовникът, мислеше Климент, докато дописваше рецептата. Съзнанието, че той самият е бил пионка в нейната извратена игра, не го обиждаше вече. Той само бързаше да си отиде по-скоро. Онова тъжно чувство на празнота, което бе изпитвал за кратко време при всяко разочарование, и сега го бе обзело. Той дори не се замисляше какво е могъл да очаква и защо е разочарован; само съзнаваше, че всъщност всичко това не е за него и че се бе стремил към нещо, което не вървеше в унисон с истинската цел на живота му.

— Вие сте тукашен? — попита Бейкър.

Климент кимна; да, тукашен е.

— И какво чувате да се говори за войната?

И тоя пита за войната! Отпуснатостта на доктора изчезна.

— Войната е далеч от нас — каза той и претегляше всяка своя дума. — Говорят, че изобщо руснаците ще се оттеглят зад Дунава... Прочее, какво можем да знаем ние тук! Вие идете от Истанбул, господин генерал. Там са истинските новини!

— В Истанбул никой не би повярвал на слух като той за оттеглянето на руската армия. Предстоят ни тежки боеве, докторе! Никой не си прави илюзии... Но и никой не се съмнява кой ще възтържествува в края на краищата.

— Да, наистина, по това, кой ще възтържествува, няма съмнение, господин генерал!

Отвори се врата и сухата грозна мис Далайла прекоси с мъжки стъпки стаята. Тя влезе при Маргарет и силно затвори. Филип вървеше подире ѝ. Той чу последните думи на Климент, изведнъж се спря и пъхна очаквателно палец в джобчето на пъстрата си жилетка.

— Да, пак за войната ни е разговорът! — извърна се към него Бейкър. — Докторът също е чул слуша, за който вие ми говорихте.

— Интересно, дали източниците са различни? — подхвърли Филип и продължително, остро спря поглед на светлото Климентово лице.

— Да, наистина, би било интересно да са различни! За съжаление, Филип, предполагам, че и ти си чул от уважавания майор Сен Клер.

— Как, от Сен Клер ли иде? Тогава наистина е интересно! — възклика генералът.

И той продължи, като шеговито разказа други слухове, чути в Истанбул, според него невероятни и дори наивни, ала естествени за време като това, в което живееха.

Филип и Климент слушаха привидно заинтересувани, потвърждаваха, усмихваха се на високопоставения чужденец, усмихваха се и един на друг. Външно между тях всичко беше както подобава на образовани, способни млади мъже, съседи, откак се помнят, съученици и приятели някога. Всъщност всеки от тях зорко наблюдаваше другия, преценяваше го, подозираше го. Знам те, казваше погледът на Филип. Още от училище все Русия ти беше в устата... Всички сте такива, но имате късмет, че ви вярват... А Климент, като го гледаше, мразеше го и го съжаляваше същевременно. Учен, умен, деятелен... И защо? За себе си само! Къде ли ще се дяват такива като него, когато дойде времето, мислеше си той. Ще побегнат ли заедно с покровителите си или ще се потаят някъде, та никой да не им поискан сметка?...

— Всъщност, господа, слуховете, с които се шегуваме, лесно могат да станат и истина — каза многозначително Бейкър. — Да, твърде лесно, стига дипломацията на западните сили да се активизира... Изглежда това е имал предвид мой приятел Сен Клер — прибави той замислено, но влизането на обляклата се вече мисис Джаксън изведнъж поведе мисълта му в друга посока.

— Е, Маргарет? — попита той, като стана прав, последван от другите двама мъже.

— Не, всичко се провали, драги ми приятелю! Сърдете се на доктора, не на мен. Той просто ми забрани да излизам цели два дни!

— Но вие казахте, докторе...?

— Здравето на госпожата го иска, господин генерал! — настоя Климент. Той вече се ядосваше на себе си, че се бе заплел в такава ненужна му лъжа.

— Осуетява се само нашето отиване в клуба, Валентин! Ще останете тук, това е! — усмихна се прельстително Маргарет и бързо се извърна към Филип. — Вие ме бяхте поканили на вечеря, вярвам ще задържите и генерала?

Филип се съгласи с шумна готовност (Ще бъде чест за семейството му! Баша му и сестра му ще се радват!), ала нещо в очите

му озадачи Клиmenta. Как? Нима това е само привидно? Не се ласкае Филип от мисълта, че ще му гостува тая важна персона?

— Благодаря, господин Задгорски! Съжалявам, Маргарет...

— Отивате?

— Мога да остана само още малко. В шест часа в клуба ще дойде нашият общ приятел барон фон Хирш. Обещах!...

Нешто радостно, победоносно блесна в очите на Филип. Но възможно ли е чак дотолкова да е egoист изненада се пак Климент. Или и той?... Да, защо не? Та до преди малко нали и аз като него се вълнувах, смущавах се, радвах се... Внезапно докторът съзна как жалък е бил при идването си. Мисис Джаксън си е играла с него, както, изглежда, си играе и с Филип; и с важния генерал; и с кой знае колцина още...

— Ето рецептата, госпожо! — каза той. — Ако изпратите сега някого до аптеката на Сабри бей, сигурно ще получите още тая вечер лекарствата. Филип, имай грижата.

— Благодаря ви, господине! Моят секретар ще уреди за хонорара ви...

— Не, не, госпожо! Вярвам, че не бихте желали да ме обидите — усмихна се Климент, каза, че има неотложна работа, сбогува се бързо и излезе.

Няколко минути след като Климент си отиде, Филип, който не искаше да остави Маргарет насаме с генерала, изпрати с файтон дядо си хаджи Мина за лекарството, заключи след него портата, тъй като се смрачаваше, и побърза да се върне в къщи. За негова изненада генералът и мисис Джаксън бяха влезли във вътрешната стая на пристройката и вратата й бе добре затворена.

Ядосан, той се спря. Ослуша се. Говореха. Но говореха по английски и той не разбираще нищо. По дяволите това лекарство! И как да влезе сега? Не му ли подсказваха те със затварянето на вратата, че желаят да останат насаме?

Излезе през коридорчето в отвода на долния етаж, запали цигара и отиде до кухнята да нагледа какво става с вечерята. Старата Тодорана обръща върху зелето тъстия зачервен пуйк.

— По-чевръсто! — рече той с безпричинна припряност. — А баклавата заля ли?

Баклавата отдавна беше залята и той се върна още по-нервен в коридорчето на пристройката. Вратата бе все тъй затворена и през нея се редяха все същите бързи, търкалящи се думи. За какво ли говорят? Какво ли правят? Дали са прегърнати?...

Всъщност ония вътре се смееха — той го чуваше, ала не можеше да се освободи от мрачното си настроение. Само да не отворят, да не видят, че вися тук, тревожеше се той, а продължаваше да седи в предната стая. Или ако го завари онай вещица? Но той скоро различи вътре дървения глас на мис Далайла — тъкмо тя пи разсмиваше — и като че ли камък се смъкна от гърдите му. Щом дядо донесе праховете, ще вляза уж да ѝ ги дам, кроеше той, като си пресмяташе, че с файтона на куция Сали, на който се бе качил хаджи Мина, до аптеката се отиваше за пет минути. И още пет за връщане — десет, пресмяташе той. И десет, докато приготви праховете оня...

От вчера насам Филип сам не разбираще какво става с него. Когато при пристигането на конвоя той видя мисис Джаксън, когато разбра, че тя е богата, светска дама, за развлечение кореспондентка на прочутото „Ревю“, ревностен читател на което бе и той толкова години, Филип на мига реши да я настани в бащиния си дом. Той не се съмняваше, че и баща му като него ще се чувствува поласкан и горд пред съгражданите си от нейното гостуване в дома му. В момента той само си помисли, че такава чужденка, такава блестяща дама не може да живее в хан или в която и да било къща, сиреч, че трябва да живее у тях. Но откак тя се настани у тях, откак Филип почувствува нейния особен чар, ума ѝ, силата ѝ, без да съзнава как, той се видя неотразимо привлечен от нея. Пред сестра си той наричаше своето влечеие с прозаични думи; едно приключение като всички, които бе имал някога в Париж. Ала колчем видеше Маргарет, нему се струваше, че открива у нея още и неподозирани прелести.

Приятелството на мисис Джаксън с Бейкър го бе смутило. Въпреки че бе по-млад и с много по-привлекателна външност, Филип самичък преценяваше, че не може да се сравнява с един английски генерал. Той искаше да вярва, че това приятелство е само интелектуално, едно от ония приятелства между хора от тяхната раса и положение, за които бе чел в романите. Ала откак Бейкър дойде, нещо се промени в благосклонността на Маргарет към Филип. И той

болезнено го чувствуваше. Слава богу, че няма да остане дълго в града; сам каза, заминавал скоро за фронта!

Когато най-сетне звънчето дрънна, той се втурна към портата с бързина, каквато не подхождаше на винаги изисканото му държание. Уви, не беше хаджи Мина. Прибираше се Радой. В ръка носеше сак.

— Какво има? Що си се намусил? — прониза със зорки очи той сина си.

— Пратих дядо до аптеката на Сабри бей, а вече минава време... Радой цял трепна.

— Недка ли нещо...?

— Не, не тя! Маргарет... мисис Джаксън.

— Е, слава богу! Изплаши ме... А Недка излиза ли пак?

— Да, не се е върнала още.

— Тогаз, види се, работата е потръгнала... Целия ден все за онай баба мисля! Де се намери сега да дойде... Да! Разправяй де, какво ѝ е на нашата гостенка? — попита Радой, когато влязоха в къщи и той свали палтото и феса си.

— Простиала по пътя... Нищо страшно! Знаеш ли кой идва да я преглежда?

На Радой бе безразлично кой е преглеждал кореспондентката, но той дигна очи, изненадан от тона на сина си.

— Нашият уважаем съсед, тате!

— Климент?

— Да го видиш колко беше важен... А после политиката бистри пред генерала. Нямало съмнение кой щял да победи в края на краищата... Ясно ли ти е какво му е в ума?

— Остави ги, всеки за себе си!

— Всеки за себе си, ама генералът...

— Бе, какъв генерал? Нищо не ти разбирам, Филип! Няя преглеждал, на генерал приказвал...

— Тук е, искам да кажа, при нея е английският генерал, за когото ти разправях вчера.

— Е-е-е!... — широко и самодоволно се усмихна Радой, без да види потъмнелите очи на сина си. — Какво правите вие, деца? Консули, американки, генерали!... Ще накарате другите първенци да се пръснат от завист!...

— Той, генерал Бейкър, я викаше да вървят в клуба, но тя не!...
Уж заради настинката, а то, защото на нас обеща!

— Ще откаже, ами! Да не мислиш, че в клуба им ще видят такъв
путик като тоя, дето ще я гостим ние?... Шест килограма — дядо ти го е
гоил!... Гледай, гледай какво купих от Деликатерията на мосю Гери...

Все по-възбуден, опиянен и горд от успехите на децата си, Радой
измъкна из сака няколко бутилки с французки етикети и сигурно щеше
да извърне разговора за чуждестранните вина, към които имаше
слабост, ако звънчето в отвода отново не бе задрънчало.

— Дядо с праховете!... Аз ще отворя!

Филип се срамуваше да се затича пред баща си. Ала щом излезе
в двора, той се втурна към входната порта и бързо отвори.

Беше Неда, придружена от консулата, но те и двамата бяха толкова
развълнувани, че дори не забелязаха ядосаното му изражение.

— О, добре, че сте вие, драги мой! — извика развълнуван Леге,
щом прекрачиха портата. — Не, няма да влизам по-навътре. Но, моля
ви, помогнете ми!

— Да помогна?... Какво е станало? — погледна бързо сестра си
Филип, пронизан от спомена за снощния разговор.

Тя упорито гледаше през отворената порта към площада, дето
файтонът чакаше консулата, и не отговори.

— Слава богу, нищо не е станало — рече Леге. — Но вашата
сестра...

— Леандър!

— Какво си направила, Неда?

Тя пак не отвърна.

— Не, моля... Не ме разбрахте! — оправда я веднага консулът. —
Госпожица Неда само по неизвестни причини отказва да дойде на
приема...

— Ще мине и без мен!

— Чувате ли, Филип? Но защо, защо, за бога? При това аз ви
обясних, Неда! Поводът наистина е Сесил, но истинската причина за
този внезапен прием сте вие... Може ли тогава да не дойдете!

— Тъкмо за това не искам да дойда — рече тя и в упорството ѝ
се притуриха едновременно и гняв, и мъка.

— О, ще се уреди всичко, бъдете спокоен, консуле — засмя се
ободрително брат ѝ. — Обещавам ви, че и двамата ще дойдем!...

— Уви! Вие обещавате, Филип! Вие, а не тя!

И Леге спря продължително настойчиви очи на девойката.

— Мисля, че сте несправедлива — прибави той тихо, щом срещна погледа ѝ.

— А може би и огорчена!

— Неда...

— Може би нещастна...

— Може би и глупава! — понечи да ги разсмее Филип, но те и двамата като да не го чуха.

— Спомнете си — прошепна Леге, като все тъй настойчиво я гледаше. — Спомнете си какво ви казах, скъпа... Че при всички обстоятелства дългът ми към вас...

— Да, спомням си, Леандър: при всички обстоятелства! А след това? В какво положение ще се намирам след това аз? Ще ме гледа ли по-добре тя?

— О, как без нужда ме измъчвате вие двете! Брат ви ми е свидетел...

— Не, не продължавайте, Леандър! Не обещавайте! Аз нямам нужда от свидетели, за да вярвам... Ще дойда... ще дойда, щом държите... Ще изтърпя отново всичко!...

— Не знаех, че било така сложно между вас — с облекчение и насмешка рече Филип. Но усмивката му замръзна на устните.

Къщната врата се бе отворила и съпровождан от мисис Джаксън, по плочника към тях приближаваше високият генерал Бейкър. Златните му нашивки святкаха във вечерната здравчевина.

— Ако не се лъжа, господин Леге? — каза той приветливо, разпознал французина. — Госпожицата е вашата сестра, нали, Задгорски? Много ми е приятно!

— Добър вечер.

— Радвам се да ви видя пак, генерале!

— И аз, господин консул!... Как е госпожа Леге? Добре? Поздравете я. Много мила майка имате, господине. Ако знаете само как геройски се държа при нападението на черкезите...

Той размени поглед с Маргарет и се усмихна, припомнил си страха на старата дама.

— А пропо, за черкезите, казахте. Какво става с тях, Валентин?

— Какво да стане, Маргарет?

— Искам да кажа, открити ли са вече? Арестувани ли са?

— Не знам подробности — вдигна високите си рамене Бейкър.

— Не съм виждал от сутринта Джани бей... Вие, кореспондентите, наистина сте любопитно племе!

— Професия, генерале! И все пак бих помолила...

— С удоволствие! Ще поискам от бея да ме информира. Можете да разчитате на мен.

— Не е нужно, драги — вмеси се неочеквано Леге и приятният му отчетлив глас бе необичайно остър и сух. — Аз бих могъл веднага да осведомя госпожата.

— Много мило от ваша страна, консуле!

— Да, арестувани са. Но не черкезите.

— Как не черкезите?...

— Арестувани са селяните от изгорялото Горубляне. Четиридесет и трима души.

— Невъзможно! Невъзможно!...

— Всичко е възможно — рече Леге: — Не сте били миналата година тук, при въстанието, щяхте да видите палежите и тогава нищо нямаше да ви учудва, уважаема госпожо!

— Струва ми се, че сте прекалено строг към нашите приятели!

— каза равно и дори по-любезно отпреди генералът, но след неговите думи Неда цяла трепна и блесна с очи към брат си, после към Леге. — При условията на едно подбудено отвън въстание... И на една явно грабителска война — продължи Бейкър — може да се появят ексцеси, разбира се. Важно е, струва ми се, голямото. Не трябва да бъдем хладнокръвни към насилията от международен размер и да оплакваме със сантиментални сълзи произшествията тук и таме...

— Да — рече с ирония и горест Леге. — Вие сте прав, генерале. Живеем в един свят, дето, измерена с международна мярка, трагедията на тия четиридесет и трима нещастници е капка в морето. Така ли да го разбираме?

— Политика — кимна Бейкър. — А колкото до селяните... — Но вие знаете, че те са невинни, генерале! — извика Маргарет. — Трябва да се направи нещо! Още веднага...

— Ол райт! — прекъсна я рязко и предупредително Бейкър. — Ще говоря с Джани бей, смятайте въпроса уреден... Да ви откарам ли в клуба, консуле? — промени той изведенъж разговора.

— Не, благодаря. И аз съм с файтона си. Надявам се, не ще забравите за приема вдругиден, генерале? Госпожо Джаксън, особено ще бъда щастлив?

— Уви! — разпери трагично ръце Маргарет и после се разсмя. — Тъй много препоръчваният от вас лекар ми заповяда да не напускам стаята, господине!

— Болна?... Наистина, ще съжаляваме!

— Вие най-добре се прегледайте и при някой от нашите лекари, Маргарет! — посъветва я Бейкър.

Те се сбогуваха. Леге задържа ръката на Неда.

— Лека нощ! И пропъдете от ума си ония мисли, скъпа! — рече той, останал за миг насаме с нея.

Тя поклати отрицателно глава.

— Вие сам разказахте за моите нещастни сънародници, Леандър... И видяхте насмешката и пренебрежението на генерала, нали? Ето в какво положение съм аз сега... в какво положение ще бъда...

— Но това са глупости, халюцинации! Как можете наистина да говорите така, Неда? Дори и тия нещастници имат надежда, че някой ден ще се свършат теглата им... А вие, вие, която, сте така щастлива!...

— Обещах — каза тя и дръпна ръката си. — Ще удържа обещанието си, ще дойда.

— Лека нощ тогава, скъпа!

— Лека нощ, Леандър.

Той и кимна, усмихна ѝ се и забърза към файтона си.

— Е, уреди ли се всичко? — попита с упрек Филип, когато тръгнаха към къщи.

Неда не отговори. Затова, пък се чу ниският предизвикателен смях на мисис Джаксън, която бе избързала напред, на сега се бе спряла да ги дочака при стъпалата на къщата.

— Каква хубава вечер! — каза тя. — А тоя ваш несръчен лекар ми предписа цели два дни стоене в къщи!...

— Наистина, да повикам някой от английските лекари, госпожо Джаксън... Или доктор Гайдани от италианската мисия?

— Не, благодаря, драги Филип! Мисля, че мина въобще без всякаакви лекари.

— Така е най-добре! — съгласи се той веднага, сладостно изтръпнал от двете думички „драги Филип“, които тя тъй непринудено бе произнесла.

Развълнуван, тържествуващ, той влезе след американката в къщи, дето предстоеше „тяхната вечеря“, забравил сестра си, която още известно време вън, на двора, в тихата есенна вечер, сама и самотна, заплетена в противоречията на чувствата си, които накърняваха гордостта ѝ и прибавяха на любовта ѝ към Леандър Леге някакъв тръпчив и неочекван, вкус.

Умно постъпи Бейкър, мислеше майор Сен Клер и едва задържаше прозявката си. Трябаше и аз да се измъкна с него... Колко часове вече изгубени на вятъра! И какво решават? Все същото! Два батальона отсам, три батальона оттатък... Няма замах, няма... Всички чакат от Истанбул; а там още по-голяма бъркотия!... Да, да, трябаше да изляза и аз...

Той отхапа края на нова пура, сложи я между тънките си устни и известно време я държа, без да я запали. От всичко, можеше да се откаже, ала не и от тъй любимите за него честерфилдски пури. Наистина, тютюнът беше вирджински, но марката, да, марката, и той аромат, в който имаше нещо строго и старинно, о, те му спомняха за дома, откъде бе излязъл преди много години... Милият, стар Честерфилд!... Бейкър му подари цяла кутия от своите оскъдни запаси и той от душа; му беше благодарен. Но ето, че Бейкър се измъкна, а Сен. Клер седеше в конака, пушеше и вече едва ли отдаваше никакво значение на това, което офицерите край него говореха.

— Нужни? Добре. Прехвърлете ги в Лютиково. Пет табора, мустафъз — чуваше той като в просьница точния нервен глас на Мехмед Али. Дори само по тона можеше да го познае. Немец. Помохамеданчен, хarem има, а немец. Так-так-так!...

Всъщност колко малко се менят хората, отпуснато разсъждаваше Сен Клер и смучеше пурата си, спрял очи на маршала.

Нисичкият Мехмед Али седеше в огромното кресло зад позлатената мютесарифска маса и бе толкова дребен и незабележим, че прозрачното му русобрало лице, прихлупено от морав фес, някак неестествено се подаваше иззад разгънатата пред него карта. Наоколо в задимения кабинет се бяха разположили двадесетина висши офицери, турци и английски съветници; те пиеха кафе, пушеха и както се струваше на изморения Сен Клер, имаха намерение тук да нощуват.

— А... ако позволите... за артилерията, ваше високопревъзходителство? — обади се някой.

— Артилерия?

— Че ние нямаме нито едно оръдие! — рече плачевно гласът.

— Генерале, обяснете!

Въпросът беше за Шакир паша.

— Две полеви батареи са дадени на тяхно разположение — каза веднага той. — Намират се в Дерманци. Но те се суетят, не ги иззовват.

Както външността, и гласът на Шакир беше стегнат, делови. Тоя турчин му се нравеше. И на Бейкър се нравеше (те се познаваха отпреди). Де да бяха всички такива!...

— Какво ще отговорите, полковник? — попита строго маршалът.

— Какво чакате?

— Нямаме коне, ваше високопревъзходителство.

— Реквизирайте!

— И пътищата... Пътят до Дерманци!...

— Поправете ги.

— Трудно е... Реката... моста...

— Война, полковник!

Без да погледне, Сен Клер знаеше, че в сините очи на маршала има презрение. И основателно, мислеше той. О, какви говеда са това! Трябва да ги мушкаш... Но как не умелят да прикриват чувствата си тия немци!

— Да минем на позицията при Ябланица, ефендилер! — чу той отново гласа на маршала. — Генерале, имате ли да докладвате?

— Положението там е сравнително най-добро, ваше високопревъзходителство. Руснаците неблагоразумно са се врязали и нашите две крила заплашват с обкръжение техния център. Ето, тук и тук!

Шакир се бе надигнал и сочеше на разпространата карта.

Неговото лице, чернооко, издължено, бе така различно от безплътното лице на началника му, че Сен Клер не можеше да не ги сравни.

— Току-що получените по телеграфа сведения ни известяват, че колоната на техния Дандевил подготвя отстъпление, ефендилер! — прибави Шакир и радостните нотки в тона му накараха всички да зашумят.

— Слава на аллаха! — извика от дъното дрезгав, развълнуван глас.

— Да бъде!... Да бъде!...

— Ободрително известие! — усмихна се и маршалът. — Телеграфирайте: черкезките полкове Фетие и Селимие веднага да подсилят пехотните части при Ябланица и в случай, че руснациите отстъпят, да ги преследват до новите им позиции.

— Нека ги обкръжат! — каза мълчалият целия следобед мютесариф, който изпълняваше и длъжността коменданта на града. Той седеше от другата страна на Мехмед Али, дебел, тромав, смучеше наргилето си и само понякога изваждаше из устата си цицката му, та да погълне някоя и друга глътка въздух.

Маршалът го погледна изненадано и кимна.

— Желанията ни са общи, паша! — рече той. — Други въпроси има ли, ефендилер?... Нашите приятели да прибавят нещо? — попита той с нов, много по-любезен и не заповеднически глас.

— Не — поклати сухата си глава полковник Аликс, който седеше точно срещу него.

— Тогава благодаря, господа. До утре сутринта!

— Ако може аз да предложа!

Гласът на Джани бей. Сен Клер ядосано извърна глава. Как не им омръзна!...

Едър, с къс врат и остра черна брада, помощникът на коменданта се бе надигнал от стола си и приличаше на мечка стръвница, изправила се на задните си крака.

— Става дума за тила, ваше високопревъзходителство.

Сен Клер неволно наостри уши.

— Напоследък на няколко пъти залавяме шпиони! — продължи Джани бей и силният му глас изпълни целия кабинет. — Българи, разбира се. Промъкват се през фронта и хайде от село на село, дотук!

— Е, какво?

— Смятам, ваше високопревъзходителство, че е крайно време да предприемем нещо!

— Конкретно говорете, бей.

— Българското население, това, дето е зад фронтовата линия, да се прогони! Да няма шпионите им къде да се крият.

Чуха се одобрителни възгласи.

— И фронтът ще се заздрави... Да се изгорят... За четите трябва... Да няма! — зашумя отведенъж целият кабинет.

— Второто е за градовете! — надвика всички Джани бей. — За София главно.

— Същата мярка?

— Оттук може и да не се прогонва цялото население — рече разпалено помощникът на коменданта. — Важно е краката им да пречупим... Да няма отде да събират сведенията си московските агенти. Като откараме първенците, ще се изплашат!

— Тоя въпрос ще бъде обсъден отделно — рече Мехмед Али. — Друго? Добре. Сутринта продължаваме по снабдяването. Свободни сте до утре, господа. Благодаря ви!

Офицерите шумно наставаха и тръгнаха да излизат.

Изправи се и Сен Клер, но макар да изглеждаше все тъй безучастен, нехаен, от предишната му незаинтересованост не бе останало помен... О! Той добре бе разбрал думите на Джани бей. Той ясно съзнаваше: тия думи по-малко целят българите, отколкото него самия... Да, да! Решил е глупакът да му се наложи. А какво ще излезе? Какви ще бъдат резултатите?

Днес на обяд те се бяха скарали. Не с викове. Не с обвинения. Но той бе почувствуval мрачния затаен поглед на турчина, който казваше: заради твоите фантазии и инжекции пропадна всичко! Ти стана причина да изтървем гяурина... Да. Сега беят искаше да му върне, като прокара чрез Мехмед Али отдавнашния си план... И само заради той останал непознат агент ли е всичко? Заради предположението на Сен Клер, че източникът на сведенията може да е и някой висш турски офицер? А не му ли бе показвал Джани неведнъж, че не може да го търпи, че не иска да изпълнява нареджданията му — той, полковника, на него, майора!... Бивол... наистина, тъп и късоглед бивол! — наричаше го в себе си Сен Клер, като гледаше как Джани бе препречил пътя на нисичкия маршал и още по-разпалено го увещаваше. А ако все пак го убеди?...

Сен Клер незабелязано ги приближи.

— Тъкмо вие ми трябвате, майоре! — видя го немецът. — Искам да чуя и вашето мнение по тоя въпрос?

— Извинете, по кой въпрос?

— Става дума да се очисти тилът. И за София.

С крайчеца на окото си Сен Клер видя как помръкна разгорещеното лице на бея.

— О, да! Интересна идея!

— Вие я възприемате! — изненада се Джани бей.

— Разбира се! Като мярка, която ще пресече проникването на руските агенти... За съжаление виждам две неудобства — усмихна се по обичая си майорът.

— Именно?

— Боя се, че... ако се пристъпи към една такава мярка, сиреч ако се обезлюди тилът, армията би се лишила от необходимата й работна ръка. Имам предвид пренасяне на муниции, копаене на окопи... пътищата...

— Ние можем да задържим толкова българи, колкото ни трябват — възрази Джани. — Можем да ги охраняваме!

— Разбира се! Съгласен съм с вас, бей!

— Какво е второто ви съображение? — попита маршалът.

— Не. То не е от военен характер.

— Все пак... Доизкажете се, ако обичате.

— Става дума за София, пък и при вас, в щаба, е същото. Чужденците, ваше високопревъзходителство. Кореспондентите.

— Че ние за тях ли ще мислим! Ние водим война на живот и смърт!

— Не го прекъсвайте, полковник! Майоре?

— Виждам, че беят погрешно ме разбира... Аз не възразявам! Но, ефенди, вие знаете, че правителството на моята кралица полага неимоверни усилия да спечели общественото мнение на западните държави... Помислете, особено тук, на този фронт, бруталните мерки могат да бъдат фатални мерки, ефенди! Столици чужденци. Мисии. Кореспонденти на най-големите вестници! Някъде в Карлово, в Калофер... Да! Но в София, дето са консулите и на трите сили, които всянак си се стремим да привлечем на нашата страна... тъкмо тук...

— Ясно, майоре! Въпросът е държавнически и изобщо не е от наша компетентност. Смятайте разговора приключен, бей!... Довиждане, господа!...

Те изпратиха маршала с поклон, погледаха мълчаливо как той напусна кабинета с малки, енергични крачки, последван от Шакир паша, после Джани бей, на чието лице се бе изписала обида и мрачно негодувание, изведенъж махна ръка и насила се разсмя.

— Е, няма какво! — извика той. — Излиза, че вие, англичаните, се грижите за нас повече, отколкото ние самите!

— Предполагам, че това е шега, бей-ефенди? Да?

— Как шега?... Да! Шега!... Разбира се. Има си хас да е вярно.

Но кое беше шега? Кое не му се струваше вярно? Като взаимно се усмихваха и се преструваха, че нищо не се е случило между тях, те тръгнаха към изхода на мютесарифството.

— С файтон ли сте? — попита Джани, щом излязоха навън, под големия навес, приличен на огромен балдахин.

— Пешком, бей. Аз така си ходя!

— Да ви откарам?

— Трогнат съм, бей!... Ако обичате, до нашия клуб.

Те се качиха във файтона и скоро се озоваха пред голямата къща на чорбаджи Мано, наета и превърната в английски клуб. При входа вече светеха двата големи фенера и под обилната им светлина се виждаха неколцина от редовните посетители, поляци, инженери при железницата. „Хайде, пане! — викаше единият, може би прекалил с пиенето. — Не искате ли?... Ние отиваме с фон Тийл!“ Сен Клер неволно слушаше гласа, шипливите съскащи звуци, словата, които така добре разбираще, и за втори път днес нещо потръпна в душата му... Другото отчество, майчиното, Полша! Хладната кръв на честерфилдските баронети беше отгоре и над всичко. Но подмолното раздвоение, страстта, омразата му — не идеа ли те от майчините му предци, шляхтичи, прогонени от руския цар, сякаш само да се превърнат в душата на Сен Клер в непрестанна и мъчителна ненавист към всичко руско?

— Няма ли да заповядате? — овладя се той.

Трябва да се прибирам — каза Джани бей.

Те се сбогуваха все тъй, като че ли нищо не е било, и Сен Клер влезе. Но когато файтонът се отдалечи покрай оградата на голямата бяла черква, дето горяха вече фенерите, той се спря, смукна от пурата си и хвърли един продължителен, препълнен с презрение поглед след турчина.

Минута по-късно майорът беше вече в приятно затопления долен етаж на клуба, сред познатата чистота и ред, и първото лице, което видя, беше генерал Бейкър. Той седеше отделно с мургавия, странно

оживен барон фон Хирш, вечеряше и само кимна, когато Сен Клер го поздрави.

В препълнения салон на горния етаж, както всяка вечер, леди Емили и целият свободен от дежурство персонал на английската болница вече пиеха чая си. Шумно и весело беше. Някой умело разказваше вицове, и тоя някой, седнал точно срещу виконтесата, беше доктор Грин. Той извърна лице, видя приятеля си Сен Клер, кимна в отговор на поздрава му, но докато майорът се настани до строгата сбръчкана мис Пейдж, главната сестра на болницата, и рече усмихнат: „Уморителен ден, днеска!“, нещо като че ли се промени в погледа на хирурга. Той отпи замислено от чая си, сви голямата си уста и в лицето съвсем заприлича на булдог.

Французкото консулство се намираше срещу главния вход на Буюк джамия, от другата страна на триъгълния площад, дето беше и аптеката на помохамеданчения грък Сабри бей. Сградата, двуетажна и изящна, единствената модерна европейска къща в града, бе построена преди три години от Леге, тогава още главен инженер на Хиршовата железница, известен обаче от своето правителство, че той самият ще заеме консулския пост. Първият етаж, дето се помещаваха канцелариите на консул и на неговия помощник Морис де Марикур, се оформяше около един голям салон, използван за приеми; зад този салон се криеше втори, вътрешен, значително по-малък, наречен от мадмоазел Д'Аржантон, възпитателката на Сесил, с претенциозното име „зимна градина“, тъй като там имаше два големи цветника с южни растения. Вита дъбова стълба водеше от големия салон към горния етаж, дето бяха жилищните помещения, личният кабинет на Леге и стаята на дъщеря му, сега спалня на мадам Франсоаз. Навсякъде господствуваха линиите на внушителния стил „Втора империя“, изчистени от пищност и претрупаност. Тапети с меки цветове, завеси, огледала — всичко говореше за богатството на държавата, която консулът представляваше, за неговото лично благodenствие и вкус. Една присъща само на истинския французин уравновесеност между старинното и модерното бе сложила невидим отпечатък върху всяко кътче и всяка подробност. И тъкмо тя бе накарала маркиз Позитано още при първото си посещение да възклике възхитен: „Но тук се чувствувам като в Париж, Леандър!... Уви! Само докато съм тук.“ И той бе вдигнал многозначително рамене.

Когато вечерта на приема двамата братя Будинови пристигнаха пред консулството въпреки протестите на Андреа Климент бе наел файтон, под окачения на гредата фенер, дето се вееше и французкото знаме, се виждаха вече десетина други файтони. Окуражени, че не са първите гости, те влязоха бързо в антрето на консулството, дадоха връхните си дрехи на неузнаваемо издокарания бай Пешо Калимерата, който изпълняваше ролята на гардеробиер, и след като Климент каза

на брат си няколко предупредително — назидателни думи, на които Андреа сопнато отвърна: „Ти гледай себе си. Не се грижи за мен...“, пристъпиха в силно осветения салон.

Там вече блестяха тоалети и униформи.

Макар на поканените да бе казано, че тоя прием е „едно малко тържество по случай щастливия рожден ден на госпожица Сесил“, гостите чувствуваха, че Сесил е само поводът. Истинската причина, според техните разбирания, беше войната с нейната скука и с непрестанната нужда хората да се срещат и да научават все нови и нови сведения, за каквито жаднееха не само надошлите в града многобройни кореспонденти, но и членовете на мисиите, още повече консулите, чиито задачи напоследък бяха едва ли не само тия.

Консулът Леге и майка му бяха наблизо и разговаряха с двама военни.

— Сухичкият вляво е граф Тибо, наблюдателят на австро-унгарския щаб — прошепна веднага Климент.

— Срещал съм го по улиците — отвърна Андреа, за първи път попаднал в такава обстановка.

— Другият е германец, специалист по оръдейна техника, някакъв „фон“ беше и той. Нали знаеш, че турците имат Крупови оръдия; изпитва ги... А, консулът ни видя. Ела, трябва да поздравим!

— Чакай да се махнат офицерите...

— Ей ги, те се отдалечават!

Двамата братя се отправиха към Леге и майка му, който вече ги очакваха, любезно усмихнати.

— Добър вечер, господин консул! Моите най-дълбоки уважения, госпожо! Поздравявам ви с празненството! — кланяше се и говореше с лекота Климент.

Той целуна ръка на мадам Франсоаз. Наведе се да целуне ръката й и Андреа.

— С господата вече сте се срещали, мамо! — припомни ѝ настойчиво Леге.

Без да се насиљва, с привичната опитност на светска дама, тя се усмихна, без да отвори уста, сякаш казваше: „О, да... да... Но синът ѝ прибави:

— Вчера при разходката. Спомнете си, мамо, ние спряхме файтона!

— Ах, сънародниците! — Гласът на мадам Франсоаз не се промени, но нещо в очите ѝ потъмня и това не отбягна от погледа на сина ѝ.

— Господинът е доктор Будинов, нашият домашен лекар...

— А, това бяхте вие... Сесил преди малко питаше дали сте дошли!...

— Къде е тя, госпожо?

— Тук някъде с гостите... И вие ли сте лекар, господине? — обърна се тя към Андреа, заинтересувана от неговото мълчание и от хубавото му лице.

— Младият господин е брат на доктора, мамо.

Леге не знаеше със сигурност каква е професията на младия Будинов, но искаше му се да го представи така на майка си, че да ѝ направи по-силно впечатление (ето сънародниците на Неда!). Внезапно се сети. Бе препращал някога чрез консулството писмата на тоя младеж до родителите му и от родителите му до него.

— Представете си, този млад човек е пътувал, твърде много, мамо... Предният изток, Месопотамия, Персия, нали, Будинов? Мисля, и Индия?

— О, пътешественик! — плесна с изтънелите си пръсти мадам Франсоаз. На обилно гримираното ѝ лице той път се изписа непресторено оживление. — И толкова млад! Любопитна съм!...

Андреа бе ходил най-далече до Багдад и изобщо глупаво му се струваше да наричат пътешествия скитничествата му през ония объркани, отчаяни години. Но той бе дошъл на приема не само да научи новини, подхождащи за Дяко, а и да се надсмее на това суетно общество, което мразеше и към което въпреки омразата си проявяваше остро любопитство.

— Земното кълбо е твърде голямо — рече той небрежно, като умишлено остави думите на консула без опровержение.

Ала Климент ясно си представи в каква задънена улица може да попадне брат му, ако разговорът се затегне, стрелна то с поглед и бързо се поклони.

— Позволете!... Ще идем да поздравим и госпожица Сесил! — каза той.

— Много мило... мисля, че отидоха към бюфетната... Ще се видим пак!

Влезли бяха нови гости и Леге се отправи любезно към тях. Беше леди Стренгфорд с доктор Грин и мис Пейдж, главната сестра на английската болница, възрастна, строга личност; а с тях и още една жена в тъмна рокля, на средна възраст, дълголика, с очертани скули и тъжни очи. Тя беше българката Филаретова, руска поданица покрай мъжа си, покойния учител Сава Филаретов; в нейната богато подредена къща живееше леди Стренгфорд. Вдовица като нея, високопоставената англичанка изпитваше неприкрита симпатия към тая интелигентна мълчалива жена и често я водеше със себе си. Братята Будинови бяха в близки връзки със своята сънародница и щом я видяха, кимнаха й отдалече. Тя им отвърна с примирена усмивка.

— Иде ми на ум една идея — прошепна Андреа, когато двамата се отправиха към бюфетната да търсят дъщерята на консул.

— Каква идея?

— Да посветим в нашата работа и Госпожата! Тя сигурно чува доста неща от нейната милостива леди.

— Не! — И Климент се усмихна, сякаш водеха весел разговор.

— Нямаш доверие в Госпожата? Ама че си глупав!

— В тия работи трябва да се замесват по-малко хора... Добър вечер! — поздрави Климент някакъв едър мъж с очила и брада. — Доктор Гайдани, от италианската мисия...

Андреа дори не погледна италианеца.

— По-малко хора? — повтори той шепнешком. — По-малко хора, но и по-малко сведения!

— Върви... Не му е сега време да се разправяме. Ако ушите ни са на място, ние сами можем да научим достатъчно много... Я!

— Какво има?

— Тя е тука!

Андреа погледна към стълбището и неволно спря дъх. По бледо мургавото му лице изби насмешка.

— Може ли без нея! — каза той язвително. — Чудя се, че не беше при вратата да посреща и тя гостите...

— Гостите? Ти за Неда ли!... Разбира се, че ще е тук. Само че аз говорех за мисис Джаксън — засмя се Климент. — Ей я от другата страна, тая, с голите ръце. Бях й предписал да не напуска стаята, но тя, разбира се, не го е спазила!

Той неочеквано стисна устни, припомнил си, че всъщност тя няма защо да стои в къщи, че не е болна и че всичко станало оня ден в квартирата ѝ го унижава.

— Бива си я! — рече с глас на познавач Андреа, прехвърлил очи на американката. — Попреряла, но затова пък е разкошна, както казва нашата Женда!... Гледай Филип какво се пъчи до нея... Пуяк! А тоя с тях?

— Това е генерал Бейкър.

— А, този ли е той!

Пътеш Климент поздрави с поклон, в отговор на който Маргарет проточи едно весело „хело!“ Той побърза да свие надясно към стълбището, дето към Неда отнейде се беше присъединила и дъщерята на консулата.

— Най-после ви открих! — извика той на Сесил, протегнал ѝ отдалеч ръка. Поздравявам ви! Вече сте съвсем голяма!

Девойката цяла просия.

— Как се радвам, че дойдохте! — хвърли се тя към него.

Андреа вървеше след брат си, ала не се спря да поздрави Сесил, а продължи към оная, която напоследък така ожесточено нападаше в своите мисли. На тръгване за консулството той си бе наумил да отбягва Неда. Страхуваше се, че гласът му ще издаде неприязненото чувство, което изпитваше към нея. Ала ето, едва влязъл, той се озоваваше насреща ѝ, гледаше я удивен и замаян от мекото сияние на светлото ѝ лице, от очите, които трепкаха насреща му изненадани. Тя беше с рокля от тъмнорозова дантела върху бяла коприна, горе съвсем по тялото, долу с малка турнюра и шлейф, последната от нейните любими рокли, купени на тръгване от Виена, които така дискретно я изтъкваша. Колко е красива, мислеше той, без да го съзнава, и запленен от цялата нея, макар да не откъсваше поглед от очите ѝ.

Никога не съм го виждала такъв, мислеше и Неда, удивена от новия му вид. Как отива на бледото му лице този черен фрак... Но защо ме гледа той така?, трепна тя, ала в същия миг съзна, че сама го гледа, и рязко отмести погледа си.

— Добър вечер — каза той.

— Добър вечер! — отвърна тя.

Замълчаха. Какво да ѝ каже? Някога се знаеха добре, но сега бяха така чужди един на друг... Отблизо идеше чуруликането на Сесил и

топлият, радостен глас на Климент... Но те, те двамата, какво да си говорят?

— Как излезе вчера при разходката? — попита най-сетне Андреа.

— Разходката?... Да, добре.

— Добре?

— Искам да кажа, разведохме мадам Леге да види града ни.

— И тя хареса ли го?

Ней се стори, че той пита: а тя хареса ли те? Смути се. Замълча. Затвори се в себе си.

— Да, да — усмихна се той е внезапна горчивина и съчувствие.

— Срамувала си се. Не отричай, знам, че си се срамувала... Кал, изостаналост, робски страх — това е той, нашият град, нашето отечество... А какво е било? Какво може да бъде? Прочее, какво ще бъде, теб не те засяга!

— Не те разбирам, Андреа.

— Не, разбираш ме!

— Наистина говориш със загадки.

— Може би, защото това, за което говоря, не се отнася вече до тебе. Та ти скоро няма да бъдеш българка. И изобщо българка ли си вече? — прибави той шеговито, но в същото време я погледна така остро в очите, че цялото ѝ лице пламна.

— О! — рече тя разочарована. — Мислех, че поне тая вечер няма да бъдеш такъв!

— Такъв? Кажи го е малко по-ясни думи!

— Възпитанието не ми позволява... Извинявай — рече тя — Леандър иде към нас с господин барона. Познаваш ли барон Хирш? — попита тя бързо, като гледаше през рамото на Андреа. — Много симпатичен виенчанин; ще те запозная!

— Ще мина и без него! — каза с неочеквана грубост Андреа. Без да ѝ се поклони и без да повика брат си, той тръгна към вътрешния салон на консулството, съпроводен от бързите любопитни погледи на Джузепина Позитано и Жаклин де Марикюр. Те се бяха спрели с едрия Джани бей, известен с галантността си в дамското общество, смееха се на някаква негова шега и не изпускаха от очи господата, които минаваха край тях.

Андреа не ги и видя. Барони, графове, маркизи, изреждаше в себе си той възбудено и ожесточено. Че как няма да се замае главата й!... Какво общо има тя вече с нашите еснафлии, със скромните търговци... с даскалите като мен... Като мен?, повтори Андреа изненадан, че се нарежда в пренебрегнатата поредица, и в същото време съзна, че не споменаването на барона го беше засегнало, а името „Леандър“, което тя бе произнесла преди това с толкова интимност и топлота.

Да вървят по дяволите и тя, и нейният Леандър, рече си гневно той и влезе във вътрешния салон, сиреч в Зимната градина, както покрай мадмоазел Д'Аржантон всички наричаха това отделение на консулството.

В Зимната градина имаше само мъже; чужденци и турци, те пушеха и бяха така залисани в разговор, че никой от тях не забеляза приближаването на Андреа.

Както в големия салон, и тук разговорът се водеше по французки.

Някакъв измършавял мъж с много сини, хълтнали очи и рижава брадичка, когото наричаха мистър Гей и който както Андреа скоро разбра, беше кореспондент на „Дейли Телеграф“, пристигнал снощи от крепостта Плевен, разказващ сега своите премеждия. Наследникът на многото титли Фред Барнаби често го прекъсваше с насмешлив и небрежен израз на лицето. Между тях двамата стоеше дребничкият маркиз Позитано. Маслинените му очи нетърпеливо се връщаха ту към единия, ту към другия, той едва се сдържаше да се намеси и току правеше някакъв знак с ръка, сякаш бе съдник и определяше кой колко да говори.

Мършавият мистър Гей казваше:

— Не, господа, уверявам ви, наистина е невъзможно! Най-малко пред вас бих си позволил да сантименталница, господин Барнаби...

Маркизът махна с ръка и Фреди, като да чакаше той знак, веднага прекъсна кореспондента.

— Вашият успех ви опровергава, Гей!

Позитано пак махна.

— Моят успех... Уви! Не успех, а чиста случайност, любезни господин Барнаби! Ние просто вървяхме с Хасан наслуки, да, и нямахме други изход. Шанс. Ако не беше мъглата, непременно щяха да ни заловят. Обръчът е така склонен около Плевен, господа, и продължава да се затяга...

— Ето, казахте го! Мъглата — а тя не е случайност, нали?

— Добре, признавам! Не е случайност, доколкото се възползвахме от нея. Но ако я нямаше? Или ако се беше дигнала?... Господа! Излишно е да ви разказвам колко на гъсто са вече руските редути и траншеи. Първи пръстен... втори... трети... А за мъглата,

господин Барнаби, в случая тя съвсем не дава такива предимства, каквите предполагате. Вероятността да не скочите в някой руски окоп е едно срещу хиляда!... Не, решително не ви съветвам!

— Благодаря, Гей! Все пак аз ще опитам! Щом вие сте могли да се измъкнете от крепостта, защо пък аз да не се вмъкна в нея?

— На добър път, сър! — дигна острите си рамене кореспондентът. — Аз се радвам, че съм тук!

Маркиз Позитано направи пак обичайния си знак, но никой не се обади. Спорът заплашваше да загасне и той побърза да го раздуха.

— Може би почитаемият господин Гей ще ни обясни откъде иде неговата радост? — подхвърли той, врътна лице и прельстително се усмихна.

— Не, по-добре да не се впускам в обяснения, маркизе.

— Професионален egoизъм — рече насмешливо Барнаби. А един от немските кореспонденти, едър блондин с приятна външност, прибави:

— Колегата Гей предпочита първом да излезе във вестника си, господа. За това му плащат в края на краищата!

Мъжете наоколо се разсмяха. Едничък Андреа слушаше със затаен дъх.

— Да — рече Гей. — Фон Тайл е безусловно прав. Той също едва ли би разказал на другите кореспонденти своята новина. Но аз ще удовлетворя вашето любопитство, господа — прибави той и гласът му внезапно стана неприятен.

— Внимание, господа! — извика Позитано. — Драги Гей, ако обичате, извърнете са малко насам — нашите приятели Мусафер бей и Ахмед Шюкри, вярвам, се интересуват не по-малко от останалите...

Погълнатият от мисли мистър Гей не го чу или се престори, че не го е чул, запали цигара, всмукна и с издишването каза:

— Говорят за Дантеvia ад и за деветия му кръг... Луцифер и... забравих ги вече. По-право, избледняха в ума ми през тия няколко месеца, които прекарах в Плевен.

Двамата турски военни, които не чуха от мястото си добре, побързаха да избиколят. Те застанаха зад Андреа и той, макар че не бе обърнал досега внимание на лицата им, чуващие вече тяхното ускорено дишане, пухтенето им.

— За позициите какво да ви разправям — започна малко разсеяно кореспондентът на „Дейли Телеграф“ и силно сините му хълтнали очи за известно време блуждаеха в насрещните цветници. — Зелените планини... Гравица... Опанеша... Тия места не говорят нищо, ако човек не е бил там... Само числа: толкова атаки и контраатаки... толкова хиляди убити и ранени... Пък и разбра се напреди, вие знаете за сраженията всичко, каквото искате да знаете...

Той отвърна поглед от цветята и го спря на двамата турци зад Андреа, после го прехвърли на третия, до Позитано, отпуснат шишкав полковник, изглежда от скоро мобилизиран и със съвсем неподходяща за военна служба външност.

— Не, не това, което става по редутите, ме накара да се маша... да побягна, господа. Вашите войски се бият храбро. Сурови войници.

— За Победителя разправи!...

— Маршалът е твърд човек, смел, упорит... Да, Гази Осман е в стихията си и, може да се каже, на него се дължи...

— Аллах да му даде още много победи! — казаха в един глас и тримата турци.

А шишкавият полковник с налятото кръгло лице прибави успокоен:

— Е, тогаз всичко е наред!

Гей спря пак на него очи и всмукна от цигарата си замислен.

— А руснаците? — обади се друг един полковник, англичанин.

Беше Аликс, началникът на Бейкъровия щаб. Той стоеше от другата страна на Барнаби, мълчалив, неподвижен, приличен на статуя, а и сега, като проговори, пак не помръдна.

— Руснаците? — оживи се Гей. — Фактите изискват да кажем истината. Обсадата е еднакво тежка и за тях, да. Сигурно дават двойно повече жертви.

— Слава на аллаха...

— Но те се бият, господа! Те се бият така, че... Да оставим предричанията. Техният Скобелев е не по-малко смел от най-смелия измежду османлиите... Да ме извинят господата, но вие ме питате и аз ви отговарям — рече остро Гей, когато се чу някакъв глас да недоволничи и да проклина. — Трябва да прибавя, че граф Тотлебен е поставил Осман паша, направо казано, в пълна безизходица... Да, разбирам, както искате го приемете, ефендилер! Прочее аз съм само

един кореспондент, който при това си заминава за Англия... Няма защо да говоря по военни въпроси.

Той се усмихна студено, иронично. Гласът му бе станал рязък. И тая тъй видима промяна, която сигурно обиждаше тримата занемели османлии, с радостни тръпки разтърсваще Андреа. Ето голата истина, мислеше си той. От тежен човек казана, наполовин казана, но не може да се скрие... Здраво са го сграбчили нашите Плевен, бере душа... Прав беше Дяко... Да. Издъхва...

— И все пак вие обещахте, любезни господин Гей! — вмеси се Позитано.

— Да, обещах. Ще ви разкажа за мъртвия град...

— Мъртвия град? — повториха изненадани неколцина. С тях несъзнателно повтори и Андреа.

Гей поклати глава. Внезапно през портала на големия салон нахлуха играви звуци на цигулка и това дойде така неочеквано и така не отиваше на разговора, че за миг всички се заслушаха... Наистина, оттатък свиреха — две цигулки, китара, мандолина и флейта — един малък оркестър, подбран с голямо умение от Леге измежду любителите музиканти на Хиршовата железница, които и без това скучаха и се чудеха какво да правят в София.

— Да, мъртвия град — рече настоятелно Гей, сякаш нарочно искаше да възвърне у слушателите си предишното напрегнато и мрачно настроение. — Говоря не за крепостта Плевен с нейните петдесет хиляди защитници, а за града Плевен с двадесетте му хиляди жители, които сега са останали половината... или не... четвъртината... Човек наистина не може да си представи нещо по-ужасно... покъртително.

— Гей, вие наистина ме изненадвате!

— Може и да ме иронизирате, господин Барнаби. Доскоро и аз бих мислил като вас... Но тия хора там, те от месеци вече нямат нито трошица храна... Да, всичко отива за армията, разбирам, какво ще ми кажете, приемам го... И все пак помислете си: цял град жени, деца, мъже, които биват заставени по цели дни да копаят окопи... и после не получават нито коричка хляб...

— Вие, изглежда, за българите говорите? — е неочеквано озлобление изръмжа един от стоящите зад Андреа турци.

— Да, населението на града е най-вече българско.

— Е, пада им се тогава! — ухили се веднага шишкавият полковник. — Мюсюлманите се бият за тях. Те пък да погладуват...

И той се закиска, но като срещна поддръжка само в сънародниците си, усмихна се презирително и дигна рамене.

— И все пак те намират да ядат нещо, нали? — попита един от кореспондентите, който бе извадил бележник и бързо записваше.

— Ядат — варена царевична шума... смлени кочани... буренаци... чукани, лозови стебла... Скоро и това ще го няма. По улиците блуждаят подивели хора... скелети. Обитателите буквально на цели къщи са измрели... И никой изобщо не погребва мъртвите. Най-много да ги хвърлят в Тученица.

— Река ли е това?

— Да, река. И от нея пият вода.

— Но тогава... епидемии?

Гей поклати глава.

— Много право казахте, фон Тийл! Епидемии — коремен тиф, петнист, холера... всичко наедно. Не може да се различи и никой не го различава. И изобщо въртележка гробище...

— А нашата санитарна мисия? Мисля, че там все още са доктор Мар лей, доктор Портър... сър Едвин Арнолд е там рече бързо един от по-младшите офицери, англичанин.

— Да, да — оживиха се и други. — Там е и мисис Една Мур... и старият доктор Грейвз...

— Прибавете и моя приятел Мак Довен — каза усмихнат Барнаби. — Жив е, дяволът, нали, Гей, сигурен съм, че на него нищо не може да се случи!

— Да, жив е — отвърна кореспондентът. — Портър и сър Едвин се опитаха да избягат заедно е двама французи, но разбра се по-късно, че Гурковите гвардейци ги заловили... Колкото до Мак Довен, да, той е жив, но и той като Марлей захвърли лекарската чанта и сега е в щаба на маршала. Мисля, че е бил запасен капитан като вас?

— Да, наедно сме служили!...

— И изобщо от лекари Плевен вече не се нуждае. Самият град е изолиран от позициите — има строга заповед никой, да не влеза в него. Там важи вече само правилото на Осман паша.

— Какво правило?

— Много ясно правило, господин Барнаби. „Когато ти остава само да се биеш, няма да се интересуваш от тила“!

— Велико правило! — извика един от турците зад Андреа.

И други потвърдиха: да, тия думи ще останат в историята.

— Може би — кимна мистър Гей. — Но великите думи са едно, а да гледаш как хиляди хора умират пред очите ти, просто така, умират, без да се сражават, обградени, затворени... обезумели от ужас и глад... Не, аз предпочетох да не съм там. И изобщо, благодаря, наситих се вече на войната! Човек понякога се пита къде е коренът на всичко това? Може би ще mi отговорите, господин Барнаби?

— Не, не съм в състояние, драги Гей! Пък и аз не си задавам такива въпроси. Единственото, което ме интересува в момента, то е как да се промъкна там. Да изпитам! Да видя! Това е моята страсть... А, ето, тъкмо навреме! — извика Барнаби, целият просиял, и след неговия вик погледите на всички се извърнаха към големия салон.

Хванати под ръка, потънали в приятелски разговор, през портала влизаха генералите Бейкър и Шакир паша. Когато Андреа ги видя и позна в къдробрадия турчин човека, който вчера сутринта го бе заговорил и който повторно вече влизаше в живота му, той отново си помисли за смисъла на тая среща. Имаше ли наистина нещо фатално? Не, сега не му се струваше да има. Просто пътищата им пак се бяха кръстосали. Но в него наистина личи някаква промяна оттогава, мислеше си Андреа и напрегнато го наблюдаваше. Добил е самочувствие... свикнал навсякъде да му се кланят... И не е малко — за пет години от бинбашия да станеш ферик! За вярна служба... Добре, да падне Плевен, ще видим каква ще му е службата!...

— Добър вечер, господа! — поздрави със сдържана любезнот Шакир в отговор на поклоните, с които го срещнаха. — Радвам се да ви видя пак, драги Барнаби! О, маркизе... Господа...

Но дългият Барнаби не го оставил да продължи.

— Идете навреме, паша! — извика той и най-свойски се изпречи пред турчина, сякаш наистина само него бе чакал. — Тъкмо да разрешите спора с тоя невъзможен Гей! Но, за бога, той наистина е пацифист, таен враг на империята ви и може би е в роднински връзки с руския царски двор!

— Любезни господин Барнаби, вашите думи могат да окачат и светеца на въжето...

— Оставете го, Гей! — намеси се, като се смееше, Бейкър. — Вие познавате Фреди, струва ми се.

— Но негово превъзходителство, генерале...

— Бъдете спокойни! — кимна Шакир. — Имах случай още в Англия да се опозная с нашия общ приятел! Ще бъда щастлив, ако мога да ви усъджа, драги мой Барнаби!

— Обещавате?

— Обещавам!

— Благодаря! Господата са свидетели!... И така, нашият скъп мистър Гей изглежда тъй се е стреснал при напускането на Плевен, че знаете ли какво твърди?

— Очаквам да чуя.

— И с основание, паша. Твърди, че никой не би могъл да проникне отново в крепостта!

Лицето на Шакир не измени цвета си, но несетно се напрегна и стана твърдо.

— Е? — подкани го той с малко по-висок глас от обикновено.

Фред Барнаби цял сияеше.

— Обзалагам се едно срещу десет, че това са само приказки. Дайте ми някаква задача, някакво поръчение до Осман паша и аз ще проникна там!

— Ще проникнете в Плевен?

— Нужна ми е само задача, паша. Да не бъде напразно. Нещо ободряващо... В смисъл, че предстои помощ... или от този вид.

— Това е да се наричаш Фред Барнаби — сложи ръка на плещите му Бейкър. — Щастлива звезда — много пари — неспокойно сърце! И от войната прави спорт!

— Скучно е в София, драги мой, не съм аз виновен!... Е, паша? Но турчинът мълчеше.

— Все пак бихме могли да го използваме, Шакир! — реши да помогне на приятеля си Бейкър. — Едва ли ще чуете някой друг да ни направи такова предложение!

— Разбирам. Появявайте ми, възхитен съм... Но не сме в състояние да използваме вашето...

— Как? Защо? Аз сам си поемам отговорността!

— Не — мрачно поклати глава Шакир. — Нямаме какво да съобщим на маршала.

— Тогава... Е, тогава ще отида без задача! — извика негодуващо Барнаби.

— Желателно е въобще да не отивате! — Гласът на пашата бе станал заповеднически. Той сам го почувствува и побърза да намери предишния си тон. — Вашето безплодно отиване там, Барнаби, да, то би отнело и надеждата, която ги поддържа... Разбирате ме, вярвам! Надеждата, която за съжаление ние не сме в състояние да подхраним с нищо реално... Да, това е положението, господа!

Той замлъкна, замисли се и за миг другите развълнувано или съобразително също замълчаха. И това ако не се казва признание... Признание, че са слаби! Че не могат да помогнат на Плевен! Че са го оставили на произвола, трескаво мислеше Андреа, като гледаше с тържествуваща наслада ту Шакир, ту Бейкър и останалите османлии и чужденци. Означава! Означава! — повтаряше си той, ужасен същевременно, че ще се издаде, че ще покаже радостта си. Означава, че и на теб, паша ефенди, не ти се пише добро... Че наистина неслучайно се срещнахме... да, да, ще има какво да съобщя на нашия Дяко! Неочаквано погледът му срещна две лъскави, маслинени очи. Позитано... Забелязал го бе най-сетне. Изненадан ли е, че е тук? Усмихва ли му се? Казва ли му нещо?

В следващия миг откъм портала някой извика:

— Но ето ги къде са!... Господа, моля ви! Нашите дами скучаят...

Беше Леге, порозовял, усмихнат, приятно развлечуван.

— Ваше превъзходителство! О, превъзходителства! — поправи се той с широко движение на ръцете, щом видя и генерал Бейкър. — Драги Барнаби! Господа!... Но, моля ви се, заповядайте всички в бюфетната! Време за приятни разговори винаги се намира, но човек трябва да изпълни най-първо задължението си, нали?!...

В бюфетната, дълга тясна стая, проточила се успоредно на големия салон, гостите бързаха да изпълнят задължението си към домакина, сиреч весело и шумно да ядат всевъзможните студени закуски и деликатеси, да пият шампанско, което кривогледият Жан Жак, лакеят, наливаше в разлати кристални чаши, да се чукат и да пожелават щастливи години на малката Сесил, за която отново се бяха сетили.

Климент, който беше все още с нея, неочеквано се озова сред толкова много погледи. Той дигаше чашата си, чукаше се, усмихваше се, сякаш не беше гост като другите, не беше само един домашен лекар, и то българин, а като че ли принадлежеше на семейството Леге. Сесил се беше заловила за ръката му, говореше му непрестанно и не го пускаше. Отде идеше всичко това? Защото я бе излекувал от дифтерит през зимата ли?... Сигурно... През ония деновонощи бдения тя се бе привързала към него така силно, кадифените ѝ детински очи го гледаха с толкова доверие, че той винаги си спомняше с радостно вълнение за нея. Странно и смешно беше за околните това необичайно приятелство между младия доктор и дванадесетгодишното момиченце на консул. Но вместо да избледне с времето, то несетно се засилваше и Климент намираше в него отмора и спокойствие, тъй редки напоследък в живота му.

— Да доживееш сто години, миличка! — прегърна я Позитано и после чукна чашата си в голямата ѝ преполовена чаша със сироп. — Е, поздравления, Леандър... Щастливо празненство, госпожо Франсоаз... Наздраве, докторе...

Наистина, защо поздравява и него? След маркиза и синьора Джузепина чукна се със Сесил и разточителният на комплименти барон фон Хирш, и избръснатият до престъргване фон Валдхарт, австрийският консул (закачливо румено старче с млада жълтокоса жена), и Филип Задгорски, който с престорена сърдечност кимна на Климент; а веднага след Филип дойде и мисис Джаксън.

— О, докторе! — каза тя. — Чувствувам се превъзходно. А вие?

Зашо бяха тия думи? Вземала ли бе праховете или го иронизираше? И какво означаваше въпросът ѝ: а вие? Да му напомни за унижението?... Той погледна голите ѝ заоблени рамене, отпи гълтка от виното си.

— Радвам се, че ви виждам здрава, госпожо Джаксън! — каза той и тя отмина в компанията на Филип и генерал Бейкър, развеселена и поруменяла от шампанското, разкошна, както бе казал Андреа, с огнените си коси и пътно прилепналата бакърено зелена рокля, и все пак прекалено самоуверена и себична, за да страда той за нея.

Той се сети за Андреа и мигновено го потърси с поглед. Къде е? Какво прави? Залисан в разговори, докторът го бе забравил и сега с ужас го откри в дъното на бюфетната, до масата с вина. Беше се облегнал ѝ на стената, наливаше си сам шампанско, усмиваше се някак многозначително и пиеше на малки гълтки с видима наслада. Но какво прави той, ще се напие! — не отделяше от него очи Климент.

Той направи знак на брат си да дойде при него, но Андреа само поклати отрицателно глава и отдалеч дигна чашата си за наздравица.

Как да го остави? Как! Напие ли се, скандалът е неизбежен — познава го!

— Извинете, Сесил! — освободи се бързо от тънката ѝ ръчичка Климент.

— Но къде отивате, господин докторе?

— Един момент... Сега ще се върна!

Той се откъсна от нея и си запробива път между гостите, като се кланяше наляво и надясно. Ала едва беше преполовил пътя до брат си, когато така познатият глас на доктор Грин произнесе името му съвсем наблизо:

— Ето и моя асистент Буденов... Елате и вие, млади господине!... Елате да се поучите и вие!...

Вместо обичайното пренебрежение в поканата на Рандолф Грин се чувствуваше шеговита разпаленост. Как му действува алкохолът, помисли Климент, като видя неговото зачервено лице на булдог. Подсетен, той веднага погледна към брат си. Но беше заинтересуван от думите на англичанина; изглеждаше, че става реч за нещо интересно, защото край Грин, освен лекарите от болницата на леди Стренгфорд бяха още доктор Гайдани от италианската мисия и двамата германци, близнаците доктор Петер и доктор Паул Трюбнер. Всички се намираха

в повищено настроение, държаха в ръце чаши и нямаше съмнение, че разговорът им е почнал именно от шампанското, тъй като единият от близнаците Трюбнер разправяше за някакви свои наблюдения върху алкохолното опиване.

— Става дума за Ebrietas в неговата патологична форма и доколко е уместно такива случаи да се вземат предвид при съдебномедицинската практика — сметна за свой дълг да поясни вторият от докторите Трюбнер.

Климент кимна и оня, първият, говорившият, продължи:

— До известна степен това състояние напомня хипоманиакалното при циркулационната психоза, господа! Но аз вече казах преди: патологичното опиване е негова психотична разновидност.

— Да. И в какво се изразяват симптомите, Паул? (Тогава другият е Петер, съобрази неволно Климент.)

— В разтормозването, Гайдани! Най-често то започва от незначително количество алкохол. Ето, просто една чаша... При това симптомите наистина са несравнено по-ярки. Силна възбуда, рязко изразена агресивност, обща оглушеност на съзнанието, желание да се говори, да се крещи...

Разговорът ставаше все по-тягостен за Климент. Той никога не се бе интересувал особено много от психиатрия. Още по-малко от разновидностите на пиянството, което винаги го бе отвръщавало. При това всяка дума на наблюдателния Трюбнер му напомняше Андреа и че трябва колкото може по-скоро да иде при него. Ала как да се измъкна, мислеше си той. Грин сигурно ще свие презрително устни... Да беше наблизо Сесил!... Но при Сесил бе дошла Неда; кръгът там се беше разширил с генерал Шакир, с леди Стренгфорд и Джузепина Позитано... (Климент не можеше да знае колко много възлага Леге на тоя все по-разширяващ се кръг, дето Неда блестеше със своята младост и с очарованието на още момичешкото си държание.) А в дъното на стаята брат му продължаваше да си налива шампанско и да се усмихва сам... Защо го взех, ядосващ се Климент. Защо се съгласих... Не, да мисли, каквото си ще, Грин — трябва да ида при него!

А Рандолф Грин казваше:

— Споменахте за желание да се говори, Трюбнер. Говорът ясен ли е? Разбирам?

— Не особено, докторе. Налице е тремор на езика. Това, разбира се, води до разстройство на речта...

— Алкохолна псевдопарализа! — поясни късо другият Трюбнер и Климент пак обърка кой беше Петер и кой Паул.

— А „рязко изразената активност“?

— Неочаквани... непредизвикани насилия... Побоища...

— Желание за убийство — допълни пак другият Трюбнер.

— Да. А до самонараняване? До самоубийство стига ли се?

Въпросите на Грин следваха един след друг. Те явно не бяха просто любопитство, целяха нещо, водеха нанякъде, и този негов видим интерес най-осезаемо стесняваше Климента. Как да се отдели тъкмо сега?

— Не, докторе, при нашите наблюдения не сме се натъквали на такива симптоми. И изобщо ние смятаме, че в случая изявата може да бъде само външна. От субекта към обекта.

— Да, и аз така смятах — кимна замислено Грин.

Братята Трюбнер се погледнаха бързо един друг. Изненада ли имаше в очите им? Недоверие? Страх, че са преварени?

— Вие? — попитаха те едновременно и с един и същи глас.

Грин издаде напред устни, размърда широките си плещи и рече сухо:

— Да... Напоследък и аз имах подобен случай. Проче оня ден беше.

Оня ден? Кога ще е било оня ден, усъмни се Климент. Ала си припомни, че оня ден Грин бе само до обяд в болницата, че Амир и Сен Клер го бяха отвели неизвестно къде и си каза: Да, когато ни настигна файтонът, тогава ще е било!

— За нас ще е особено полезно да чуем! — рече единият от докторите Трюбнер.

— Любопитно наистина... Кажете, Грин! Но първом наздраве! Хайде! — чуха се вкупом гласове.

— Не, случаят не беше точно до алкохолно опиване — каза уклончиво Рандолф Грин, когато изпразниха чашите си. Той видимо не искаше да говори, но очите на двамата близнаци, светнали насреща му като прозоречни стъкла, го предизвикваха.

— Е добре — усмихна се той, разбрал внезапно опасенията им.

— Работата беше много проста и изобщо нямаше научен характер...

Някакъв човек трябваше да проговори.

— Да проговори? — повтори Климент, съмтно озадачен и разтревожен.

— Налагаше се. Война.

— Руски шпионин? — рече Гайдани.

— Както и да е, това не е важно. Вие сами знаете, че изтезанията невинаги дават резултат при такива случаи. (Оня ден... Руски шпионин... Изтезания, повтаряще в себе си и втрещено го гледаше Климент.) — Проче, наложи се да помогна и аз. Сложих една комбинирана инжекция от *Canabis indica*, кокаин и още някои други източни наркотици...

— Но какви още? В каква дозировка? — запитаха един през друг близнаците.

Климент, затаил дъх, и не помръдна. Нима са го заловили?... Заловили?...

— Важна е реакцията! — махна с ръка Грин. — Като вас, и аз бях уверен, господа, че ще проговори; че ще се избягнат тъй противните ми инквизиции, неизменно съпътстващи войната. Знаете началното въздействие на наркотиците, а в случая комбинацията — още повече. Повдига се самочувствието, жестикулации... и най-вече в моя случай онова специфично повишаване на суетата, което води до прекомерна разговорчивост... (Как обяснява той, как обяснява!... А съдбоносното сега е: Дяко ли е? Какво е казал?, гореше от вътрешен огън Климент, докато по челото му избиваха капчици студена пот.)

— Струва ми се, докторе, че активността на изявата е в зависимост и от конституцията на пациента? — с едва удържан глас подпита той.

Ще се подведеш ли, Грин, ще кажеш ли?

— Да, основателно забелязвате, Буденов. Наистина, той... въпросният, да, той изглеждаше устойчив, дори много устойчив мъж — здрав, як, набит, един типичен български селяк; да имаше най-много четиридесет години... (Той е! Дяко... Всичко пропадна... И Климент мигновено хвърли поглед към брат си, но Андреа не беше вече в дъното на стаята. Къде ли е отишъл? Трябва да се махнат оттук час по-скоро. Да бягат... Не, не, важното сега е какво е издал Дяко?)

— Но вие нарочно засилвате любопитството ни, любезни Грин! — рече нетърпеливо Гайдани.

— Наистина?... Проговори ли вашият... Няма ли име той? —
засипаха се въпроси.

— Проговори, да... (Проговорил!... Издал!... И сега? Но защо не
са ни арестували още?)

— В това именно е особеното — рече англичанинът, увлечен в
собствения си разказ. — Да, интересен феномен, който ето вече два
дни ме занимава. Господа Трюбнер, имайте го предвид... Казах, че
проговори, и то без трепор, съвършено ясно... Ала същественото бе,
че той го съзна, господа!

— Как... съзна?

— Съзна, че започна да издава отде е получил сведенията...
(Издал!... Издал!... Издал!) И тъкмо в мига, в който щеше да изкаже
имената... да, тъкмо в тоя миг, когато според вашите изучвания,
господа, а и според мен активизирането можеше да бъде само
външно...

— От субекта към обекта...

— Да... Тоя... въпросният, докопа отнейде нож и го заби в
сърцето си.

— Невъзможно!...

— Факт — потвърди с глава Грин. — Според теорията, той би
трябвало да промуши някого от нас, нали? Но теорията е едно, а ето,
практиката друго! Търсете сега обяснение!... Буденов, вие ни
напускате?

— Трябва да потърся брат си, докторе... Господа!...

— Вървете, разбирам. Младостта си иска своето, да.

— Докато ние философствувахме тук, другите заеха вече дамите!

— чу Климент зад себе си веселия глас на доктор Гайдани.

Той не се обърна, отдалечи се, размеси се с гостите, които бяха
започнали да излизат вън, в големия салон, остави чашата си на
някаква етажерка и през всичкото време напразно се оглеждаше за
Андреа. Чувствуващо се прекършен, отмаял, целият в студена пот.
Горкият... Каква смърт, повтаряща си той. Да, само това да научех,
щях да разбера, че е Дяко...

Все още не можеше да открие Андреа. Или очите му само
блуждаеха, не виждаха?... На вратата той срещуна мадам Франсоаз,
която водеше Сесил да спи.

— Казват, че съм голяма, а искат толкова рано да си лягам! —
дигна към него нажалени очи девойката.

— Целият ден е ваш, Сесил... Имате ли утре пак урок по музика? — попита той, а умът му беше далеч.

— Да — рече тя. — Знаете ли? Уговорихме се с Неда аз да ѝ предавам всичко, каквото науча при леля Джузепина! Неда също има спинет! Нали е прекрасно!...

— Да, да... Прекрасно.

— Кажи „лека нощ“ на доктора и да вървим — рече нетърпеливо мадам Франсоаз.

Девойката каза „лека нощ“ и той се сбогува с нея, като механично ги съпроводи до дъбовото стълбище. После се обърна и тръгна към другата врата на бюфетната, обладан пак от преживияния ужас, от мъката си и от всичките ония опасения, които едно по едно се събуждаха в душата му. А ако полицията някак се добере до източника на сведенията?

Ако в бележника на Дяко намерят някакъв знак, който би ги навел на правата следа? Ако всъщност ги подозират вече и ги наблюдават?...

Той отмина музикантите, които се готвеха да свирят, и ускори крачки към бюфетната, защото през вратата му се мярна лицето на Андреа, когато внезапно застинна на мястото му. От антрето, един след друг, влязоха двама униформени мъже — ония, за които не беше помислял, но които мигновено събраха всичкия му ужас в едно. Бяха майор Сен Клер и младият адютант Амир; същите, които бяха придружили доктор Грин в неизвестната посока.

Те и двамата се отправиха към него. Разбрали са!... Знаят, стрелна се в мисълта му. Да побегне ли?

— Хело! — рече Сен Клер, като му подаде ръка и по навик се усмихна. — Какво, весело ли е?

— Весело е — отвърна Климент и почувствува нозете си да се подсичат.

— Генералите са тук, нали?

— Генералите?...

— Шакир паша и генерал Бейкър?

— Да... мисля. Тук бяха. Не са си отишли, предполагам.

— Най-добре вие ги потърсете, Амир. И без това ще останете на приема — обърна се към адютанта Сен Клер. (Климент чак сега съзна каква промяна има в майора — както никога той беше с фес на главата и в син офицерски шинел.) — Ще ги чакам вън; трябва да тръгнем веднага — прибави Сен Клер. — И внимателно, капитане, да не се шуми много! Довиждане, доктор Будинов, благодаря!...

— Довиждане, майор Сен Клер! — рече Климент, разбрал само, че не са дошли за него и че с ножа Дяко наистина бе прекъснал не само своя живот, но и всички нишки, които водеха към съучастниците му.

Неочакваното излизане на двамата генерали от приема изненада всички, ала в общата залисия то скоро щеше да бъде забравено, ако Фред Барнаби не беше казал на мисис Джаксън и на още двама-трима свои познати, че се наложило пашите веднага да заминат за фронта. Наложило се? За фронта? Защо? — залюбопитствуваха кореспондентите Фреди, от когото генерал Бейкър не бе скрил нищо, разправи, че току-що било получено тревожно известие. Една колона от отряда на Гурко, колоната на генерал Дандевил, внезапно завзела Етрополе!... Ония, които знаеха къде е Етрополе — а скоро и останалите научиха, — не можеха да повярват. Та нали се говореше, че фронтът е някъде далеч? А Етрополе е от другата страна на планината — дори в самата планина, както се виждаше по картата, донесена от кабинета на любезнния домакин. За известно време в целия салон се говореше само за сражения и обсади. Някои (това бяха главно дамите и кореспондентите) дори казваха, че утре — вдругиден руснациите може и да преминат Балкана и тогава пътят към София ще е открит. Това, разбира се, не беше невероятно, защото се припомняше набегът на същия той Гурко през лятото, когато той едва ли не бе достигнал Одрин...

Красивият комендантски адютант Амир, който съвсем тихо беше прошепнал на двамата генерали известието за Етрополе и заповедта на командуващия фронта да тръгнат веднага с него, недоумяваше как така изведнъж всичко това се беше разпространило между гостите. За известно време той се преструваше пред изплашените си сънародници, че и сам е изненадан, ала после махна с ръка. Щом началниците му не знаеха да пазят тайната, защо да я пази той!

— Има нещо такова — отпусна се той пред дамите, между които видя и щерката на Задгорски (тая млада гяурка от месеци вече му харесваше, но заради французкия консул той отбягваше да мисли за нея). — Да. Толкова по-зле за наивника Гурко! — прибави той. — Веднъж се опари при Ески-Заара и не поумня! Аллах е свидетел, непредпазливостта скъпо ще му струва... Нали влезе и той път в

капана? Сега вече негово високопревъзходителство си знае работата — няма да го остави да се измъкне!...

Амир говореше студено, презрително, усмихващ се не с лицето, а с очите си, зелени и издължени, и макар че беше с нисък чин, екзотичната му красота ѝ бръснатият му череп правеха силно впечатление на дамите. Мисис Джаксън дори гласно изказа съгласие е него. Тя го бе познала (той е, от джамията!) и все гледаше да присрецне искрящите му очи. Само Неда, почувствуваща погледа му, побърза да се махне оттам и да намери Леге, който в това време наредждаше на музикантите да свирят валс — да свирят силно, едно след друго, непрекъснато...

И наистина, скоро съобразителността на умния консул, започна да дава плодове. Едни след други гостите се хващаха да танцуват. Разговорите се промениха. Не мина много време и никой в големия салон вече не мислеше за войната, при все че тя някак си пак беше там — в прекалено буйното темпо на валса, в лекомислието, което неусетно бе обхванало валсуващите, в разпаленото, неудържимо желание да се танцува, да се танцува напук на всичко, което беше и можеше да бъде и за което никой не искаше да мисли сега...

Филип Задгорски също не мислеше вече за войната.

Наистина, в първия миг известието го бе поразило! Етрополе! Та той бе ходил там по бащината си търговия само преди два месеца. Фронтът бе далече, всичко изглеждаше сигурно и непоклатимо. Ала преди два месеца... Разбира се, той не вярваше на Амировите приказки за някакъв предварително намислен капан, в който попаднал наивният генерал Гурко. На Филип бе ясно, че по някакви съображения русите внезапно бяха ударили към планинските проходи. Но по какви съображения? Защото, каквото и да говореха кореспондентите, нали руската армия на реката Лом не бе помръднала от началото на войната досега и нали (мислеше си Филип), макар и обградена, крепостта Плевен ще се държи, докато Русия разбере безплодието на своята кампания; или докато английската дипломация убеди западните правителства, че е дошло най-сетне време да кажат на царя, както през Кримската война: „Стига толкова! Връщай се!“...

Ако питаха Филип, той отдавна би рекъл, че е дошло това време. Ала ето, пристигаше известие, което объркваше всичките му предположения, караше го тайно да се съмнява и да се страхува. С

каква цел рискува хората си руското командуване? Защото безсъмнено то преследва някаква цел! Може би бълфира, та да получи по-благоприятни условия при преговорите за мир, за които така настоятелно твори Сен Клер?... Само догадки... и неизвестност...

И въпреки това сега Филип бе престанал да мисли какво носи утрешният ден. Друга, непосредствена и осезаема тревога неочаквано беше сграбчила душата му.

Цялата вечер той се чувствува засенен пред Маргарет от блестящия генерал Бейкър. Той не му завиждаше, не го мразеше, ала въпреки наложената на лицето си усмивка страдаше дълбоко. И ето, че най-неочаквано англичанинът бе напуснал приема и София; ето, че между Филип и Маргарет вече я нямаше смущаващата сянка на високопоставения съперник. Какво можеше да го спре по-нататък! Той пръв я покани за валс; държеше я в прегръдките си, въодушевен от щастие, танцуваше изискано, с увлечение, забавляваше я с духовитости и изобщо бе по-привлекателен от всеки други път въпреки тревожното известие за войната или тъкмо защото то витаеше из всички ъгли на салона. Ала веднага след валса поруменялата и развеселена американка танцува и е капитан Амир и тая незначителна случка стана начало на всички по-нататъшни Филипови терзания. Защо? Какво особено и подозрително можеше да има? Та Маргарет сигурно щеше да танцува и с мнозина други!... Но на влюбения Филип се стори, че тя прие поканата с необичайно за нея смущение. Дали защото е турчин?, изненада се той и не ги изпускаше вече от очи. Адютантът силно я беше прихванал, въртеше я сред останалите двойки все на едно и също място и на бръснатото му лице се беше изписало изражение, което според Филип, обиждаше мисис Джаксън. Ала тя не изглеждаше обидена. Най-стрannото беше, че те танцуваха и не продумваха нито дума. Само от време на време се поглеждаха бързо, остро; и в такива мигове Филип чувствуваше погледите им като да минаваха през него самия — те го пронизваха и унижаваха. Но отде изникна тоя, питаше се той, преизпълнен с негодувание и ненавист към източения жилав османлия. Дявол го взел! Допреди малко го нямаше... И какво намира тя в такъв дивак като него?...

Всъщност Филип добре знаеше, че капитанът е един от малцината образовани местни турци. Амир бе учил в цариградската офицерска школа, дето обучението се водеше по французки, умееше да

се държи пред чужденците, както и роднината му Джани бей, и макар че шлифовката не можеше да скрие истинската му горделива и страстна природа, за дамите той беше един измежду най-интересните млади мъже на приема.

— Изморихте ли се? Да? — каза Филип, едва прикриващ гнева си, щом мисис Джаксън се спря с новия си кавалер недалече от него.

Тя го погледна учудено — стреснато и нейният поглед така то изненада, че той сам не сети, когато каза:

— Да излезем, ако искате?

— Да излезем?... Сега?!

— Не, не навън — опомни се той. — Казвам... ако желаете разхладително... в бюфетната...

Тя инстинктивно извърна очи към Амир.

— Да идем ли?

Но Амир слушаше оркестъра.

— Пак ще свирят — рече. — Да танцуваме и тоя валс... После!

И наистина, както бе наредил Леге, още не отдъхнали си, музикантите бързаха да подхванат нова мелодия.

— Да танцуваме! — съгласи се веднага Маргарет и простря към турчина ръце.

Филип остана на мястото си като замаян.

— Защо не танцуваш? — извика някъде съвсем отблизо гласът на сестра му.

Миг след това Неда прелетя край него в обятията на зачервения Леге. Още миг и други двойки се завъртяха, заблестяха и зашумяха с тоалетите си, но той не чуваше и не виждаше нищо друго, освен огнените коси на мисис Джаксън, лицето й, бялата й дълга шия, а насреща й друго едно лице, мургаво и омразно под лъсналия череп, лице, за което не бе и помислял и което сега беше изникнало отнейде, за да смути и отрови цялата му вечер.

А в това време недалече от Филип, до самото стълбище, друг един от гостите, Андреа, също не откъсваше очи от танцуващите. Карайте, карайте!, говореше си той, като дигаше и сваляше иронично черните си вежди. Вие си танцувайте! А братушките, кой знае, може да са преминали и Балкана вече!...

Андреа беше в настроение, в каквото от месеци не се помнеше. Напразно брат му се боеше, че ще се напие. Вярно, шампанското му бе

приятно. Но напива ли се от няколко чаши Андреа!... Той беше възбуден, въодушевен, ала не от изпитото вино, а от новините, които идеха една след друга. Най-първо мистър Гей с неговия Плевен, после отчаянието на Шакир, после Етрополе... Етрополе! Искаше му се да пее, да държи речи. И само колчем срещнеше погледа на Неда, нещо се забъркваше и преобръщаше в него. Жалко! — мислеше си той, без да знае защо, и не съзнаваше, че влага в това слово поравно и съжаление, и порицание. Но защо я съжалява? Защо я порицава? Дявол я вземал...

— Ах, кого виждам? Младият господин пътешественик!

Андреа живо се извърна да види не иде ли майката на Леге. Да, повдигнала с една ръка дългата си черна рокля, хванала с другата парапета на стълбището, старата дама слизаше от горния етаж, дето бе сложила Сесил да спи, и идеше право към Андреа.

— Е, защо не танцувате? — с престорена строгост попита тя, когато се спря на равното, и дигна избелелите си закачливи очи.

— Няма с кого!

— Как няма?

Тя огледа салона. Всички по-млади жени танцуваха и само недостъпната леди Стренгфорд е мис Пейдж и българката Филаретова бяха се спрели недалеч от изхода и разговаряха с доктор Грин и още неколцина лекари.

— Изпреварили са ви! — каза тя.

— Да, изпревариха ме — поклати глава той.

Смешно му се виждаше, че се грижат за него. И кой? Да беше поне някоя по-млада!

— Елате с мен! — рече внезапно мадам Франсоаз и преди той да разбере за какво му говори, хвана го под ръка и го поведе.

Ама тая баба изглежда иска да танцува с нея, изплаши се Андреа, но веднага го досмеша, видя му се забавно, интересно. Защо пък не? Неда танцува със сина, защо аз да не изкарам един валс с майката?... Къде е Климент да ме види! Ще има да разправя на Коста и на Женда!

Докато той се озърташе за брат си, мадам Франсоаз го водеше покрай кръга на валсуващите двойки, говореше му нещо, което той недочуваше, кимаше усмихнато някому и пак говореше.

— Ах, да, да — чу я той да казва с глас, който ставаше все по-разточителен. — Вие ми обещахте!

— Обещах ли?

— Да ми разкажете.

— За какво да ви разкажа?

— Но... за всичко, мой млади приятелю! — потърси тя пак очите му и се усмихна с цялото си лице.

Е, няма що, добре се наредих! — реши Андреа. Тая жена направо е щурава... Тъкмо свекърва за Неда! И като се сети за Неда, той неволно я подири между валсуващите... Ей го маркиза с жена си, цяла глава по-висока от него... Ето я и де Марибор, окичена с пера — огромният Джани бей я беше сграбчил, сякаш искаше да я смачка. И жълтокосата фрау Валдхарт беше в прегръдките на запотения барон Хирш; и разголената мисис Джаксън, американската графиня на Женда... и всички други англичанки, италианки, немкини, надошли тук покрай мъжете си да се забавляват и сигурно после да разправят за приключнията и за премеждията си в дивата ориенталска страна. Но Неда?...

Андреа пак я потърси, и то в същия миг, когато тя и Леге излязоха из кръга зад него. Те се завъртяха, дойдоха още насам и внезапно той срещна така отблизо очите ѝ, че цял потръпна. Но защо? Защо ме гледа тя така?... Очите ѝ му се сториха смяни, изплашени. Страхува ли се от мен? Мрази ли ме?... Те пак се завъртяха, застигнаха го, приближиха отново...

— Много се радвам! — извика запъхтяният Леге и закима.

Какво пък толкова му е радостно! Че майка му ме е хванала под ръка ли? Виж ти, виж ти — важният консул! А аз мислех себе си за пропаднал човек... Но очите на Неда го пресрещнаха отново на завоя и той изтръпна. Защо го моли тя? От какво се срамува?...

— Благодаря, мой млади приятелю! — рече мадам Франсоаз.

Бяха стигнали насрещното канапе и тя седна там с кокетна усмивка на сгърчената уста и с едно въодушевление, което я подмладяваше.

— Е, разправяйте сега! — каза тя.

— Не знам как да почна — отвърна той; всъщност не знаеше какво иска от него, оглеждаше се и се чудеше как да се измъкне.

Не би се поколебал да я зареже безцеремонно, ала нещо все го възпираще. Смътно той чувствуващ някаква връзка между тревожните Недини погледи и странния интерес на старата дама към

него, гадаеше несъзнателно каква може да бъде тая връзка и все не се решаваше да предприеме каквото и да било, чакаше и се усмихваше.

— Първом за пустините ми разкажете! — рече тя. — Багдад! Били сте в Багдад, нали? Техеран?... Бомбай?... Бомбай и Калкута?... Бих желала да съм млада и да пътувам непрестанно... Разказвайте, млади господине... Наследникът господин Барнаби също е бил там! Запознахте ли се вече с господин Барнаби?

— Отчасти имах тая чест! — отвърна насмешливо Андреа, припомнил си не само мистър Барнаби, но и мистър Гей и как двамата стояха един срещу друг, същи козли от приказката, сплели рогата си и заслушани в шумоленето на водата под моста.

— Вие отделно разпитайте и негова милост наследника! — намигна ѝ многозначително Андреа. — Да, ние може да сме ходили по едни и същи места (той не изпитваше вече никакво угрizение, че я лъже), но не вярвам пътеките ни да са били *едни и същи*!

— Пътеки? Да?

— Да, госпожо. Например за Кайро...

— Кайро?!

— Да. Аз, разбира се, бих могъл да ви разкажа за кръчмите в квартала Фагала... Ив Дарб ел Ахмар... Чували ли сте за Дарб ел Ахмар?

— Уви, не!

— И по-добре!

— Не, не, любопитствувам!

— Дарб ел Ахмар е прочут с пушалните за опиум... Пропаднала работа! Такива неща, разбира се, мога да ви разкажа, но за пирамиди и гробници — съжалявам. Може би мистър Барнаби!...

— О! — извика тя. — Но това е тъкмо, което ме интересува!... Седнете, седнете!... Вие наистина ми ставате все по-симпатичен!...

Няма отърване, изпъшка безгласно Андреа и безпомощно се отпусна на канапето до нея. Ала всъщност всичко това го забавляваше и още щом заговори, щом си припомни пламтящото небе на Египет, щом нагази в белите му пясъци и после спомена копринените привечери — ония, незабравимите мигове, които още пълнеха душата му с трептящите си звучни багри, — нещо се отпуши в него, той заговори, заразправя небивалици, сам се увлече и дори от време на

време, забравил се съвсем, грабваше изтънялата ръка на мадам Франсоаз и силно я люлееше.

— Колко екзотично!... — повтаряше с усмивка старата дама. — И какво тогава? Какво стана?...

Към тях се бяха присъединили сухият граф Тибо и фон Валдхарт, избръснатият до кръв възстаричък австрийски консул, чиято млада жена танцуваше със строителя на железниците. Дойде отнякъде и де Марикюр, помощникът на Леге, както винаги мълчалив и незабележим. Приближиха се и двамина турци. Но Андреа не се смущаваше и не искаше да знае за никого. Онова, което винаги бе смятал тъжно, сега в устата му ставаше смешно; премеждията му се превръщаха в приключения; близките земи се отдалечаваха с хиляди километри. Възбуден, защото вече толкова хора го слушаха, Андреа съзнаваше, че неговият французки не е за такъв салон, ала вместо да се стеснява, той нарочно подбираше по-пиперливи изрази и по този начин онова, което беше преживял през тригодишното си скитничество, като южните привечери сгъстяваше своите багри, ставаше някак интересно, характерно, сиреч екзотично, както казваше въодушевената, подмладена с двайсет години мадам Франсоаз.

Неда наистина беше смяяна, че вижда Андреа с майката на Леандър. Какво говори той толкова с нея? Какво я увещава? Дали не е пиян!...

За известно време тя бе уверена, че той се е напил, и това я хвърли в смъртен страх. Всичко пропадна, повтаряще си тя, докато се въртеше с Леге и все извиваше поглед към странната двойка, внезапно събрала тая вечер всичките ѝ тревоги. Какво ли ѝ говори сега? Какво ли се излага пред нея — а излага и мене, и всички ни...

Когато валсът свърши и двамата с Леандър се спряха при леди Стренгфорд, Неда използва един миг и незабелязано пак се извърна да погледне към Андреа и мадам Франсоаз. Изненадана, още по-разтревожена, тя видя, че край тях се беше образувала цяла компания. Не само мъже; повечето млади дами, които досега танцуваха, се бяха струпали там, и Андреа, допреди непознат, неочеквано се бе озовал в центъра на толкова много внимание. Той не седеше вече на канапето, а стоеше прав между високата синьора Джузепина и мис Една Гордън, твърде самостоятелна млада дама, милосърдна сестра в английската болница, за която Неда неведнъж бе чувала да се подмятат двусмислия. Тънък, странно преобразен и красив в черния фрак, той говореше разпалено, надвесващо се над мадам Франсоаз и чудно, никой не се подсмихваше. Дамите го слушаха с любопитство и игриво участие. А млечнобялата мис Гордън, както се стори на Неда, го гледаше и прекалено заинтригувана. Само от разказа му ли? Какво ме засяга мене! — рече си ядосано Неда. Както си иска, така да го гледа...

Тя се заслуша в разговора на своята компания. Леге казваше на Емили Стренгфорд, че най-сетне е получил известие от французкия Червен кръст.

— И какво гласи това известие, драги консуле? — попита с неземния си глас виконтесата.

— Възможно най-доброто, леди Емили!

— Най-доброто? Искате да кажете...?

— Ще бъдат изпратени санитарни мисии и при двете воюващи страни!

— О! — извика тя тихо. — Разбирате ли, Грин?

— Да, леди Емили. Французкото правителство все още се колебае... Прочее, това нас не ни засяга, нали?

— Да — потвърди тя. — Това наистина засяга другого.

А мен? Мен засяга ли ме, мислеше мрачно Неда. Разговорът на ония там, при канапето, той ме засяга, да. Но всичките тези болници, недомълвки... съмнителни известия за войната... Тя отново изви глава. Погледът ѝ упорито се опря върху лицето на Андреа, извърнало в този миг профилата си към нея. Колко е особено наистина челото му каза си тя и неволно си припомни как бе писала някога в своя ученически дневник: „... а челото му е така хубаво, че ми се иска да го целуна...“ Тя ли беше писала това — тя, тринадесетгодишната! И защо задрасках тогава думичката „целуна“ и я заместих с „погаля“? О, какви глупости си спомням. Детинщини... Но ето, аз не знаех, че той говори по французки? Отде е научил? Кога?

— С удоволствие приемам, леди Емили! Когато вие желаете — кланяше се до нея Леандър.

— Да, може би през седмицата ще ви се обадя.

— Уви, събитията се развиват твърде бързо!

— Признавам, тая вечер всички бяхме изненадани, консуле... Но... — Виконтесата едва-едва повдигна ръце, после безпомощно ги отпусна и тоя умерен, изискан жест трябваше да означава, че тя отдавна се е оставила на божията воля.

— Разбирам — поклати тъжно глава консулът, който не беше особено вярващ.

Той се поклони на виконтесата и на мълчалите през всичкото време мис Пейдж и госпожа Филаретова, кимна на Грин и поведе Неда.

— Много сте мълчалива и вие, скъпа? — погледна я той учудено, щом се отдалечиха.

Неда само сви уста, но докато се приближаваха към компанията около канапето, тя се питаше с трескаво негодувание как се бе случило така, че тъкмо Андреа трябваше да спечели старата дама и че тъкмо той — именно той, — без да подозира, ѝ помага в тая премислена игра, сиреч повече от всички я кара да се чувствува пресметлива и унизена.

— Нужно ли е да отиваме там! — опита се да възпре Леандър тя.

— Елате, само за минутка! Искам да чуя какво толкова говорят...

Те приближиха иззад щръкналия като свещ граф Тибо, и то тъкмо в мига, когато цялата компания се огласи от неудържим смях.

— О?... О!... — чуваше се. — А гъркът?

— Не, не го прекъсвайте! — разпореждаше се от канапето мадам Франсоаз. — Скъпа мис Една, моля ви, недейте!...

Неда бързо прехвърли очи на англичанката. Смехът явно надуваше и нея, но тя здраво стискаше месестата си уста, отстрани на която се образуваха дълбоки, прелестни трапчинки, и правеше някаква гримаса на недоволство.

— Господинът просто скромничи, мадам — каза тя. — Да?

И Неда видя как мис Гордън впери закачливите си очи в очите на Андреа.

— Е добре, предавам се! — разсмя се и той. — Просто исках да бъда дискретен...

— Не! Не! — запротестираха дамите. — Дискретността е едно... Вие не ни казвате най-любопитното!...

— Тогава... няма какво! Ето я как продължи историята с театъра...

— Е, най-сетне!?

— Гъркът, Хризопуло... Той беше една лакома лисица. Mrъсник направо! Виждали сте такива — както те гледа, ще те продаде... Да, на такива хора парата им е господът! Иска ти се да му тупнеш един в муцуната...

Но как говори той! Какви изрази, не вярваше на ушите си Неда. И какво безобразно произношение... А те го слушат, възмущаваше се тя.

— Да, както се бяхме условили, тоя подлец събра двайсетина момиченца и ми даде да ги обучавам. Аз да ги обучавам!...

— Това се казва професия! — каза светналият Позитано.

— Колко бяха възрастни ли? — продължи Андреа. — Ами най-възрастната да беше петнайсет-шестнайсет години. Деца!

— Хубави деца! — обади се повторно маркизът, но той път синьора Джузепина остро го стрелна с очи.

— А имаше ли между тях красиви? — осведоми се граф Тибо. Гласът му издаде, че е любител само на красивото.

— Красиви! Може да се каже... Такива тънки, с дълги бедра, с малки гърди...

— Апелирам към господата за сериозност — извика от канапето мадам Франсоаз, тъй като компанията отново се оживи и разшумя. — Ние сами поискахме... Продължете, млади приятелю!

— Е да... Графът ме питаше хубави ли са. Аз например много не съм по мургавите! Все пак бялото повече хваща окото! Вярно ли е, господа?

— Протестирам — рече мълчаливият, незабележителен Морис де Марикюр. Гласът му дотолкова изненада всички, че те отново се разсмяха.

— Добре, добре! Не оспорвам... Вкус! — повтори Андреа и дръзко се обърна да погледне към млечноялята мис Гордън, когато погледът му попадна на светлото Недино лице.

— О, да! — каза той.

Тя почувствува, че тия думи са за нея и буйно се изчерви. Нахалник! Как се осмелява, възнегодува тя. Но Андреа вече не я гледаше и шеговито говореше на мис Една.

— Къде правехме репетициите? — казаше той. — Там, дето щяхме да играем, в една кръчма, тоест в театър — вариетето на кир Хризопуло!... Театър, дами и господа, вариете по европейски образец — със завеса и прочие... Аз, разбира се, бих го нарекъл сега вертеп, но тогава!... Цяла седмица. А една горещина — трябва да имаше четиридесет градуса. Ония момичета изпадаха... Същински староегипетски вакханки!...

— Вакханка е гръцка дума! — поправи го граф Тибо.

— Да, възможно. Но Хризопуло много не държеше на думите!

— А фараонът? — попита мадам Франсоаз. — Вие ли бяхте фараонът?

Той кимна.

— Нямаше друга възможност, госпожо. Както виждате, и режисьор, и фараон. По едно време дори и бика Апис играх!

— Но дегизировка, драги Будинов? Реквизит?

Андреа се поколеба, изгледа поред дамите и дигна рамене.

— Предизвиквате ме! — каза той.

— Не, не... Кажете за облеклото!

— Костюмите, какви бяха?

— Костюмите... Да, костюмирането на момичетата беше... че нямаха костюми!...

— Предполагах!... Предполагах! — викаше неудържимо Позитано.

— А вашият костюм? — осведоми се Тибо.

— По онова време аз носех брада, графе. Вакханките ми я къдреха на масури...

Дружен смях огласи пак салона.

— Такава театрална трупа ми дайте! — викаше Позитано и цял се тресеше. — Ax, драги ми... ах, драги ми... Случи ли ви се пак... викайте и мене!...

— Уви, господин маркизе! Продължението не е толкова артистично, колкото началото...

— Шт... Шт... Тихо!... Моля ви се, мис Гордън. Какво казвате, млади приятелю?

— Казвам, че когато вариетето започна да се пълни с всякааква пристанищна паплач — все ваши сънародници, господа, за арабите беше скъпо! — е да! Вакханките наистина станаха вакханки... Извинете за неточната дума, графе!

— А фараонът?

— Фараонът... Фараонът продължи нататък... Нова кариера!

— Но вие за самото представление нищо не разправихте? — запротестираха дамите.

— Извинете, къде ставаше всичко това? — попита с участие Леге.

— В Александрия, Леандър! — побърза да го осведоми мадам Франсоаз. — Съжалявам, че не бяхте тук да чуете от началото — каза тя и за първи път се обърна към сина си и Неда като към нещо неразделно. Те и двамата го почувствуваха.

— Чу ли? — радостно прошепна Леге, като я дръпна малко назад от компанията.

— Чух.

Но докато казваше това, тя не преставаше да слуша и гласа на Андреа, подхванал нова история за някакъв французки кораб с контрабанда. (Неда не можеше да знае, че и в новата история истината беше твърде много прекроена.) Тя слушаше и с изумление съзнаваше, че тоя там млад мъж, непонятно как озовал се в центъра на това

изискано общество, е Андреа, нейният съсед, тъй враждебен към чужденците, първата ѝ, детинската ѝ любов; Андреа, когото тя виждаше всеки ден на насрещния прозорец, Андреа, с когото се страхуваше да се спре на улицата. Но всъщност аз нали го знаех, уверяваща се тя. Филип нали ми е казвал за шантаните... О, колко е противно!... Той сигурно си мисли, че всичко му е позволено. Говори иронично... Не, цинично говори! Безсрамник! Но жените са виновни; тая мис Гордън ще го изяде с очи!...

Внезапно тя се сети, че също го гледа, спомни си как напреди при неговото влизане беше срещнала и отбягнала погледа му, ядоса се на себе си, възмути се, нарече се с лоши имена и задърпа Леандър да се махнат оттук.

— Какво?... Къде? — не разбираше той.

— Да идем до бюфетната... Или в Зимната градина.

— Защо? Какво се е случило, Неда?

— Не мога да слушам такива... Просто невъзпитано!

— О! — рече той развеселен и както я държеше под ръка, притисна лакътя ѝ. — Какво си дете още!... Време е наистина да пораснеш!

Тя цяла се обля в руменина и той се засмя, доволен, че думите му са я смущили.

Но тя не мислеше за неговите думи. Те само ѝ припомниха разказа на Андреа — за вакханките, как ги е виждал... И дали само ги е виждал? А после как каза, че той харесва белите жени... И спря многозначително очи на нея. О, тя сега разбираше, той я харесва именно *така*... Колко е обидно!...

— Хайде... Хайде да вървим! — рече тя глухо и изплашено.

Ала в същия миг оркестърът зад тях засвири.

— Тогава да танцуваме — предложи Леге.

— Да, да танцуваме, Леандър.

Тя очакваше той да я прегърне (един заслон срещу грубостта, уви, не и от смущението ѝ, което извираше отвътре), когато някакъв още по-висок мъж с ослепително бял нагръдник и самоуверена усмивка се изпречи между тях.

— Възмутително е, консуле! — рече с негодувание той.

— Кое, господин Барнаби?

— Как кое? Обсебили сте тая млада леди и само вие танцувате с нея! Казаха ми, че е ваша годеница, да?

— Приближили са истината!

— Е, щом е така... Госпожице! — И Барнаби простря дългите си ръце, прегърна Неда и силно я завъртя.

Хванаха се да танцува и други двойки; кръгът край кушетката изтъня. Изоставят го безпричинно тържествуваше Неда. Но когато погледна пак, тя откри, че мадам Франсоаз е сама. А той?... В същия миг тя го видя недалече от себе си. Беше прегърнал Една Гордън, въртеше я и я гледаше право в месестата, издадена уста. Помежду блеснаха очилата на доктор Гайдани... някаква жълта коса... И друга, червена... Маргарет! Пак с Амир! А къде е Филип?... После изведенъж изникна отново Андреа и дамата му.

Неда го чу да казва:

— ... само че ако го напиша, ще излезе постно като манастирско ядене...

— Какво?... Какво?... — викаше мис Гордън.

Да пише? Тези безсръбни истории ли? И тя го кара!... Той мина съвсем близо до Неда, раменете им се допряха и тя помисли, че ще се бълснат. Но Андреа изви, прелетя, лек, подвижен, с пламтящ поглед, който я опари.

От въртенето главата ѝ се замая. Тя позабави кавалера си, поспря стъпките си. Фред Барнаби я погледна отгоре и нещо каза, но тя не го чу. Мислите ѝ бяха другаде. Фреди се принуди да повтори:

— Консултът не трябва много да танцува!

— Не трябва?

— Да!

— Не разбирам — сви тя заоблените си рамене.

Очевидно той очакваше тоя отговор и покровителствено се усмихна.

— Валсът задъхва! — каза.

— Да, всеки се задъхва, щом се измори...

— Зависи от възрастта!

Тя не разбираше сериозно ли говори или се шегува той дълъг господин, за когото казваха, че всичко му е позволено. Все пак, ако това беше шага, в нея имаше нещо обидно, неблагородно. Защо тъкмо пред нея споменава възрастта на Леандър? Как си позволява?... А се

мислят за джентълмени, рече си тя и стисна презрително устни. Не, не искаше да разговаря. И без това смут и объркане витаеха в душата ѝ.

Валсът свърши и Барнаби я отведе при консула, като не пропусна да каже няколко от своите шеги. После музикантите неочеквано засвириха полка и тя трябваше да танцува с долетелия отнейде Позитано. Заредиха се граф Тибо и барон фон Хирш, който през цялото време ѝ говореше на „*weanarisch*“; а след тях и помощникът на Леге сметна за своя обязаност да я покани. Дори и капитан Амир, от когото тя неволно изпитваше страх, и той остави временно своята мисис Джаксън, та да танцува с Неда втората полка. Само Андреа не я покани. Тя чувствуваше, че той нарочно я избягва, виждаше, че умишлено кани за втори и трети път мис Гордън или сеньора Джузепина, когато самата тя, Неда, беше тъй близо до него. Неговото пренебрежение я учудваше. Тя си бе намислила, ако все пак в края на краишата я покани, да му откаже (щеше да се престори на уморена). Ала ето, че вместо него пред Неда се изпречи снажният, окичен с ордени и с пръстени Джани бей; нему тя не смееше да откаже и пак се впусна да танцува. Колко странно, мислеше си. Навън заради тях жена не смееше да върви сама по улицата, а тук тоя важен турчин танцува с мене... С мен, една гяурка!... Досмеша я. Погледна го в широкото брадато лице. Какъв белег има между веждите!...

— Блазе ви! На хубаво място отивате, госпожице! — каза угоднически Джани бей.

Тя неволно задири с очи Леге.

— Аз в Париж съм живял цели две години — продължи беят и тя чак сега съзна как добре говори той. — Вие, казваше ми моите родници Амир, сте ходили някъде на обучение? Там ли?

— Във Виена — рече тя и по навик щеше да спомене за своя пансион, когато неочеквано две тъмни, святкащи очи я пронизаха... Пак Андреа! Тя занемя. Защо с неприязън, с презрение? Ядосана, объркана, тя внезапно съзна, че тоя, с когото танцуваше, не е само турчин, а че той е Джани бей — полицейският комендант, за когото неведнъж бе чувала да говорят с омраза и баща ѝ, и брат ѝ, и Леандър... Та тия ръце, дето ме държат, са убивали... убивали са мои сънародници, изтръпна тя. И как може сега да танцувам с него... Не! Не!... Тя изведнъж извърна глава и задърпа едрия турчин навън от кръга на танцуващите.

— Какво, госпожице, какво има? — говореше той изненадано, с подчертано учудване и участие — една странна смесица от придобита галантност, пренебрежение и притворство, докато в същото време очите му зад гъстите мигли я гледаха с хладен и безстрастен блясък.

— Зави ми се свят... Не... Стига — прошепна тя беззвучно и побърза да освободи кръста си от огромната му ръка.

— Какво става при вас? Неда, не сте ли добре? — откъсна се от кръга на валсуващите изненаданият Леге; в същото време той кимаше и се извиняваше на мис Пейдж, с която бе танцувал.

— Прощавай, консуле! Изглежда много силно съм въртял годеницата ти! — засмя се Джани бей.

При това той наблегна на думата „годеница“ и явно искаше да поласкае и консулата, и нея, но нито Леге, нито Неда се почувствуваха поласкани.

— Леандър — рече тя, — бих искала малко лимонова вода... Извинете, мис Пейдж!...

Леге помоли бея да прави компания на англичанката, хвана под ръка Неда и внимателно я поведе към бюфетната.

— Още ли ви се вие свят, скъпа моя? — попита все тъй внимателно той, когато влязоха в дългата празна сега стая на бюфета.

— Не...

— Не! Елате, елате да пием нещо, Жан Жак не е тута, но ние можем да си налеем и сами, нали? Какво искате?

— Простете, Леандър! Не можех повече... Не исках да танцувам с тоя...

Той стреснато се взря в нея. По свежо избръснатото му лице избиха тръпчиви червенини.

— Обиди ли ви... той?

— Не... Не... Но не мога с него... Не искам!

Той я разбра, усмихна се съчувствено.

— Скъпа... скъпа... — прошепна той, озърна се, видя, че са сами, и бързо я прегърна.

— О, ще влезе някой! — дръпна се изплашено тя, но той не я пусна.

— А ако знаете само каква новина имам!

— Каква?

— Говорих с мама — прошепна той. — О, всичко се нарежда!
Всичко е на добре!

Тя цяла потръпна: всичко е на добре...

— Да знаете само как съм радостен; — рече въодушевено той. —
Аз и преди ви казах: не завися от нея и при всеки случай ще се оженя
за вас!... Но... но повярвайте ми... Човек винаги иска щастиято му да
е пълно! Кажете ми, радвате ли се?

— Радвам се, Леандър.

— Не, не го изрекохте както трябва. Кажете: щастлива съм!

— Щастлива съм, Леандър.

О, господи! — изстена тя в себе си, съзнала, че за първи път го
лъже. О, защо не съм така щастлива, както очаквах?...

Тъмнината скриваше лицата им. Но гласовете бяха ясни; всеки със свой характер, своя настойчивост.

Басът каза:

— Струва ми се, че въпросният път е загубена работа, Пиер.

— На картата пътят е ясно отбелязан! — възрази висок, слабо фъфлещ глас. По изговора личеше, че е на французина.

— Коя карта?

— Австрийската.

— Да, нашата — бързо потвърди някой от тъмнината, там, дето светулкаше цигара, в червената светлинка, на която проблясваха очила.

— Възможно... Ние си служим с изданието на Sampson low and C°. В нея е посочено пътека.

— Може би говорите за различни пътища, Мейтън — намеси се друг глас, много спокоен, много размерен, съвсем английски глас, при все че говореше по французки безупречно правилно и ясно.

Te седяха на големия покрит балкон пред Зимната градина и пушеха. Климент ги беше заварил тук в тъмнината и без да знае кои са, без да им се обади, остана при тях. Той нямаше като брат си настроение за танци. Може би щеше да изгуби своето настроение и Андреа, ако му бе казал за Дяко. Не му каза, не защото го щадеше, а защото се боеше, че Андреа ще се издаде. Хладно беше. Насреща, през непрогледния двор, отдато лъхаше на влага и конюшня, се очертаваше дългата преграда на някакъв зид. Минаре се изрязваше вляво: А далече между безразборицата покриви, се надигаха куполите на „Свети Крал“. Нямаше луна. Само тук-таме звезди, но и те дребни и безжизнени.

Високият фъфлещ глас на Пиер каза:

— Важното е, че Гурко може да се прехвърли в Златица, преди още Мехмед Али и генералите да стигнат при армията си.

— И аз го твърдя!... Да!... Това му е тактиката! — обадиха се едновременно няколко гласа. Бяха твърди, заверени; сигурно на немци.

— Съмнявам се дали би рискувал — рече басът на Мейтън.

— Защо не?

— Да, защо не?... Кой ще го спре? — подкрепиха пак Пиер немците.

— Вие забравяте, че в гърба му остава Плевен.

— Плевен ще падне, Мейтън — каза сухият спокоен глас. Сега той се стори познат на Климент. Де го е чувал? На кого е?

— О, и вие вярвате? Гей наистина има зловредно влияние...

— Плевен ще падне и без пророкуването на Гей.

— Може би, но не скоро!

— А възможно е и твърде скоро.

— Вие сам пророкувате, приятелю.

— Не, не пророкувам, Мейтън. И изобщо на ония в Константинопол това изглежда е единственото, което им е ясно, господа.

Някой се засмя. Друг шумно се изсекна.

— Доста е хладно тук — каза той.

Останалият мълчаха.

Мълчеше и Климент, следеше светулкането на цигарите им и чакаше затаено. Предричанията на чужденците, вместо да го радват, гнетящо му припомняха, че няма вече кого да чака... Та той се е убил само да не издаде мене! — не можеше да се освободи от страшната, мъчителната мисъл Климент. А в началото аз го смятах за безчувствен... Колко погрешно разбираме ние человека!... И как ще гледам утре отвратителното лице на Грин? Как ще се сдържа... А трябва, трябва да се сдържа!...

— Жалко — рече Пиер. — Ако наистина толкова бързо падне Плевен, не ни остава друго, освен да се стягаме за върши.

— А аз бих желал да съм си вече върши!

— Хайде, не си кривете душата, Тийл! Всичко ви е наред...

— Да не е намерил някоя кадъна? — попита любопитен глас.

Тийл изръмжа нещо на немски, но Пиер не престана да се шегува.

— А шантаните за какво са, господа! Ориенталско разнообразие: еврейки... гъркини... циганки... А, Тийл? Кажи им!

— Личи си, че ги познаваш по-добре от мене! — извика ядосано немецът.

— Та аз не крия!... Аз не бързам да си вървя!...

— Друг да се издаде! — обади се присмехулно седналият в най-далечния край на балкона.

— Ние сме от скоро и не знаем местата — прогърмя басът на Мейтън.

Всички се разсмяха, но и смехът им сега беше друг, лаком, потискащ, смях на мъже, от дълго напуснали домовете си. Той припомни на Климент за брат му. Престанал ли е да ходи при онай? Вчера и днес си беше в къщи... Сигурно срещата с Дяко го е стреснала! В тъмнината Климент ги видя двамата един срещу друг... И него не е издал, и него е запазил!, каза си той, пронизан от мъчителната болка, която не го оставяше.

— Мисля, че са напразни опасенията ви, господа! — каза сухият, познат на Климент глас, щом мъжете се смълчаха. — Плевен ще падне. Това е ясно вече. Но вие изглежда забравяте, Мейтън, защо сме тук — прибави той внезапно по английски.

— Уви, не забравям, приятелю!

— Ние се условихме, че ще говорим по французки, господа! Ако смятате, че има нещо, което... Да променим темата!

— Не, няма нищо неудобно, фон Тийл! — каза басът. — Полковникът намеква за София.

— София?

— Защо за София?...

— Мислех, че сте дочули. Главнокомандуващият е решил да превърне София във втори Плевен.

— О!... Това е изключително... Но това наистина е вече нещо ново! — развикаха се едновременно немците и Пиер.

Климент захапа силно лулата си и цял се превърна в слух. София — втори Плевен!... Андреа му беше предал набързо разказа на мистър Грей.

— Защо, смятате, са укрепили така силно Арабаконак? — намеси се сухият спокоен глас.

— Предполагах... — започна да фъфли Пиер. — Всъщност говорят, че там има четиридесет батальона...

— Може би и петдесет.

— Петдесет! Вие уверени ли сте?

— Никой в нищо не е уверен в тая страна, господин Оливие!

Оливие? Пиер Оливие, кореспондентът на „Фигаро“! Трябаше да се сетя! А тоя Тийл трябва да е от „Нойе фрайе прессе“. Но англичаните, те непременно са военни — да, Мейтън нарече другия полковник, сети се Климент.

— Очаквах, че вие знаете повече от нас — продължи познатият глас. — Ние с Мейтън едва оня ден пристигнахме.

— Провинцията винаги е по-зле информирана от столицата!... Да, ще превърнат, казвате, София в крепост? Така ли?

— А не намирате ли, че е вече крепост?

— Признавам, не съм забелязал!

— Не, не се смеят!

— Предполагам, че ще обяснете.

— А ние с вас, Мейтън, си говорехме, че кореспондентите са хора с въображение!... Да — продължи равно гласът на полковника. — Нужно е да се вземат фактите в съвокупност. Арабаконак на първо място. Грубо казано, той се отбранява от тридесетхилядна армия и сто оръдия.

— Наше производство — обади се един от немците.

— На Берковския път други десет хиляди... На превала към Буново и Златица още толкова...

— И градът е пълен с войски...

— Вие, разбира се, сте прав, Тийл. Но още по-важно е, че градът е пълен с муниции и провизии.

— Това, което... за Плевен?

— И което сега ще бъде за София... Да, съжалявам, Тийл, но както виждате, скоро няма да си тръгнете за отечеството!... Тоя път, струва ми се, турското командуване няма да повтори грешката от Плевен.

— Да се надяваме!

— С основание, господа. Преди всичко отбраната се изнася далеч по планините. Това е важно. Градът е преображен снабден и предстои още...

— Да, да... разбирам!

— Ясно!... Ясно!... Съвсем основателно! — заговориха всички едновременно.

— Важното в случая е, че отново би се разтегнал руският фронт, докато турските сили ще се съберат наедно. И особено комуникацията.

— Вие сте прав... За разлика от Плевен!

— Предимството, любезни фон Тийл, е в това, че София, има едновременно връзка и с Константинопол, и със Солун, и с Ниш.

— Стратегически блестящо намерено! И изобщо, извинете, тукняма турци, нали, струва ми се, че в тая идея има пръст и вашият генерален щаб, драги господа британци!

— Много далече отивате — засмя се басово Мейтън.

— Е, ако не щабът ви, то вашите съветници, сър Лайонел. Вие самите! Да, можете да отричате...

Внезапно във въодушевения глас на фон Тийл навлезе неувереност.

— Да — рече той. — Всичко е добре замислено. Само че ако сега Гурко изпревари и завземе прохода към Златица... Страхувам се, господа...

— Кой се страхува тук? От какво се страхува? — най-бездемонно викна някой откъм вратата на балкона.

Климент стреснато се извърна. Беше Барнаби — главата му чак до рамката, разкрачил се, запречил цялата врата, сякаш с намерение да ги излови до един.

— О, Фреди! — развикаха се от тъмнината на балкона. — Елате да разрешите големите проблеми!

— Никакви проблеми не искам да разрешавам! Мейтън, познавам те по биволския глас, че си ти! Аликс не е ли тук?

— На ваше разположение, сър — рече познатият на Климент глас.

— А, скрил се е! Вечният страх от дамите! Но чувайте, полковник! Използвайте! Не вярвам там да ви се удаде по-голяма възможност!

— Ол райт! — рече Аликс, размърда се, стана бавно от стола си и мина край Климент, сух, безстрастен като собствения си глас. — Предполагам, че вие вече сте отбелязали достатъчно подвизи, сър?

— Да — кимна Фред Барнаби. — Уви, нямах свидетели. А без свидетели, нали знаете. Мейтън, идвate ли и вие? Господа!...

— Най-добре да станем всички — каза бързо единият от немците и Климент се сети, че е оня, на когото беше студено. Ала щом мъжете се източиха един след друг и влязоха в осветената Зимна градина, те престанаха да бъдат за него гласове, той виждаше вече униформите на

двамата англичани (както Аликс, и Мейтън беше полковник), отбелязващите меката брадичка на Пиер Оливие, приятната външност на русия фон Тийл и още другите трима, единият от които беше с очила. Фреди веднага ги поведе към салона, вървеше пред всички, обръщащ се, говореше им нещо и се усмихващ само доволно.

Климент остана сам на балкона. За известно време той нищо не мислеше — дори не и за онай тъй важна новина за София, която неочаквано бе чул, после се сети за нея, съзна как нужна би била тя на руснаците, ако да имаше начин да им я съобщи... Но нямаше го Яко и едва ли щеше да дойде друг вместо него.

Той очука лулата си в железния парапет на балкона, надигна се и влезе в Зимната градина. Лакеят Жан Жак бе поставил там две застлани със зелено кадифе маси и около тях седяха мъже, играеха на карти и не искаха да знаят нито за танците, нито за войната.

А какво ли прави моят брат? Сигурно се е върнал пак в бюфетната? Климент тръгна да го търси, ала душата му беше така разпъната и омаломощена, че никак не се разтревожи за Андреа. Да прави, каквото си ще, мислеше той. Всичко се е така объркало, та човек вече не знае кое е добро и кое е лошо!

Той стигна портала и мина в големия салон, ала още на мига се спря. Андреа беше там. Андреа танцуващ с една от сестрите на английската болница, но той не само танцуващ. Той беше разпуснато весел — въодушевен, шумен. Нещо пееше, нещо кимаше с глава. Другите го гледаха, смееха се, кимаха, пееха и те... О, колко възмутително, колко престъпно и греховно е, когато оня така неотдавна е издъхнал!...

Едва дочака края на валса и се запъти към брат си.

— О, докторе! — извика му мисис Джаксън.

Той я приближи. Обичайната му любезна маска прикри всяко вълнение.

— Добре ли се забавлявате, госпожо!

— Къде се загубихте? — попита тя, но чувствуващ се, че не мисли за него. Зениците ѝ се бяха разширили като у кокаинистка. — Очаквах да ме поканите! — прибави тя с принудена усмивка.

— Искрено съжалявам... Ако знаех!

Той се учудващ, че я вижда пак с капитан Амир. Но нима при нея човек трябва да се учудва? До тях беше Филип и, както винаги, той

стоеще изпънат, с дигнати рамене и тържествуващо изражение, ала Климент веднага почувствува някаква промяна в него. Ревнува. Сигурно ревнува.

— Лека нощ — каза Климент.

— Толкова рано?

— Лекарска съдба, госпожо Джаксън. — И той се поклони.

— Бай бай! — махна му с ръка тя.

Двамата ѝ кавалери мълчаливо кимнаха.

Андреа се беше присъединил към компанията на мадам Леге и Климент отдалече чу гласа му:

— Любовта е вятър!... Не, няма любов!

— Как тъй няма любов? — протестира граф Тибо.

— Няма. Няма.

— Може пък и да няма — кимна Позитано. — Аз, като женен, не смея да твърдя.

— А пропо. Вие женен ли сте, приятелю? — попита старата дама.

— Пазил ме бог! — направи комична гримаса Андреа.

Но той наистина е полудял, гледаше го удивен брат му. Какви глупости приказва! Трябва по-скоро да го измъкна...

И го хвана изтазад за лакътя.

— А, ти ли си? — извика Андреа, обгърна с ръка плещите му и го изтика напред.

— Госпожи и господа! Брат ми — мой ангел хранител!

Цялата компания избухна в смях. Те добре познаваха доктора; а при това бяха така весели, че всяка дума на Андреа им се струваше шега.

— Ето, че си встъпвам в длъжността — насили се и се усмихна Климент. — Налага се веднага да си вървим, братко мой.

— Да си вървим!... Сега?... Я стига...

— Не, изключено! Рано е!... — запротестираха много гласове.

— Не го пускаме — надигна се от канапето мадам Франсоаз.

— Съжалявам, госпожо. Семейни причини.

— Дявол да го вземе! Какво...? — И Андреа може би щеше да му извика, че лъже, но светлите очи на Климент студено и властно присрещаха неговите.

— Важна новина — прошепна той на български.

Андреа затихна за миг, сякаш да премисли; после вдигна рамене.

— Е, тогава... До следващия рожден ден на госпожица Сесил! — рече той насмешливо. — Лека нощ, госпожи и господа!

— Лека нощ, фараоне! — рече млечнобялата Една Гордън, сякаш да му припомни нещо, което само двамата знаеха.

— Очаквам да ме посетите през седмицата, приятелю! — кимна му благосклонно и старата дама. — Докторе, заповядайте и вие, Сесил ще се радва!

— Да!... Да!...

— Лека нощ...

Какво става? Него поканиха на приема покрай мен; сега мен канят в къщата си покрай него. Изобщо преобразжение, мислеше Климент, когато тръгнаха към изхода.

— Какво има? Какво те прихвана пак? — чу той до себе си сърдития глас на брат си.

— После ще ти кажа.

— После! Държиш се с мене като с болен!

— Тихо. Ела, трябва да се сбогуваме и с консул.

Консултът беше с Неда и докато се сбогуваха, Климент отново се изненада и взямути от брат си. Весел, шумен допреди малко, Андреа внезапно занемя. Той стоеше и гледаше замислено Неда, но я гледаше някак блуждаещо, сякаш не я виждаше, и когато трябваше да ѝ подаде ръка, само стреснато се поклони и бързо тръгна към изхода.

— Нямаш за две пари възпитание! — застигна го ядосаният Климент. — Защо се държиш като препариран! Хората те поканиха, а ти...

— Остави ме! — изръмжа Андреа.

— Да не са те засегнали нещо?

— Кой? Тя ли?

Неочаквано той се усмихна, но брат му се беше обърнал да поеме от Калимерата шинела си и не видя каква горчивина имаше в тая усмивка.

— Е, казвай сега? — рече с друг глас Андреа, щом излязоха от консулството и се запътиха към дома си. — Да не са вземали и Златица?

Климент погледна дали няма наблизо някой, хвана го под ръка и прошепна:

— Случило се е нещо страшно, братко. Заловили са го.
— Заловили? Как... Кого?... Него?!

Вестта за падането на Етрополе се пръсна из града още на другия ден след приема. Андреа я занесе на ранина в хана на бай Анани и после между учителите. А и в чаршията Коста не го сдържаше на едно място; той току обикаляше от дюкян в дюкян, шепнеше и разправяше и намигаше... Споменаваше, дето трябва, за напредването на руснаците и докторът, но както винаги внимателно, предпазливо — дори по-предпазливо отпреди. Той добре познаваше османлиите и не се съмняваше, че след залавянето на руския агент те сигурно дебнха всеки българин, от когото са могли да излязат разкритите сведения.

И така, до обяд вестта за напредването на руснаците обреди всички дюкяни, ханищата, вмъкна се в къщите. Разговорите за Горубляне и за селяните, докарани в Черната джамия, бяха изместени, или по-точно, погълнати от новото известие. Някои дори започнаха да виждат връзка между двете събития. „Наближава — шушукаха си те. — Започва се“... След многомесечното очакване всичко идеше така внезапно, така тревожно — радостно, че в началото никой не знаеше какво да мисли. Разбойничества и пожарища бе имало, откак се помнеха. Вчера, оня ден те само говореха на хората как неспокоен и несигурен е животът им. Ала днес мнозина вече казваха: „Щом са започнали да палят, значи братушките наистина приближават!“... „Приближават — клатеха глава други. — Но какво ли ще заварят...“

Него ден към обяд за фронта тръгнаха урфанските батальони на подполковник Ахмед Шюкри бей и два ескадрона триполитанска конница с бели наметала и дълги пики. Източи се и една батарея деветсантиметрови Крупови оръдия. А с войската заминаха хората на генерал Бейкър паша, полковниците Аликс и Мейтън с останалите по-низши чинове от щаба и с ординарците. Разбира се, Фред Барнаби се намираше между тях. Той беше облякъл пак своите необикновени дрехи от жълта кожа, усмихваше се на дамите, излезли да го изпратят, и шумно обещаваше на мисис Джаксън още веднага да й пише „всичко

най- подробно“, защото тя внезапно бе решила да отложи с няколко дни заминаването си за фронта.

Нищо особено нямаше в това изпращане. Подкрепленията, които отиваха, бяха малобройни в сравнение с частите, минавали неведнъж през града, но за изтръпналите граждани ставаше все по-ясно, че войната осезаемо е приближила и че предстояха изпитания, които може би щяха да преобърнат живота на всеки един от тях.

И ето, че се заредиха дни, цяла седмица, през които слуховете в града ту се засилваха, ту отслабваха. Говореше се, че руснаците са отблъснати от Етрополе. Кореспондентите споменаваха дори някакъв руски генерал — Данdevил, същия, който завзел Етрополе; сега той бил прогонен оттам или убит, или пленен... Изглеждаше, като че има нещо вярно в тия слухове, защото в града докараха цяла колона пленени руснаци. Андреа ходи да ги види и вечерта бе така мрачен и зъл, че Женда избягваше да се мярка пред очите му.

Затова пък на другия ден дойде писмо от Фред Барнаби и то първо хвърли известна яснота върху онова, което ставаше на фронта. Маргарет го прочете на глас в английския клуб, който Климент усилено бе започнал да посещава. Фреди пишеше за куп приключения и чак накрая споменаваше, че хер Дитрих (той си бе наумил да нарича командуващия фронта с някогашното му немско име) решил внезапно да прегрупира армията си, „тъй като по независещи от него причини ранобудният Гурко зае прохода към Златица, а друга негова колона настъпва към селото Правец и може би отива към Орхание“.

„Изобщо — пишеше Фреди — тоя руски генерал съвсем не ми се струва толкова наивен, както нашите добри приятели го оценяват. Моят паша (разбираше се Бейкър), предполагам, е едничкият, освен мен, който проумява това!... Иначе всичко е наред. В планината вече има сняг и на човек му се струва, че е дошла Коледа. Вчера предадох на Аликс първия урок по лов на глигани. За съжаление той, изглежда, се е родил невъзприемчив и разбира от глигани тъкмо колкото от жени. Безнадежден случай! Приложени, изпращам Ви двата зъба на глигана — това наистина е един екземпляр, за който си заслужава да се разходи човек от

Челси дотук! Поздрави от всички, а най-пламенни от нашия паша, за което с основание подозирам, че има причина.“

Изобщо писмото беше тъкмо такова, каквото можеше да се очаква от Фреди, и всички се смяха, а мис Гордън и мис Пейдж дълго разглеждаха зъбите на глигана. Но за Климент ставаше ясно, че турците търпят поражение след поражение и че напредването, за което още Дяко му бе говорил, имаше едно направление, една цел — София.

Нея нощ той дълго говори с Коста и с най-малкия си брат и дълго тримата разглеждаха картата. А на сутринта Андреа тръгна пак по ханищата и между учителите. И Коста отново не можеше да стои спокoen в дюкяна на баща си, ходеше, шушукаше и се заканваше на турските първенци от Алигина махала; на него те никога нищо не бяха сторили, но бяха вършили не една неправда и не едно беззаконие, за които Коста сега с озлобление си спомняше.

Откак напусна София и заживя с напрежението на фронта, генерал Бейкър чувствуваше, че увлечението му към Маргарет добива своя истински смисъл. За него тя не беше само жена; за него тя беше жената от големия свят, умна, неуловима, сиреч такава жена, каквато често му бе липсвала, докато служеше в азиатската част на империята и каквато сега отново щеше да му липсва. Като истински джентълмен (въпреки превратностите на съдбата си той държеше да бъде джентълмен), Бейкър избягваше да разсъждава за чувствата си, още по-малко да ги доверява — дори и на Фреди, който въпреки това ги подозираше. Само понякога, докато яздеха от позиция на позиция или бягаха нощем под напора на внезапно връхлетелите ги казаци, Валентин Бейкър се залавяше, че си спомня за нея — как спокойно бяха пътували до София; как бе пил чай в уютната ѝ квартира и колко се смяха тогава на незабравимата мис Далайла; как си бе кроил да танцуват първия валс на приема у французкия консул... Да, дойде онова глупаво известие за Етрополе и всичко се преобърна.

Оттогава се бе минало повече от седмица и за възвръщане на Етрополе никой не мислеше. Бързите неочеквани удари на Гурковите колони ги принудиха да отстъпят стратегическото село Правец и след него важния център Орхание, откъдето почваше пътят към прохода Арабаконак; а в близкия Врачеш генерал Шакир изостави огромни складове с провизии. Сега вече всяка помисъл за настъпление към Плевен стана невъзможна. Отбраната бе отдръпната по заснежените чукари на Балкана. В силно укрепения проход, единствен път към София, маршал Мехмед Али събра едва ли не цялата си армия. Все там, близо до Камарци, беше и щабът на маршала, дето от вчера насам по негова заповед бяха се събрали корпусните командири, пашите Шакир и Реджиб, както и главният инструктор генерал Бейкър със своите хора. В щаба беше и Сен Клер. Но той достатъчно познаваше вече положението по фронтовете и бързаше да се връща в София.

Него следобед Бейкър и Фреди се прибраха изморени от обиколка на позициите по връх Баба. Положението и там не беше

блестящо. Нови руски части се придвижваха откъм Етрополе, катереха се нагоре по Суха река и разделяха позициите на върха от силно укрепения Шандорник.

— Трябват решителни... цялостни мерки! — говореше развълнувано, с неприкрито огорчение генералът и ту се полюшваше, ту подскачаше върху седлото на коня си, тъй като местността, по която яздаха, бе силно пресечена и пътят приличаше повече на пресъхнало каменисто дере.

— Цялостни мерки? — изсмя се Фреди.

Той яздеше съвсем близо до генерала; след тях се точеха Аликс, Мейтън, адютантите и ординарците, а още и цял ескадрон триполитанска кавалерия, мургави, зъзнещи от студ мъже, които напразно се увиваха в абените си наметала.

— Цялостни мерки!... И кой ще ги предприеме, ако ми е позволено да попитам? С какво?... Винаги съм казвал, че вие сте непоправим оптимист, паша!

— За разлика от вас аз съм човек на колективните действия, Фреди.

— О, не ви ли се струва, че прекалено разчитате на тия некадърници!

Като държеше здраво поводите, с другата си ръка Бейкър разчеса замислено острата си брадичка. Пръстите неволно докоснаха закрития от нея белег и той се сети за Нагпур и онова далечно време, също тъй неясно и объркано, но което беше завършило с победа... Да победи, да се отличи, да заслужи признателността на своята кралица, това беше постоянната цел в живота му, една колкото сурова, толкова и сантиментална цел. Той се блазнеше от мисълта, че някой ден и неговото име ще стои редом с името на чично му сър Томас Бейкър, който преди двадесетина години умело се бе справил с неспокойните емири на Белуджистан и бе запазил за империята оная дива, но важна от стратегическо гледище земя... И все пак няма ли основание Фреди, питаше се загрижено Валентин Бейкър. Не е ли истина, че тъкмо некадърността на онези в Истанбул е причина да се проиграят от началото на войната, досега толкова много шансове?...

— Временните неуспехи съвсем не означават, че сме пред катастрофа — каза той гласно с нов прилив на доверие. — Аз познавам

турчина, приятелю! Неговата душа... верността, му, готовността да се жертвува.

— Говорете, не се стеснявайте, паша!

— Не се стеснявам — усмихна се Бейкър, Дигна бинокъла си и внимателно огледа стръмните, обрасли в букаци склонове на планината, през голите клони на които синкаво блещукаше падналият преди няколко дни сняг. От известно време там ечаха проточени оръдейни гърмежи, но сега се чу и далечна пушечна стрелба.

— Илдъз табия! — каза той с опитността на човек, свикнал бързо да се ориентира. — Не, там не могат проби. Илдъз и Шандорник са двете ни най-здрави опори... Въпреки вашето недоверие, драги мой, колкото и да е усложнено положението, докато ние държим Арабаконак и София, нищо не е загубено!

— При условие, че се предприемат цялостни мерки... Това, мисля, беше вашата прогноза, паша!

— Вие сте невъзможен, Фреди!

— Сега ли го забелязахте?

— Надявам се, че някой ден няма да се държите така в камарата на лордовете! — направи Бейкър безуспешен опит да бъде също духовит.

— Обещавам — просия Барнаби. — И все пак какви са вашите „цялостни мерки“?

— Биха могли да се наблюдат различни варианти... Цяла нощ сме говорил за тях с маршала!

— Кажете, кажете.

— Да вземем например видинския гарнизон, който от началото на войната досега стои в пълно бездействие... Двайсет табора непокътната войска, чудесни, стари батальони! Ако те се придвижат към Враца, тилът на Гурко ще бъде смъртно застрашен. А към тях биха могли да се присъединят частите от Берковица, от Лютиково.

— Идеята е добра!

— Радвам се, че я одобрявате.

— Чакайте, чакайте! Вие, паша, неотдавна сам казахте, че сръбският неутралитет...

— Не ставайте наивен, Фреди! Виждате, че ситуацията се мени ежечасно!

— И все пак това би значело да развържем ръцете на Сърбия!

— Сърбия — прекъсна го с неочеквана разпаленост Бейкър. — Нейното поведение, драги мой, понастоящем не се определя вече от това, дали във видинската крепост има силен гарнизон или не! Сърбия следи цялостното развитие... Следи Плевен!

— О, Плевен! — повтори с копнеж Барнаби и съвсем изравни коня си с неговия. — Аз все още не съм се отказал!

Бейкър го погледна със симпатия.

— Маршалът вече е склонен да рискува, Фреди!

— Склонен? Какво говорите?

Бейкър кимна.

— В смисъл... да занесете на Осман заповед за отстъпление... Да пробие на всяка цена обръча и да върви насам.

— Тогава какво отлагате? — надигна се цял на стремената Барнаби.

Генералът се престори, че не го чу.

— Едно излизане на петдесетхиляндната плевенска армия и натиск по шосето за Орхание, съгласувано е натиск на видинския гарнизон откъм Враца... И ние оттук... Да, това би било стратегия!

— Би било, би било... И чакате! Какво чакате, паша? Аз съм готов още тоя час?

— Чакаме нареждането на главнокомандуващия.

— Ах, това вечно турско чакане!... И кога ще благоволи негово високопревъзходителство Сюлейман паша?

Бейкър вдигна рамене.

— Не знам. Нощес изпратихме телеграмата. Предлагаме още варианта за незабелязано изтегляне на главното ядро на армията около Одрин, като в тила на руснаците останат само няколко крепости, Плевен, София, Шумен... Изобщо чакаме нареждане... Каквото и да било, но нещо да се предприеме... а не само така... пасивно да получаваме удар след удар.

— Чакайте тогава! — рече Барнаби и презрително сви устни.

Бейкър видя изражението на лицето му, ала нищо не каза. Ако зависеше от мен, мислеше той с яд и огорчение, защото в края на краищата неслучайно губеше силите и живота си в този затътен край на света... Свикнал да действува, и то да действува при всички обстоятелства, още повече, че не рискуваше свои, а чужди интереси, генерал Бейкър не по-малко от приятеля си се възмущаваше от

мудността, която срещаше на всяка крачка. Но за разлика от нетърпеливия Фреди, за когото войната си оставаше игра, и като смяташе, че познава вече издъно османската психология, Бейкър непрестанно слагаше върху другото блюдо на везните своята непоколебима вяра в мъжеството и благородството на турчина. Какво могат да значат дворцовите неразбории, враждата между Сюлейман и Мехмед Али, усложнила безсъмнено положението на той фронт, когато в крайна сметка всеки един мюсюлманин е готов да умре за земята и за вярата си? Къде има такива войници, разсъждаваше и се уверяваше той. Ще се преодолее кризата... ще се намерят сили...

А между това пътят им отдавна беше излязъл на открито. Страниците склонове на планината се бяха раздалечили. Насреща се виждаха кривите дворища на Камарци със срутените, почернели къщи сред тях (много преди маршалът да установи тук щаба си, бashiбозукът бе изгорил и тава село). По голите плоски възвишения зад селището имаше стотици и стотици сиви палатки. Помежду червенееха фесовете на резервните полкове, проблясваше изльскана стомана, виеха се безброй тънки, бесплътни пушещи.

— Вижте, вижте кой е при воденицата! — извика Барнаби, след като отминаха постовете и приближиха към селото.

Генералът проследи любопитно ръката му. До голите зидове на срутена постройка, край която подскачаше мътното дере, бяха спрели няколко конници. Те също гледаха насам.

— Сен Клер! — изненада се Бейкър, като различи дългия, облечен в шинел майор. — Мислех, че е отпътувал вече...

— За наше щастие още е тук! — каза Фреди. — Да, сега редът е ваш, паша!

— Редът?

— Ние обещахме да пишем на госпожа Джаксън... Аз писах вече!

Бейкър внимателно го погледна. Подозира ли нещо той дявол Фреди? Но Фреди наблюдаваше конниците, които начело със Сен Клер препуснаха към тях.

— Тя още не ви е отговорила! Защо да бързаме.

— Не ставайте дребнав, паша. Може ли човек да знае по кои причини една дама не е писала.

— Може би сте прав. — И Бейкър неволно си припомни с копнеж червените коси на Маргарет, припомни си я как се смее и как умее да насочва разговора по желан от нея път.

— Би трябвало да ѝ изпратим друг някой трофей — прибави той, но се побоя, че думите му ще го издадат, и побърза да каже: — Може и на леди Емили... на Една Гордън.

Фреди едва задържа усмивката си.

Минута по-късно конниците, които препускаха към тях, ги пресрещнаха и без да поздрави, Сен Клер извика:

— Бързайте! При маршала... Телеграфът от Цариград вика корпусните командири и вас!... Бъдете така добър.

Бейкър пришпори силно коня си и препусна към горния край на селото, дето се намираше голямата жълта шатра на немецкия маршал.

Той скочи от коня, спря се да поеме дъх и да постави в ред външността си, после с енергични крачки влезе в голямата жълта шатра на маршала.

Телеграфът вече предаваше условните знаци на Сераскерата и офицерът, който се занимаваше с шифъра, един червендалест, помохамеданчен поляк, се готовеше да дешифрира.

— Ваше високопревъзходителство! — сбра по военному токове Бейкър.

— А, вие ли сте! Седнете, генерале — рече бързо Мехмед Али, като бегло го погледна, посочи му с очи стол, а сам остана прав. Прозрачното му розово лице беше непроницаемо. Той пушеше цигара и дърпаше дима така силно, че при всяко всмукване върхът ѝ червенееше.

В шатрата беше още помощникът на маршала, генерал Шакир, неподвижен и втренчен в лентата на телографа, а също и командирът на втория корпус, Реджиб паша, черничък пъргав мъж с топчети очи, отличил се неотдавна при Шипка с упоритостта и ожесточението си към неприятеля и затова преместен с повишение на този фронт. Той кимна на Бейкър, усмихна му се и личеше си, че едничък измежду тримата не е развлнуван от предстоящата заповед.

Да, наистина, каква ли ще бъде тая заповед, питаше се генерал Бейкър, когато седна и зачака с другите. Кой ли вариант са приели?...

Видин — Арабаконак?... Видин — Плевен — Арабаконак?... Или крепост София с привличане на още войски в нея?... Или най-сетне крепост София със съсредоточение на главните сили на линията Одрин?... Да, въпросът той път е съдбоносен — съдбоносен не само за кариерата на маршала и не само за благородните амбиции на Шакир... И за мен самият е съдбоносен; за нашата по-нататъшна политика към войната... Султанът трябва веднъж завинаги да разбере, че той фронт е най-важният, най...

Гласът на червенобузестия поляк при телеграфа прекъсна мислите му.

— Сераскерата пита тук ли са всички повикани господа командири — каза той, като извръща очи към дребничкия маршал, който изведнъж свали цигарата от устата си.

— Предайте. На телеграфа са командуващият фронта... чин и име... корпусните командири генералите Шакир паша в Реджиб паша и главният инструктор на армията генерал Бейкър паша. Очакваме заповедта на негово императорска величество султана.

Телеграфистът затрака бързо и сега всички следяха пръста му: точка — тире — тире — точка...

— Интересно защо така настоятелно викат всички ни — рече Реджиб, като стана и той прав.

Шакир го погледна, погледна маршала и сетне спря пак мълчаливи очи на телеграфа.

Изглежда решили са действия от голям мащаб, мислеше Бейкър. Най-вероятно е да са приели моя вариант Видин — Плевен — Арабаконак със здраво укрепяване на София...

Телеграфистът спря да чука. Настана минутна тишина и тогава телеграфът започна да приема.

— Четете — каза маршалът.

Полякът вдигна към очите си лентата, наду червените си бузи ибавно зачете:

— „Истанбул... Сераскерата... Съобразно волята на Н. И. В. нашия господар...“

Той прочете на ум следващите думи, погледна изплашено към Мехмед Али, после пак ги прочете.

— Какво занемя! — кресна извън себе си от нетърпение Реджиб.

Полякът наслончи устни. Червенината се беше стопила от бузите му.

— Четете — рече необичайно тихо маршалът, сякаш знаеше какво пише по-нататък на лентата.

— Слушам... ваше високо... — Офицерът заби очи в шифъра и зачете: — „Освобождавам поради некадърност... досегашния командир на Арабаконашкия фронт маршал Мехмед Али паша... Заповядвам незабавно да се яви... в Сераскерата... и... да даде отчет за деянията си... точка.“

Той спря и никой от мъжете, занемели от изненада, не забеляза, че телеграфът продължаваше да приема.

— Не, това е вече премного! — прошепна неочеквано със съчувствие и болка винаги сдържаният Шакир. — Господа, ние трябва да въразим...

— Оставете, генерале! — прекъсна го Мехмед Али. — Можеше да се предвиди... при все че не очаквах така... така нагло да стане всичко... Господа! — каза той, като едва забележимо се поклони. — По-нататък заповедта не се отнася за мен и аз не мога да остана в шатрата. Благодаря ви!

Прозрачното му лице беше станало пепеляво. Очите не мигаха. А като погледна за цигарата, Бейкър видя, че той я е смачкал между пръстите си. Как изведнъж пролича пак у него немското — коректно, надменно, обидено... Но какво правят ония в Истанбул; те провалят най-добрите си офицери, възмущаваше се до дъното на душата си Бейкър. Няма съмнение, че Сюлейман е причината. Старата омраза... И завистта. Използвал е сега случая и другите са се поддали... Глупаци! Секат клона, на който седят...

Дребничкият маршал се ръкува мълчаливо с тримата генерали, кимна още един път, като студено и презрително се усмихва, и без да промени изражението си, без да погледне встрани, бързо излезе из собствената си шатра.

А в това време телеграфът продължаваше да трака и да приема отмерено знак след знак. Внезапно той спря и това като да стресна всички.

— Да чуем по-нататъшните наредждания — рече Бейкър, хладноокръвен и предприемчив въпреки всичко.

— Чети бързо! — извика Реджиб и се надвеси над апарата.

Полякът откъсна лентата и прочете:

— „За командуващ Арабаконашкия фронт по заповед на падишаха назначавам досегашния корпусен командир генерал-лейтенант Шакир паша. Точка. Предложените от Мехмед Али варианти се отхвърлят като несъстоятелни и престъпно рискуващи сигурността на империята. Точка. Разпорежданията за отбраната на прохода и крепостта София остават неизменни до изпращането на подкрепления в размер на четири пехотни дивизии, артилерия и конница, които ще бъдат прехвърлени от Русенския фронт и до моето лично пристигане. Точка. По милост на негово императорско величие султана, главнокомандуващ на европейските армии, маршал Сюлейман паша.“

— Е, честито! — пристъпи Реджиб веднага към новоназначения командир на фронта, а в топчестите му очички припламваха иронични, завистливи пламъчета.

— Воля на аллаха! — рече стреснато Шакир, като се ръкува с него, а след това и с англичанина, после взема дешифрираната телеграма и внимателно я прочете. — Воля на аллаха! — повторно каза той с овладян глас, щом стигна края, и Валентин Бейкър не се съмняваше, че тия слова значат: никакви варианти, никакви разпореждания; положението на фронта остава, каквото си е, макар че предстоят да дойдат значителни подкрепления, а с тях самият Сюлейман...

Към обяд, като се прибираше, Андреа срещна файтона на французкото консулство. В него бяха госпожа Леге и внучката ѝ, а с тях и Неда. Щом разбра, че и тя е с тях, той почувствува, че го обзema вълнение, някакъв гняв, примесен със смут, извърна уж случайно глава настриани и побърза да отмине.

Не му се удаде. Сесил извика името му и той трябваше да спре.

— А аз ви очаквах! — каза пренебрежително закачливо старата дама, щом той приближи.

— Обещал си на госпожата да я посетиш, Андреа — рече веднага след нея и по български Неда, сякаш се боеше, че не е разbral.

Той я погледна право в очите. Но тя издържа погледа му. Само гърдите ѝ бързо се надигаха. Колко пъти вече през тая седмица се поглеждаха през прозорците си все тъй, с мълчаливо учудване и с някакъв въпрос в очите, който безпричинно и неосъзнато упрекваше. Но защо? Защо?

— Нямах време — отвърна той рязко, сякаш казваше: не исках да те срещам! Но се сети, че не тя, а майката на консул го пита, насили се да бъде любезен, какъвто би бил Климент, и каза по французки:

— Извинете, госпожо. Много бях зает в училището напоследък!

— О! — извика госпожа Леге. — Зает! Но бихте могли вечер, разбира се. Ние никога не си лягаме преди десет.

— Вечер нямам право.

— Нямате право?

— Точно това казвам.

— Но защо? — Тя погледна озадачено и към Неда.

— Защото съм българин, госпожо.

— О, господи! Ако разбирам... Вие искате да ме заинтригувате?

Ето, госпожица Неда също е българка. Снощи беше до късно у нас...

Лицето му присмехулно и дръзко, се издължи.

— Тя — да! — каза той. — Тя е вече от вашите!

— Андреа!...

— Защо, греша ли, драга съседке? — рече той на български и предизвикателно я стрелна с очи.

Този път тя отмести погледа си. А бе стисната устни и издала ядосано брадичката си напред.

— Но вие какво... по вашия език?

— Шегуваме се, госпожо! При нас и шегите са такива...

Той бързо се поклони.

— Поздравете господин консул!

— Не уговорихме, приятелю! Кога?

— Заминах за няколко дни — каза той. — Щом се върна, веднага ще ви се обадя.

Той кимна пак и отмина. Сам не се разбираше защо отказа да отиде, защо изльга, че заминава... Някакво неприятно чувство го гнетеше. Та тъкмо сега ли ще холя да се разправям с тях, сега, когато всички чакат и когато е наблизило... Вървеше и си спомняше с горчивина и яд за приема. Палячовщина! И смятах, че ги подигравам, че им се надсмивам, а станах като тях. Не като тях, по-смешен, защото там не ми е мястото!... А тя? А нейното място? Какво се занимавам, все с нея, все с нея... Но тя пак беше в ума му, припомни си я колко бе прелестна със своята розова рокля и как го поглеждаше тайно, докато танцуваше с *нейните* кавалери; припомни си и как я обиди преди малко. Ала вместо да изпита злорадство, разгневи се на себе си. Та само тя ли е жена? А оная хубавата англичанка?... Да вървят по дяволите... Пък аз ще ида при моята... Откога не съм я посещавал!

... Неочаквано му се прииска силно да е при Мериам, да лежи до нея, да я прегръща. Няма да пия, реши той, свършено е с пиянството. Само така... В края на краищата тя може да е всякааква, но държи за мен...

Той бързо се запъти към шантана на папа Жану. Ала вратата на нейната стая беше заключена отвътре, чуваше се мъжки глас и Андреа отвратен се измъкна през задния вход. Тръгна пак към къщи, като се заричаше да не стъпва вече там.

Вечерта Климент донесе още една новина. Назначен бил нов комендант на града, маршал Осман Нури паша. Говорело се, че бил окучял на фронта и затова го изпращали на тилова служба.

— Забележи само какво многозначително име има новият комендант! — каза Климент, докато палеше лулата си.

Te бяха в своята стая и се готвеха да си лягат.

— Какво намираш толкова забележително? — тръсна рамене Андреа и по навик приближи прозореца.

— Аз бих казал, че нарочно са го подбирали... Осман, като плевенския Осман... И Нури — светлина, блясък, свещен, победен огън!... Разбиращ ли? Символично!... Прочее планът за превръщането на София в крепост е в пълен ход! Тая сутрин едновременно с Осман Нури пристигнаха от Солун четири обоза муниции и брашно... Да, обърни внимание, муниции и брашно! Спомни си за мистър Гей и за страхотииите, които разправяше... Разбиращ ли за кого ще е брашното? Трябва да кажем и ние на тати... да купят още някой чувал... Да, и зехтин... каквото трябва там... Андреа, ти май не ме слушаш?

— А? — извърна се Андреа. Той се бе спрял до прозореца и гледаше насреща у Задгорски.

— Дявол да го вземе, аз разправям ли, разправям. Какво зяпаш постоянно... Остави ги да правят, каквото щат! Поне за новия комендант чу ли? Чу ли, че превръщат София в крепост? — прибави насмешливо Климент и започна да се съблича.

— Ако тия допотопни табии са им крепостта!...

— Кой ти мисли вече за тайните! — разсмя се Климент, припомнил си тайнствените обстоятелства, при които бе чул как сухият безстрастен глас развиващ цариградския план за превръщането на града и околността му в крепост.

Но минаха се само два дни и целият град научи, че новодошлият комендант имаше и свои идеи за отбраната на града.

„Заповядвам — казваше се в наредждането, което глашатаят прочете в чаршията и пред черквата «Свети Крал» — всички поданици на негово императорско величество султана от София и околните села, немюсюлмани, до петдесет и пет годишна възраст и годни за работа, да се явят утре в зори на площада пред митрополията. Оттам вкупом ще бъдат отведени отвъд градския ров, дето ще работят всеки ден на табиите до окончателното им заздравяване, съгласно изработения за целта план. Всеки е длъжен да носи със себе си подходящ инструмент и храна, тъй като в тия важни за държавата на негово императорско величество султана часове, положеният с усърдие труд ще се смята за доброволна повинност и т.н., и т.н.“

Накрая се казваше, че който не желае или е възпрепятствува да работи на табиите, трябва да се откупи с по три златни лири на ден (откуп неимоверно висок и явно нарочно сложен), а който не се явеше или се откажеше от изпълнението на дълга си, чакаше го затвор.

Филип Задгорски и синовете на повечето от чорбаджийските семейства още начаса се отправиха към мютесарифство, то да внесат необходимия откуп. Климент, като мобилизиран в болницата, беше освободен от всякаква друга повинност.

Андреа и Коста отидоха заедно с бай Анани и синовете му, заедно с кундурджията Герасим и със стотици и стотици по-млади и по-стари от тях софиянци. Отидоха да работят и много от хората на барон Хирш, но драговолно, от нямане какво да правят, и срещу високо заплащане, тъй като те бяха техници, специалисти, а неочаквано се бе разбрало, че тъкмо от техници и инженери има най-голяма нужда.

— Дяволска работа!...

— Какво пак, Андреа?

— И на другата ми ръка излезе пришка.

— Ама пукна ли се?

— Не е още — изправи гръб Андреа, подпра се задъхан на мотиката и загледа зачервената си, подпухната и кална ръка.

— На... Увий и нея — подаде му кърпата си Коста, който ринеше след него.

— Ех, даскале, даскале! — обади се един от мъжете, някакъв роднина на бай Анани, жилав, чепат шоп, от скоро погражданил се, с късо кожено кожухче, което не сваляше от гърба си, макар че челото и вратът му бяха плувнали в пот. — С тия, меките ръце, за писалка си ти, не си за мотика...

Околните се разсмяха.

— Стига, Тодоре! — смъмра го ханджията. — Бива си го той, нашият даскал... Те тия, с меките ръце, останаха в града, братовчед!

— Че е тъй, тъй е! — намигна шопът. — Само казвам, да беше сложил ръкавици...

— Чакай, бе! Я!... Той да не е госпожица, бе Тодоре! — закискаха се пак мъжете.

Бай Анани измърмори нещо, погледна със свъсени вежди към братовчеда си, после към Андреа и внезапно също се разсмя.

— Бе, ще навикне той... Ще видите после, какъвто е млад...

Андреа слушаше мълчаливо, обвиваше дланта си и не се извръщаше.

— Дай да ти помогна — рече зад него Коста.

— Няма нужда.

— Цигара искаш ли?

Андреа се хвана за мотиката и не му отвърна.

Втори ден вече работеха. За проклетия през нощта бе валяло и те едва движеха краката си. А трябваше да копаят, да дълбаят безкрайните ровове, да издигат насип след насип; трябваше да

укрепяват с колове размекнатата земя и да зидат дебели каменни подпори — все разбъркани, неопределени занимания, в които бяха впргнати стотици люде и които, според специалистите на барон Хирш, щяха да превърнат старата слатинска табия в непревземаемо укрепление. Същото сигурно се вършеше и на другите шест табии, някои от които смътно се различаваха в сивата далечина на предиобеда.

— Чаушът! — извика предупредително един от по-далечните.

Мъжете усърдно се заловиха да копаят.

От тая страна хълмът не беше така стръмен и край пътя, който минаваше непосредствено зад старите укрепления, бяха стоварени купища дървен материал. Волски и биволски коли сновяха нагоренадолу; от време на време преминаваше файтон, отрупан с любопитни кореспонденти, които зяпаха с бинокли наляво и надясно; техници прекосяваха, спираха се за миг при тоя или оня бруствер или се взираха в никакви нарисувани със синьо планове, като разпалено разговаряха по французки, по немски или по италиански.

Наблизо до каменните постройки, дето се виждаха дулата на старомодни топове, димеше огън и оттам именно се зададе нисък заптийски подофицер с разтворен шинел, с пищов в пояса и вместо пушка с дълга тояга в ръката. Лицето му беше черно и сипаничаво.

— Хайде... хайде... — викаше той, като минаваше покрай облените в пот мъже. — Ама вие какво се пипнете, бре катили такива!...

И безпричинно, просто за да знаят, че минава, стоваряше пътем тоягата по ония, които му се изпречеха пред очите.

— По-чевръсто, по-чевръсто... А-а... Нали го видяхте бея — мислете му! (Преди час бе минал на кон Джани бей.) Ами ти, бре?... Ами оня, другия... Ей, свинъ! — викаше по навик чаушът и удряше с тоягата.

Кундурджията Герасим си втелеса един по гърба; Коста — и той.

— Е, стига си скимтял, Герасиме!... С малко се отървахме тоя път! — разсмяха се мъжете, щом турчинът отмина към по-далечните валове; но те се смееха, тъй като нямаше как другояче да изкарат яда си.

— Добре, че не удря силно!... — ухили се и? Коста. — Бе, аз на тоя крастав чауш ще му го върна някой ден, ама да видим...

— Стига, стига! Само до теб ли е! — спря го винаги предпазливият ханджия. — Ей го, Герасим си го проглътна, сега ти почваш...

Друг, с големи челюсти и тънък врат, задъхано каза:

— Тоягата не е бой, момче... Сто тояги като станат, тогаз е много!

— Ти ась знаеш... Ей го защо си давал най-много зор Бостанджията! — захихикаха потъналите в кал и пот дюкянджии.

— Да не дава господ и вие да узнаете, момчета!

— Говорете си вие... Ще му го върна аз с горницата! — закани се отново с озлобление Коста.

— Те други вече им го връщат — без да се обърне, рече брат му.

Обиден, защото го бяха взели на подбив, Андреа от сутринта не се вмесваше в разговора им. А сега изрече тия думи предизвикателно; изрече ги с гневно убеждение, че всичките тия мъже, които му се бяха хвалили с коравите си ръце, всъщност не само са предпазливи, но и страхливи в душите си.

И наистина, за минутка край него всички се смълчаха. Те сякаш премисляха думите му и се оглеждаха още веднъж един друг — ей онъ, с русия перчем, е непознат; а другият, по-далечният, е шуря на онова турско мекере, чорбаджи Теодосий...

— Говорят, че нещо ставало и към Орхание — престраши се най-сетне майстор Велин, едър мъжага с малка глава, на която фесът килнато и алено стърчеше. Той беше правил чиновете на класното училище и добре се знаеше с Андреа.

— Ставало! Да става, Велине, каквото ще! — пресече го като с нож бай Анани и пак се огледа бързешката. — Тя, нашата работа, нали я видиш каква е...

— Тя нашата... Ето я каква е нашата работа! — обадиха се едновременно неколцина.

— Нашата работа, страхлива работа! — каза язвително Андреа.

Пак мълчание изпрати думите му.

— Какво да направи човек с една лопата в ръце, бе даскале? — рече намусен единият син на бай Анани, Димо.

А другият, Лазар, веднага добави:

— Ex, ще свиваме уши, ще чакаме!...

— Я мъквайте! Мъквайте... — изръмжа изплашено баща им.
— А-а... Още остана барабана да бием... Стига! Копайте там!...

Изпълнен с недомълвки, с прекъсвания и закани, разговорът беше стигнал до задънен сокак и за известно време всички продължиха да копаят и да ринат тежката кална пръст, залисани в мислите си.

В същото време откъм подуянския склон един след друг се зададоха файтони с важни господа. Имаше и дами, мисис Джаксън, в кариария си пътнически костюм, и много младата, жълтокоса жена на фон Валдхарт, австрийския консул. Срещу им седяха адютантът Амир и барон фон Хирш и ги забавляваха. И файтонът на французкото консулство се виждаше в тая процесия. Срещу Леге и маркиз Позитано се беше настанил Сен Клер, завърнал се снощи от фронта. Тримата бяха погълнати от подхванатия още в града разговор за смяната на Мехмед Али с Шакир и за предстоящото пристигане на главнокомандуващия заедно с големи войски подкрепления; новина, която англичанинът им бе доверил под секрет с надеждата да ги спечели на своя, сиреч на турска страна, нещо, което беше отдавна негова цел.

Те все повече напредваха по хълма. Въпреки разкаляния път охранените коне с лекота теглеха файтоните и ако от време на време спираха, то беше само защото господата искаха да разгледат по-добре тоя или оня вал, брустверите, траншеите, отделните укрепени легла за оръдията. Всъщност тях сам никой не би могъл да открие, ако да не беше услужливото усърдие на инженера австриец (най-добрият измежду хората на Хирш), който се прехвърляше от файтон на файтон и обясняваше кое как ще бъде...

— Ей ги! Ония пак се заточиха — каза един от мъжете край Андреа.

Останалите надигаха глави.

— Кои, бе Пене?... Къде?...

— А... Че тез са други!

— Други са, вижте конете...

— Вярно, че са други.

— Майка им... — рече Тодор, погражданилият се братовчед на Анани. — Знайме ги ние, все кърлежи — кръв да смучат. Ако не са били тези инглизи, досега братушките да са видели работата на турчина.

Предпазливият ханджия щеше да каже нещо, но Андреа го превари.

— Тоя път нищо няма да му помогне на турчина!

— Ама вие пощуряхте ли?... Даскале!... Тодоре!... Големи мъже, глупави мъже... Че тук ли се говорят такива приказки, бе хора! — втурна се към единия, после към другия бай Анани.

— Я стига! — отблъсна го Тодор и малките му пъстри очички святкаха. — Докога ще им мълчим... Ама ха!... Те само една душа, дето са ни оставили... че и нея искат в миша дупка да врем... Казвай, даскале... Разправяй... дето питаше майстор Велин... Вземаха ли го Орхание братушките?

— Взели са го, бай Тодоре! — отвърна веднага Андреа, разтърсен от неочеквания обрат на разговора. — Взели са го... А до Орхание има едно село. Врачеш му е името. Там им били складовете с брашно... И него взели!

— И брашното!... Е, тогаз...

— Чаушът! — кресна внезапно наплашеният Герасим. С появилия се изневиделица сипаничав турчин вървяха още двамина други.

Мъжете мигновено се хванаха пак да копаят. Само Тодор и Андреа продължаваха да се гледат един друг, да се подсмихват и да си говорят с очи. Ама че ти си бил харен мъж, бе даскале! Пък аз от сутринта да се глумя с тебе, казваше веселият поглед на шопа. Ex, отвръщаше усмихнат Андреа, кой ти гледа вече глуменето, бай Тодоре... Важното е, че те намерих измежду тези страхливици... Един, и ние трима — четирима!...

— А, пипнах ли ви! — ревна примъкналият се като котка чауш и в същото време силно стовари тоягата си върху Тодора, който бе понаблизо.

Шопът отскочи като ужилен, врътна се заплашително и вторачи озлобени очи в турчина.

— Стига с тая тояга... че ако я хвана...

— Що?... Що рече? — запристъпя към него и закриви от изненада черното си сипаничаво лице чаушът.

— Върви си по пътя. Нищо не ти правя...

— Остави го, чауш ефенди!... Прости го... — завикаха и замолиха другите. — Той е кротък човек... Случило се... Покорен...

— Да го оставя ли? Хаирсъзин... непокорна глава... Я, аркадаш!
— направи чаушът знак на другите двама заптии, настръхнали и те като него, а същевременно пак силно замахна и жестоко удари шопа по главата. Тодор се изметна, тоягата се отплесна към рамото му. Той я сграбчи и я изтръгна от ръцете на турчина.

— Кого биеш ти, бе!... Защо биеш!... — развика се той, като сам заплашително я размаха. Пъстрите му очи потъмняха, станаха зли. Лицето му се напълни с кръв. Но той не свари да направи нова крачка, когато с изплашен жест чаушът измъкна пищова от пояса си и без да се цели, стреля. Рани ли го, не го ли рани, не се разбра; защото избиколилите заптии се нахвърлиха връз шопа, затеглиха го към земята, повалиха го. Мъжете наоколо се развикаха, запристъпиха в кръг, други побягнаха...

— Пуснете го! — кресна с несвойствен глас Андреа и като обезумял се втурна да помага на Тодора, но отнейде се препреши бай Анани и здраво се вкопчи в него.

— Стой тука... Кротувай... — ръмжеше и шепнеше, и викаше той, като се боричкаше с Андреа и го дърпаše, колкото има сили. — Лазаре! Димо!... Дръжте да завардим тоя, пощръклелия...

— Оставете ме!... Какво мене... — дърпаše се и пъхтеше Андреа, не разбираше какво става и защо те го дърпат. До синовете на ханджията се мярна кривоносото лице на Коста, но и той не му помогна да се отскубне, и той го държеше.

Виковете наоколо се усиливаха. От околните валове на цели вълни заприиждаха мъже. А вляво някои разблъскваха тълпата и ревяха по турски:

— Махайте се!... Път правете...
— Правете път или ще стреляме...

И хълмът отново се огласи от силен гърмеж, а след него тълпата се спря за миг втрещена, после се втурна назад да бяга...

Втурна се да бяга и ханджията със синовете си.

— Хайде... да се махаме и ние... Върви! — заблъска Коста брат си.

Но Андреа само махна безмълвно ръце и не помръдна от мястото си, нерешителен вече да пристъпи ли натам, дето двамата заптии бяха свалили Тодора в калта и дето прииждаха все нови и нови заптии. Чаушът разправяше нещо на някакъв кривокрак офицер и сочеше като

доказателство тоягата, която отново бе вземал. Неколцина от специалистите на Хирш, руси, объркани мъже, и те притичали в суматохата тук, без да знаят защо, учудено го гледаха и видимо не разбираха нищо. А сега? Сега какво да направя? Как да постъпя, мислеше като в треска Андреа, почувствуval безсилието си.

— Вържете го! — чу той да се разпорежда кривокракият офицер.

— Не!... Пуснете го... Не! — викна той, отвратен от себе си, от бездействието си.

Турците се извърнаха изненадани.

— А ти какво, бре гяурино! — пристъпи недоумяващият офицер.

— Той не е виновен, ефенди... Той...

— Теб кой те пита? Да не искаш и ти да вървиш подире му?

— Но той само се спря да почине! Чаушът се нахвърли.

— А! — размаха насреща му тоягата разкопчаният сипаничав чауш. — Познах те! И ти беше!... Оня вика да не работят... Псуга падишаха и вярата... а тоя с него, ефендилер, и той!...

— Дръжте го тогаз и тоя — заповядда офицерът.

— Това е незаконно!...

Ала преди още Андреа да изрече тези думи, неколцина от придошлият заптии го наобиколиха, откъснаха го от разтреперания Коста и го заблъскаха към поваления в калта шоп.

— Че вие защо... Защо брат ми...? — мушкиаше се между заптиите Коста и ту умоляваше, ту гърчеше страшно лице. — Пуснете го, бе!... Че какво ви е направил той...?

— Вържете го с другия! — разпореждаше се офицерът.

А в това време, привлечени от гърмежите, файтоните приближиха по пътя с галоп, извиха насам и остро се врязаха в оредялата тълпа.

— Какво става тука? — скочи веднага Амир.

— Тоя гяур, бей ефенди...

Амир погледна бегло поваления мъж и другия, наполовин закрит от заптиите, и върна ядосания си поглед на офицера.

— Глупак! Не видиш ли, че минават чужденци!... Консулите са тук!

— Той... бунтува другите да не работят, бей!... — изплаши се съвсем кривокракият. — И другият, тоя, правият... Заплашва ни!... Луд човек...

— Откарайте ги в тъмницата!... И да се докладва всичко на полковник Джани бей!

Към гнева на Амир, към яда му, че това се беше случило тъкмо когато той развеждаше важните чужденци, се притуряше и суетност. Той чувствуваше, че мисис Джаксън гледа и оценява всяко негово движение, всяка постъпка и от това неволно биваше по-рязък от други път.

— Какво става там, капитане? — посрещна го тя, изправена във файтона и отместила мигновено мъжките погледи към себе си.

— Едно неприятно произшествие, госпожо! — отвърна той високо, та да чуят и в другите файтони. — Някакви московски агенти... Подстрекават гражданите да не работят.

— О! — извика тя. — Нима? — И веднага извади бележника си и започна да пише.

Ала мъжете от другите файтони бяха слезли да се поразтъпчат и да разберат как точно стои работата.

— Но оня там...? Но, капитане! — извика внезапно Позитано.

Амир беше залисан с дамите и не го чу. Маркизът веднага се извърна към Сен Клер и Леге.

— Но тоя младеж, господа... правият... дето го бълскат... Той е нашият приятел... вижте сами!

— Наистина... Господин Будинов! — позна го изненадан и Леге.

— Не, как може? Това е вече много, майор Сен Клер! — рече той с разтреперан от възмущение глас, като гледаше англичанина право в очите, сякаш му казваше: „И то след нашия разговор... След вашите уверения, че ще се спазва законността... хуманността...“

— Ще разучка — кимна Сен Клер. — Капитан Амир!

Различил гласа му между другите, младият адютант се освободи от дамите и приближи. Двамата се отстраниха.

— Наредете веднага да пуснат брата на Будинов — каза тихо майорът.

— Как? Брата на доктора? — изненада се адютантът.

— Там, правият. — Най-добре го свобододете от работа — каза Сен Клер. — Консулите го познават... И изобщо съобразявайте се сега!

Амир внимателно срещна очите му. Като адютант на коменданта, той беше убеден, че разбира от голямата политика. Кимна.

— А другият? Той ги е бунтувал да не работят?

— Предполагам, че Джани ще се погрижи за него — рече неопределен Сен Клер.

Той се върна при консулите, каза, че е разучил случая и че младият Будинов ще бъде пуснат. След това предложи да продължат.

Но Леге извади часовника си и го погледна.

— Забавихме се, отива на единадесет. Аз трябва да се връщам — каза той замислено, спомнил си, че в дванадесет часа го викат на телефона от Цариград.

— Имате време да обиколим табията! — настоя Сен Клер. Не му се искаше да прекъсне разговора за войната, подхванат от самия него с надежда, че най-сетне ще сломи упорството на двамата консули, сиреч, че ще ги убеди да изпращат на своите правителства възможно по-благоприятни за турците доклади.

Андреа слизаше напряко по хълма, поглеждаше от време на време към града, спираше се и пак тръгваше... Другия, шопа, пребит и вързан, бяха откарали с някаква каруца. А той си отиваше в къщи... Отиваше си, съпроводен от погледите на приятелите си, тия насмешливи, озлобени, тия завистливи погледи, които сякаш още пробождаха гърба му. Какво искат от мене? Страхливци, мислеше той. Аз каквото можах, направих — и мен ме чакаше същото като Тодора... Виновен ли съм, че консулите се застъпиха?... А ако бяха те на мое място, нима щяха да рекат: не, не ме пускайте!... Знам ги, признавам ги... о, достатъчно вече ги познавам! И защо се срамувам сега от тях?...

Той стигна пътя, който се виеше край табията, и неусетно тръгна по него. Горкият бате Коста, само него съжалявам... Беше се побъркал от страх за мене... Той тръгна по пътя, а мисълта му не се откъсваше от Коста. Представи си изплашеното му лице и как после го прегърна, разплакал се като някоя жена от радост... От радост — докато другия го откарвала... Каква е тя, такава радост? И Андреа пак чувствуваше срам, и пак продължаваше да успокоява сам себе си и да си казва: поне направих, каквото ми беше по силите; а ония побягнаха...

На завоя вятърът го пресрещна, вледени изпотеното му тяло; той цял изтръпна и се разкърши. А като погледна към по-долния завой,

видя каруцата с вързания Тодор и с двете заптиета... Ако бе револверът му тук, отгоре би могъл да стреля в едното заптие, в другото... Не, оня е вързан, каруцата вече влиза в Подуяне; после хората по табията; и другите, които слизат, които се качват по пътя... О, какви безплодни мисли! Какви безумни мисли, говореше си Андреа и не отмахваше очи от вързания, притиснат между заптиетата Тодор. Откарват го. В Черната джамия или в Каракола? По-вероятно в джамията — при горублянците; и при предишните от Ихтиман и от Ташкесен... Няма да лежиш дълго, брате! Както вървят работите, месец-два и други ще влязат на ваше място...

Сетил се за руснаците и за тяхното напредване, той се ободри. Случилото се вече не му се виждаше така тягостно. Той закрачи побърза, енергично... Срещаше коли, натоварени с дървен материал и камъни, отминаваше ги. Не, не, няма да остане повече в града! Непоносимо е да стои тук. Ще се прехвърли някак при руснаците. Иска да участва в сражения... Чета ще съставим с други такива като мен. Или пък най-добре в руските части — ех, щом съм там!... И тъкмо си представяше как ще изглежда в руски мундир, с пушка, със сабя, когато ритмично подрънкане на звънци зад него пропъди въображението му.

Той се отстрани неволно, обърна се да погледне кой иде. Видя белите кобили на консулския файтон. Калимерата седеше горе на капрата между разветите байрачета; отзад Леге бе сам, облегнат, сложил крак връз крак. Той забеляза Андреа, позна го и веднага извика на файтонджията да спре.

— Качете се — предложи му той.

Да се качи! След всичко и с файтон ли да си иде!

— Ще изкалям седалото!...

— Нищо, нищо... Качете се!

И Леге покровителствено му направи място до себе си, но Андреа седна срещу него.

Известно време двамата мълчаха. Най-сетне консулът попита:

— Какво се случи всъщност там?

— Нищо особено — рече Андреа, без да го погледне.

— Но адютантът споменаваше някакви московски агенти?

— Московски агенти?...

— Да.

— Говедо!... Извинете... Който не иска да се покорява, е московски агент... Или... Впрочем, да! Като размисли човек, вижда, че те всъщност имат основание.

Консулт кимна и те пак замълчаха; а всеки незабелязано оглеждаше другия.

Симпатичен младеж, мислеше Леге. Тогава (на приема) ми се видя духовит... с темперамент... А колко е смел! Да, смел е, щом е дръзнал срещу тези озверени простаци... Трябва да разправя на мама: нейният кавалер вързан! Как го наричаше тя? Фараонът! За бога, как разказа той тогава оная история. Каква спонтанност!... Да, той също ми помогна да я убедя (о, сега вече е друго — колко съм щастлив, че цени Меда!) И добре, че ми се удаде повод да се реабилитирам... Но аз не изпълних дълга си за другия, сети се Леге. Ще трябва да говоря пак със Сен Клер... Или ако видя Джани бей!? Може би най-добре ще е тоя път с Джани бей... Майорът си развали настроението накрая; разбра, че усилията му не донасят резултат...

Не трябваше да се качвам във файтона му, мислеше Андреа. И изобщо... това застъпничество, тая милост! Бих предпочел да бе само от италианеца. С италианеца някак си всичко е естествено... При това тъкмо от Леге... от Леандър! — спомни си той горчиво — подигравателно как Неда го бе нарекла в началото на приема. Нечестно е от моя страна! Та тоя човек аз го ненавиждам... Не, не го ненавиждам — нищо не ми е направил... Помогна ми... Но колко пъти го наричах стар... че не ѝ подхожда... Добре де, а малко ли тухашни госпожици се мъжат за по-възрастни от бащите си... Глупости! Консулт изглежда съвсем добре... Ами това, дето Буботинов го разправяше, сети се той. Дето по въстанието се застъпвал за нашите пред мютесарифа!... Как ми е срамно... обидно...

— Пушите ли, млади, приятелю?

Андреа посегна, поколеба се, като видя изкаляните си ръце, после решително взема цигара. Консулт също запали.

— Трябва да ви благодаря за застъпничеството пред господин Сен Клер — рече намусено Андреа.

— О, нима сте видели? Справедливостта го изискваше. Впрочем маркиз Позитано пръв ви откри, той му обърна внимание — рече все тъй покровителствено Леге. — А лично аз бих искал да ви дам един съвет! Мога да си го позволя, нали? Е добре! Няма да кажа с думите на

мюсюлманите: каквото е писано, това ще бъде... Ще ви кажа само, че при дадените обстоятелства всяка изява на протест е повече вредна на каузата ви, отколкото полезна! — завърши той и се почувствува доволстворен от своите думи.

Но Андреа духна кълбо дим и погледна към първите къщи на Подуяне, в което вече навлизаха.

— Такава е изглежда съдбата ни, господине — каза с ирония той.

— Да протестираме — после да чакаме от тоя или оня милост... и да благодарим!...

Леге се окашля.

— Имате предвид и войната, нали?

— Всичко... целия живот. Или впрочем... Впрочем не! — каза Андреа убедено и както му беше в характера, не се поколеба да се отметне изведенъж точно на обратната страна. — Вие сам виждате кой ни подкрепи и в кого ни е надеждата — прибави той, забравил, че говори с чужденец.

— О да! — засмя се донейде сдържано, донейде изненадано консултът. — Макар че съображенията на Русия не са само тия, които вие мислите, драги ми Будинов!

— Съображенията са работа на дипломатите.

— Вие, струва ми се, погрешно ме разбрахте. Аз не оспорвам!... Напротив, аз съчувствувам!...

Но Андреа вече не го слушаше.

— За нас, българите, са важни фактите, господине! — говореше той, без да съобразява, че наблизо беше един от складовете на железницата, сиреч, че хората наоколо може да разбират французки. — А фактите са красноречиви, нали? Колко месеци вече!... Несгоди, кръвнини, жертвии — сигурно десетки и десетки хиляди! Не съм ли прав? Кой друг ще ни го направи?

— Прав сте! Аз ви казах, не оспорвам!

— Прав съм, да! Помислете само за Плевен! И сега Орхание, Правец, Врачеш...

— О, та вие в това отношение знаете не по-малко от мен! — засмя се изненадано консултът. — Значи Орхание, Правец. Горкият мистър Сен Клер! А той е уверен, че християнските поданици на негово императорско величество са в пълно неведение...

Докато говореше, консулът не преставаше да наблюдава със съмтно любопитство младежа пред себе си. Как е оживено лицето му! Тая усмивка на устните, която е ту иронична, ту горчива... Леге разбираше много добре защо майка му наричаше младия човек *charmant*. Но отде иде тогава неприязната на Неда към него? — Тъкмо у нея, толкова благосклонната към всички други! Не е справедливост нейна страна, казваше си той, макар да му бе приятно, дето тя не се е повлияла от тъй силното очарование на Андреа. Не ѝ отива да следва брат си в омразата му към техните съседи; защото аз неведнъж вече откривам, че по някаква причина Филип наистина ненавижда симпатичния доктор Будинов, пък и цялото му семейство...

Те стигнаха калния мегдан пред Чауш паша капу (той и сега гъмжеше от покрити с чергила обозни коли), и по моста над рова влязоха в града.

— В това отношение вие сте прав за Русия — каза Леге, щом отминаха моста и между буреняси гробища, между боклуци стигнаха опушната сграда на военната фурна, заобиколиха я и поеха към Сияуш паша джамия. — Въщност ние виждаме само повърхността, формата, да... Кога и къде е нямало съображения! — продължи той, вече от любов към разговора, тъй като лесно се увличаше от такива теми. — Да вземем у нас революцията. Първата империя, втората империя... Последната война с всичките ѝ ексцеси...

— И сегашната ви политика към нашата война!

— Така да кажем: и сегашната, при все, че тя не е толкова неблагоприятна, колкото вие предполагате — настоя той и му подаде отново цигара.

— Една лястовица не прави пролет, господин консуле!

— Лъжете се, драги Будинов! Но да оставим това. То е външното, формата, за която ставаше дума... В едно вие сте прав: същността е важна, така да се изразя, субстанцията на събитието. Искали народът войната, чувствува ли я като нужна, готов ли е да се жертвува за някакъв идеал, за някаква свещена кауза?...

— За братята си, господине! За братята си по кръв, по език, по вяра...

— Но да!... Ето!...

— И не само защото са братя! А защото страдат... Страдат... а светът е глух! И вие... и другите — всички сте глухи!

— Глухи... не, силна е тая дума, млади приятелю! Невярна!

— А, така ли? Добре, чувате, разбирате, дори речи държите, във вестниците статии... И това е то! Това е!... А кръв да пролеете? Да сложите собствената си съдба?...

— Разбирам, разбирам — заклима Леге, подведен от тона му.

Той бе подхванал разговора покровителствено благосклонно, тъй както говори човек възрастен, образован, високопоставен; при това обективен както винаги, Леге бе склонен и сега да обяснява и да оправдава всекиго от позициите на историята. Но ето, че младият Будинов излизаше само от чувствата си, макар да имаше основание; той беше пристрастен, вълнуващ се и се измъчващ, и това вълнение, тая горчивина и мъка така напомняха на консул за Неда при подобни разговори, че той неусетно се вдаде напред и като продължаваше да клима съчувствуенно, каза с нов, доверителен глас:

— Уви! Краят е още далече, мой драги! И знаем ли ние какъв ще бъде тоя край?... Особено за нас, в София. Предстои да дойде тук една от техните най-важни персони; подкрепления предстои да дойдат, и то грамадни... Това значи, че ще превърнат града във втори Плевен... Втори Плевен! Представяте ли си? Не, не бих го пожелал и на враговете си! — въздъхна той и в тоя миг мислеше и за българите, и за турците, които биха били заключени в обсадената крепост, и за Неда, за Сесил, за майка си, за неизмеримите страдания, които можеха да ги сполетят.

— Не разбрах добре... Кой предстои да дойде? Тук ли? Какво, с подкрепления? — гледаше го сепнато Андреа.

Все още в плен на своите размишления, консулът срещна променения му поглед и кимна.

— Според Сен Клер, това ще даде обрата на войната... Ще видим! Ако наистина успее да организира една такава резервна армия...

— Но кой? За кого говорите? — надигна се от седалото Андреа.

Леге внезапно се опомни. Рече си, че идването на главнокомандуващия не е негова тайна, че му е поверена под секрет, и тъкмо защото силно му се прииска да я разправи на тоя тъй разпален младеж, наложи си и поклати отрицателно глава.

— Това не мога да ви кажа.

— Но вие сам започнахте!

— Съжалявам. Тайната не е моя! Обещах. Впрочем, вие ще научите твърде скоро, млади господине! Такова нещо не остава скрито. Пък и последствията му — може би всички ще ги усетим, да, да!

Той измести разговора, попита за Климент, за семейството им, каза, че би желал да се запознае с бащата Будинов (пишел книга за живота в Турция и всяка връзка с местни хора му била от полза). Но разговорът вече не вървеше. Консултът виждаше ясно по лицето на Андреа, че го интересува само несподелената тайна, и това му се стори невъзпитано. Той силно охладня към него. Дори съжаляваше вече, че го е поканил във файтона си.

— Дванадесет без четвърт! — погледна той часовника си, когато минаха покрай артилерийската казарма и свиха надолу, та да пресекат Цариградския път и да излязат на Войниган сокак. — Оттук аз ще се отделя към телеграфната. Вашият път, господин Будинов?

— Продължавам направо! — отвърна Андреа, който бе почувствуval промяната и с цялото си държание казваше: ето ви и благосклонността, и участието, и всичко!...

Той слезе при конака, поблагодари още веднъж и се сбогува с Леге, а черните му вежди продължаваха насмешливо да се вдигат и устните му дори прошепнаха гневно, щом тръгна покрай зелената ограда: „Само да не остава от вас да чакаме!“... Не, не е хубаво, не е честно, възмути се той веднага от своята несправедливост. Та консултът ме отърва от ония побеснели кучета... Какво искам повече? Друг ще го направи ли? Но едва изминал десет крачки, и той пак се сети за важната личност, която щеше да дойде, и от идването на която щяха да следват толкова много беди... Как да научи името?... Климент би ли могъл? Или друг някой, който има допир с англичаните, който е между тях?... Друг?... Друг?... Буботинов?... Зетят на чорбаджи Мано? На Желявеца? Може би Госпожата? Защо не! У нея живее виконтесата... В съседството е болницата им... И Сен Клер постоянно ходи там... пък и другите...

Той оставил пътя за в къщи, изми се надвейнатри в двора на митрополията и както беше с калните си вехти дрехи, отправи се към дома на Госпожата, вдовицата на любимия му някога учител Сава Филаретов, сиреч към същия дом, дето преди години по първом бе срещнал апостола Левски.

В уличката към девическото училище, дето сега се помещаваше английската болница, имаше няколко празни коли, с които сигурно бяха докарвали ранени. Край тях клечаха пет-шестима османлии колари и санитарни носачи. Те злобно изгледаха Андреа, когато той прекоси уличката и приближи тясната висока къща на Филаретова. Там бяха спрели два файтона, единият познат вече на всички софиянци, файтонът на виконтесата, голям и тапициран с кадифе, с английското знаме от едната страна на капрата и със знаменцето на Червения полумесец от другата страна. Вторият файтон беше наемен и неговият файтонджия, куцият Сали, бе познат на Андреа от много години. Той се намираше в никакво родство с капитан Амир, а чрез него и с Джани бей, тъй като се говореше, че адютантът води сестра на бея, допреди войната бе налбантин, но откак го раниха и не можеше да подгъва вече крак, хвана се за нов занаят. Всичкото имане на Сали сега бе той файтон и бащата при Кюстендилската порта, дето беше и къщурката му.

Когато Андреа удари с чукалото по вратата на Филаретова, Сали се стресна на капрата и се извърна да види кой го е събудил. Той позна Андреа — много пъти бе возил брат му, доктора; и последния път до французкото консулство пак той ги вози.

— А, ти ли си? — рече той, като на стар познат. — Виж ти... Пък аз мислех, че всички са ви взели да копаете на табиите!...

И преди я нямаше в гласа му затаената острота, с която мюсюлманите говореха на раята. Но откак се върна окуцял от фронта, откак стана файтонджия, обратно на онова, което можеше да се очаква, Сали съвсем се бе променил. Той като че ли все дремеше или си мислеше за нещо и будните му часове бяха една непрестанна благодарност към аллаха, че го е оставил жив... Но погълнат от своите грижи, враждебен, Андреа само рече:

— И тук не може без хора, Сали ага!

— Тъй, тъй, Андреа ефенди! — заклати се на капрата турчинът.

— И в табора като бяхме, тъй казваха: едни са тук, казват, пък другите

са при жените си... Хи-хи!... Войната, казват, гълта! Деца трябва да се правят...

Глупак, мислеше си Андреа. Но хубаво са ви нагласили вас там... Той повече и не го слушаше, защото отвътре се зачу шляпане на чехли и някой попита кой е и кого търси. Когато му отвориха, той видя топчестото румено лице на слугинчето, попита за Госпожата и тръгна нагоре по познатата стълба, като при всяко стъпало сякаш чуваше туптежа на собственото си сърце — но не сегашния туптеж, а някогашния, когато за първи път се качваше към един нов свят на други желания и други стремления...

— Трябва да я почакаш Госпожата — говореше отдолу слугинчето. — Отиде у болницата при милостивата... Ще се върне ей сегичка, че я чака...

Той не слушаше, усмихваше се възторжено на спомените си, бутна горе открепнатата врата на салона и влезе.

Първото нещо, което видя в полумрака, беше някаква жена; стройна, млада жена, повече почувствува той, отколкото си го помисли. Тя стоеше права в насрещния полусенчест край на салона, гърбом към него и дигнала глава към осветената от отражението на прозореца картина (картина, която сам Андреа бе гледал неведнъж, защото тя представляваше пустинята на Гиза с трите пирамиди и полузаразития сфинкс — не кой знае какво произведение, но рисувано от похватна ръка, с леки акварелни тонове и много слънце). Това беше последният пейзаж на Сава Филаретов, направен седмица преди да умре в Кайро. Младата жена съзерцаваше картината, а Андреа съзерцаваше нея. Той нито се запита коя е — някоя от англичанките в болницата ли е, — само му беше приятно да наблюдава нейния източен гръб, ханшовете й, деликатно очертали се в скъпия шал, с който бе наметната... И внезапно оня, споходилият го в стаичката на Мериам копнеж пак изблика в него, един копнеж за красота, за изящество, за чистота... Не, и тоя миг ще мине мимолетно, видението, там, в полумрака на ъгъла, ще се обърне, ще стане реалност и пак всичко ще бъде по дяволите...

И наистина, сякаш почувствува по някакъв необясним начин присъствието му, младата жена отстъпи крачка от картината, излезе в светлината и се обърна.

— Извинете — рече Андреа по французки. — Аз... — Но занемя с отворена уста. Насреща му стоеше Неда, не по-малко смутена от него, и го гледаше, сякаш виждаше призрак. Гледаше го с неприкрит страх, с почуда, тъй като само преди миг, докато съзерцаваше пирамидите, пустинята, мисълта й я беше отнесла към приема в консулството... И пак го беше чула да разправя и да се смее, и да бъде такъв, какъвто тя по-рано никога не подозираше, че е...

— Трябваше ми Госпожата! — каза той, като се силеше да преодолее своето смущение, а чувствуващо, че всеки миг може да стане груб.

— Отидоха с Филип тук... в болницата... При милостивата леди — каза тя. Възпитанието й даде сили, тя първа се овладя. — Заповядайте... Седнете, скоро ще се върнат.

— Не, благодаря, вие можете да седнете, аз ще остана прав!

Колко странно, мислеше си той, тя пак ми говори на „вие“?... Дали се преструва или наистина сме вече толкова възрастни! И той я погледна. Но щом я погледна — и срещна при това погледа й, — той отново почувствува онова вълнение, което го срещна на вратата, то зазвуча като музика в душата му; и така хубава му се стори тя, така не можеше да отмести поглед от изтънченото й лице, че се ядоса на себе си. А оня ден на приема не беше ли същата? О да, тя и тогава го беше изненадала, и тогава той се беше възхитил, ала нямаше я тая неземна музика, само оживление, възбуда, опиянение, дързост имаше тогава... А сега бяха сами тук, между тези четири стени, всеки миг можеха да дойдат другите — ах, за какво всъщност търсеше той Госпожата? — ще влязат и тогава всичко ще свърши... И в някакво странно противоречие със себе си, с онова свое необяснимо желание да се измъчва сам, той каза:

— Твоя... извинете, вашия годеник, господин консул...

Тя го погледна умолително.

— Той... дължа му, може да се каже, твърде много!

— Не разбирам? — прошепна тя.

— Не беше изключено сега да съм в Черната джамия!

— В Черната джамия? В тъмницата? Но защо! — Докато питаше, докато го чакаше да й отговори, с всеки миг някакъв непознат ней страх я завладяваше. — Нещо... извършили ли сте?

— Не — засмя се той. Искаше да бъде находчив, особен, съзнаваше го. — Трябваше нещо да извърша, но не го извърших...

И с няколко думи ѝ разказа за табиите, за побоя, за откарания шоп. Замълча и я загледа упорито, та да види въздействието на своите думи (всъщност тя не е такава, каквато я мислех! Но каква е тогава, каква е?...). Ала Неда не отвърна нищо, само притискаше дланите си една в друга и безмълвно, ритмично поклаща глава.

— И какво ще стане със селянина? — попита тя най-сетне, ала виждаше се, че не мисли за непознатия, че мислите ѝ са тук наблизо.

— Вие къде живеете? Е, не знаете ли какво става с ония, които са по-нетърпеливи от другите?

Привидно напрежението между двамата бе спаднало; и звуците — замайващата музика — вече не се чуваха; но нещо се надигаше по-силно, по-мощно... Без да създава защо, той си мислеше, че тя скоро ще си замине оттук с консулата... и сега вече не я упрекваше, не я наричаше както някога с обидни имена. Само му беше тежко, тъжно.

— Признавам — каза той, — аз не обичам чужденците... Но твоя годеник... Жалко само, че толкова пази чуждите тайни! — насили се и се усмихна Андреа при спомена как бе увещавал консул да му издаде тайната. А после се сети, че тъкмо за това е тук и погледна към вратата за Филаретова. Не, и Филип ще бъде с нея! По-добре да си върви, да се маха от тая къща... Но внезапно нещо трепна в него; едно дръзко, брутално, измъчващо аз, едно неспокойно аз, което го накара да каже:

— А ти, ти чувствува ли се българка?

— Какъв въпрос...

— Отговори: чувствува ли се?

— Защо ме питате — заговори тя пак на „вие“ и искаше да отстъпи крачка назад, измъчвана от тоя негов поглед.

— Ако си истинска българка, сега можеш да го докажеш. Докажи го де!

Макар снишен, гласът му бе станал толкова оствър, че тя не свари да се учуди. Само възклика:

— Аз!...

— Ти, да, ти!... Твоят Леандър е научил от Сен Клер, че тук предстои да дойде някакъв турски големец! Името трябва да узнаеш!... Кога ще дойде? Колко резервна войска ще води?... — говореше той

едно след друго, като пристъпяше към нея, а тя, с лице, от което беше избягала всичката кръв, отстъпяше крачка след крачка.

— Но... то значи да го шпионирам! — прошепна тя, когато гърбът ѝ почти опря о стената. — Него... Та това е недостойно, Андреа!

Вън по стълбата се чуха стъпки. Той се ослуша, целият разтуптян.

— Да служиш на отечеството си е недостойно!... Прочее, не можех и друго да очаквам от вас — рече той презрително, като бързо се отстрани към прозореца. Видя как тя цялата пламна. — Сега остава да ме издадете на брат си. Или на приятелите му!

— Но вие без никакво основание!... Аз само...

Тя махна отчаяно с ръка, затърси погледа му и мълкна, защото стъпките по стълбището се чуха съвсем ясно. Вратата се отвори; в салона един след друг влязоха Госпожата и Филип.

— Ах, кого виждам тук! — плесна изненадано с ръце и радостно забърза към Андреа вдовицата.

Филип само кимна пренебрежително и потърси с поглед сестра си, та да я попита отде се е намерил тоя тук. Но имаше някаква промяна в Неда и Филип подозрително загледа Андреа.

— Минавах оттук — говореше в това време на Госпожата Андреа, без да отвърне на Филиповото кимване, още по-малко на погледите му. — От табията ида... Виж ме какъв съм!... — И той показва калните си ръкави и крачолите на и без това извехтелите оръфани панталони, разсмя се високо, неприязнено, после изведнъж се поклони рязко на сестрата и брата Задгорски, каза на Филаретова, че следобед може да намине, излезе с големи крачки от салона и бързо заслиза по стълбата.

— Какво? Да не те е закачил нещо? — стигна до него раздразненият глас на Филип.

Той мигновено се спря. Заслуша се напрегнато: какво ще отговори тя? Но тя изглежда отвърна тихо, той не чу гласа ѝ, ядоса се още повече и без да чака слугинчето, отключи сам входната врата, излезе навън и така силно я тръшна подире си, че дремещият на капрата Сали цял потрепери.

— Ой! — извика той. — Ти ли си, бе даскале!... Пък аз рекох... Не мога да ги забравя тия гюллета, пущините!...

Андреа го погледна свирепо, прекоси улицата и се втурна, без да знае сам накъде.

Маргарет Джаксън бе уговорила с Филип да я вземе към обяд от английската болница, дето смяташе да иде, та да получи интервю от виконтесата и персонала — интервю, което би придало на кореспонденцията ѝ за „ония, които продължават да бъдат герои“, още по-голяма достоверност и тежест. Но пътят тя бе срещнала консулите и другите господа, които отиваха на табиите, видя Амир и се присъедини към тях.

Обиколката продължи доста. Файтоните на няколко пъти затъваха в калта. Но дамите и господата в тях бяха много весели, много шумни. А от всички най-вече Маргарет. Тя постоянно кимаше, смееше се; оживлението така я беше подмладило, че тя не преставаше да се шегува с кавалера на фрау фон Валдхарт, и баронът, прелюбезен както винаги и много тактичен с жените, много търпелив, накрая взе да се чувствува неудобно.

— Но какво става с вас, мила Маргарет! — смееше се донейде ревниво, донейде иронично жълтокосата съпруга на седналия в един от по-задните файтони австрийски консул. — О, вие просто искате да ми отнемете барона!...

— Защо не — отвърна с нов, неудържим пристъп на радостно възбуждение Маргарет. — Аз съм свободен човек! Свободен дух!... А вие, скъпа Матилда, о... вие си имате мъж!... Така ли е, бароне? Така е, да?

Умореният вече Хирш се насили, изкара на устните си една от своите толкова любезни усмивки и като внимаваше да не засене нито едната, нито другата дама, каза:

— Вие сте права, госпожо... О, да! Безусловно сте права, що се отнася до свободата... Но днешният ден е отхвърлил вече всички скрупули, нали? — прибави той галантно, като изви към немкинята своите гъсто обкръжени от безброй бръчици очи. Макар погълнат винаги от мисълта за сделки (страст, която отдавна не бе само гонене на пари), като светски човек и като гост на консулата Валдхарт, застъпник на неговите интереси тук, баронът чувствуваще някакво

своеобразно нравствено задължение да ухажва жена му. Ухажването му не беше неприятно на Матилда. Тя също го приемаше като негово задължение и свое право. То я ласкаеше и засищаше суетата ѝ, така че шегите на Маргарет с основание ѝ се струваха вече прекалени.

Но колко далече беше от истината фрау Валдхарт! Закачливостта на Маргарет, нейното привидно лекомислие всъщност само прикриаха онова сладостно и трескаво вълнение, което все по-силно я обземаше, колчем се случеше да бъде с Амир. Тя избягваше да говори с него, рядко го поглеждаше, но това отбягване, както и всеки намек, всеки жест в действителност бяха подкана към него — инстинктивна подкана на опитна в любовта жена, която младият турчин веднага бе разбрал и на която си бе решил колкото се може по-скоро да се отзове.

От табия на табия те описаха широк полукръг, спряха във Враждебна, в Биримирци и Връбница, но времето се застуди, облаците се сгъстиха и по Берковския път те побързаха да се върнат в града, като влязоха от север през Куршумль капу.

Часът отиваше на четири, когато файтоните спряха пред английския клуб.

— Не, не ви пускаме! Ще останете да обядвате с нас! — възпротиви се решително Маргарет, щом младият адютант поиска да се сбогува и да си върви.

— Разбира се, че ще обядваме общо! — присъедини се към нея и Сен Клер. Той бе избързал да слезе от другия файтон и подаваше ръка на преуморения фон Валдхарт.

— Не е за мене такова дълго пътуване — рече австриецът. — Добре, че не ни завари дъждът... Ето, запръска!

— Тъкмо навреме...

— Е, да влизаме! — рече весело Сен Клер. — Жалко, че нашият синьор маркиз ни изостави заради семейните си обязаности!

— Но само как скочи той! — разсмя се Маргарет. — Още не бяхме стигнали консулството, и хоп!...

— Така се изплаших! — потвърди Матилда.

— Моля, влизайте, господа — наистина заваля... Дамите!

Те заизкачаха стъпалата към повдигнатия приземен етаж на клуба. Напред бяха Маргарет и Матилда, последвани от барона, който радостно душеше и се мъчеше да определи менюто. Зад тях пухтеше фон Валдхарт. Накрая вървяха Сен Клер и Амир. Времето на обяда бе

мидало, до вечерята имаше цели два часа и те очакваха да заварят помещенията безлюдни. Но за тяхна изненада около всички маси вния етаж имаше хора — седяха по двама, по трима, предимно кореспонденти, заети в разговор — така че не оставаше нищо друго, освен да се качат горе. И те тръгнаха пак по стълби; фон Валдхарт пак запухтя и запъшка.

— Хелоу!... — възклика първа изскокналата на горния етаж Маргарет и се запъти към дългата средищна маса, дето седяха хората на виконтесата и дето сега обядваха трима добре познати ней англичани. Бяха доктор Грин, млечнобялата мис Една Гордън и кореспондентът на „Дейли Телеграф“, мистър Гей, който въпреки всичките си закани все още не си заминаваше за Англия!

— Защо толкова късно?... Или може би сте подраницли за вечеря? — попита с обичайната си усмивка Сен Клер, докато чакаше ред да се измие.

Рандолф Грин дигна към него хълтналите си очи. Той не обичаше особено много съученика си и затова избягваше да го гледа или пък, като сега, дълго задържа поглед на лицето му.

— В последния момент ми докараха един дългокрак, кокалест арабин, като вас, Джордж — каза той.

— Нямате ли помощници?

— Случаят бе интересен... Не го лови упойка! А трябваше да му се отрежат и двата крака.

— О!... — изпища пребледнялата фрау Валдхарт. — Но ние смятаме да обядваме, докторе!

— Обядвайте, госпожо. И аз обядвам! — Грин отряза голямо кърваво парче от бифтека и го поднесе към устата си.

— Не, не искам мясо! — развика се Матилда на дотичалия след тях прислужник. — Дайте ми нещо... картофи... не, грах, моля.

— Госпожата е права! — присъедини се веднага към нея Хирш. — И аз не бих могъл да взема нито хапка от тия меса. Имате ли пуйка, Бепино?

Прислужникът, къдрокос италианец с хитри очички, син на Позитановия слуга Паоло, кимна и заслуша по-нататък поръчката му.

Внезапно Грин, който дъвчеше, каза:

— Да, дяволска работа е войната.

— Вие ме учудвате, Ралф! — извърна се цял към него майорът.

Докторът продължи да дъвче и не го погледна.

— Дяволска работа! — повтори той, сякаш не беше чул думите му. — Едни се стрелят... а други трябва да ги режат, да ги кърпят... А после да ядат и те!

— Ох!... Минаваме в сферите на философията!

— Напротив — рече Грин и си отряза ново парче от бифтека. — Мръсна реалност... Ще позволите ли да ви разкажа един виц, госпожо Валдхарт?

— Моля! Само да не е пак за... рязане... и...

Жабешката уста на доктора още повече се разтегна.

— Ще ви хареса — кимна той. — Един паша (вицът е местно производство, Амир, вашенски — научих го от новия ви коменданти!), та един паша тръгнал на хаджилък...

— Оставете вицовете! — прекъсна го мистър Гей. — Видяхте ли обесения, господа?

— Какъв обесен?

— Обесен!...

— Кога?... Къде?...

Сен Клер и Амир размениха поглед.

— О, господи! — развила се изплашена немкинята. — Но вие наистина сте решили да не обядваме!...

— Аз присъствувах! — каза Една Гордън. — Гей също. Тъкмо разправяхме на доктора.

— Всички кореспонденти бяха. Само вие, скъпа госпожо Джаксън!

— Съжалявам, Гей... О, как съжалявам, наистина! Това би обогатило моите впечатления... — И тя погледна към Амир, но той бе извил очи към прозореца и безучастно наблюдаваше как вън дъждът плющи.

— Не, не съжалявайте — прекъсна я Гей. — Ето, и с тоя последен случай... Моите впечатления наистина са преобогати... Уверявам ви, често ми се е случвало нощем да не спя!

— Когато се върнете в метрополията, най-добре е да се прегледате на психиатър, драги мой! — усмихна се Сен Клер.

— И ще го сторя — каза с неочеквано възбуждение кореспондентът. — Ще го сторя, дявол да го вземе...

— Ол райт!

— Нека се срамуват тия, дето нямат нужда от лекар!

Думите му прозвучаха остро, дори обидно, и за известно време всички замълчаха. Чуха се само леките стъпки на Бепино, който се изкачваше по стълбата с поръчаните ястия, и плющенето на дъждъа вън.

— Но разкажете най-сетне за тоя ваш обесен! — наруши неловкото мълчание Маргарет.

Пъргавият Бепино наслага на масата чиниите, които носеше, изтича за останалите и докато изгладнелите дами и господа обядваха, мис Гордън с неприсъща на лековатия й нрав изчерпателност разказа всички подробности на онова, което се бе случило. Тя започна направо с мосю Оливие, кореспондента на „Фигаро“, който бил донесъл в болницата новината, че на Солни пазар дигат бесилка. Но после Една се отплесна, разправи съня си, който, според нея, стоеше в някаква връзка с бесилката и че тоя сън тя съобщила още сутринта на добрата мис Пейдж, която за съжаление тая път не могла да го изтълкува правилно. Отклоненията и подробностите сами по себе си бяха любопитни и разказът може би дълго щеше да се заседи на тях, ако нетърпеливата Маргарет не попита направо:

— А кого всъщност обесиха?

— Някакъв селянин — каза Една Гордън.

— О... А пък аз не знам защо си представлявях...

— Може и да не е селянин — защити го милосърдната сестра и съблазнителните трапчинки по двете ѝ бузи затрепкаха. — Гей, нали казваха, че е руски агент! Не е изключено тогава да е преоблечен руски офицер...

— Не бъдете толкова, наивна, Една!

— Но защо, Гей, нима...

— Вие чухте там, че току-що е докаран от табиите!... Това е просто някакъв шоп...

— Табиите? — сети се Маргарет. — Капитан Амир! Майоре!...

Не е ли същият, когото ние видяхме?

— Не разбирам защо си губите времето — рече презрително Амир.

— Как — възрази оживено Сен Клер, — нека говорим! Но дали е онъ, руският агент, наистина, или е друг?... Попитайте нашия общ приятел Джани бей, драга моя!

— Ще се уверите, че беше руснак! — каза с предишната разпаленост милосърдната сестра.

— Но, Една! Чухте, че той извика по български...

— А откъде всъщност мога да знам дали е български или е руски, Гей?

— Вие ако не разбираете, други разбират, мила моя... Аз донейде вече разбирам... Големият Том от „Стандарт“ също разбира по нещо... Всичко беше много ясно, господа! — извърна се към мъжете развлеченият мистър Гей. — И всъщност не мислете, че ме учудва бесилката. Порази ме само спокойствието на този човек. Доктор Грин преди малко ни разказа за някакъв подобен случай, още по-...

— Оставете — прекъсна го начумерено Грин. — Говорете си за вашия...

— Нашия! — усмихна се горчиво Гей. — Толкова смърт вече съм видял, че... Но признавам, този ми е пред очите! Качи се, попипа така, с вързаните си ръце, въжето... Ще рече човек, опипва го дали е здраво! И представете си, сам го надяна на врата си...

— Ако не го надене той, други ще му го надянат.

— И тъй да е, капитане!... Но думите, думите бяха многозначителни...

— Какви думи? — попитаха в един глас неколцина, но между тях не бяха нито коменданцкият адютант, нито майорът.

— Които ги каза на Джани бей и на другите с него.

— Е, какви са?

— Гей, вие само изострите любопитството ни!

— Аз ги имам записани, скъпа Маргарет! Щом желаете... След това две от заптиетата потвърдиха, че точно това е казал!... Слушайте... „Аз отивам, мина ли край пъкъла, ще река там, че и вие идете, да ви сторят място.“

— Остроумно, остроумно — закима Сен Клер, докато другите се смееха. — Е, капитане, чуваш ли закъде ви гласят вашите раи?

Амир дигна презрително рамене и се ухили.

— Беят не заповядда ли още един път да го обесят?

Но фрау Валдхарт вече съвсем се отегчаваше.

— Какво смешно намирате във всичко това? — учуди се тя. — Доктор Грин, по-добре да бяхте разказали вашия вид!

Грин се бе замислил нещо, дълбока бръчка се бе врязала между дебелите му вежди и той не я чу.

— Хело, Ралф! Пак някое откритие ли? — провикна се от другия край на масата майорът.

Докторът дигна глава, срещна очите му и неочеквано каза:

— Аз трябва да вървя...

Половин час по-късно от клуба излязоха и останалите дами и господа.

Смрачаваше се. Дъждът беше поутихнал, но облаците още пониско прихлупваха града. Баронът отиде с двойката Валдхарт. Сен Клер живееше в една и съща посока с Една Гордън и за капитан Амир остана да изпрати Маргарет. Случайност ли беше това, след като и двамата силно го желаеха?

Макар че се бяха виждали вече неведнъж, те за първи път оставаха дотолкова сами и още щом го съзнаха, безмълвно, трескаво съучастничество се породи между тях. Нямаше нужда от шеги, от двусмислия. Те се поглеждаха един друг многозначително и бързо и всеки си мислеше, че обстоятелствата се слагат точно тъй, както ги е искал той.

Амир седна насреща ѝ, но тя мълчаливо му посочи мястото до себе си и той веднага се настани под надвесения гюрук, рамо до рамо, бедро до бедро.

— Карай! — извика той на файтонджията.

— Къде?...

Амир се поколеба. Къде наистина да я заведе? В дома си? Той имаше две жени и също толкова деца, а като се прибавеше и майка му, и слугите... Но къде тогава, къде? Нима се изпуска такъв шанс!... Как не беше предвидил... Може би у Халид? Не, в такова време възможно е приятели да са му надошли, табла да играят. У шурея му Джани бей има подходящо място, но Джани бей е мръсник и с него мъчно може да се излезе наглава. Той и без това искаше от Амир да изгони първата си жена, бездетната, и да остави само Есма, сестра му... Луд човек, разсъждаваше с неподходящо за мига озлобление младият капитан. Води се по ума на Есма. А той ги държи и четирите в хaremа!... Не, за у Джани и дума не може да става... Няма къде да я заведе без

предизвестие. Градът е толкова препълнен, та виж, че станал за смях пред новия комендант с тая чужденка...

А защо не в нейната къща? Ония гяури ще си затворят устата, къде ще идат!

— Карай в дома на Радой ефенди, търговеца!

— На Куру-чешме ли?

— Срещу чешмата.

Файтонът затрополи, забърза по безлюдните, плувнали във вода улици. Не се бяха сетили да запалят фенерите и макар че часът беше едва пет, мракът се сипеше заедно с дъжда все по-гъст и призрачен.

Той хвана ръката ѝ. Тя не се отдръпна. Изви се, прегърна я през рамото. Тя опря глава о неговата. Изведнъж той я сграби силно, преви я, заби стръвно устни в устата ѝ, зашари по талията, по гърдите...

— Почакайте — шепнеше тя, като едва поемаше дъх и замираше, покорена от грубостта му. — В къщи... в къщи...

По целия път от Филаретова до в къщи Неда мълчеше възмутена и обидена от обвиненията, с които тъй неочеквано я бяха обсипали. И кой го бе сторил? Познатият ѝ от детинство Андреа... Тъкмо той, който най-малко трябваше да го стори... Да ѝ каже, че е забравила народността си! Че ламти за чуждото! Да я подозре в долни мисли към Леандър! О, от всичко на света Неда най-силно ненавиждаше несправедливостта!... А той беше несправедлив... жесток и несправедлив... Колкото повече си припомняше думите му, толкова странният смут, полюшнал душата ѝ при неговото влизане, чезнеше, погълнат от възмущение и гняв.

Във файтона брат ѝ на няколко пъти я попита какво ѝ е, но повдигнала брадичка, с очи, които пламтяха и го избягваха, тя или се преструваше, че не го чува, или извръщаше разговора към мисис Джаксън, име, при което Филип забравяше чуждите грижи.

Тя не преставаше да мисли; не можеше да си обясни... Толкова да страда — и в пансиона, и тук; толкова да се измъчва и да радее за българското... А изправя се един — и то тъкмо той! — изправя се очи в очи с нея и ѝ казва: докажи, че все още си наша!... Излъжи почтения човек... человека, който те обича, когото ти обичаш... Измами доверието му и ми докажи!... А кой си, ти, какъв си ми, та ми поставяш такива нечестни условия, нападаше го тя в себе си ожесточено, сякаш бяха пак в стаята, сами, и той стоеше насреща ѝ с изкаляните си дрехи, с трескавото лице, което тъй неудържимо бе приближило нейното.

Чак когато файтонът спря пред дома им (с крайчеца на окото си тя неволно огледа дали той не е на някой от техните прозорци), нещо в нея се разколеба... Без да съзнава защо, Неда се замисли изненадана, тръсна глава да прогони тия неопределени, неясни мисли и тогава именно към възмущението ѝ, към обидата и гнева се притури и никакво огорчение. Огорчение, което беше по-мъчително от всички други чувства.

Ядосана на себе си, тя слезе от файтона, без и да Погледне Сали, и докато брат ѝ му плащаше, задърпа силно ръчката на звънчето. Отде

наистина бе дошло това огорчение? Не се чувствуваше виновна... О не! Ала думите на Андреа внезапно бяха започнали да означават за Неда, че е подозирана от сънародниците си. Мъчително усещане наистина! Подозирана... Тя, която винаги и във всичко беше така честна, така откровена... Той го бе казал направо, без задръжки, такъв си е... Но те — другите, които мълчат и които тя така рядко среща, — те сигурно мислят същото и сигурно същото говорят помежду си за нея... Само те ли? А мадам Франсоаз въпреки цялата ѝ благосклонност напоследък? А чужденците тук, които може би гледаха на чувствата ѝ към Леандър като на някаква хитра и безскрупулна уловка?... Да, това трябва да отбия мислеше си разтърсена тя. Да докажа, да! Да докажа, че и аз имам достойнство... Че моето достойнство на българка... възпитанието ми, културата... че те са равни на техните... Както аз съм равна на Леандър! Тъкмо това: равна!... А Андреевите доказателства — тъй непочтени, тъй безсмислени, — о, те могат само да ме унижат още повече в собствените ми очи, каза си тя, докато слушаше бързите, приближаващи стъпки от другата страна на портата. Но от тия мисли нито възбудението ѝ, нито горчивината преминахаха.

Отвори баща ѝ. Нещо променено имаше в него, нещо радостно и тържествено. Той широко разпери дългите си ръце, сякаш още тук, на улицата, искаше да я прегърне, и викна, като я гледаше с умиление и гордост:

— Голяма новина, Недке!... Поканиха ни... Най-сетне — слава богу!...

— Кой? За какво...

— Консулт, дъще!

Сякаш някой бе подслушвал мислите ѝ, сякаш ги повтаряше.

— Влезте... влезте! Ще я бъде, Филип — ясно ли ти е! Ще я бъде!...

— Но какво?

— Не разбирам — рече и сестра му. — За първи път ли ни канят!

— Е, това е друго... Друго е!... Баща ви ги разбира тия работи!

— Кажи по-ясно! — настоя Филип, който все поглеждаше към прозорците на пристойката, та да разбере дали се е върнала Маргарет.

— Бе, какво ще го разправям... Срещам го напреди... консула де, срещам го напреди при телографчийницата на Кафене Бashi и той веднага: отдавна искам да ви запозная с майка си, господин

Задгорски!... Заповядайте, казва, следобед на кафе у нас... С госпожицата, разбира се... Със сина... Тоя път мене кани! Значи работата е узряла!

Той сам, сам е поканил татко! О господи!... И може би днес вече ще се реши, мислеше с разтуптяно сърце Неда, докато слушаше радостните слова на баща си и вървеше по пътечката към къщи. Ах, как искам да чуе това оня... И всичките... Да разберат, че не аз... че аз не гоня Леандър... Че той като равен с равна...

Внезапно тя се сети, че любимата ѝ зелена рокля, която би трябвало да облече, не е гладена, и това я разтревожи. Тя се попита още кои ръкавици да сложи, коя шапка — мислите ѝ стихийно се устремиха в тая посока, грабнаха я и я откъснаха от всичките предишни грижи.

Те пиеха кафе в Зимната градина на консулството, хрускаха ореховите сладки на мадам Франсоаз и разговаряха. Вън дъждът плющеше.

Разговорът им всъщност почна от комплиманта, който старата дама направи на Радой. Приличал на техен познат прочут писател в страната, им — Флобер. Флобер!... Флобер?... Да, Гюстав Флобер!... Радой не бе чувал такова име и въпреки пояснението на сина му, който му превеждаше, за него то продължаваше да не означава нищо, но той кимна поласкан. А си мислеше: дявол знае дали приличам или не, ала щом настояваш... Затова пък и Неда, и Филип бяха чели някои от книгите на писателя. И разговорът пламна, оставяйки Радоя настрана...

Консулът разказа за последната си среща преди шест години с прочутия човек. „Бащите и на двама ни бяха лекари, добри приятели — обясни той. — Но разликата в годините! И това, че всеки от нас тръгна по различен път... Да, бяхме се отчуждили. Но вие не познавате Гюстав! О, той веднага хвърли мост и над годините, и над славата“ — прибави не без самодоволство Леандър. А после се впусна в един съдържателен и много интересен разказ за своето последно гостуване в Круазе, което, уви, свършило твърде трагично... „С един от ония страшни, разтърсващи пристъпи на епилепсията, от която клетият

Гюстав страда още от младини!“ — заключи той и на лицето му можеше да се види как спомените един след друг мятат своите сенки.

Думите му силно развълнуваха Неда. Докато Филип превеждаше на баща си разказа на Леге, тя заговори за Ема Бовари, героинята на Флоберовия роман, който й бе направил най-дълбоко впечатление (бе го чела тайно преди години в пансиона).

— Аз наистина и досега не мога да кажа какви чувства будеше у мен тая нещастна Ема! — говореше тя увлечено, със страст и се извръщаше ту към Леандър, ту към майка му. — Такава мъчителна жажда да се махне... да остави зад себе си пошлостта на провинциалния свят... Свят на аптекаря Оме... на хитрия търговец, който непрестанно я изнудва... Лъръо ли беше? Забравих вече имената...

— Напротив! Учуден съм, че така добре си спомняте... Лъръо, да!

— Да... тия двамата... И особено мъжът й... Доктор Шарл Бовари! Неспособен, бездеен... пуст. И толкова скучен, толкова затъпяващо еднообразен... О, човек не може да не ѝ съчувствува! Но не може и да не я осъжда... Защото колко е измамно и призрачно онова, което постига Ема с цената ма цяла верига низости и престъпления... Докато сама се наказва накрая! Един Рудолф, нали? С неговия камшик със златна дръжка. И другият, студентът...

— Леон...

Но тя нямаше нужда от неговото подсказване, усмихна му се да благодари, а очите ѝ я издаваха... Щастлива, че я слушат с толкова внимание; горда, че ѝ се удава възможност да докаже...

— Този пък Леон всъщност е човек без всякаква дълбочина... Празна душа. Един страхливец в любовта! — неочеквано каза тя и последните ѝ думи изненадаха както самата нея, така и Леандър. За миг той занемя, загледа я, сетил се смътно за нечии думи — намек или предупреждение... Без да разбира защо, тоя израз, така образен, съдържателен, му се струваше недостоен за нея. Припомни си, че той повече отива на Марго — и се възмути от себе си, дето си е позволил да ги сравни.

Но мадам Франсоаз беше очарована. Тя плесна сухите си ръце и възклика:

— Колко хубаво го казахте, мила! Ние, жените, винаги сме предпочитали да изгорим в огъня... О младост! Младост!...

— И все пак не мислите ли, госпожо, че мъчителната съдба на Ема Бовари е и многозначителна?

— Многозначителна?... Да, да... Może би! Но в какъв смисъл, мила?

— Искам да кажа... Това е съдбата на една жена! Викът... правото на една жена... да я признаят за човек... За равна!

— О!... Но вие... Вие, скъпа моя... Разбира се, че съм приятно изненадана! — рече най-сетне мадам Франсоаз, като бързо, с оживени очи поглеждаше към сина си. — Признавам, не очаквах да чуя тук... в такъв град... Наистина, това трябва да го напиша на госпожа Тюрго! (Госпожа Тюрго, гордостта на старата дама, беше една от известностите на Париж, страстна боркиня за равноправието на жените.) А може би ще се удаде случай това да стигне и до ушите на господин Флобер? Нали, Леандър? Как една тукашна...

Синът ѝ почувствува, че тя може да каже нещо неуместно, и побърза да я прекъсне:

— Вие забравяте, че госпожица Неда е израснала във Виена, мамо... Знаете, че тукашният живот съвсем не предполага такива феминистични идеи... О, разбира се, господин Задгорски е един напредничав човек — поправи се веднага той. — И аз се радвам... да, щастлив съм, че така... така... широко, съвременно сте възпитали дъщеря си, господине! — прибави по турски консултът, като ръкомахаше на удобно разположилия се в креслото Радой и правеше с очи знак на Филипа да преведе по-напространно смисъла на разговора им.

Ала преди още Филип да го стори, мадам Франсоаз погледна към часовника и изплашено извика:

— Но, за бога!... Какво се е случило със семейство Позитано!... О, наистина започвам да се беспокоя!...

— Może би в последния момент е станало нещо непредвидено — каза Неда, недоволна, че старата дама бе изместила разговора тъкмо сега.

— Чудно защо имам някакво предчувствие... Леандър, да беше пратил файтонджията? Вече цял час!

— Но просто дъждът ги е забавил, мамо!

Сякаш да се оправдаят думите му, звънчето на входната врата задрънча и Сесил (тя стърчеше досега при балкона и гледаше как святка по насрещните покриви дъждът) се втурна подир появилия се отнейде Жан Жак, лакея, който прекосяваше предния салон, запътил се да отвори.

— Те са!... Чичо Виторио и леля Джузепина! — извика сияеща малката, щом изтича назад.

И наистина веднага след нея в широкия портал между двата салона се появиха съпрузите Позитано. Маркизата, с цяла глава повисока от мъжа си, строга, все още хубава жена, беше в следобедна тъмночервена рокля, която, уви, не можеше да прикрие пълнотата ѝ. Дребничкият маркиз както винаги бе оживен, неспокоен, с разперени ръце и мустаци, целият в усмивка.

— Много... много извинения! — извика веднага той, щом пристъпи към масата. — Отвлякоха ме... О мадона! Как можах да се оставя на тая банда... И бях наказан, уверявам ви! Не, не, излишно, е да ме наказвате и вие — говореше Виторио, като весело въртеше маслинените си очи и се здрависваше и целуваше ръце.

— Но кой ви е отвлякъл? Каква банда? — попита сред смеха на мъжете мадам Франсоаз, щом всички се разположиха около масата и Жан Жак се зададе с кафето за новите гости. Тя не забравяше в каква страна се намира.

— Кой? Майорът!...

— Майорът?

— Майор Сен Клер, госпожо!

— О, такъв, мил джентълмен... Вие се шегувате, разбира се!

— Ако това наричате шега!

Той се извърна оживено към Леге.

— Ти наистина имаше щастие, че се върна навреме от обиколката, Леандър!

— Все пак не разбирам... Тъкмо ти да се оставиш, Виторио!

— Но когато той има такава съюзничка като мисис Джаксън, драги... Знаеш я мисис Джаксън!...

— Разбира се, че мисис Джаксън! — каза жена му.

— Миличка Бепина! — И маркизът направи с ръце молебствен жест като в никаква трагедия.

Всички се разсмяха, дори и Радой, комуто Филип, чул името на американката, не успя да преведе.

— Мисис Джаксън! — повтори с нов подем на словоохотливост Виторио, а може би и с неосъзнато желание да дразни жена си. — Тя беше в такова добро настроение... Да вървим! Да обикаляме! Да наблюдаваме!... И баронът... И оня, Амир, който се е залепил за нея... (Неда погледна към брат си и видя, че е пребледнял.) Може ли аз да развалям компанията? Трябва ли да бъда обвиняван за *такова* нещо?... Обикаляхме табии... села... Добре, че се развали времето. Инак виж, че американката рекла там да спим! — заключи той с облекчение и отново смях изпрати думите му, ала тоя път и синьора Джузепина, и Филип Задгорски се смееха принудено.

Затова пък най-шумен от всички беше Радой.

Издокаран в черния си костюм, с рубинена игла на връзката, със седефени копчета на ръкавелите и със златен ланец, той седеше между децата си, точно срещу мадам Франсоаз, кимаше, усмихваше се, беше горд и благодарствено разнежен, че е тук, сиреч, че и най-съкровените амбиции на живота му се осъществяват. В същото време той не преставаше да бъде нащрек, не изпускаше от зоркия си поглед старата дама.

— То хубаво, че сте се върнали — каза той, колкото да се намеси в разговора. — Тежко им сега на ония, дето са по табиите на тоя дъжд!

— Остави... Не ги занимавай с тях — подшушна му Филип, загубил и без това настроението си. Той смяташе да не превежда бащините си думи, но Позитано побърза да покаже знанията си по български език.

— Да, да... Много прав ви, господин! Още не валяло... да ги върнат трябвало... Но вярвам не ми се... Да? Разбира?

— Разбираам! Разбираам... И мен не ми се вярва — съгласи се веднага Радой, поласкан от вниманието на дребничкия смешен маркиз. Всъщност, като търговец, който неведнъж бе пътувал из империята и в централна Европа, Радой не беше неопитен в езиците. Той говореше на турски като османлия, знаеше по някоя и друга гръцка дума, но гордостта му беше немският език, учен на място, при многократните му престои във Виена — хубавата Виена, с която го свързваше не само учението на дъщеря му, но и фирмата за тънки вълнени платове Майерхоф и Шведа, години вече представлявана от него в цялото

софийско мютесарифство, та чак до Пловдив и до Ниш... Но нито Леге, нито Позитано разбираха немски. А на турски, кой знае защо, и двамата твърде рядко се изразяваха.

— Но ти, приятелю, наистина говориш по български — изненада се Леге. — Признавам, в това отношение аз съм закъснял!...

— За тебе — непростимо, да! Е, госпожице Задгорска? Каква учителка сте вие! Аз да имах такава учителка...

Неда се изчерви. Но не се смути.

— Господин консулът вече доста знае.

— Може да се каже, че разбрах разговора ви. За табиите говорехте. Да? Че би трябвало навреме да върнат... А пропо! — промени се внезапно и помръкна бодрото му изражение. — Сигурно сте минали с файтоните край бесилката на Солни пазар?

— Бесилка!... Не, ние влязохме през Куршумълъ капу... по Говежди пазар... Доколкото знам, тая сутрин на Солни нямаше никаква бесилка!

Не само по лицето на италианеца, по всички лица, като се изключи Радоевото (той и не подозираше за какво говорят), се бе изписала изненада, при едни тревожна, при други любопитна, при трети примесена със страх.

— Но ти не си ми казал нищо, Леандър! — изохка мадам Франсоаз. — О, господи! Започнали са вече да бесят!...

— Бесенето тук си е нещо обикновено, госпожо! Не, не бойте се, няма да стигне до вас!...

Този път никой не се засмя на шагата на Виторио. А и шега ли беше?

— Кого? — подкани той замислилия се Леге.

— Обесен ли? Та как не сме чули ние!... — обади се в същия миг и Радой, който бе разбрал най-сетне за какво говорят.

— Аз прочее не съм го видял. Господин Оливие беше тук, малко преди да дойдете вие. От него научих, че е ваш сънародник, българин — каза на един дъх французинът, избягвайки очите на побледнялата Неда.

— Но кой е?... Какъв е?... Защо?

— Ти го знаеш, Виторио. Оня от табията!... Тая сутрин...

— Андреа Будинов?! — изпъшка с неизнаваем глас италианецът и бавно се надигна.

И друг някакъв глас — задавен, безсмислен — се притури към неговия — Нединият глас, — но смайването на всички беше така голямо, та никой не я и погледна. Филип, мадам Франсоаз, синьора Джузепина и дори притичалата Сесил, дори Радой, чул името на съседския син, всеки искаше да попита, да разбере: сигурно ли е? Същият ли е?... Какво е направил?... Не, не може да бъде, не може да бъде!... Такава жестокост... Толкова млад... Клетият... нещастникът... За миг съчувствие и страх, и прикрито злорадство, и ням ужас се заплетеха в един възел — и всеки искаше да знае, а никой не слушаше. Докато най-сетне Леге не надвика всички.

— Но от къде на къде Будинов? Не съм казал нищо за брата на доктора!

— Нали него бяха арестували — възрази с облекчение италианецът.

— Е да, но пуснаха го. Дори аз сам го доведох в града!

— А за кого тогава?

— Оня, другия, селянина... Обесен за назидание! Съжалявам, много съжалявам!... Трябаше и за него да се застъпим, драги Виторио... Тая мисъл просто ще тежи на съвестта ми... Оливие разправяше, че селянинът се държал така хладнокръвно — смяял всички!... Дори нещо извикал в лицето на Джани бей, което го вбесило!...

Позитано взема от масата цигара, запали я, обви се в дим и чак тогава каза:

— Да, дами и господа! Свидетели сме на събития... на мъки и страдания, каквите изглежда всеки народ трябва да премине... Да, да, изглежда това е цената, която трябва да се плати...

— Кървава цена — обади се неочеквано мълчалият почти през цялото време Филип. А когато другите го погледнаха учудени, той повтори: — Кървава цена, уви, прекалено висока за онова, което може би ни чака...

Как, нима ще почне пак с неговите теории за широките пазари и голямата политика?... — питаше се изтърпналата от това, което слушаше, Неда. Нима и тук? И в такъв миг?... О, как е противно, как е противно в такъв именно миг!... И наистина, попаднал пак на любимата си тема, брат й подхвани да говори за загубите и за опасностите, които предстоят, ако „с цената на тая кървава война се

дойде най-сетне до никаква зависима и жалка държавица“, но засрамена, отвратена, Неда не го слушаше. По никаква странна нужда мисълта ѝ отскочи към Филаретови. Тя живо, мъчително си представи Андреа — представи си го с ужаса, който за миг бе изпитала при споменаването на името му от Позитано... Не, още беше в устата ѝ вкусът на тоя ужас. И чак сега разбираше какво означава неговото арестуване. Тя искаше да мисли за Леандър, който го бе спасил, но и благодарността ѝ бързо бягаше... И тя пак оставаше сама срещу Андреа и си казваше, че ако той наистина е несправедлив към нея, нима тя е справедлива към него?... Да му докаже, да му докаже — колко повърхностно, колко наивно беше гледала тя на неговите думи. А ако той не иска *онова* сведение за себе си? Ако то не е просто едно доказателство, а е нужно... Нужно? Нужно, кому?... Тя се досещаше, а все избягваше да си го каже. Едно... едно само беше положителното — в тоя час, в тия миг, ако наистина е българка, тя трябва да реши: с Филипа ли, с Андреа ли?... С Леандър, каза нещо в нея, с Леандър! — Не, това е друго... Друго, какво друго?... Та ти ще трябва да го измамиш! О, той би ме разбраł, ако знаеше... Той е най-добрият, най-благородният...

Гласът на маркиза, любезен и ироничен, беше прекъснал разпалената реч на брат ѝ.

— Да, да... Вашите тъй интересни мисли ми са познати, господин Задгорски!... Само едно ме изненадва...

— Какво именно? Ако мога...

— О, не!... Чудя се, любезни мой господине, защо всъщност ви е нужно и тук да развивате тая теория?

Филип най-първо не разбра какво намеква той, после изведнъж пламна.

— Аз застъпвам своето дълбоко убеждение — каза той сухо, ала гласът му едва сдържано трепереше и Неда знаеше, че в душата си той вече мрази италианеца.

— Оставете!... Много задълбочихме — каза Леге, както винаги готов да предотврати всяко усложнение. — Предлагам да говорим за нещо по-приятно...

— Може би вие, Леандър, имате да ни съобщите нещо, което е наистина по-приятно! — каза Джузепина и размени с мъжа си поглед.

— О да, да! Чакаме! Чакаме! — развила се, подсетен от този поглед, Виторио.

Но за какво говорят те? Какво чакат?... И защо поглеждат към мен?, питаше се развлъната Неда. Ето и той!... И тя също чакаше, предсещайки, че сега е именно мигът. Но не беше смутена. И не беше изплашена, както си мислеше, че ще бъде.

— Е, мамо! — каза Леандър. — Ваше право е. Нали за това дойдохте от Париж!

За миг очите на мадам Франсоаз се разшириха, но тя скоро намери най-приятната си усмивка, намести я на хълтналата си уста и каза, като умело местеше поглед от Неда към баща ѝ и към Филип:

— Не съм очаквала — каза тя, — че ще търся съпруга за сина си с преводач, но... моля ви, предайте на баща си: моят Леандър ще бъде щастлив...

— О, колко сте старомодна, бабо! — развила се изникналата изневиделица Сесил. — Че татко и леля Неда отдавна се обичат...

И като хвана ръцете на двамата, тя ги задърпа един към друг, така че Радой и без преводач веднага разбра за какво ставаше дума.

Беше тъмно вече, но благодарение на позволителното, което майор Сен Клер отдавна бе дал на Филип (същото позволително за свободно движение из града по всяко време, каквото имаха всички чужденци), семейството Задгорски безпрепятствено се връщаше в къщи. Бяха пак с файтона на Сали, който ги чакаше през целия им престой пред консулството; и тримата развлънани, възбудени; синът и дъщерята погълнати от мисли, които не искаха да споделят, бащата, напротив, кипящ от желание да говори, да говори непрестанно.

— Сега вече върви ни стигай! — казваше той, като палеше цигарата си от цигарата на сина си, а в очите му червените огънчета блестяха. — Хаджи Мано... Пешо Желявеца... чорбаджи Теодоси... Трайкович-Мрайкович... Ехе... След седмица Недка ще се сгоди и по нашенски... със софра, както му е ред — така искам аз, нека се знае!... Че то днескашното, извинете, но какво беше? Пиеш кафе — и годеж!... До месец ще я омъжим... Чуваш ли, за теб приказвам!...

— Чувам, татко.

— Чувам, татко! Бе, какви сте хора... Аз не мога да стоя на едно място... А тя: чувам, татко! Да не би да не се радваш?

— Радвам се.

— Радва се... Само как го каза... Филип!

— Какво, тате?

— И тоз... Добре, мълчете. Спете!... Пък аз като си помисля за утре... Ще тръгне из чаршията: така и така... На бай ви Радой щерката станала консулта!... Война ли? Не искам да знам войната... и дотук да стигне, прибираме се в консулството — и това е! Нас да не закача.

Той помълча, почака. Но Филип пушеше, а Неда гледаше с широко отворени очи към далечните фенери.

Той подхвани отново:

— Пари — имам; име — имам... Търговията ми върви... Но достатъчно ли му е това, мислите, на человека? Ех, деца... Да ви настаня аз на добро място... Ти за консул, дъще... Филип, и ти да си намериш някоя... да ти отива на положението, на образованието... Ето, това е то! А после да става, каквото ще!... Тоя глупак, дето се е оставил днеска да го обесят... Език мой, враг мой! — тъй гласи пословицата. Кой го знае какви ги е дрънкал.

— Моля те, татко!

— Е добре, добре...

Той замълча, донейде засегнат от тяхната необщителност, а в себе си казваше, че те още са млади и че не разбирах какво значи във времена като тия да се сродиш с французкия консул. Но не, Филип не е толкова непрактичен. Макар че той пък на думите си няма мярка.

— Ти... не разбрах, нещо там с италианеца се посдърпа май? — попита Радой недоволно, като се взираше в лицето му.

— Остави го — рече раздразнено Филип. — Неслучайно Сен Клер го нарича русофил... Няма да се учудя, ако излезе накрая руски агент!

— Е, е... Да излиза, какъвто си ще! Ти гледай да бъдеш добре с всички... Слушай! — наведе се Радой към него и зашепна, та да не стига разговорът им до файтонджията. — Ония там твоите... много-много вече да не ги разправяш! Че видиш ли какво става! Отваряй си ума! — прибави той строго, заплашително, забравил за миг доброто си настроение.

— Виждам по-добре от теб. Не ме поучавай!

Радой примигна, изненадан от резкия му тон, ядоса се, озлоби се, каза едно: „Какво?... На баща си ли говориш така?“, но после предишната му веселост пак се върна и той рече поучително, като размахваше в тъмнината дългия си показалец.

— Светът се люлее, момче!... Една планина ни дели, помисли си!...

— Англия никога не е губила.

— Не я знам губила ли е или не е губила, но е далеч. А пък войната, тя е ей там, в Орхание!... Нали ти разправяше, че махнали Мехмед Али? Да не мислиш, че е от хубаво!... И ти, Недке, чувах те напреди все разпитваше нещо твоя консул... Какво там ти разправяше?... Сюлейман паша... Сюлейман паша... Нали не ви разбирам по французки.

— Сюлейман ли? — дигна към нея глава Филип. — Главнокомандуващият? Какво с него?

— Нищо — каза тя.

— Как нищо? Нали сте говорили?

— Może да сме говорили — каза тя, лъжеше го и го гледаше право в очите, без да трепне. — Не помня...

Нещо в гласа ѝ се стори чуждо на Филип, смътно го засегна и той щеше да я попита защо е такава, когато файтонът изви покрай чешмата с трите чучура и спря пред тях, точно под фенера.

— Я! Портата отворена! — рече ядосано Радой. — Слизайте де!... Ама дядо ви вече съвсем взе да изкуфява. Ще ни оберат...

Той не завърши думите си. Някой стоеше гърбом в сянката на отворената врата и когато той някой се извърна, и тримата видяха, осветено от фенера, мургавото лице на капитан Амир. Зад него, загъната само в пеньоара си, Маргарет Джаксън го изпращаше.

— Я, че слука! — каза турчинът, приближи, блесна с очите си и упорито ги спря на Неда, която слизаше от файтона. — Тъкмо се чудех как да си ида...

Той кимна на мисис Джаксън, измърмори нещо за сбогуване, което Радой не разбра, и едва изчакал девойката да слезе, с един скок се озова във файтона.

— Карай, Сали! — извика той.

Сали изплюща уморено с камшика и разтърси поводите.

Амир се отпусна на седалката, облегна се и се изпъчи горделиво. А очите му още един път се спряха на изплашената от тая неочеквана среща Неда и той незабележимо се усмихна.

— Лека нощ, бей! Хубави сънища! — закланя се след файтона Радой и се подсмиваше на свой ред, и ругаеше в ума си, докато синът и дъщеря му, всеки посвоему смутен, тръгнаха към отворената порта, дето бе потънала Маргарет.

У съседите Будинови старият Слави също се беше разнежил. Като се боеше да не издаде чувствата си, защото въпреки привидната си строгост в душата си той беше свенлив човек, Слави сумтеше, мъмреще малкия Славейко безпричинно и се показваше най-строг към Андреа, сиреч към оня, който беше причина за разнежеността и за вълненията му. Помисля ли какво е могло да стане, косите ми настръхват, казваше си той, колчем разговорът свърнеше към днешното произшествие на табиите.

— Стига, Коста! Стига си разправял... Стига разплаква майка си! — извика най-сетне Слави. — Нали си го знаем... Луда глава! Ще има да пати!...

— А какво трябваше да направя, според тебе? Като ония пъзловци ли! — сопна се Андреа, хвърли ядосано вилицата и се дръпна назад в стола си, тъй като те бяха в кухнята и вечеряха. — Клетникът, той и тъй остана сам... Те са виновни за смъртта му, те!

— Ами оня пъпчив чауш! — развика се Коста, възбуден, че тъкмо той разказа за табиите, защото Андреа през целия следобед не бе продумал нито слово. — Ами кривокракият... И Амир, дето се изтърколи...

— То е друго! Те са си такива.

— Андреа е прав — каза Климент и внимателно обърса с кърпата меките си мустаци. — Ако там всички наши се държаха разумно, тактично... Имали сте такъв шанс с консулите. Трябвало е вкупом да заявите — така и така... И тогава би се обяснило!... Щеше да се размине.

Коста веднага кимна.

— Вярно, трябваше, ама на!...

— Трябвало — сви презрително вежди най-младият брат. — Лесно се говори оттук! А да ги видиш как побягнаха — същи овце!

— Стига, казах! Стига!... Хайде, жено, прибирай!

И Слави се прекръсти, надигна пълното си набито тяло, стана от трапезата и се запъти за малката собичка, дето обичаше да пие кафето

си след вечеря и да попрегледа дюкянските сметки. Андреа и Климент се качиха в своята стая и Коста, който други път оставаше да помага на жените, сега, увлечен, тръгна с тях.

Какво е щяло да стане, мислеше пак Слави, докато разлистяше тефтерите си, и някак механично, по навик отмяташе едно или друго число. Щяла е да стане една... Ох, момчета, момчета! Господ добър ум да ви дава... Ще се поболее майка ви от грижа. Че и аз ще се поболея с нея... Той затвори тефтера, свали очилата си. Бялата му коса, черните мустаци, цялата глава, та и ръцете някак замислено, по старешки трепкаха в прихлупената светлина на окачената над него лампа. Какво още ги чака в тия времена?... Не, не можеше сега да се занимава със сметки. Не го сдържаше на едно място. Той сви цигара, но не я запали, а стана.

— Къде? — посрещна го на вратата жена му. Като нямаше вече от кого да крие сълзите си, те отново бяха бликнали.

— Е стига де! — скара ѝ се той. А като мина край нея, сложи за миг ръка на плещите ѝ и някак неловко я погали с дебелите си пръсти. — Нали се е разминало... Да благодарим на бога, че то в тия времена — виждаш!... Ще изляза малко на двора да изпуска един тютюн — рече той.

— Наметни се — обади се тя от стаята.

Той се наметна пипнешком с някакво палто и тръгна по тъмния коридор, но отгоре, от стълбището, се зачуха гласовете на синовете му и той се спря, заслушан в тях. Тоя, най-високият — разбира се, че е пак на Андреа... Какво вика? Оттук Слави не можеше да свърже думите му... „Ние трябва“... „никой наготово“... „Русия... Русия, я!“... „Столица“... „и тримата“... Тримата? Нещо да не са намислили? — трепна той изплашен. Ала гласовете горе затихнаха и Слави напразно се ослушваше. Стоеше в тъмнината с незапалената цигара в уста и не помръдваше. Желанието му да излезе на двора, да се разведри и разсее се бе сменило от неосъзната, тревожна нужда да разбере, да знае какво уговорят те. Той изхлузи чехлите си, намери пипнешком парапета на стълбата и като се държеше в него, бавно, внимателно се заизкачва. Само да не излезе Женда да ме види, или старата... Ставам за смях, мислеше си Слави, засрамен от собствената си постыпка. Но не се спираше. И колкото приближаваше вратата на стаята, толкова повече

се боеше, че ей сега ще чуе нещо страшно, нещо, което ще обърка спокойствието и живота на всички тях.

Горе, на площадката, се спря и пое дъх. Гласовете вече се различаваха съвсем ясно. Говореше Коста и, кой знае защо, Слави си го представи излегнат на Андреевото легло, малко на една страна, че върти по навик глава и се усмихва.

Той казваше:

— Тя, нашата, няма да е като турската държава... А щом няма да е като турската, тогава значи, че ще е съвсем различна.

— Дрън-дрън!... Кажи как си я представяш! Ти Турция за държава ли я четеш!...

— Не даваш на человека да помисли, Андреа!

— Е, да мисли тогаз... Само нека измисли нещо по-умно!...

Слави вече виждаше цялата стая... Леглото скръцна — Коста се е надигнал и върти смутено — усмихнато глава. Насреща, в стола, ще е седнал Климент и сигурно смуче лулата си. А Андреа както винаги е прав, ето, стъпките му се чуват... Но за какво говорите вие, синове?, недоумяваше бащата. Какво решавате вие?...

Гласът на Коста отново се чу:

— Да ви кажа правичката, не съм мислил по-рано. Само по въстанието един път. Не, всъщност често съм си мислил. Да сме свободни е важното!... Да няма кой да ти седи над главата... За жена си да си спокоен... На черква ли искаш... или с приятели да се събереш... или дюкяна си да отвориш — ти да си господар. Таква държава трябва да е...

— Ей, че го рече и ти! Черкви, дюкяни... Само туй ли ти е в ума?

— Защо да не ми е в ума, бе Андреа? Хайде, ти с черквата може да си скаран, ама за дюкяна — какво? Кой ще ни храни? Че аз семейство имам, син... Аз...

— Аз! Аз!... Хубаво де, разбрахме!... Мисли си за дюкяна.

— Не виждам защо се карате — дойде спокойният глас на доктора и старият Слави, свикнал да му се доверява във всичко, почувствува и сега успокоение. Не, не кроиха нищо те!... Мечтаеха си как ще бъде българското, какво го искаха да бъде... Ала той пак не се помръдна от парапета. Подслушваше, но не изпитваше вече срам. Дори и тревога не изпитваше. Радостно вълнение го бе завладяло, бащинска

гордост, умиление. Очите му влажнееха. Той ги отри, а си мислеше: всичко ще е добре; само да дочекаме, да доживеем, момчета...

Спокойният, уверен глас на Климент говореше:

— Най-важното за едно държавно устройство е правовият ред!... Конституция, парламент, разделение на властите... Законодателната власт да кове законите съобразно волята на избирателите; изпълнителната да ги прилага; съдебната власт да контролира и да наказва! Това е съвременната държава, по-точно идеалът на съвременната държава!... Наше предимство ще е, че ще почнем отначало! — каза той и извиси глас или пък се беше извърнал в стола си насам, защото Слави, превърнал се цял в слух, съвсем ясно го чу. Той не разбираше какво точно се крие зад всяка дума, нито разбираше истинския смисъл на тъй много цененото от най-големия му син разделение на властите. И ако го попитаха, също като Коста и Слави чистосърдечно би казал какво е нужно на человека, та да се чувствува наистина свободен. Но любимецът му, докторът, най-ученият между синовете му, не можеше да не знае и не можеше да говори необмислени неща. Слави и сега се доверяваше нему, не на Коста, не на себе си; той с готовност би повтарял неговите думи навсякъде (но това едва ли щеше да се случи, защото Слави беше предпазлив и недоверчив човек).

А ето, че Климент продължаваше:

— Равенството — каза той — е понятие не само юридическо, но и нравствено. Както всеки човек има право да живее, да обича, да има семейство... Така и правото да се чувствуваш... не, не само да се чувствуваш. Тази не е точната дума... А да бъдеш равен на другия... Да, това е един неотменим, свещен закон на естеството... Спомни си, Андреа, за великата французка революция! Как тя прокламира правата на човека и гражданина...

— Остави я ти сега французката революция! Кажи ми...

— Какво?

— Кажи, в бъдещата наша държава и сегашните туркофили ли, и сегашните ли — и те ли ще имат равни права с нас?

— Това е друго.

— Не, не. Отговори ми направо!

— Е, щом настояваш... Добре. В една правова държава...

— Ти пак: правова държава! Аз те питам...

— Не ме прекъсвай тогава! — рече ядосано Климент и се раздвижи в стола си. — Да. И престани да крачиш... и да заничаш все из тоя прозорец... Дявол да го вземе, какво толкова ги гледаш там?!

— Моя си работа!

— Твоя... но се излагаш. Каеш ги да се чувствуват още по-важни... Човек, братко, може да ненавижда някого, може да го мрази, но в постъпките си той е длъжен да се издигне над личните си чувства.

— Моите лични чувства... са си мои! Кажи, каквото те питам за чорбаджиите?...

Ей ги, че се скараха, разтревожи се старият Слави. То кога ли се е започвал разговор с Андреа, без да е свършвал с разправии и дандани... И какво ще му прави толкова честта на оня пладнешки разбойник да му гледа в къщата! — все повече недоволничеше той, сетил се с озлобление как сутринта тъстът на Радой пак бе приюткал неколцина купувачи едва ли не от вратата на собствения му дюкян.

— Ти току-така няма защо да поставяш чорбаджиите в един кюп — рече Коста. — Какво ти е направил например бай Димитър Трайкович? Напредничав човек. Или хаджи Коцев? Ами че той е брат на Госпожата!

— Изреждай, изреждай!... Що не оправдаеш и хаджи Мано! И хаджи Теодосие... И оня, архимандритския... Мютесарифски ибрикчии!... Сложи и нашия съсед — макар че той не е от простите чорбаджии, той политика с чужденците върти; платове внася — деца изнася...

— За чорбаджиите и изобщо за вината на нашите туркофили законът ще си каже думата — намеси се докторът. — За това са парламентът, съдебната власт. Въпроси като тоя не трябва да се решават предварително, Андреа, инак рискуваме да сме пристрастни.

— Светът да се преобръне, ти изглежда ще си бъдеш все същият!

— Везните на закона ще дадат всекиму заслуженото, братко. А след това равенство — пълно, неотменно, както казах... Зачитане на собствеността! Уважение към всеки едного — като личност, като гражданин и член на обществото, на държавата ни!... В противен случай би се дало криле на произвола; би настанал хаос. И тогава няма да се различаваме много от сегашна Турция.

— А ще се различаваме ли много, ако всичко бъде точно тъй, както ти го казваш; и само толкова? Ще се различаваме ли от

сръбското княжество? От румънското? От някое друго княжество или кралство, или царство?...

— Не те разбирам.

— Не те разбираме, Андреа! — обади се от другата страна на стаята и Коста.

Но Андреа изглежда и не погледна към него, тъй като продължи да говори само на доктора със същия възбуден, предизвикателен тон:

— Виждам, че в твоята глава има единствено парламенти... разделение на властите... По какъв чешит, питам аз? А? По руски? По английски? По американски?

— С тебе не може да се говори.

— Не говори тогаз, а слушай! Но не се обръщай де! Аз как търпях...

— Спри се поне на едно място, че вече ме дразниш с твоето трополене!...

— Търпях, слушах, дявол да го вземе... Макар че на устата ми беше все едно: за най-важното...

— Кажи го де? Защо не го казваш?

— Кажи го ти!... Аз дори не те разбирам.

— Ама наистина, съвсем нищо не разбираме, бе Андреа! — викна раздразнено и Коста. — Всеки си мисли своето за най-важно! Аз, да кажем, ако дюкяна...

— Ти пак с твоя дюкян и твоето семейство!... Хей!... Върви спи при жена си; какво се вреш да приказваш неща, които не разбираш... Тук въпросът, който Климент избягва, е: кой ще е отгоре? Да! Кой ще е начало на държавата? Защото в това е същността на въпроса. За това са страданията... Наистина ли ще бъдем свободни?

— Че щом Русия прогони турците...

— Турците, Коста, са едно. Едната половина... Ние с това и започнахме — че свършва тяхната!... Но няма ли и помежду нас турци, а? Да ви ги изреждам ли? Кой държи имотите — ханове, чифлици, дюкяни, къщи... Колцина са? На двете ми ръце се броят... Хаджи Мано... Хаджи Теодосие... Желявеца... чорбаджи... какъв беше там... и хаджи Коцев... Оня, думбазинът, архиерейският... Не, не на двете ми ръце... Като почна да ги изреждам, ще излязат три пъти по толкоз. А, разбира се, и нашият многоуважаем съсед Радой Задгорски, голяма фирма, по европейски образец. Той за имот толкова не ламти,

макар че и имотец има. Него парите го блазнят, златото... представителство... чужденци... Друг сорт, различен от тия, дето ги изредих, простите чорбаджии де...

— Ще ни обясниш ли най-сетне какво общо има всичко това с държавното устройство? — запита сухо Климент.

— Ама ти прекаляваш, Андреа — обади се веднага и другият брат. — Че тъй де... Печелили хората — купували!... За бай Радоя — остави го ти бай си Радой! Сам го каза, той е друг чешит.

Андреа наистина ги приказва ни в клин, ни в ръкав, разсъждаваше бащата, слюнчеше и хапеше незапалената си цигара. Какво пък сега в парите на хората се хвана. Все едно да дойде някой на мене да се меси какво изкарвам и колко изкарвам... И учудването му, негодуванието от Андреа бе така голямо, че без да съзнава, той беше готов да оправдае дори и золумлуките на Радоя (така наричаше той неговите дръзки, често пъти безскрупулни спекулации).

— Добре тогава!... Добре, щом се преструвате, че нищичко не разбирате! — викаше отвътре Андреа. — Сега ще ви покажа защо са ви дебели мозъците и не поемат...

Коста се разсмя, разкиска се. Леглото заскрибуца.

— Тихо — каза с предишния суховат глас докторът. — Нека да го чуем... Винаги все той знае!

Пак скръцна леглото. И столът се размърда. Но гласът на Андреа не се чу.

— Казвай де!

Стъпките в стаята се отдалечиха, обърнаха се, спряха се. Изведнъж гласът му — силен, висок, бърз, без да се прекъсва — заприижда през вратата и изненадан от тоя бурен порой, Слави едва успяваше да отличи застигащите се думи.

— Такава държава... държава, която ще я управляват пак турските мекерета — с парите си, с хитростите си! Тук въпросът, който Климент избягва, е: кой ще е отгоре? Да! Сигурно и княз ще ни сложат? И княз ли? И цар... Аз те питам — внимавай! — не мислиш ли, че може и да не решава въпросите парламентът! Че може и други тогава да се намесят... някои царе... императори? Нали сме свидетели как беше в Румъния! И преди това в Гърция!... Гарван гарвану око не вади! И от кукувиче яйце славей не излиза!...

— Всъщност той е прав де, бате, то си е тъй...

— Говори по-нататък.

— И ще говоря... И да не искаш, ще говоря...

— Искам.

— Не ни трябва нас такава държава, чорбаджийска държава...

— Само не ми изкривявай думите.

— Добре... ти си за закона, чух! А да ви кажа ли аз каква държава ни трябва? Каква трябва да я направим!

— Чакаме.

Внезапно до прехласнатия в техния спор Слави достигна някакъв шум. Какво е това? Ключ се завъртя; чекмедже се дръпна.

— Защо го вадиш? — попита веднага любопитният Коста. — А..., отзад ли криеш нещо?... Какво е това?

— Какви са тия листи? — попита заинтригуван и Климент.

— Сега ще разберете... Това тук го е писал човек, който живота си е дал... за тая страна и тоя народ... Не като нас... Ето, вижте: почерка на Левски!... „Нареда на работниците за освобождението на българския народ“ — чу Слави и дори само гласът, който слушаше, бе достатъчен, за да си представи Андреа, щръкнал сред стаята, приближил листите до лампата, как стои и чете.

— „Подбуда. Тиранството, безчовечината и самата държавна система на турското правителство на Балканския полуостров“...

— Това беше някаква програма на вашия комитет?

— Вярно, той и други път ни го е чел...

Андреа не отговори; не се прекъсна.

— „Цел“ — продължи той със същия тържествен глас. — „С една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната държавна *деспотско-тиранска* система и да се замени с *демократска република*, сиреч народно управление. На същото място, в което днес безчовечно... владее право на силата, да се повдигне храм на истинната и правата свобода, и турският чорбаджилък“ — внимавайте — „турският чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и съвършеното равенство между всички народности... които ще бъдат равноправни във всяко отношение... под един общ закон...“

— Ето, и тук е писано: закон.

— ... „които ще се избере по вишегласие от всички народности“.

— Та аз не казах ли същото! Парламентът на конституционната държава!...

— Чакай... чакай! — не го остави пак Андреа и бързо заразлиства страниците. — Ето тука за твоята парламентарна конституционна... „Ако някой презре или отхвърли предназначенната държавна система «Демократска република» и състави партии за деспотско-тиранска или конституционна система“... Сиреч монархия и тям подобни! — поясни той с друг тон — „то и такъв ще се счита за неприятел на Отечеството ни и ще се наказва със смърт“ — заключи Андреа, като силно подчертава последната дума и тя злокобно прозвучава в ушите на баща му, може би защото в същия миг някъде отвън, от двора, се зачу силно хлопане... Кой ли ще е?, стресна се Слави, вдал се в неочекваните тревожни звуци, които не преставаха... Долу, в коридора, се откряхна врата, светлина се прокрадна. Чу се гласът на Женда:

— Хлопа се! — извика тя.

И после:

— Тате!... Коста!...

— Ида — рече Слави, овладял се, и бързо заслиза. — Я отвори повечко вратата... Светни, че не видя.

— Че ти горе ли си! — изненада се тя и се показва на осветената кухненска врата, пълна, с разпуснати дрехи и с две дебели, провиснали по раменете й плитки.

— Някой хлопа.

— Чух... Я дай лампата!

Той тикна незапалената измокрена цигара в джобчето на жилетката си, слезе по стълбата, обу чехлите, взема от Женда лампата и се запъти към предния двор. Ала дъждът отново бе започнал едри ледени капки, първият сняг тая година. Слави се спря под козирката на стряхата и извика:

— Кой хлопа?

— Аз съм, чорбаджи!

Познат глас, ала глас на османлия... Нещо пак за Андреа ли?, припомниси той мигновено днешното премеждие.

— Кой си ти?

— Сали файтонджията, челеби!

— Що не речеш, че си ти бе, Сали ага!... Какво по никое време?

— Амир бей ме праща за сина ти, челеби!

Слави едва не изтърва лампата... Ето, ето! — не го излъга проклетото предчувствие... Да извика ли, че Андреа не се е върнал; че е заминал някъде? И ще прати Женда да го предупреди... Да бяга през задната вратичка!...

— Ама хайде де! — рече нетърпеливо от другата страна на зида Сали. — Викай му де! Бърза е работата — болно има; душа бере!...

Тревогата мигновено се свлече от гърдите на Слави.

— Ти доктора ли?... — не можа да прикрие той облекчението си.

— Ей сегичка ще го извикам, ага! Скоро ще се приготви...

И успокоен, радостен вече, че не дирят Андреа, а са дошли за доктора, сиреч за оня, за когото (той беше уверен) нямаше причина да се страхува, Слави се втурна в къщи и бързо се заизкачва по стълбата.

Въпреки че бе изморен и заситен от прекараните с Маргарет часове, капитан Амир по целия път до в къщи изпитваше някакво странно неудовлетворение. Не че тя не му харесваше. И не че очакваше от нея страсти, каквито не бе преживявал досега... Но внезапно, щом се качи във файтона, щом погледна другата гяурка, младата, настроението му се развали. Той отдавна чувствуваше, че тая горделива богатска щерка се страхува от него и че може би го мрази; а това силно го засягаше...

Откак я знаеше, тя винаги му бе харесвала повече от много други. Колчем я срещнеше, той винаги си я представляваше в своя *хarem* — чест, с каквато не бе удостоявал в мислите си никоя друга гяурка... Да, той и сега, като я сравняваше с Маргарет, пак ѝ отреждаше място до Кериман и до Есма. Горделива е наистина; неприязнена... Може би затова толкова много я желае... Валлахи! — казваше си той, докато подскочането на файтона го запращаше ту в единия, ту в другия край на седалото. Ама оная, червенокосата, каквато е всъщност увиснала, и за леглото вече не е; то само човек да се попохвали пред приятелите си с нея — американка, демек голяма работа... Но Неда-ханъм е друго!... Хубава е, аллах сам вижда... Тия очи, дето все ми бягат... и устата — съща розичка... Пък шийката... пък гърдите ѝ... надолу едно кръстче и едни бедра... Да е моя, ще я заключа в *харема!*, помисли той, изтръпнал от желания и копнеж, така странни, прекалени, след любовните часове, които току-що бе прекарал. Внезапно той се сети, че е бил в нейната къща и може би на легло, дето тя е лежала някога... И тогава всичко се замеси в алчното му въображение, докато най-сетне сам не си каза: дявол го вземал тоя консул... де се хвана тъкмо в нея... Ех, и другата не е лоша! Поне сама ме търси... Но беше недоволен; и на няколко пъти извиква на файтонджията да кара по-бързо.

— Не видиш ли каква е тъмнина! — викаше от капрата наметналият се с някакво платнище Сали. — Ще се обърнем в някой

трап, после язък за хубавия ти шинел! — додаваше той и хихикаше, и се смееше.

— Ами какво се чува за войната, братовчед — попита той по едно време, като се наведе и навръг глава под гюрука.

— Какво да се чува? — стресна се Амир. Роднинството им беше далечно и той се дразнеше, когато Сали го наричаше братовчед.

— Разправят, московецът в Орхание влязъл?

— Кой разправя?

— Че всички разправят!... Я иди в чаршията... Дий, дий — развила се той и заплюща с камшика, защото по някаква неизвестна причина конете се задърпаха изплашени.

— Какво става?

— Хайде!... Селим... Хайде, Селим! — И той изплюща пак. А веднага след това на кръстопътя се мярнаха хора с пушки и се понесе познатото скимтене.

— Хрътките, братовчед... Ей, бягайте се! Амир бей е във файтона, правете път!...

Те отминаха патрула и Сали, който досега ругаеше под мустак, щом видя, че са войници, започна да ги съжалява.

— И тия аркадаши, и те... Обикалят, горките! Искаш — не искаш, в дъжда, какво ще правиш!... Та за чаршията говорехме! — сети се той и се извърна.

— Какво с твоята чаршия...

— Де да е моя! — засмя се файтонджията и при трепетливата игра на левия фенер очите му весело и дружелюбно лъснаха. — Там е работата, че всичко е плътнало из чаршията — каза той. — Всяко купува... Да купя и аз, ама де пари?... Пък както е тръгнала, до седмица брашно със свещ да търсиш, няма да намериш.

— Какво се сети сега пък за брашно!

— Сетих се — рече Сали.

Но нещо недоизказано остана в думите му, той внезапно се извърна.

— Ти, Амир, може да си всякакъв, ама на война още не си ходил.

— Миналата година нали бях, като потушавахме въстанието...

Какво се смееш?

— Ама че това ти война ли го наричаш, братовчед! Аз да ти разправям за войната... Нас при Никопол като ни почнаха...

— Чувал съм я вече тая!

— Я виж... Че кога пък е било?...

Амир не отвърна, облегна се и скоро потъна пак в своите мисли, докато файтонджията горе на капрата си говореше, разправяше за гладни дни и безсънни нощи, разправяше и за сражението, в което го бяха ранили, и как, като се върнал, всичко тръгнало наопаки...

Пътят от черквата „Свети Крал“ надолу беше задръстен от обозни коли, затънали в калта и останали там да пренощуват, затова те трябваше да пресекат вонящото гето. По черни сокаци, под покриви от мокър брезент или дъски, между бордеи, между враждебни синагоги и руини на старинни кервансири, те излязоха най-сетне при градския безистен, избиколиха тежкия масив на чохаджийския хан и покрай банята, от градината на която се чуваше шуртенето на водоскоците, покрай Молла ефенди джамия, дето, закътани от дъждъ, се полюшваха цяла гирлянда светлини, навлязоха в Баня бashi-махала. Още две пресечки, един улей, който свършваше с фенер, и Амир видя насреща голямата покрита порта на бащината си къща.

Пред навеса стоеше човек и още не запрял файтонът, той човек — беше Хашим-баба, слугата им — викна:

— По-скоро, бей... Голямо нещастие!...

— Какво има? — изправи се във файтона Амир.

Трътлестият брадат Хашим дигна очи към Сали, позна го и рече по-тихо, макар че улицата беше безлюдна и глуха.

— Младата господарка... Ой, аллах да е на помощ... Майката на твоите деца, бей...

— Казвай, Хашим-баба!... Казвай, не усуквай!

— Едва диша, бей... Въздух не може да поеме...

Без да разпитва повече, Амир скочи от файтона, затира се към портата, но изведнъж се сети и стреснато се извърна.

— Качвай се бързо! — забълска той Хашим-баба. — Сали, ти знаеш де живее английският хекимин, той, ниският, дето брадата му е на врата, доктор Грин ефенди!... Ще ми го доведеш веднага... Ако той не дойде, она, високия италианец... Или някой от немските доктори... Така ще кажеш: Амир бей моли... Бързо! По-скоро!... И да не жалиш конете!...

Преди още Сали да обърне и файтонът да се скрие в тъмнината, той се втурна в къщи, прекоси пустия селямльк, сблъска се при вратата

за харема с майка си, която извеждаше по-големия му син, рошаво тригодишно момченце, и като питаше: „Къде е тя?... Какво е станало?“, вмъкна се задъхан в първата стая, която му се изпречи.

Стаята, ниска и задушна, беше препълнена с жени, все възрастни съседки, и той трябваше да се спре на вратата, да се окашля и да изчака, докато те забулят лицата си. Обичайната сурова маска, подобаваща на истинския господар, зае мястото си. Той направи знак на гостенките да минат в съседната стая и чак тогава приближи.

Есма — млада жена в розови шалвари, едра и напълняла от ражданията — лежеше просната на миндера, с изпънати крака и ръце, които едва-едва се повдигаха, с издърпани назад черни плитки и с никаква неестествена подпухналост на кръглото месесто лице. Тя беше отворила уста, устните ѝ немощно се протягаха, като да пиеха на малки гълтки въздуха, но гърдите оставаха премазани, неподвижни, само никакви спазми разтърсваха врата ѝ. Като видя тия спазми, като разбра, че тя се задушава, Амир с ужас и странно отчуждение си каза, че Есма не може дочака лекаря и че ще умре. Той се надвеси над нея, срещна погледа на зачервените ѝ втренчени очи, все още завладян от отчуждението, но щом тя го позна и нещо мъчническо затрепка в тъмните ѝ зеници, той почувствува как душата му се размеква и че го обзema отдавна несещана жал.

— Какво ти стана? — попита той. — Нещо да не си гълътнала?...

Тя го чу и зина да отговори. Но вместо глас от устата ѝ излезе неразбираемо скимтене; очите ѝ се напълниха със сълзи, меките части на лицето посиняха, тя затрепери цяла и още по-силно се задуши.

— Сега ще дойде хекимињът! — изправи се Амир. — Аллах е милостив... Лежи... Лежи така... — И той пак повтори за хекимина, че ще дойде скоро, а беше убеден, че всичко ще е напразно; и в себе си говореше: така ѝ е било писано, горката...

— Защо никой не казва какво е станало? — дигна остьр поглед към другата си жена Амир. По-дребна от Есма, но и по-хубава от нея, слаба и мургава, тя беше приклекната до миндера, дебнеше всяко желание на мъжа си и силна уплаха се четеше на лицето ѝ.

— Не знаем... Нищо не знаем... — каза трепереща Кериман. — Аллах само...

— А как се случи?

— Както си вечеряхме... Юсуфчо си играеше с дайрето... а пък тя дигна стомна да пие вода... И изведнъж — ох, рече... Какво, викам, сестро?... А тя: а-а!...

— Риба ли ядохте?

— Не сме яли риба, Амир. Само пилаф с овнешко...

— Я си спомни нещо друго да е яла?

— Не, не... не помня! Не знам!... Ама не може да е от пилафа...

Вах, горичката! Какво ще стане с нея, Амир! Ще оживее ли?

Той замислено, подозрително я гледаше. Отношенията между двете жени от ден на ден се влошаваха и вината беше в Есма, в майката на синовете му. Тя искаше да се разпорежда, да изхвърли бездетницата от хaremа. Той знаеше на кого разчиташе Есма!... Не беше ли си отмъстила по някакъв дяволски начин Кериман?...

— Всичко е в ръцете на всевишния — рече Амир мрачно и извади часовника си. Бавно минава времето. Сали едва ли ще е стигнал до голямата черква.

Той погледна още веднъж болната, потупа ръката ѝ и тръгна към селямълка, а жените от другата стая, подслушвали за стъпките му, веднага нахълтаха при Есма.

— Защо не извикахте по-рано хекимин! — скара се той на майка си, която бе сложила детето да спи и сега сама търсеше сина си.

— Че нали старата Айша е тука, сине! — рече тя, като му подаде чехлите. — И как не ѝ разтрива шията... И с пръст бърка в гърлото ѝ... И зехтин ѝ дава да пие...

— Тая вещица да не я виждам вече в къщи — изсъска той през зъби и с мъка измъкна овлажнелия си ботуш. — Врачки... баячки...

— Че ние и за ходжата пратихме!...

— Толкоз европейски доктори има в града. Ако бяхте повикали навреме...

— Вай, вай! Че как без тебе, в хaremа... — нареждаше кадъната и се обливаше в сълзи. Като Кериман, и тя беше тънка жена, суха вече, мършава, с изпито лице и отпуснати рамене, но очите ѝ, замъглени сега от сълзите, бяха очите на Амир и те именно свидетелствуваха за преминала хубост.

— Върви, върви при нея — отпрати я с ръка Амир. — И като дойде хекиминът, всички гостенки да излязат навън. И Кериман да излезе — само ти остани!...

Той свали от полицата на пруста един чибук, затъкна го с тютюн, кръстоса крака на миндера и запуши.

Пушеше бавно, обвиваше се в дим, а очите му се бяха вторачили в излъскания мангал, поставен на среда, и следяха трепкащите по капака му отражения на лампата. Ако умре, с Джани бей рано или късно ще се скараме... Сигурен съм, че той и сега ме търпи само заради сестра си... Не, не трябва да умре, разсъждаваше той, озлобен към болната, тъй като изведнъж остро съзна колко е зависим от нейната смърт. Скaram ли се е него, виж, че ме изпратил на фронта... Кой тая вечер mi разправяше за фронта? Че не съм бил ходил... А, Сали... Той нали е бил; затуй е до това дередже, каза си Амир и понеже беше сам и озлобен на съдбата, дори не се и сети за застрашеното османско отечество, което други път винаги му беше в ума. И за децата ще е лошо, ако умре, продължи той все със същото хладно раздразнение. Направила ли го е Кериман, тя и толкова ще ги гледа... Ами ако наистина се докаже, че тя го е сторила? Че е сипала някаква отрова... или нещо... стъкло... или... Не знам! Аз няма да се разправям с нея. Ще му я дам на оня джелатин, той заради сестра си на парчета ще я нареже!... Ай, какво ми дойде до главата!... Тъкмо когато се бе наредило... И с американката...

Щом си спомни за Маргарет, той изпита силен гняв към нея. Не беше ли си послужила съдбата с тая жена, та да го измами? Ако се бе върнал, ако не бе спрятал в техния глупав клуб, и после още цели два часа! Заради нея всичко се обърка. Умре ли Есма, брат ѝ ще ме запрати в някой полк... от ония, дето не се връщат... И мислите пак се заредиха в главата на младия адютант, пак избиколиха и описаха тревожен кръг... И така много пъти, докато някакво трополене не го стресна, някаква врата, която изтрещя. Той мигновено спусна нозе в чехлите и като пружина се изправи да посрещне доктора.

Беше Джани бей — запъхтян, разкопчан, с разстроено лице. Грамадното му тяло се тресеше.

— Жива ли е? — викна още от вратата той и сграбчи с лапите си Амира.

— Жива... все още...

— А докторът? Какво казва?...

— Още го няма. Пратих за Грин ефенди... Или за някой от другите...

Цял порой ругатни го прекъсна. „Тия диванета... тия лентяи — викаше Джани, — добре ще им платя за бавенето... Хубавичката ще се разправя с тях!“... Лицето му бе станало мораво от възбуждение, белегът между веждите ту хълтваше, ту изпъкваше... Той се сети, че всъщност не знае какво е станало (един от Амировите съседи бе притичал да го извести), заразпитва, заклима с брадатата си глава, докато най-сетне пусна зет си и се втурна към харема му.

— Там има чужди жени! — кресна подире му Амир.

Беят не го чу; гърбът му потъна в междинната врата и веднага след това оттам дойдоха женски писъци и викове.

— Луд... Безумен! — рече полугласно ядосаният Амир и тръгна подире му.

Но той не влезе в стаята на болната. Само се спря на отворената врата, изумен, че вижда как огромното тяло на Джани, пречупило се до миндера, се тресеше от ридания. Неприятно потърсен от тая неподходяща за истинския мъжmekушавост, Амир подири оправдание... Той за първи път съзна колко голяма е разликата в годините на брата и сестрата, каза си, че всъщност Джани бей е отгледал Есма и я има като своя собствена дъщеря. Ала от това неприязнеността и учудването му не намаляха. Дръпна се, върна се назад и когато влезе в пруста, не повярва на очите си. Заедно с Хашимбаба там стоеше още един мъж, и той мъж не беше англичанинът доктор Грин, не беше италианецът доктор Гайдани, а доктор Климент ефенди, за когото нито се бе сещал, нито бе поръчвал да го доведат.

— Другите хекими не отварят, господарю... Уморени били... Сали каза тогоз да викаме... И като няма друг...

— Ела! Върви след мен! — рече Амир и без да чува оправданията на своя изплашен слуга, бързо поведе българина към харема си. — Дано само не е късно.

А когато навлязоха в дългия коридор, той забави крачките си и извика силно, та да го чуят не само Кериман и майка му и да сложат яшмаците, но и Джани бей, който въпреки всичко не трябваше да се излага пред един гяурин със своите сълзи и ридания.

— Хекиминът иде! По-скоро!

Амир смяташе да остане заедно с майка си и стария Хашим-баба в стаята, дял докторът се бе надвесил вече над умиращата му жена. Но Джани бей не беше на себе си и не можеше да гледа тая сцена хладнокръвно, така че младият капитан, като се срамуваше за него, побърза да го изведе.

Двамата седнаха в пруста, засмукаха чибуци и зачакаха.

— Защо не повика някой по-опитен? — рече Джани.

— Повиках... Не искат.

Те отново замълчаха. И пак захапаха чибуците. Така се минаха още няколко минути. Джани избърса с ръкав челото си и каза:

— Ако се случи да я умори, и той няма да се върне в къщи.

— Климент ефенди няма да е виновен, бей!

— Виновен — невиновен...

— Не, в името на пророка, не е справедливо.

— Кое не е справедливо?

— Казано е: не отвръщай на доброто с лошо! Другите не дойдоха... а тоя...

— А ти защо толкова си окъснял да ги повикаш? — стрелна го с потъмнелите си очи Джани бей.

— Не бях в къщи.

— Аха!...

— Какво? Тук ли трябва да седя постоянно? Да я пазя ли? Ти да не седиш все в харема си!

— А ти къде беше?

— Бил съм, където съм бил — ядоса се Амир, че трябва да крие тъкмо онова, с което смяташе да се похвали.

— Я, я! Я го слушай... Капитане, ти забравяш с кого говориш!...

— Да не сме на служба! Какво искаш? Аз разпитвам ли те!...

Джани бей притвори затаено очи, брадата му щръкна. Той сигурно щеше да го разпитва, докато откопчи истината, както му беше в характера, но в същия миг вратата на харема се откряхна и в процепа се появи косматото лице на Хашим-баба.

Двамата не сетиха как станаха прави.

— Диша! — рече Хашим.

— Жива!... Ама наистина...

С голямата си лапа Джани бей отхвърли на една страна слугата, втурна се по коридора, но щом наближи стаята, помисли, че стъпките

му може би ще увредят нещо на лекаря, и тръгна на пръсти. Открехна полекичка вратата, надникна.

Климент прибираще някаква червеникова гумена тръба в тумбестата си чанта. Старата кадънца стоеше до миндера и говореше. А Есма бе седнала — бледа още и подпухнала, но с очи, които веднага се усмихнаха, щом го съзряха.

Десетина минути по-късно шумните забулени гостенки, които нетърпеливо чакаха досега в съседната стая, прогониха мъжете от харема. Амир покани доктора в голямата одая, дето посрещаше само най-желаните си гости, и докато пиеха кафе, което Хашим-баба скоро им поднесе, Джани бей стана така любезен и разговорлив, какъвто Климент не беше го виждал дори в обществото на най-хубавите чужденки.

— Казвай... разправяй де! — викаше той. — Е, какво е било? Как е станало?

— Без съмнение някакво кокалче с остри ръбове.

— Но тя е яла само пилаф! — възрази Амир; той все още подозираше Кериман. — Прочее, не. Пилафът е бил с овнешко.

— Да, да. Тъкмо кокалите на овнешкото често се чупят с остри краища. А изглежда, ефендилер, и вашата врачка е помогнала да се усложни положението.

— Каква врачка? — изгърмя гласът на Джани бей. — Защо аз нищо не знам, Амир?

— Жените повикали оная, баба Айша! Те и за ходжата пратили — добре, че не е дошъл.

— Ходжата ли?... Че тя, болната, да не е дотам дошла — развика се Джани, ала и тия викове не развалиха настроението му. — Е какво пък е направила Айша? — полюбопитствува той.

— От нейните масажи изглежда кокалчето се е забило по-дълбоко в езофагата... И оттам тия гърчове! Щипците не го стигаха. За щастие носех сонда.

— Тъй... тъй, доктор ефенди! Аллах те е пратил, златни ръце имаш... И едно ще знаеш, от мене вечна благодарност — рече Джани, взе ръката му в своята и силно я разтърси.

— Благодаря за хубавите думи, бей! — усмихна се докторът... Какво би станало, ако помощникът на коменданта знаеше, че оня, който Дяко запази със смъртта си, това съм аз?, мислеше Климент,

докато го гледаше в лицето и продължаваше все тъй любезно да се усмихва.

Тая вечер, когато баща им бе прекъснал разгорещения спор, та да съобщи, че капитан Амир го вика, докторът неволно се бе изплашил. Закътаните в душата му страхове се разбудиха и той се запита изключено ли е турците или Сен Клер да са се сетили за него след днешното арестуване на Андреа... Всъщност толкова лесно можеше да се хвърли мостът на подозрението от единия брат, който се бунтува открито, към другия, училия в Русия, който с професията си, с униформата, със знанието на езика е постоянно между тях... Той дори се изненада, че те тъй късно го откриват... Да, среднощната визита би била за Амир най-благовиден начин да го изкара от къщи, без да се разбере това от консулите и кореспондентите — защото може би те щяха да попитат по каква причина е арестуван и с какви доказателства... Но не може ли наистина да го викат и при болен? За първи път ли му се случва? И тъкмо Сали ли щяха да пратят — та неговият файтон днес целия следобед вися пред французкото консулство!...

Докато Климент се обличаше и стягаше чантата си, без да издаде с нищо пред близките си своята тревога, той все още бе раздвоен. Да иде ли? Да побегне ли?... Не, ще ида!, реши той, внимателно претеглил всички възможности. Дори и да беше за Дяковата работа, те нямаха никакви доказателства и той щеше да отрича докрай. А ако побегнеше — да, ако побегнеше, тогава сам щеше да се осъди; и сам щеше да предаде семейството си на мъки и унижения.

И така, бе тръгнал, без да подшушне за своята тревога дори на Коста, още по-малко на Андреа, защото добре си го знаеше — за него няма среден път...

Но ето, че всичко се бе извъртяло към най-добро (Климент и не подозираше заканите на Джани бей), той пиеше кафе с ония, от които най-силно се плашеше, и страшният помощник на коменданта му се кълнеше във вечна благодарност...

— Свърши ли войната и да се махнат оттука тези англичани, главен хекимин на нашата болница ще те направя! — каза щедро Джани бей. — От мен го имаш!

— Благодаря, бей... Благодаря! Да се свърши само веднъж.

— Ще се свърши, Климент ефенди! Наблизава, мене слушай — големи работи ще стават скоро!

— Щом ти го казваш, бей!

И как да не вярвам, мислеше той, щом и консулт Леге е подхвърлил същото пред брат ми. Но какво е то, какво?...

— Речи му, Амир! Речи му какво се чака!...

— Като стане, сам ще види — каза сдържано младият капитан, който бе облегнал гръб о миндера и на малки шумни глътки пиеше кафето си.

Гласът му изглежда подсказа на Джани, че е отишъл в приказките си твърде далеч пред един гяурин, па бил той и Климент ефенди, беят се ухили затаено, завъртя глава и рече:

— Е, важното е, че дните на тоя Гурко са преброени. Ако до месец не вземем Плевен, наречете ме...

Ала ненадейно вратата се отвори и той замъркна учуден, защото Хашим-баба правеше път на някого. Беше ходжата на Молла ефенди джамия. Щом го видяха, двамата турци станаха на крака. Климент също побърза да се изправи.

— Всички сме в ръцете на всевишния — започна с успокояващ глас червендалестият топчест ходжа още щом пристъпи в стаята. — Да пребъде неговата воля, защото е казано...

— Да бъде! — пресече го безцеремонно Амир. — Заповядай, седни да пиеш едно кафе, хаджи Хасане... Тя, работата, се оправи!

— Моля да ме извините, ефендилер! — побърза да се сбогува Климент. — Аз трябва да отивам. Утре... в болницата... знаете!

— Щом трябва, върви, докторе! И хайде, благодарим! А сега вземи това...

— Чакай, бей, мой дълг е! — спря го Амир.

— Не, не, благодаря и на двама ви! Платено е, ефендилер — днес на табията... Случило се е, освободили сте единия ми брат от ангария.

— Имаше такова нещо — отбягна погледа му Амир.

— Тъй ли! — викна любезно Джани. — Само единия ли? Ти нали имаше още един брат? И той да не ходи тогаз!

Климент благодари отново; те се закланяха един другиму; и всичко беше така необичайно, така невероятно, ако си помислеше човек в какви времена живееха, че когато той излезе навън и се качи във файтона на Сали, не се сдържа и дълго се смя с глас.

33

През нощта при завръщането на доктора Андреа се събуди, чу какво се е случило и какво е казал полковник Джани, ала беше толкова сънен, че само слушаше, без да разбира, обърна се на другата страна и веднага заспа. Сутринта обаче, когато слезе в кухнята и видя, че Коста е облякъл синия костюм, оня, с който обикновено ходеше в чаршията, той внезапно се сети за среднощния разговор — че беят освободил някого от ангария и че той освободен е пак човек от тяхното семейство. Веселото настроение, с което се събуди, мигновено избяга. Той почувствува срам от сънародниците си, които, оставаха на табиите, спомни си за вчерашното премеждие, за бесилката; седна, закуси мълчаливо и като каза, че още на раница има някаква работа в училище, облече палтото си, нахлути феса и излезе.

Разсъмваше се вече, но мътна мъгла препречваше слънцето и навалелият през нощта сняг матово светлееше. От колко време вече не бе излизал от къщи толкова рано; толкова късно се бе прибирал, да!... Той дигна яката на палтото си, тикна ръце дълбоко в джобовете и тръгна напреко през площада — край чешмата, искряща от лед под увисналите от сняг клони на чинара. Вървеше по навик към средината на града, дето бе истинското училище, превърнато от турците в болница, крачеше и си мислеше какво дребнаво и себично нещо е животът... Ето, говореше си той и в ума му беше Климент; дори и честният човек е принуден да се грижи първом за близките си, че тогава за другите... Инстинкт ли е това? — От възпитанието ли? — От нуждата, ли или от страха?...

По Витошка улица мъглата не бе така равномерно гъста, както на Куру-чешме, защото от страничните сокаци духаше вятър, разкъсващ я и я събираще на вълма. Слънцето тук трепкаше по снега с безброй златисти и синкави: светлинки. Мангали горяха пред малките дюкянчета и хората, които Андреа срещаше и отминаваше, бързо и шумно се поздравляваха. Да, въпреки ранния час тук улицата ставаше все по-оживена. Но като се взираше в лицата на минувачите, като се вслушваше в гласовете им, Андреа откри, че те едва ли не всички

говорят по турски или по гръцки, или по черкезки, и че между тях рядко можеше да се съзре българин... Къде ми е умът! Та те са ги откарали вече; и само старите или куците... и чорбаджийските синове, дали с шепи пари — да, само такива може да се срещнат!... А ние с Коста? Ние от кои сме? За какви ни четат хората, запита се Андреа и при все, че не запря крачките си, нещо секна и заседна в душата му. Той не си отговори: хора на консулите, на Джани бей, защото всичко в него настръхваше срещу такава нелепа мисъл, но срамът, изпитан в къщи, на мига се превърна в гняв, в озлобление, каквото го бе обладало вчера на слизане от табията. Нямам място вече в града, мислеше си той и сега. Ще замина!... Но тоя път не бе само закана, чувствуваше го, че е неотменимо решение; той полипа в джобовете си има ли пари да плати таксата за тескерето и без повече да му мисли, бързо се отправи към Каракола.

Пред стражницата гъмжеше от заптии, все патрулирали през нощта, капнали за сън и зли; уличката нагоре, към Челеби джамия, ечеше от лая на хрътките им, сбрани сега наедно и затова съвсем побеснели, но Андреа не обърна внимание на нищо, а се вмъкна направо в стаята, дето издаваха тескеретата, каза на недочувания кятипин, който за щастие го познаваше, че иска да иде при роднините си в Копривщица, (беше си намислил да прехвърли Балкана при Златица или при Буново), записа на един лист отличителните си белези и като оставил десет гроша за таксата и още пет за бакшиш, кимна възбудено и излезе. Сега къде да върви? Тескерето ще бъде готово след два часа; а може и след четири. Да купи ли това-онова от чаршията за из път? Или да иде до училището — да, до училището ще иде, но покъсно... И на Буботинов трябва да каже — уж, че ще отсъствува само за няколко дни... Най-добре ще е да се отбие при Мериам. Откога не я е навестявал; тоя път ще е за изпроводяк! Може и да не я види вече...

Той се спусна през абаджийската чаршия, като се пазеше несъзнателно да не срещне баща си или Коста, като никога окъснели тая сутрин; лута се дълго из тъмния лабиринт на смърдящото гето и когато стигна най-сетне Солни пазар, сети се, че там е бесилката, но вече не искаше да се върне, макар злокобният й силует съвсем да развали настроението му. Той ускори крачките си, забърза, като криеше глава в яката си и избягваше да поглежда към увисналия замръзнал

труп; а щом се изравни с входа на шантана, остро сви и се вмъкна в него.

Хитрият папа Жану, още с халат и шапчица, подреждаше по полиците своите бутилки и си пееше. Като видя Андреа, той се извърна цял, свирна с уста и извика с тъй познатия на младежа фалцет:

— Ох!... Кого виждам!...

— Как е, папа Жану?

— Караме, мой драги...

— Не се съмнявам! От стара коза яре си ти...

— А ти къде се изгуби?... Вчера, като окачиха оня, рекох: дали не е нашият симпатичен господин!...

— Някои хора са родени да гадаят на боб — рече Андреа. — Не вярвам чак толкова да се разтъжиш за мене.

— Друг ще се разтъжи, друг! — намигна папа Жану и смехът му, тънък и писклив, изпълни и най-далечните ъгли. — Какво ще пиеш? Мастика? — попита той, като изведнъж стана сериозен.

— Промених разписанието, папа Жану. Сутрин не пия — рече Андреа и тръгна към вътрешността на шантана.

Както винаги, коридорът беше неосветен, но той намери пипнешком вратата на Мериаминалата стаичка. Тоя път не беше заключена. Бутна я, вмъкна се вътре, затвори я с гърба си и сложи резето.

Насреща, в пролуката на батистените перденца, се промушваха няколко снопчета бледо слънце, но стаята беше в полумрак и в първия момент на Андреа се стори, че Мериам не е сама в леглото. Оня подлец не можа ли да ме предупреди! — изруга той на ум съдържателя. И щеше да побегне от стаята, когато, свикнали на здрача, очите му откриха, че това до нея на възглавницата е косата ѝ и че едната ѝ ръка беше надигнала завивката, сякаш там имаше чуждо рамо... Спи, рече си той, пристъпи, обладан от грубо желание, и приседна до нея. Тя наистина спеше, отпусната, тежка, извърнала на една страна главата си, с избърсано червило, с изтрити вежди, с издълбани от живачната помада бузи, точно такава, каквато я беше виждал, и все пак по-грозна, по-противна, както му се струваше сега.

Като да почувствува погледа му, тя се размърда, усмихна се и се протегна. Но това беше насьн. Тя пак се успокои и се отпусна. А в него похотливото желание отново се разпали, по-силно отпреди, дори и в

грозотата ѝ имаше нещо, което го възбуждаше; с изтърпнали пръсти той отви покривката, зашари с очи по изскокналата из процепа на ризата бяла гръд и по разтегналите се бедра... Свали феса си, разкопча палтото и се засъблича. Но трябваше да стане прав и това отдалечаване като да изгаси огъня му. Отвисоко, той я обхващаше с поглед: просната, нагла, легко потреперваша от студа; очите му не виждаха вече само гърдите, но и грозното лице, ризата, отмакнатата завивка. Той като да откриваше мръсните следи на последния непознат, лежал нощес до късно при нея, потърси се, отврати се и се изплаши, щом си помисли на какви опасности се е излагал... Нещастница, нещастница, съжали я той. Тя го прави за хляба, но аз?... Та аз дори пари не ѝ давам — търся оправдание, казвам си, че ме обича... Долен човек съм! А кой плаща на господаря ѝ, когато тя ме приема тук? Папа Жану не е от сантименталните...

Той се присегна, зави я, но тези мисли не му даваха покой. Тя плаща. От своите пари; от парите, които е получила за тялото си от другите... С тях плаща за него... Тогава кой се продава — тя или той?

И защо? Защо? — сам не се разбираше младежът. Да бях заситил поне в себе си *она копнеж*, който ме е спохождал... Да, тъкмо в тая стая; последния път... Или не само тук! А там... вчера... Той стоеше, не помръдваше — и странно, че вече не беше тук, а в салона на Госпожата... Неземната музика отново се лееше в душата му... и някак си целият свят беше друг... съвсем друг... О, всичко, всичко е напразно, ще замина утре на ранина... И дори да се върна, тя няма да е вече тука...

— Андреа — повика някой.

Той все още не отделяше очи от светлия процеп на батистените перденца. Но когато нарът скръцна и нещо се раздвижи, той откъсна с мъка погледа си и я видя — Мериам, надигнала се, простряла към него пълните си ръце.

— Ax — прошепна тя. — Колко много Мериам чака хубав Андреа!...

Той неволно посегна за феса си и направи крачка назад.

— Къде отива?... Мериам много...

— Не... Лежи! — дръпна се още повече той. — Бързам!

Ръцете ѝ се отпуснаха.

— Ще дойде пак... кога?

— Скоро — извика той и изпитваше непонятен ужас, че тя ей сега ще стане, ще го докосне. — Скоро!... Скоро!...

Измъкна се и се втурна в черния коридор. В нещо се бълсна — шкафа ли? Нещо се изпречи пред него... Опипа. Вратата. Той я отвори, бързо — слънцето го заслепи, — прекрачи, кракът му потъна. Едва се задържа в страничната греда... Ама това... изгорялата къща! — опомни се Андреа, видял грени и навеси и зинали дупки; и навсякъде сняг... Той затръшна вратата, върна се по коридора, излезе през задния вход. А цялата му душа не преставаше да вика: никога вече няма да дойда тук... никога...

Вън, в обградения със зидове двор, учениците се гонеха и се замеряха със снежни топки — двамина — трима юноши и толкова девойчета, дошли като че ли да се сбогуват с учителя си. Андреа не искаше да ги прибира в мрачната барака. Не намираше за нужно да ги занимава сега с историята на чуждите държави, нито с неправилните глаголи във французкия език. Все едно те и така ще ги забравят, щом замине. А стъкмената от добрия Тарапонтий печка гаснеше; тук беше по-студено, отколкото вън. Нека играят и се радват на първия сняг... Може ли някой със сигурност да предскаже какво ще им донесе тая зима?...

От катедрата, дето седеше, свалил феса, но не и палтото, Андреа слушаше гласовете на децата. Разльчващо се с тях. Утре щеше да тръгне, да замине, ала щеше ли да се върне? Освободителите рано или късно ще дойдат, да! В това Андреа вече не се съмняваше — но той? Ще доживее ли оня час?... Погледна пак тескерето, което лежеше пред него. Напълно редовно. Очи, нос, лице, ръст. И никаква завъркулка вместо подпись. Печат с полумесец и звезда. Андреа Будинов, учител, отива в Копривщица по своя работа... Той стана бързо, свали кофара на шкафа с пособията и извади от него няколко подлепени, сгънати карти. Разтвори ги, засравнява. Австрийската му се стори най-подробна. Нея ще вземе — да прощава училищното настоятелство и главният учител, любезният Буботинов... Когато се върне (обладан от тревожни предчувствия, той пак си каза: ако се върна!), по други карти ще учат учениците... А какво ще им занеса аз там на братушките?, замисли се той. Трябва да накарам довечера Климент да ми повтори

ония сведения... дето тогава на Дяко... Той смътно си ги спомняше, при все че брат му и след това на няколко пъти ги повтаря — не ги чувствуваше като свои; те бяха Климентови сведения... Някои цифри ще са се променили. Бroat на тaborите... едни идат, други заминават... на артилерийските части сигурно... Но чакай, чакай! Че какво са те... Колко неща научихме напоследък, особено тогава, на приема...

Той извади парче хартия, потопи бронзовото перо и започна да записва, но пишеше така бързо и толкова съкратено, че и да попаднеше тоя лист в чужди ръце, никой не би могъл да разбере за какво се отнася. „П(ърво). Положението в П(левен). Разк(аза на) М. Г. (мистър Гей)“ — заизрежда той. — „В(торо). С(офия ще бъде) прев(ърнат в) кр(епост). С(едем) т(абии); Т(рето). Ка(зарми), Ск(ладове), бо(лници); Ч(етвърто). А(нгличани); П(ето). Но(в) ко(мендант); Ш(есто). Оч(аква се) ня(каква) в(ажна) пер(сона) и го(леми) по(дкрепления)“. Последната бележка той подчертва, сложи зад нея въпросителна, помисли си, че може би Климент ще се добере днес до отговора, и се върна на картата... Не, като стигне Златица, няма да тръгне към Клисекъй и после по Малки Искър! Говори се, че по онези места турците са съсредоточили цяла дивизия... Ще продължи още на изток. Там изглежда има някакъв път, който прехвърля Тетевенския балкан. По Черни Вит... после на запад към Голям Български Извор и стигне ли това село, той е вече в руския тил; оттам може да се върне към Етрополе или към Орхание... Само дето пътят е двойно и тройно по-дълъг, рече си недоволен той и пак се надвеси, та да дири друго разрешение, когато високите гласове на учениците вън внезапно пресекнаха. Това го учуди; накара го да се заслуша. Дали не е Буботинов?... Той изглежда ще е — щом се смълчаха толкова... Андреа и без това щеше да го дири, но идването на главния учител прекъсваше потока на мислите му; беше му неприятно. Сбра картите, скри австрийската във вътрешния джоб на палтото си заедно с листа и тескерето, седна удобно на стола и отправи очи към дъното на бараката.

Едно гласче (позна го, беше на Енка, най-будната в класа) каза:
— Господин учителят е вътре!...

Тук съм, влизай! — чакаше Андреа. Е, няма да ти стана на крака; знам, че ти е по сърце, но нямам настроение... И друго гласче, момчешко, се чу (на Митрето ли?):

— Да го извикаме ли, а?

Сърдит е, реши Андреа. Па аз можеше и да не дойда!... Чудно, че турците са освободили и него? Изглежда, щом някой е главен — пък бил той и главен учител! — това им вдъхва уважение на тия говеда...

Внезапно кръвта избяга от лицето на Андреа; той не сети как се изправи... Вратата се бе отворила и в бараката влезе Неда, за която нему и през ум не бе минавало, че някога може да дойде тук.

Тя затвори, спря се и виждаше се как движенията ѝ бяха механични и смутени. Страните ѝ пламтяха, разширениите ѝ очи гледаха към Андреа, но не точно към него, а малко встрани, дето някой от учениците тая сутрин бе написал на черната дъска: „Le neige est blanc^[1]“. Да, тя се мъчеше да изглежда спокойна и дори донейде надменна и обидена от вчерашния им разговор, но това не ѝ се удаваше. А тъкмо съзнанието, че всичките ѝ усилия отиват напразно, че е влязла да докаже, а отново се озовава насаме с него, още повече забъркваше мислите ѝ и още по-силно я хвърляше в смут.

Но колко очарование и прелест разкриваше за Андреа това нейно смущение! Каква неподозирана бистрота на душата ѝ разкриваше то! И как ѝ отиваше да бъде такава именно, след като той бе свикнал да я вижда винаги горделива, недостъпна!... Беше с късо палто, пак в любимия ѝ маслинено зеленикав цвят, със златиста като очите ѝ кожа на яката, с маншон и малка весела шапчица, забодена в косите ѝ съвсем над русите реснички. От катедрата, отдето не помръдваше, Андреа я гледаше и не можеше да откъсне от нея очи — тъй изящна, тъй чиста му се струваше тя; още по-чудна и от вчера, когато я бе съзерцавал, без да знае коя е... Вчера — не бяха ли се скарали те тогава? Не се ли разделиха враждебно, с остри думи, с тежки думи... Не я ли подозираше той; и не я ли обиди след това?... Не, не знам, не знам! Но ако съм я обидил, защо е дошла? И ако съм я подозирал и ако съм я наричал високомерна, защо се вълнувам толкова сега?... Странно изтръпнал, радостен и изплашен едновременно, той си повтаряше безгласно: ето го пак мираж! — искаше да задържи тия мираж и знаеше, че не може да го задържи...

— Добър ден! — каза тя и тръгна между чиновете.

Той веднага слезе да я срещне. Неда мълчаливо му подаде ръка.

— Изненадан съм — каза той и диреше очите ѝ, но тя все гледаше малко встрани.

— Отиваме у господин Позитано... и се отбихме.

— Отбихте...?

— Да, със Сесил сме. Двете. Тя остана вън...

— При учениците!...

— Да... тя за това ме помоли... Да види нашенско училище!

Помолила я... Сесил любопитствува и помолила бъдещата си майка. А ти какво очакваше, Андреа?

Гласно каза с горчиво изражение на лицето, като сочеше край себе си:

— Ето това остана от нашето училище... Вън само пет-шест деца... А ако иска да види и учителя...

Неда не го слушаше; той почувствува, че мисли за друго, и замълча.

— Андреа — рече с променен глас тя и за първи път, откак бе влязла, очите ѝ сами го потърсиха.

Той въпросително кимна. А над очарованието, че тя е тук, над страхъ, че всеки миг може да си иде, като утринна мъгла продължаваше да се стеле горчивината.

— Вие вчера...

— Още ли на вие? — каза той. — Такива стари приятели...

— Добре — рече тя и се усмихна. Усмивката ѝ съвсем я преобрази. — Ти... вчера... нали искаше да знаеш за някакъв турчин...

Той изведнъж я хвана за ръцете.

— Узнала си?...

— Да... — Чак сега тя съзна, че той я държи, че така много я е приближил; но този миг бе запленил и нея и макар че веднага се отдръпна незабележимо, очарованието продължаваше да трепти в душата ѝ. — Очакват скоро да дойде един от техните най-главни паши — каза тя тихо, гръдно.

— Това и аз знам, но кой, кой?

— Маршал Сюлейман.

— Главнокомандуващият?!

— Да, него чакат...

О, най-сетне беше узнал! От нея беше узнал.

— Кога, знае ли се?

— До две седмици.

— А подкрепленията? — сети се той.

— И подкрепления, да!... Големи... Леандър спомена...

Името на годеника ѝ, най-сетне произнесено, изведнъж се изправи между тях. Неда се отдръпна още малко. Андреа помисли: трепти миражът; скоро ще изчезне...

— Какво каза... той? Колко са?

— Някакви дивизии...

— Но колко, колко? С кои началници? Не помниш ли? Това е най-важно!...

— Не знам — пребледня тя. Беше отчаяна. — Как можах да забравя... Не, всъщност... Не! Не съм забравила. Тогава татко дойде... и той... Спомням си сега... те се заговориха за... друго... Да, той пропусна, така остана! Наистина ли е толкова важно, Андреа?

Той поклати глава.

— Трябваше утре... Утре щях да изпратя тия сведения.

— Така си и мислех! — рече тя. — На руснаците, нали? — Страхуваш ли се?

— Страхувам се... Не, не за себе си! Не се смей!... Вчера, извинявай, аз не знаех, че е... че е толкова страшно... Ти и вчера се смееше... А когато вечерта научих за обесения...

— Да не говорим за вчера. И изобщо може да се случи да не се видим вече! — не се сдържа той. Силеше се да говори подигравателно, но тоя път гласът му го издаде, издадоха го и очите му, тъмни, пламтящи и отчаяни. Заминал, заминал! — казваха те.

— Заминал ли?

— Да. Впрочем не толкова далече, колкото тебе! Все пак благодаря ти!... За всичко — добави той.

О, да! Тя можеше да тържествува вече... Доказа му. Ето, той ѝ благодари. Но Неда не тържествуваше, само се усмихваше смутено и мълчеше, сложила премързналите си пръсти в маншона, докато очите ѝ пак попаднаха на черната дъска и на онова детински наивно изречение, което несъзнателно бе прочела още щом влезе: *Le neige est blanc!*

— *Neige* е от женски род — каза тя. — И *blanc* ще вземе на края *h-e!*

Андреа се обърна учуден; не беше видял написаното.

— Е, чак до толкова знам! — рече той. — Някое от децата го е писало.

— Да, да... Колко е хубаво наистина! Чисто... И така ясно! *La neige est blanche!* Довиждане, Андреа! — подаде му внезапно тя ръка.

— Отиваш ли?

— Да, трябва... Закъсняхме за урока на Сесил!...

— Благодаря за...

— Не, не казвай...

— Тогава — сбогом!

— Довиждане! — рече Неда, издърпа ръката си и изведнъж забърза към изхода на бараката.

Той вървеше подире ѝ, мълчеше и чувствуваше, че не трябва да изрече повече ни дума. Чак когато излязоха на двора и видяха бялото кожено палтенце на Сесил сред тъмните абени дрешки на другите деца, мъка стисна душата му. Като тях, и той се чувствува беден. И е всеки миг ставаше все по-беден и самотен, докато най-сетне силуетите на Неда и девойката потънаха в широко отворената митрополитска порта, докато сребърните звънчета на файтона им престанаха да се чуват зад високия зид и миражът в душата му безвъзвратно изчезна.

„*La neige est blanche*“ — прошепна той; не разбираше какъв смисъл бе придала тя на тия думи, но струваше му се, че те единствени са му останали, и не преставаше да ги повтаря.

---

[1] Снегът е бял. ↑

Всъщност, докато се намираше в бараката, Неда не придаваше никакво значение на думите, които прочете там. Те само ѝ се струваха мили и чисти като самия първи сняг, който тая сутрин така я беше зарадвал. Но щом седна в малкото розово салонче на италианското консулство — салонче, наричано „семейно“ заради безбройните фотографии, на качени по стените му, — щом ушите ѝ се изпълниха с пороя на гамите, които Сесил твърде разсеяно свиреше, макар че застаналата до спинета синьора Джузепина на няколко пъти вече ѝ правеше бележка, Неда изведнъж изпита мъчителна нужда да премисли всичко, което се беше случило. Тя започваше все отначало, но дори и началото ѝ се струваше невероятно, осъдително... А при това тя не можеше да се освободи от чувството, че е проникнала в нещо — в нещо непознато ней досега; че е направила някакво откритие и че това откритие, което дълбоко я вълнуваше, би могло да се изрази само с ония ясни, до безсмисленост прости слова: *La neige est blanche...*

О да! Тя го съзнаваше. Но това съзнание не ѝ даваше спокойствие; то я плашеше. Защо?... И какво особено значение придавам аз сега на тия думи? Какво ме засягат те, питаше се Неда озадачена и разтревожена. Не ги ли свързвам с амбицията си да му докажа, че тача народността си не по-малко от него? Че който има чисти мисли, светли подбуди... Не това! — опря се тя. Това е друго; доказах му вече...

Високият глас на синьора Джузепина я стресна и мислите ѝ секнаха, но пак само за миг, докато Сесил подхвана упражнението отново и докато тя се сети как Андреа бе сграбчил ръцете ѝ и как я гледаше отблизо и право в очите... Смутила се бе. А сега изпитваше някакво весело, радостно чувство и все задържаше мисълта си на оня миг. То е, защото и двамата бяхме развълнувани; нали съдението, което занесох, е много важно, той го каза, търсеше обяснение и се оправдаваше тя. Когато наистина почувствувах, че той несъзнателно мина границата, нали се отдръпнах!... Не, не съм виновна! Бог ми е

свидетел... Но какво предполагам аз — че е влюбен в мене ли? О, той влюбен!... — отхвърли тя веднага опасната мисъл. Би ли могъл да се влюби той? Така добре го помня от приема. Мис Една Гордън... Може би се срещат? И дето Филип разправяше за шантана... Но какво си мисли той за мен, че съм като Една Гордън, да? Който е честен, не постъпва другояче, освен както подобава на честния човек; а аз вече съм и сгодена... Той може би е имал нещо в ума си, но щом му посочих изречението... О да, сега съм уверена, тъкмо това съм искала да му подскажа...

И най-добре да престана да мисля за тия нищо и никакви думи, рече си Неда раздразнена. Да престана изобщо... Стига толкова с него! Ще слушам...

Тя се облегна в канапето, отпусна се и наистина се заслуша (откак баща ѝ подари хармониума, сама се учеше да свири), но всеки удар по клавишите, всяка грешка на Сесил, всяка поправка на синьора Джузепина по някакъв странен и възбуждащ начин я връщаха пак в същия кръг, от който се мъчеше да избяга. Тя отново си мислеше за Андреа — и тоя път не само за думите и за постъпките му, но и за самия него. Главно за него... Без да разбира защо — *както кога четеше някой погълнал я роман*, — тя виждаше ту пламналите му очи, ту ръцете, сграбчили нейните, ту неудържимия порив, с който той се приближаваше към нея. Онова, непознатото, дръзкото, всецялото, винаги жадно дирено от нея в книгите, сега я пресрещаше и я пленяваше, и я завличаше; и тя се оставяше, смаяна, на тоя тъй буен, тъй странен чар, докато внезапно не се сещаше колко недостойни са мислите ѝ. Прогонваше ги. Затваряше се. Настръхваше срещу тях... А те пак намираха пролуки, пак нахълтваха изведенъж, та да я измъчват сладостно и да я гнетят...

Отварянето на вратата отново я извлече из кръга. Тя мислеше, че иде Паоло, лакеят, но в салона се втурна Позитано, и то с такъв жест, с такава стъпка, че Неда не можеше да не се размее.

— Свирете! Свирете! — викаше той. — Без да помислите, че там някъде има човек, който работи и който не може да изтрае!...

— Но затвори всички врати, Виторио! — рече жена му и не прекъсна тактуването.

— Cara mia! А ако не искам? Ако сърцето ми не го позволява?... Изпратих посетителите — вървете, вървете, казвам!... И ето ме на

ваше разположение... Радвам се да ви видя, моя драга Неда! Bellissima Сесил! — притисна той лицето на седналата девойка към гърдите си. Те нямаха деца и тая негова привързаност към дъщеричката на Леге, нежността, която се разливаше по лицето му, колчем я видеше, измъчваше жена му, макар че и тя обичаше Сесил.

— E, come state?^[1] — попита той.

— Molto bene, signor marchese^[2] — отвърна девойката несигурно, със стеснение, но щом видя, че очите му блеснаха, цяла просия.

— Десетица! — викна Позитано. — Десетица! А какво упражнявате вие? — взря се той в нотите, сякаш не бе чул досега какво свирят. — Боже мой!... Но, Бепина!...

— Остави ни най-сетне, Виторио! — ядоса се тя.

— Не, не мога да ви оставя! — развика се той. — Вие ме подлъгахте... Вие ми дължите... Сега ще пеем!

— O madonna! — изпъшка маркизата, но Неда, която не отделяше очи от тях, виждаше, че тя се е отегчила днес от свиренето на Сесил и знаеше, че ще се съгласи с мъжа си.

— Esto... esto истински ноти! — грабна той първата попаднала му тетрадка и я запрелистя. — Фалконieri... Скарлати... Качини... Якопо Антонио Перти... Но това са вашите любими песни, драга Неда!... Елате, общо ще пеем!...

— Позволете ми малко да послушам — каза тя. Да, наистина любимите ѝ песни! Песните, на които сестра Анджелика ги учеше тайно от notre тепе. Но би ли могла да ги пее сега?

А Позитано вече изчистваше гласа си и преди още жена му да седне на столчето, опразнено от Сесил, запя закачливо, като убързяваше такта:

— „Vezzozette e care pupilette ardenti...“^[3]

— О, чакай, чакай! — разбърза се Джузепина. — И престани с тия твои шегички... Не ти отиват вече! — прибави тя остро, с някакъв намек, който само той разбра и на мига се ухили.

— Разбира се, минало ни е времето, Бепина! Но тия млади същества... Вън зима, а тука пролет! — рече той, блесна с очите си към Неда, а после прегърна през рамото Сесил.

Маркизата силно удари по клавишите.

— Какво искаш да пеем? — попита тя.

— Наред... Или не! Лотарията ще покаже...

Той разтвори тетрадката на слуки.

— Ето!... Емануеле Д'Асторга!... Мой стар приятел отпреди век и половина... Започваме ли?... Три, четири!...

И Виторио запя, без да чака въведението, така че жена му трябваше да пропусне цели три реда:

*Vo cercando in queste valli
La belta, che m'innamora...[\[4\]](#)*

Гласът му не беше силен, нито достатъчно сладък за белантото, но той пееше изразително, с чувство, преобразяваше се от мелодията, от думите, и Неда (тя не го гледаше, защото смешните му жестове я разсейваха) изведнъж се почувствува понесена от песента.

В началото тя не обръщаше внимание на думите, знаеше ги и не ги слушаше. Но когато той поде същата строфа, Неда неволно си припомни какво означават те, душата ѝ ги заповтаря, изпълни се с тях... Вървя и аз, говореше си тя, търся и аз... търся, търся...

*Dove il sol piu del costume
Splendera, con maggior lume,
Diro chella ivi dimora...[\[5\]](#)*

Като да разкриваха някаква нейна тайна... А тя не се червеше, не се срамуваше... Нима наистина тоя копнеж не е всегдашен в душата ѝ? Нима е престанала и тя да дири долината, дето слънцето блести с най-голяма светлина?...

Маркизът завърши с широк, театрален жест; синьора Джузепина взема последния акорд, заслушана в неговото съзвучие; Сесил (тя не знаеше думите) запляска: О колко хубаво, колко хубаво!... А Неда? Неда не помръдваше.

— Какво? — извърна се, донейде изненадан, донейде засегнат, Позитано.

— Пейте — прошепна тя. — Още пейте...

— Ох!... Развълнувана... Просълзена...

— Учудена — каза тя и стана права. Не, не от гласа му беше учудена, от себе си!

Той прелисти веднага тетрадката, намери нова песен.

— Ето го и Вивалди!... Започваме ли?

Неда кимна.

— В началото по-тихо, Бепина! — посочи той по нотите. — И ти, малко щурче, хайде с нас! Само мелодията... Три, четири!

Те всички запяха, дори и синьора Джузепина. Гласовете им скоро се намериха, сближиха се и потекоха в една томителна мелодия. А Неда, застанала, малко по-назад, зад Сесил, като следеше с дългогледите си очи текста, отново намери себе си... Колко невероятно, колко странно! — мислеше си тя, докато гласът ѝ, мек и слаб, се губеше, погълнат от общия поток... Да, странно, повтаряще тя в душата си... Вярно!

*Un certo non so che mi giunge e passia il cor,
E pur dolor non e,
E pur dolor non e.^[6]*

И тогава дойде стихът, който я стресна и я изплаши.

Se qu'resto fosse amor?^[7]

Но аз съм безумна!... О, боже мой... Какво мисля! Какво мисля... — извика тя в себе си, замъкна и стисна устни. Докато увлечението гласове пред нея повторяха все същият въпрос, тя се ужаси, че копнежът ѝ я отнася към друг, не към годеника ѝ. А в някакъв непонятен ред, ония, странните думи пак изникнаха — като отговор, като предупреждение... La neige est blanche... Да, но снегът. Тя едва изтряя да изпееят още една песен. Каза, че времето е напреднало, че часът минава дванадесет, а тя е обещала — и измисли някакво обещание.

Но щом двете със Сесил си тръгнаха, изпратени от консула чак до файтона, и тя остана отново насаме с мислите си, изведенъж

почувствува срам, задето бе излъгала. Защо всъщност излъгах, попита се. Очите ѝ следяха снежинките, които отново бяха почнали да се сипят, и тя неволно си каза: Чист и бял, да, докато не почне да се топи...

---

[1] Как сте? ↑

[2] Много добре, господин маркизе. ↑

[3] „Глезенички и скъпти горящи зенички“... ↑

[4]

*Вървя, търсейки из тези долини
красотата, в която съм влюбен...*

↑
[5]

*Там, където слънцето повече от обикновеното
ще блести, с по-голяма светлина,
ще кажа, че тя там живее...*

↑
[6]

*Нещо, което не познавам какво е, смътно достига и
прониква през сърцето ми,
И все пак не е мъка,
и все пак не е мъка...*

↑
[7]

Ами ако това е любовта?

↑

На раздяла Андреа бе казал „сбогом“, а Неда му отвърна „довиждане“ и като че ли всеки бе придал на гласа си някакъв многозначителен смисъл. Ала слути се — и не можеше да бъде другояче, тъй като останалата част на деня Андреа мислеше все за нея, дебнеше зад джамлька на хаджи Данчовото кафене завръщането ѝ и я чакаше, — слути се, че привечерта той я видя, как се връща с файтона, придружена от годеника си, усмихната и оживена и може би забравила всичко. Той кимна, поздрави я отдалече, сякаш казваше: Е да! Като че ли нищо не е било!... После, забелязал сдържания ѝ отговор и че тя побърза да му обърне гръб и да продължи разговора си с Леге, Андреа се попита е насмешка: А нима наистина е имало нещо?... Не можа да си отговори, разбираще, че няма отговор, и унижен пред себе си, огорчен, язвителен, тикна по навик ръце дълбоко в джобовете и тръгна към къщи.

Всъщност той беше прав. Неда наистина го бе забравила. Смутена, докато бе в бараката; дълбоко развълнувана у Позитано; засрамена и озлобена към себе си по пътя от едното до другото консулство (бяха се спрели за минутка с брата на Андреа, доктора, и после Сесил негодуваше, че Неда е била „толкова мълчалива с него“); най-сетне забъркана от противоречия, когато срещна годеника си и той настоя тя да остане и да обядва с тях — вълненията ѝ неусетно се бяха уталожили, щом на трапезата заговориха за един от романите на мадам дьо Стал, роман, в който с дълбоко участие се описваше някаква трагична женска съдба... Сесил отиде с възпитателката си и за известно време двамата се намираха само под обсега на благосклонните майчини очи. А после към тях се присъедини веселата Жаклин де Марикюр, дошла да побъбри със старата дама и да вземе от консулството мълчаливия си съпруг; после се появи и барон фон Хирш (щом видя милата компания, той веднага се отказа от деловия разговор, който смяташе да води с консул, и се обяви за кавалер на мадам Франсоаз). Леге ги покани да пият кафето горе, в кабинета му, и това обстоятелство стана повод да им прочете последните няколко

глави от книгата, която пише „За нравите на населението в турската империя“.

Както в цялото съчинение, което Неда така добре познаваше, и в тия последни глави веднага се чувствуващ съвестният изследвач, авторът, който се е старал не само да вижда, но и да размишлява върху живота край себе си. От всяка страница лъхаше задълбоченост и напредничава, хуманна философия, която винаги бе въодушевлявала Неда. При това езикът на консулата бе изтънчен, стилът ясен, прегледен и слушателите, както можеше да се очаква, останаха възхитени. Все пак баронът направи деликатно няколко уместни забележки; и Жаклин предложи да бъде разширена главата за турските хареми, при което всички се разсмяха, а мадам Франсоаз каза: „Уви! Това е най-слабата му точка!...“ После Хирш погледна часовника си и бързо стана. Имал делова среща в клуба. Той се сбогува, уговори с консулата да се видят по-напространно утре преди обед, целуна ръце на дамите и си тръгна. След него си отиде и семейство де Марикюр. Време беше и за Неда, излязла още сутринта от къщи.

И така, те пътуваха сега с Леандър във файтона, отново погълнати от разговора за последните глави на книгата му, и Неда казваше своето *откровено мнение* — мнение възторжено, ала и критично, и затова задържано пред другите, тъй като от всичко тя най-малко би желала да засегне самочувствието и гордостта на годеника си.

— Вашата прекалена толерантност... по-точно... това, което вие винаги наричате обективна справедливост... в случая... О, та те именно пречат на читателя да почувствува с цялата им сила симпатиите ви, Леандър!... Към поробените народи, сиреч към нас — казваше разпалено тя. — Не, не, аз ви разбирам... И в цялото... в контекста безсъмнено го има! Но ако ми позволите, аз бих ви препоръчала да доизясните някои места, да ги заострите... — И тъкмо тогава, докато изреждаше тия места, тя видя как изскокна пред кафенето Андреа.

Тя го видя и увлечена в думите си, отвърна на поздрава му разсеяно (нему се бе сторило, че отвърна съдържано), а после продължи да говори с годеника си. Но само миг и мъчителна болка я прониза, думите й заседнаха на гърлото, очите й станаха сухи. Тогава именно тя съвсем ясно си опомни всичко; смущението, тревогите, срамът,

противоречията и лъжите предателски избиха на страните ѝ. Тя нито смееше да мълчи, нито можеше да продължи и Леандър, почувствува промяната, изненадано я погледна.

— Какво ви е? — попита той.

— Не, нищо... Впрочем...

Нещо проблесна в ума ѝ. Едно предположение — успокоително, спасително... Може би Андреа е чакал не самата нея, а заради сведението, което тя не му занесе сутринта?... О да, да! — хвана се тя веднага в тая възможност. Решил е, че съм научила вече броя на дивизиите... И всъщност аз имах намерение да го сторя; затова му казах „довиждане“... Да! Той ме е разbral и чака, говореше си тя трескаво под учудения поглед на Леандър, а пак нещо не я задоволяваше, обтягаше нервите ѝ и я мъчеше.

— Но какво се сетихте, скъпа? — не се сдържа годеникът ѝ.

— Мислех... Всъщност всичко, което говорим, може би си губи смисъла...

— Как... губи смисъла? Не разбирам!...

— О да! — рече тя високо, оживено и изви главата си така, че с крайчеца на окото си видя Андреа как пресича площада и също се прибира в къщи. — Ако наистина нещата се развият... както говорихме снощи. Е, тогава всеки смисъл... е безсмислен!

— Но за какво? Снощи... Снощи беше годежът ни! И изобщо не е ставало дума за моята книга.

Тя се разсмя, хвана бързо ръката му, наведе се мило към него.

— А за Сюлейман паша говорихме, нали? — подхвърли тя закачливо, но и е хладнокръвие, с прельстителна пресметливост, на каквито доскоро не се смяташе способна и които сега някак отдалечно и тревожно осъзнаваше като част от цялото си падение.

— Сюлейман!... Нямаше и да ми дойде на ума... Вие се шегувате!

— Напротив, Леандър.

— Но какво общо виждате между турския главнокомандуващ... и моя скромен труд?... Извинете!

— Има! — настоя тя и очите ѝ вече бяха други, загрижени.

Това накара и него да се промени.

— Предстоят такива събития, Леандър. Може би такива ужаси, за каквито само сме чели...

— О, скъпа! Но вие... вие бъдете спокойна! Разбира се, вие ще бъдете при мен, в консулството; моята страна е неутрална.

Тя махна с ръка, спря го, побояла се, че той ще измести разговора.

— Снощи говорехме... Впрочем вие бяхте започнали, Леандър!...

— Да?

— Казахте, че със Сюлейман щели да дойдат подкрепления.

— Големи!... Няколко дивизии, артилерийски части... и изобщо те смятат София да...

— Но колко дивизии?

Беше се издала. Почувствува го. И чак до ушите се изчерви.

— Радва ме любопитството ви? — отвърна той засмян, а виждаше се, че бе изненадан: — Не знаех!...

Тя едва се сдържаше да не се разплаче.

— Е, щом е така... — Искаше да каже: „Щом ми нямате доверие“, но се засрами и побърза да прибави: — Щом смятате, че това е никаква такава тайна, която аз не трябва да...

— Аз се пошегувах! — спря я той. — Как можете да допуснете... То е само защото не виждам причината!

— Не тогава, не. Не ми казвайте нищо.

— Но аз още снощи щях... Бях започнал!... А и не сме ли ние едно! — каза той топло, с глас, който искаше да ѝ напомни техни съкровени тайни, но който сега само повече я смути. — Всъщност тия цифри изхождат от Сен Клер, а той винаги има свои съображения да говори едно или друго. Не би трявало да му се вярва докрай... Твърди например, че предстоят да дойдат четири дивизии пехота.

— Четири!... — Тая цифра ѝ се струваше много малка.

— Да, това значи цяла армия!

— Кога... ги чакат?

— Скоро! До края на годината. Ноември свършва, значи до един месец. Някои били пресни войски, от новия набор, но повечето щели да бъдат прехвърлени от Русенския боен театър... През Варна, до Константинопол по море, после с железницата.

— Да, това ли е всичко? — прошепна тя облекчена.

— Не! — засмя се той и докато файтонът правеше завой, наклони се към нея. — Сега вече аз чувствувам нужда да бъда

изчерпателен. Към пехотните войски, разбира се, ще има и артилерийски части. А за конницата Сен Клер ни уверява, че в Солун вече е слязла цяла кавалерийска бригада...

Тя го слушаше, повтаряше си на ум цифрите, имената и ужасно се страхуваше, че ще забрави нещо от онова, което той така подробно ѝ обясняваше; а Леге продължаваше да изрежда какви военни обози са дошли, какви се чакат (това не бяха сведения от англичанина, а негови сведения) и ги изреждаше с настойчива, малко обидена педантичност и с една усмивка на лицето, която казваше: Ето, от вас не крия нищо!... Но беше убеден, че тя изобщо не се интересува от всичките тези жестоки подробности, че, в душата ѝ има само възвишени чувства, отвлечени и непрактични, защото тъкмо такава я виждаше и такава я обичаше.

— Това е — усмихна се той, когато файтонът спря пред дома на годеницата му. — Сега, естествено, бих желал да чуя вас, Неда. (И той още един път се усмихна, той път донейде иронично.) За бога! Кажете, моля ми, какво общо намерихте между моята книга — приемам забележките, да, съгласен съм с тях! — и тия... тия, как да ги нарека... прочее вие ги казахте напреди: ужаси... Ужаси, които виждаме и които, уви, предстои да видим!...

— Може би сте прав — рече тя след моментно колебание.

— Прав?

— О, да!... Аз исках вашата книга да бъде един протест пред световната съвест... Или... Да, да — извика тя, — защото толкова държа на нея!...

— Знам. Благодаря, скъпа!

— Исках... То е, защото в тия времена... И... изобщо, забърках се, нали?

— Разбирам — кимна той веднага. — И всъщност как може да не разбирам!...

Но той си мислеше, че разбира. А тя наистина се беше забъркала. И такава беше още дълго след като се разделиха и след като тя се качи горе в салона, сподиряна от мустакатата Тодорана, която се клатеше подире ѝ и питаше с дрезгавия си глас:

— Гладничка ли си?... Да ли донеса нещичко, а?

— Не съм гладна... Татко тук ли е? А дядо?

— Че дядо ти нали отиде в Ташкесен! Хич и не го чакай за тая вечер... Само батко ти... Ей го долу... приказва си с графинята... И оня бей е там, вчерашният, господ да го убие!... Не ходи при тях, пиленце, а?

— Няма да отида! — рече Неда, приближи се към страничните прозорци, отмести тюленото перде и погледна. Техният салон беше тъмен. И в неговата стая не светеше.

— Дай лампата тука — каза тя. — Или не, на хармониума я сложи... Искам да посвиря.

Тодорана остави лампата и излезе на пръсти, а Неда седна, отвори капака и взема наслуки няколко акорда. Днешните, ония песни зазвучаха в душата ѝ. И в хаоса от звуци една светла пътешка се прокрадна. Като слънчев лъч сред стълпените облаци; като усмивка, скрила неизречена мъка... Но какво мисля аз; какви думи повтарям, каза си тя. Та и те са от никаква тесен... Пак от ония песни... Как беше?... *Come raggio di sol mite e sereno...* Така е, да!... Тя затърси трескаво между нотите, събори ги, намери *своята* тетрадка, намери песента. Засвири с един пръст само мелодията, защото ѝ беше още трудно да си акомпанира сама. Запя тихо. И придаваше на всяка дума значение, доколкото помнеше какво значи тя, всяка дума изживяваше.

*Come raggio di sol mite e sereno
sovra placidi flutti si riposa,
mentre del mare nel profondo seno
sta la tempesta ascosa...
Così riso talor gaio e pacato
di contento, di gioia un labbro infiora,
mentre nel suo segreto il cor piagato
sangoscia e si martora.*^[1]

О, как невероятно се делеше животът ѝ!... Тя чувствуваше, че не може да се освободи, че не може да прекъсне. И защо, защо? Защо, когато е сгодена? Когато не ще си позволи никога да бъде *дотолкова* нечестна към Леандър?... Господи! — прошепна тя. И какво сега? Какво?...

Гласът ѝ съвсем затихна. Тя престана да пее и отпусна ръце на клавишите. Сенките от тавана се спуснаха, притиснаха я; и тия лъскави, полирани вещи, масички и бюфети, с които цялото ѝ семейство така се гордееше, и те сега като че ли запречваха всички изходи... Добре, че заминава, каза си тя, сякаш в заминаването на Андреа беше изходът, който търсеше; и без нужда запрелистя нотите. Но като че ли тъкмо това движение бе необходимо. То я стресна. Измъкна я от омагьосания кръг и тя с никаква сурова, решителна твърдост си спомни, че преди той да замине, трябва да му съобщи съдението, което бе научила тая вечер от Леандър... Стана. Отиде пак при страничния прозорец. Отвори го. Не, пак не свети у тях. И в двора им не се виждаше жива душа... Тя щеше да се дръпне назад, да се прибере, когато насрещният прозорец също се отвори и в дрезгавината на бялата вечер се различи човек. Мъж. Цигарата му описа дъга към лицето.

— Пак се видяхме! — дойде оттам глас.

— Слушай! — извика тихо тя. Ала в същия миг долу входната врата скръцна и се чуха стъпки. Някой излизаше.

— Казваш ли нещо? — надвеси се Андреа от прозореца, като че искаше да скочи.

— Важни новини — зашепна тя. Не, не можеше оттук. Ония долу ще чуят... Или е брат ѝ, или турчинът.

— Казвай, казвай!

Тя се поколеба още миг.

— Ела на задната вратичка — сложи ръце на устата си като фуния.

— Не чух, какво?

— Ела при стария геран!

Ръката, която държеше цигарата, направи знак, че е разбрали. Неда се дръпна в салона, затвори, после се огледа зашеметена и се втурна да дири палтото си.

— Че ти тука ли си? — срещна я на стълбата Филип.

Беше толкова ядосан, че я видя чак когато се бълсна в нея. Тогава Margaret е излязла с оня! — стрелна се в ума на Неда, но нямаше го предишното съчувствие към брат ѝ. А и бързаше.

— Е, какво ново? — попита той.

— Нищо особено... Защо?

— Не си ли чула в консулството... Турската армия е разбила руснаците при Арабаконак!

— Тъй ли? — изгледа го остро и студено тя. — От американката ли го научи! — А гласът ѝ сякаш каза: от бея ли?... И го повтаряш!...

Той почувствува презрението ѝ, поискав нещо да каже, но внезапно лицето му се изкриви, стана страдалческо (ала и това не я трогна), той махна с ръка и се заизкачва по стълбата.

Чак когато я видя, че отваря вратата на отвода и се готви да излезе, той я попита учудено:

— Къде по това време?

— Тук съм.

— Къде тук?...

— Ще се поразходя из двора.

— Ти си луда... В тоя студ!

— Да — каза тя тихичко и неудържимо, трескаво се засмя. — А може би съм луда!...

През цялото време, докато Неда свиреше, Андреа седеше до прозореца, гледаше я и пушеше. Звуците на хармониума не достигаха до него, нито гласът ѝ и през тюленото перде движенията ѝ се смекчаваха и ставаха неясни. Но изморен от напрежението на чувствата, нему беше достатъчно да я гледа и той го вършеше, сякаш днешният ден си бе отишъл и всичко бе само спомен.

Когато Неда приближи прозореца и го отвори, Андреа и не подозираше, че тя дири него. Той продължаваше да пуши, но близостта ѝ, силуетът ѝ, вече тъмно изрязан от светлината на лампата, като да го разтърсиха и го събудиха от някакъв сън. Изведнъж махалото на чувствата му го запокити в обратна посока. Той всмукна силно от цигарата и с пламнали очи, жадно се завзира в Неда — не в лицето ѝ, което не различаваше, а в заоблените ѝ рамене; в подканящата линия на младите ѝ гърди, които остро се изрязваха при всяко извиване; в гъвкавата талия, която рамката тъй немилостиво пресичаше... О да! Андреа не за първи път я виждаше тъкмо такава — жена като всички; и все пак днес тя бе отделена, различна от всички... Той я гледаше; а колкото повече я гледаше, толкова по-жадно му се искаше да я сграбчи, да я притисне и слее със себе си... И как може тя, как може с оння... вече възрастния мъж!, недоумяващ и заплашващ в него самолюбивата обидена младост. Ах, да е на мен, да е на мен!... А защо

да не опитам?, каза си той заканително, с дръзкото самочувствие на млад мъж, който добре познава жените. Не, няма смисъл, нищо няма да излезе... Подметна ли, настръхва като таралеж!... Все пак той не изтряя и щом разбра, че тя ще се прибере, изправи се бързо, отвори прозореца си и рече със закачлив и многозначителен глас:

— Пак се видяхме!...

А оттук нататък всичко стана така, както не смееше дори и да го помечтае. Тя го повика! Тя му определи среща при стария геран; и то в този вечерен час.

Забравил прозореца, Андреа се втурна надолу по тъмната стълба, изтрополи, спъна се, изтича по коридора и тъкмо изскочи навън, когато видя, че брат му Климент затваря зад себе си входната порта. Луната току-що излизаше от облак; снегът блестеше; изплашена котка притича и пресече пътя към задния двор.

— Какво? Излизаш ли? — Докторът уморено приближаваше, а с него приближаваха, и цял облак карболови и хлороформови миризми.
— Защо си без палто?

— Тук съм... Ще се поразтъпча.

— Ела вътре... Ела, ще ви разправям нещо.

Макар да беше погълнат от своите вълнения, Андреа почувствува, че брат му е не само уморен.

— По онай работа ли?

— Не точно... Влез, ще чуеш!

— Ти върви, аз ще дойда.

И Андреа погледна към салона на съседите. Прозорците светеха. Като мислеше, че Неда е все още там, той каза бързо:

— И аз имам новина. Хем голяма!

— Какво? — трепна Климент.

— Оня, дето го чакат, е самият Сюлейман паша!

— Главнокомандуващият! Уверен ли си?

— Да! Узнах!...

— От кого, Андреа?

— Не е важно! Нали съм узнал.

— Слушай, нямам настроение за глупости. Кажи сериозно откъде...?

Андреа се поколеба.

— Не мога да ти кажа! — отсече той изведенъж.

Климент учудено — засегнато го погледна в лицето. На лунната светлина то бе изгубило мургавината си, изглеждаше не бледо, а бяло, ала очите черно жареха и някакво неспокойствие и нетърпение се излъчваше от целия Андреа.

— А за подкрепленията успя ли — попита докторът, инстинктивно повярвал на думите му.

— Да, и подкрепления ще има.

— Колко дивизии?

— Не можах точно да науча... Във всеки случай големи...

— Това наистина е важна новина. Трябва на всяка цена да ги известим, Андреа! Ах, къде е сега Дяко!... Слушай, тая вечер ще решим.

— Какво ще решаваме, аз вече си извадих тескере!

— Кога това? Днес?

— Сутринта... Утре заминавам!

— Все бързаш — рече раздразнено Климент. — Може и аз да съм решил нещо! Ела! Ще поговорим.

— Казах ти, върви, идвам! — И Андреа дигна пак очи към прозорците на Задгорски. Някакъв силует се очерта... Не е тя, брат ѝ. А тя? Отишла ли е?...

— Ти върви! — дигна той изведнъж нетърпеливо глас, обърна му гръб и забърза да обиколи къщата.

Климент викна подире му. Но какво? Питаше ли нещо, учудваше ли се? Андреа не чу. Не можеше да чуе. Предишното вълнение, мислите и намеренията, цялата страсть, с която се бе втурнал, с нова, още по-завличаща сила понесоха съзнанието му. Той се затича през снежния двор към тъмния зид, към вратичката, откъдето години вече не бе излизал... Намери я. Махна куката, отвори, провря се... Озова се в онова закътано, обиколено от дъсчени огради място, дето някога идеаха за вода. Светнalo от луната, геранилото и сега високо стърчеше. До затрупания от снега кладенец се виждаше тъмна, неподвижна фигура. Той не сети как се намери при нея.

— Повиках те... трябваше... ти нали искаше... — зашепна Неда, внезапно разтреперана, дигнала към него лъчистите си очи, а нему се стори, че в тях са сбрани и луната, и звездите, и цялото небе.

Андреа още я приближи. Дъхът му я опари.

Тя с мъка каза:

— Ти... понеже утре заминаваш... да допълня...

Той изведнъж силно я прегърна, задуши думите ѝ, зацелува я, дето свари. А тя смяяна, изплашена се задърпа. „Не, не! — шепнеше задъхана и извиваше лице да го отблъсне. — Как смееш!... Махни се... Защо...“ Но обезумял от любов, от страст, той намираше отново устата ѝ, целуваше я до изнемога и я притискаше, докато тя най-сетне се отпусна в прегръдките му; докато отговори на неговите целувки.

— И защо... защо направи така? — рече тя едва чуто, когато все тъй прегърнати, те се спряха да поемат дъх. Шалът, с който бе завила главата си, се беше смъкнал. В очите ѝ блестяха сълзи. Тя цяла зъзнеше от студ, от страх, от срам... И се притискаше в него, търсеше топлината му, забравила защо е тук и какво означава, че е тук.

— Чакай... разкопчай се... — каза Андреа. Но тя не помръдна и той сам разкопча палтото ѝ. — Ела... ела още към мен... Така ще ти е по-топло!...

Като в шемет, тя се остави в ръцете му, покорна на неговата дързост и все със същия въпрос:

— Защо... Защо... Ти знаеш... аз... — Дъхът ѝ замря, но мъчителният ѝ израз му говореше, че тя принадлежи на друг... че той, Андреа, заминава... и още безброй много неща му каза, които той осъзна в един-единствен миг и които го изплашиха.

— Но аз те обичам... обичам те... Отдавна те обичам... — заповтаря той.

И докато изричаше тия думи, докато пак я притискаше и целуваше, той внезапно се засрами от своите намерения, от страстта, с която се бе втурнал към нея, от сторилото му се сега похотливо желание, с което бе разглеждал прелестната ѝ фигура на прозореца, тъй както бе навикнал да разглежда разголената Мериам. Не, не!... Вълни на нежност се надигаха в сърцето му, на нови, непознати чувства, събираха се в едно с другите, първите копнежи — оня ден, в салона на Филаретова и днес преди обед, в училищната барака — изпълваха целия му живот, обновяваха го... Та аз наистина я обичам! О, как я обичам! — ехтеше душата му, докато той продължаваше да се притиска в нея и прилепил страната си о нейната, ѝ шепнеше думи, които с вълшебна сила въздигаха пред влюбения ѝ поглед бленувания свят на щастието, тъй дълго дирено от нея в любимите ѝ книги... Сега

те двамата живееха в тоя свят, забравили за миг и страданията, които щяха да причинят, и страданията, които ги чакаха.

— Само теб обичам — каза той. — Повярвай ми. За първи път истински... До дъно!

— О, Андреа! — промълви тя само и пак повтори, сякаш не знаеше какво друго да каже: — О, Андреа...

---

[1]

*Като слънчев лъч, мек и ведър,
върху спокойни талази си почива,
докато на морето в дълбоката гръд
стои бурята скрита...*

*Така понякога весел и спокоен смях на доволство,
на радост се плъзва връз нечия уста,
докато в своята тайна дълбочина
раненото сърце се тревожи и измъчва.*

Днешният ден бе за Климент наистина тежък, и то не само защото в болницата имаха много работа, а той не си бе отспал, но главно заради онова мъчително нравствено изпитание, на което го беше подхвърлил Сен Клер.

Външно всичко изглеждаше като случайност. Дори като израз на доверие... Ала случайност и израз на доверие ли беше?

На обяд, когато си отиваше към къщи, Климент се беше спрял да поздрави малката Сесил и Неда, които се връщаха с файтона от Позитанови. Неда му се стори затворена, неразговорлива. Затова пък малката бързаше да му разправи цял куп новини — и за баба си, която вчера отхапала крайчеца на една „люта чушка“; и за мадмоазел Д'Аржантон, която тя обявяваше за свой най-голям враг, тъй като била „неумолима в аритметиката“; и за чично Виторио, който днес я спасил от гамите...

— Но най-важното! Най-забележителното! — сети се девойчето.
— О, да! Бяхме при вашия брат!

— Разхождали сте се из чаршията?

— Защо из... чаршията (турската дума тя произнесе трудно). В училището бяхме! Леля Неда ще потвърди! Кажи, миличка, нали бяхме при господин Андреа?... Тя ме попита искали да видя... И аз: искаам, разбира се!... Уви! Останах разочарована — каза Сесил и направи гримаса, от която нослето й още повече се вирна и кафявите очи станаха съвсем кръгли.

— Едно такова никакво училище — прибави тя. — Аз си мислех, че ще е поне като онова при черквата. И учениците... Само дето си играеха със снежни топки!...

Тя бъбреше засмяна — пъргаво, поруменяло зайче с кожухче от скъпа бяла кожа — и младият доктор, подпрял ръка о гюрука на файтона, й отвръщаше също тъй усмихнат и радостен, че я е срецнал...

Докато изневиделица към тях се бе приближил майор Сен Клер.

Всъщност нямаше нищо изненадващо в неговото приближаване; майорът обичаше да кръстосва пешком града и в това отношение той си приличаше с италианския консул. Но появата му учуди Климент. Стори му се, че англичанинът го е дирил в болницата, че е вървял подире му и че неслучайно го застига. Не, това е неоснователно; глупаво е, че мисля така, казваше си той. Ала вместо да затихне, съмнението му дваж повече се усили, щом се сбогуваха с годеницата и с дъщерята на Леге, защото Сен Клер още на мига и с любезна настойчивост го покани да обядват в клуба. Климент *трябваше* да приеме. А както нощес, когато го бе извикал капитан Амир, душата му се напрегна. Какво може да иска от него? Нима за онай история? Всеки път ли ще се страхува, че са открили нещо?...

Скоро се разбра. Сен Клер го диреше за друго. Искал да се възползува от руския му език. За какво? О, да, за една твърде лека, но донейде деликатна работа. Разчитал, че няма да стигне до консулите... или до някои от тия бърборковци, кореспондентите... Облекчен от страховете си, Климент веднага обеща.

И така, след обядта те се отправиха към онай част на града, зад Черната джамия, дето сред огромни засенени дворове живееха най-богатите тукашни турци и дето (Климент внезапно се сети) се намираше силно охраняваният пленически лагер.

— Разбрахте какво е тута, нали? — попита с обичайната си усмивка Сен Клер, когато спряха пред триметров дебел зид с массивна дъбова порта в него.

— Предполагам... Тука са руснаците?

— Да. Но вие не трябва да издадете с нищо, че разбирате езика им!

— Мислех, че искате от мен...

— Не, напротив! Докато аз разпитвам по французки някои от офицерите, вие ще стоите настрана и ще подслушвате какво говорят помежду си другите.

Тоя път Сен Клер не попита доктора съгласен ли е, защото задачата, която му даваше, беше не само деликатна, но и непочтена. Ала и да го попиташе, Климент трябваше да каже и щеше да каже, че е съгласен. Не само страх; и любопитство имаше вече в това съгласие; и нужда да види, да узнае нещо за съдбата на пленините руснаци. Но щом се озоваха от другата страна на дебелия зид, щом ги пресрещна

гъмжилото и вонята на стотици и стотици люде, гъсто населили продълговатия неравен двор, щом съзря как всички тия дрипави и оголени, тия осакатени и останали само кожа и кости мъже се стремяха като някакви подивели животни към навесите на къщата и на прилепените към нея яхъри и курници, как зъзнаха незашитени от студа, и как лежаха на разкаляната от снега земя, Климент ужасен почувствува, че тая гледка е свръх силите му, че той не може да владее вече лицето си и че жалостта и потресата му ще го изدادат...

Ами те са в по-страшно положение от ранените в болницата... Какво ранените, десетки пъти по-страшно, мислеше той трескаво, докато Сен Клер заповядваше на някакъв изцъклен чауш да извика по-скоро началника на стражата. Ония са на закрито, нахранени... лекарства... Надежда имат! А тези клетници — братя наши, руски! — и уж войната е свършила за тях, говореше си той, все по-мъчително разпъван между жалостта си и страха.

— Да, доктор Будинов! Лошо нещо е войната!...

Гласът на Сен Клер! Нима ме е издало вече лицето, стресна се Климент. Но не, майорът също гледаше към пленниците; дори обичайната усмивка бе избягала от устните му.

— Няма да се учудя, ако и тук е избухнала някоя епидемия — рече Климент.

— Да, вече няколко пъти обръщам внимание на полковник Джани бей... Но порядки, доктор Будинов, порядки!

Това вече беше ново! Сен Клер да иронизира своите приятели?

Окуражен, Климент каза:

— Като лекар, мога само да препоръчам...

— О, оставете препоръките! — прекъсна го дружелюбно майорът. — Войната е жестоко нещо, да!... Но тия тук поне още живеят... За това и аз имам дял, можете да бъдете уверен!... Да, да! Умението в играта, доктор Будинов, е да се жертвува малкото за голямото, и то, подчертавам го, без да се пренебрегват правилата! — каза той напътствено, самодоволно, ала не поясни думите си, така че Климент не разбра за каква игра и за какви жертви говори. (А майорът настояваше да докарват пленници и да ги държат в града, та да уверява консулите и кореспондентите, че Турция води хуманна война, сиреч, че не избива всички пленени руснаци.) Но докато Сен Клер изричаше тези думи, докато се усмихваше и пушеше, вземал между дългите си

гледани пръсти една от ония ароматни честерфилдски пури, които пораждаха у него добро настроение, Климент с удивителна яснота почувствува, че човекът насреща му е обладан от някаква *фиксидея*. Че всичко, което той върши с привидно хладнокръвие, всъщност води към някаква определена и само нему известна цел. И че заради постигането на тая цел на Сен Клер е безразличен животът на тия хора тук и животът изобщо... А може би той е по-страшен и от Джани бей, каза си неочеквано Климент. И после си каза, че не трябваше да идва тук, че онова, което иска от него Сен Клер, ще бъде не само нечестно и не само подло към тези страдалци, но може би и в ущърб на ония, които се бият и мрат там някъде, в заснежените балкански проходи...

Така бяха започнали мъчителните часове, за които сега, докато вечеряха, докторът с овлажнели очи и с вълнение, каквото рядко се бе виждало на лицето му, разправяше на своите домашни.

— Какви страдания, боже мой! Какви страдания! — повтаряше той. — Накъдето се обърнеш... И всеки те гледа в очите... С омраза! С презрение!... Мисли сигурно: а аз за такива като тоя оставих дом и деца; кръв дадох, живот дадох!...

— Може пък да не са разбрали, че си българин, бате.

— Разбраха, Коста. Чух ги, шушукат и ме гледат: сволоч!... За мене това: сволоч!... А аз не смея да им продумам, знак не дръзвам да им сторя... че съм от техните... и че ми се е стегнало сърцето...

— Тъй, тъй, сине... Като е дошло... Добре, че не си се изтървал!

— Да — въздъхна докторът. — Мъка человеческа — и за тях... че и за мен. Какво да правя? Заповядано ми е да ги подслушвам... Подслушвам ги и се чудя как да извъртя думите, които чувам... А оня не престава да ги разпитва.

— Добре де, какво, ги пита той? — не изтрайа Коста, като от вълнение все доливаше чашата си с вино.

Докторът иронично се усмихна.

— Какво ги пита ли? — рече той, припомнил си странните въпроси на Сен Клер. — Дето няма и да предположиш...

Ала отварянето на вратата го прекъсна. Той се изви, погледна — беше Андреа. Извърнаха се и го огледаха и другите, сякаш забравили, че е навън. А Андреа, някак особен, странно замаян, влезе в стаената

кухня, притегли свободния стол, седна между майка си и Женда и бързо, машинално започна да яде.

Наблюдателен както винаги, на доктора сега се струваше, че съзира по братовото си лице някаква промяна, но каква бе тя, защо грееха така очите му, той нито искаше, нито можеше да реши. Онова, което разказваше, дотолкова го бе завладяло, че всички странични мисли му се струваха неважни... С няколко думи той го осведоми за какво разправя, като очакваше тъкмо от него най-силно да се развлнува; но Андреа само рече: „А, тъй ли!“ — и засегнат от безразличието му, Климент продължи, неволно овладял се, дори охладнял и той... Да, разпитът на майора изненадал и него самия. Въпросите му не целели числеността и въоръжението на Гурковия отряд. Дори и за бъдещите намерения на руското командуване не подпитвал. Единственото, от което се интересувал Сен Клер, била разкладката, сиреч дневната дажба на офицерите и на войниците в отделните части на отряда. И още какво облекло получават — долно и горно... ботуши, завивки...

— В началото тези въпроси ми се видяха дотолкова еднообразни и безсмислени, че ако положението не беше така трагично, бих се засмял — каза Климент и протегна ръце да си отсипе от яхнията, но майка му го превари, напълни чинията му, а после без нужда допълни чинията и на Андреа, който я погледна и смутено се усмихна.

— Руските офицери (а те въпреки нещастието си бяха все едни хубави мъже!), та те, разбира се, кривяха истината — продължи докторът, като умело си служеше с ножа и вилицата, сякаш се намираше на операционната маса. — А и Сен Клер го очакваше, да, нали за това ме беше довел!... Изглежда те му казваха само официалните данни. Онова, което е в наредбата им... или кой знае къде; защото техните данни удивително си схождаха едни с други. На войник толкова хляб, сухар, толкова каша, месо, мазнини... толкова захар и чай... И за ботушите по чифт на краката и друг в раницата. И за долните дрехи... и за горните...

— Бре!... Защо му е всичко туй на вашия англичанин? — засмя се Слави. А с него се засмяха и майката, и Женда.

Но Коста веднага се обиди:

— Отде накъде пък наш!

— На Климент де, не твой! Ти, дето се казва, очите му не си виждал...

— Кой ти каза, че не съм го виждал!... Колко пъти!...

— Е, стига! Теб не слушаме сега... Разправяй, Климе — подкани го старият Слави не само защото искаше да знае какво се е случило понататък, но и защото беше уверен, че каквото да се бе случило, тоя му син, докторът, не може да не е постъпил разумно и както подобава.

Да, Климент бе постъпил разумно, както подобава. Но в постъпките му бе имало и смут, и страх, съмнение и объркане — все чувства, които баща му не подозираше у него и които той сега по първом отчасти издаваше в думите си, тъй като случаят беше наистина многозначителен... В началото Климент не проумявал защо му е на Сен Клер тоя разпит и защо брадясалите и измъчени руснаци тъй упорито прикриват истината. Шушукането на останалите офицери, на които и през ум не минавало, че ги подслушват, рисувало пред него съвсем друга картина: дажбите на армията двойно и тройно по-малки; облеклото и ботушите в мизерно положение... За миг той се залутал в лабиринт от съмнения и подозрения. Не го ли изпитва по тоя начин английският майор? Не са ли поставени някои от лицата, които шушнат, и то тъй, че той да ги чуе и да не знае после кое от техните думи да прикрие и кое да съобщи на Сен Клер?

— Не, прекалено бе дотолкова да подозирам!... Та това значи заради собствената си особа да подозирам и тези мъченици. Как мога! — казваше възмутен от себе си той. — Съвсем близко до ума е, при тая кал и зимата... да, съвсем естествено е, че тяхното снабдяване е затруднено... Москва и Петербург са на хиляди километри. И всичко да се докара по една-единствена железопътна линия... После през Дунава... И с обози! — в нашите планински краища... А на османлиите продоволствието им е зад гърба! И ако щете, индустрията на целия свят работи за тях. Пибоди-Мартини, Хенри-Мартини... Шнайдер, Винчестер, Ремингтон, Круп — изреждаше той и по всичко личеше, че не един път беше изреждал тези имена в ума си. — И всичко се стоварва в Солун, в Деде Агач, в Цариград... Виждате на какво са обърнали София. Склад!

— Склад... че няма кой да драсне един огън! — обади се най-сетне Андреа, но всички бяха така погълнати, че дори и бащата не обърна внимание на думите му.

— Добре де — рече нетърпеливият Коста. — Ама защо му е тогаз на оня? И ти какво каза? Каза ли му какво си чул.

— Казах му.

— Е, че тогаз... Ти какво? Нали уж...

— Тъкмо това, Коста... Тръгнахме си, той ме пита, и аз: уж съм чул да споменават за някакви войници (казах там един от гвардейските полкове, първия, който ми дойде на ум, исмаилския)... разменяли със селяните във Виддраре неприосновения запас ботуши за ракия!... С други думи, че имат такъв запас... И че често залавяли интенданти, които срещу златни турски лири продавали чували с брашно... със захар...

— Тъй, тъй! Добре си го наредил... Хем да се измъкнеш, хем той да мисли, каквото ще! — смееше се Слави. — Е по този случай я подай дамаджаната, жено... Дай да се чукнем пак!...

Бащата напълни чашите. Чукнаха се. А Климент не можеше да се освободи от своите мисли... Ето, заблудил бе Сен Клер — видя как оня се хвана на лъжата, как се ядоса, видя... Сигурно очакваше да научи чрез мен, че продоволствието им е лошо и че зимата ги е заварила без топли дрехи и без ботуши. За него това би значило, че руското командуване не ще се реши на скорошна... на зимна офанзива! Тънко измислено... Деликатна работа, както сам казваше в клуба той... Да, радвам се, че го заблудих и че му отнех спокойствието!...

Но моето спокойствие? Или не спокойствието; и не само моето — надеждата ни, очакването ни!... Та ако руснаците са толкова зле с продоволствието... та те тогава наистина няма да бързат... няма скоро да настъпят!... И ето как ще дадат време на Турция да се съвземе... Да, да! Особено на тоя фронт, най-важния. Неслучайно главнокомандуващият иде, сети се той за наученото преди час от Андреа. И всеки ден пристигат обози, резерви. А това още не са резервите на Сюлейман!... Само да знаех колко ще са тия резерви! Ако знаех... Да можех да предупредя генерал Гурко!... Андреа иска да върви утре — какво може да направи той сам! Не знае езика. И какво ще им съобщи? Голи сведения; докато аз бих могъл най-подробно за всичко... И болниците... и за пленническия лагер. Двамата е най-добре! Разбира се, моето отсъствие веднага ще се забележи и нашите може да пострадат, но ще измислим нещо! Или това за Копривщица... или пък, че се е наложило да прескочим за два дни до Ихтиман... нещо

при родителите на Женда, за операция... За два, най-много за три дни ще се върна — Андреа като иска, нека остане оттатък, за него дори е по-добре, но аз трябва да се върна, реши той, избърса с кърпата устата и мустаците си и се облегна в стола.

Майка му тъкмо казваше загрижено:

— Само внимавай нещо да не се научи, че лошо, майка.

— За кое, мамо?

— Ами... дето разправяш за англичанина, синко! Ако се чуе, че не си му казвал, каквото трябва... Лоши хора има!

— Да си затваряте навън устата! — каза стреснато и Слави. — Андреа!... Коста!... Разбрахте ли?

Андреа само го погледна. Но Коста рече високо:

— Какво аз! Аз си знам...

— Бе, виждал съм те колко знаеш... Като тръгнеш из чаршията...

— Това Женда да не го разприказва на комшийките, аз...

— Ти, снахо,чуваш ли! — обърна се строго и към нея Слави.

— Че аз, тате, кога съм приказвала?

— Хайде, хайде да не я разправяме много... Я най-добре иди да нагледаш детето!... Какво, повечеряхме вече. Майка ти ще раздигне софрана.

Коста слушаше и хем се подхилкваше, хем му беше неудобно за Женда. Е чак пък толкоз; тате прекалява! — казваше неговото весело кривоносо лице, докато той гледаше пълното, преляло из дрехите тяло на жена си, и погледът му издаваше, че му се иска да си е час по-скоро с нея в стаята.

Женда тръгна да излезе, но личеше си, че е засегната, и свекърва й, която веднага го почувствува, стана и я последва.

— Вие си поговорете по мъжки — рече тя от вратата. — Аз после ще прибера...

— Е това е! — рече Слави, щом и двете напуснаха кухнята. — Жените от такива работи по-далечко ги дръж... То всъщност каквото е било, изприказвахме го май. Само дето изпратихме Женда — прибави той, като се подсмиваше. — Сега, Коста, я ни свари ти по едно кафе и кажете какво се чува из града?... Разправят, нашият Илия ефенди отзарана събирал чорбаджиите; нещо пари сме трябало да внасяме... За какво пак? Няма край...

— И аз го видях по едно време муавинина — каза Коста и приклекна при огнището да раздуха жарта. Както в много други домакински занимания, той беше майстор и във варенето на кафе. — С хаджи Теодоси и с нашия бай Радой бяха! А подире им господин Трайкович и чорбаджи Мано...

— Ето!... Да видим каква ще я измътят пак... Какво, Климе? — погледна го изненадан бащата. — Нещо искаше да кажеш ли?

— Да, тате. Коста, ела и ти тук, остави кафето!

— Ама какво...? Слово ли ще държиш...

Климент остана сериозен.

— Ние с Андреа имаме да ви съобщим нещо важно! — каза той.

Като чу името си, Андреа (беше се изправил до кухненското прозорче и гледаше безпричинно вън) учудено се извърна. Той съмътно слушаше разговора им, смяташе, че те още си приказват за муавинина и чорбаджиите. Но щом срещна погледа на Климент и почувствува затаеното вълнение и решителността му, неговите последни думи като ехо се върнаха в паметта му. Това важно нещо не може да бъде друго, освен известието за пристигането на турския главнокомандуващ в София.

Гласно той рече:

— Чакай първо да ти кажа и за подкрепленията им.

— Подкрепленията ли?

— Сюлеймановите, да.

— А?!

— Четири пехотни дивизии. И към тях колкото се следва артилерия и конница.

— Не може да бъде... Това е грамадна войска!... Цяла армия!

Андреа дигна рамене.

— Добре де, ти напреди в двора нали уж не знаеш?

— Узнах.

— Узна! Сега?... Преди малко?... Слушай! Ти сега ще ми кажеш от кого научаваш всичките тия...

— Няма да ти кажа.

— Но, Андреа, наистина ли е сигурно! С тая работа не бива шега!... Може би някой те заблуждава и ние ще заблудим!

— Кълна се, че тия сведения са от най-сигурен източник.

— Но кажи го тогаз...

Андреа упорито отбягна погледа му и Климент почувствува, че има нещо в лицето на брат му, което красноречиво му казваше: напразно питаш!... Но как тогава да повярва? А всъщност самото упорство на Андреа му се струваше най-голямата гаранция... И не подкрепяха ли тия сведения загатванията на консул Леге, на Джани бей и още на двамина турски военни, които тая сутрин бяха минали да инспектират болницата? Да, тъй или инак, Климент вярваше. Ала в мисълта си продължаваше озадачен да рови и да търси... От кого?... От кого наистина е чул?... До новини като тия Андреа може да се добере само чрез някоя високопоставена личност... И не я казва! Значи наистина е жена... Дали не чрез Филаретова — от виконтесата? Защо тогава ще крие от мен! И после, как ще иде у Филаретова за толкова кратко време? Или може би оная, бялата англичанка, дето се пошегувах вчера? Да се вмъква в някой хarem? Кой го знае, и на Осман Нури паша в харема може да се вмъкне!... Глупости... Наивни предположения... Това е жена, която е наблизо. Умна жена, може би чужденка... Маргарет!... (Нешо го жегна: тъкмо брат му ли?) И защо се учудвам — каквато е тя, такъв е и той; не подбират... Тя сигурно научава новините от своите приятели, а Андреа ги изсмуква от нея... О да, да! — това е... През нашата задна вратичка, през тяхната задна вратичка, направо в пристройката... Може би оная, грозната слугиня му отваря... Или пък изключено ли е с това страшилище да има работа?... Но тая мисъл се стори на Климент вече съвсем неподходяща, обидна не толкова за брат му, колкото за самия него, за фамилията им, той я пропъди веднага и се върна пак на Маргарет Джаксън... Тя ще е! Заменил е един шантан с друг; виж го, цяла вечер не продумва, възмущаваше се той от поведението му, а все пак си казваше: Поне тоя път има полза... О да! Може и занапред да изкопчва от нея...

Без да отделя очи от очите на Андреа, той каза:

— Успя ли да научиш кога ще дойдат.

— До края на декември ги чакат!

— До края на декември — повтори Климент. И мислеше: дали ще подсилят преди края на декември своето продоволствие нашите?

— И откъде ще дойдат? Знаеш ли? — попита Коста.

— Прехвърлят ги от Русенския фронт. През Варна. Имало и нови части. Щели да ги прегрупират в Цариград и тогава с железницата...

— Бе, вие за какво...? Какво ви занимават тия... — развика се разтревожен старият. — Ей, слушайте! Напредишното беше друго, но това... Усещам аз, усещам!... Андреа!

Андреа се усмихна: то се знае, че ще почне с него.

— На прав път си, тате — каза докторът. — Наистина, тези сведения са много важни! Аз даже мисля, че са от изключителна важност за нашите освободители. Помниш ли го оня Дяко? Той беше оттам...

— Оня?... Що думаш! И какво искаше той от вас? — попита пребледнял, с разтреперани устни бащата.

— Сведения му дадохме за турския тил.

— Сведения... за турския... Ама вие подлудели ли сте! — викна Слави. — Вие бесилка ли искате! Андреа, ти го докара тоя!... И какво? Какво ми го навирате?...

— Ако той беше жив, по него щяхме да ги известим.

— Само че той не е жив — вмеси се с настървение и Коста. — Хванали го и той, за да не издаде бати...

— Няма какво да го усуквате! — прекъсна го възбудено Андреа.

— Тате, такава е работата, утре аз заминавам при руснаците!

За миг старият занемя, наведе побелялата си глава като бик, загледа го с недоверие и отчуждение.

— Ти пак ли си пиян? — попита той ниско.

Андреа бръкна в джоба си, извади тескерето и му го показа.

Старият се олюя, залови се с ръка в края на масата.

— Не!... Не!... Не разрешавам... — извика той. — Ти ум имаш ли! Сърце имаш ли! Клименте, Коста, кажете му на тоя безумец!...

— Какво ще му казваме — обади се откъм огнището Коста; той се бе навел да свали кафето. — Щом трябва, ще иде... Ей го къде е!

— Ох, господи боже, света Богородице... Какви времена, какви времена! Големи мъже, глупави мъже... Какво мълчиш и ти, Клименте? Ти си най-голям, кажи им...

Изражението на доктора стана твърдо.

— Да, Андреа, ти наистина не трябва да заминаваш.

— Я стига и ти!... Виждаш, че съм си извадил тескере.

— Не, няма да ходиш... Ще останеш тук.

— Ти луд ли си!...

— Трябва да продължиш, Андреа!

— Какво да продължа?

— Сведенияята... Явно, само ти имаш достъп до тоя източник.

Слабото лице на Андреа се издължи, очите му заблестяха... Ала тъкмо защото брат му засягаше най-чувствителното място и слагаше пръст в раната му; тъкмо защото цялата му душа заехтя: ще останеш!... Ще я виждаш всеки ден, всяка нощ! — той изведнъж се почувствува унижен, гордостта му избяга, надигна се; той приближи и удари мрачно с длан по масата.

— Ти няма да ми се месиш! — извика той.

— Аз не ти се меся. Мисля, че ще е от обща полза.

— Тия сведения са нужни на тях! Не ние да си ги бърборим помежду си тута!...

— Разбирам го, любезни, не по-зле от теб.

— Тогава не се меси!... Бъди спокоен, все ще се промъкна. Ето, карта съм взел, тук съм си начертал пътя... И изобщо... сами виждате, че вече в София нямам никаква работа! — рече той с горчивина и с желание да се самоизмъчва, нещо, което Климент разбра в буквалния смисъл и си помисли: сигурно се е отегчил вече с нея!

Но това не му попречи да каже:

— Престани с детинщините си, Андреа! Ако ти не беше нужен тук, най-малко аз ще настоявам да останеш... когато ми е ясно, че всеки миг можеш да се забъркаш в някоя каша. Но ти не искаш да кажеш източника си, нали? И както ми се струва, друг няма достъп до него... Или има? Например аз? А? Защо мълчиш!... Ясно, ясно... Е, тогава още ли мислиш, че за руснаците ще си по-полезен в Орхание, отколкото тута?...

— Но те трябва първо да научат това, до което сме се добрали вече, после другото!

— Ще се намери кой да го занесе.

— Кой ще го занесе?

— Аз.

Кръвта избяга от страните на Андреа. А Коста остави кафеничето на масата, но се сети, че го е сложил върху покривката, и пак го взе.

— Клименте! — каза старият с глас, сякаш светът се сриваше. — Клименте, и ти ли, сине... и ти ли? Как можеш тъкмо ти!...

— А защо да не бъда аз, тате? Я помисли! — Ония доводи, с които преди, докато си спомняше за Сен Клер, докторът бе увещавал себе си, че трябва да замине при руснаците, сега нахълтаха отново в ума му и той ги заизрежда убедено и убедително. — Аз имам униформа, помислете... Документ имам, че съм военен лекар... Мога да се приближа до самите позиции. После, аз знам руски! На мен ще повярват — да! Уверен съм... И там е гвардията, а гвардията е от Петербург и не е изключено да намеря познати...

— Тогава ще вървим двамата — хвана се в думите му Андреа. Но чувствуващ се раздвоение в гласа му и настоятелността му не беше тъй буйна.

— Разбери, братко. Казах ти защо трябва да останеш... Защо си нужен тук!

— Ами ти не познаваш планината! Ти никога не си вървял дълъг път!...

— Ох, господ да ви е на помощ! — изпъшка баща им. — И двамата я знаете еднакво вие!... Слушайте, момчета, чувайте!... Аз, види се, вече власт нямам върху вас, но послушайте ме, макар че сте по-учени от мене. Аз съм стар. Това не е шега работа, зима е. Ще ви усетят... Ще ви хванат!

— Като се върна, ще приказваме, тате — потупа го ободрително Климент. — Тогава пък ти ще отидеш, Андреа — говореше докторът, сякаш брат му се беше съгласил, и се преструваше, че не забелязва гневните му откази. — Отваряй си добре очите и ушите! Каквото научиш, помни го... И най-добре всичко си бележи с условни букви!...

— Но вие как си я представлявате тая... отивам — връщам се! — изпречи между тях пълната си, настръхнала снага Слави. — Ама вие сте луди, бе! Да знаехте някоя пътека... При Чурек има една... и още една има през Умургач... Ама как ще я намерите вие! Аз, дето съм я минавал толкова пъти, в тоя сняг ще се забъркам!...

— Чакай! Чакай! — хвана го за ръката най-големият му син. — Андреа, ти някаква карта показваше... Това ли е? А, австрийската... Ела, тате, гледай сега... Ей ти го тутка Арабаконак... тук, дето показвам с молива, са укрепленията им. А пък тук наляво е селото Чурек. И къде казваш ти, че има пътека през Балкана?

Те се бяха надвесили над картата. Светлината на окачената лампа се сипеше върху тях и ги събираще със сенките си в едно. И всичко за миг така подведе стария, че той сложи очилата си да вижда по-добре.

— Не, нищо не ви разбираам — рече той, след като дълго се взира в картата. — Така не може. Има там една рекичка... и като се тръгне по нея... Не! Не! — опомни се той. — Нищо няма да ви кажа... Тук ще си седите — и единият, и другият. Когато дойде време да ни освобождават, ще освободят и нас, както всичките!

— Тате... Тъкмо се разбрахме с Андреа, сега и ти!...

— Нищо не си се разбрал с мене!... Или сам отивам, или двама — упорствуваше и Андреа. — И без това за самичък човек е невъзможно в планината! И да не срещне турци, вълци ще срещне!

— Чувайте сега аз да ви кажа — намеси се Коста. — Какво, какво ме гледаш така, тате! Че те... на братушките този фронт им е най-важният!

— Какво искаш пък ти? — изръмжа ядосано баща му.

— Тая пътека, дето я разправяш, тате — за Врачеш де и оттам за Орхание...

— Какво с нея?...

— Ами че аз я знам много добре!

— Минавал ли си по нея? — попита веднага докторът.

— Оxo!... Че ние, когато се е случвало да ходим в Орхание, нали все по нея... А, тате? — рече помирително усмихнат Коста.

— Хайде стига и ти! Тъкмо видяха, че е луда работа...

— Как тъй луда работа!... Че те, братушките, ако не им трябваше...

— Ти пък отде ги знаеш какво им трябва и какво не им трябва! — кипна бащата.

— Знам аз! Знам...

— Остави сега разправиите, Коста — спря го докторът. — Я вземи молива. Ела да начертаеш пътеката. Андреа, донеси отгоре другите карти.

Андреа изтича, а Коста взема молива, надвеси се над картата, но тия безброй тънки линийки, които се виеха или се преплитаха по жълтата хартия като разпилени женски коси, само го объркваха.

— Как да ти покажа така? — ядосващо се той. — Ако съм там, то е друга работа. Ще си припомни човек скалите, дърветата... онуй

поточе... Не, не мога така. Не знам как ще дойде на картата — рече той, когато Андреа разгъна пред него още две — едната руска, другата английска.

— Като не можеш, хич не се обаждай! — извика загубилият търпение Андреа.

— Ама чакай, защо се сърдиш, бе Андреа! Аз ще ида с бати и ще я намеря пътеката — каза Коста и чак когато изрече тези думи, когато видя смаяните очи на баща си, изведнъж съзна какво говори. Не, не го е изрекъл случайно. Всъщност през всичкото време, докато вземаше страна в спора им, той може би търсеше тъкмо тези думи;eto, че те сега му идеаха на езика... И защо да не отида, разсъждаваше си той с разтуптени от гордост гърди. Че брат ми е учен човек, без мене де ще може да намери пътеката? И после, хем работа ще свършим, хем братушките ще видя — колко е то до Орхание, за два дни отиваме и се връщаме, уверяваше се усмихнат Коста и колчем мисълта му се докоснеше до войната, до турците и до постовете им в планината, побързваше да я отдръпне. Казваше си, че пътеката е сигурна, че брат му има офицерска униформа, и не искаше да мисли за никакви опасности, макар да знаеше, че те съществуват.

Той съвсем забрави баща си. Не само Коста — и тримата го бяха забравили. Те не забелязаха как безпомощно се отпусна старият на миндерчето — затихнал, сломен, обладан от предчувствия... Каква стана тя? И сега какво излиза? — мислеше съкрушен Слави, като гледаше и слушаше синовете си, млади, силни мъже, изпълнили кухничката чак до тавана, неудържими и погълнати, презрели търпението, на което ги бе учили толкова години... Излиза, че Климент и Коста заминават — уж да се върнат, а дали ще се върнат? — и че Андреа остава тук; остава да се занимава с някаква по-опасна и от тяхната работа — Ох, времена, времена, повтаряше той и бършеше незабелязано сълзите си.

А Андреа слушаше заръките на доктора (куму какво да каже и как да обясни, ако се случи да закъснеят) и мисълта му несетно се раздвоюваше; той беше тук и не беше тук; представяше си Неда и цял тръпнеше от предсещания за утрешната среща... Как ще се смае тя, когато го види! Срам ме е да призная, а толкова съм щастлив! И как може, как може! Та аз не го заслужавам това щастие... А сега братята ми отиват вместо мен... Но ако аз заминех, какво щеше да стане тогава

с нея? Не, аз оставам, оставам, ехтеше в душата му. И той пак потъващ в предсещания за утрешния и за всички следващи дни — някак мъчително и радостно, някак победоносно и дръзко — с една надежда, на която не искаше да види края...

— Запомни ли всичко? — попита Климент.

Андреа се усмихна.

— Горе-долу, да!...

— Виждам, че умът ти е другаде... Добре, ще ти го напиша на един лист... Да, да, съжалявам, братко!

И Климент седна, облегна се. В светлите му очи имаше горчива ирония. Той неволно пак свързваше Маргарет с брат си.

— Какво? — озадачи се Андреа.

— О, нищо... А и ти ще съумееш, знам. Ти не държиш много... Но защо ли говорим за това! Сега разлька ни чака — засмя се той, придърпа недоизпитата си чаша и като гледаше през искрящото вино и го полюшваше, усмихна се и тихично запя:

*Гусарь, на саблю опираясь,
в глубокой горести стоял...*

— Всъщност, не! — рече той и сложи обратно чашата на масата.
— Това, което изпитвам, е съвсем друго... Шест години живях с ония хора!... И езика им, и душата им знам... Колко разговори сме изприказвали за нашата страна... А те сега с хиляди са тук — разбираш ли, Андреа? Струва ми се, като че са ми дошли на гости... а пък аз, стопанинът, още не съм излязъл да ги посрещна... Сантименталност, нали?

Андреа се усмихна, но думите на брат му пак го бяха раздвоили и той отбягна погледа му.

— Като казахте за стопанин, че се сетих за моята стопанка — засмя се и Коста. — Я чакай да й кажа, преди да е легнала... Нещо по-топлички дрехи да ми приготви. Балкан е това, хей! — прибави той въодушевено и се запъти навън.

Когато стигна вратата на стаята си, Коста неволно се вторачи в пролуката, откъде струеше тясна ивичка светлина. В стаята говореха. Чуваше се тъничко засмяно гласче и друг глас, който се преструваше на строг, а въпреки това беше весел... Как познаваше той тия гласове! Не се мъчеше да различи думите, добре можеше да си представи за какво говорят; но каква наслада беше за него да ги слуша!... Ето, веселата камбанка пак се смее!... И строгият глас: „Мисли му, ще кажа на баща ти!... Какво става там? Какво правите? — питаше и се топеше от щастие той, защото добре знаеше какво става там и какво правят... Докато внезапно се спря... Какво беше това? Каква мисъл го прониза — че може да не ги види вече?... Отпъжданите напреди опасности, ония опасности, за които той не искаше да мисли и които така лесно бе прикривал зад братовата си униформа и сигурната пътека, сега налетяха с грек върху му, заглушиха милите гласове, пропъдиха спокойствието на душата му. Не, тази работа не е за мен, мислеше той изтръпнал и не помръдващ. Ако, не дай боже, се случи нещо по пътя... или да ни хванат... или нещо, докато минаваме, да ни опушкат... И вълци има, цели глутници... Не, тати е прав — луда работа е! Аз съм женен човек, дете имам... друго чакам... Какво ще прави Женда без мене? И той се канеше да се върне при братята си и да им каже точно тъй: „Какво ще прави Женда без мене?“... Те ще го разберат; не може да не го разберат. Най-сетне по своя воля е решил, по своя воля може и да откаже... Но какво ще прави пък бати без мен? Ще се оправи ли самичък?... И знае ли човек какво ще излезе от всичко?... Тая мисъл го стресна. Той се опомни, каза си, че каквото е решено, решено е, махна с ръка и влезе в стаята.

Жена му беше до миндера, дето лежеше Славейко. Като чу стъпките му, тя извърна глава и стана права.

— Събудил се — рече тя. — Не иска да спи! Я му се скарай...

Да му се скара... Как ще му се кара тая вечер!

— Де е мама? — попита той, колкото да прикрие вълнението си.

— Отиде да разтреби на братята ти...

Коста пристъпи към миндера и седна на столчето, откъде бе станала Женда. Седалото беше топло от нейната топлина; тази топлина се преля в него и увеличи мъката му.

— Защо не спиш, Славейче? А? — попита той.

— Не ми се спи, тате!

Момченцето го гледаше с големите си очи. Е, какво да му каже сега?...

— Трябва да спиш — рече той. Гласът се силеше да е строг, а ръката милваща челото и косицата на детето.

— Разправи ми една приказка де!

— Той, чичо ти Андреа може да разправя, аз не мога. (Андреа ще е тук, той ще му разказва приказки.)

— И ти можеш, можеш, можеш!

— Ама не знам... Не помня...

— Ами за Крали Марко?!

Да, за Крали Марко знаеше... Но разправяха ли му се сега приказки? Мислите му се пилееха, после се заплитаха във възел... Той започна, позапъна се, а след това се увлече и почна сам да притуря за вила самовила, за черния Арап и за каквото му дойдеше на ум...

— Спи ли? — приближи го жена му.

— Не... още не спи.

Но равномерното дишане на Славейко му подсказа, че е заспал, и той се надвеси да го завие. При това движение ръцете му се срещнаха с ръцете на Женда, тя го погледна, но вместо желание погледът и усмивката ѝ само му припомниха неговата тревога.

— Иди... Пригответи ми топли дрехи за път — каза той, като избягваше очите ѝ.

— За път ли? — изправи се тя. Де в тия времена, бе Коста?

— Ами по работа — каза той все тъй, без да я погледне. — За няколко дни само... С бати Клиmenta отиваме!

Името на Климент видимо я успокои и тя се отправи към шкафа. Докато му отбираще топли гащи и дебели чорапи, тя му заразправя нещо за бременността си — не, не за детето, което чакаха, а че била погрозняла. Но това не беше истина; тя го знаеше и го говореше, та да му се хареса повече. А той щеше да я харесва дори и да беше погрозняла, макар често да споменаваше на шага пред нея бялата Катина терзийката и гюзел Таска, и още две-три други градски хубавици, които бе позаглеждал на пътя... Колко глупаво е било всичко, мислеше си той сега. Ами че тя, моята, е къде по-хубава от тях... И нима се минаха вече седем години!... Ако не беше Славейко, нямаше да го повярва — като че вчера беше... Спомни си как я видя за първи път в Ихтиман, с оная, розовата кърпа на главата... И сега отива

ужким в Ихтиман. Ами ако не се върне?... Че аз съм бил голям страхливец, бе! — рече си възмутен Коста. Пътеката нали я помня; и брат ми не е кой да е... Веднаж само да се доберем до руснаците, там на ръце ще ни носят! Да, но ако, не дай боже, турците узнаят, че сме пресокнали оттък? Откъде, кой ще им каже, лесно се успокояваше Коста. Тоя път и Женда ще си затваря устата! Пък и след два-три дни ние сме си тука...

— Да ти приготвя тогава и за ядене — попита жена му.

— Чакай! — спря я той, разтревожен, че в кухнята тя ще се разговори с баща му или братята му. — Утре, преди да тръгнем... Тескере имам да вадя, и кой знае още колко ще се въртим, докато намерим някоя каруца за нататък...

На Женда и без това ѝ се спеше. Но тя се извърна към мъжа си, учудена от настойчивостта му.

— Ама аз и сега мога — рече тя.

— Не, не... Стой си тука!... Да си лягаме, а, булка? — прибави той по-меко, с разнежена усмивка, която се разля по цялото му черновеждо, хубаво, кривоносо лице.

Тя не каза нищо, не кимна дори, а се върна при шкафа и заразкопчава роклята си. В другия край на стаята той също се събличаше и от време на време очите му се спираха на пълните й рамене, на наедрелите гърди, които се надигаха под ризата, и на тежката плитка, която тя бавно сплиташе. Спираха се и на корема ѝ, който още не личеше, но щеше да проличи — и тая мисъл превръщаше сега страстта му в умиление и нежност... Той се съблече преди нея, приближи иконостаса. „Запази ги... жена ми, сина... другото...“ Пак да се върна при тях, само това те моля... — шепнеха беззвучно устните му. Други път той само се кръстеше, но сега се надигна и целуна посребрената десница, с която Богородица беше прегърнала младенеца си.

— Угаси! — рече Женда, когато видя, че мъжът ѝ се обърна и тръгна към леглото.

Той духна лампата и легна. Под тежестта му дървеният креват изскрибуза, а хладните постелки пропъдиха мислите му. Той се зави по-добре, отпусна се. Очите му свикнаха с тъмнината, а и кандилото въгъла пръскаше трепетлив зрак. Там се мяркаше силуетът на Женда. Една мисъл в две души, мислеше си той, като я гледаше, че се надига

да целуне и тя иконата, и я чакаше да приближи в тъмнината. Тя легна до него, но той провръя ръка под врата ѝ и я прегърна. Пръстите му докоснаха меката ѝ гръд, а тя цялата се притисна към него... Не, нямаше го желанието, бягаше страстта. Той чувствуваше туптежа на сърцето ѝ и му се искаше да остане така, неподвижен, без да спи и без да мисли. Вън, в отвода, се отвори вратата на кухнята, чуха се гласове, стъпки — на братята му, които се качваха по стълбата към горния кат; и други стъпки се чуха по-късно, и покашлюването на баща му, този път задавено, уморено; после пак нещо изскърца в нощта, някой приближи, спря се от другата страна на вратата им, сякаш се взираше през процепа и се слушаше.

— Коста! — чу се приглушен женски глас.

— Майка ти... — трепна Женда.

Майка му — старият ѝ е казал и сега вече сън не ще я хване.

— Няма ли да ѝ се обадиш? — прошепна учудено в лицето му Женда.

— Утре — прошепна той. — Знам за какво ме вика...

Гласът зад вратата не се повтори; стъпките се отдалечиха, заизкачваха се тихо по стълбата. Отива да придумва бати, помисли Коста и беше доволен, че не се обади. Нека Климент ѝ обясни, Климент поумее... А аз? Нали трябва да кажа на Женда? Не, да не я тревожи сега, щом тя и без това утре ще научи всичко. Но минута покъсно и мимо решението си той се чу сам да казва:

— Жендо! Ние с брата... при руснаците отиваме... Ако, не дай боже, се случи нещо, рекох да знаеш.

Замълча, заслуша се. Какво щеше да отвърне тя? Но тя не се обади, не помръдна. Само дъхът ѝ равномерно и влажно го пареше по ръката.

— Спиш ли? — попита Коста, като едва-едва надигна глава.

Тя не отвърна и сега. Спеше. Той се отпусна на възглавницата, заслушан в диханието на жена си, което се преплиташе и се сливаше в мрака с диханието на сина му.

Макар подводните реки на чувствата им вече цял месец да се стремяха една към друга, до тая вечер при стария геран Андреа и Неда не съзнаваха ясно накъде отиват и какво означава за всеки от тях това мъчително влечење. Ала замайващият миг мина, дойде ноцта и онова стремление, което доскоро бе свенливо, неосъзнато, сега властно ги подтикваше да мислят един за друг, да се дирят и да се намират мимо всички препятствия.

Когато Андреа се прибра в своята стая, първото му действие беше да погледне през прозореца към нейния прозорец не светеше. Дали спи вече? Докато брат му сравняваше — за кой ли вече път! — картите („Чудно, казваше той, и на руската я няма тая пътека!“), докато в повищено настроение преглеждаше петербургското си палто и хубавия самурен калпак, които щеше да вземе за там, Андреа крачеше от единия до другия край на стаята смутен, развълнуван, виноват... Цялото му същество се бе преобразило и по някакъв странен начин всичко в него се бе обърнало навътре, дето сега душата му беше преизпълнена с любов... Той съмътно чуваше какво казва брат му, отговаряше безсъзнателно и механично. Една-единствена мисъл го владееше: какво ще бъде утре?... Като че днешният ден неочеквано беше разделил живота му на вчера и утре: и всичко, което е било до тая вечер, му изглеждаше забъркано и усложнено; и всичко, което щеше да дойде, струваше му се, че ще бъде ясно и осмислено...

Той се съблече, взема „Антологията“ — хубаво джобно издание, подвързано в кожа, изтъркала се по ръбовете, единствената ценна вещ, която бе донесъл от пътуванията си, — изви лампата към своя креват и легна. — „Късно е вече! Трябва да спим!“ — каза брат му. — „Ти спи!“ — отвърна Андреа. Той запрелистя антологията: французки и всякаакви други европейски поети; имена, които обичаше; стихове, които знаеше наизуст. Докато шепнеше с наслада думите и къпеше душата си в музиката на ритмите и се опиваше от звънките рими, той пак беше с Неда.

Той беше с нея и не при стария геран, а изобщо с нея; прегръщаше я и я галеше, и я целуваше, но не както преди, дръзко и пламнал от желание. Нещо неплътско имаше в чувството му, само духовно, възвисено, тъкмо такова, каквото, никога не бе изпитвал досега. И той сам съчиняваше стихове, наричаše я своя възлюблена, своя душа и мечта; и после я наричаše своя мила и скъпа; и приятелка на живота си; докато най-сетне я нарече и своя жена. Но щом я нарече своя жена, безпътните видения се разлетяха като плахи птици. Той изведнъж престана да чете стиховете и макар погледът му да беше пак там, в думите, в римите, в ритмите, той виждаше вече само нея. Очите й, и как го гледаха... И устата, която чакаше неговата уста... О, тя ще бъде моя, моя за цял живот! — повтаряше си той, отдал се на видението си, и сякаш притискаше с все сила към себе си това гъвкаво, заоблено тяло, коравите гърди, които го замайваха, цялата нея и всичко, което беше тя.

Внезапно той се сети за Леге, за годеника й, който може би също я бе прегръщал и целувал, и остро, враждебно чувство го прониза... Той мигновено затвори стиховете, надигна се, духна лампата, заслуша се в бързото дишане на брат си. Странно! Странно! Аз ли съм това? Ревнив към една жена, която аз крада от друг... Ала и ревността сега му се струваше, че има някаква сладост... А дали само я е целувал?

Познавам ги французите аз! — трепна от неочеквано предположение Андреа. Какви ужасни мисли ми минават през ума! Тя, която е така чиста; само очите ѝ като погледна, и би трябвало да се засрамя... О, да престана, да престана! Но той не преставаше и не се засрамваше. Измъчваše се и ревнуваše, защото колкото и да я чувствуваše чиста и неприкрита, Андреа я чувствуваše и жена, а самият той познаваше вече достатъчно много жени, макар и да не бяха те като нея...

А в това време Неда се въртеше в леглото си и също не можеше да заспи.

И как наистина да заспи, когато нещо страшно се беше случило... Ала дали чак дотолкова неочеквано? Този въпрос най-силно я измъчваše и не преставаше да рови и преобръща душата ѝ. Погледнеше ли назад, тя откриваše, че в нейния живот винаги бе имало някаква празнина; очакване, което не се засищаše от любовта на Леандър. И защо? Та той е така благороден, мил, и нали аз го

обичам?... Да, тя го обичаше и пак щеше да го обича, когато другият ще е далеч, ала отгде идеше тогава онова странно чувство, че всичко безвъзвратно се е променило? Колко съм станала непочтена — о, аз всъщност не го заслужавам вече! И как можах да се оставя в ръцете на оня...

Но щом се сети за прегръдките и целувките на Андреа, тя веднага престана да мисли за годеника си. Непозната изнемога я обхвана, разлюля я и сякаш я разтопи в тъмнината. Тя отново си представи *всичко*. Ала и представите ѝ не бяха образи, не бяха видения, а мъчително — сладостни тръпки и тя ту се губеше в прегръдките му, силни и ненаситни, ту сещаше в устните си впити неговите устни и се разтърсваше, и се измъчваше, и гореше от неговата страсть. С острая инстинкт на млада жена, пламенна и непристорена, тя осъзнаваше сега, че той винаги ѝ беше харесвал; присъствието му я бе смущавало тъкмо защото нещо в него физически я покоряваше. Към онова вълнение, с което според случая го бе наричала и красив, и привлекателен, и невъзпитан, и несправедлив, тоя път тя притуряше още думи и го виждаше и силен, и млад, и дързък, и желан... Боже мой, боже мой! — шепнеше тя, въртеше се в леглото, мачкаше възглавницата и все не можеше да си намери място, пламнала и замаяна, а още и засрамена и отвратена от себе си. И как ще срещна утре Леандър, как ще го погледна в очите? Ненадейно нова мисъл я прониза: колко различни са целувките на двамата... Тя не искаше да ги сравнява, изтласкваше и гонеше тая нелепа мисъл, но пак ги сравняваше и смаяна, ужасена, съзнаваше, че целувките на годеника ѝ я бяха оставили хладна, че ги бе отбягвала, докато сегашните не ѝ даваха покой. О, да, достатъчно беше да се отпусне, да се протегне, и ги сещаше с цялото си тяло. Това ли е то мъчителната страсть, за която бе чела в толкова книги?... Но какво блаженство, боже мой!

Не, аз съм си изгубила ума! Аз не съм същата... Какво става с мене?... Неда се надигна изплашена в леглото, седна, преграби коленете си. Влюбена ли съм наистина? Как може, как може да съм влюбена само заради това?...

Тя дълго остана на тоя въпрос. И нищо не решаваше, не си отговаряше. Казваше си: ето, към Леандър изпитвам нещо духовно, едно възхищение, и не защото е двойно по-възрастен от мен (тя за първи път така ясно го съзнаваше), а защото наистина го обичам... И

щом е толкова по-възрастен, естествено е, че няма да бъде неудържим и страстен, и... О, глупости! Глупости! Нито той е чак толкова стар, нито Андреа ми харесва *само така*... Та не си ли спомням приема — как умело разговаряше той. И би ли се заловил друг — дори Леандър — с риск на живота си да помага на своя народ, ако да не беше благороден човек, несебичен, смел, честен?... Не, не честен, не! Ако той наистина беше честен, нямаше да си позволи... И тя отново го видя как се появява през малката вратичка в зида и как притичва към нея, прегръща я, целува я... О, това е друго! — каза си тя усмихната. И не е ли все пак вината у мен: не го ли повиkah аз?

И какво излиза сега? Излиза, че съм влюбена в него. Да? Влюбена, зашеметена — за тая вечер може би! А утре той ще е далеч; и добре, че ще е далеч. Утре сигурно всичко ще ми изглежда другояче... Да. Но не трябва ли да признай аз на Леандър? Да му кажа: нещо стана с мен, и аз не знам как се случи... Ще бъде лъжа, ако река, че не знам. А ако призная всичко до дъно, няма ли да го обидя? Ще разбере ли той; ще прости ли? Какво има да разбира, какво да прощава — та това си е мое, мое... Като в някой роман.

Тя легна пак. И пак не можеше да спи. Все в нечии прегръдки се намираше, нечии устни я горяха и тя цяла пламтеше. А когато най-сетне се унесе, видя се в бездънен лес. И тя завика някого: ела, ела, спаси ме!... И кой дойде, кой я сграбчи тъй силно в тъмнината? Тя се остави в тия ръце и пак повтаряше: спаси ме! — но вече с друг глас...

ВТОРА ЧАСТ

1

Колкото и да говореше непринудено, генерал Бейкър беше нетърпелив, често вадеше часовника си или се заслушваше в стъпките по коридора. Приятелят му Фред Барнаби лукаво се подсмихваше.

— Имаме още цял час, паша! Защо сте се разбързали? — каза най-сетне той.

— Да, не по-късно от един тръгваме...

Бяха дошли в София рано тая сутрин — Бейкър по служба, а Фреди от нямане какво да прави — и налагаше се още веднага да се върнат в главната квартира. Но, като джентълмени, те не можеха да си заминат, без да посетят тук своята именита сънародница, виконтесата Стренгфорд. Сега, придружени от Сен Клер, те се намираха при нея, в кабинета на болницата ѝ, дето завариха и доктор Грин, а още и дошлия да се сбогува мистър Гей — той смяташе при първа възможност да отпътува за Англия. Говореха за фронта и за тила, и за войната изобщо. А мислите на генерал Бейкър бяха далече. По Самюел, личния си слуга, той бе изпратил кратка записчица на Маргарет Джаксън и нетърпеливо я чакаше да дойде.

Той продължи:

— Такива са последствията от неочекваната промяна. Когато дойде главнокомандуващият, вероятно ще се създадат нови положения, но понастоящем това е. За щастие заместникът на Мехмед Али е човек с широк поглед, вие го знаете — енергичен, делови; изобщо твърд и верен на думата си офицер.

— Шакир паша е наистина едно изключение — потвърди Сен Клер.

Той седеше встризи от генерала, до писмената маса (дето се беше разположил уморено доктор Грин), подпрял бе лакът на нея и между пръстите си държеше пура, но не от честерфилдските, които, уви, се бяха свършили, гледаше как дими тя и внимателно се вмесваше в разговора.

— Защо изключение, майоре? — извърна русата си брадичка Валентин Бейкър. — Не, не съм съгласен с вас! Генерал Шакир

безсъмнено е един измежду най-добрите турски офицери, да, това и аз го твърдя. Но само той ли е? Цялото младо поколение... И изобщо, дявол да го вземе — извинете, леди Емили! — аз вярвам, въпреки всичко дълбоко вярвам във военните добродетели... в доблестта на този господарски народ!

— Въпрос на личен опит, сър.

— И може би ще кажете, че аз нямам този опит?

— Да, вие наистина сте от доста време в Турция.

— Трета година, Сен Клер!

— Време е вече да имате и хarem, паша! — вмеси се иронично Барнаби.

— О! — извика с упрек виконтесата. — Вие пак с вашите неуместни препоръки, Фреди!

— Нали съм му приятел, братовчедке!

Двамата седяха на насрещното канапе; тя в единия му край — дребничка и недостъпна, с тъмната си рокля на вдовица и с бялата сестринска кърпа на главата, и той в другия — дълъг, засмян, изпружен до насред стаята своите огромни крака, пристегнати в жълти гамashi.

Сен Клер каза:

— Тогава позволете ми с моя петнадесетгодишен опит да бъда скептик, сър!

— Вие се съмнявате може би в изхода на войната? Изненадвате ме, майоре... Тъкмо вие! — И Бейкър погледна пак часовника си. Защо не иде?

— Това е нещо друго, сър... А аз наистина не вярвам във военните качества... и как го казахте вие, в доблестта... Не, не вярвам вече!

— Разочарован!...

— Вие сте в правото си да се шегувате, Барнаби! А аз имам основателни причини... да. Тая тяхна неразбория, борби... завист един към друг... подозителност към нас, техните приятели...

— Не, това не съм го забелязал. И мисля, че нямате основание — каза бързо Бейкър.

Но майорът продължи, без да смени тона си:

— И уж разбират какво трябва да се предприеме, а всъщност нищо не предприемат... Пък и предприемат ли каквото и да било —

нищо не излиза... Военни добродетели, казвате, сър! А аз бих казал: фанатизмът е едничкият, който ги държи...

— Странно, че тоя път мислите ни съвпадат, майор Сен Клер!

Този, който се обади, беше мистър Гей. Гласът му прозвуча остро и подигравателно. Той седеше на ниско столче до вратата и сякаш всеки миг щеше да излезе.

Цивилният майор се усмихна по навика си, но не го погледна.

— Възможно е, драги — каза той и чак тогава извърна глава към мистър Гей. — И защо не? Ала само дотука. Защото вие сте убеден, че войната е загубена, нали?

— А нима вие твърдите обратното? След всичко, което казахте... Което става по фронтовете...

В канапето Барнаби се размърда.

— Да ставаше поне нещо! — недоволничеше той. — Съжалявам за моята Родезия, братовчедке. И за Нясаланд... Поне нямаше да студувам там, о да!

— Заминете, Фреди! За бога, вас нищо не ви задържа тук, нали? Ето, нашият скъп господин Гей вдругиден тръгва, напуснете ни и вие — прибави тя с иронични нотки в гласа, защото беше човек на дълга и нито можеше да си представи живота без дълг, нито истински уважаваше хора като братовчеда Барнаби, които губеха времето си без цел.

— Но, господа, наистина тук се чуват особени мисли — извърна тя към Сен Клер малко изпъкналите, си очи. — И какво, Джордж, кажете? Нима вече е стигнало дотам?

— Не, не съм казвал такова нещо, скъпа леди Емили! Аз просто твърдя — и го твърдя с пълното съзнание какво говоря, — че турската армия не е годна да изнесе войната сама. Причини много...

— Но вие, Джордж, също така твърдяхте, че щом дойдат подкрепленията...

— О да, подкрепленията могат да бъдат една решителна спирачка; и ще бъдат. Нашият фронт, София, ще се превърне в една огромна крепост, много по-устойчива от Плевен, надявам се... Но, скъпа моя леди, джентълмени! Това само ще отложи угрозата. Факт е, не се ли притече Европа в помощ, войната наистина ще свърши зле.

— Да, това е друго. С това съм съгласен — кимна Бейкър. Някакви стъпки се чуха вън, в коридора. Гласове. Не, не е тя. Стъпките

отминаха. Гласовете се загубиха; и той чак тогава се досети, че бяха мис Пейдж и малката Лита Кинг. Чудно, разпознавам ги след толкова време! И си мислеше: не мога да не позная и нейния глас, да. Но защо се забави тя толкова?

— А какво става с нашата флота, Сен Клер? — стресна го гласът на доктора.

Погледна го. Къс и широк, сплескан, Рандолф Грин беше разперил лакти върху тежкия плот на писмената маса и хълтналите му очи упорито се бяха спрели на майора.

— Ескадрите все още са в Малта и чакат заповедта на първия лорд, стари приятелю... Но поведението на граф Дерби, господа, необяснимо, да, неговото нежелание да води твърда политика затруднява нашия премиер, въпреки че нейно величество кралицата...

— О... о! Значи мачът продължава! — ухили се веднага Барнаби и рижавите му бакенбарди затрепкаха. — А оня въжеиграч, милият маркиз Солсбъри, той...?

— Фреди! Вие прекалявате!

— Увлякох се, милейди, извинете!... Та уважаемият наш маркиз с кого е, казвате, майоре? С външния министър ли, за намеса като досегашната или с лорд Биконсфилд, за открита намеса? Искам да кажа, сър, за открита война!

— От последните известия се научавам, сър, че все още не се е определил — каза Сен Клер, преструвайки се, че не разбира подигравките му.

— Е да, да! За такова нещо се иска време... Аз не разбирам от дипломация, разбира се, но струва ми се, че негово императорско величие бащата на правоверните сам ще си сърба попарата, която ние му помогнахме да си надроби!

— Отгде ги намирате тези изрази, Фреди!

— Събирам ги, братовчедке! Моята страст! Този израз е тукашен, български... сърбам попара... Защо, харесва ли ви?

Тя махна с ръка сякаш казваше отново: вие сте невъзможен. А цялото й внимание бе погълнато от думите на Сен Клер.

— Не съм уверена, че ние трябва да се вмесим открито във войната — каза тя. — И за бога, какво ще спечелим срещу толкова много наши жертви?

— Най-първата ни печалба ще е, че няма да загубим предимствата, които вече имаме, леди Емили!

Другите мъже също се оживиха.

— В краен случай Протоците ще останат в наши ръце! Нали, Сен Клер?

— Че за това, майоре, нужно ли е да участвувахме във войната...

— Да, да, тъкмо тая ще е сметчицата на Дерби! И на нашия въжеиграч Солсбъри! — викна Барнаби и от вълнение сви дългите си крака.

Лицето на виконтесата стана строго.

— Джентълмени! — каза тя. — Това са шеги, надявам се. Нашата политика в никой случай не може да бъде *тъкмо такава*... Прочее ние и други път сме говорили с вас, Джордж. Тоя нещастен полуостров наистина се нуждае от никаква промяна...

— Не оспорвам, леди Емили! Времената се менят. Зависи обаче каква?

— Все пак тия хора, българите, са християни, нали? След миналогодишните събития и ужасите, на които *аз свидетелка*...

— Но не по-големи от ужасите, с които днес „освободителите“ заливат страната, скъпа леди!

— Не знам... Не съм видяла... Но предполагам, вярвам... Все пак справедливост, човешина е нужна, Джордж! Изобщо човешина е нужна — и за българи, и за турци. И ако питате мене, компромисът е единственото решение, господа! — Неочаквано нейните сиви, изпъкнали очи овлажняха и на лицето ѝ се изписа скръбно и вдъхновено изражение. — О! — каза тя. — Като си помисля какви жестоки страсти тлеят в нас, хората! И защо, за бога? Защо?... Нужен е бърз, безусловен мир... Някаква автономия може би за българите... и също гарантиране правата на турското население, да... И всичко ще се оправи.

Тя се спря, замълча. А мъжете, които чакаха търпеливо, най-сетне се раздвишиха.

Сен Клер използува случая и рече:

— Всичко е тъкмо тъй, както вие го назвате, окъпа леди Емили. Бедата е само тая, че войната не спира. И че от ден на ден нещата стават по-сериозни; дори съдбоносни... А оттук и необходимостта Европа да вземе положението в ръцете си. Както през Кримската

война... Защото — оставете я Турция — да говорим откровено: какво би станало с нас, ако Русия трайно се настани на Балканския полуостров? Ако завземе Цариград, Галиполи? Ако, скрита зад тоя благовиден и уж хуманен претекст, се придвижи към Суец?...

— Но вие говорехте за някакво тайно споразумение с Австро-Унгария, което ще осути... Мисля, че вчера споменахте.

— Да, споразумение, което трябва да застраши гърба на цар Александър.

— И все пак това е друго, Джордж. Това е дипломатически натиск, не война!

— Разбира се, че това е съвсем различно от пряка намеса и война — подкрепи виконтесата от ниското си столче мистър Гей.

— Е да! Но представете си, ако едновременно с Австро-Унгария към нас се присъединят още Франция, още Италия (Германия я оставете; тя хитрува и играе своя политика), да — а именно такава е целта! — няма съмнение, нещата коренно ще се променят. Тогава и в прямата намеса не би имало никакъв рисков, вярно ли е, Гей? Ето защо нашата задача е да спечелим преди всичко тяхното обществено мнение... Да го преобрънем! С вестници... с анкети... Така ли е, Гей, вие сте опитен?... Тоя Леге, тоя Позитано тук — малки пионки в играта, а по силата на обстоятелствата станали по-важни от топа, от коня, от царицата, ако щете... Защо? Защото именно оттук, от тила на фронта, излизат ония твърде важни за нас сведения, сигнали, информации, доклади; да, и тъкмо тия, до неотдавна незначителни консули сега могат да наклонят везните на общественото мнение и на своите правителства дори повече, отколкото посланиците им в Константинопол, господата Тисо и конт Корти.

— Все пак, струва ми се, че пресилвате тяхното значение, майоре — рече Бейкър.

— Може би, сър. А може би и недооценявам това значение... Защото не ни ли разполага животът така, че всеки да има своя задача, колкото, и незабележима на пръв поглед да е тя?

Той стана прав. Очите му тъмно горяха и събеседниците му за миг го погледнаха изненадани. Какво, наистина, какво особено има в тоя Сен Клер? И защо на всички се струваше, че той е развълнуван въпреки привидното му безстрастие? Както винаги, и сега беше изискан, елегантен, малко небрежен; сивите коси леко пригладени,

мустасите подрязани тъкмо колкото трябва, жакетът сиво-син, кариран, жилетката по-светла, в тон. Ако да не беше толкова кокалест и сух, той би могъл да мине за красив мъж, на вид по англичанин от всичките си сънародници в стаята, а въпреки това нещо го делеше от тях и те неосъзнато го чувствуваха. И това нещо се криеше в очите му — черни, внимателни, затаени, очи, които еднички говореха за страшната му самота.

— Да — каза той, като мина зад генерал Бейкър и седна на стола от другата му страна. — Говорим за консулите... и за нас си говорим. Защото нали всеки от нас има своя задача, макар и да е дошъл доброволно... Онова, което е в отечеството ни, различията — либерали, консерватори, — е да, ние ги пренасяме тук... Едни държат на „стария мъж“^[1], други на Дизраели...

— Уви, аз нямам предпочтение!

Истина, на Фреди му е трудно положението — засмя се Бейкър.
— Едната титла го задължава да бъде консерватор, другата — либерал!

— Напротив... именно вие, Барнаби, най-красноречиво потвърждавате мисълта ми! Защото по отношение на другите ние всички сме само англичани — не е ли така? — и това в случая е важното.

В случая само той, Сен Клер, не беше чистокръвен англичанин и погледнеше ли в себе си, той го чувствуващо ясно. Но тъкмо затова той не пропускаше случая да заглуши раздвоението си и да припомни своите честерфилдски прадеди.

— Като англичани, ние не можем да бъдем други, освен такива, каквите сме — каза той. — Да, драги Гей! Вярвам, разбирайте какво искам да кажа. Дали ще се намесим открито във войната или не — това е отделен въпрос. Но всички трябва да си вършим работата, такава, каквато е нужна да бъде... Едни с вестниците... Други като инструктори... като съветници... или всякакви... И други като вас, уважаема леди, с милосърдието си... да притъпяват враждите... и може би в известен смисъл да предвиждат бъдещето... Да... Защото в края на краишата, ако все пак се създаде някаква българска държава, ние трябва да спечелим още отсега позиции в нея... И в това е именно вашата главна задача, леди Емили! Позволете да го кажа... О, радвам се, че ме разбирайте... Миналата година по време на въстанието... Сега, като показвате безпристрастие... И може би вашата, Ралф...

— Ето, че аз останах без задача! — блесна с едрите си зъби Барнаби.

Всички се разсмяха.

— Как може... Не, не!... Тъкмо Фред Барнаби! Джордж, измислете и на Фреди някоя задача, за бога!

Онова, което беше за Сен Клер сериозно и смисъл на живота му, сега се разпръсна по оживените, развеселени лица. Той дори съжаляваше, че бе разкрил съкровените си мисли. И защо? Защо бе говорил? Каква нужда засищаше с тия думи, които за тях може би не значеха нищо? Той се усмихна любезно, а се чувствуваше самотен, неразбран... Да, и наследникът Фред Барнаби изпълняваше тук безсъзнателно някаква задача — и тя беше, че е дошъл тъкмо без никаква цел, просто да покаже на света: ето какъв е нашият свободен дух; той е навсякъде — и в джунглите, и по моретата, и в пустините, и тук... Да. Въпреки всичко Сен Клер щеше да каже това гласно, ала в същия миг се чу силно почукване и всички се извърнаха към вратата. Генерал Бейкър едва се въздържа да не стане.

— Влезте! — каза високо виконтесата.

Вратата се отвори и на врага й застана набитият, закръглен Самюел. Но Маргарет Джаксън не беше с него. Щом видя леди Стренгфорд, той престорено се смути и подчертано тракна с токовете си.

— Е? — попита генералът.

— Лицето отсъствува, сър. Това писмо обяснява...

— Писмо? От кого пък?

Самюел погледна отново към виконтесата, приближи бързо и подаде на генерала лилав плик, но го стори така умело, че Сен Клер, който седеше на съседния стол, не можа да види почерка на адресанта.

— Благодаря. Чакайте ни долу при конете, Самюел!

Смътно раздразнен, Бейкър разпечата плика. Писмото беше на французки и като потърси подателя, генералът видя името на Филип Задгорски. Вече озадачен, той прочете:

„Екселанс,

Позволявам си с тези редове да Ви известя, че
уважаемата госпожа Джаксън излезе рано тая сутрин,

придружена от капитан Амир бей, с намерение да разгледа някои от околните чифлици и вероятно ще се върне най-рано утре. Радостен съм да Ви известя, господине, че Маргарет е в добро здраве, изпраща редовно своите кореспонденции и в разговорите ни твърде често споменава за Вас.

Използвам случая, екселанс, да Ви поканя на скромното тържество — едно уважение към традициите, — което ще се състои вдругиден вечерта в дома ни, по случай обявения вече официално годеж на моята сестра с негово превъзходителство французкия консул господин Леге и дето, естествено, ще видите и госпожа Джаксън. Поканата, разбира се от само себе си, че се отнася и за почитаемия господин Барнаби.

Като се надявам, че ще ни зачетете с присъствието си, което за нас ще бъде особено голяма чест, оставам с дълбоко уважение към Вас

Филип Задгорски
лисанси на юридическите науки“

Бейкър прочете писмото, каза си: „И без техния годеж ще мина, само жалко, дето няма да видя Маргарет“, и дигна глава.

Шеговитите очи на приятеля му го дебнеха.

— Какво, паша? Любовно писъмце?...

— Уви, Фреди! Просто покана за годеж. И за тебе се отнася!

— Годеж? Е, това е възхитително! Кой е този нещастник?

— О! Това сигурно ще е за годежа на господин Леге! — каза неочеквано леди Стренгфорд. — Пак от брата на младата Задгорска, нали? И мен покани вече... И вас, нали, Джордж?

Сен Клер кимна, но виконтесата не се успокой.

— Имам чувството — продължи тя, като подбираше внимателно думите си и говореше с неприсъщ ней сарказъм. — Да. — Виждам нещо парвенюшко в тия покани... Горкият консул Леге!

— Аз бих казал, щастливецът Леге! — усмихна се Сен Клер и останалите мъже вкупом потвърдиха:

— Но тая българка наистина е привлекателна... О да, да...
Интересно!... И после, толкова по-млада от него!...

Леди Емили се принуди да ги спре.

— Не, аз не казвам нищо срещу нея, драги приятели! О не!... Тя е една много мила девойка... И най-малко аз съм, която бих правила тия различия... Но все пак поканите... И това желание да се използува положението на уважавания от нас французки консул...

— Радвам се, че сама разбираете, леди Емили! Необходима е и тая жертва. Трябва да отидем на тоя годеж... И не само за консула — макар той да е важният в случая. Но дори и за тях! Преди малко говорихме, господа: нашите задачи тук — настояща, близка, по-далечна...

— Ах, времена! — въздъхна виконтесата. — Учудва ме как вие винаги виждате в перспектива, Джордж...

— Ласкаете ме, леди Емили! В края на краищата не е толкова трудно човек да открие кои от българите тук в града мотат да ни послужат в един или друг смисъл, нали?

Рандолф Грин дигна лакти от масата и се обади:

— Като стана дума за българи, че се сетих... Забравих да ви съобщя, леди Емили. Моят помощник, доктор Будинов, ще отсъствува за два дни от болницата.

— Болен?

— Не... Не зная... В Ихтиман отишъл с някакъв свой брат... Спешно, да оперира близък. Или нещо такова. Не обърнах внимание.

— Но това... това е своеволие! Всеки трябва да изпълнява дълга си! Той тук е необходим, доктор Грин!

Грин задържа поглед на възмутеното ѝ лице.

— В известен смисъл... да! — рече той. — Но не сте ли си помисляли, че моят помощник всъщност е българин?

— Какво искате да кажете?... Искате да кажете...

— О, просто размишлявам. Имам предвид един друг случай — каза той.

Сен Клер побърза да се намеси:

— Не правете паралели, Ралф. Будинов е изпитан човек... Изобщо, леди Емили, тия два дни... Една разходка до Ихтиман ли казахте, драги? Е, толкова по-добре... Уверен съм, че тя ще освежи

нашия млад доктор... О, да! В последно време той наистина се беше преуморил от работа.

Бейкър погледна часовника си и стана.

— Е, Фреди, нас ни чака път!

— Готов съм, паша!

Другите също наставаха.

— Как, тръгвате ли вече?

— Уви, дългът зове, както казва нашият майор, любезна леди Емили. Да не забравя, Сен Клер, благодарете там от мое име на тоя господин... за поканата, разбирайте... И бъдете така добър да предадете моите най-сърдечни поздравления на консула!

— А от мое име на годеницата! — прибави веднага Барнаби. — Съжалалявам, че не ще имам удоволствието да танцувам пак с нея, така ѝ кажете, майоре!

---

[1] „The old man“ — Гладстон, водителят на либералите. ↑

Вечерта Неда си бе казала: Какво пък — това си е мое, мое, като в някой роман. И да съм влюбена, то е само за тая нощ; утре той ще е далече, може би никога няма да го видя пак... И така тя заспа с мисълта за Андреа и във всичките й сънища беше все той.

Ала на сутринта тя го видя по риза и усмихнат на неговия прозорец. Очите му й говореха нещо, което тя не разбра, защото лудо се изплаши. Побягна, скри се, а после, без да се разбира сама, върна се при прозореца и надникна иззад пердето. Андреа беше слязъл долу, в двора, замеряше със снежни топки момченцето на брат си и се смееше. Игравата му веселост и смехът му я поразиха. Как, нима това, че заминава, за него не означава нищо? Ала малко по-късно тя откри, че той все поглежда към прозореца й, и от тия погледи, които така упорито я диреха, цяла изтръпна. Не... не! Невъзможно. Не, аз съм безумна!... А защо, защо да не му махна с ръка?... Той заминава! Скоро и аз ще замина и никога няма да го видя, каза си тя и беше готова да отмести пердето. Но в тоя миг за нещо я извика Тодорана, после брат й я спря да й поискан съвет за годежното празненство, което всички в къщи усилено подготвяха. Когато се върна пак при прозореца, Андреа вече не беше в двора. Господи, прошепна само тя, залепи чело о стъклото и заплака.

Плачеше, без да помръдне, без глас и както й се струваше на самата нея, плачеше единствено, защото не беше му махнала с ръка за сбогом. Ала в същото време, без да разбира и тя защо, онова, което наричаше *свой роман*, оживя пред очите й — не вече както през нощта, мъчително и страстно, но някак безнадеждно, някак безвъзвратно. Като в латерна магика, картините се меняха една след друга и тя ги гледаше. Виждаше себе си, него. Виждаше погледите, които си размениха, когато тя отиваше да се запознае с бъдещата си *belle mere*, и как после го срещнаха с файтона... А на приема той нарочно не искаше да танцува с нея... И после в дома на Госпожата, когато мислите й като да го извикаха; и още в бараката, дето тя за първи път почувствува какво означава всичко това... О, прошепна Неда, стигнала

най-после до вечерта при стария геран, до прегръдките и целувките, които я бяха зашеметили; сякаш е било предопределено и другояче не е могло да бъде!...

Но щом разбра, че целият й вътрешен живот напоследък се беше стремил именно към нощта, която мина, тя изведнъж изстена, хвърли се в леглото и зарида с глас. Няма да го видя; чувствувам, предчувствуваам! — повтаряше тя. Ах, как е жестоко всичко... Как е безсърдечно...

Тя сама не знаеше колко време плака. А когато постепенно се успокои, умът й като че ли беше празен. Облегна гръб о ковьора, гледаше пред себе си и не помръдваше. От стълбището идеа гласове — високият въодушевен глас на мисис Джаксън, която казваше, че заминава да се запознае с живота в бейските чифлици из околните села... И после, престореният и все пак обиден глас на Филип: „Ще бъде интересно, не се съмнявам... Но ще се върнете за нашето празненство, нали, Маргарет!“... „Колко сте мил! Е добре, обещавам!“ И пак се смее... Неда не искаше да мисли за техните отношения. Собственият й живот така се бе заплел, че не би могла да каже вече кое е добро и кое лошо.

Час по-късно, както се бяха уговорили с Леандър, файтонът на консулството дойде да я вземе. Известно време тя се колеба да се престори ли на болна и да не иде. Но после тази дребна лъжа, която искаше да прикрие голямата, изневярата, й се стори унизителна и с отчаяна, натрапчива смелост тя бързо се качи във файтона. Все едно, че съм сънувала. И какъв смисъл да разправям на Леандър съня си, когато той ще го насърби и ще го унизи... Не, не... Всичко беше само един неосъществим сън, мислеше си Неда.

Ала когато файтонът отмина аптеката на Сабри бей и спря пред консулството, тя внезапно цяла се разтрепера. Насреща, откъм превърнатата в болница Буюк джамия, с широки, възбудени крачки приближаваше Андреа. Щом видя радостното изражение на неговото слабо лице, много значещата усмивка, черните очи, които закачливо влюбено я гледаха, Неда изведнъж разбра, че нещо особено се е случило; че той не заминава, че няма да замине и че онова, което тя с такава увереност наричаше сън, беше истина и само истина.

Няя вечер тя облече подплатеното с кожа палто, забради се и тихичко се измъкна от къщи. Не изпитваше вече нито срам, нито

угризение на съвестта. Само един отчаян страх, че може да бъде открита. За щастие дядо й все още не беше се върнал, а баща ѝ и Филип спяха дълбоко.

Тя прекоси задния двор, отвори портичката в зида и веднага се озова в прегръдките на Андреа.

— Отдавна ли чакаш? — прошепна тя, щом си пое дъх от целувките му.

— Много отдавна.

— Не можех по-рано.

— Да, не можеш по-рано. А аз чакам... чакам...

— Какво... с такъв глас? А! — засмя се тя. — И аз бях от тия, дето чакат... Защо се отдръпваш! Но, Андреа! Защо?

— Недей, моля те. Не искам да ме лъжеш... Да се заблуждаваш сама...

— Да се заблуждавам...? О не! Само това не!

— Ти си сгодена.

Тя не проговори.

— Може би са те насилили! — попита той с ирония в гласа.

— Не. Аз сама.

— Да не говорим тогава.

— Напротив. Да говорим!... Сама исках тоя годеж... Харесвах Леандър... Обичах го...

— Е, още ли го обичаш?

— Не знам... Не, не ми се сърди.

— А защо си дошла тогаз!

— Боже мой... не разбираш ли?

— Не разбирам — каза мрачно той. — Него обичаш, а с мен какво, забавляваш ли се?

— Андреа!

Той изведнъж я сграбчи брутално.

— Забавлявай се, щом е така! И аз ще се забавлявам.

— Не, не... не бъди такъв — отблъскваше ръцете му тя. — Не разбиращ ли наистина, че с тебе е друго... Тебе аз те любя... Не знам... Мислех тая сутрин как стана всичко... Виждам, че не мога другояче... че не мога без теб... Защо мълчиш? Говори ми, Андреа!

Внезапно Андреа попита сухо и зло — а гласът сякаш не беше негов:

— Колко пъти те е целувал той?... Кажи де! Целувал ли те е?

Тя кимна и той като да очакваше тъкмо тоя отговор, рязко се отвърна от нея.

— Не бягай, моля те... Андреа!... Прегърни ме, студено ми е — силеше се тя да обърне всичко на шега; а наистина зъзнеше, но от страх. — Боже мой, какъв си бил... И за какво?... Та той е мой годеник...

— Искаш да се радвам ли?

— Несправедлив си... Тъкмо ти! Да ти припомня тогава историите, които разправяше на приема... Пък и друго съм чувала за тебе! Да!

— Я виж! Кой е имал грижата?... Сигурно брат ти?... Слушай, не мисля и да се оправдавам. Знай го!

— Не ти искам да се оправдаваш, Андреа.

— Трябва да разбереш, че не мота да те деля.

— Да ме делиш... Та ти направо ме открадна от него!... О, какво говоря аз... Не, не ти, аз дойдох сама... Сама. Ето ме! Не, изслушай ме. Искам да знаеш всичко... Тая вечер, преди да дойда, бях се заключила и прочетох дневничето си...

— Откога пък пишеш дневник?

— Не сега. Преди... Господин Буботинов тогава ни беше казал... Но ти го знаеш. И така си отиде; после и в пансиона. Искаш ли да ти го дам? Да видиш само колко глупава съм била... Няма страница, дето да не е твоето име... Той... той... Ах... ах!...

— Смайващ ме! — каза той — Излиза, че съм бил герой, без дори да подозират.

— Но ти не знаеш за портретчето!

— Портретче — чие?

— Твое, господине! Още съвсем като момче; косата ти стригана... Залепила съм си го в дневника. Преди като го видях, и го целунах!

— Извинявай, но... Мой портрет в теб?

— О, да! Въщност ти нищо не знаеш. Аз тогава те обичах... После, като заминах, за Виена... в пансиона... Как ми беше тежко там в началото, ако да знаеш! Нямах приятелки... всички страняха от мен... Нали бях дива българка!...

Той изръмжа някаква острота към ония там, в онова далечно време, седна върху затрупания със сняг геран, привлече я на коленете си.

— Разправяй.

Тя разказа за своя живот в пансиона и как единствен приятел в началото е бил дневникът ѝ. В дневника си тя разговаряла с него, с Андреа.

— Само колко пъти съм целувала портретчето ти...

— Това със стриганата коса?

— Да...

— Поне приличам ли там на човек?

— На човек... в смисъл на мъж, както сега, не. Но там си едно много сладко момче.

— Дявол да го вземе, откъде се сдоби ти с това портретче?

— Откраднах го — каза тя.

— Я!...

— Учудвам ли те вече, а?

— Не... Вече не!

— Тогава... да, бях един път у вас... Преди да замина. Видях го на полицата, в стаята на вашите... Не можах да се сдържа, вземах го... Но ти може би си казваш: ето какви неподозирани таланти има!

— О! — разсмя се той и бързо я целуна. — Уверявам те, само такава ми харесваш... Не си ли разбрала, драга моя и любезна госпожице, че от всичко най-много мразя престореността на ония там ваши важни дами и господа!...

Да, тя отдавна го бе разбрала. И всъщност това беше единственото, което ясно и определено разбираще: той е като нея; и тя е като него. От младостта им ли произтичаше това тяхно сродство? (Заштото, колкото и да се възхищаваше от културата на Леандър, тя никога не беше дирила в душата си такова сродство с него). Не, не само от младостта... Двамата седяха в студа прегърнати и никой не помисляше, че е късно, че е опасно, че е нечестно. Разговаряха. За какво?... Просто разговаряха без насита. Всеки искаше още от другия... Подхванеше ли той, тя трябваше да знае всичко — как е било, защо е било и обича ли я сега; подхванеше ли тя, той я измъчваше с въпроси — и като да беше пред някакъв неумолим съдник, тя отговаряше, обясняваше, оправдаваше се, а несещана досега

сладост имаше в това, да седи в прегръдките на тоя съдник и да разкрива душата си... Те ту говореха за книги и кой какво е чел, и какво обича да чете, и защо обича страстно тъкмо това, а не друго; после без връзка се прехвърляха на войната и какво им носи тя, и какво очакват те от нея, какво желаят; после пак за любовта си — обичаш ли ме?... Обичам те!... А ти? А ти? О, ако знаеш как те обичам... Разговорите им непрестанно описваха полукръгове — един, втори — и ето ги, че пак се срещаха, пак сключваха кръга...

— О, боже мой! — каза тя, сякаш разбудена от градския часовник, който едно след друго биеше полунощ. — А като си помисля, че ти сега можеше да не си тута, че можеше да си някъде в Балкана или и аз не знам къде...

— Остави — каза той, разбуден сякаш на свой ред не от ударите на часовника, а от нейните думи. — Недей ми припомня.

— О, Андреа... Колко много неща не трябва да си припомняме — прошепна тя и още по-силно се притисна в него.

3

А в това време Климент и Коста бяха прехвърлили вече билото на планината. По-младият, Коста, бе изкълчил силно левия си крак и все повтаряше:

— Да поспрем отново... а, бате?

— Върви... върви още малко!

— Ох!... Не мога...

— Ами дръж се здраво в мене де! Подпирай се и с тоягата... Ха така!

— Не мога вече с тоя крак... Ох, не мога, братко! — пъшкаше Коста и при всяка стъпка се гънеше и се чупеше, защото изкълченият му крак от студа се бе съвсем подул.

— Чакай, чакай да се подпра за малко — рече той задъхано, когато заобиколиха отвесната червеникова скала, препречила погледите им към далечината, спря се, облегна гръб, но скоро се свлече и цял се отпусна в снега.

Климент хвърли вързопа, който носеше, и също седна до него. Бяха изтощени, плувнали в пот, ала седяха един до друг в снега и никой не помръдваше, макар да знаеха, че ще простиат. Нощта отдавна бе минала; рядко обраслата скалистата теснина, по която се свличаха, блестеше от насрещното слънце и турските постове, ако се намираха някъде наблизо, непременно щяха да ги забележат.

Нещастията им се заредиха още от селото Богров, дето слязоха от санитарната кола, с която пътуваха, и неочеквано се натъкнаха на хаджи Мина, тъста на съседа им Радой. Наистина, старият хитрец се заговори с файтонджията си турчин и се преструваше, че не ги забелязва, но те бяха уверени, че ги наблюдава под око и че ако не им се обажда, то той сигурно за това имаше някаква своя, лична причина. Климент дори подозираше тая причина. Напоследък покрай голямата търговия на зетя си хаджията бе обхванат от своята някогашна страсть, сарафлька. Отде вземаше той ония позлатени икони и сребърни кръстове, които докторът неведнъж го бе виждал да продава на колекционерите англичани? Не ги ли закупваше от османлиите,

ограбили при отстъплението си не една черква и не един манастир? Възможно беше и сега набързо да е обиколил турския тил; до оня ден си беше в града... Да, срещата с хаджи Мина сериозно ги разтревожи. Научеха ли в София, че отиват към фронта вместо към Ихтиман, както ще каже Андреа, много непредвидени неща можеха да се случат...

В Потоп квартируващ черакезка конница и като не искаха да рискуват, Климент и Коста заобиколиха селото отдалече. Но тъкмо по това време снегът, който валеше от сутринта, се усили, превърна се във виелица, те изгубиха пътя и чак късно вечерта успяха да стигнат Чурек.

Селото спеше, затрупано от снега, а те и нямаха работа в него, макар че силно им се искаше да се постоплят и да пият по едно грено вино. Скоро Коста намери пътеката и както предполагаха (защото я нямаше отбелязана на никоя карта), турците не бяха я завардили.

Те тръгнаха нагоре, покрай скованото от ледове поточе, нетърпеливи час по-скоро да се прехвърлят оттатък билото и най-късно в полунощ да стигнат Врачеш. Пътят се виеше стръмен, на места невъзможен, препечен от скали и преспи, а те още отсега се чувствуваха изморени. Особено Климент. Те се провираха между дебелите гладки стволове на букаците, между натежалите на всички страни клекове, често по ръба на урвите и все до пояс в сняг, с вледенени дрехи, с вкочанясили крака, а по челата и по вратовете им се стичаха браздулици пот... Отдавна не валеше. Но тук, горе в планината, имаше постоянно вятър и той ги пронизваше всеки път, щом се спираха да отдъхнат. Понякога от невидимите черни клони се изсипваха снежни грамади. Тогава двамата братя викаха и се търсеха с глас, засипани и загубени в страшната белота на зимната нощ.

Вече не се бояха, че ще срещнат турци. И да имаше постове тук, сигурно се намираха някъде на завет, край напаления огън; безсмислено би било да седят в призрачната гора, дето очите виждаха на всяка крачка привидения или пък нищо не виждаха. Но на Климент и Коста неведнъж се счуваше, че вият вълци. Ехoto ли разнасяше злокобния вой от склон на склон, от дефиле в дефиле или подивелите от глад хищници бяха някъде съвсем наблизо? В такива мигове изтръпналият Климент бъркаше бързо за шестака си, малък удобен „Лефоше“, купен на времето в Петербург, а брат му придърпваше

голямата кама, която беше препасал, и за безброен път се упрекваше, че не бе взел револвера на Андреа.

Те стигнаха билото на планината. За тяхно щастие вълци все още не се появяваха. Климент на няколко пъти се спира да почине, пали с премръзналите си ръце клечки кибрит, гледа часовника... Крива им беше сметката. Полунощ отдавна минаваше, а те едва бяха започнали да се спускат. Бъди спокоен! — уверяваше го брат му. — Преди да се разсъмне, ние сме там... Ами че това е надолнище; виж как се върви! — казваше Коста и въодушевено, нетърпеливо тръгваше напред с голямата торба; в нея беше цивилното палто на доктора, което той смяташе да облече вместо шинела, щом наблизат руските линии.

Но тъкмо тогава ги сполетя отново нещастietо. Коста се изтърколи и уж се смееше, докато се свличаше надолу по невисоката урва, уж не изпускаше торбата, та да не я изгуби, когато единият му крак се заклещи в някакво коренище, закрито от снега. Той се изви, изрева от болка, откачи крака си и се прекатури. Докато лежеше в дъното на урвата, за миг колкото смаян, толкова и безчувствен, само една-единствена мисъл имаше в ума му: Счупих го... Отиде тя... Стана!...

Всъщност кракът беше само силно изкълчен и притичалият долу Климент го намести, доколкото условията позволяваха. За проклетия от студа ставата се поду и отече, болките се засилиха, скоро станаха нетърпими. А времето минаваше; развиделяваше се вече; двамата братя не можеха да останат по-дълго тук. Те изпълзяха из урвата и тръгнаха пак. Ала тоя път изтощеният Климент трябваше да мъкне вече не само торбата с дрехите, а и да подкрепя своя окуцял брат.

Те се спираха на всяка крачка. И колкото повече вървяха, толкова по-много силите и на двамата отпадаха. Предишното въодушевление на Коста се замени с отчаяние и страх. Той ту псуваше безпричинно, ту се упрекваше с най-остри думи, че се е хванал в такава безумна работа.

— Защо ми трябваше... Ами... ние ще си замръзнем тук... И чуеш ли вълците, а?... Няма да ни се размине, няма...

— Върви!... Върви! — само повтаряше Климент, обладан от никаква безнадеждна упоритост, и сам едва помръдваше краката си под тежестта.

Така те напредваха — докато най-сетне нощта се превърна в ден; докато навлязоха в оня тесен, рядко обрасъл скалист улей, който ги

водеше все надолу; докато загубиха и последни сили и бевзолно се строполиха в снега, в подножието на високата червена скала, която дълго време им се беше струвала примамлива, окуражителна цел.

— Не, не мога повече — изпъшка Коста.

Можеш — каза Климент.

— Ох, аз ли знам или ти знаеш...

— Можеш — настоя Климент, без да го погледне.

Коста мъчително разтегна устни. За няколко часа лицето му бе изменило чертите си — издължило се, очите хълтнали страдалчески. Само големият му нос си беше все тъй шеговито кривнат, докато дебелите черни вежди се извиваха в отчаяни дъги.

— Бате...

— Какво, братко?

— Чувай, нали видиш пътеката.

— Виждам я... Е, какво?

— Я ме остави ти и върви... Тя сама ще те изведе.

— Това ли можа да измислиш!...

— Ами тъй де... Намери ги там, свърши работата... После ще се върнете...

— Да ти намерим оглозганите кокали ли? Добре си го измислил!

Коста и не мислеше това, което говореще. Той дори изпитваше ужасен страх, че на брат му би могло да хрумне подобно намерение. Но тъкмо защото се боеше от възможността да бъде изоставен и защото отпъждаше подобна възможност, като си казваше, че тя не може да се зароди в ума на Климент, той неочеквано я изрече гласно. Искаше да се увери, че брат му ще се възмути, нежели да провери страховете си. И сега бе доволен.

— Да ставаме — каза докторът.

— Почакай още мъничко...

— Ще замръзнем!...

Като се опираше в скалата, Климент с мъка се надигна. От умора му се виеше свят. Той се олюляваше и трябваше да мине известно време, докато почувствува, че стои здраво на нозете си. Наведе се да помогне на брат си, хвана го под мишниците и го затегли полека нагоре.

— Хайде, бавничко...

— Не мога... О... о... Чакай, ще падна!...

— Няма да паднеш в морето я.

— Ох, слушай! Остави ме тука! — замоли внезапно Коста; но вече не изпитваше и не проверяваше, а чувствуваше само, че не е повече в състояние да върви.

— Стига, Коста! Тръгвай!

— Не, не, остави ме. Наистина ти казвам!... Ще се кача на някое дърво... Помогни ми да се кача... и никакви вълци — викаше Коста, убеден, че е намерил изход, упорит, настоятелен, дори капризен. — Ти нали видиш, че не мога... Нали си доктор, не видиш ли!...

— Как ще се делим, човече... Не, не!

— Че то не е просто да вървиш... Я погледни: не мога да си изваждам крака от снега... Щом го превия и... ужас! Какво ти изкълчен, счупен е сигурно!...

— Аз ли разбирам, Коста, или ти?

— Ох, всеки си знае... Чувай, помогни ми да се кача на дървото, дай ми револвера си и върви... Ей го там едно разклонено дърво! Тъкмо до скалата, лесно ще го намериш...

— А ако не я намеря на връщане същата пътека? — рече докторът в отговор на изкушението, което за миг го бе обзело.

— Как тъй няма да я намериш?... И стъпките ще личат!

Климент погледна неволно назад към пътя, дето бяха минали. Наистина донейде стъпките личаха, но по-надире вятърът бе изравnil снега.

— Не! — извика той, ужасен, че повторно се поддава на тъй коварното изкушение. — Я вземи торбата... Качвай се на гърба ми!

— Ти себе си не можеш...

— Качвай се!...

Той нарами брат си, помъкна го, повлече го, залюля се и залитна заедно с него в снега. Но дързостта като да разпалваше въображението му. Той веднага скочи, свали широкия си офицерски колан, закопча го в кръг и тикна едната му страна в ръцете на Коста.

— Обърни се на гръб и се дръж здраво! — викна той, затегли го силно, втурна се да тича. — Шейна!... Същинска шейна!...

И наистина, по надолнището излегналият се на гръб Коста се пързалише като шейна и докторът не преставаше да го тегли, да тича запъхтян, да залита и все пак да тържествува. Колко пъти се спира и пак подхваща ту едва-едва, ту тичешком, той сам не знаеше... Бяха се

минали часове и теснината отдавна остана назад; някъде от изток се зачуха оръдейни гърмежи, ехото ги повтори, разтегна ги и ги потрети, когато един завой внезапно откри пред очите на двамата широка плоска долина. С река надлъж по нея, с ясно очертан път, който се точеше успоредно на реката. Наистина тази долина беше още твърде далече и долу, но виждаха се безброй тънки пушещи да се вият и да се събират високо; някакви правоъгълни очертания се виждаха, някакви тъмни петна върху белия сняг и щом ги съзряха, братята лудо се запрегръщаха. Ето ги там насреща Орхание, Врачеш — краят на техните страдания! Там са руснаците! Там е свободата!...

— Пристигнем ли, ще изпия десет чая. Докато се напаря целият!
— смееше се Климент, припомнил петербургския чай и ония незабравими дни и години, оставили дълбоки следи в душата му.

— Какъв ти чай! — сияеше лицето на Коста. — Аз пък ако не му гаврътна половин килце греяна... Ex, майка му стара!... Само тоя крак да не беше, бате!...

— Потрай, ще го оправим крака, Коста! Всичко ще оправим...
Дръж, дръж се в колана и да вървим по-скоро!...

— Не, ти се умори... Ще походя!...

— Не съм уморен! Дръж се!

— Искам да вървя!...

Радостта мигновено бе възвърнала силите и на двамата. Един до други, като се подкрепяха и се олюляваха, като охкаха и се смееха на всяка крачка, те заслизаха надолу, без да откъсват очи от долината, която се разкриваше между върхарите на дърветата. Бяха в толкова повишено настроение, че мина доста време, докато Климент се сети, че трябва да свали шинела и да облече вместо него палтото, което носеше.

— Вярно, бе! Ама че сме и ние! Добре, че не срещнахме досега братушките... Вземват те за турчин и виж, че опушкали и двама ни — рече Коста и очите му се подхилкваха, защото в края на краищата всичко беше минало благополучно.

Докато докторът събличаше шинела, Коста извади от торбата палтото му — тъмносиньо, подплатено не с кожа, а с копринен хастар. В Петербург докторът го носеше само есен и пролет, но платът му бе от доброкачествена английска вълна и то топлеше не по-зле от шинела. В дъното на торбата имаше и скъп самурен калпак, подарък на

Климент от една негова хазяйка, същата оная хазяйка, жена на търговец, за която той понякога си спомняше с усмивка, при все че после си казваше: Беше една непочтена история. Трябва да я излича най-сетне от паметта си!...

Климент облече палтото, наложи калпака, огледа се, сякаш и тук, сред тая гора, държеше на външността си, рече: „Сега няма опасност да ме вземат за турчин, нали?“ и нарами торбата, дето бяха натикали офицерския шинел и феса, които щяха да им послужат на връщане. Като се подкрепяха един друг, двамата отново тръгнаха. Но не бяха изминали и двадесетина крачки, когато отляво, измежду побелелите, гъсто израсли борики дойде силен глас:

— Стой!... Предай се!...

Те стреснато се извърнаха. В същия миг и двамата съзнаха, че думите са на руски, че най-сетне са между свои, и луда радост ги обзе. Спасени! Спасени!... Погледите им шареха и диреха сред натежалите борики оня, първия войник, който за тях сега трябваше да бъде и краят на мъките, и началото на непознатото блаженство — да си свободен след петвековно робство!.....

— Братя! — отвърна на същия език просълзеният Климент. — Братя, ние идем при вас!

— Хвърли оръжието! — пресече го заплашително друг глас, силен и дрезгав като на мечка, той път точно зад тях, оттам, дето гъстата гора се разделяше, снишаваше се и се губеше в урвата.

— Ние сме българи! Идем от София с важни...

— Дявол те взел!... Ще изпълняваш ли? — викна ядосано гласът от бориките. Беше остьр, метален и тонът му стресна доктора повече, отколкото думите. — И само как се научил по руски подлецът... Броя до три: един... два...

Климент извади бързо револвера си и го хвърли на няколко крачки пред себе си.

— Свали и ти камата прошепна той на брат си.

— Че какво става?... Как...

— Сигурно такъв им е редът — успокои го докторът. — Откъде ще ни знаят! — Ала в себе си и той бе смутен, въпреки че се усмихваше окуражително.

— Ръцете горе!

Те изпълниха и тая заповед и чак тогава бориките се размърдаха. Нещо се провря — тъмносиня фуражка, рамо... ръка, която държи насочен револвер... Изведнъж те видяха пред себе си силно пристегнат пехотински унтерофицер, мършав и мургав, с тънки прави вежди и прави, като тях, заострени мустаци. Стои и ги гледа. И нито мускулче не трепва от съчувствие по жилавото му лице.

— Хайде, Мойсенко! — каза той някому, който все още не беше се появил. — А ти, Иванушка, отваряй си очите!...

— Те само да мръднат, Мирон Потапич — рече отнейде глас, който не беше се обаждал досега.

— Това всичкото е ненужно — рече Климент по руски. — Ние идем при вас... А самият аз съм учил в Петербург и...

Някой шумно го приближи, застана зад него, заопипва джобовете на палтото му, на мундира и панталона. Измъкна портфейла и кесията.

— Няма, Мирон Потапич! — прогърмя в ушите на доктора мечият бас.

— Виж и другия, Мойсенко!

Климент незабелязано се извърна и погледна украинеца... Мойсенко беше едър, бузест войник, донейде тромав и малко смешен, с къса пухкава брада, с орехови очи, които се силеха да бъдат страшни като гласа му. Неговите почервенели от студа лапи усърдно пребарваха в момента Коста и изваждаха от джобовете му, де какво намерят.

— Стига де — викаше Коста и се дърпаše. — Туй са си мои работи... Туй да не е оръжие! Че вие от турците бетер, бе! Какво? — И той безпомощно извиваше очи към брат си, сякаш да му каже: ти каква ми я разправя, тя каква излезе!...

— Не им се противи сега — каза Климент. — Изглежда някакво недоразумение, ще се оправим... Господин унтерофицер — обърна се по руски той към Мирон Потапич, който приближи, наведе се, дигна от снега револвера и камата и внимателно ги заоглежда. — Господин унтер, аз разбирам мерките, които вземате срещу нас... Война е... Това е естествено. Но, ради бога, изслушайте ме!...

— Какво искаш?

— Ние сме българи... Идем от София...

— Това го чухме!... Иванушка, хайде, карайте ги! — каза унтерофицерът на изненадалото отнейде войниче, тънко, светлолико, с избутял небръснат мъх покрай устата и със сини очи, големи и кръгли

като на някоя мома. На лицето му имаше учудено, смутено — весело изражение. То се подсилваше от русия перчем, проточил се изпод фуражката. В ръце Иванушка носеше дълга кринка, запъната и готова за стрелба.

— Вие трябва да ни отведете при полковник Сердюк! — извика вън от себе си Климент.

— Не знаем никакъв полковник Сердюк — рече Мирон. — И да знаем, ще те заведа, дето уставът ми заповядва, няма тебе да слушам.

— Полковник Сердюк... Той е началникът на вашето разузнаване!... Разберете най-сетне, ние носим сведения от изключително значение... ние трябва час по-скоро да го намерим...

— Аха! — поклати с разбиране главаunterофицерът. — Много работи знаеш ти, гъльбче! Добре си го измислил! Хайде, карайте ги, момчета! Нарамвай торбата!... Щом искаш при разузнаването, добре, при разузнаването, така казва и уставът... И после при свети Петър! — засмя се той студено, а с него ревна да се смее и Мойсенко. А Иванушка само каза:

— Да бяхме тръгнали, а! — И гледаше Климент с големите си момински очи, сочеше му дългия щик на пушката си и сякаш му се извиняваше, че ако не изпълни заповедта, ще трябва да го мушне с тоя щик.

Климент нарами торбата, подхвани брат си и тръгнаха. Но пътят вече им се виждаше така тежък, те толкова пъти залитаха и спираха, че по едно време Иванушка каза изплашено:

— Ради бога, Мирон Потапич! Тоя, другият, куца, не може...

— Ти какво искаш? Да помагаш на шпионина? — сопна сеunterофицерът, който вървеше малко отстрани, приbral своя револвер в кобура и малкия револвер на Климент в джоба на шинела си, поддрънкваше със сабята и от време на време се спираше да огледа заловените.

Щом чу думите му и че ги нарече „шпиони“, горчиво презрителна усмивка се изписа по Климентовото лице. „Ето за какво било! — преведе той на брат си, който тихично охкаше и се ругаеше, дето бе тръгнал. — Разбира се, това е толкова наивно, до такава степен не почива на нищо, че неминуемо ще се оправи“ — казваше му той.

Но когато изминаха още пет-шестстотин крачки, докторът вече нямаше сили да подкрепя отпусналия се на рамото му Коста, спря се и

не искаше да тръгне, докато не си отдъхнат.

— Чакай, аз ще го хвана от другата страна — рече Мойсенко, без да поисква разрешение от началника си. Мирон само сви устни. А когато се озоваха най-сетне долу, в подножието на планината, и излязоха на утъпкания арабаконашки път, той сам спря първата обозна каруца, която ги застигна. Качиха се в нея и поеха все покрай реката Бебреш. Вярваха ли им вече? Не, не им вярваха. Но сигурно и на тях не им се вървеше пешком. А и Климент добре познаваше руснаците: дори и на врага скоро почваха да гледат като на човек... И колко е глупаво, че се тревожа за това недоразумение, мислеше той, като оглеждаше развълнуван срещнатите артилерийски части, които се точеха по пътя в посока към арабаконашките теснини. Нашето ще се оправи, да! И какво е то! Ала това тук е важното... Армия, за нас дошла, за нас мръзне, и страда, и умира... Не знаят те, че турците скоро ще стегнат дваж по-здраво прохода и че след това трябват двойно повече жертви!...

От двете им страни долината все повече се разширяваше. Навсякъде се виждаше дим от огньове — същите ония тънки, виещи се пушещи, които бяха съзрели отгоре; но сега ясно се различаваха още и големи, и малки палатки, разпънати сред разчистения сняг и наредени в квадрати, в правоъгълници или кръг; и коневръзи; и строени или разпилени войници, цели роти, цели батальони; пехотинци, конници, артилерия... А преди всичко и навсякъде коли, каруци... И огромни купища сено, захлупени със снежни калпаци и затова доскоро невидими... Колкото долината се разширяваше, колкото ставаше по-равниста и се преливаше в далечното Орханийско поле, толкова местността от двете страни на реката добиваше изглед на един огромен военен лагер. Срещаха се, разбира се, и селяни, и по градски облечени мъже, кои с кожуси, с ямурлуци и кюркове, но всички с калпаци и нито един-единствен фес — а това беше така поразително, че Климент и Коста само си разменяха погледи и се усмихваха радостни въпреки несносното положение, в което се намираха.

Най-сетне каруцата пресече моста над Бебреш, остави главния път, сви вляво, изтрополи и над някакво друго дървено мостче и скоро навлезе в голямо хълмисто село. Врачеш! Те смятала тук да са в полунощ, а ето, че минаваше обяд. И каква разлика между намерението и съдбата, която ги бе постигнала.

— Ей това отсам е Чешковец... А от другата страна е Ръждавец — безпричинно и като не знаеше какво друго да говори, казващ Коста. Но докторът не слушаше неговите обяснения. Каруцата спря до някакъв мост — тук навсякъде течеше вода, — войниците наскочаха, трябаше да слязат и те двамата. Мирон Потапич се запъти към близката голяма врата, над която имаше плевня. Вън пазеше часови, пушеше цигара и потропваше с крака, защото ботушите му бяха разпукани, едва ли не без подметки.

— Тук ли е негово благородие? — попита Мирон.

Часовият извади цигарата си, но не престана да потропва.

— Тук имаме много благородия — рече той. — За кого сте дошли?

Мирон каза едно име, което Климент не чу.

— Не, отиде на позициите... Ние имаме и един поручик, но и него го няма... По служба и той, благополучно. Слава богу, всички по служба! — каза часовият и смукна от цигарата си.

Мирон Потапич удари с длан по дръжката на сабята си и гневно изпсува.

— Защо ги караш... крали ли са нещо? — полюбопитствува часовият.

— Шпиони, брат!... За такива разстрел, ама уставът — не! Тоест първо следствие. Трябва да ги мъкна тук и там... Е, ще ги откарам в полка — каза Мирон. — В края на краишата полага ми се един „Георги“, пък ако ще и да е без лента!

— Е, както искаш — дигна рамене часовият, но внезапно се сети: — Ами вътре е нашият корнет Кареев, Сергей Дементиевич. Ако щеш, на него ги предай.

— Добре. Отваряй!

Часовият отвори дебелата порта и те влязоха в двора, утъпкан и неравен, обграден с множество курници и кочини, и яхъри — двор на богат селянин, както личеше и от спретнатата синьо боядисана къща в дъното.

Те приближиха къщата. Пребрадена бабичка се подаде отнейде и пак се скри. От отворения яхър ги лъхна на тор; чуха се гласове, пръхтене на коне. А под сайванта войник с фуражка без козирка беше надянал на ръката си дълъг офицерски ботуш, мажеше го с мас и си тананикаше. Пътем Мирон Потапич го попита къде е негово

благородие и войникът, без да прекъсне тананикането си, само посочи с ботуша към зимника на двукатната къща. Те стигнаха там, спряха се, унтерофицерът се окашля нерешително веднъж-дваж и тъкмо да извика, от вратата на зимника, като се навеждаше, излезе млад кавалерийски офицер, гологлав и с разкопчана яка. В ръка, сложил пръст, додето е чел, държеше книга.

— Какво има — попита той и от гласа му личеше, че твърде малко се интересува от отговора на Мирон Потапич. Мисълта му изглежда беше далеч оттука, може би с онова, за което четеше в книгата, или някъде още по-далеч. За миг очите му обгърнаха Климент, но също тъй незаинтересувани, безразлични и техният поглед се стори на доктора странен и болезнено раздвоен. Дали не е болен, озадачи се Климент. Апатия? С нервите изглежда не е в ред! — оценяваше го той и не само по навик, а защото тъкмо от той Сергей Кареев очакваше час по-скоро да получат свободата си... Беше не много висок мъж, на възрастта на Андреа и като него тъмнокос, slab, с равен цвят на лицето. Ала очите му бяха хълтнали, като че ли с поглед обърнат навътре; брадата много къса, съединена с бакенбардите, ушите разперени като разтворена мида... Какво може да се очаква от него? Може би бездействие?... Нерешителност? Не, не нерешителност... И Климент пак се връща на първоначалното си чувство, на незаинтересоваността и на странната раздвоеност, която бе досетил.

А в това време Мирон Потапич отсечен и ясно рапортуваше: представя се унтерофицерът Иртенев от втора рота на 11-ти Псковски на негово високопревъзходителство генерал-фелдмаршал Кутузов полк, от тая сутрин в разпореждане...

— Казвайте направо, унтерофицер! Защо ми водите тези хора?

— Шпиони, ваше'родие!

— Шпиони?

— Залових ги западно от прохода! — Мирон каза наименованието на местността, така както бе отбелязано на руската карта, и, разбира се, погрешно.

— А, бегълци!... Носеха ли някакви материали?

— Съвсем не ваше'родие!... И изобщо... Те идеаха от турските линии.

Пръстът, който стоеше между страниците, се извади; книгата се затвори.

— Значи от турските линии? — каза озадачен Кареев. — Но вие в същото време споменахте местност, която е няколко километра на запад?

— Съвсем точно благоволихте да се изразите, ваше благородие!... Осмелявам се да долова, че единият от тях беше с турски шинел. Офицерски! Аз ли не съм виждал... Шинелът е тука, в торбата... Ето, благоволете да видите и мундира му!

Увлечен в рапорта си, унтерофицерът разказа подробно как се беше преоблякъл Климент и как после Мойсенко пребарал джобовете му и намерил „ей това“ — и той показа двете оръжия и портфейла, но не и кесиите, съдържанието на които смяташе да раздели с приятелите си.

Докторът слушаше внимателно и през всичкото време мълчеше. Той дори на няколко пъти възпира брат си, който — разбрали, не разбрали — искаше да се намеси.

— Ако ми позволите да обясня, господин корнет — каза той най-сетне с овладян и любезен глас.

Кареев учудено го погледна.

— Говориш по руски?

— Аз съм завършил медицинската академия в Петербург, господин корнет. Позволете ми да ви се представя: доктор Будинов. С мене е брат ми.

— Продължете — рече Кареев и това, че заговори на вие, беше добро предзнаменование за Климент.

— Смешно е наистина, че унтерофицерът ни нарече шпиони. И дори тъжно! Но в известен смисъл Мирон Потапич има основание — каза той. — Прочее ние двамата идем от София тъкмо с такава цел — носим важни военни сведения за вас.

— Вие! Какви сведения?

— Струва ми се, че би трябвало да ви ги съобщя на четири очи... Всъщност ние дирехме едно определено лице, но вижда се, че не можем се добра до него.

— Кое е това лице?

— Разправяше за голямото началство — вмеси се Мирон, донейде объркан от посоката, която вземаше разговорът.

— Кое е това лице? — повтори корнетът.

— Полковник Сердюк.

Лицето на Сергей Кареев изведнъж доби напрегнато изражение, погледът му се съсредоточи, задържа се продължително в очите на доктора.

— Елате — каза той внезапно, отмести се и му направи път да влезе в къщата. — Тук е едно поделение от службата на полковник Сердюк.

В началото, когато чу разказа на доктора, Сергей Кареев силно се изненада. Без да познава в цялост положението на фронта, сведенията, които Климент съобщаваше, му се сториха изключително важни. Той набързо ги записа в бележника си, попита за някои подробности, уточни други и с всеки нов въпрос все повече се вълнуваше. Ала щом първоначалното впечатление премина, щом размисли върху тия сведения, внезапно те му се видяха дотолкова тревожни, та скоро той ги смяташе вече не само за преувеличени, но и за невероятни. Не е ли измислица всичко, попита се Сергей и си припомни неотдавнашния случай със заловените съгледвачи помаци. Те също разправяха подобни басни — да отърват въжето, да! Разбира се, на Ершов такива не минават. И въобще най-добре ще е той да си ги разпита и двамата; като се върне, да ги разпитва — на мене и без това всичко ми е омръзно и опротивяло... Така е най-добре, да! Той е началникът, какво съм аз тук, каза си Кареев и като отхвърляше от себе си отговорността, искаше да успокои съвестта си. Ала от тия мисли съвестта му никак не се успокояваше.

Не, тук има нещо неясно, продължаваше да си мисли той и внимателно наблюдаваше доктора и брат му (в затопления зимник бяха въвели и Коста). Те пиеха чай и бързо поглъщаха останалите от обяд пелмени... Ето, дори само от това, как пият чая, мога да кажа кой от тях е бил у нас и кой не е напускал страната си... Но от друга страна... от друга страна, нима фактът, че докторът е учил у нас в Петербург, опровергава съмненията ми, попита се Кареев затаено. Тия невероятни сведения... И в края на краишата дори да приемем, че те са верни — о, да! — откъде би могъл да ги узнае той, един лекар, и то българин? Някой паша да му ги каже!... А твърди... получил ги от сигурно място. Кое е това място? Какво е? Неопределено. Излиза, някакъв трети брат ги е научил. И към всичко се прибавя другият важен въпрос: откъде идат тия двамата? От София, добре, но през планината? Зиме, посред нощ, по някаква несъществуваща пътека... Това е толкова съмнително, че Ершов само за него ще ги прати по дяволите... Жалко, докторът ми

се нрави. Нещо ме кара да му вярвам въпреки всичко. Но началството?...

Всъщност капитанът едва ли ще се върне и утре, сети се Кареев. Споменаваше нещо... в Правец щял да ходи. Добре ме наредиха! И Мишка го няма. И Виталий Степанич кой го знае къде се е запилял... Прочее знае се, рече си той и се усмихна, тъй като другарят му, хусарски поручик, страшно се измъчваше без любов и винаги си диреше работа там, дето би могъл да я срещне. И какво трябва да сторя сега аз с тези двамата, върна се на предишните си мисли корнетът. Да ги нарича шпиони и да ги държи под арест, след като бе пил с тях чай, душата му не позволяваше. От друга страна, можеше ли да ги пусне на свобода, щом те будеха в ума му все нови и нови подозрения? Като са искали да вървят при полковника, там да беше ги закарал тойunterофицер. Така де! Какво ги е домъкнал тук да се бъркат в място живот; той и без това е вече достатъчно забъркан. Полковник Сердюк е човекът, който може да прецени кое е истина в техните думи... и доколко е истина... Да, при него трябва!... И ще ги заведа, реши Сергей, сетил се внезапно, че не бе изключено да срещне в Орхание познати или че на връщане би могъл да се отбие в болницата на Червения кръст, дето беше милосърдна сестра Нина Тимохина, годеница на приятеля му, убит миналия месец при Плевен.

Четвърт час по-късно Кареев и докторът, а с тях и смутеният Мирон Потапич яздела по пътя за града. Коста, като негоден да върви, бе оставен във Врачеш, нито свободен, нито арестуван, и все пак под надзора на Мойсенко и Иванушка, които веднага се хванаха да играят с него на дама.

Часът отиваше на четири. Слънцето вече избикаляше снежния масив на Мургаш и в подножието на планината се стелеха пълни сенки. Понякога от тясното гърло на прохода се чуха оръдейни тътнежи. Но безбройните криволици така ги омаломощаваха и заглушаваха, че те се пилееха по оживената димна равнина и като че ли никой не им отдаваше внимание.

В началото по навик корнетът пришпори коня си и препусна бързо, а другите коне, привикнали тъкмо на такава езда, веднага се впуснаха да го догонят. Но когато Сергей: видя изражението на доктора и че едва се държи на седлото, той опъна поводите и усмихнат го дочака. Оттук нататък те продължиха бавно. Говореха за Петербург,

за София и за войната. А в душата на младия офицер отново се заредиха ония раздвоени, сложни чувства, които го бяха подтикнали да остави топлата стая, книгата си и да дири полковник, Сердюк, сиреч най-високия си началник в службата, при когото отиваше винаги с голямо нежелание. Със същото раздвоение и със същото нежелание Сергей Кареев бе постъпил в армията, щом се обяви войната. Защото той не искаше да убива. Дори мисълта, че щеше да участвува в такова противоестествено дело, каквото, според него, беше войната, го отвращаваше.

Залисани в разговор, скоро конниците изминаха пътя до Орхание и навлязоха в града. Главната улица беше заприщена от коли. Налагаше се да избиколят. През Дикинска махала, покрай опожарената джамия, те минаха по моста насреща в Асталийска махала и веднага зад черквата с острата часовниковка кула се видя голямата двукатна чорбаджийска къща, при входа на която се разяваше бяло знаме с двуглав орел. Двама гвардейски хусари караулеха с извадени саби и отдалече се виждаше, че мръзнат.

— Тук е главният щаб! — рече Кареев. — Оная, издадената стая, е на генерал Гурко, а втората вляво, тая в сянката, тя е на полковника.

Те оставиха конете наunterофицера, приведоха в ред външността си и Кареев поведе заловения, едва крачещ от изтощение и все пак изпълнен от странно вълнение доктор Будинов.

Климент винаги бе съумявал да се владее. Външно той и сега се владееше. Ала неочеквано, още щом пристъпи прага на щаба, в душата му вълнението се превърна в такова смущение, че той самият не можеше да се познае. Защо всъщност се тревожа, мислеше си той, като напразно се мъчеше да се успокой. Ще разправя, каквото трябва да разправя; и в края на краишата Сердюк не е Мирон Потапич, не може да отдава на тоя злополучен шинел чак толкова голямо значение. Та аз му нося сведения наистина необикновени...

Полковник Сердюк беше при началника на отряда и един от адютантите (те тук бяха много и постоянно се качваша и слизаша по стълбата) посочи на корнета миндера, проточил се покрай стените на дългия отвод, извика: „Ще чакате!“ и изчезна в някаква странична врата.

Те отидаха встрани при прозореца и щом се отпусна на миндера, Климент отново почувствува как страшно е изморен. Идеше му да се излегне, да затвори очи, пък да става, каквото ще... А в същото време душата му беше все тъй неспокойна и разочарована. С каква радост и въодушевление бе тръгнал, как си мечтаеше за този миг — и ето какво се бе случило... А Коста? Горкият, той хиляди пъти съжалява вече, дето е тръгнал, каза си докторът тъкмо в мига, в който вратата на Гурковата стая се отвори и оттам се подаде офицер с массивно, вдървено в раменете телосложение и корава черна брада.

Кареев стреснато скочи прав, изпъна се и звънна с шпорите. Но погледът на едрия офицер само мина по него, без да отговори на поздрава му; той каза нещо на един от притичалите адютанти, строен младеж с червена венгерка и сресана на път коса, и веднага се прибра в стаята.

Климент едва бе сварил да се надигне.

— Генерал Гурко ли? — попита той.

— Не. Генерал Нагловски.

— Нагловски? Мисля, че в някакъв французки вестник четох през лятото.

— Възможно.

— Да, да! По време на Гурковата кампания към Стара Загора...

— Възможно — рече повторно Кареев. — Доколкото знам, Димитрий Станиславович и тогава е бил началник-щаб на неговия отряд. Заедно с генерал Раух и нашия полковник те са с него още от началото на войната.

Климент чувствуваше, че корнетът пак се отпуска (след като известно време говореше сдържано) и сега дори разправяше неща, за които не би трябвало да си говори с един заподозрян. Но подозира ли ме той? Или ми вярва вече?

— Ето ви още двама генерали — каза Кареев и се усмихна. — Пак ще трябва да се става!

— Къде?

— Там в двора...

Климент се извърна и погледна през прозореца.

— Тоя, дето се смее и ръкомаха, с бялата брада, да! Той е нашият Веляминов. Нашият, казвам, защото преди да ме прехвърлят в частта на Сердюк, служих в неговата дивизия. Редови — в девети улански.

— Как редови, не разбирам? Вие сте офицер.

— Произведоха ме — каза Кареев. — Преди това бях войник, улан. Проче Веляминов е виновен за моето производство — засмя се неопределено той, — ала това е отделна история. Вижте го как развява пелерината, старецът. И стъпя, без да му мигне окото! Такъв си е и в сраженията.

Все по-странно ставаше за Климент това оживление на корнета. Не, не ме подозира, мислеше си той. И изобщо възможно е цялата ми тревога да е само в моята глава — като при Андреа!... Наистина, как се обърква човек и загубва трезвите си преценки... А всъщност всичко е толкова ясно. Та как искам аз да ми вярват, преди още да съм ги уверен?

— А другият, с хубавите бакенбарди, кой е? Как разпалено говори! — каза докторът и не защото се интересуваше от втория генерал, а да поддържа разговора, сиреч да поддържа самочувствието и увереността си, че нещата не са чак толкова лоши, колкото си ги бе мислил.

— Това е Дандевил.

— Дандевил...?

— Да, защо се учудвате? Казват, че има французка кръв. И името му го издава.

— Същият, който освободи Етрополе, нали?

— И това ли знаете?

В думите му внезапно пак се прокрадна подозрителност, Климент я отби с усмивка. Докато да му разправи за приема във французкото консулство и какъв смут бе донесла нея вечер новината за завземането на Етрополе от колоната на Дандевил, стъпките на двамата генерали се чуха по стълбището — едните тежки, другите леки и бързи. Те се изкачиха в отвода, свалиха връхните си дрехи, фуражките, сабите. Веляминов питаше наобиколилите ги адютанти дали вече всички дивизионни командири са дошли. Младите офицери веднага заизреждаха имена... Негово сиятелство граф Шувалов... и саксонския херцог... И негово височество принца!... А генералите Каталей и Философов са още от обяд с негово превъзходителство!...

— Аха, изглежда само нас чакат... Но постойте! — тръсна изненадано бялата си брада Веляминов. — А моят приятел, най-точният?

— И ние недоумяваме, ваше превъзходителство!

— Генерал Раух е винаги първи!

Генерал Раух? Тоя, дето корнетът го спомена наред с началник-щаба и полковника... Да! Раух... Раух?... Трябва да е от прибалтийците, размишляваше Климент и същевременно не изпускаше оживените гласове на младите адютанти. Преди още те да загълхнат, от стълбището дойдоха бързи отсечени стъпки и в отвода се качи много бял, румен и синек генерал, с огромни заострени мустаци и строго изражение на лицето.

— За вълка говорим...! Здравейте, Отон Егорович! Като кога след нас?

— Ида от прохода. Здравейте, господа! Почнаха ли? — говореше задъханият от бързането Раух и събличаше шинела си с привични резки движения.

— Е, и какво с прохода, ваше превъзходителство? Изменение на вашия сектор? — попита оживено и с участие любезният Данделвил.

— Не, съвсем никакви, ваше превъзходителство! — рече Отон Егорович, като засукваше и изостряше и без това острите си мустаци.

— Изглежда тук ще се зимува.

— Така изглежда... Началството само знае!

— Хайде, господа, влизаме! — рече нетърпеливо Веляминов.

Като се подканяха един друг кой да бъде пръв, тримата генерали се вмъкнаха в стаята на Гурко и за известно време разговорите в просторния отвод затихнаха. Чуваха се само стъпките на адютантите. И някакъв далечен неопределен звук, нещо подобно на бръмчене, което с всеки миг се усилваше. Какво може да е, слушаше озадачено Климент.

— Чувате ли? — попита той.

Кареев се заслуша.

— Да... Някъде викат.

— Викат „ура“. Ето, чуйте!

— Може би някой полкови празник. Или не! — отговори си корнетът сам, като продължаваше да се вслушва. — Виковете идат от източния край на града, а там лагерува преображенският полк... Не, не е празник.

— Но защо се засилва викът? Интересно...

— Станете... Полковникът! — прекъсна шепнешком и остро думите му Кареев и сам скокна прав.

Климент стреснато се извърна. Някакъв офицер излизаше от стаята на Гурко — невисок и некрасив мъж на неопределен възраст, с овехтял отпуснат мундир, който веднага се хвърли в очи сред пристегнатите, добре скроени и разноцветни мундири на адютантите, с изпъкнало набраздено чело и бързи сивкави очи. Косата му беше рядка, права и жълто пепелива; съща беше и късата, заострена на чуканчето брада. Мустаци полковникът нямаше... Значи това е той, полковник Сердюк, помисли с внезапен страх докторът, и не отмахна вече от него поглед.

В същото време адютантите обградиха от всички страни полковника.

— Кажете, Александър Казимирович? Нещо ново, Александър Казимирович? Ще атакуваме ли прохода? — идеха един през друг въпросите им и Климент чуваше вече само техните гласове, макар че странният вик навън още повече се усилваше.

Сердюк извади цигара, поискава огън, всмукна силно и каза:

— Дивизионните командири току-що се събраха, а вие вече питате, господа офицери! За бога, как мога да зная аз?

— Знаете, о да, да!...

— Не, не ни измъчвайте, ваше високоблагородие!...

— Дмитрий Станиславович и вие винаги предварително...

— Но попитайте тогава Дмитрий Станиславович! — прекъсна ги усмихнат полковникът. — Да не забравя — отмести умело разговора той. — Чаят за негово превъзходителство, поручик Ларионов! И внимавайте тоя път как ще бъде запарен! А вие, Михаил Александрович, донесете кутията на негово превъзходителство! — казваше Сердюк, като си проправяше път между младите красиви адютанти, а те кимаха и очевидно добре знаеха как трябваше да бъде запарен чаят на негово превъзходителство и какво имаше в кутията, която Михаил Александрович щеше да внесе.

Внезапно изтръпналият Климент сети погледа на бързите му очи — този поглед се спря за миг на него, после отскочи към Кареев.

— Мене ли чакате, корнет? — попита Сердюк и приближи. Гласът му беше стегнат, без любопитство.

— Тъй вярно, ваше високоблагородие!

— Какво има? Кой е тоя човек?

Климент отново усети погледа му върху лицето си.

— От София, ваше високоблагородие...

— София! — Погледът на сивите очи не се промени. Но и не напусна лицето на доктора.

— Твърди, че иде оттам. Подвижните постове са ги заловили... него и още едного, брат му... Заловени са на четири версти западно от прохода при малко особени обстоятелства... Да, може да се каже съмнителни. Но от друга страна сведенията, които докторът ни съобщава за турските войски в София...

— Повикайте преводчика и елете в стаята ми.

— Преводчик не е нужен. Докторът говори руски.

— Тогава елете! — рече Сердюк, но едва тръгнал, спря се и се заслуша. Странният вик вън се беше засилил дотолкова, че съвсем ясно се чуваше вече: „Ура“!... „Ура“... Като безброй еха — далечни, по-близки и още по-близки... А долу от двора дойде пръхтене на коне и възбудени гласове.

— Какво става там? — надвеси се към прозореца Сердюк. Адютантите също се втурнаха да гледат и така притиснаха доктора, че той залепи чело в студеното запотено стъкло... В сред покрития със сняг двор трима конници — единият красив офицер с кожена яка на шинела и с калпак, другите зачервени от студа казаци — тъкмо скачаха от конете. И нещо разправяха на изскокналите отнейде щабни писари.

— Ураа! — заехтяха изведнъж гласове и фуражки и калпаци се разлетяха във въздуха.

— Какво? За бога, какво става?

— Плевен... Плевен! — викаха отдолу.

Нещо изтрополя. Някой тичаше по стълбата. Красивият офицер с кожената яка на шинела.

— Къде е негово превъзходителство?

— Какво... какво за Плевен?

— Къде е...? От главнокомандуващия...

— Тук, насам!...

Преди още адютантите да му отворят, куриерът бълсна вратата, запря се на прага и като размахваща някакъв плик, задъхано викна:

— Ваше превъзходителство!... Плевен падна! Осман паша се предаде с цялата армия!...

Сякаш не разбрали за какво говори, всички така занемяха, че съвсем ясно се чуха далечните и близки ликуващи викове. В следващия миг тия викове заечаха и в стаята, и в отвода, и в цялата къща. „Ураа!... Ураа!“ — викаха като обезумели от радост висшите и низшите офицери и всеки прегръщаше другия, целуваше го просълзен от умиление и пак викаха „ура“ и се поздравяваха с победата, и се прегръщаха, и се гледаха един друг, преизпълнени от щастие и гордост.

Само Климент стоеше настрана, забравен, все там, до прозореца. От очите му се стичаха сълзи, радостни, благодарствени сълзи: но той нямаше с кого да сподели ни радостта си, ни дълбокото вълнение, което преливаше и в неговата душа. О, слава богу!... Слава богу! — повтаряше си той. Сега се вижда краят!... А пред замъгления му поглед се мяркаха ту познати, ту непознати лица... Въодушевени... усмихнати... зачервени... Колко е весел Веляминов... А Данdevил... — ето го! — бакенбардите му цели се тресат и как говори... Какво говори? А тоя, високия, с монокъла и с важното изражение... Не, той не може да бъде Гурко; не трябва да бъде Гурко! Но всички му се кланят... Възможно да е тоя, принцът... Но кой тогава е Гурко? — питаше се Климент и все чакаше, все искаше да види лице и фигура, които сами да му подскажат: ето го, тоя е прославеният военачалник! Отнякъде донесоха чаши, шампанско — бум! бум!... бум! — как гърмят тапите... радостни салюти за победата... И смях, и тържество, и веселие!... Пристегнатите адютанти тичат от генерал на генерал, кланят се фамилиарно, наливат:

— Още малко, ваше превъзходителство... Желаете ли, ваша светлост?...

— Да, да... Налейте, поручик!

— Налейте... събитие...

— За славата на руското оръжие, офицери! За здравето на господаря император, ура! — извика някакъв глас, висок, енергичен и разтреперан от неудържимо вълнение при това. Чий е той? Защо всички се извърнаха с вдигнати чаши натам, отдето дойде гласът? Сигурно е Гурко — но кой, кой е Гурко, питаше се Климент и трескаво диреше с очи своя герой, докато ниският потон на чорбаджийската къща заecha и се разтърси от „ура“-та на офицерите.

Ура!... — викаше в себе си и Климент. Нима някой му забранява това, макар че е арестуван и съмнителен и кой знае какво ще стане с

него? Да става, каквото ще — и да ми повярват, и да не ми повярват... да, ако ще и да ме застрелят като шпионин, нали знам вече! Плевен падна!... След час ще го знае и Коста!... И Андреа ще го чуе... Всички, всички ще го чуят, казваше си той и пак очите му се пълнеха със сълзи, които се стичаха по страните му, хълтнали от умората и от безсънието, а потънал в горестните си мисли, той не сварваше да ги избърше.

— Елате, докторе — стресна го гласът на Кареев.

Корнетът се беше приближил отново до него и го гледаше затаено и развълнувано.

— Полковник Сердюк заповядда да минете в стаята му! — прибави той след минутно мълчание, а погледът му не се промени.

Климент кимна, избърса страните си, без да продума, и го последва.

Те влязоха в стаята на Сердюк, малка и тъмна, а в нея маса, отрупана с книжа, шкаф с катинар и два стола.

— Седнете — рече Кареев. — Или почакайте за миг. Позволете първом да ви кажа нещо.

— Слушам ви, господин корнет.

Младият Офицер приближи замислено масата, побарабани с пръсти по нея, извърна се и бързо заговори:

— Не знам как ще процедира с вас полковникът... И за съжаление нямам власт да се меся. Но струва ми се, че трябва да искам от вас извинение.

— Извинение? От мене?... Не ви разбирам, господин корнет.

— Да, от вас, докторе. Преди аз... Може би не ви вярвах достатъчно.

— А сега вярвате ли ми вече?

Кареев кимна и се усмихна, но само с устните си. Тъмните му очи останаха сериозни и влажни.

— Аз ви наблюдавах, докторе, и видях.

— Извинете, наистина не разбирам.

— Достатъчно е, че аз разбирам — рече сдържано Сергей Кареев и Климент от душа му беше благодарен за деликатността, защото веднага бе схванал, че корнетът го е видял да плаче от радост и че знае колко е самотен в тоя така дълго очакван час.

5

Но сега пък къде ще ме водят? И защо, залитна към нова тревога душата на Климент. Не, те прекаляват вече с недоверието си!... Не ги знаех такива... И изобщо не бяха такива. Някаква военщина ги е обхванала... Какви не доказателства им давам, мислеше ядосано той, докато излизаха от тясната стаичка, дето полковникът Сердюк цял час го бе разпитвал.

— Тук ли е негово превъзходителство? — чу го той да спира първия изпречил му се адютант.

— Все още е тук, ваше високоблагородие!

Как, при Гурко ли? При него го води! Само дето го бе ругал в ума си... О, сега всичко щеше да стане точно така, както си бяха мечтали с Коста по целия път... Генерал Гурко не може да не го разбере! Те приближиха познатата вече на Климент врата, Сердюк почука и щом отвътре чу високо, стегнато „Да“, той прошепна бързо: „Чакайте един момент“, влезе и нарочно остави зад себе си вратата открехната, та да ги повика.

Разчувствуваният Климент мигновено приближи процепа и вторачи поглед в човека, който седеше, сложил крак връз крак, малко настрана от писмената маса, пиеше чай и гледаше някъде към насрещната стена. Беше рус мъж, леко прошарен, с голяма раздвоена брада и очи сини, пронизителни и упорити. На врата му, тъкмо където буйната внушителна брада се разтваряше, висеше окачен единствен бял Георгиевски кръст... Значи това е той!... Климент искаше да си припомни видял ли го бе напреди при наздравиците и „ура“-та. Може би... Такова лице му се бе мярнало. Ала сега то приковаваше погледа му със своята развълнувана строгост.

— Ах, и вие ли сте тука, Александър Казимирович! — извърна се живо Гурко към приближаващия го полковник. — Отивайте! Отивайте! (Щяха да продължат празненството в офицерския клуб.) Ето, и аз ще изпия чая си и тръгвам... Това шампанско... не, не е за мен, не го понасям. Но какъв ден, драги мой! Слава тебе, боже наш, каква победа! — говореше началникът на отряда с високия си

енергичен глас, странно преобразен от радостни нотки, не заповеднически, но рязък, какъвто Климент очакваше да бъде и какъвто наистина биваше обикновено. — Какво има? — вдигна той към Сердюк своите сини, пронизващи очи.

— Простете, ваше превъзходителство. В такъв момент, разбира се, не е удобно.

— Говорете.

— Един твърде особен... Струва ми се важен случай.

Особен! Важен! — повтори като ехо душата на Климент. Той полковник Сердюк, чието име с такова ожидание бяха произнасяли доскоро двамата с Андреа, сега го плашеше. Но, слава богу! Най-сетне... Двете кратки думички, произнесени така сдържано от полковника, го възнаграждаваха за всичките му унижения и мъки.

— И какво можете да наречете вие важно след днешното събитие, драги мой?

Изражението на Гурковото лице си оставаше весело, шеговито, дери малко насмешливо. Ала от Климент, който дебнеше всяко негово движение, не отбягна как енергично се присегна той и как остави чашата си на масата.

— Заловени са при твърде подозрителни обстоятелства, или пък оставили са се да бъдат заловени двама българи от София, ваше превъзходителство.

— От София!

— Тъй вярно.

— Е, и защо подозрителни?... Нали са българи, казахте?

— Казах също тъй, че някои обстоятелства... Но благоволете вие сам да чуете, ваше превъзходителство! Единият говори добре руски. Той е тук. Ще заповядате ли да го въведат?

— Да, да... Доведете го!

Сердюк се извърна да направи знак на корнета, а в това време началникът на отряда стана и бързо приближи окачената на насрещната стена карта. Смутеният, а все пак преизпълнен с доверие към него Климент, докато пристъпяше, видя, че от русобрадото му лице е изчезнала всяка насмешка и шега. Тънък, стегнат в дългия си лилав мундир, Гурко бе променил не само изражението, но и държанието си. Нещо будно и напрегнато имаше в цялата му фигура; и гласът му прозвуча рязко, когато каза:

— Вие идете от София, да?

— От София, ваше превъзходителство. Дойдохме заедно с брат ми. Той навехна крака си и остана във Врачеш.

— Ох! Наистина говорите превъзходно. Как така, от къде?

— Завършил съм медицинска академия в Петербург, ваше превъзходителство.

— Петербург!... Но това... Александър Казимирович... това — съвсем ясно е! Може всеки момент да се провери от нашите лекари тук?... Кога, скоро сте завършили, да?

— В началото на настоящата година се завърнах в отечеството си — кимна Климент, който чувствуваше симпатията на генерала и затова вече говореше овладяно, спокойно. Събудени, спомените някак мигновено се възправиха в душата му: изпращането от Петербург — на гарата Румянцев с букет в ръце и Олег, който не му пускаше ръката, и Бакулин, и Митюха, които плачеха. А после в София: майка му, бащата, братята — и там сълзи, от радост... Какво ли се тревожат те сега за нас? Ще има поне да разправям, като се върна, мислеше си докторът, ала внезапно сухият, непроницаем глас на Сердюк го стресна.

— Разкажете на негово превъзходителство онова, което съобщихте вече на мен. Но най-същественото, без подробности! — прибави полковникът по такъв начин, та Климент веднага разбра намека му: негово превъзходителство няма време за излишни разговори.

Овладяно и кратко докторът изреди сведенията, които днес вече трети път изброяваше. Разправи за залавянето на Дяко и как Сен Клер бе разпитвал пленените руски офицери; после се спря на военните приготовления в града.

— Така, да... — кимаше все по-възбудено Гурко. — Покриват ли се тия сведения с онова, което ни е известно вече, Александър Казимирович?

— Да, в повечето случаи... Всъщност ние най-много очаквахме на тоя Дяко, за когото се спомена, ваше превъзходителство.

— Да, да, герой!... Но както виждаме, не са се свършили Дяковците, драги мой! Ето! Седнете, докторе, заповядайте! Корнет, извикайте да донесат чай!

— Един момент, ваше превъзходителство — спря го бързо Сердюк. — Чаят малко по-късно, ако обичате. Докторът не ни е казал още най-същественото. Говорете нататък, Будинов!

Климент нарочно задържаше за края голямата новина. Та можеше ли да я меси с някакви си обози, болници и табии? Въодушевен вече от неприкритото одобрително изражение на генерала, той предсещаше впечатлението, което новината неминуемо щеше да има върху него, макар напреди Сердюк да я посрещна с мълчание. В първия момент Гурко ще занемее... о да, представям си го... А след това ще ме прегърне, да, да, това да ми е наградата, да ми повярват най-сетне до дъно, помисли Климент и заразправя бързо, с разтуптяно сърце, за предстоящото пристигане в София на главнокомандуващия Сюлейман и на подкрепленията, с които се целяло да се превърне градът в нов Плевен.

— Какво говорите вие! — прекъсна го неочеквано и с внезапно озлобление началникът на отряда.

— За подкрепленията ли ваше...?

— Фантазии и измислици!

— Но, ваше превъзходителство...

— Мълкнете! Вие за деца ли ни вземате! Четири пехотни дивизии... Цяла нова армия! Отде ще я вземат те тъкмо в този момент?

— Източникът е напълно сигурен — настоя тихо Климент, изтръпнал от ненадейното избухване на Гурко. Ами ако наистина всичко това са измислици и фантазии на Андреа? Този въпрос му се стори по-страшен и от недоверието, сред което се беше озовал. Не идеше ли всичко все от брат му? Разговарял във файтона с Леге и от него научил, че предстои да дойде някой си и че се чакат подкрепления. Дотук ясен е източникът — Леге. А оттук нататък? Някой му казал името. И след час, още по-изненадващо, този някой или някоя му съобщава и точния брой на подкрепленията... Да... И ако всичко е фантазия и измислица, тогава би било страшно, мислеше трескаво, отчаяно докторът и дребни капчици пот избиваха по челото му. Но тогава би значело и на себе си да не вярвам — нали Джани бей (когато спасих сестра му) спомена същото пред мен, макар че не каза нито име, нито числа!... Не, не, Андреа не е дете! И аз не съм обезумял още... И какво толкова странно им се струва на нашите

освободители; разбирам, че биха желали да не е вярно, но желанията са си само желания и толкова.

— Аз изпълнявам своя дълг, ваше превъзходителство — каза той и едва удържаше гласа си. — Каквото знам, съобщих ви го. Вие ще прецените!

Гурко не го погледна. Обърна се и мина зад масата си. Седна. Виждаше се, че е неспокоен, че мисли и преценява.

— Не, невъзможно е! — каза той в отговор на някакво свое съмнение. — Противоречи на всичко, което знаем досега. Цяла нова армия?... Това би осутило за дълго щурмуването на прохода... Александър Казимирович, за бога, как смятате вие?...

— Че такава е била целта, ваше превъзходителство!

Началникът на отряда рязко дигна глава.

— Целта?... Вие се шегувате... Как целта?

Сердюк кимна и Климент, макар и бегло, съзря в сивите му очи студени, неприкрити вече светлинки. Той ме мрази, мрази ме! Но защо? Сега за каква пък цел говори?

— Прави впечатление, че това... твърде особено известие иде прекалено навреме — рече полковникът. — Плевен пада и в същия ден ние научаваме, че в София пристигат огромни подкрепления... Добре замислено... Да ни изплашат! Да пресекат всяко наше намерение за скорошни действия. Докато господа англичаните убедят западните си приятели да се намесят общо във войната! И не мога да оспоря, добре изпълнено.

— Господине!... Господин полковник! — извика с дрезгав и неузнаваем глас Климент.

Сердюк го погледна студено и му обърна гръб.

— Добре изпълнено — продължи той. — Може да се поучим... Българин, следвал у нас, запасяват го с няколко верни, второстепенни сведения... като стръв на въдицата... Прехвърлят го през Арабаконак — а уж че минал през някаква пътека.

— Тая пътека... Тя няма никаква връзка с Арабаконак!...

— И това е стръв... и това! Но ето, че ние откъсваме стръвта, а не захапваме въдицата — засмя се ледено и безсърдечно Сердюк.

— Кой е майсторът на тоя ход? — извърна се той внезапно към доктора, хвана го силно за реверите на палтото и го разтърси. —

Казвай кой!... Сен Клер ли?... Подлец! Ние сме тръгнали за вас да мрем!... Отговаряй!

Климент не отвърна. Гняв, мъка напираха в гърдите му. Той е подлецът! Той е шпионинът!... Оръдието на Сен Клер!... Искаше да вика, да креци — та вие безумни ли сте, господ нямате ли, та тъй разкъсвате душата ми! — но устните му се бяха вдървили; той само гледаше упорито, мрачно, със страшен и безумен поглед полковника и го виждаше, и не го виждаше, презираше го и го жалеше.

— Говори!... Оправдавай се!...

Гурко!... И той ли? И той не му вярва!...

— Аз съм българин, господин генерал! — каза той глухо и сякаш тия думи отведнъж отприщиха и мъката, и озлоблението в душата му.

— Шпионин си ти! Не си българин!

— Толкова по-зле за вас, щом не mi вярвате... Да, аз си изпълних дълга! Сега може и да ме застреляте.

— А ти какво мислиш! Орден ли ще ти дам... Тфу — сволоч!... Махайте го оттук, да не го гледам!... И другия, къде е, казахте, във Врачеш? Под най-строг арест!... Утре ще се разправим с тях; да не разваляме сега празника...

Гурко хвърли още един презрителен поглед към доктора, който цял се полюшна и се вкопчи в облегалото на близкия стол, прониза го със сините си очи и гневно разтърси своята голяма раздвоена брада.

— Нещастник си ти, господин шпионино!... Съвестта ти ще го каже нощес, като чуеш как целият град празнува... радва се... Чувай... чувай ги, ето... почват!

И наистина, някъде наблизо проехтя радостен топовен гърмеж, а след него и втори, и трети.

— Да — каза Климент. — Има защо да празнуват. Но може би и вашата съвест ще заговори, господин генерал. По-късно... Когато Сюлейман прехвърли окончателно тези четири дивизии от Варна в Цариград... Ала какво фатално недоразумение, боже мой... каква ужасна фаталност — прибави той тихо с овлажнели очи и отвърна поглед от началника на отряда. — Моля постыпете с мен и брат ми според вашите преценки. Нямам повече какво да ви кажа! — рече той горестно, с достойнство, което най-сетне отново намери у себе си.

— Отведете го, Сердюк!

Сердюк чу заповедта, но не помръдна. Изпъкналото му чело се беше сбръчкало, острата жълто пепелива брадичка едва забележимо тръпнеше.

— Будинов — рече неочеквано той, а гласът му беше затаен. — Ти току-що каза... Подкрепленията идели от Варна, така ли?

— От Русенския фронт идат. Във Варна ги товарят на парохода за Цариград.

— Сигурен ли си?

— Аз не съм бил там, полковник Сердюк. Аз само ви съобщавам онова, до което ние с братята ми успяхме да се доберем.

— И ти смяташ, че тия войски... войските от Цариград ще дойдат в София?

— Аз не смятам нищо. Това сме научили, това казвам.

— А защо преди не ни съобщихте този факт? Нито сега пред негово превъзходителство?

Климент дигна уморено рамене.

— Пред вас той спомена ли това обстоятелство, корнет? Че във Варна товарят...

— Не смея да твърдя, ваше Високоблагородие! Възможно е да е казал.

— Какво значение има това, Сердюк? — намеси се рязко началникът на отряда.

О, има ли въобще нещо значение, мислеше отчаяно Климент и прехвърляше очи от побледнелия Кареев към някак особения, замислен полковник и към Гурко, който чакаше нетърпелив и зъл. Как дойдох тук — и ето как всичко, всичко пропадна... А Коста и не подозира какво ни чака... И ония в София... ония в София... Мъка го задави, той едва сдържаше сълзите си; от всичко най-тежко му се струваше, че и смъртта им нямаше да има никакъв смисъл.

— Работата е там, ваше превъзходителство — чу той омразния глас на полковника (гласът сега беше колеблив), — в последния бюлетин на разузнавателната служба се споменава за такова прехвърляне на войски.

Стегнатият в мундира генерал се изпъна като струна.

— От Русенския фронт?

— От Русенския фронт, ваше...

— Полковник! Съзнавате ли какво говорите?

— Тъй вярно.

— Е?

— Смяташе се, че войските се стоварват в Бургас... за подсилване на шипченския им фронт. А сега излиза...

— Излиза, че вашите думи, полковник, опровергават предишните ви обвинения!

Сердюк кимна. Щръкналите му рамене станаха още по-остри и късият му врат като да се заби между тях.

Гурко рязко се обърна.

— Доктор... Будинов бяхте, нали? Доктор Будинов. Както виждате сам, вашите сведения ни затрудняват... Да. Приемаме ги под резерва. До потвърждение.

Климент уморено се усмихна.

— Не смея вече и да се радвам, ваше превъзходителство. Приемете ги както желаете.

Генералът задържа на него очи.

— Чувайте, доктор Будинов! Може би ви обидихме... да. Но работата е прекалено сериозна, за да има тук място за личните чувства. Ето, видяхте полковника!

— Слушам ви.

— Има едно-единствено обстоятелство, което все пак може да потвърди или да опровергае вашите сведения.

— Има много обстоятелства, но не са във ваша власт, ваше превъзходителство.

— Това е в наша власт. Докажете, че не са ви прехвърлили през Арабаконак!

— Аз вече казах...

— Казах е недостатъчно! Ето картата. Покажете я тая пътека!

— Не — поклати глава Климент.

— Не?

— Няма я на картата, ваше превъзходителство.

— Но вие и не погледнахте!

— Мен ми е позната вашата карта, макар че е увеличена. Същата имам в къщи. Пътеката почва в Чурек, прехвърля билото и излиза на Арабаконашкия път, четири-пет километра западно от прохода. Макар че на места е доста широка, тя не е отбелязана нито на вашата карта, нито на австрийската, нито на английската.

— Сигурен ли сте?

— Сигурен, да. И не само защото проверих, преди да тръгнем, но и защото по цялото ѝ протежение ние не видяхме нито турци, нито руснаци. Вашите постове ни заловиха, когато вече бяхме над Арабаконашкия път. Впрочем оттам почна и нещастието ни; и те толкова вярваха в съществуването на тая пътека — прибави той с известна насмешка, щом видя, че Гурко приближи до окачената на стената карта и нещо зачертва с пръст по нея.

— Добре, да допуснем — извърна се генералът. — И един страничен въпрос: смятате ли, че по тая пътека, ако тя съществува, могат да се придвижат по-големи части?

— От турска страна?

— Все едно.

— Не знам. Ние минахме нощем. И на места пътеката изобщо е затрупана с цели преспи сняг. Ако се разчисти... Брат ми, той е минавал много пъти. Лятно време по нея се движели с катъри и с коне.

— М-да!... Това беше страничен въпрос... той няма нищо общо с вашите...

— Разбирам.

— Ето какво, доктор Будинов! Аз не обичам да говоря с недомълвки. А и вие сте в наши ръце... Да! Сведенията, които ни донесохте, може да бъдат съдбоносни за по-нататъшните ни намерения — в един или в друг смисъл. Ако вие сте шпионин — не, не се усмихвайте така! — ако сте шпионин, казвам, безразлично турски или английски, ей богу, ще ви застреляме на площада пред черквата и аз ще дойда да гледам!... А ако сте такъв, какъвто иска ми се да бъдете, ето вижте тоя кръст, сам ще го снема и ще го окача на врата.

— За друга награда жаднееше душата ми, ваше превъзходителство.

— Кажете.

— Да ми вярвате.

— Това ще зависи от пътеката, доктор... Будинов! И може би не само вашия живот... И друго, много по-съдбовно нещо ще зависи от тая пътека... Е, а? Какво е това по страните ви? Е, ако може да ви разбере човек — каза остро и насмешливо Гурко. — Напреди разстрел го чака, той мълчи. А сега сълзи!... Всъщност разбирам ви — преобрази се неочеквано насмешката му в разчуствуваност и

симпатия. — Е да, война! — въздъхна той. — И не знаеш с каква мярка да подходиш към човека. Ето, искам да ви вярвам... вярвам ви. А тая нощ ще спите в карцера! Но сега все пак ще пием чая, нали, Александър Казимирович? Седнете. Седнете и вие, докторе. Корнет, кажете да донесат чай, за всички ни, да, и за вас, разбира се; аз също така ще пия още една чаша...

— И така, драги мой Александър Казимирович — каза Гурко, когато корнетът отиде да изпълни заповедта, — утре на път! Отивате да видите пътеката. В случай, че я има — такова е споразумението ни, нали Будинов, — в такъв случай заповядвам най-подробно да се нанесе на картата... ширина... възможности... И абсолютна тайна! С други думи, подберете хората си. Ако обаче пътеката не съществува...

— Но ние минахме по нея!

— Аз казах: ако не съществува...

Нов салют, още по-близо проехтя и разтърси стъклата. Тримата неволно се заслушаха в неговия тътнеж. Внезапно цялата стая се освети червено и жълто... Отнякъде се понесе „ура“: запяха казаци. И пак радостни гърмежи и още ракети, които пламтяха и в най-далечния ъгъл.

— Ликува армията, господа! Слушайте! Целият град ликува!... Какъв незабравим ден!

— Празненството започва. Ще закъснеете, ваше превъзходителство! — каза Сердюк.

— Да, да... трябва, наистина.

Забравил заканите си, Гурко отиде при блесналия прозорец и с широк разчувствуван жест разтвори и двете му крила. Полковникът и Климент веднага го приближиха.

Вън затрупаният от снега град ту просветваше и гореше със златни и алени покриви, ту загасваше и се криеше под зелените и сини сенки на нощта. А в дъното тъмно се възправяше Балканът, загънат в снежния си кожух. Гърмежите не спираха. Заедно с песните чуха се възторжени викове: „Слава! Слава!... Да живей!... И пак „Ура“! — онова ликуваща ура, което войниците бяха подхванали още с идването на куриера и което сякаш оттогава досега не загълъхваше.

6

В дома на Задгорски също празнуваха. Празнуваха годежа на Неда с консула, и то само както щедрата ръка на Радой можеше да си го позволи във времена като тия, когато чаршийските дюкяни с всеки нов ден се оправзваха... Още не беше се смрачило, а в цялата къща вече светеше. Тодорана и чираците, пременени за случая, тичаха нагоренадолу по стълбището с подноси и дамаджани в ръце. В салона бе сложена дълга трапеза — вино се лееше, и някакво възбуждение, едновременно весело и напрегнато, се беше изписало по лицата на гостите.

А гостите бяха много и така подчертано чужди едни на други, сякаш хора от два различни свята. Неслучайно тяхното настаняване около една и съща маса бе затруднило Филипа. Ако сложеше роднините и старите чорбаджии стол до стол с виконтесата или с мадам Франсоаз, той предварително знаеше какво щеше да произлезе от това; но не ги ли сложеше, и роднини, и чорбаджии щяха смъртно да се обидят. А нали баща му правеше веселието тъкмо заради тях!... Филип искаше да се посъветва с Неда — нейното изострено чувство винаги му бе помагало при подобни случаи, — но сестра му неочеквано бе станала враждебна към всички в къщи. Пак ще е някое от техните прекалено изтънчени недоразумения, помисли насмешливо Филип, като гледаше пребледнялото й лице, и сам се залови да разреши трудната задача. Той начерта на лист хартия дългата маса и столовете край нея, написа имената на поканените, размества ги. Внезапно го есени щастлива мисъл. Всичко можеше да се разреши просто и ясно, ако гостите бъдеха разграничени! В единия край на масата трябваше да седнат годеникът, годеницата, чужденците, кавалер до дама, както го изисква етикетът; в другия край и колкото се може по-далеч от мадам Франсоаз щеше да настани тукашните гости — вляво мъжете, най-напред старите чорбаджии и до тях, по възраст, останалите първенци; вдясно жените им. Баща му ще седне от едната страна на трапезата, между Сен Клер и архимандрит Доситет, а той самият от другата, до Маргарет, разбира се...

Въодушевен от своята находчивост и без да се съветва с разсейната си сестра, Филип бе сложил на всяко място малко картонче с името на поканения. „Нейна светлост милостивата леди Емили, виконтеса Стренгфорд“... „Негово високоблагородие консултън на Австро-унгарската империя, фон Валдхарт“... „Синьора маркиза Джузепина Позитано“... и още много такива картончета, с гордост и наслада надписани от него; а също и други, на които се четеше: „Многопочитаемий чорбаджи хаджи Мано Стоянов“... „Уважаемий господин Димитър Трайкович“... „Братовчедката госпожа Анастасия Манолаки Ташова“... „Нашият многоуважаем чичо и дядо кир Ташо Атанасов“ (кир Ташо беше българин, брат на хаджи Мина и чорбаджия от старото време)... И така нататък, и така нататък.

Сега празненството с толкова разнородните гости беше в разгара си въпреки напрегнатото отчуждение и погледите, които се разменяха между двете половини на трапезата. При това неколцина от поканените не бяха дошли — не дойде „Негово благородие доктор Рандолф Грин“ и „Негова светлост граф Валдемар фон Тибо“, а и Margaret все още я нямаше — така че дълго премисляният от Филип ред скоро се разстрои. Малката Сесил се премести до Неда. Позитано, зачервен и шумен, седна при мадам Франсоаз, която неочеквано беше станала язвителна. Виконтесата разговаряше с Леге и някак подчертано избягваше да поглежда към цялата онай армия в другия край на масата, която мляскаше, смъркаше и се чукаше безспир.

Подозрителен други път и зорък за поведението на хората, сега Радой не забелязваше какво става край него. А и ставаше ли въобще нещо или всичко беше тъкмо така, както единствено можеше да бъде?... Той беше опиянен от виното, от гордостта си; от щастието на дъщеря си. Постоянно ставаше прав, постоянно канеше гостите и месеше българския с турския, тъй като му се струваше, че мнозинството от чужденците трябва да знаят тоя език...

— Заповядайте, вземете си пак... Господин барон... хаджи Теодосие... Има, има, бъдете спокойни!... Моля...

Към съседката на майора, консулшата фон Валдхарт, той каза на немски, и то високо, та да го чуят и чужденците, и сънародниците му.

— Ще обичате ли още малко месо, милостива госпожо?... Бяло, нали? Сега, един момент.

Без да слуша нейните протести, Радой се присегна, сложи в чинията на поруменялата австрийка голямо апетитно парче пуйка и фрау Матилда, която иначе пазеше линия, не можа да издържи повече на изкушението.

А Радоя пак не го сдържаше на едно място. Той взема чашата си и тръгна да се чука с гостите.

— Наздраве, наздраве!... За младоженците... Бъдете и вие живи и здрави...

— Е, сватя, да се чукнем пак... Честита радост! — наведе се той ухилен и щастлив към мадам Франсоаз. — Недке, превеждай де!... Наздраве, казвам, сватя! Сватя... Имат ли те такава дума, а? Недке, тебе казвам... Кажи й: българи и французи съюз вече... Как беше вашето там... Алон занфан де ла патри... — запя той при престорените одобрения и ироничните погледи на високопоставените гости.

Мадам Франсоаз чукна чашата в неговата, разтегна хълтналите си устни в усмивка и рече, както го изискваше възпитанието й:

— Но седнете, господине... Кажете на вашия баща да седне при нас, Неда. Миличка Сесил, направи място на господина!

Не стана нужда малката да отстъпва своето място. Позитано веднага се изправи. И него също не го сдържаше на стола му. Той тръгна към другия край на трапезата, спря се пътем при барона, после попита цивилния майор защо го няма доктор Грин, а майорът, вежлив и усмихнат както винаги, се премести на Радоевия стол и любезно направи място на италианеца между себе си и Матилда.

— Доктор Грин? Нещо ще да го е задържало — каза той. — Наистина, напоследък има известно затишие на фронта и нови ранени не са докарвали, но все пак... болница.

— Е да, да! Казвате, затишие... Балканът е голямо препятствие, разбира се. Особено зиме! Как понасяте студа, госпожо фон Валдхарт?

— Студа?... О, аз съм влюбена в зимата!... Уви, скуката понасям тежко... Или пък разнообразия от тоя вид — и тя посочи с поглед чорбаджийските жени, които се смееха за нещо, шушукаха си и се побутваха с лакът една друга, като не преставаха и да ядат.

Без никаква връзка тя попита:

— Не ви ли се струва и на вас, маркизе, че нашата годеница е особена днес?

Въпросът ѝ беше неочекван; но не той учуди Позитано, а откритието, че и друг е забелязал промяната у Неда — промяна, която още от началото на празненството го озадачаваше.

— Особена ли, казахте, госпожо фон Валдхарт? А как да не бъде, моля ви се... Спомнете си вашия годеж!

— О, не ми спомняйте!

— А аз често си спомням със съжаление!...

Умее тоя италианец, хитър е, мислеше Сен Клер, като го слушаше, а даваше ухо и към съседите си българи (виното бе прогонило първоначалното им стеснение и те сега не преставаха да разговарят). За какво всъщност съжалява Позитано; за годежа или че се е сгодил? Такъв е и в политиката, изпълзва се, иронизира; не, с него няма да се дойде доникъде. И изобщо най-добре ще е да го махна оттук. Може би със заместника му по-добре ще се разберем... О, да! Пък и в тия времена едва ли ще сварят да пратят заместник. Но в какво бихме го уличили. Той се пази, разсъждаваше Сен Клер, докато неочеквано до слуха му достигнаха думи, които изведнъж прехвърлиха цялото му внимание към групата българи до него.

— Избягал?... За бога, не казвай такова нещо, господин хаджи Коцев... пазил ни господ!... Че как я е свършил той тая? — възмущаваше се и питаше червенобрад протосингел на овдовялата тукашна митрополия, като климаше към тъничкия запотен брат на вдовицата Филаретова. При тях, извили столовете си, седяха още двамина от чорбаджиите, добре познати на майора. Те слушаха разтревожени.

Младият потен хаджи Коцев каза:

— Ами... не знаеш ли как се бяга, твоето преподобие! Паднало му се и хайде!

— То санким може и да не е вярно... А, господин хаджи Коцев? Хорски приказки, мисля аз... Че той, сатаната, си няма друга работа.

— Човекът ми вчера се върна оттам, твоето преподобие... И какво се чудите, господа! — остави чашата си на масата младият чорбаджия.

— Че той, кажи го, беше заточен в Цариград. А вие го знаете негово преосвещенство какъв е... Ти най-добре го знаеш, бай Димитре, приятели бяхте!

— По-тихичко... Виждаш, инглизинът е до тебе — рече предупредително бай Димитър Трайкович, мъж набит и пълен, с

олисяла коса, но с будно изражение.

— Бъдете рахат, той не разбира нашенски; виж, турски говори добре, за турския внимателни бъдете — каза последният от събеседниците, чорбаджи Мано, най-богатият човек в града, роднина и той на Задгорски, тъй като покойната жена на хаджи Мина беше сестра на чорбаджи Мановица.

Но те се лъжеха. Сен Клер не само разбираше езика им, но се и досещаше, че говорят за владиката Милетий, митрополита на софийската епархия. Всъщност не само бягството на училия някога в Петербург духовник (нямаше съмнение, че той е отишъл при руснаците) караше майора да се вслушва в разговора на хора, които дълбоко в себе си презираше. От техните думи в душата му се раждаше никакво съмътно беспокойство. Той се изненадваше, че дори и те — най-обвързаните, най-верните в тоя град — се пазеха от него, сиреч уверяваха се един друг, че нямат нищо общо с властта. Какво можеше да означава това, щом и чорбаджи Мано е един от тях? И можеше ли по-нататък истински да се разчита на тези хора — хора, каквито Сен Клер години вече беше включвал в своите планове? Войната, да! Сигурно вече в ума си всеки един крои как да се докара и да се приспособи към руснаците, мислеше с озлобление и надменност майорът. Не заслужават дори да ги подслушвам. Той си наложи и макар че разговорът им обещаваше да бъде интересен за него, дръпна се на стола си и не искаше повече да ги знае.

— Няма ли я още госпожа Джаксън — запита той Филипа, който бе слязъл да провери дали не се е върнала американката.

— Безпокоя се да не се е случило нещо по пътя, господин майор!

— Не, какво може да им се случи... Просто Галиб бей ги е задържал в чифлика, мисля аз.

— Възможно... Така ще е.

Филип едва прикриваше своето потиснато настроение. Защо всъщност се измъчвам и се ядосвам, питаше се той. Та срамната история между нея и оня да не е от днес... И какво имам аз с Margaret — нищо нямам!... Ала без да съзнава сам, той бе разчитал на това годежно празненство. Наумил си беше, че то е последният му шанс.

Той седна до едрата Джузепина Позитано, поведе разговор с нея и както винаги беше приятен, находчив събеседник. Но съзнанието му беше раздвоено. Може би е по-добре, че тя не е тук, мислеше той, като

се възмущаваше от своите роднини, които не признаваха нито ножа, нито вилицата. Или пък изтръпваше, колчес чуеше сред гълчавата звучно старешко оригане и гласове, които бързаха в надпревара: „Наздраве, кир Ташо!“... „На хаир да е, бабо хаджийке!...“

— Разбира се, след това и аз ще замина за Париж, — говореше той на маркизата, без да изпусне из очи леля си Таска, която твърде високо се кискаше, а и братовчеда Манолаки, вече сварил да се напие. Та какво искам аз от тях; весело им е на хората, годеж е! Ето го насреща синьора, и той е прекалил... И нали мадам де Марикур също говори високо!... Не, не е същото. И по-добре, че Маргарет не е тук, увещаваше се той.

— Баща ми ли, казвате, госпожо маркизо... С него положението е малко по-сложно, разбира се... Нали знаете: роден край и прочие... Все пак уверен съм, че ще го убедим. Когато ние и двамата бъдем там... наистина, какво ще го свързва повече с тоя град!... Само да свърши войната, да ликвидираме...

— Но аз си спомням, драги господин Задгорски... Вие като че ли имахте други проекти. Мисля, за дипломатическа кариера споменавахте?

— Минало — каза с тъжна усмивка Филип. — Войната окончателно провали всичко... Извинете, Леандър нещо ме пита... Какво казваш, драги приятелю, не чух?

От своето челно място Леге се вдаде напред, издебна един миг, когато разговорът на трапезата позатихна, и рече:

— За нашия общ приятел доктора става дума. Тая малка дама се беспокои, че още не иде — прибави консулът шаговито, с нотка на участие, така че не един поглед се обърна към Сесил.

Тя цяла поруменя.

— Да... да — обадиха се няколко гласа едновременно. — Ами брат му, младият?

Позитано каза със смях:

— Щом доктор Грин не е дошъл, от това следва, че и помощникът му не може да дойде.

Филип съзнаваше, че не само съседството и някогашното приятелство, но и особената благосклонност на Леге към доктор Будинов му налага да покани и него на празненството. Отправи дълъг съучастнически поглед към баща си. Старият не разбра и той

прехвърли очи на Неда. Тя срещна неговия поглед, ала остана неподвижна и както му се стори, безучастна; само ъгълчетата на устните ѝ незабележимо трепкаха.

— Не го намерих — изльга Филип.

— О!... Но докторът е ваш съсед... Бъдете така добър, драги приятелю, пратете пак!

— Да, ще пратя веднага.

И с престорена готовност Филип се надигна да даде нареддането си, когато Сен Клер го спря.

— Струва ми се, че не се е върнал още! — рече той. — Доктор Будинов замина за Ихтиман. Тая сутрин все още го нямаше в болницата.

— Ихтиман ли, казвате?... А, та той има там роднини... Братовата му жена мисля е оттам.

— Да, тъкмо това. Трябвало да оперира някакъв роднина в Ихтиман.

— Много съжалявам, мила Сесил — каза високо Филип.

— И аз съжалявам! — каза веднага момиченцето и с такава сериозност, че всички, които разбираха французки, се разсмяха.

Неочаквано се чу глас: Госпожи и господа!...

— Шшт!... Мълчете!... Моля, де Марикюр се готви да произнесе реч!... Ето едно събитие, равно на годежа! — развика се Позитано, извръщайки се ту към единия, ту към другия край на масата.

Първи затихнаха роднините и първенците в дъното. Валдхарт и барон Хирш, навели се един към друг, продължиха още известно време шепнешком разговора си.

Като бърчеше едрия си нос и дигаше и слагаше чашата си с вино, Морис де Марикюр се изкашля тихичко да изчисти гласа си и подхвани:

— Госпожи и господа... Моля за извинение, дето пръв вземам думата... когато между нас са такива... такива именити и благородни дами и господа!

— Карайте, Марикюр... карайте! Дявол да го вземе... Вие, французите, изглежда се раждате с комплимент на устата...

— Виторио! — предупредително извика насреща му Джузепина.

— Мълча! Обещавам!

Докато компанията край годениците се смееше, де Марикюр се усмихна с очите си и продължи:

— Имам честта... госпожи и господи... имам удоволствието... От името на персонала на нашето консулство (освен него и лакея Жан Жак във французкото консулство нямаше други персонал, защото мадмоазел Д'Аржантон беше на заплата при Леге)... От името на всички французи, които са в града... от името на републиката...

— От името на целия свят! — рече Позитано.

— Щастлив съм да ви поздравя! — извика де Марикюр, но смехът и звънтенето на чашите удави слабичкия му глас. Като кимаше бързо и се усмихваше с очите си, той проточи ръка, чукна се със своя консул и с годеницата му; после на един дъх изпи виното си и седна.

— Наздраве!... Наздраве! — викаха край него и всеки протягаše ръка към годениците, а Филип и двамина от братовчедите му заобиколиха дългата маса и отидоха да се чукат с тях.

— А аз речи няма да ви държа! — провикна се Радой, извади от джоба на жакета си някаква плоска кутия и като застана зад Леандър и Неда, заговори бързо и въодушевено. — Ето го моя подарък! Вие миналия път дарихте дъщеря ми с пръстен... ето пък аз на годеника!

Беше голям джобен часовник от массивно орнаментирано злато. Мъжете наставаха да го видят.

— Благодаря! Благодаря! — зачерви се от удоволствие Леандър и отсечен стисна ръката на бъдещия си тъст.

— Е, сега годежната целувка! — провикна се неочеквано Позитано.

Лицата още повече се оживиха. „Целувката!... Целувката!“ — запригласяха един през друг жена му, Филип, фрау Матилда и баронът (които при това размениха бърз поглед помежду си). А, още и мадам Франсоаз и малката Сесил, която пляскаше с ръце и подскачаше на едно място, та дори и виконтесата.

— Какво!... Защо викат? Какво става? — питаха се изненадани и любопитни роднините.

Илия ефенди, муавининът; който седеше в дъното между своите, макар Филип да беше му определил място по-близо до чужденците (напоследък той все по-често подчертаваше предпочтитанието си към своите сънародници), услужливо поясни на престарелия кир Ташо и на разтревожената в любопитството си чорбаджи хаджи Мановица.

— Това е тухен обичай — каза той. — За целуване викат, кир Ташо... Анадъмъ?

— Хайде... Хайде, чакаме! — не преставаше да подканя маркизата. — Чакаме целувка...

Леандър и Неда стояха един срещу друг. Той усмихнат, тържествен, тя изведнъж побледняла, сякаш всеки миг можеше да се строполи.

— Колко е развлечена, милата! — прошепна съчувствено леди Стренгфорд.

Леандър прегърна Неда, Приближи лицето си, целуна я по устните. Устните ѝ бяха сухи, неподвижни, ѝ той я погледна учудено.

Когато от прозореца си Андреа видя как сияещият Леге прегърна Неда и как я целуна, той повече не можа да изтърпи, дръпна се назад в тъмната стая и глухо, яростно извика:

— Дявол я взел... и нея, и всичките!...

Той тръгна надлъж из стаята, отмести стола, стигна вратата, върна се и пак тръгна. Трескавите му мисли сякаш препускаха пред него. Ако това не е лъжа, говореше си той, ако това не е подигравка. Не, аз няма да ѝ го простя; след всичко, което стана между нас — не! Да ме лъже тя така безсрамно; гости само щели да имат, а то събрали целия град. И ето я как му връща годежа. С целувки!... Целува го! Ах... ах... луд съм, безумен съм, че ѝ вярвам! И защо ми трябваше, защо? Ходи в шантана... пий, дявол да го вземе! Да става, каквото ще... А аз... любов, влюбен... Та то правело човека по-жалък от всяко пиянство. Три дни вече — цели три дни и три нощи...

Той се спря на сред тъмната стая, запали нова цигара, потъна в себе си. Къде не се бяха срещали през тези дни и нощи... Сутрин — в училищната барака; следобед — у Филаретова; нощем — при герана... Ах, при герана! И непрестанно в мислите си, в сънищата си... А снощи какво му каза тя? Каза ми: каквото и да се случи, ти трябва да ми вярваш! Знай, че те обичам, че без тебе не мога... Наистина, само жена е в състояние да каже това и после да се целува с другия...

Да става, каквото ще, реши той внезапно, щом отново стигна вратата и излезе в стълбището. Коридорът тънеше в мрак, но от процепа на кухненската врата заедно със светлината идеха и гласове. Нему се стори, че говореха за съседите (в коя ли къща на Куру-чешме в този час не одумваха празненството у Задгорски). Но когато се заслуша по- внимателно, той различи думите на баща си:

— Ходих аз, слухтях и там.

— А при Каракола им ходи ли?

— Ходих, бе, нали ви казвам. Намерих там оня Кязим ага, дето се имаме с него. Питам го с околни думи това-онова; а той: всичко си върви постарому, чорбаджи. Ако да бяха ги хванали или... да пази

господ, нещо по-лошо да беше се случило, че то Кязим ага нали така някак си щеше да ми подметне... Що вересия е видял от мене!...

— Ама тогаз какво, бе тате, какво да мислим? Ей я, и мама това разправя...

— Майка ти! Чувай, жено. Недей само да разплакваш булката, кога е на такова дередже... И стига си скимтяла и ти!

Андреа стоеше в тъмнината на стълбището, впил ръце в дървения парапет, и не помръдваше. Зашеметен през тия дни, той почти не се беше запитвал какво става с братята му — стигнали ли са там, живи ли са, кога ще се върнат. Но сега, щом чу задавения плач на майка си и на Женда, изведнъж се изплаши. Та Климент и Коста още вчера можеха да си бъдат в къщи! Какво е станало тогава? Случило ли се е някакво нещастие, попита се той колкото със страх, толкова и със смущение; защото мъчителното чувство за собствената му вина не го напушташе. Ако бях отишъл аз, ако те не бяха заминали вместо мен... И защо? Защо? Да видя как тя се целува с оня!...

— Ох — чу той тихото изпъшкане на майка си. — Не я разплаквам аз, Славе. Те, сълзите, сами си текат. Ей го, и днешният ден се изтърколи...

— Добър е бог; на него да се надяваме.

Вратата на кухнята скръцна, разтвори се и се изпълни със светлина. На прага застана набитата пълна фигура на бащата.

— Другата лампа там ли е? — попита той през рамо. В следващия миг се взря в стълбата. — Андреа, ти ли си?

— Аз съм, тате.

— Пак ли излизаш?...

— Не. Качвам се — рече Андреа и тъй като безпричинно беше излъгал, обърна се и се заизкачва нагоре.

— Видя ли ги ония? — каза бащата.

— Кои?

— Ония... Радоевите! Събрали, де що има свят. Дандани и годежи в тия времена! Целия мегдан заприщили с файтони.

— Да правят, каквото щат — рече Андреа. — Не искам да ги знам.

— Че като кога?... То и аз не искам да ги знам, сине, ама обидно е... С тоя човек ние наедно от Копривщица сме дошли, другари бяхме, връстници...

— Били сте — сега не сте!

— Сега сме комшии!... Не е ли човек да ни покани, както и ние сме ги канили на времето? Че ние и нямаше да отидем, хич не ни е до годежи и веселби сега... Но човещината го иска, Андреа. А той дигнал нос, възгордял се, господинът — само чорбаджии, само първенци... графове там... и англичанки!...

— Е, да ги хрантути тогаз! Нека целуват дъщеря му... — Внезапно Андреа се сети, че той тук приказва празни приказки, махна с ръка, изкачи бързо последните стъпала, втурна се в стаята си и се залепи о стъклото на прозореца. В осветения съседски салон веселието продължаваше. Ръце се протягаха. Някои от гостите се изправяха тържествено, говореха нещо, ръкомахаха. Другите одобряваха с кимане, със смях, с ръкопляскане. Пиеха. А той гледаше нея, единствено нея — високо вдигнатата коса, красивия замислен профил, ръцете, към които от време на време се присягаше друга една, гледана, изискана ръка — ръката на консул. И Неда не отдръпваше своите, не ги отмахваше, отговаряше му и говореше... Но как може, как не я е грях, когато знае, че аз я гледам, мислеше той с озлобление и закана, а мислеше и с болка в душата си, и с мъчително отчаяние.

— Какво ви е, скъпа моя? — попита я Леандър много по-късно, когато роднините и леди Емили с Филаретова си бяха отишли и край разхвърляната дълга маса останаха само гостите от техния кръг.

Тя мигновено се овладя и дигна към него брадичката си.

— Не ви разбирам... Какво да ми е, Леандър?

— Може би някой ви е обидил?... Майка ми? Не е възможно!

— Но защо, боже мой?

— Или аз? — настоя той.

Тя цяла се извърна.

— Какво наистина виждате в мене?

Тъмните му очи — изпитателни и учтиви, малко разискрени от виното, повече учудени — се мъчеха да надзърнат в душата ѝ, но открита други път, тя сама съзнаваше, че се е затворила сега за него и че той го чувствува.

— Може би защото пих... Или така ви се струва... За бога, защо ме гледате така? — прибави тя остро, внезапно изплашена годеникът ѝ

да не прозре нейните мисли.

— Не, вие наистина сте много особена... И вчера у Позитанови — прошепна той и предвидливо се озърна дали някой не ги слуша.

Виторио беше съbral гостите край хармониума, удряше лекичко клавишите и нещо разправяше.

— Вие не се държите както трябва, Неда — продължи консултът.

— Не, не оспорвайте, видяха го всички. Или ще кажете, че не сте щастлива?

Не е щастлива ли, казва? О не! Само това не! Лоша е, измъчва се с тия лъжи, мрази се, дето няма смелост да му признае, че обича друг... И всичко може да й се вмени в грях. Ала ето, едничка думата произнесена и тя цяла се разтрепера; а ако това не е щастие, тогава какво наистина е щастието?

— Да пием! — каза тя и чукна чашата си в неговата, обладана от внезапна дързост. Какво би станало, ако го погледне право в очите и рече: аз се влюбих в друг! Знам, че те наскърбявам, продължи тя в мислите си, наречи ме неблагодарна, зла; и може би да греша... Но какво значение има вече това за мен, когато без него целият свят ми се струва безсмислен!... Да, ако му кажа?... И че вече трети ден и трета нощ се срещаме, че само за Андреа мисля и него сънувам... Но когато дигна поглед и срещна учудените очи на годеника си, дързостта ѝ секна. Тя отпи от виното, остави чашата и стана.

— Да идем при тях, Леандър.

Той беше изненадан.

— Държите ли, скъпа?

— Но вижте как се смеят те... Елате, елате да чуем за какво разправя нашият Виторио!

— Е, щом настоявате — каза той, изправи се и покорно я последва.

Неда ясно съзнаваше, че върши обратното на онова, което бе вършила преди, когато сама търсеше да се уедини с годеника си. Но всъщност търсила ли бе да се уединява с него? Търсила бе изтънчеността или задълбочените разговори, така обичани от нея. А ето, че сега бягаше от тях, бягаше от лъжите, с които трябваше да се отбранява... И не само от лъжите, не! Преди всичко бързаше да се махне от прозореца. Тя добре познаваше вече другия — о, как го познаваше!

Като хипнотизирана и сякаш се подчиняваше на някаква чужда воля, тя се освободи деликатно от годеника си, заговори със Сесил, хвана под ръка баща си — и той път гледаше да е срещу прозореца, та да види той, че мисли за него...

Позитано разказващо за своя годеж преди двадесет години. Какви премеждия, какви очаквания... „Вечната илюзия!“ — каза той, кимна предизвикателно — закачливо към жена си и безпричинно удари с пръст по клавишите на хармониума. Внезапно Неда сети върху си погледа на неговите маслинени очички. Защо той ме гледа така? И след целувката пак по същия начин ме погледна! Нима наистина се издавам?... Не, не е възможно; той не може да знае, възразяваше си с треска увереност Неда. Та това си е само наша тайна (тя изви очи към тюленото перде): Тайна! О, боже мой! Възможно ли е така да се живее? Няма ли някой ден наистина да се узнае? И защо казвам: да се узнае! Нима бих могла аз да продължа така?... И тя мигновено си припомни блясъка на очите му, извивката на устните, силните издължени ръце, сиреч всичко онова красиво и младо, и стремително, което така подхождаше на нея самата.

Най-сетне гласът на мадам Франсоаз я накара да се заслуша.

— О да, в годежа ми е надеждата, драги мой бароне! Ако успея... да, ако тоя път го отведа. Идването ми не ще е било напразно!... Сега вече разчитам най-много на вас, мое дете! — прибави тя с ефектно извисяване на гласа, като се извърна цяла към Неда.

След излизането на роднините, чието присъствие непрестанно ѝ напомняше с какви хора се сродява, старата дама беше възвърнала настроението си. Преди малко тя дори се канеше да рецитира с музикален съпровод някаква „Ода на отвъд смъртната любов“ и затова всички вкупом бяха приближили хармониума. Но Виторио неусетно бе изместил разговора, а после заприказва за Париж и за неща, които издълбоко засягаха мадам Франсоаз.

Неда овладя изражението си и каза:

— Простете, не чух за какво става дума, госпожо?

— Говорех с господин барона за Париж, приятелко моя!... Преди Леандър не искаше да помисли за връщане... Разбирам, любовта! — усмихна се съчувствено — иронично тя. — Но сега всичко е свършено... всичко е наред... Вие сама не бихте желали да останете по-дълго тук, нали, мое дете?... Е добре, това ще е нашият съюз. Един

малък съюз на ония, които обичат! — прибави тя и с такта на опитна светска дама обходи с поглед слушателите си. — Ето, господа! Ето това сте вие съвременните мъже!... Майката за вас е нищо! Нужна ѝ е помощта на съпругата, за да възвърне заблудения си син!

— Госпожо...

— О не, мила! Ние с вас нали сме фронт!... Аз говоря на тях!...

Дали говореше наистина на мъжете или хитро я иронизираше, Неда не можеше да реши. Чудно би било наистина... Тъкмо тя — ако не само се е примирила с мен, но ме търси и за съюзник... Смешно... Тъжно... А какво ме засяга това мен? Какво ме засяга вече?...

Фон Валдхарт, мъж на много по-млада от него самия жена, каза:

— Трябва да се признае, госпожи и господа, че съвременният брак във всяко отношение е много по-духовен от браковете на предишните векове.

— В какъв смисъл? — попита някой.

— Жената сега е не само съпруга, но преди всичко е приятелка на мъжа си.

— Зависи от жената, драги колега... О да, да! Ние например с моята Бепина...

— Е стига занимава хората все с нашите работи, Вито! Престани, моля те!

— Чувате ли? — викна с трагичен глас маркизът. — Трябват ли ви още доказателства?

— И тъй, мой драги господин Леге, излиза наистина, че ще ни напуснете? — попита Сен Клер с незаинтересован глас.

— Не съм мислил, майоре.

— Но тука чувам цял заговор срещу вас?...

Неда видя как Леандър любезно се усмихва, почувствува, че той дири погледа ѝ, и нарочно се закри зад баща си.

— Е да, да! — чу тя обработения глас на годеника си. — Заседях се доста в тоя край на света!...

— С една дума, напускате ни!

— Нямам право вече да се противя, драги майоре. Бракът, семейството изискват сигурност, известни удобства, развлечения. А вие сами знаете какво е тук!

— И кога смятате?

— Естествено, не преди края на войната.

— Но, Леандър! — извика мадам Франсоаз.

— Забравяте моя дълг, майко!

Дълг, ето какъв е той, боже мой — дългът, принципността, необходимостта, истината, справедливостта и тъй нататък, и тъй нататък! Но защо всъщност го упреквам — оправда го разпалено Неда. Той мисли благородно; и нали тъй много му се възхищавах преди... И защо тогава я раздразни думата „дълг“? Тя не би могла да си припомни много случаи, при които Леандър да я е пренебрегвал или да я е обичал по-малко заради работата си. Ала имаше ли случаи, когато да я е поставял над работата си, над дълга, над принципността, над истината?... О, той винаги бе съумявал да нагоди едното към другото; той е тактичен, умен... Но това ли е любовта, попита се тя с горчивина и с никакво непознато, внезапно изблико раздразнение; а още и със странно задоволство, защото ослепително ясно съзна колко различна е от него — различна, макар и може би по-лоша, по-себична... Глупости; и каква бъркотия е в ума ми, каза си тя и пак се заслуша в разговора. Тоя път той непосредствено я засягаше.

Жаклин де Марикюр питаше кога ще е сватбата.

— Е да, това наистина трябва да се реши най-после — извика винаги готовият да се възпламени Позитано.

— Хайде, казвайте!... Не ни дръжте в неведение...

Господин Задгорски, вие като баща... Преведете на баща си, господине!... Госпожо Леге, вие имате думата...

— Чакайте, те са модерни хора!...

— Елате, Неда! — каза Леандър. — На тоя въпрос трябва преди всичко вие да отговорите.

Да отговори... да. А какво ще стане, ако каже направо: Не искам да се омъжа за вас!... Тя задържа дъха си в минутно колебание. В погледа ѝ се преплитаха погледи — на баща ѝ, на брат ѝ... на Леандър и Сесил... Сърцето ѝ лудо думкаше в гърдите. Господи, нямам смелост, помисли тя и приближи годеника си. Той я гледаше. Усмихваше ѝ се покровителствено.

— Не знам — рече тя.

— Я вижте каква свенлива годеница — разсмяха се. — Ние искаме да знаем... Датата!...

— Не зависи от мен! — Пак глупости говоря. И чувствувам, че ще се забъркам... Трябва, трябва да измисля нещо.

— Не съм готова още... там с ония, църковните работи — каза тя.

— Наистина, има още някои формалности! — побърза да я подкрепи Филип и тя забъркана, с благодарност го погледна. — В смисъл религиозни...

— За да вземе моето вероизповедание, годеницата ми трябва да положи нещо като изпит... Уверявам ви, че ние бързам повече от вас! — рече Леге сред двусмисления смях на гостите. — Кажете им, Неда!

— Да — каза тя механично.

Но щом се чу какво изрича, щом съзна какво означава тая дума тъкмо сега, когато цялото й същество повтаряше упорито „Друг... друг обичам...“, тя пламна цяла, после кръвта изведнъж избяга от лицето ѝ; тя се изпъна, настръхна; намрази се.

— Е да, да!... Понятно, разбирамо! — викаха и се смееха всички, а мадам Франсоаз я приближи и неочеквано я целуна по челото.

— Сега бих могла да рецитирам! — рече тя, като по неизвестна причина държеше да подчертава връзката между своя рецитал и годежа на сина си. — Маркизе...

— Извинете, мила госпожо, Джузепина свири далеч по-добре от мен! А и аз не бих се лишил от удоволствието само да ви слушам...

Едрата маркиза Позитано седна до хармониума и натисна педала. Задименият салон се изпълни с тихи миньорни акорди. Старата дама облегна с драматичен жест кокалестия си лакът о полираната поличка, вдигна своето хълтнало, обилно гримирано и беззъбо лице, издължи чертите си в трагична гримаса и се приготви да рецитира.

— Колко си смешна, бабо! — обади се неочеквано Сесил. Тя се беше провряла между баща си и бъдещата си майка и гледаше старата дама с големи, изненадани очи. Възрастните благоприлично сдържаха смеха си. Но докато слушаше рецитала на мадам Франсоаз, една от прекрасните оди на Жан Баптист Русо, „Кантатата на Цирцея“, в която се говореше за възвишени чувства, за смърт и отвъд смъртна любов, Неда си припомняше думите, които Сесил също тъй спонтанно изрече на оня, първия годеж, в консулството. Да, малката и тогава каза: „Колко си смешна, бабо!“ А после каза: „Та нали татко и леля Неда отдавна се обичат!... Кога бяха произнесени тия думи? И докога бяха верни?... На нищо не може да се сложи ясна граница вече, мислеше

горестно Неда. Нищо не е непроменимо и като че ли, уви, нищо не е удържимо докрай, каза си тя, и мъчителна болка я прониза; но не за миналото, не за собствената ѝ вина към Леандър; а от страх за бъдещето и че там, някъде напред в неизвестното, тя би могла да бъде изоставената.

Гостите едва си бяха отишли, когато откъм стълбището дойде високият, оживен глас на мисис Джаксън:

— Съжалявам, драги мой! — казваше тя и сигурно говореше на Филип. — Не, не ми беше възможно... Как? Сега?! О не, благодаря! Изморена съм. Лека нощ!

Гласът ѝ повече не се чу и за Неда беше ясно, че американката се е прибрала в стаята си. Но докато седеше бездейна и отпусната горе в салона, без да знае и тя защо, докато гледаше с погнуса как дядо ѝ хаджи Мина допива виното от чашите на гостите, Неда някак неусетно си мислеше за любовта на брат си към Маргарет. Как се унижава той! И защо, защо се унижава, разсъждаваше тя със съчувствие, каквото отдавна не беше изпитвала към него. Чудно! А аз винаги съм го смятала за честолюбив и горд човек... Не, лъгала съм се; той не е като татко!... Е добре, но сляп ли е? Целият град говори за връзките на тая жена с Амир бей... И ние един път ли ги заварваме... О, колко е противно това, как опошлява всичко истинско, мислеше Неда, сетила се за своите срещи и за шемета, в който живееше самата тя напоследък.

Тя хвърли бърз поглед към дядо си, приближи страничните прозорци, скри се зад тюленото перде и залепи чело о стъклото. Стаята на Андреа беше в тъмнина. Спи ли той вече или все още е там? Наблюдава ли я? Сърди ли ѝ се? Тя се взираше, искаше да му направи знак, че мисли за него, ала в това време вратата зад нея се отвори и тя чу гласовете на баща си и на Филип. Не се обръна. Тюленото перде я закриваше наполовин. Без да ги вижда, тя знаеше, че баща ѝ е весел, потрива самодоволно ръце и блъска с очите си; гласът на Филип го издаваше, че е разсеян и раздразнен. Засегнала го е оная, мислеше си Неда, гледаше навън в тъмната нощ с призрачния бял сняг и не внимаваше в разговора им, докато думите им не я накараха да се заслуша. Баща ѝ казваше:

— И иска да ги викаме, а? Демек: заповядайте, без вас годежът не е годеж!

— Тя, малката... Сесил.

— А бе, малката, малката... И сватята! Нали по-рано ми разправяхте как било там на приема с оня нехранимайко Андреа...

О, боже, изстена беззвучно Неда. Но всъщност не беше ли разказвала тогава на шега и тя тия истории за Андреа и мадам Франсоаз?... Не, не, онова е друго... А сега баща ѝ го нарича „нехранимайко“ — тъкмо него... Какво ни чака, какво ни чака, повтаряше си тя.

— Вярно — рече с подчертана ирония Филип. — Оставаше да се сетят и за него!... Но за щастие беше дума само за Климент. Накрая се разбра — заминал за Ихтиман... Там нещо операция... роднини.

— Ихтиман ли, казваш?... Аха, тя зер булката на Коста е от Ихтиман? Важното, че се е разминал... Оня дърт пръч Слави ще има да се чумери, като ме срещне... Да се чумери, не мога аз да каня кого да е!

— Бе, вие за комшийчетата ли казвахте, че заминали за Ихтиман? — дойде неочеквано слабичкият глас на хаджи Мина.

— За тях, дядо.

— Ами... Срещнах ги аз!

— Къде си ги срещнал — рече троснато и недоверчиво Филип.

— В Богров ги срещнах из оня ден.

— В Богров?... Припознал си се, дядо.

— Кой, аз ли да се припозная... Хубава работа!... Климент, докторът де, и тоя, брат му, търговчето, дето всеки ден ми се навира в очите... Бе, аз ли не ги знам от ей таквиз... Какво ще ми разправяте на мен...

Неда никога не бе обичала истински дядо си. Имаше у него нещо, което я отблъскваше — може би старешката му миризма или вечните му сметки, или дребнавостта. Но сега тя направо го мразеше. Какво се вмесва и той? Струваше ѝ се, че целият той разговор е насочен не толкова срещу съседите (под съседите тя вече разбираше Андреа), колкото срещу самата нея. Те още не подозират нищо и вече ги ненавиждат. А какво ще стане, когато научат?

— Чувай, дядо. Но говорим сериозно, нали? Я си спомни внимателно. Тия двамата ли бяха, Климент и Коста ли?

Тоя път гласът на Филип ѝ се стори по-особен, енергичен. Защо питаш той? Какво чак толкова го интересува?... Тя искаше да се

извърне, да го погледне, ала се боеше, че ще я видят; и после ще трябва да се махне от прозореца и да разтребва масата. А каква сладост имаше в това, да си седи с глава опряна о студеното стъкло и да гледа насреща!...

— Те бяха, бе Филип!... Да не ме мислиш пиян?... Аз тъкмо идех от Ташкесен, пък те идат от София. С една линейка бяха, щом толкова ти е дотрябало да знаеш...

— И накъде отидоха? На север ли? Към Балкана?

— Един господ ги знае... Ама за Ихтиман не отиваха, това бъди сигурен.

От другия край на салона баща й каза:

— Е хубаво де, отишли — не отишли, тяхна работа!... А вие знаете ли колко е часът?... Я викай Неда и Тодорана да прибират...

— Чакай, чакай!...

— Какво ще чакам... Не заслужават чак толкова приказки.

— Не, работата е съвсем сериозна, тате!

Повече и от думите тонът му накара Неда да се извърне. През гъстата мрежа на тюла тя видя брат си от другата страна на разхвърляната маса. Лицето му беше напрегнато, въодушевено. Той сякаш се готвеше да произнесе реч.

Но вместо очакваната реч Филип само каза:

— Тия двамата са отишли при руснаците.

— При руснаците ли? Ти ум имаш ли? През фронта?

— Уверен съм, тате. А... всъщност... Разбира се! — извика внезапно брат й и гласът му остро отекна в нейната душа. — Климент е руски шпионин... те и тримата, всички са руски шпиони!... Чудно ли е? Чудно е, ако не са! Големият е следвал в Петербург, тяхна униформа е носил... А малкият, чувал съм за него, че в комитета е бил на времето... Досега се спотайваха, но ето, хванаха се... Научили са нещичко... дочули са това-онова и хайде — към Арабаконак... Сигурно си имат някакъв начин да го прехвърлят!

Филип говореше, иронизираше и колкото по-силно се разпалваше, толкова по-ясно ставаше за Неда как прозорлив и съобразителен е той. Андреа не беше й казал, че братята му са отишли вместо него. Само каза: „Наложи се други да отидат“. Сега тя разбираше кои са тези други; а внезапно съзна и колко опасно е това, с което се е захванал любимият й човек и неговите близки.

От другия край на салона баща й го пресече:

— Стига! Не искам да ме занимаваш с тези работи!... И престани и ти да се занимаваш.

— Но те са шпиони, уверявам те. Такива като тях ще докарат руснаците!

— Стига, ти казвам, Филип! Не ти позволявам подобни приказки. Да прави кой каквото ще; важното е ние да сме добре... А добре ли сме ние, аз, ти, сестра ти (той забрави да спомене хаджи Мина, но това никому не направи впечатление), тогава ако ще да дойдат и руснаците. Разбрали ме какво искам да ти кажа!?

— Разбрах — отвърна троснато и гневно Филип. — Разбрах, че искаш с мълчанието си да им бъдем съучастници!

— Дрън-дрън се казват твоите!... А ти какво искаш, бе? На Джани бей да кажеш? Или на тоя нашия, майора?

— Преди всичко Джани бей и англичаните не са едно и също — каза озлобено Филип. — И после трябва да знаеш, че хиляди пъти предпочитам да се държа с англичаните и изобщо с цивилизована Европа, отколкото да дойде тук същата простотия като...

— Пак твоите глупости — изръмжа бащата заканително. — Казах ти вече!... И въобще да прекъсваме този разговор. Забранявам ти да споменаваш пред когото и да било за съседските! Чуваш ли ме?

Брат й мълчеше, но тя видя как нервно потръпват русите му мустаци.

— Чуваш ли ме?!

— Чувам — отвърна сухо и затворено Филип, обърна се и излезе от салона с вирната глава.

И сега какво, какво ще стане, мислеше трескаво Неда. Ще сдържи ли той обещанието си и изобщо обеща ли?

— Татко! — каза тя с разтреперан глас, като изведнъж отметна пердeto.

— Ти тутка ли си?

— Не трябва да му позволяваш, татко... Моля те!... Моля те кажи му пак...

— Хайде остави. Прибирайте вече, какво гледаш там...

— Не трябва да му позволяваш! — повтори тя с още по-настоятелен и по-отчаян глас, така че баща й я погледна.

— Е, е, нали чу, че му забраних! — каза той. Стига тия сентименталности... То онези, като са си сложили главите в торбата, добро няма да видят. Но важното е оттука да не излиза!... Ние да не сме! Така ли е?

Тя побледня и го погледна с невиждащи очи, устните ѝ затрепкаха.

— Какво сега пък ти, Недке? Тъкмо днеска ли пак!

Тя се опита да отвърне... Че всичко това, което се говори тук, е недостойно; че тя не иска, че не може... Гласът ѝ измени. Тя запристигна, избиколи дългата маса, отвори вратата на салона и изведнъж се втурна към стаята си.

Колко пъти вече чукаха по вратата на стаята ѝ, тя не знаеше. Тя само казваше: „Оставете ме!... Оставете ме“... „Какво е станало? Какво толкова има? Пак си намери някаква трагедия! — караше се вън баща ѝ. — Филип! Филип! Ела тука, речи на тая графиня, че никому няма да разправяш за ония... Ох — пухтеше той, — какви забъркани глави!... Тъкмо тая вечер намерихте!... Вместо да сме радостни, да сме горди, че се сродяваме с такива хора... И за какво? За кого!“ — гневеше се той, като се отдалечаваше, та да се върне след минутка пак.

Най-сетне той престана да чука, престана да се ядосва и да вика. Сигурно си беше легнал. Къщата затихна и Неда, която сеслушваше напрегнато, чуваше вече само ония неопределени, тайнствени шумове, неведнъж слушани от нея — никакви стъпки, тих пукот, безпричинно изскърцване, — звуци, присъщи на всеки стар дом, които понякога бяха изпълвали душата ѝ със страх. Сега тя сама търсеше да сети предишния страх, та да замести той другия, големия. Напрягаше се, вслушваше се. Напразно. Мисълта ѝ непрестанно се връщаше на заплахата, надвиснала над Андреевото семейство. Щеше ли да мълчи наистина брат ѝ? Умът ѝ я увещаваше, че Филип в края на краищата не ще се реши. Но чувството ѝ — а нейното чувство никога не беше я лъгало — казваше: нямай му вяра вече; знаеш ли дали утре не ще поиска да блесне с тайната, която знае, пред Margaret Джаксън, пред леди Емили и дори пред майора!... Какво ще стане тогава с братята на Андреа?... И с него самия! О, трябва да му кажа, да го предупредя никак...

Докато се чудеше какво да предприеме и се луташе из стаята си, и се ослушваше, тя изпитваше странното усещане, че блуждае в някакъв лабиринт и напразно дири изхода. Не беше вече само от нуждата да предупреди. Имаше в нейното напрежение нещо по-сложно, по-решително... Постепенно и на все по-изявени пристъпи тя съзнаваше, че е дошло време да се откъсне от семейството си — от всичко онова, което не беше нейно и преди, срещу което и преди се беше бунтувала, но с което преди се беше и примиряvalа. Оня роман, *постоянният*, който тя сама играеше в света на мислите си, сега като че ставаше действителност... Ето го изпитанието, казваше си тя и си припомняше не една книга, не една героиня, която също като нея бе достигала кръстопътя; разбираше, че тоя път трябва да *реши* и че тоя път, от край до край, всичко е *истина*, тъкмо такава истина, каквато не познаваше досега.

И все пак какво да стори?... Тя отвори прозореца. Студеният въздух посрещна побягналата навън топлина, задимя и я обгърна с облаци пара. Дали да извика на Андреа? Но стаичката на дядо й се намира точно под нейната; а тоя караконджул не спи, ще чуе, помисли с омраза тя. Ще хвърли нещо... нещо леко... Тя обра от перваза снега, смачка го на топка, запокити го насреща. Не уцели. А сняг долу — колкото щеш, но не вече и на перваза... Какво, какво да хвърли тогава? Да имаше шепа мисирени или бобени зърна... Коралите!... Едва помислила, тя сграбчи огърлицата си от червени корали, подарък й от Леандър. Дръпна я силно, скъса я, изнiza я в шепата си и силно замахна. Коралите тъпо зачукаха по насрещната стена, по рамките на прозореца, по стъклата... Ами ако не е в стаята си, изтръпна тя; и после без всякаква връзка си каза: скъсах огърлицата... скъсах я вече, свърши се... Нещо се мярна там насреща, някакъв бял силует зад стъклото, прозорецът се отвори... Той... той! Тя не го виждаше и го виждаше. Надвеси се, сложи ръце пред устата си като фуния. Не, по-добре да не вика... И не само защото дядо й може да я чуе; а защото иска да го прегърне, да разбере сърдит ли й е... Там, при герана, ще те чакам, замаха тя ръце. Той неохотно потвърди с ръка — разбра. Дръпна се бързо назад. А тя затвори безшумно прозореца си, грабна първата дреха, която й попадна, забради се с шала и като открехна вратата, промъкна се и тихо, на пръсти, заслиза по стълбата. Долу, в стаичката, дядо й се давеше от време на време в своята старешка кашлица. Само

да не излезе, само да не ме види... Тя прекоси тъмния отвод, намери пипнешком палтото си и с мъчително внимание свали куката на изходната врата. Но едва отворила, и насрещният вятър се вмъкна с цял порой снежинки. Тряс! — тракна се горе вратата на нейната стая. Не съм затворила добре, стрелна се в ума й. И веднага дойде уплашеният глас на хаджи Мина: „Ти ли си, Радое?“... Примряла от страх, тя стоеше и чакаше. Глас повече не се чу. Тя реши, че старият е заспал отново, измъкна се, затвори вратата и се втурна тичешком към **тяхното място**.

Други път Филип заспиваше бързо и спеше дълбоко, ала от караницата в къщи и от всичко онова очаквано, което не се бе случило или се бе случило другояче, главата му сега беше пълна с мисли. Той се въртеше в леглото, пушеше цигара след цигара. И за кого да се скараме, говореше си безгласно той. За тия, дето ни мислят само лошото! Дето ни завиждат повече от всички други! Да могат, в капка вода ще ни удавят, а тати взел да ги закрива... Пък Неда, глупачката — истерии... И изобщо нещо става с нея, реши внезапно той, но в същия миг се сети за американката — как го пренебрегваше и го измъчваше тя — и неочекваният проблясък в душата му загасна... Маргарет! — тя наведнъж изпълни ума му... Къде е била през тези дни с оня? И как отвратително е всичко, а той не можеше да не мисли за нея...

И в Париж, и при престоите си във Виена, и в Цариград — Филип неведнъж се бе влюбвал. Любовта му винаги бе срециала взаимност, тъй като той беше млад и красив мъж, имаше маниери, умееше да бъде забавен и настойчив, когато трябва; а при това разполагаше с пари. Но на ония любовни приключения той никога не беше държал. С тях задоволяваше суетата си или се хвалеше пред своите приятели. Ала ето, че тук, в родния си град, донейде по подражание на сестра си, той се беше влюбил отново и сега неочеквано се виждаше, че е заложил всичко на една-единствена карта. Той играеше тази игра пред очите на своите близки и на целия град, знаеше, че е загубил вече, а продължаваше да се усмихва, да ухажва Маргарет и да се държи, като че ли отношенията им са точно такива, каквито той ги желае. Оня турчин е виновен, мислеше той и сега, мразеше Амир бея и беше убеден, че ако го нямаше, Маргарет не би пренебрегнала него... Да, но нима дотам съм я докарал, да се сравнявам с тоя простак, попита се той смяян и съкрушен и това наистина беше за първи път, и за първи път той съзна колко дълбоко е паднал в собствените си очи.

Известно време той мислеше за своето падение и за всичко, което произлизаше от него. А не можеше ли да бъде игрив и

безразличен с Маргарет; да бъде такъв, какъвто е бивал с други, помлади жени? Струващо му се, че е съвсем лесноосъществимо. Ще си наложи и няма да я обича. Ето, налага си, казва си: всичко е ден за ден; днеска турчина, утре аз. И си представляваше, че е вече наистина безразличен; че просто чака своя ред да се забавлява и че той ред ще дойде, щом Амир се махне от пътя му...

По някакъв странен начин тези му размишления го успокояваха, без да го задоволят. Той си казваше, че турците са непостоянни хора, сиреч уверяваше се сам, че връзките между Амир и Маргарет не можеха да продължат дълго. И в това пак намираше удовлетворение. Докато внезапно не се сети, че и самата Маргарет нямаше да остане тута безконечно... Това го стресна. Цигарата му бе угаснала. Той я запали отново, облегна се на възглавницата и силно смукна. Мислеше си: ех, ако него го пратеха на фронта... Но той е адютант, Джани бей му е там някакъв, държи го... Виж, ако войната изобщо се извърти така, че турците наистина се махнат оттук?... И тази беше нова мисъл — рискована, опасна. За един дълъг миг той се опита да си представи какво би било, ако внезапно руската армия прехвърли Балкана и прогони османлиите от града. О, тогава той омразен Амир пръв ще побегне и Маргарет ще търси моята подкрепа... Но и ние с Неда дълго нямаме да се застоим тута я, реши той бързо, щом осъзна какво означава за самия него собственото му предположение. Разбира се, че ще отпътуваме за Париж... И Леандър го каза... Тримата! Най-сетне баща ми ако иска да идва, ако ли не — негова работа.

Но и тези му разсъждения не го задоволиха. Той се сети, че пристигането на руснаците в града ще бъде тържество за ония, съседите, които ненавиждаше и не се съмняваше, че го ненавиждат. Това вече не би приел; не можеше да преглътне... Какво, милост ли да чакам от тях?... Или да отрека принципите си; убеждението, че всичко би се развивало далеч по-добре, ако се държахме с цивилизована Европа, не с тая азиатщина?...

Смукна пак от цигарата си. Не можеше да търпи мисълта за руснаците, а не я и прогонваше. И не е ли тя все пак един изход за него, щом само така ще бъде отстранен Амир?... Той продължаваше да пуши, да обсъжда, да пресмята и везните на омразата му (омраза, на която въпреки всичко липсваха истински огън и страст) ту наклоняваха към младия адютант, ту към Климент и братята му. Добре, а ако все

пак подшушна две думички на Сен Клер? Не, не на Амир, не! Но на майора, просто така, колкото да го насоча по върната следа? Тоя път аз няма да оставя да ме прекъснат. И той няма да ме прекъснело не! Веднъж завинаги ще смъкна маската на оня — лекар, полезен, без него не може... Но тати? Неда? Особено Неда!... Е хубаво, отсъди той, ще мълча за шпионажа им. Ала да ги демаскирам — това вече никой не може да ми попречи. И ще го сторя, дявол да го вземе! Няма да позволя на едни...

Именно в тоя момент вън, в отвода, се тракна — някаква врата може би — и той се заслуша. Дали не е Маргарет? Изтръпнал, той се надигна в леглото. Станала е да отвори на оня... Ей, че глупости ми идат в ума, та нали преди малко се разделиха! Но вън се чу глас, мъжки глас, и това беше достатъчно Филип да скочи от леглото и да приближи на пръсти вратата.

Стоеше там в тъмното и леко потреперваше от напрежение. Някъде врата се отвори... пак се затвори... или не, отвори се, чуха се стъпки, шляпане на чехли. Оня, мъжкият глас, старешки и познат вече, прошепна на пресекулки: „Радое... ти ли си, бе?“ Но тогава наистина някой беше минал!...

Филип навлече бързо халата си и отвори. Със свещ в ръка, с антерия на раменете, дядо му стоеше в подножието на стълбата и се ослушваше. Пожълтялата му брадичка потреперваше в разлюляната светлина. Щом чу отварянето на вратата, той се обърна и се взря.

— А-а! Ей ти го кой ходел нагоре-надолу!

— Не съм аз, дядо.

— Не си ли ти?

— И на мене нещо ми се счу... Я дигни свещта към изхода.

Както и очакваше Филип, куката на главната врата беше снета. Е да! Всичко е ясно. Оня е дошъл. Уговорили са се да почака вън, докато другите заспят, тя му е отворила и сега той е при нея. Но ето, че куката ги издава.

— Какво става тука? — попита зад него гласът на баща му.

С нощна шапчица и по долни дрехи, Радой беше сънен, ядосан, че са го разбудили, и щом разбра за какво става дума, изруга и тръгна да се връща.

В същия миг Филип грабна от дядо си свещта, вдигна я високо и извика:

— Чакайте!... Палтото на Неда!

— Какво?

— Няма го на закачалката!

— Вие сте се побъркали.

— А може да е при нея, бе Филип?

— Като угасях, палтото беше до моето, дядо!

Някаква смътна мисъл витаеше в ума на Филип. Предположение? Подозрение?... Към какво! Той си казваше: Маргарет ще го е взела; облякла го е в тъмнината вместо своето... Но пак неясната мисъл оставаше; безпричинно, безсмислено тя се свързваше с настроението на Неда през последните няколко дни и с тая годежна вечер... И със скарването преди малко...

— Един момент, ще проверя — рече той и се затича да я търси. Долу я нямаше. Той се втурна нагоре по стълбата.

— Остави... Не я буди! — викна отдолу баща му.

Филип само махна с ръка.

Той очакваше вратата на стаята и да е заключена, както я бяха оставили след разправиите. Ала щом я отвори и още преди да различи в мрака непобутнатото легло, безпричинните съмнения избухнаха в душата му. Пристъпи и в следващия миг вече разбра.

— Няма я — извика той, преди още да се върне на стълбището.

— Няма я... и изобщо не е лягала!

— Бе, какво говориш ти! Как може да не е лягала? — избухна отдолу бащата.

— Няма я, татко.

Това беше и за него така невероятно, че докато слизаше по стълбите, Филип едва чуваше виковете на баща си. Той ще събуди Маргарет, мина му през ума. И после: добре, че има две врати в коридорчето. Ала веднага след това загрижеността и учудването му се върнаха. Къде може да ходи тя; за бога, къде е отишла, питаше се той и при всеки свой въпрос досещаше нещо, допираше се до нещо, но че отговорът се криеше не другаде, а тъкмо в странното поведение на сестра му през последните дни и в тазвечерното ѝ държание, той не можеше и не искаше да разбере... Та ние се скарахме за една глупост; и за хора, които и аз, и тя, и всички в къщи неискаме и да знаем, уверяваше се той. Но щом е тъй, отде идеше тоя смут, изненадата му и

объркването пред нещо, което му се струваше едновременно, че знае и че не знае какво е?

— И тя носи една дебела глава като твоята! — срецна го долу баща му. — И къде, къде е отишла?...

— В консулството! — сети се внезапно Филип.

— В консулството ли? По това време... Има си хас!

— Отишла е да се оплаква от нас! От мен е отишла да се оплаква госпожицата!...

— Луда, щурава!... Винаги е била такава!... Мисли ли какво може да й се случи по това време на улицата... По-скоро се обличай! Тичай да я настигнеш, тичай! И аз ида...

Като си повтаряше, че тя е последна глупачка, щом се обижда от един нищо и никакъв спор (който при това не я засягаше), като кипеше от гняв и я ругаеше, Филип се втурна в стаята си. Но когато беше вече готов и тръгна да излиза, той видя, че баща му го е преварил, че е запалил фенера и че нещо гледа в предния двор.

— Виж — каза Радой, като сочеше снега.

— Не се бави, върви!

— Тия стъпки тук, дето завиват, са нейни, познавам ѝ обувките... Какво ще кажеш, Филипе?

— Какво да кажа — рече Филип. — Може да я е прихванало да се разхожда посред нощ!

Те проследиха стъпките. Заобиколиха къщата и стигнаха задния двор. Бащата дигна фенера, завъртя го; светлината лизна ниските клони, проправи пътечка между столовете. Стъпките продължаваха към изоставената портичка в зида. Но Неда я нямаше.

— Оттам е излязла — изпъшка ядосан и изплашен старият.

— Тихо — прошепна Филип. — Слушай...

Мъжки глас се чуваше от другата страна на зида. Откъслечни думи: „.... да оставиш... е предател... веднъж завинаги... любя...“ Той бе чувал този глас... Не, не може! Невъзможно!

— Филипе!...

Той сграби разтрепераната ръка на баща си. Стой, стой да се уверим... Невъзможно!...

— И аз не мога повече, Андреа. (Ето я Неда, ето я!)

— О! — изстена Филип. — Разбира се, че Андреа! Този нехранимайко!...

Той сам не съзнаваше какво става вече с него, как се провря през портичката, как се хвърли върху ония двамата, прегърнатите, и какво викаше, кого удряше, кой го удари... Той само чувствуваше, че е обиден и засегнат до дъното на най-съкровената си гордост, и като бесен се хвърляше, искаше да убие неочеквания похитител, ала беше отгласнат към зида. В ушите му кънтяха задавените викове на баща му: „Разбойник! Женкар! Ще ми платиш... С ръце ще те удуша!“... Филип се хвърли да помага, ала Неда бранеше другия; и всичко беше като кошмар в тъмнината — докато най-сетне го изпуснаха, помъкнаха Неда, натикаха я през портичката в техния двор, вкараха я в къщи и я затвориха в най-глухата стая.

Дядо им подтичваше край тях с лампата и питаше какво става.

— Тя да ти каже! — изрева Радой. — Кажи му де!... Никаквица!... — И обезумял от гняв, отново я удари, а тя се олюя и дигна ръце към гърдите си.

Неда плачеше и цяла се тресеше. От носа, по хубавата подпухнала уста, по издадената брадичка струеше кръв. Както в изражението на баща й, и в нейното изражение имаше озлобление и упорство; но докато при Радоя край коравите мустаци се бяха изрязали две жестоки бръчки, нещо в нейната стойка, в начина, по който се беше напрегнала, сякаш казваше: удрайте, удрайте — заслужавам го, но не можете ме отдели вече, не можете!... И пак, като я гледаше от ъгъла, Филип трескаво се сети за предишните си съмнения. Значи всичко това е било, имало го е, а той не е знаел; никой не е знаел!... Каква лицемерка, мислеше той все тъй смаян и я мразеше. Като си помисля какви нравствени тиради съм я чувал да произнася; и колко ирония тъкмо за тоя, за Андреа!... Не, не, жените са просто неразбирами; аз не се съмнявах, че тя някой ден ще отрезнее с нейния Леандър и ще му сложи рогца, но да го върши тъкмо сега, да рискува всичко за едно нищо... боже мой — та с това тя поставя цялото семейство в опасност... Ако консулт научи... ако годежът се развали... Само като си помисля, че Маргарет може да е чула, цял се смразявам.

— По-тихо, татко.

— Безсрамница! — викаше баща му, без да го слуша. — Мръсница!... За посмешище да ме направиш пред целия град... Ние да я годим за най-личния в града, чужденец, консул, а тя тайничко да

прави маскарльци с един хайдук! Господи, какъв срам ми дойде до главата!... Ти да не мислиш, че ще продължава тая история? — сграбчи я той и я разтърси. — От утре само с брат си и с годеника си... Чуваш ли!

— Утре ще му върна годежа! — извика неистово тя.

— Какво рече?!... Я го повтори! — заудря я той безмилостно.

— Отдавна... виновна съм... Не го обичам вече... Не знаех...

Сега всичко разбрах...

— Млъквай! Млъквай! Той цял се задъхваше. — Оня ли те научи, а? Оня ли? Филип, тате, чувате ли я моята дъщеря... Аз... ето защо съм си давал парите за пансиони... Виена... Европа!... Нищо не заслужаваш ти... Ще върнеш годежа, ама мисли му... А с оня разбойник аз ще се разправям. И ако той посмее само да продума някъде... ще го убия, знай!

Тя се разрида наново, разтегна устни, а очите ѝ — нейните лъчести очи — станаха така страдалчески, че Радой за миг замълча, тръсна глава заканително, изруга и излезе от стаята.

— Излизайте и вие! — извика той пътем на сина си и на хаджи Мина. А щом и те се измъкнаха, той превъртя ключа и го сложи в джоба си.

— Че тя може там с оня през прозореца да си приказва! — рече Филип, когато слизаха.

— Да приказва, ако ѝ стиска... Утре ще си промените с нея стаите... Пък и аз ще си поприказвам с нея още един път хубавата... А ти къде? — извика той, като видя, че синът му се запътва към изхода.
— За фенера ли? Остави сега, като се съмне!

— Сега ми трябва — каза Филип, подсетен от думите му. — На тая работа трябва да се сложи край.

— Какво... Какво? За онова... Пак ли те прихвана?... Филип!
Стой тук, ти казвам!

— Сега вече няма да ме спреш — рече възбудено Филип. С крайчеца на окото си той видя, че баща му стои неподвижен и безпомощен зад него, отвори изходната врата, усмихна се победоносно и бързешком се запъти да дири приятеля си Сен Клер.

Ако Радой бе поразен от откритието си при стария геран, не по-малко разтърсен бе и Слави. Виковете го събудиха, а минутка по-късно в къщи се втурна задъханият Андреа... А сега цялата къща беше на крак.

— Кажи ми как можа! — викаше разяреният Слави и тичаше подир сина си от стая в стая, тъй като Андреа, погълнат в своите трескави мисли, не се спираше на едно място, а само обикаляше прозорците, повтаряще някакви закани и току се взираше остро, напрегнато у съседите.

— Кажи ми как можа тъкмо с тая мома да вършиш твоите мръсотии!

— Какво съм вършил? — извърна се внезапно синът му и го погледна, сякаш чак сега разбираше, че говори на него.

Те се бяха спрели в салона — Андреа при прозорците, баща му зад кръглата масичка, дето бе оставил лампата. Светлината ѝ озаряваше неговите настръхнали черни мустаци. Майка му и Женда стояха в сянката до отворената врата.

— Какво си вършил ли! — разгневи се отново Слави. — И на всичкото отгоре имаш сурат... Земпаре!... Малко ми са разправиите с Радоя, ами и тая сега... Затова си заничал ти, затова заничаш все у тях... А уж такива-онакива... какви бяха... народни отстъпници и там... твоите приказки... Засрами се — фуу!... Сега сам се оправяй!...

— Сам ще се оправя.

— Я го виж ти... и голям! Чувай, господинчо! Аз тия хора не ги обичам, ама и тия работи, дето ти ги вършиш, още по-малко ги обичам... Търпяхме, търпяхме... пиянства, разправии, дандани... А това вече капак на всичко. Повече не искам да ми срамиш къщата, чуваш ли?

— Чувам!

— Чувам!... Чу ли го и ти, жено! Гледай що за стока сме извъдили! Женкар! Коцкар!... Утре да си вземаш торбичката и да те няма в къщата ми!...

Майка му изплака, но Андреа гледаше навън и не я чу... Някакъв мъж излизаше от Задгорски. Бегливата светлина на фенера му смътно го разкриваше. Но Андреа можеше да си представи кой е той. Разбираше къде отива.

— За утре ли, казваш? — обърна се той и същевременно се премести към най-издадения напред прозорец. При това движение той застана срещу лампата и този път се видя, че по лявата му скула и над веждата лицето беше наранено, а единият ревер на палтото скъсан... Той постоя така неподвижен един дълъг миг, сякаш си припомняше за какво говорят, и щом разбра, че баща му отново ще избухне, щом чу пороя на ругатните, примирителна усмивка издължи устните му. Имаше за него наистина нещо неподхождащо, комично в тия гневни изблици на стария. Като го гледаше и слушаше виковете и заплахите му, Андреа неволно си мислеше, че той всъщност истински не му се кара. Възмутен е, разгневен е, обиден, отвратен — най-вече чувството му за чест е засегнато — но нямаше ли донейде насмешка, малко изненада, та дори и похвала в тона, пък и в думите му?... Не, баща му не знаеше истината. Въпреки всичко той сигурно чувствува известно удовлетворение, че неговият Андреа е посранил щерката на тайнния му враг — щерката на важния, надутия, безскрупулния Радой Задгорски!... О, тате, мислеше си той, като го обгръщаше със снизходителен и разнежен поглед, колко си далече от истината, колко си далече!... Но да я каже ли тая истина? Няма ли тя да ги смае и да ги настрои към него дори по-враждебно.

— Не — рече той. — Не утре. Още сега ще тряба да се махна.

— Върви по дяволите!... Ще спиш в кауша и толкоз... Че тъкмо го няма брат ти да те отърва.

— Добре, че го няма — каза Андреа. — И изобщо вие нищо не знаете...

— Охо, достатъчно знаем вече.

— Как можа да посраниш доброто момиче, Андреа! — изхлипа от дънното майка му.

Откак заминаха, тя не престава да плаче, съжаляваше я Андреа и я гледаше. Мамо, мамо, ако да знаеш какво ще ви кажа сега — какво тряба да ви кажа...

Ала вместо онова, което се канеше да каже, той се чу да изрича с разтреперан глас:

— То е друго, мамо... Не е, което мислиш... Ние се обичаме.

Тя вдигна глава. Взря се в него изненадана. Недоверие или радост имаше в очите ѝ?

— Ами че тя е годена, бе Андреа — промълви с надежда майка му.

— Знам... Но това вече няма значение. Друго има.

— Друго. Чухме го! — намеси се грубо баща му. — Цялата махала го чу!

Андреа се извърна бързо към прозореца. Оня вън го нямаше. Отишъл е... Ето как ставали предателствата! Но предател ли е брат ѝ или изобщо винаги е бил от друг свят? Той искаше да го мрази, трябваше да го презира — и го мразеше, и го презираше, но някак отдалечно, безразлично, без страст. Неприсъща нему умора и тъга владееше всички му мисли.

— Аз наистина ще се махна — разсъждаваше гласно той. — И наистина ще се махна още сега. След час може да е късно; след час сигурно ще дойдат заптии.

— Заптии!... Тук? За тая работа?!

— Ония са научили за Коста и за Климент, тате... Ще си го изкарат на мен сега.

— Ама ти какво говориш!... Как научили?... Отде научили?... Да не си ти... на тая — развикаха се един през други и баща му, и майка му, и Женда, като го наобиколиха.

— Глупости! — стресна се той и се начумери. Сякаш се събуджаше от някакъв сън. Изведнъж избухна, надвика ги: — И не я наричайте тая... И изобщо трябва да знаете, че ще се оженя за нея!...

— Ха... ха! Ще оставят те консула, че на теб ще я дадат!... — изръмжа предизвикателно Слави, но веднага се сети за какво бе споменал синът му, пребледня, приближи го още и като го гледаше отдолу нагоре, попита глухо: — Какво знаят те за братята ти?

— Оня, дъртият, хаджията, срецнал ги е при Богров, като отивали към Балкана... а ние нали разправяме, че за Ихтиман. Направил се, че не ги познава, пък и те се престорили... Затова изглежда не се връщат.

— Ох, по-добре тогаз там да седят, — извика майка му.

— И изобщо нашите съседи знаят — рече с озлобление, което все порастваше, Андреа. — Ай сега го видях онова мекере — отива...

Досещате се къде отива!

— Ама тогава... А ти сигурен ли си? Защото...

— От нея знам, тате.

— От дъщеря им?

— От Неда. Тя ме извика да ни предупреди. Тя и преди... за ония сведения, за Сюлейман.

Сега всичко се преобърна; и всичко беше много по-друго, отколкото Андреа го предполагаше. Докато ругаеше и Радоя, и сина му, че и войната, изплашилият се Слави тикаше Андреа да бърза, даваше му пари, викаше на жените да извадят по-скоро топли дрехи и нещо суха храна, увещаваше го да не се бави, да бяга при руснаците, защото, казваше той, знам ги аз османлиите, сърбал съм им попарата... Хайде по-скоро, по-скоро, сине! — повтаряше той и повече се пречкаше, отколкото да помага.

Ще отида, ще се добера някак, за мене лесно, мислеше Андреа, а тя? Какво ще стане с нея?... Ами ако я принудят за оня?... Каза ми, че този път вече не се бои... Ще му върне годежа. И тоя път изобщо е друго. Та той, ако е честен човек, след такъв скандал самичък трябва да се откаже, разсъждаваше си младежът, раздвоен между болката си и страхът. Той измъкна от скривалището в стаята си своя револвер (от ония, комитетските времена), напълни джебовете си с патрони, а после сложи в торбата с дрехите руския речник на брат си и изтърканото вече томче стихове, с което и сега не му се искаше да се раздели. Да вземе ли карта? Не, беше изучил местностите достатъчно... Да имаше един Недин портрет или някакъв знак от нея! Но щом се сети за Неда, изведнъж всичко, което се бе случило, изблигна в душата му, разтърси го пак, обля го. Той се хвърли към прозореца и залепи чело в стъклото. Цялата къща насреща беше в тъмнина. А в стаята си ли е тя или са я затворили долу някъде? Обичай ме... Обичай ме, както аз те обичам! — говореше ѝ той безгласно и все същите думи повтаряше, цял устремен и отаден на любовта си, докато някой не го докосна до рамото. Той се извърна. Беше майка му.

— Бързай, Андреа... Времето лети, майка... Ох, как всичко... всичко... — Тя не доизрече какво е това всичко, а отпусна глава на рамото му. И той ѝ казваше да не плаче; че скоро ще се върне с Климент и Коста и че тогаз наистина ще започне нов живот за тях... Говореше и не сещаше, че и от неговите очи се стичат сълзи. После я

молеше да наглежда Неда и ѝ доверяваше чувствата си, сякаш майка му отдавна бе одобрила неговия избор.

— Бе, какво се бавите вие тука, какво толкова приказвате! — стресна ги гласът на баща му, изправил се незабелязано на прага. — Ама и ти, жена, да го заварят тук ли искаш!...

Думите му я подплашиха. Тя зацелува сина си, запрекъства го. А той, непокорен други път, луда глава и човек, който не признава нищо, както го наричаха, сега прегръщаше и Женда, и сънения Славейко, и баща си, хълцаше като тях, бършеше смутено сълзите си и обладан от тъжни предчувствия, мъчеше се да се усмихва.

— Е, е, ама аз като че отивам на война! — казваше той. — Накарахте ме и аз... Е, прощавай, тате... мамо... прощавайте!...

— Простен бъди, сине — рече баща му, надигна се на пръсти и го целуна по челото. — На добър път, Андреа. Да даде господ пак да се видим... Пък което е било, значи е трябвало да бъде...

Андреа нарами торбата, отвори дворната врата, огледа внимателно площада и излезе. Което е било, значи е трябвало да бъде, повтори си той с ново, непознато чувство на облекчение, я гледай ти, я гледай, това баща ми да го каже!... Той погледна към тъмния прозорец на Недината стая и сякаш се боеше от самия себе си, бързешком закрачи по оня, същия път, по който някога у тях бе дошъл комитетският му другар Дяко.

По целия път, докато стигне рова, възбудените мисли на Андреа не искаха да се откъснат от току-що преживяното. Той непрестанно си припомняше кое как бе; възкресяващо живо в паметта си *сцената* при герана: и подробните, заглушавани от виковете на Радоя и сина му; и смисъла на ожесточението, което сега му се струваше, че разбира напълно. Чак когато се спусна по заснежения бряг в черното заледено дъно на рова и после изпълзя от другата страна с ловкост, каквато не подозираше у себе си, той ненадейно се сети къде отива и какво ще му предстои. И тогава той се спря за миг, изненадан, че най-сетне е тръгнал за там, дето отдавна трябваше да бъде.

Е, хубаво, каза си той, като забърза през затрупаните със сняг лозя, а мислите му припнаха пред него, превалиха Балкана и го превариха в Орхание. Не се съмняваше, че ще завари братята си. Щом са срещнали хаджи Мина, не може да не са останали при братушките. Пък и какво му е на Климент, там ще е като риба във вода. Но Коста? Дали вече е научил някоя друга руска дума, представяше си Андреа брат си как се запъва в разговора и смутено — весело криви лице...

Той излезе на някакъв наряزان от коловозите замръзнал път. Вятърът се засилваше и заслепяваше очите му с облаци сняг. Помъчи се да определи посоката. Стигне ли при табията в Банишора, ще завие на изток... А колко може да е частът? Извади часовника си, взря се. Нищо не се виждаше... Оня вече си е свършил работата и заптиите сигурно са претършували в къщи. Трябваше мама и Женда да идат у хаджи Ангелкови! Как не се сетих?!... И изобщо, като си помисля какво могат да направят тези диваци... Оня, оня е виновен, надигна се отново в душата му озлоблението. Неин брат! Не, не е неин брат! Напреди трябваше да тръгна подире му... Един куршум и ще плати за всичко! Сега вече е късно. Късно, разбира се! Но ако наистина се случи такова нещастие у нас... А защо ще е късно? Не ги ли знам... Ленивци! И лошо да извършат, пак агале-агале... Кой от тях ще си развали съня!...

Ще се върна, реши той и без повече разсъждения веднага остави вкочанясалия път, кривна към лозята и скоро нагази пак в мека снежна почва. Той знаеше, че не може да намери мястото, дето бе преминал рова. А не го и диреше. Познаваше добре града си и вършеше всичко с никакво възбудено, озлобено безразсъдство (оставил се на чувството си и на сляпото щастие), така че щом се озова отново отвъд рова, той се втурна да тича. И тичаше по пустите бели улици, задъхан, разкопчан, без да мисли за патрула и за хрътките, на които можеше всеки миг да налети.

Когато стигна площада при голямата черква, той забеляза, че небето е избледняло. Наоколо беше все така тъмно, само фенерите околовръст съвсем мъжделееха. Но по всичко това и най-вече по студа, който се усилваше, Андреа разбра, че наближава да се разсъмне. Задъхан, олюляваш се от умора, той изтича последните двеста крачки до Куру чешме. Но когато най-сетне се озова там, видя, че е закъснял... Пред портата имаше конни заптии. Цял взвод. И не от скоро. Конете им чаткаха нетърпеливо по калдъръма... Чуваха се гласове, смях... Чакаха някого.

А сега какво да направи? Не, щом са толкова много... И като се уверят, че ме няма... Не, не вярвам, не вярвам да са чак *такива* мръсници, успокояваше се той, все повече приближаваше и не съзнаваше колко лесно можеше да бъде открит.

Някой излезе из широко разтворената порта. Офицерът им. Подире му... не, той не искаше да повярва на очите си. Приближи още, залепи се до чинара; гледаше... Не беше и помислял... Но какво искат те от стария човек!... Забъркан, изплашен, Андреа гледаше безпомощно как откарват баща му и дълго седя така, без да помръдне, докато там, от двора, някой изплака силно и после портата се тресна. И какво ли е станало още... ах, какво ли още, повтаряше той, сякаш това беше малко. Трябваше да иде при тях; щеше да иде. Но не помръдваше от прикритието си. Как ще ги погледне? Как ще им каже: аз бях вън, видях, че го откараха... Та те всички заради мен страдат сега! И баща ми заради мен, мислеше отчаяно, озлобено той, а без връзка озлоблението му се прехвърляше и на Неда. Това ли донесе любовта им... А защо меся нея, опомни се той в същия миг, когато Куру-чешме отново се огласи от конски копита. Връщат се!... Той щеше да побегне към най-тъмната част на площада, но любопитството го задържа и

минутка по-късно видя нещо, което изпълни душата му с толкова много отвращение, че забрави всяка предпазливост. Като избикаляше край хаджи Данчовото кафене, по страничната улица приближаваше файтон... Едно знаменце се вееше на капрата до фенера на този файтон, знаменцето на английската военна мисия, и оня, който седеше в него, беше Филип Задгорски. Отстрани на коне яздеха двамина османлии.

Андреа приближи още крачка, изчака файтонът да спре пред Задгорски, измъкна револвера си, прицели се и стреля. Някой изкрештя. Кон се изви и се надигна на задните си крака. Андреа стреля втори път, трети — докато оттам също загърмяха. Той изведнъж се опомни, пронизан от страх, обърна се и побягна, сподирен от викове и от лудо препускане на коне.

Той бягаше и бягаше така, както не бе и помислял, че може да бяга. Само търсеше сокак да се шмугне, къща да се закрие, двор да пресече... А между това все по-светло ставаше; струваше му се, че съвсем се е разсъмнало. Някъде викаха... Чу се зловещият лай на хрътките... Сякаш отвсякъде го гонеха, а той не ги виждаше. Накъде? Накъде?... Той навлезе в гетото, под брезентовите му покриви, натежали от сняг, по вонящите лабиринти, дето бе отбягвал да идва. Избиколи синагогата, насрещната синагога, прехвърли се през проядения зид на стария кервансарай, строполи се, загубил дъх от умора, и чак сега видя, че се намира в сокака към задния двор на шантана... При Мериам! В тоя миг само тя може да го укрие... Той се надигна, олюля се, падна пак, запълзя... Там, там! При нея ще се скрие до вечерта... Той измина сокака. Силите му бавно се възвръщаха. Изправи се. Прекоси развалините от пожарищата. Хвърли топка сняг на малкото прозорче горе и когато в дрезгавината на утринта се показа сънената глава на еврейката, той направи фуния пред устата си и извика по французки:

— Отвори ми... аз съм!

12

Пътеката, от която зависеше не само животът на Климент и Коста, но и „много други неща“, беше намерена на следващия ден. А на по-следващия началникът на отряда сам отиде да я види.

И така, двамата братя бяха вече свободни и можеха да се върнат в къщи, а ето, че въпреки желанието си продължаваха да стоят в руския лагер. Причината не беше в Коста; кракът му се бе оправил. Но плашеше ги продължителността на отсъствието им от София. Четири дни; и докато стигнат там — пет. Не щеше ли да се види това прекалено подозително? Те не забравяха срещата с хаджи Мина... Когато докторът издаде своите опасения пред Гурко, генералът избиколи масата си, хвана го свойски под ръка и като приближиха окачената голяма карта, каза с едва сдържано вълнение:

— Потрайте, потрайте, за бога, още някой ден, драги мой Клементий Славич!... А може би наедно ще идем в София!...

— Ваше превъзходителство? — извърна се Климент.

Гурко не откъсваше очи от картата.

— Да, да — каза той замислено. — Налага се... Не, не съм забравил аз вашите сведения; и те се потвърждават... Но какви трудности, драги мой, всякакви, всякакви — говореше той и уж гледаше нарисуваните планини, а погледът му се рееше някъде надалече.

Тези думи бяха за доктора по-голяма награда от всички ордени на света. Вечерта, като ги повтаряше пред Коста, той неусетно се разплака от радост. А на другия ден вече и не мислеха да се отделят от руския лагер.

— Е да, разбира се... Очаквах да те видя!... Вече втори път ми казват, че такъв и такъв българин... лекар... Е, здравей! Здравей, Клементий Славич! — викаше и размахваше дългите си ръце брадат, прегърben млад мъж в офицерски шинел, като слизаше от жълто боядисаната военна бричка, в която се возеше на нейде.

— Но вие... ти... Аркади-й! Гъльбче!... — позна го смаян Климент и изведнъж двамата се запрегръщаха, зацелуваха се. Това не изненада войниците край тях. По улиците на градеца постоянно се срещаха хора, радостни, че са оживели и че се виждат пак на хиляди версти от родината. Техните целувки не учудваха вече и местните българи, люде свити и сдържани в чувствата си, макар че тези отношения за тях бяха твърде странни в началото.

— Е казвай, казвай!... Какво? Наистина ли от София?

— Смайваш ме, доктор Бакулин! Като същинска тайна служба!... Чакай, да не си преминал в разузнаването?

— Да, да!... Тоест разузнаването работи за мене — разсмя се така буйно Бакулин, че в зиналата уста блеснаха две бели дъги.

— Не разбирам, драги.

— Е, няма нищо за разбиране!... Просто полковник Сердюк ми е пациент, тъй да се каже... Много мил човек, нали?

— Много мил — каза Климент и неволно потръпна.

— Впрочем и други там споменаха за теб?... Аз познавам там всички. — Това там означаваше щабът на отряда и Климент така го и разбра. — Сега там всички страдат от диспепсия... Нещо като мода. И мен ме произведоха за специалист тъкмо... Изобщо и аз моден! А инак съм с Червения кръст. Наблизо сме, на две версти от града. А ти, разправяй нещо де? През Балкана... разправяй!... Или ела, ела, качвай се, ще те водя при нашите.

— Но аз трябва да ида във Врачеш, Аркадий Иванич!

— Прати го по дяволите той Врачеш!...

— Извинявай, не, не мога. Брат ми ме чака там!

— Е, няма да избяга брат ти!... Качвай се! Качвай се! Ще поприказваме, ще се почерпим... И ще видиш там... ами да! Карл Густич...

— Папаша!...

— Нашият папаша, разбира се!... И Григориевич е с нас, оня, от горния курс, все стари приятели... или май че нещо с него не се обичахте?

— Сега всички ви обичам, Аркадий Иванич, гъльбче!... И как да не ви обичам — приятели, братя, за нас дошли!...

— Хайде, качвай се, Клементий! — задърпа го Бакулин; беше се просълзил и подсмърчаше, разчувствува от спомените. — Ами аз

забравих да ти кажа, Ксанюша е с нас! Помниш ли я Ксения?

— Бенецкая? — попита малко учудено Климент, когато двамата се настаниха един срещу друг.

— Нашата Ксения Михайловна, разбира се!... Но тя вече високо хвърчи, братко... Такъв е животът — прибави философски примирително Аркадий Иванич, щом видя, че другарят му сви насмешливо устни.

— А Олег? Той не е ли с вас? — Олег беше техният приятел и за Климент неговото име винаги беше свързано с името на Ксения.

— Олег е в Урзичене, да, Урзичене... Някъде край Букурещ. С армейската болница.

— Не се ли обажда?

— Преди пишеше... И изобщо... Карай, Степан, карай! — извика Бакулин на русолаяния войник, който седеше на капрата и дъвчеше нещо. — Е, разправяй сега, казвай, но всичко отначало!

Аркадий Бакулин не беше първият познат, който Климент срещаше през тези дни. Освен шегаджията Нестор Марков, един от преводчиците българи при щаба, и софиянецата даскал Христо Стоянов, някогашен приятел и съидейник в читалищните дела, който цял час го разпитва за близките си и кое как е в градеца им, Климент срещна тук и неколцина познати руснаци — един от професорите лекари, който всъщност се престори, че си спомня за него; друг един, собственик на трактир в Старая Деревня, дето често ходеше с приятели през неделните дни (трактирщикът се беше превърнал в строг и изряден подофицер); още двама-трима, които и той не знаеше откъде познава... Но Аркадий Иванич беше друго. Аркадий Иванич беше за него младостта, студентството, песните с китара в ръка и безконечните разговори през белите нощи. Щом беше с Аркадий, той не можеше да не заговори и за Олег, за Митюха, за Румянцев и за всички.

Но първо трябваше да разправи за себе си... И той заразказва, увлече се, отпусна се както някога. Беше развълнуван и така климаше и се усмихваше ласково — тъжно като същински руснак, че ако го видеха братята му, които никак не го знаеха такъв, биха казали, че се преструва.

— И какво стана с ордена? — попита Бакулин и му подаде цигара.

— Ордена?... Остави...

— Как така ще го оставя! Да не е обещавал!...

— Научих, негово превъзходителство ни е представил. Но, приятелю мой! Каква по-голяма награда от това, да бъде свободно отечеството ти!...

Аркадий съчувствуно се усмихна. Те вече излизаха из града. Все още тук и там се виждаха разградени дворове и сред тях неваросани къщурки, и деца, и жени, но напред вече се ширеше бялото поле, препречено в дъното от тъмната ивица на някакви възвищения. Вляво, успоредно на разкаляния път, по който идеах и отминаваха разтегнати войнишки колони, се редяха палатки. В единия им край, събрали се накуп, ротните тръбачи се упражняваха и се надсвирваха. Наблизо димяха кухните. А оттатък палатките се виждаха сернисто кафявите карета на взводовете. Те маршируваха и се разгръщаха в снега като на парад и офицери в къси шинели подтичваха край тях.

— Това е преображенският... С тоя полк ние сме вече нещо като роднини. Учудва ли те? Е, питай тогава нашата Ксения.

— Ксения ли?... Аха!... Чувай, тя с Олег отдавна ли се раздели?

— Може да се каже, отдавна... Но нали я знаеш! Пишеха си доскоро... Докато ни прикачиха в Плевен към гвардията!

Климент весело се разсмя.

— Е, трябва да се примериш с това, Аркашка. В края на краишата гвардията винаги е имала предимство. Но ти на времето май че беше влюбен в Ксения Михайловна, ако не се лъжа?

— Не го криех като тебе.

— Глупости — изненада се Климент и за миг замълча. — Аз държа на приятелството, драги мой. А, както виждам, ти и сега ревнуваш... Признай, не се скривай!

— Извинявай. Този път не улучи. И изобщо, ако има в някого да съм влюбен... но няма смисъл да приказваме; ти не я познаваш — побърза да отмести разговора Бакулин. — Кажи, споменавал ли е негово превъзходителство пред тебе нещо за похода? Чувах, разправят, ле главнокомандуващият одобрил плана му. За утре се чака от Плевен девети корпус.

— Не, не знам... не знам... Но ако разбиращ само какво означава това за мене, Аркадий!

Бакулин замислено гледаше войниците, които се точеха край тях.

— Лошо, Клементий, лошо — каза той.

Климент стреснато се извърна.

— Кое е лошо?

— Погледни ги... О да, всички са в това положение. Няма ботуши... кожуси няма... Да не говоря за продоволствието... Не, не, Клементий Славич, приятелю... Никаква модерна болест не е това, това си е направо интендантска болест. Ако щабните хора, а за тях винаги има... кажи тогава за войниците де! Лошо, братко... И още по-лошо ще стане в планината... Представи си, ти си минал... Ще видиш след малко при нас в болницата... А какво ще бъде, като почнем?...

Бакулин говореше с огорчение и яд към някого и към нещо, което не назоваваше. А колкото повече говореше той, толкова по-ясно ставаше на Климент *какво се крие* зад ония Гуркови думи за трудностите, които не му излизаха от ума. „Всякакви, всякакви“, беше казал началникът на отряда. А дали туй ще означаваха само трудностите по снабдяването на армията?... Той цял се надигна да огледа веселите, почервенели от студа войници, които вече отминаваха. Хармонистът разтягаше хармониката; запевачът извиваше гласа си и подвикваше. Ала нито един не беше с кожухче, с ушанка или поне с калпак. И вторачеше ли поглед в краката им, Климент виждаше, че всеки трети носи цървули вместо ботуши, или че е увил нозете си с нарязана на ивици аба; както личеше по цвета — трофейна, сиреч от турски шинели. Та аз нали още в София, от пленниците узнах, мислеше настойчиво и разтревожено Климент... Аз знаех, да!... Ала всъщност той чак сега съзнаваше доколко това е важно.

Някакъв конник ги застигна; изчака да му направят път войниците. Беше офицер, с нахлупена фуражка, с високо дигната яка на шинела, пристегнат, със здрави ботуши и затова Климент по-дълго не задържа погледа си на него. Но когато офицерът избиколи бричката и се поздрави с Бакулин, когато ги изпревари и отмина, нещо в глухия му глас и в очите му, черни, без блясък, които Климент едва видя, му се стори познато. Той неволно се загледа в гърба му и в небрежната уверена стойка, с която офицерът седеше върху седлото.

— Тоя... не е ли един от хората на Сердюк, не е ли Кареев? — попита той.

— Познаваш ли го?

— Имах честта! — Климент искаше да бъде насмешлив, ала корнетът беше оставил незаличими спомени в душата му. Нещо у него

все още го озадачаваше, трепкаше неразбираемо. — Струва ми се малко особен — додаде той с други глас.

— Има нещо такова... Той беше приятел на покойния Павел Петрович, не, ти не го знаеш, годеник на една от нашите сестри... на Тимохина.

— Мисля, че в класа на Ксенка имаше една Тимохина.

— Не, тая е от Саратов. Учителка. А Павел Петрович, него го разкъса снаряд миналия месец при Плевен, той беше наистина странен човек. Разправяха, бил съден... Нихилизъм или други там някакви идеи. Едно съм положителен, беше безбожник, или по-точно... Или не знам! Тимохина никога не говори за него. Та Кареев е същият. Прочее, той отива при нея.

— Замества приятеля?

Бакулин не се засмя. Не го погледна. Гласът му беше все така сдържан, когато отговори:

— Не мога да кажа. Не знам... И изобщо... не вярвам. Тоест от нейна страна за любов не може да става и дума, братко. Аз сам съм го изпитал — лед. Или не точно лед. Чувствуващ, че има някаква стена и отвъд не може да се премине. Но между впрочем, ето го насреща нашето село. Скравена. Тия там, двете къщи в началото и големите палатки вляво... да, болницата... Папаша, той ще е там, а за Григориевича... Всъщност той е дежурен, да. Там е, там е!

— Любопитствувам да видя Ксения — рече без умисъл Климент.

— Ще я видиш, разбира се!... Впрочем тя тая вечер е свободна, но не вярвам толкова рано да е излязла. И щяхме да я срещнем... И изобщо остави ги жените, Клементий! Най-важното е, че ние се видяхме. Ще пием водка, ще поприказваме за Митюха, за Румянцев... Аз забравих да ти кажа, онова магаре Румянцев пак се нагласи, остана в Петербург. Ожени се за тълста зестра и някак... Но какво да ти разправям, братко, такъв е животът! А Митюха го раниха в крака още когато Гурко мина Балкана за Стара Загора... Обади се оттогава един-два пъти. Сега и той е в тила... С един крак.

Бяха се събрали около мангала в голямата палатка на Карл Густич, началника на болницата, седяха на ниски походни столчета, пиеха водка и разговаряха за войната. Насреща до тромавия розоват

Карл Густич, техният Папаша от академията, до съвсемата маса, от която бяха очистени всички книжа, се разполагаха Бакулин и отдавна дошлият, „за минутка“ доктор Григориевич, строг, оплешивял мъж, с привързани на шнурче очила и красиви дълги ръце. Вдясно от Климент, на леглото, дето бе захвърлена китара, седеше Ксения, кокетно повдигнала рамене.

Докато отпиваше от чаената чаша (в такива чаши бяха надели водката) и слушаше безкрайния спор между словоохотливия си приятел и Григориевич, Климент крадешком я наблюдаваше. Променила ли се е? Не можеше да реши. През годината, откак не беше я виждал, той никога не се бе сещал за нея. По-право, сещал се беше, но не за нея, а за онова безвъзвратно, щастливо минало, в което и тя имаше дял и което в мислите си напоследък той противопоставяше на студенината и пренебрежението у колегите си англичани... Но сега ето я Ксения! Насмешлива, своенравна, предизвикателна. И все така хубава, това се виждаше от пръв поглед... Беше в престилка. Косите под бялата сестринска забрадка бяха толкова черни, та в следобедния здрав на палатката изглеждаха почти сини. Черни, раздалечени и малко наклонени навътре бяха и закачливите ѝ казашки очи. Голямата уста само се смееше. Виждаше се, че Ксения знае: тоя смях ѝ отива, прави ѝ по-красива; той полюшващо незабележимо вдигнатите ѝ рамене и гърдите, и край нея, като парфюм, се изльчваше някакво неназовимо, възбуджащо очарование.

Не, наистина, че не е жена за Олег, мислеше Климент. Олег е свит, душата му е мека и той прекалено щеше да я обича. А у нея има нещо, нещо... на кого ми напомня тя?... Тя му напомняше наистина някого, но не толкова с външността си, колкото със своята предизвикателност. Обичала ли го е, питаше се с ненужна упоритост Климент. Може би... Но сигурно е, че не го е обичала достатъчно, щом го е заменила с първия гвардеец... И той си представи такъв един гвардеец, но не от тия, които срещаше сега на всяка крачка, а изобщо гвардеец — млад рус красавец, пристегнат в червената венгерка, астраганеният калпак леко кривнат над едната вежда, дългата сребърна сабя чатка по Невски проспект. Е да, такъв по ѝ отива, реши той, ала сам остана незадоволен от заключението си, присегна се и остави чашата на масата.

Бакулин се беше разпалил.

— Неизповеданни тайни и същински бездни, колега Григориевич! — говореше той, като не преставаше да среща погледите на стария немец, на Ксения и на Климент. — Или не... Впрочем, да! Въпросът се слага така: убийство ли е, когато убиеш, за да не бъдеш убит? Или да защитиш?... И има ли разлика, сравнено с убийство, извършено от ревност, от страсть? Ето така се слага въпросът... Един момент, колега!... Искам да кажа... Да, какво става в такъв случай със съвестта... Съвестта!... И изобщо, ако можете, отговорете. Отговори де! — викаше Аркадий, виреше брадата си и се смееше, и се мръщеше на Григориевич. — Не, не като лекар... и не като славянофил, дошъл да защищава... как го каза ти, гъльбче?... Някаква мисия, нали?... Добре, мисия. Поставете се в положението на войника, господа... докарали го... заповядали му... И изведнъж хоп: убивай!...

— Ти признаваш въпроса — прекъсна го нервно Григориевич.

— Как... да признавам, аз? — избухна Бакулин. Той беше прекалил с водката и вече не се съдржаше.

— Въпросът, мили, беше поставен нравствено... и въобще може да се отнесе единствено за хора чувствителни, интелигентни.

— Григориевич! Ти, братко, изобщо... Не, не, извинявай, но ти... ами че ти направо нищо не разбираш!...

Григориевич му хвърли през очилата си един унищожителен поглед, размърда красивите си ръце и се извърна към Ксения и другите.

— Кажете, за бога, това спор ли е наистина?

Карл Густич се усмихна смутено — добродушно; Ксения рече:

— И двамата сте отегчителни!... Ето за какво намерили да се карат.

Може би тъкмо тя има право, стрелна се в мисълта на Климент. Нима това действително е тема за разговор: принуденото убийство и съвестта?... При тежките операции, дето трябваше да се реже и безжалостно да се ампутира, под ножа на Климент неведнъж бяха умирали ранени, макар че той с всички сили се мъчеше да ги спаси. Трябваше ли да мисли за тези смърти, да разсъждава и да чопли душата си? Не му ли бе достатъчно, че е действувал?... Да, тя има право. Жivotът си е живот, а нуждата, заповедта, дългът, човещината и мигът — те понякога така сложно се събират в един-единствен възел, че наистина е по-добре човек да не мисли.

Да не мисли... Но той също мислеше, и не отвлечено, а мислеше определено за тази война. Ако тя отново се затегне или спре; ако ония, от които зависеше, заповядаха тъкмо сега, след падането на Плевен, руският войник (за когото беше спорът) да тръгне назад, към дома си; тогава цял народ, неговият народ, на Климент, щеше да бъде буквально изтребен от настъхналите османлии. Защото, казваше си с отвращение и омраза той, припомнил неволно двете изгорени села, през които бяха минали с брат си, за тези зверове убийствата отварят дверите на техния рай; и човек почва да мисли, че те са лишени изобщо от понятието съвест...

— Нашата дама е права, господа! — каза той. — Наистина задълбахме в тягостна тема... Кажете нещо по-весело! Папаша...?

— По-добре разправете още нещо вие — пресрещна очите му Ксения. — Споменахте напреди, че в София има чужденци... англичани... Срещат ли се интересни хора между тях?

— Зависи в какво отношение, Ксения Михайловна?

— Ох!... Ами че ти не знаеш ли! Ксеничка се интересува само в едно определено отношение, Клементий... Мъжете дали са мъжествени... нали така?... А жените дали са по-красиви от нея самата...

— Аркадий! Ти просто си отвратителен... И всъщност какво знаеш ти за мен, заядливи човече! — рече тя ядосано, но и в гнева ѝ, както и в държанието ѝ, имаше кокетство, което Климент почувствува и кой знае защо, му се стори, че е предназначено за него.

— Е добре. Слушайте — каза той и заразправя за виконтесата и за нейния щаб от сестри и лекари (той ги заизрежда, като явно искаше да покаже хубавото си английско произношение: doctor Green, doctor Cill, doctor Heath, Leslie, Atwood), както и за другия щаб, военния, в който не бяха само Бейкър и хората му, нито само Сен Клер и бъдещият дюк и Ѹрл, незаместимият Фред Барнаби, но още тайни съветници, наблюдатели, сър Лайонел Харис и полковник Мейтън от Royal Artillery, и майор Кямбъл от Horse Artillery, и капитан Джеймс от Scotch Greys и още много други, които минаваха или оставаха в града и които Климент знаеше само по име.

Карл Густич не сдържа удивлението си.

— Но, драги мой, какво? Излиза, че при вас гъмжи от гости!...

— О да, да!... И още много пъти по толкова, Папаша... А кореспонденти, може да се каже световната преса си е дала среща... Дори една американка...

Едва споменал за мисис Джаксън, и той се сети на кого всъщност му напомня Ксения. На нея! Именно на нея — при все че нищо видимо не ги оприличаваше една на друга... Преди беше си казал: предизвикателното държание. Може би. А може би и това, че *въпреки всичко* и двете му харесваха? Но аз наистина вече не се разбирам, разсъждаваше той с някакъв втори ред от мисли, докато гласно продължаваше разказа си за чужденците в София и за приема у консула Леге. Как наистина се случва все така, че ми харесват жени, които... изобщо жени, чието поведение с принципите си аз изцяло отричам? Не, не бива! Недопустимо е за мене!... Заприличах на нашия Андреа, но него това го влече. А мен?... Всъщност той сам не се разбираше; защо си бе казал, че харесва „жени“, сиреч, че харесва и Ксения. Ала щом съзна, че е привлечен от нея тъкмо така, както преди месец изведенъж беше привлечен от Маргарет Джаксън, гласът му, изражението, жестовете се измениха. Той чувствуваше, че говори по-увлекателно. И че тя го слуша с внимание и любопитство — а не както напреди, когато спореха Бакулин и Григориевич.

— И ето, че забравихме да пием! — извика разтревожено Аркадий и занаднича в дълбоките чаени чаши. — На кого да налея?... Какво, излиза, че само моята е познана... Е хайде, за София!...

— По-скоро да я видим — прибави Карл Густич, който винаги и с всичко беше съгласен. — Клементий — рече той, след като оставиха чашите. — Ти напреди спомена там някакъв си доктор Грин... Разбира се, това не е известният хирург Рандолф Грин?

— Тъкмо той, Папаша.

— Интересно... интересно... Попадали са ми негови статии... Ти си го виждал, предполагам? Как изглежда, възрастен?

— Значително по-млад от вас, Карл Густич. Странен екземпляр. Неприветлив. И той се замеси там в една... история. Но безсъмнено творчески ум. И техник. — Докато го описваше, той живо си представи ниския сплескан англичанин и неговата жабешка уста. Казва: „Е, ще мина и без Буденов!“... Да, няма да го заваря, помисли Климент; ще е избягал.

Гласно рече:

— Последните три месеца аз бях, тъй да се каже, негов асистент.

— Е тогава ти... Наистина интересно!

Григориевич намести очилата си и побърза да се присъедини.

— И аз съм чувал това име. Доктор Грин, да! — Той обичаше сериозните разговори. Ала за свое неудоволствие не можа да продължи, тъй като в същия миг платнището на входа се повдигна и в палатката надникна черничкото дълговато лице на една от дежурните сестри.

— Побързайте — кимна тя на Григориевич вместо поздрав. — В седма палатка.

Изражението на Григориевич моментално стана строго и служебно. Той се сбогува хладно с Климент, прошепна нещо на Карл Густич и с привично широки крачки излезе от палатката.

Ксения също се изправи.

— Колко е часът? — попита тя. — О, три!... Прощавайте, господа, ще изпусна линейката...

— Но ти в града ли пак? — попита с половин глас Карл Густич и сякаш избягваше да я гледа.

— Да, обещах на Женя! (Женя беше нейна приятелка, старша сестра в лазарета на гвардейска болница). Е, довиждане, господа! Клементий Славич, вярвам, че няма да ни забравите... Много, много ще се радвам! — И тя му задържа ръката.

Той почувствува, че почервенява.

— А вие всъщност защо не останете при нас? — рече закачливо тя, когато тръгна към изхода и се спря там за миг, извърната, висока, усмихната. — Карл Густич, та вие се оплаквахте, че нямаете достатъчно лекари... а лекарят ви е дошъл на крака!

И все тъй шеговита, тя махна на мъжете с ръка, повдигна с другата платнището и излезе.

— Я виж ти каква умна мисъл — завъртя глава Бакулин. — Да не се надяваш... от Ксенка. А, Папаша, казвай?

— Да каже той, Аркадий... Кажи, кажи, гъльбче?

Техните погледи и думите на Ксения, които още звучаха, и това, че го викаха, че имаха нужда от него, предрешаваха отговора му.

— Какво очаквате да кажа — усмихна се той. — Ксения Михайловна наистина е права... Ето ме, дошъл съм на крака... Ще ида

още сега да доведа брат си от Врачеш. Той може всякаква работа... и да готви, и да пере, и... Утре сутринта сме тук и двамата.

По същото време, когато Климент обещаваше на своите приятели да доведе от Врачеш брат си, Коста пък се запъти да дири него в Орхание. Наистина, тръгването му стана някак непредвидено, но пътят до града беше един-единствен и нямаше опасност да се разминат.

Откак ги бяха освободили и им върнаха вещите, Коста живееше все край псковския полк, сиреч край полка на Мойсенко и Иванушка, с които през оная, първата нощ (когато навън всички ликуваха) той игра на дама и на кости и играта ги сприятели. По-късно той се сдружи още с неколцина от тяхната рота; а ротният фелдфебел Егор Егорович Егоров, човек на правилника и реда, макар че като външен го гледаше намусено изпод рунтавите си вежди, понякога се спираше да чуе какво разказва на момчетата за „оттатък“, кимаше замислено или пък се кръстеше.

През този ден следобед Коста беше отишъл да си купи от маркитантките тютюн. Тютюн нямаше, но имаше сакъз и той, като си спомни с болка за своя Славейко, комуто неделен ден на връщане от черква неведнъж беше носил тъкмо такъв подсладен сакъз, купи си сега няколко зърнца и задъвка. Дъвчеше и мислеше за дома. Заплел се бе в тая каша, както във всичко се заплиташе, без да разсъждава много, отведенъж, а ето, че му беше тежко и болно. Какво ли правят там нашите? Кахърят се, как няма да се кахърят... И булката, тя хубаво не ме пускаше... Ex, ex, въздъхна той с копнеж, пресече широкия двор на черквата „Свети Димитър“, дето беше влязъл да разгледа скоро поставените кръстове, тръгна надолу към Осеница; и тогава именно видя, че се задава неговият, псковският полк. С музиката напред, със знамето, батальоните се точеха по кривите улици в походна колона, слизаха от Чеканица, дето в снега, между редките церове, бяха разпънати досега палатките им, бързаха надолу към шосето, което съединяваше прохода Арабаконак с града.

— Братушки, ама на куда?... Где... на бой? Начиная ли, а... братушки? — питаше разтревожен Коста, повдигаше се на пръсти и

диреше своята рота.

— Ах, Мирон Потапич! — откри той най-сетне правите източени мустаци на унтерофицера. — Куда, брат?... Ама на куда отивате, бе?...

Коста всячески показваше на строгия унтерофицер, че е забравил предишните недоразумения, но Мирон Потапич продължаваше да се държи неприязнено към него. Причина беше кесията на Коста — когато унтерофицерът я бе върнал, от нея липсваше една златна лира и Коста безцеремонно си я поиска... Сега в отговор на развлнуваните му въпроси Мирон само посочи с глава някъде напред и повече не го погледна. Но в същия миг от редиците се зачуха познати гласове. Викаше Фрол кривокракият, и Иванушка, и хубавецът Тимофей, и Мойсенко с мечия си глас. Всички казваха, че заминават, че дошла заповед да вървят към Правец или дявол знае къде, и че изобщо сбогом, остани със здраве, драги Костя, викаха те и си протягаха ръцете, а той вървеше с тях просълzen и им разправяше нещо на своя комичен руски език; и все им разправяше, и все вървеше.

Така той стигна до разкаляното шосе. А когато полкът се построи и пое към Орхание, той внезапно реши да изпрати приятелите си и дотам. Каза си: хем ще намеря бати в града; той е в щаба, знам го де е... А може да го срещна по пътя, какво ще стоя да го чакам тук, разсъждаваше той... И така продължи с полка.

В щаба на отряда един от преводчиците, служливият Хранов, му каза, че докторът е бил за известно време при тях, но че си е отишъл още преди няколко часа. Отишъл си? Как ще си е отишъл — той не беше го срещнал. Останал е да обядва някъде или на разговор... Все така уверен, че ще го намери, и с мисли за приятелите си от полка, с които току-що се бе разделил завинаги, Коста се запъти към хана на Думбаз Петко, дето се бяха отбивали с брат си вечерта, след като ходиха да покажат на полковник Сердюк пътеката. Вътре беше така препълнено със селяни и свободни от наряд руснаци, беше така задушно, че докато се провре до укрепилия се с тезгяха ханджия, прежълтял и изнервен стариц, Коста цял плувна в пот.

Ханджията познаваше Коста (преди войната той неведнъж бе отсядал в хана му), но Клиmenta не помнеше.

— Ами как може да не го помниш, бе Думбазе! — изненада се Коста. — Я!... Че ние бяхме с него ей на онай маса... Доктора, бе! Доктора, бе!... Един такъв хубав мъж, хваща окото.

Хубави мъже имаше много и Думбаз Петко не беше жена, та да ги заглежда. Но той веднага се сети, че около обяд в хана му имаше един доктор българин.

— Само че той замина с Дандевиловите линейки.

— Какво... заминал?

— Ами замина, така беше... Помня го... Много хубаво го помня. Тъкмо бях отишъл... — и той разправи къде му се наложило да иде набързо. — Та на връщане... Такъв един хубав мъж, вярно! Качи се на една от Дандевиловите линейки, те нали всеки ден докарват ранени и се връщат... Чух го даже като казваше: довчера, вика, сме в Етрополе?...

— Какво Етрополе ми разправяш ти!... Нали за Врачеш става дума!...

— Толкоз знам — рече ханджията и се извърна да налее ракия на един от руснаците, широкоплещест вахмистър, с превързано чело и зъбата, ухилена уста.

Тоя ханджия е луд, говореше си ядосано Коста, като се провираше навън. Ще върви Климент в Етрополе... Отде накъде! И щеше да ме предупреди някак... Е, ако да беше Андреа, разбирам, но бати!... Той излезе от хана, а пак го човъркаше съмнението. Добре, но като казва, че е доктор и както го описа... Чул го е, дявол да го вземе, чул го е!...

— Хей! — викна той на един от салепчиите, които се въртяха пред хана и подрънкваха с тенекиените си канчета. — Ти откога си тука, бе, отдавна ли си?

— Жежък е, пари! — приближи салепчията.

— Пари той, ама май ти е загаснал огънят!... Я налей едно канче де... Та ти отдавна ли си тука?

— От сабахлаймта, комшу, ей там в бараката ни е производството...

— Я го гледай ти... Че вие хубави парици изглежда си докарвате, а? Съдружие!

— Братя — рече салепчията и му подаде тенекиеното канче, над което се дигаше облаци пара.

Коста изпи салепа, гърлото му, хранопроводът, стомахът се сгорещиха, заципаха го, той постоя минутка неподвижно, сякаш да

изпита насладата от тая топлина, после изведнъж бръкна да плаща и попита:

— Бе, тука някакви линейки да е имало? Как ги рекоха, Дандилови линейки... За ранени де!

— Дето на обяд ли?... А, заминаха те! За Етрополе!... Хем празни!...

— Празни ли, каза? Съвсем празни ли? Никой нямаше с тях?

— Ами... Бе Дончо! — извика салепчията на брат си, като него момък с току-що избуяли мустаци, прегърбен и той под казана с връщия салеп. — Бе, не мога да си спомня имаше ли някой в линейките, тия, етрополските.

— Че нали един братушка беше, офицерин, и тоя нашият... дето го казаха, че е доктор.

— Сигурен ли си, че е доктор... Че е българин, знаеш ли? — вторачи в него изплашени очи Коста.

— Бе, че е българин, българин е... Има си хас да не знам, нали и той пи салеп. Пък дали е доктор, братушката тъй го наричаше... Разбрах само, че не е тукашен, дошъл е оттатък Балкана... Нещо разправяха щели да правят в Етрополе, ама какво ще правят, не знам... А!... Братушка, салеп... парих... чай, братушка, турски чай! — затича се Дончо към войниците, които шумно се появиха от близкия сокак. Брат му веднага го последва. А Коста постоя още някоя друга минута учуден, объркан, без да знае какво вече трябва да предприеме.

Ами той, бати... да беше ми поне казал, разпъваше се между яда и огорчението си Коста. Заради него беше оставил жена и дете — да му помогне, да не е сам; и ето му благодарството... Отишъл... остави ме, повтаряше той, докато нова мисъл го осени. Може пък тъй да се е случило! Да са му заповядали!... Нали рече тоя: с един братушка... И за колко ли време?... Ако го слушам този, някаква работа ще вършат в Етрополе. Значи няма да е съвсем за кратко!... Ами тогаз да вървя там, ей го къде е Етрополе... Пък и колко град е; ще разпитам, ще го намеря, съобрази Коста и щом тази мисъл му мина през ума, веднага тръгна. Шинелът и фесът му останаха във Врачеш и бай Стойчо ще рече, не си ги вземаха тези хора... Но пък защо му е турски шинел! Че ние като се върнем, турски дрехи ли ще носим, размишляваше той и това, изглежда, беше последната му задръжка, тъй като веднага забърза; а не се минаха десетина минути, и излезе от града.

— Ама какво е това там! — спря се възрадваният Коста, вторачи очи. Някъде напред, сред снеговете, се виеше дълга сива колона. — Че това е *моят полк!*...

Той скоро го настигна. Намери *своята* рота, намери приятелите си. И пак здрависвания, пак прегръдки. А ротният фелдфебел, като го видя, подръпна строго побелелия мустақ, после се усмихна и рече: „Е, като толкова не можете да се разделите... ще доложа на негово благородие. Сега отивай в обоза!“

Коста отиде в обоза и дори в началото не проумяваше думите на Егор Егорович Егоров. Войник ли мислят, че иска да се пише? Чак толкова не си е загубил ума... Те отиват в Правец — дотам пътят им е общ, — а той ще продължи за Етрополе, при брат си... Но когато стигнаха селото и се разбра, че е дошла нова заповед, сиреч, че и полкът отива за Етрополе, Коста видя в това пръста на съдбата. Радостен, ухилен, той се примъкна пак в ротата и закрачи дружно с приятелите си. Вижда се, че наедно ще вървим за София, мислеше въодушевено и разчувствувано той, докато запевачът Никитка подхващаше нова песен. Е какво пък, и през Етрополе има път за София... А като стигнем — ех, да стигнем веднъж! — цялата рота ще настаня у дома... цялата, и Мирон Потапич и него...

Вечерта Климент повторно срещна Ксения.

Като не намери брат си във Врачеш, той предположи, което беше вярно, че Коста е тръгнал да изпрати псковци до Орхание, а и да пресрещне него. Самият той се бе върнал от Скравена по прекия път покрай реката; те се бяха разминали и кой знае каква бъркотия можеше да произлезе от всичко това. А искаше да го види час по-скоро; нетърпелив беше да му съобщи новината, че постъпват на другия ден в болницата.

И така, Климент обикаляше сега осветената средищна част на града, взираше се разтревожено — ядосано в минувачите българи, отбиваше се в дюкяните и кръчмите, дето би могъл да се застои Коста, и разпитваше случайно срещнати познати, но те или не знаеха, или не си спомняха кой е неговият брат. Както през деня, градът и сега гъмжеше от хора. Разговори, смях, песни и викове. И дори жени се виждаха тук-там — с мъжете си, с децата. Обикалят. Гледат. Дивят се едни на други. Защото наистина всичко е някак поновому. И защото никога не е било така. Като че ли ей там, в дъното, не е планината, проходът, и като че ли ноща не се чуват гърмежите. И колко странно, мислеше с неволно вълнение Климент, нито един-единствен фес!...

В издадения напред горен кат на конака, превърнат в офицерски клуб, свиреше музиката на гвардейските драгуни. Единият прозорец беше нарочно отворен и от него, като от гърлото на бутилка с шампанско, избликваше силната пенлива мелодия на някакъв валс, заливаше малкото площадче, кънтеше в насрещните кирличени стени. По салкъмите наоколо бяха накачени десетки фенери и сякаш привлечена не от музиката, а от обилната им *светлина*, тълпата под тях бе най-гъста. Студено беше. Хората мръзеха и тропаха с крака. Но никой не искаше да си отива. Докато ги оглеждаше, та да открие брат си, защото внезапно реши, че ако Коста е все още в града, той непременно ще е тук, докторът отбелязваше безброй радостни лица. Но в какво всъщност е промяната, питаше се Климент. В това, че свири музика? Че площадчето е светло като през деня? Или че тая младичка

невяста със сребърните парички на ушите, която се е притиснала до мъжа си и все му говори с очи, и че онова миловидно девойче, дето е зяпнало прехласнато, пък и всички жени наоколо — че могат въобще да бъдат без страх тук по такова време, това ли? Да, да, може би. Ала не и само това. Не единствено това!... Но тогава какво изобщо е свободата, питаше се той, преизпълнен от щастливата увереност, че вече ги няма другите и че сега е друго, без да съзнава, че тъкмо тая тъй непозната му доскоро увереност и странното неназовимо чувство на задоволство и на щастие, което произлизаше от нея, беше свободата.

— Ето!... Гледайте!... — казваха край него и сочеха офицерите, които влизаха и излизаха от доскорошния каймакамски конак.

— Кого?

— Оня там... С големия калпак... От grenadierския полк, вчера дето го посрещахме.

— Бива си го!

— Ами другия... другия, дето сега влиза... Само какви мустаци има!... Виждате ли... на рамото. Две звездички...

— Генерал!

— Не е генерал... Майор! — обади, се някой, който явно знаеше.

— На генералите пагонът е златен.

Няколко души едновременно попитаха:

— От чисто злато ли?

Сред смеха се чу креслив глас:

— Пък на турците пагоните...

— Стига с тия турци, бе!... Опазил ни господ... — развикаха се от всички страни.

Като се усмихваше, Климент си проправи път към кирпичените къщи, погледна и встрани, до чешмата, дето беше най-тъмно. Коста го нямаше. Отишъл си е, реши той, но вече не се ядосваше, че бе дошъл да го дири, защото онова, което ставаше край него, беше преобърнало и заситило чувствата му. Излезе из тълпата. Но едва сви в улицата и се натъкна на неколцина шумни и развеселени офицери, все прaporщици. Единият от тях му беше познат и веднага го задърпа.

— Хайде, докторе... Върви с нас в клуба... Малюкин плаща!... И музика, брат... Чуваш ли я?... Замълчете, господа!... Ax, как ми е зажадняла душицата за музика!...

— Наближава, Альошка... Скоро ще ни засвири и друга музика! — развикаха се един през други приятелите му и: така им беше весело, така се смееха на нещо, станало, преди да срещнат Климент, че те веднага забравиха за него и шумно забързаха към силно осветеното площадче. А той постоя за миг между зидовете с усмивка на устата, останала от тяхната веселост, и му беше приятно, че пак срещаше такива хора и съжаляваше, че не тръгна с тях.

Той стигна главния път, мина моста над Стара река, но щом видя, че се задава някакъв файтон, остро почувствува умора. Колко ли можеше да му вземе до Врачеш? Най-много четвъртак (беше сменил турските си пари с рубли). Само дано е празен! Но когато файтонът приближи, той ядосано видя, че е военен. Отзад, зад войника, седеше възрастен офицер, генерал от гвардията, а до него красива млада жена в светла шуба, с голяма яка, с маншон на ръцете и калпак от скъпа кожа.

Неволно забави крачки си и се извърна да я види по-добре. Беше Ксения Бенецкая. В същия миг и тя го позна.

— Я, Клементий! — извика тя с неприкрита радост и нито капчица смущение, че я вижда по това време в компанията на възрастния генерал. — Спрете, княже... кажете да спре!... Този е моят приятел, българинът, за когото ви разправях напреди... Но елате по-скоро да ви представя на негово сиятелство — рече тя нетърпеливо, щом файтонът спря.

Генералът се извърна и докторът почувствува върху си неговия благосклонен, малко уморен и разсеян поглед.

Все със същото онова кокетство, което днес в палатката на Карл Густич Климент си бе решил, че е само за него, а сега разбираше, че е въобще за мъжете, Ксения ги представи един на друг. Думите й сякаш казваха на Климент: а ти, любезни, ме смяташе достойна само за своя срамежлив приятел — или пък за себе си... Да, той неведнъж бе чувал името княз Оболенски. Николай Николаевич Оболенски — флигеладютант от свитата на негово императорско величество, командир на първия между полковете, преображенския, наследник на стар род, един от най-знатните в Русия... Ето какво означаваха язвителните слова на Бакулин, че са се сродили с тоя полк и че изобщо Ксения хвърчи вече нависоко.

— Надявам се, няма да ми се сърдите, Клементий Славич! — каза тя. — А аз вече успях да разправя на негово сиятелство вашите премеждия...

— Не, разбира се... Но, струва ми се, не заслужава, Ксения Михайловна... Просто недоразумение, ваше сиятелство! — прибави бързо, донейде смутен, донейде поласкан Климент.

Князът кимна съчувственно и се засмя. Смехът му беше приятен, ласкав, но никак привичен и не извираше от душата.

— Е да, това наистина се казва недоразумение — рече той. — Да ви разстрелят като шпионин, когато тъкмо вие... Началникът на отряда се шегуваше оня ден със Сердюк... Та това сте значи вие! Поздравявам ви с избавлението — прибави Оболенски, като наблегна на последната дума, с което може би загатваше не само за избавлението му от турците, но и от прекалената осторожност на полковник Сердюк. А приятният му, малко небрежен глас сякаш казваше: е да, драго ми беше, видях ви, а сега довиждане, любезни, довиждане!...

Той дори подаде ръка на Климент. Но Ксения избърза.

— Представям си как ще посрещне един такъв разказ негово височество, княже!...

— Да, да... Той обича такива истории!

— Обича? Аз мисля... ще бъде сензация! Българин, учили в Русия, иде от София... забележете, София!... и хоп, в лапите на страшния полковник Сердюк.

Князът се смееше, хълтналите му очи се оживиха; меката гледана брада весело затрепка.

— Нали е мила! — каза той.

— Да, да — съгласи се веднага Климент. А си мислеше: ето какво виждат те в онова, което за мене нея нощ беше всичко... Но тя наистина е мила... И много по-умна е, отколкото предполагах!

— А защо вие не дойдете в клуба... да разкажете сам! Nicolas, нали?

— Защо не? Така сензацията би била пълна... Заповядайте, качете се — покани го Оболенски със своя ласкав, не търпящ възражение глас и Климент, макар да се противеше в себе си, поблагодари, качи се и седна срещу тях двамата.

Отиваше в клуба, сиреч тъкмо там, където прaporщиците го бяха викали да иде, а после го забравиха и той съжаляваше, че не

тръгна с тях. Ала колко различно щеше да бъде пристигането му сега!... Докато разговаряше сдържано — развълнувано с Ксения и княза, докато си повтаряше, че трябва да бъде спокоен и естествен, както бяха спокойни и естествени те, той чуваше гласовете на тълпата, която щеше да го оглежда: „Кой е този с тях? Какъв е той? Защо не е военен?“... Беше му неудобно, че щеше да мине под толкова любопитни и възхитени погледи, ала се и ласкаеше. Ксения беше споменала „негово височество“. Нима наистина Олденбургският принц (братовчедът на императрицата!) ще бъде в клуба и той, не блестящият с нищо доктор Будинов, ще има високата чест да му разкаже премеждията си?... Своите премеждия... По-точно, да го разсмивам като някой шут, сети се той за какво го водят със себе си и как князът бе казал, че негово височество обича такива истории... О, колко съм станал мнителен; различавам ли се от Сердюк наистина, упрекна се Климент. И към кого?... И тъкмо аз. Как е възможно тъкмо аз!...

Докато пътуваха с файтона и бяха така близо един до друг, още мисли го гнетяха. За Ксения... Днес в палатката (когато вече знаеше, че тя е свободна, сиреч, че е скъсала с Олег), будиновското в характера му, което Климент винаги се мъчеше да потиска, беше избликало. Оня поглед и усмивката, с която тя излезе, неосъзнато грабна душата му. Той и не помисляше вече за „гвардееца“. Само си казваше: ще работим наедно; може би ще я дадат за сестра при мен...

А сега те се намираха още по-наблизо, очи в очи; и коленете им дори се докосваха в тъмнината при всяко полюшване на файтона. Но нямаше го днешното стремление и дигнеше ли към нея поглед, Климент неволно го прехвърляше на княза. Светлината на околните фенери менеше лицето му, отчасти закрито от силно прошарената брада. И как безцветни изглеждаха на Климент уморените му очи, като ги сравнеше с огромните черни и жадни за живот очи на Ксения... Отегчен... преситен. Дали е женен? Сигурно; за някоя като него — княгиня или графиня, отгледана от няни и гувернантки. Това е естественото при тях. Както е естествено да имат по някоя друга любовница, мислеше той за неща, за които знаеше главно от прочетените през студентството романи. Бедна, но млада и хубава; обезательно млада и хубава..., А Ксенка, глупачката... Но колко са слаби жените; и как ги обайват титлитите и положението, говореше си с озлобление и малко по-късно със съчувствие Климент.

— Е, да слизаме — рече Оболенски, когато файтонът спря пред някаква порта с голяма стряха: Пред нея караулеши часовий. В близост сред тъмната улица бяха запрели файтони.

— Но... струва ми се, вие казахте клуба?...

— Е да... А! Вие мислите оня клуб!... Той е помислил, че за офицерския говорим, Ксения. Не, драги, тук е английският — английският клуб е тук...

Това наименование дойде дотолкова неочеквано, че Климент съвсем се забърка. Но нали е война?... Нали англичаните стоят зад Турция?... Не, не! Чувствуващ, че има нещо, което или той не разбираще, или пък изобщо беше неразбираемо.

В английския клуб свиреха балалайки, пиеше се шампанско и изобщо беше весело. Петнадесетина гвардейски офицери, няколко униформени и цивилни чужденци, снабдени с височайше разрешение да бъдат тук, в близост на фронта; три-четири млади и по-възрастни дами от висшите петербургски кръгове, сега сестри доброволки в благотворителното общество на княгиня Шаховская „Утоли моята печал“ (заедно с Червения кръст болниците на това общество неизменно следваха армията) — тези бяха хората, които още в първия миг се хвърлиха в очи на изтръпналия от стеснение Климент. Той подаде палтото и калпака си на войника, притичал да ги посрещне, и очакваше, че турският офицерски мундир, който все още носеше, ще обърне веднага всички погледи към него. Но се излъга.

Всяка от малобройните групички, настанили се в разтворените към салончето стаи на чорбаджийската къща, беше погълната от свое занимание. Едни играеха на карти, други разговаряха, трети се чукаха с високи, непригодни за шампанското чаши или тихичко пригласяха на балалайките. И само някакво старче, окичено с ордени и седнало в сянката на ъгъла, се заинтересува от влезлия Климент, защото не преставаше да го гледа. Но като приближи, той, откри, че старчето въобще спи.

— А, Оболенски!... Ксенка!... Хайде, отдавна вече... Ваше сиятелство... минете, седнете до негово височество! — посрещнаха ги весело от най-многобройната група, разположила се по миндерите до джамлька на салончето.

— Забавихте се, княже! Какво става с вас наистина? — каза оня от генералите, когото бяха нарекли „негово величество“. — Седнете... Направи място на началството си, Грабе... още малко, по-нататък, и Ксения ще седне до мен...

— Е как сте, Ксения Михайловна! — прибави той, като хвани ръката на младата хубавица и я задържа. — Ранени, болни... И досега там? Николай, нима може така, вие трябва да се погрижите!...

— А може би той вече се е погрижил, ваше височество! — рече неопределено и кокетно Ксения. Мъжете край нея се разсмяха; другите две дами от компанията, сестрите доброволки баронеса Тизенгаузен и малката Кабардо, си размениха насмешливо — завистливи погледи. Това не смути Ксения. Като знаеше, че смехът я прави още по-красива, тя цяла засия, седна на отстъпеното от граф Грабе място на миндера, вдигна по навик прелъстително рамене и продължи да разговаря с принца.

Принц Александър Петрович Олденбургски, командир на първа бригада от първа гвардейска дивизия, в която се числеше и полкът на княз Николай, беше значително по-млад от другите. Бръснат, с мустаци а ла Бисмарк, той беше светолик и рус, но не с топлата, златиста русота на повечето руснаци, така позната на Климент, а с някаква друга, платинена, която веднага издаваше немския му произход. Очите му бяха сини и макар че се смееха дружелюбно, на Климент (при мисълта, че за развлечането на тоя именно човек е доведен тук) му се стори, че открива в тях нещо надменно. Принцът говореше високо и ясно произнасяше всеки звук.

— Кого виждам тук! — каза повече учуден, от колкото зарадван княз Николай и се отпусна на миндера до Ксения. Като нея и той беше забравил доктора, който стоеше настрани, изчервил се от смущение и обида, и чакаше да се сетят за него. — Гавелог!... За бога, кога успяхте да се върнете? — попита той по французки оня, който седеше от другата страна на отрупаната с бутилки маса и разговаряше с мургавата Кабардо.

— Само преди два часа, княже. А както виждате, в клуба съм преди вас!...

— Е да! Ненапразно ви наричат Одисей... Но кажете, кажете! Как е господарят император? Видяхте ли Долгоруки? А Алексея Александровича? Той оправил ли се е? А графа, граф Тотлебен?

Вярвам, че сте се хранили у великия княз и там сте имали възможност да се срещнете с всички! — говореше Оболенски, но не с любопитство и нетърпение, а защото му беше приятно да изрежда имената на своите познати. Англичанинът само кимаше: да, да, всичко това се бе случило тъкмо така и в главната квартира той бе видял всички...

Мистър Гавелог беше поразително красив мъж, приличаше на Байрон (при все, че шегобиецът Грабе го бе нарекъл Одисей) и дори подражаваше в прическата си и в артистичното си облекло на него. Той отдавна вече се намираше при щаба на западния отряд и тъй като беше в тесни приятелски отношения с Олденбургския принц, позволено му бе да обикаля позициите, нещо, което заповедта на Гурко изрично забраняваше на чуждите кореспонденти. Гавелог представляваше тук „Таймс“. Както обичаше да споменава, той пише и книга за войната и поради това понякога се допитваше за съвет до той или до оня генерал. Но той никога не биваше отегчителен. Природното му остроумие правеше от него желан събеседник. Приятелството му с братовчеда на императорския двор ласкаеше заговаряните офицери. Най-сетне Гавелог често се шегуваше сам със себе си. Той казваше: „Моля, господа, не говорете това пред мене! Аз съм англичанин, значи симпатизант на султана и може би негов агент!“... Такива думи предизвикваха в английския клуб буря от смех. Защото смешно беше наистина да се предположи, че такъв изискан, облагодетелствуван във всяко отношение джентълмен би могъл да служи на турската назадничавост и простачина. И офицерите бяха прави в това отношение, тъй като той служеше само на Сен Клер.

— Гавелог носи цял куфар новини, Николай! — намеси се принцът. — Но вие не знаете най-важното! Господарят император заминава! Да, да. Ето писмото, което ми донесе вашият приятел.

— От Черкаски ли?

— От Батенберг, от моя любезен братовчед!... Разправете, Гавелог!

Кореспондентът подхвана да разказва как бил у княз Черкаски, дето вече в подробности се говорело за гражданското устройство на България, и отново станало дума за бъдещата столица — сега всички били съгласни да бъде София.

— Момент... момент — спря го Оболенски. — Казвате, за София. А аз тъкмо ви водя човек оттам! Българин, донесъл важни

сведения...

Англичанинът любезно замълча, но принцът беше нетърпелив.

— После, княже! Да свършим... да не прекъsvame...

— Е да, да, наистина. Да чуем тогава първо мистър Гавелог! — Княз Николай извърна продълговатото си застаряло лице и изтръпналият за миг Климент видя, че му прави знак да седне къде да е и да слуша и той. Докторът притегли първото столче, закри се зад широкия гръб на баронесата доброволка и като местеше поглед от принца на неизменно красивата Ксения и на княз Николай, заслуша понататъшния разказ на англичанина. Разказът беше колкото духовит за ония, които знаеха какво говори той, толкова и отегчителен за Климент, който различаваше само отделни имена, титли и високи длъжности. И все пак ето, че научих нещо, мислеше той. На времето Дяко го казваше като слух, а то излиза истина... Нашата занемарена, кална София... А какво ли правят сега моите бъдещи столичани, опита се да се пощегува той, но шегата излезе някак пречупена и горестна; и без да разбира как, докато се намираше сред това блестящо дворянско общество, той неволно си мислеше за дома.

— Не, не! Въпреки вашето похвално умение в разказа ви, драги ми Гавелог, липсва, така да се изразя, същността, на работата — прекъсна недоволно кореспондента Олденбургският принц. — Прочее аз напреди не ви прочетох писмото, госпожи и господа! Слушайте какво пише любезният мой братовчед Батенберг... Хм, да... Ето!... Или чакайте, тука говори за ордените... Получил, разбира се, нов орден, трети или четвърти — и за себе си, и за Фелициен. Вашият Долгоруки също е награден, Николай... Сега там изобщо раздават ордени... — Той направи изразително движение с ръка и се изсмя студено — презрително. — Да, ето... Принцът скоро заминава за Петербург в свитата на негово императорско... Но тук има една фраза, която ме озадачава... „Императорът, който, след като научи за историческата победа и залавянето на маршал Осман паша в плен, беше в прекрасно разположение на духа, по време на динето каза: «Сега вече трябва да се мисли и за държавен глава на бъдещата България... Естествено, някой от нашите любезнни роднини би могъл да се заеме с трудната отговорна мисия...»“ И тук, драги братовчеде, императорът изреди имена... Моето име, твоето и на брат ти, Константин Петрович. А също тъй принц Алберт Саксеналтенбургски,

саксонския херцог, както и Лайхтенбергския херцог, но за Евгений Максимилиановича аз мисля, че спомена само поради неотдавнашната трагична смърт на брат му. „Що се касае до мене, вие разбирате, братовчеде, че ако не бъда принуден от обстоятелствата“... и прочие. Чухте — засмя се студено принцът, — Батенберг пише: ако бъде принуден... И след това сам тръгва със свитата на императора за Петербург... Ясно!...

Сега всички заговориха едновременно — и граф Грабе, и княз Николай, и генералът, който се беше притиснал до баронеса Лизъл фон Тизенгаузен, и още двама-трима, а с тях и дамите, и Ксения, която шеговито и мило безцеремонно каза:

— Аз, разбира се, бих желала моят Nicolas да е княз на България... но щом от императорската фамилия... Е, много естествено е вие да бъдете, ваше височество!... Не, ние всички сме съгласни!... И изобщо... изобщо да пием! — извива тя сред общия смях. — Водка! Дайте ми водка, господа! Искам да се напия... Стига все тези... като съм там в болницата, ранени... ампутиирани... тифус... Тук пък — но, по дяволите! Кажете нещо за любовта!

— Няма любов — рече граф Грабе и й подаде препълнена догоре с водка винена чаша.

Тя го погледна внимателно, като да размишляваше върху думите му; после изведнъж бялото ѝ лице стана лекомислено, тя се чукна с графа, чукна се с принца, с княза, с всички, които протягаха към нея чашите си, изпи наведнъж алкохола, потърси се, усмихна се — и като отхвърли косата си, рече дръзко:

— А знаете ли какво си представлявах аз преди за вас, господа... и за тия ваши клубове...

— Я! Откровение... Тихо! Госпожи и господа, признание — викаше услужливият Грабе.

— Кажи, Ксеничка... Кажи, гълъбче — изпречи се насреща ѝ късичкият кръголик Саватеев, който седеше досега от другата страна на принца, пиеше си виното и откак бяха започнали сериозните разговори, не беше се обаждал.

— Якоб Федорович! За бога... Наистина ли е все така скучно при вас?

— Все така, Ксеничка...

— Ив петербургските салони?

— И там... и там, мила моя! Целият свят е скука — отвърна той с умиление и по топчестите му страни се проточиха сълзи. Беше пиян.
— Княже... ваше височество... Момчета, какво чакате. Хайде, господа, пийте! Нашите дами скучаят, господа!... — Той чукна чашата си в чашата на Ксения, която Грабе галантно бе напълнил, и се изви да се чука с другите.

— Седни, Якоб! — отгласна го с досада от себе си принцът, но Якоб Федорович беше пълен, а и масата му пречеше да се извърти и да се отдръпне назад. — Полковник Саватеев, на вас говоря! Пфуй! — И негово височество процеди през зъби една от ония конкретни немски ругатни, в които се говори за гръмотевици и мълнии и които само извикваха усмивки по устните на истинските руснаци. — Ще ме полееш с вино — каза той.

Пияният Саватеев седна, но, не престана да говори.

— Ами нали след седмица... — учудваше се той. — Пийте, господа! Какво?... Ксеничка... Ей, баронеске, Лиза, ела тута, целуни ме, гълъбче... След седмица може и хич да ме няма...

— Целунете и мен! — предложи лъскавата си буза граф Грабе. — Мен и без това вече ме няма!...

Неусетно, на шега веселостта ги облада. Те се чукаха (някой подаде чаша и на Климент, ала след това го забрави и той остана все така настриани), говореха, спореха. Има ли смисъл животът? Не, няма. Да пием тогава!... И пак: какво само има смисъл? Да пием. Всичко, каквото подхванеха, беше смешно. А те подхващала всичко и нищо не завършваха.

— Господа, моля внимавайте какво говорите пред мен! — рече по обичая си Гавелог, като не преставаше да ухажва малката Кабардо, която и без това беше влюбена в него. — Ето, научих например, че след седмица започвате офанзива... Че корпусът на барон Криденер пристига утре, но ботуши и кожуси няма да дойдат и до края на годината... Изобщо предупреждавам ви!...

Неговото предупреждение още повече ги развесели. Кабардо затананика, Ксения пусна силния си глас. Някой каза да извикат пак балалайчиците и когато тримата воиници, облечени в дълги копринени ризи, се настаниха на насрещния миндер и бързо-бързо засвириха, веселието вече беше пълно.

„Ах, моя... моя... непостижима... моя любима...“ — пееха всички, а княз Николай беше обгърнал Ксения с ръка и поклащаше ритмично подмладеното си лице. Само Климент не пееше... А аз си мислех; да, какво си мислех аз, когато тя се изправи днес там, при входа на палатката. Мислех си, че ние двамата... все същите, моите глупости... Но колко е хубава тя! Как се зачервиха страните ѝ от алкохола... Негова любовница. И дори вече не се възмущавам. А съжалявам ли я, питаше се той. Трябва ли наистина да я съжалявам?

— Кой ще танцува с мене! Кой, кой? — скокна Саватеев. — Зиночка!... Не искате?... Лиза, баронеске... хайде, баронеске...

— Аз! — извика Ксения и така живо се освободи от ръката на княза, че той се полюшна и я загледа изненадано усмихнато.

— Хайде! Хайде! — викаше Якоб Федорович и разкопчаваше уланката си.

— Докато единият падне, съгласен ли си?... А, съгласен ли си?... — разблъска мъжете и изтича към него Ксения.

Балалайките подхванаха, от миндерите запляскаха с ръце, от околните стаи заприиждаха любопитни да гледат.

— Хайде!... Почвайте! — викаха всички.

— Той да почва...

— Не, не... ти... едновременно...

Но нито тя, нито той можаха да започнат, защото в същия миг някакъв млад офицер в шинел и с казашката папаха си проправи път между надошли от другите стаи и неочеквано изскокна напред.

Беше един от адютантите на Гурко.

— Ваше височество, позволете...

— Какво има, княже?

Климент чак сега си спомни отде познава той есаул. Княз Цертелев!... Бяха му казали, че бил преди войната консул в Одрин.

— Негово превъзходителство кани всички дивизионни и бригадни командири, както и командирите на гвардейските полкове да заповядат веднага в щаба.

— Как... сега?... За бога, друга работа нямате ли си там!...

Няколко гласа се присъединиха към Олденбургския принц. „Това е просто прищявка!“ — рече някой, който стоеше точно зад Климент.

А пияният Саватеев се развика:

— Аз не отивам никъде... Не, не, аз ще играя с Ксения.

— За теб не се отнася — успокои го княз Николай, а после, като се извърна към адютанта, притури иронично:

— Надяваме се, че положението не се е усложнило, нали?

— Тъкмо напротив, ваше сиятелство. Току-що се получи радостно известие. Сърбия обявила война на Турция.

Климент не сети как стана прав. Това вече го засягаше — да, това го засяга.

— Очакваше се — рече присмехулно един от генералите. — Щом падна плевенската крепост!...

Черните очи на адютанта блестяха.

— Негово превъзходителство има сведения, че сръбската армия ще се насочи към Ниш... И оттам може би към София.

— Към София!... Господа, те искат да ни изпреварят...

Това известие изведнъж преобърна духовете. Макар че продължаваха да негодуват, дето началникът на отряда *тъкмо по това време* ги вика, генералите, а те бяха почти половината, забързаха за шинелите си, всеки коментираше, всеки искаше да разбере какво отражение щеше да има сръбската намеса върху по-нататъшната стратегия на войната.

— Явно е, че стремежът им е да влязат преди нас в София — каза старият граф Шувалов, командирът на втора гвардейска дивизия, който покрай брат си, посланик в Лондон, виждаше във всичко политически ходове; а при това тая вечер беше и недоволен, че не успя да завърши играта си на вист. — Известно е... Милан отдавна има претенции за този град, макар че ние го гласим за бъдеща столица, и той знае това!...

А княз Николай отново се сети за Климент, който се беше замислил върху тревожните, току-що чути думи.

— Извинете, докторе — рече с ласкавия си глас Оболенски. — Вие видяхте, така се случи, та нашата сензация остана на страна...

Климент слушаше, а умът му беше зает от новите мисли и той само поклати глава.

— Вярвам, че вие ще направите услугата да изпратите с файтона Ксения Михайловна, нали? — чу той княза и това така го смути, та той не беше сигурен дали го е разbral.

— До Червения кръст ли, ваше сиятелство?

— Да, да... То е тутка на две версти.

— Разбира се... С радост!... Аз и без това от утре постъпвам там.

Ръководителят на английското разузнаване при западната турска армия, цивилният майор Джордж Сен Клер живееше вече от много години в европейската част на Отоманската империя и затова беше дълбоко убеден, че няма друг, който така изтънко да е запознат с психологията на българите и на турците. Още преди време заедно с един от своите приятели (тогава и той консул като него) Сен Клер бе написал книга, която се посрещна сред дипломатическите среди в Лондон с голям интерес. Тази книга, в двете ѝ издания („A residence in Bulgaria“ и „Twelve years study of the eastern question in Bulgaria“), и досега неизменно лежеше върху масата на майора; понякога в свободните си часове той я вземаше и я прелистваше. Но той не я показваше вече на сънародниците си. И само от време на време помощникът му Лоуел, един безличен на вид йоркширец, когото обикновено вземаха за грък, споменаваше за тази книга или пък искаше да я прегледа.

И така, Сен Клер бе живял с увереността, че не само разбира отношенията между двата враждебни народа, но и като никой друг предвижда възможностите и развитието на тези отношения. А сега съзираше, че се е мамил.

Преди всичко той се виждаше измамен от един човек, към когото винаги бе изпитвал симпатия и когото бе бранил от подозрителността на приятелите и на неприятелите си. Но това беше маловажният, частният случай, при все че Сен Клер го чувствува като лична обида. Истинското, голямото, което се бе променило, беше смисълът на нещата, тяхното значение, ценността им. Като всеки фанатик, той не само вярваше в своите убеждения, но той живееше с тях, живееше за тях и дълбоко страдаше, когато обстоятелствата ги накърняваха или го караха да прави компромиси. Ала сега работата не беше нито до накърняване, нито до компромиси. Сега всичко се бе обезценило — като никаква едра банкнота, с която вчера е могло да бъде купено какво ли не, а днес инфлацията я превръща в нищо.

Всъщност подмолното крушение на неговите планове започваše година по-рано, но той не искаше и не можеше да го повярва. Дотогава — а и досега — Сен Клер бе живял все с тия същите планове: как да се заздрави Турция и как да се нанесе по-силна вреда на Русия. За него те бяха две страни на едно и също дело — отмъщение обществено и отмъщение лично. Той дори истински не си спомняше кога именно се бе зародило това неумолимо ожесточение у него и защо всъщност се беше зародило. Та той винаги се наричаше англичанин. Но от миналата година, след като турците с недалновидното изтребление на хиляди хора настроиха света срещу себе си, сиреч сами развързаха ръцете на Русия, дълбоко в душата си той ги възненавиди тъкмо толкова, колкото отдавна вече ненавиждаше техните непокорни раи.

И все пак, като всеки фанатик, който живее самoten в света на своите неизменими убеждения, Сен Клер беше уверен, че ще се намери изход и че всичко ще се оправи. Ала започна войната и нещата не само не се оправиха, а от ден в ден ставаха по-бедствени. На армията им той вече не вярваше. Единственото, което, според него, можеше да възвърне предишното положение, беше общата намеса на западните сили във войната... А колкото по-често говореше на своите сънародници и на консулите за единственото резултатно средство, толкова самият той все по-слабо вярваше и в това последно средство. Докато вечерта след годежа у Задгорски той получи от своите агенти известие, че Плевен е паднал. Това го пречупи, отчая го. Същата нощ научи и за доктор Будинов и тая капчица преля чашата. Гордостта му, студенината, презрението към хората моментално избиха в жестокост. Той съзнаваше, че слиза на равнището на презрения и омразния му Джани бей и че върши тъкмо онова, което бе отричал като непохватно и недалновидно. Ала резултатът вече му беше безразличен. Щом той губи смисъла на живота си, има ли тогава значение кой ще живее и кой ще умре?

Доктор Будинов и брат му ги нямаше; нека арестуват тогава третия брат. А той пък побягнал, крие се някъде или прехвърлил Балкана. Тогава докарайте баща им и го натикайте в най-тъмната дупка на Черната джамия... И не само него. Като да се бе отприщил пороят на благоразумието; сега довчерашните доверени чорбаджии му се струваха вече съмнителни и недостойни с тяхната предпазливост и изчакване... Заптийските команди начаса тръгнаха от къща на къща.

Откараха богаташа чорбаджи Мано със сина му и със зетъвете му, които се намериха в къщи; откараха уважавания от всички Димитър Трайкович, откараха хаджи Коцев и владишкия наместник, и още мнозина други, най-вече учители или учили в чужбина, които се случиха налице или още отпреди бяха влезли в очи, като: бай Боне хаджи Бонев или като майсторите Станое и Димо Обущарчето. Които успяха да се укрият, укриха се; хората не мислеха вече ни за занаяти, ни за търговия. Градът изтръпна. Какво ставаше? Защо?... Откъде почна и докъде щеше да свърши?... Някой беше дочул: Плевен паднал!... После почнаха да бесят безпричинно горублянците — всяка заран нов човек... Сега вече всички бяха уверени, че Плевен е паднал... А една сутрин се пусна дума и за Сърбия: обявила и тя война...

Тогава именно пламна неочеквано сеновалът на кавалерийската казарма. А на другата нощ изгоря и голямата джамия в Карагьоз махала, дето бяха складирани хиляди чували с ориз и сандъци със сухари за армията. Единият пазач бе убит. Другият, местен човек, безуспешно се бе мъчил да залови подпалвача. От него Сен Клер научи кой е той: Андреа Будинов. Същия ден майорът получи и едно шифровано известие от своя агент в руския лагер, Гавелог. Между много новини от политически характер, някои от които бяха остарели, кореспондентът изказваше предположение, че Гурко в скоро време ще щурмува Арабаконак. Накрая той споменаваше за някакъв беглец, донесъл изключително важни сведения на руснаците — но какви бяха тези сведения и кой бе този беглец, Гавелог не знаеше, тъй като, пишеше той, „не ми се е удавало още случай да го срещна“.

Сен Клер сложи това писмо не в служебната каса, а в портфейла си. Странно наистина, мислеше си той със своето ледено озлобение, но и с никаква изненада, която го накара за миг да се спре. И как се случи така, че сам вкарах вълците в кошарата, а после им отворих широко вратите да излязат?... Не, тоя, най-младият, ще ми плати за всичките... Те още не ме познават мен; никой не ме познава.

В дома на Задгорски отношенията между членовете на семейството бяха мъчителни. Неда мълчеше, преструваше се на болна, та да не се среща с годеника си, и действително беше болна от тревога и от мисли за Андреа. Брат ѝ — в тъмнината куршумите не бяха го улучили — непрестанно се заканваше. Едничък баща им беше смутен, при все че не го издаваше. Външно Радой продължаваше да е груб, викаше, тряскаше врати и изобщо беше такъв, какъвто дъщеря му не го знаеше (тъй като през седемгодишния ѝ престой в чужбина нейните детински спомени бяха избледнели), ала в душата му имаше срам. И тоя срам произтичаше не толкова от „срамотиите“ на Неда, колкото от пагубната „недомислица“ на Филип.

Както и да преобръщаше събитията, както и да си ги обясняваше, Радой не можеше да забрави кога започнаха арестите в града и какво ги бе предшествувало. Наистина, той никога не споменаваше за това; да го изрече, означаваше да го признае, а той не искаше да го признае дори и пред себе си. И се държеше като че ли никога не е било... Говореха ли за арестите, Радой ругаеше турските безчинства, както преди не се бе отпускал. Ругаеше ги не само пред домашните си, но и пред роднините, пред еснафлиите в чаршията. Той истински жалеше арестуваните; казваше, че както е тръгнало, някоя нощ и него ще приберат в Черната джамия. Но и с тези думи той пак искаше да заглуши срама в душата си. Защото синът му не преставаше да дружи с чужденците и защото по-добре от всички Радой знаеше, че няма опасност за никого от неговото семейство.

Рано преди обед, на втория ден след като изгоря джамията в Карагъоз махала, Филип — той бе прескочил набързо до хаджи Данчовото кафене да научи последните новини — се завърна в къщи тържествуващ и злорад.

— Къде изчезна — скара се нетърпеливо баща му. — Чакам те и не мога да изляза...

— Аз само за минутка.

— Хубава минутка! Цял час. Знаеш, че бързам...

Те се бяха уговорили да има винаги човек в къщи, сиреч пазач за Неда, тъй като консулт минаваше всеки ден или изпращаше някого да се осведоми за здравето на годеницата си, а те не смееха да я оставят насаме с него.

— Де е тя — попита Филип.

— Ей я!...

Тъкмо в този момент Неда излезе от стаята си и бързо, без да ги поглежда, мина покрай тях и влезе в салона. Тя беше много отслабнала, като че ли станала по-висока; хубавите ѝ пастелни цветове се бяха стопили и ако човек, като годеника ѝ например, не знаеше причината, щеше наистина да сметне, че е болна.

— Чакай... чакай да чуеш едно особено важно за тебе известие, госпожице — тръгна след нея брат ѝ. Гласът му беше така неприкрито подигравателен, че баща им неволно се заслуша.

Тя не се обърна. Влезе в салона, отиде при хармониума и заразлиства без нужда нотите си.

Брат ѝ се спря и я гледаше с ръце в джобовете.

— Онай нощ... пожара, разбрало се, че е дело на твоя човек... И сега сутринта знаеш ли за какво бил барабанът?... Награда дават. За главата му дават!

— Че ти нали получи вече една награда — извърна се тя.

Той потрепери от гняв... Тя нямаше доказателства; не беше го видяла, като излезе среднощ.

— Мръсница. Не можеш ме засегна...

— Не мога — каза тя.

— Стига — процеди през зъби баща им. — Забърка я една, дето... И какво ти е виновен сега годеникът ти? — стрелна той с ястребовите си очи Неда.

Тя стисна устни.

— Защо го връщаш всеки ден, а? Кажи де! Нали си ужким все за честното и почтеното...

— Вие сте виновните! — избухна тя.

— Ха!... Ние! Безсрамница наистина...

— Да, вие!... Вие!...

— Я мълквай!... Мълквай, че да не те започна пак! — Но макар че я заплашваше, нито той, нито Филип вече я биеха.

— Аз отдавна щях да му обясня! — извика отчаяно Неда. — Той не е като вас... Той не може да не ме разбере... Но вие ме пазите, като заптии ме пазите!...

— Какво каза?... *Мене заптие да ме наречеш?*... Дето съм те родил и из хранил.

Тя повече не слушаше. Внезапно, щом сама изрече думата „заптии“, щом я чу да я повтарят, тя се сети как бе започнал разговорът и какво означаваше, че за главата на Андреа е обявена награда. Боже мой, та той значи е в София... И се намира в смъртна опасност... Награда да го издадат... да го убият! И сега всеки може да се полакоми... О, да бяга по-скоро! По-скоро — далеч... Но докато си повтаряше трескаво, че Андреа трябва да бяга далеч от София, тя в същото време си мислеше, че той е тук, наблизо, и че е останал в града, тъй като не може да бъде далече от нея. Нека ме бият, о нека, нека! И с никакво самоотречение, с наслада искаше да търпи и тя страдания, защото ѝ се струваше, че тъкмо тъй още повече ще заслужи любовта. Но не вече любовта изобщо, оная от книгите, а неговата любов.

— Имаш ли нещо друго да ме известяваш? — рече тя озлобено на Филип, като прекъсна баща си и това прекъсване беше дотолкова пренебрежително, че старият от смайване занемя.

— И още нахална! — дигна подигравателно — заплашително рамене Филип.

— Още някого да са арестували?... Да са обесили пак някого?...

— Ще ти кажа, когато подкарат него, бъди спокойна!

— Спокойна съм.

— Луди!... И двамата сте луди! — изрева Радой. — Нас си гледайте да опазим!... В тия времена...

— Няма опасност за нас — изкриви тя в горчива насмешка своята хубава, побледняла уста.

Радой изруга нещо, изръмжа едно „От деца да видиш хаир!“, изскокна от салона и тръшна силно вратата.

Братът и сестрата останаха сами. И двамата мълчаха, отбягваха да се гледат, но стояха наедно и всеки си намираше някакво безсмислено занимание. Докато най-сетне Филип каза:

— Ти ме знаеш, че имам либерални убеждения; че съм против насилието. Но сега ти си виновна за всичко.

Тя не отговори. Мислеше: пак почва... Зная предварително какво ще каже. Но неочеквано той рече с нотка на примирение:

— Дължна си най-сетне да ни извадиш от тази бъркотия, Неда.

Тя не го погледна. Той почака. Нещо го караше да стои, да говори. Продължи:

— Ти имаш и друга вина... И към нас. Покрай тебе ние се ангажирахме, тъй да се каже, всичко заложихме на консулата... И тъкмо сега... в тези времена, както каза татко.

— Аха! — разбра тя. — Излиза, че не си се загрижил чак толкова за мен. Себе си искаш да осигуриш!

— От къде на къде само себе си! Не, аз говоря...

— Разбрах. Страх те е, като дойдат руснаци...

— Руснаци, руснаци — и ти! Всъщност тъкмо ти, да! Оня ти го е втълпил! Ах, тоя негодник, как забърка живота на всички ни... И какво намери в него?... Как може, как може!... Да го предпочетеш пред консулата на Франция!... Умът ми не го побира!... Един...

— А ако наистина го обичам! — пресече го тя и повече искаше да произнесе тези думи гласно, да ги чуе сама, отколкото да ги чуе той. При това тя се извърна, погледна го право в очите и в същия миг изпита странно победоносно чувство. Обичам го, обичам го, казваше цялото й същество. Никой не може вече да ме спре: и нито вие, нито заплахите ви ще ми отнемат тази любов, която вече стана всичко за мене!...

Брат ѝ се изсмя; подигра я; заизрежда какъв бил Андреа и какво се знаело за него. А колкото повече го каляше и в същото време възdigаше консулата и наблягаше на ползата, която всички имаха от сродяването с него, толкова Неда изпитваше дивото желание да повтаря и да вика, и да креци: Говори, говори!... Само ще ме накараш да намразя и другия... не и него, не!...

— Едно да ти е ясно — каза Филип. — Сутринта си приказвахме с татко... За тебе трети изход няма, знай го. Или ще се омъжиш за консулата... или заминаваш за Виена при хер Майерхоф. И това трябва да стане...

Леко почукване на вратата го прекъсна.

— Влизай — извика той, но в същия миг съобрази, че дядо му или Тодорана не биха чукали, сети се кой би могъл да е и с променен, очаквателен глас рече по французки: — Влезте!...

Вратата се отвори и наистина беше Маргарет. Като излизаше от полумрака, буйната ѝ червена коса запламтя.

— Съжалявам, ако прекъсвам разговора ви! — каза тя.

— Напротив... Заповядайте!

Тя не влезе.

— Мога ли да ви помоля за една услуга, Филип?

Той просия.

— Иска ли питане... На ваше разположение съм, Маргарет!...

— Моят секретар току-що научил... Накратко: бих желала да ме придружите — прибави кореспондентката. — Нуждая се от вас!

— Веднага ли?

— Да. Или може би сте зает?

— Не, не... — И той я последва обнадежден и развълнуван. Ала когато затваряше зад себе си вратата на салона, той се сети, че пази сестра си, обърна се и рече по български:

— На Тодорана ще кажа да го върне още от портата... Уж, че още спиш... Предупреждавам те, забъркаш ли я някоя, мисли му!...

Тя мълчаливо изчака той да затвори вратата и чак тогава се отпусна на столчето пред хармониума. Предупреждават я, пазят я, заплашват я. Душата ѝ наопаки обръщат. И кой? Най-близките ѝ. А може би те бяха станали и най-далечни. Тя вече не слушаше техните предупреждения. Ала докъде ще стигне така? Неведнъж бе започвала да пише писмо до годеника си, та да му обясни открито и ясно своите постъпки — и все не го завършваше. В началото тя изпитваше срам от тези писма, струваше ѝ се, че ще извърши нещо нечестно; по-добре е да се измъчва сама, нежели да наскърбява другого. Но откак Леге, в думите и в заплахите на домашните ѝ, мина на тяхната страна и стана пречка за нейната любов, неусетно тя започна да се ожесточава и към него. Нима той не чувствува вече, не разбира, питаше се тя. Не е ли дочул или се преструва?...

Понякога Неда се хващаше как в мислите си го развенчава от ония безсъмнени негови качества, които само преди месец така силно я бяха привличали. Справедлив ли е наистина? Чак толкова благороден? И умен?... Тя се мъчеше да намери и намираше случаи, при които той си бе противоречил, когато бе предпочитал компромиса, или пък не бе знаел какво да отговори на въпроса ѝ; припомняше си негови мисли —

възхищавали я някога — и сега те ѝ изглеждаха банални, скучни, тъкмо такива, каквито би изказал всеки друг от неговата среда.

Или пък си мислеше за възрастта му. Четиридесет и четири години!... Леля Й Таска си бе взела само седемнадесет години по-възрастен мъж и каква разлика вече... А при мен двадесет и четири години!... Двадесет и четири, това число, което до неотдавна ѝ вдъхваше упование, сега я плашеше.

Без да съзнава, пръстите, ѝ притичваха по клавишите на хармониума. Тя ту налучкваше някоя мелодия, ту я напускаше, та да подхване друга или просто оставаше на някой акорд. Къде ли е той сега, отнасяше я самотата ѝ към Андреа. Представяше си го в тъмно подземие или сред вехториите на прашен таван, дето приятели го укриват. Толкова книги бе чела за революционери и за техните любими; неведнъж бе плакала за съдбата им. А сега сама изживяваше такава съдба — не така романтична, разбира се, както е могло да бъде по време на Французската революция или през карбонарските времена; и много, много по-жестока и безизходна ѝ се струваше... Да, може би единственото спасение за нас би било да ме пратят във Виена и Андреа да дойде там, размишляваше отчаяно тя. Но как да му съобщя? Оня ден Тодорана бе намерила в двора хартия, на която пишеше: „Наближава денят!“... Какъв ден? Към кого се отправяше това предупреждение или известие? Филип го бе взел като закана срещу него самия. Още тогава я прониза мисълта, че той може би е останал в града; днес брат ѝ го каза. Но какво ужасно известие, наистина...

Тя се насили, прогони страшните мисли. Потърси други. Не намери; затова разтвори тетрадката с любимите си ноти и тихо запя една от тъжните песни на Джордани... „Скъпо мое благо, повярвай ми, без тебе чезне сърцето...“

Пееше почти без глас и очите ѝ плуваха в сълзи. Тя си припомняше как също тъй бе пяла оная вечер, когато започна всичко. Или не, не! Тогава не започна. Само излезе наяве. Та то винаги е било!... Без да разбира защо, тя вярваше вече, че Андреа е единствената ѝ, постоянната ѝ любов. Детинските ѝ чувства, някогашното ѝ увлечение по него приемаха във въображението и огромни размери. Тя си казваше: Леандър просто се вмести тъкмо, както беше и с Хайни, и с Фрицл... Да, той дойде и си отиде... И може би трябвало е така да стане... И може би без мъките и без колебанията

не бих намерила отново истинския път към Андреа... О, господи! — въздъхна внезапно и отчаяно тя и престана да свири. Какво не бих дала сега той да е в безопасност, далеч зад Балкана, далеч.

Подрънкането на звънчето вън в отвода прогони мислите ѝ. Тя наостри слух. И отново звънчето продължително и рязко задрънча. Леандър, изплаши се тя.

Скочи, избърса очите си, оправи неволно косите. Не, няма да отлага вече, ще му каже. Още сега!... И да става, каквото ще... Разтреперана от решението си, тя се втурна надолу по стълбата да превари слугинята. Но Тодорана се намираше в мазата.

Без да се облича, Неда изскокна от къщи, изтича по преметената сутринта каменна пътечка и с решително движение отвори малката портичка.

Не беше годеникът ѝ. Тя изпита едновременно разочарование и облекчение. Някаква непозната, пребрадена с шал, в къса, захабена антерия. Лицето ѝ дългоноско, обилно гримирano и грозно.

— Кого търсите? — попита Неда и неволно огледа площада не се ли задава файтонът на французкото консулство.

— Ти госпожица Неда си, на търговеца Радой дъщеря си?

— Аз съм... Мен ли търсите? — отвърна учудено Неда и чак тогава съзна, че я бяха попитали по французки и че тя самата отвръща на този език.

Непознатата измъкна изпод изхабената антерия лист хартия и ѝ го подаде мълчаливо. За миг Неда срещуна погледа ѝ. Защо ме гледа изплашено и колко са тъжни очите ѝ, помисли тя, но сама бе разтревожена, нетърпелива и веднага заби поглед в хартията. Писмото беше от Андреа. Krakata ѝ се подкосиха, тя се олюля и замаяна опря рамо в гредата на портата. Зачете, запогльща думите. Те като да се разтапяха в цялата нея и тя се върна отначало:

„Наблизо съм, в безопасност съм. И само за тебе мисля. Ще успеят ли да те принудят? Ще изтърпиш ли всички мъки? Сигурно и ти си чула: Плевен падна! Нищо вече не задържа освободителите ни — о, наближава, ще дойде и за нас щастието, скъпа моя, любов моя... Обичам те, обичам те!

Понякога нощя минавам покрай вас и си казвам: тя е там и може би ме сънува сега... И да знаеш само как искам да те видя. Да те прегърна — за минутка макар... Ах, лудост би било, а какво не бих дал за тая лудост! И непрестанно мислите ми са все с тебе. Един ред само ми напиши. Кажи ми: обичаш ли ме все тъй? Моя ли си, ще ме чакаш ли, мислиш ли за мен! — за твоя Андреа.“

Тя задържа още миг поглед на името, но изведнъж ѝ се стори, че някой би могъл да види писмото, и веднага го скри в шепата си.

— Как е той? Здрав ли е? — дигна тя разтреперана очи.

Непознатата не бе помръднала.

— Здрав... да, да! Рамото само малко ранен.

— Ранен?!

— Не много... съвсем... аз купила лек!

— Заведете ме — рече Неда — Моля ви, заведете ме веднага при него! — И без да чака съгласието ѝ, тя ѝ извика да чака, втурна се в къщи, облече палтото си, забради се и тя, налага в някаква чанта, каквото ѝ попадна за ядене, и се върна на двора. Мълчаливата грозна жена беше все още при вратата.

— Да вървим!... Елате, ще вземем файтон.

— Но там не за тебе... Много...

Неда само махна с ръка и двете бързо се отправиха към запрелите пред хаджи Данчовото кафене файтони и закрити с леко чергило двуколки.

Близо седмица вече откак Андреа се криеше в изгорялата половина на шантана. Падналият навес беше прихлупил четири оголени стени на горния кат, потоци ледена светлина струяха измежду счупените керемиди и в това леговище, където отвсякъде зееше и духаше, той прекарваше дневните си часове. Мериам беше домъкнала отнейде две черги. Той лежеше върху едната, завиваше се с другата. Но най-често съчиняващие стихове и тъгуваше за Неда.

Сложно и трудно беше неговото положение тук. Колкото минаваше времето, Андреа по-определено го съзнаваше. Преди той никога не си бе давал ясна сметка, че Мериам е човек като всеки друг, сиреч, че има чувства и го обича. Но сега тя го укриваше с риск на собствения си живот, носеше му храна, известяваше го кой е арестуван. Тя именно хвърли в двора на Задгорски ония предупредителни две думи, с който Андреа искаше да сплаши стария Радой и сина му, а също тъй и да обнадежди Неда.

Вечер в изгорялата къща студът ставаше нетърпим и Андреа бързаше да се прибере на топло в нейната стаичка. Той сядаше до мангала, грееше се и седеше мълчалив или отговаряше едносрочно на нейните разтревожени въпроси; а погледите й, ръцете й, очакването и нетърпението не преставаха да го подканят. Тя все искаше да знае дали го е обидила. Непрестанно диреше случай да му се извини за някаква въображаема своя вина и му се предлагаше с покорство и раболепие, които той сега от всичко най-не можеше да търпи. Наблизеше ли полунощ, него вече не го сдържаше на едно място. Той преглеждаше револвера си, скриваше лице в яката и тръгваше да шари из града. И тъкмо при тия обиколки, когато все се надяваше да срещне Филип или Сей Клер или Джани бей, най-първо като безсилна злоба, като отмъщение, а след това и осъзнано, ясно, той започна палежите — на медресето — склад в Захаръмъ бен махала, дето огънят не потръгна, после на кавалерийския сеновал, след него на джамията в Карагъоз махала, която изгоря и с нея чувалите с ориз и сандъците със сухари. Неговият план беше прост — те бесят, той ще пали. А горят ли

складовете им, мислеше Андреа, глад ги чака ония при Арабаконак... И братушките като ги ударят след това... Нека, нека да ги изтребят до един, казваше си с ожесточение Андреа, щом се сетеше за баща си и за мнозината, които бяха в тъмницата, а и за нещастните горублянци, към които, неизвестно защо, Джани бей проявяваше без мяра жестокостта си.

Но той не можеше да скита цяла нощ. Сокаците гъмжаха от патрули. Андреа знаеше, че дебнат него. Той се прибираше изморен, ала не лягаше на одъра, до Мериам, при все че тя го чакаше, викаше го и го молеше, а се просваше върху чергите до мангала и затваряше очи.

Той затваряше очи, но невинаги заспиваше. През паянтовите стени от двете съседни стаи понякога прииждаха натрапчиви звуци... Среднощно скърдане на наровете; шепот, ръмжене, проточени, вулгарни целувки. И недалече от него се въртеше и неспокойно дишаше жена — жена, която му бе принадлежала и го чакаше. Той неволно си припомняше белотата на плътта ѝ и ония тайни между тях, които мимо отвращението му в тъмнината го възбудждаха... Да стане!... Да иде при нея!... Само още веднъж... И не е ли вече всичко загубено, безсмислено... ще го заловят, и като горублянците. Той се надигаше, приближаваше я в тъмнината. Но щом сетеше, че тя запира дъх, и чуеше гласа ѝ, той като да се сблъсква с някаква преграда. Мигновено се отдръпваше от нея, връщаше се при мангала — и за дълго мислите му биваха пречистени. В тях оставаше само Неда и той кроеше какво ще бъде, ако те двамата доживеят освобождението — как ще побегнат в някое балканско градче, в някое село, и там ще учат децата какво е било и какво трябва да бъде... Но защо ще бягаме, сещаше се той. Тогава ще бъде наше. Филип да му мисли. Че и баща ѝ... И той пак си представяше себе си и Неда в София, в столицата... Класното училище станало гимназия... или може би Висока школа — Висока школа, разбира се, защо не!... И всичко наистина ще бъде друго... А с мислите за другото и за любовта той заспиваше. После насын сещаше, че някой го гали — нечии ръце, нечии устни докосват косите му, брадясалата буз... И защо му се струва, че някой тихо плаче над него... не, не е Неда... или може би е тя!... В тъмнината той я вижда: двамата лежат един до друг на леглото в неговата стая. Най-сетне сме женени, мисли си той, или може би го казва, защото чува гласа ѝ. Тя е, която се надвесва над него и го целува, макар че

всъщност е до него... Колко е сладък тоя сън! Да, да, той знае, че сънува, а каква сладост... Ала тогава защо да е сън? Не усеща ли целувките ѝ?... Пак го завличат вълните... Той я гали... прегръща я, страстно я прегръща и се бои да не я задуши... Още, още! — шепне тя и той още по-силно я притиска към себе си и още по-силно се бои... Моя ли си?... Твоя, Андреа, само твоя... завинаги... О, какво блаженство!... И тъкмо в тоя миг лицето ѝ потреперва, загубва чертите си, чуждее... Коя е тя вече? Коя е?... Това лице, тая плът, така позната — на Мериам... Махни се! — вика той отвратен и ужасен от някакво светотатство. Някой наистина се маха от него. Това го събуждаше и той отваряше очи.

Малкото прозорче с батистената завеска бледнееше; в полумрака той виждаше, че еврейката седи на нара, свила под себе си пълните си крака, нагла и тъжна. Плаче ли? Той отмахваше от нея поглед и бързаше да върви оттатък, в своето скривалище, а Мериам залостваше зад него вратата и той оставаше сред развалините на изгорялата къща като в капан.

Така бяха минали дните. Докато тази сутрин той се реши да рискува и я изпрати при Неда. Към този риск може би го подтикна раната в рамото, с която се върна по-предишната нощ от Карагъоз махала. Тя бе малка, повърхностна, ала бе забрала, тупкаше и будеше от вчера насам в душата му тревога. А можеше да е и нетърпимата вече неизвестност. Какво става там? Върнала ли е тя годежа на Леге или са прочутили волята ѝ? Размислеше ли се, пред очите му възкръсваше сцената при герана — как баща ѝ и Филип налетяха връз тях двамата и как я биеха, докато я влечеха към портичката. А след това? Какво е изживяла тя? — безплодно се бе питал безброй пъти; питаше се и сега и трескаво чакаше вестите, които щеше да му донесе Мериам. Но дали няма да ме издаде от ревност, припомняше си той с озлобение израза върху лицето на еврейката. Не, не вярвам... не искам да допусна... Ала аз наистина трябва да се махна от шантана!... Да се махне — лесно. А при кого да иде? Кой ще се реши да го укрива? Буботинов ли? Или предпазливият бай Анани? Може би щеше да намери прием у бай Димитър Трайкович или у хаджи Боне (като ханджията Анани и хаджи Боне беше един от някогашните комитетски хора), ала Мериам бе научила, че тях ги арестували същата нощ, когато арестуваха баща му. Оставаше къщата на Госпожата. Да, у Госпожата

би могло, въпреки че и брат ѝ бе задържан заедно с другите; тя не би му отказала да го приюти... Но чакай, спря се той, Госпожата е руска поданица! Изглежда само заради англичанката не са я прибрали и нея... Не, уверен съм, че наблюдават къщата ѝ. Е, тогава къде? Излиза, че тук въпреки всичко е най-безопасно — при условие папа Жану да не подуши нещо, разбира се... И ако не беше онова, което на дневна светлина му се струваше вече должно и безчестно... Щом се сети за мислите си и за изкушенията, той дигна като някакъв щит малкото подвързано томче с любимите стихове и зачете. Четеше и си ги повтаряше, при все че знаеше повечето от тях наизуст — и все диреше в тях нещо, което преди мътно му се бе загатвало, откриваше го и беше щастлив, защото онова, което диреше и намираше в стиховете, беше любовта му към Неда.

На какво всъщност се надявам, попита се той. Не го ли познавам бай Радой? — и сега още повече, след като обърках всичките му кроежи и стрелях върху сина му. (Дали съм го улучил? Дали са разбрали, че съм бил аз?) Ужасно е... като си помисля, че ще я принудят за консул... И какво представлявам аз според *техните мерки*? Климент... може би да. Но аз? Някакъв учител, назначен от такива като тях, човек без пари може би ме наричат... И изобщо... Дявол ги взел, да мислят, каквото щат! Турски мекерета и изедници народни!... Свършва се с тяхната... да! Нека дойдат нашите — ще видим тогава кой кум, кой сват... Но Неда, Неда, за нея ме боли душата, мислеше с тревога и отчаяние Андреа, докато внезапно някакъв шепнешът глас, гласът на Мериам, го стресна.

Беше се надвесила от вратата към шантана и му махаше с ръка. А писмото? В ръката ѝ нямаше писмо и той, озадачен и разтревожен, се измъкна от леговището си, тръгна по обгорелите хълзгави греди и я приближи. Забраденото ѝ напомадено лице не му говореше нищо. Само между нарисуваните вежди се врязваше дълбока бръчка, но неговият поглед я отмина и се спря на очите ѝ, тъжни, както и преди.

— Писмо? — каза той шепнешком.

— Ела — каза тя.

— Къде?

— Вътре... в стая ела...

Откак срещна в тъмния коридор Сара, една от жените на шантана и приятелка на Мериам, Андреа избягваше денем да напуска

скривалището си. Но сега еврейката сама го викаше вътре. А ако е някакъв капан? Ако го е издала и са поискали от нея да им го доведе в стаичката, дето не би могъл да се съпротивява? Той пресрещна още един път тъжните ѝ очи и прекрачи високия праг. Докато тя залостваше вратата, той измина тъмния коридор, приготви за всеки случай револвера си, после изведнъж се вмъкна в стаята... Различи някаква жена... В същия миг познат глас го зашемети, две ръце се протегнаха и лудешки, отчаяно го запрегръщаха.

— Ти?... Ти?... — не вярваше той на очите си и я целуваше, и се взираше в разплаканото ѝ лице. — Посмя!

— Посмях — кимна тя, като го привличаше към светлината. — Тази добра жена... благодарение на нея... Къде е тя?

Той се озърна, заслуша се. Мериам беше останала вън.

— Пази — рече той. — Но разкажи ми... какво...

— Не аз, първо ти! Ранен си... Къде? Страшно ли е? Боли ли?

Той се засмя.

— Седни... Не, не боли — ей тука в рамото. Съвсем дребна работа.

Тя искаше да види раната.

— После! — рече той. Черните му очи не се откъсваха от нейните. — Ами ако не бях ранен, щеше ли да дойдеш? — попита глухо.

— О, Андреа — прошепна тя с онъя глас, който сърцето му така познаваше.

И както някога, при стария геран, те пак се впуснаха в лабиринтите на любовта си. Какво ще бъде? И как ще се оженят мимо всички пречки, веднъж само да дойдат освободителите. Те споделяха взаимно мечтите си — а той ѝ говореше за българското и че градът ще бъде столица, и че те двамата тогава истински ще дадат своето на народа си. Тя казваше: „И аз ще стана учителка като теб, нали, Андреа! Аз мога да преподавам езици; и литература мога да предавам“... А мечтите им отново ги завръщаха към тях самите. Те пак повтаряха вечните, ненаситните думи: „Обичаш ме, нали?“ „Само твоя, твоя“... Ала сега двамата бяха в затоплена стая, седяха един до друг на леглото и толкова дни и нощи се бяха стремили един към друг, мъчително предсещайки блаженствата, които им бяха забранени, че целувките не ги задоволяваха вече. Той разкопча палтото ѝ. „Андреа!“ — прошепна

тя, а той се поколеба, упреква ли го или го зове. Но устните ѝ сами се предлагаха; цялата тя се предлагаше — изведнъж той я сграбчи, прекатури я на леглото и като се задъхваше и говореше: „Защо да чакаме... моя си! Моя си, нали?... Защо...“ Зацелува я с опиянение, със страсти и трескаво, умело заразкопчава корсажа ѝ. Пламнала от срам, тя повтаряше: „Оная жена ще влезе...“ — и инстинктивно отблъскваше ръката му. А устните ѝ, гърдите и цялата тя пак се стремяха към него.

— Ето я... иде! — ужаси се тя, защото вън се бяха чули стъпки. Чу се и писклив глас.

Беше папа Жану.

— Защо седиш в коридора?... За тебе работа няма ли? — каза остро той.

— Сега чака работа — каза Мериам.

Тежките стъпки отминаха. Леките останаха зад вратата.

— Какви са тези хора? Защо по французки — попита все тъй изплашена Неда и закриваше с длан оголената си гръд.

Андреа неволно се надигна. Не отвърна.

— Какви са...? — настоя тя.

— Не, не ме питай... — Мислеше: ето къде я доведох — нея, чистата. В тоя бордей, на това легло, дето са лежали с Мериам какви ли не мръсници... Дето и аз самия... О, колко е отвратително! Нима искам... да я измърся, да я изравня?... Не, не, не!... Не тук, не!... Подобре да чакам — каза си той с усилие и решителност, които се изписаха на бледото му брадясало лице. — Наистина... да, тук може да влезе някой — рече той, като ѝ се усмихваше шеговито-съучастнически и се мъчеше да прогони нейното смущение.

— Ти не ми казваш. Коя е тая жена?

— Една нещастница — рече той и му се струваше, че зад вратата в тъмния коридор еврейката плаче.

— Но тя е добра, Андреа. Чувствувам го!

— Да, да... Гониха ме... И трябваше да се укрия тутка, нямах друг изход.

Неда също се бе надигнала, извиваше ръце, закопчаваше корсажа си и го слушаше. Повече не смееше да я лъже. Той побърза да измести разговора.

— Да ти помогна ли?

— Не, не — усмихна се тя със смутено — щастливо изражение в златистите си кехлибарени очи. Но още веднага прибави: — Не мога средното копче...

Той я притегли към себе си, изви я да закопчее копчето, устните му ту пробягваха по разпиляната тъмноруса коса, ту пламенно се залепваха в дългия, източен врат, а тя тихичко и все тъй смутено — щастливо се смееше, докато изведнъж се сети и се извърна изплашено към него:

— Аз забравих да ти кажа най-страшното... за наградата!

— Каква награда?

— За твоето залавяне, Андреа!... О, така ме е страх, така ужасно ме е страх — изстена тя, прегърна го силно и заплака.

— Ох, ох, внимателно! Натисна рамото ми! — рече той; при все че раната вече не го болеше; и тя веднага замени големия си страх с по-малкия, осезаемия, заразпитва кога са го ранили, дълбока ли е раната и настояваше да я превърже. Но той отново измести разговора. И те пак заприказваха за любовта си и за всичко онова красиво в живота им, което мимо страданията съществуваше и имаше смисъл да се говори само за него.

Макар че Филип седеше във файтона до блестящата със своето сребристо кожено палто американка, макар че усмихнато разговаряше с нея и кимаше донейде пренебрежително — отвисоко на срещнатите познати, които гледаха към него завистливо и му се кланяха, той не само че не беше весел и не изпитваше горделивото наслаждение, което при други обстоятелства би изпитвал, но по целия път от дома си до Черната джамия се чувствуваше потиснат и като че ли на тръни.

Трябваше да измисли някаква причина, да откаже, да не тръгва. Отиваше да види края на едно деяние, повода за което бе дал той. Глупаво е да се самообвинявам, ободряващо се Филип. И от къде на къде? Аз *тогава* споменах само за Будиновците, и то за синовете; и нито един от тях не е арестуван, макар че те го заслужават! Значи аз нямам нищо общо с това... Но от нея нощ насетне започнаха арестите из целия град. Между арестуваните имаше негови роднини, негови приятели — хора, които предната вечер бяха седели на трапезата им наедно със Сен Клер. И сега как ще ги гледа, как ще ги *интервюира* вместо Маргарет?

Когато отминаха Кафене бashi и поеха по Кадим сокаги, сиреч по Самоковския път, Филип вече зле се владееше...

— Вие като че сте разсеян нещо, драги мой? — учуди се кореспондентката.

— О, съвсем не! Просто си мисля какво интересно би могло да има в такава една дописка...

— Може би сте прав... И все пак, любопитство! Но за бога, защо побледняхте? — разсмя се тя и хвана ръката му. — Роднини ли имате между арестуваните?

— Не — изльга той. — И изобщо съвсем не мисля за тях.

Щом изльга, и му олекна. Роднини! Та какво значение имат в такива времена роднинските и приятелските връзки? И знае ли той истинската причина, по която са арестувани роднините и приятелите му! Да вземе бай Димитър Трайкович — на времето се е занимавал с някакви комитетски истории и пак е бил арестуван, та някой от

предишните консули го е освободил. А нима сам не е известен, че братът на Госпожата също като нея очаква руснаци?

— Карай по-скоро! — извика той на Сали, станал напоследък едва ли не техен постоянен файтонджия. — За кога разправяхте, че трябва да ги отведат, Маргарет?

— Снощи капитан Амир казваше, че към обяд. Но преди малко моят Чарли научил, че се наложило да ускорят... Тук изобщо никой не държи на часовете — прибави тя засмяна, с глас, който потвърждаваше, че познава вече добре тукашните нрави, и то тъкмо когато вляво от пътя се откри продълговатият площад на обградената с триметрови стени Черна джамия. В средата на челния зид имаше голяма врата от железни пръти и зад нея друга, дървена, която, препречваше погледа към двора. В източния край на зида беше дългата казармена постройка на полицейското комендантство (някога безплатна трапезария за бедните мюсюлмани от околните махали). А непосредствено до комендантството, в една от необитаемите допреди войната къщи на местния благодетел Кючук Азис паша, се помещаваше английската военна мисия. В нея живееше и Сен Клер.

Но всичко това беше отдавна познато на Филип. Сега той се взираше в тълпата, гъсто изпълнила заснежения площад — мнозинството българи, останалите турци, едните покорни, изплашени, другите озлобени; видимо дошли отдавна и затова нетърпеливи.

— Имаме щастие! Не са ги извели още! — зарадва се Маргарет Джаксън.

— Предлагам да спрем тук, по-встрани — каза Филип. Погледите на тълпата го плашеха.

Тя кимна.

— Да слезем.

— Както искате, Маргарет. Но отвисоко се вижда по-добре.

Тя отново кимна и извади бележника си.

— Тук ли са близките на... вашите... Искам да кажа, вие разбирате...

Да, той разбираше. Заоглежда се. Старата хаджи Мановица с дъщерите си, с един от зетовете си и със снахите, с внуките и чираците... И жената на Трайкович, жената на хаджи Коцев... а ето и сестра му, цялата в черно. Ето и съседите — жената на Слави... Женда... малкото... И още много жени и деца, и мъже, откачили се от

табиите, чиито имена не знаеше, защото бяха хора от дребния еснаф или от Ючбунар, дето се занимаваха с градинарство, а той от години не беше ходил там... Всички чакаха безропотно, шушукаха и подсмърчаха и нещо тягостно беше легнало връз целия площад... Той щеше да прехвърли поглед на шумната тълпа османлии, дошла тук да тържествува и да заплашва, когато погледът му попадна на някакъв едър мъж с голяма кожена яка. Баща му!... Кръвта съвсем избяга от Филиповото лице — баща му и той тук... Да бяха го ударили по-малко щеше да го заболи... А ако се обърне и ме види!... Но какво като ме види? Нека!... Че аз нямам никаква вина, оправдаваме се той, а гласно изреждаше имена, които кореспондентката с трудност записваше в бележника си.

— Повторете пак... Как... жената на Димитраки Митович... Да. Други?

— Вижте, и баща ви е тук! — каза по едно време тя и му се закани насмешливо с пръст. — Защо ме изльгахте, че нямате роднини?

— Не, наистина, Маргарет!... Баща ми е... той... някои от тия му бяха приятели...

— О, какви сте вие, българите! Няма да се учудя вече, ако и вие някой ден...

— Маргарет, с какво съм заслужил такова недоверие?

— Но да!... И защо не?

— Вярвам, че се шегувате, Маргарет...

— Може би — каза тя. — И все пак, мислил ли е някой от нас, че оня симпатичен доктор Будинов върши шпионаж! Е, да, аз съм осведомена вече, разбира се!... (От кого? Кой е сварил да издаде — Амир или Сен Клер?) А за брат му... о, брат му е наистина очарователен мъж и ще бъде голяма загуба да го обесят заради някакви си подпалени складове... Прочее, те трябва първо да го заловят, че тогава, нали? — рече тя насмешливо и Филип съвсем не разбираше вече на чия страна е тя в този момент.

Колко е безпринципна, възмущаваше се той. А е любовница на турчина... Толкова и на него държи сигурно... Дали пък не ѝ е омръзнал вече той и затова е такава лекомислена? Внезапно Филип видя предположението си в някаква връзка с нейната покана да излязат двамата с файтон и дето сега бяха тук. Това би трябвало да го зарадва, но той остана хладен и обиден.

— Вижте, като че ли ще ги извеждат — каза той.

— Отварят вратата. Да минем вече напред!

— Почакайте още малко — помоли Филип.

Неколцина кафяво-жълти манафи отваряха вратите. А от сокака към Топхане махала изневиделица се появи цял взвод конни заптии. Викове се чуха, крясьци. Варда!... Варда!... Изведнъж из разтворената порта заизлизаха някакви мъже и площадът се огласи от дрънчене на вериги.

— Ето ги!...

Като под команда, с викове и плач изпращащите наблегнаха към тях, „Тате!... Иване... хаджи... дядо хаджи!...“ От другия край тукашните османлии зареваха: „Дю-бре!... Ха-ха!...“ И топки сняг, и кал запрелитаха, заудряха жените, децата. А заптиите бълскаха с конете си и разчистваха пътя на ония с веригите.

— По-скоро! — извика ядосано Маргарет и вече без да го чака, скочи от файтона и си запробива път през тълпата. Филип безволно тръгна след нея.

— Ще ги изпуснем! — нервничеше тя.

Очи я погледнаха остро, с омраза; някой изпсува и двамата... Но Филип чуваше други гласове:

— И хаджи Боне, клетият...

— Ей го нашия Танас... Танасе! Танасе!...

И малко по-нататък, през сълзи:

— Тате... тейко!...

Много висок, брадат мъж, който виждаше по-добре от другите, разправяше:

— Повечето са наши, но тези са селяни... Тези двамата ги знам, от Жилява са...

Гласът беше познат и Филип се извърна. Главният учител Буботинов! И сега говореше размерно, ясно, а гъстата му къдрава брада се тресеше.

— Ах, ти ли си, Филип! — позна го учителят. — Нещастие... Величайше нещастие за града ни — каза той и продължи да наблюдава и да осведомява околните.

— Слави Будина го няма! — рече един от предните.

— Няма ли го? Брей, дали не са го... Добрия човек...

— Разправят държели го заложник за Андреа...

Маргарет беше избързала и Филип трябаше да я застигне. Но когато най-сетне се изравни с нея, колоната на заточениците вече бе отминала и на завоя, между гъсто обкръжилите ги конни заптии, той разпозна едрото, отчаяно лице на чорбаджи Мано. Старият чорбаджия крачеше, закачен в общата верига, скръбното му лице беше извърнато насам и правеше някому знак за сбогом, а на Филип лицето се стори учудено и сякаш питаше: но защо, защо и мене прашате? Нали цял живот бях верен, покорен, донасях и помагах — и нали самият аз имам от вас безброй облаги?... Не разбирам, не разбирам и аз, разсъждаваше Филип, смутен от въпросите, които му се струваше, че е открил по лицето на стария чорбаджия. Какво правят наистина те? Защо и него, такива като него? Та те секат клона, на който седят... И тогава? — попита той себе си. Има ли изобщо сигурност?

Тази мисъл го изплаши. Той побърза да я прогони, но тя дълбоко се беше впила в него и не преставаше да го глажди.

— Ето какво излезе от вашата нерешителност! — рече ядосано и с неприкрыто пренебрежение Маргарет.

— Вие сама видяхте! Невъзможно беше...

— Невъзможно... Аз съм кореспондентка!

— Трябвало е предварително да влезете в тъмницата! — отвърна троснатото той, защото онай мисъл все го глаждеше.

Тя го погледна изненадано. Какво става с него? Би желала и други път да е такъв. В очите ѝ се запалиха весели пламъчета.

— Е, да не се сърдим! Хайде... И после ние тук наистина, че си губим само времето... Чуйте какво разправя господин Лоуел!

Филип чак сега видя, че до нея стои някакъв мъж — среден на ръст, на възраст, нито хубав, нито грозен, с фес като всички и с тънко неподплатено палто, което трябаше да носи пролет, а не зиме. Той често беше виждал този безличен човек край Сен Клер. Но не знаеше името му. И сега се изненада, че е англичанин.

Двамата си подадоха ръце.

— Ако побързате, може би ще сварите церемонията — каза Лоуел. Гласът му беше като външността.

— Извинете, не разбрах. Каква церемония?

— А, и вие не знаете! Сутринта, неочеквано пристигна главнокомандуващият.

— Сюлейман паша! — Филип би искал да попита води ли маршалът със себе си и войските, за които бе чувал да се говори напоследък. Но благоразумно замълча.

Лоуел прибави:

— Сега пред мютесарифството има парад.

— Тогава по-скоро! — рече въодушевено Маргарет. — На един ден едно изпращане и едно посрещане съвсем не е малък лов!... Ще дойдете ли с нас, Лоуел?

— Не, благодаря, госпожо Джаксън!... Предпочитам така... да се разхождам без цел — каза с най-невинно изражение помощникът на Сен Клер и Филип чак във файтона се сети какво можеха да означават неговите думи.

До площада Кафене бashi те се върнаха по същия път, отминаха мораво боядисаната Едрилез джамия и мостчето над Градската вада, после покрай Телеграфчийницата, покрай Синия конак и все по широката Войниган сокаги стигнаха голямата градина с безброя гарги по дърветата и площада пред мютесарифството, дето сега се тълпяха хиляди развлечени османлии. На тоя площад от край до край беше строена в гъсти редици войска, със знамена, с музики. Окичени с ордени паши препускаха надлъж пред войниците и единият, най-предният, слаб, червенобрад мъж размахваше къс ятаган. „Аллах!... Аллах!...“ — огласяваше се висинето от неспирния фанатичен рев на редниците, зад тях тълпата пригласяше, изплашените гарги се виеха над дърветата и грачеха; и всичко беше така мощно и злокобно същевременно, така поразително различно и все пак напомнящо на онова, което току-що бяха преживели, че Филип неволно потреперваше от удивление и страх.

— Пристигането на маршал Сюлейман показва, че наистина сме пред сериозни събития, господа. Онова, което приемахме под резерва, като машинация на нашия приятел Сен Клер, излиза, че е в ход... Да, да, излиза, че е истина! — говореше, както винаги, загрижено и изчерпателно консулт Леге на другите двама консули, маркиз Позитано и фон Валдхарт, когато се връщаха от посрещането на главнокомандуващия.

Те се прибраха пешком, оживени и погълнати от разговора... На излизане от мютесарифството шегаджията Позитано бе подхвърлил, че разходката поддържа младостта и че който има или ще има млада жена, е длъжен да бъде млад — и като се смееха на думите му, фон Валдхарт и Леге бяха изпратили файтоните и тръгнаха с него.

Но сега политиката и сложните ходове на войната заемаха целия им разговор.

Австриецът каза:

— Аз изобщо мисля, че на тази история трябва да се сложи край!
— Край?

— Край на войната, маркизе! Плевен падна. Сърбия и тя се намеси. Е? Не намирате ли, че руската експанзия заплашва да създаде не само нова държава тук, но изобщо коренно да измени статуквото в югоизтока?

Позитано тихичко подсвирна.

— Като споменахте държава, та се сетих. Българите казват: де го чукаш, де се пука! — опита се да преведе той поговорката, но се разсмя, спря се, предложи на събеседниците си цигари и сам запали.

— И изобщо — продължи той — става ясно, любезни колега, че вашият граф Андраши... впрочем защо говоря само за граф Андраши; та вашата политика винаги е била в унисон с британската. Или греша?... Някои дори говорят, че напоследък е склучено тайно споразумение? — подхвърли закачливо иронично Позитано.

— Ако имате предвид кореспондентите, те винаги говорят! — каза засегнато и без да го погледне австриецът.

Той всмукна от цигарата си, изпусна кълбо дим, което от студа се удвои и се превърна в малко облаче, и чак тогава прибави:

— М-да! Лично аз смятам, че европейските държави трябваше отдавна да вземат положението в ръцете си.

— В какъв смисъл? — осведоми се Леге, който съсредоточено следеше спора им.

— В смисъл... в смисъл да се ограничат тези кръвопролития.

— Би трявало наистина отдавна...

— Не се оставяйте да ви подведе, Леандър!... Неговият смисъл е... същият като на Сен Клер: да се ограничат кръвопролитията, тоест руснаците да се оттеглят зад Дунава, нали?... Особено сега, след като е паднал Плевен!

— Вие пак се щегувате, маркизе!

— О не!... Напротив, фон Валдхарт. Аз просто дешифрирам вашите идеи. Много похвални идеи наистина! При това износни за някого... да! И какво да стане с българите, ако ми е позволено да попитам? Как да се разреши техният въпрос, когато нещата са на живот и на смърт?...

— Тихо, господа! — предупреди Леге. Минаваше цяла компания от хората на барон фон Хирш. Той не желаеше професионалните им спорове да станат обществено достояние.

Те и тримата отговориха на любезните поздрави, с които ги срещнаха хората от железницата, размениха с тях по няколко любезнни думи (бяха все сънародници на фон Валдхарт и Позитано), после отминаха и отново подхванаха прекъснатия разговор. Ала нямаше я вече разпалеността и дребничкият маркиз само вдигаше насмешливо рамене.

— Карайте ме да се върна на предишните си мисли — каза Леге, който по-добре от другите двама разбираще, че разговорът заплашва да пресекне. — Е добре, многоочекваният маршал Сюлейман пристигна. Питам го напреди: А подкрепленията, ваше високопревъзходителство?... Четирите пехотни дивизии и проче?...

— А той?

— Вие, казва, консуле, знаете най-съкровените ни тайни... Това, казва, ви задължава да бъдете неизменно наш приятел.

— Те като че са се наговорили със Сен Клер... Ха-ха!... Ами така е. Единият ти поверява тайната си, другият те задължава.

Позитано помълча няколко крачки, после, когато стигнаха вече французкото консулство, неочеквано попита:

— А как мислите, доктор Будинов дали е знаел за подкрепленията?

Събеседниците му го погледнаха изненадани.

— Не, не допускам. Откъде може да знае? — рече уверено Леге.

— Защо, ти мислиш, че той...

— О, съвсем нищо не мисля! Аз просто така... И въобще, струва ми се, съвсем не е важно дали знае или не знае, нали?

Леге размишляваше.

— Въщност... Или прав си! — съобрази той със съучастнически блясък в очите. — А пропо, да не забравя, на няколко пъти вече моята дъщеря ме пита за доктора... за доктор Будинов, да! Бил ѝ обещал, че ще дойде. Те бяха приятели. Знаете, че той я излекува!

— Моля ти се! — рече със съвсем сериозно изражение маркизът.

— Тя ми се довери. Щяла да се омъжи за него, като порасне.

— Детински фантазии! Но ти все пак разбиращ, Виторио. И вие, фон Валдхарт. Бъдете така добри. Предупредете и съпругите си...

— Пита ли тя за него?

— Ние крием. И за брат му крием. Не бихме могли да ѝ обясним в какво се състои цялата работа. А и въобще всичко е твърде сложно... Да, да, господа! Твърде сложно! — попадна пак на предишния си риторичен и малко назидателен тон Леге. — Особено за нас. И може би най-много за мен — прибави той, като оставяше да се разбере, че не приятелството му с Будинов и дори не годежа му с българка, а единствено принципите за обективност и справедливост са го карали и го карат да симпатизира на българите.

При това той неволно се сети за Неда. Сутринта не беше прашал да питат как е със здравето. Да иде ли сега? Часът отиваше на два. Неудобно време за посещение.

— Е, господа! Разговорите нямат край, а ние и без това ще ги продължим довечера — каза той и мигновено промени изражението на едрото си лице. — За барона вие ще имате грижа, фон Валдхарт, нали! Значи в колко часа да ви очаквам?

— Нали казахме към шест.

— Аз ще дойда малко по-рано, драги. Иска ми се преди това да поговорим за вашата санитарна мисия. Нали е вече в Константинопол?

— Да, да... Заповядай, Виторио! Ще поговорим, както желаеш... Е, господа, ето моят файтон е на ваше разположение. Вярвам, ще се възползвате!...

— Аз да!... Но фон Валдхарт се нуждае от още разходка — ухили се маркизът, ръкува се и като трепкаше с големите си мустаци, скочи във файтона и удобно се разложи.

— Петко! — вдигна глава към файтонджаията си Леге. С него той говореше, като месеше турски и български наедно. — Откарай господин консул, иди да обядваш при семейството си, а надвечер мини... знаеш... Осведоми се сам най-подробно как е била със здравето госпожица Неда. Но привечер, не по-рано, Петко; след обяд сигурно тя ще си почива! Хайде, карай! Довиждане, Виторио!... Приятен обяд, колега фон Валдхарт!

И в добро настроение на духа, в каквото биваше винаги, след като бе разговарял с мъже от своя кръг, Леге погледа как файтонът отнася Виторио, а старият, прегърбен в раменете фон Валдхарт се отдалечава в обратна посока, като се подпира на бастуна си, усмихна се, сякаш казваше: „Не, моето положение далеч не е такова, не!“, отвори лакираната дъбова врата и влезе в консулството си.

Леандър Леге беше човек умен и с голяма ерудиция. Неговата страст, доколкото би могло да се говори за страст у един уравновесен и до висша мяра обективен ум, беше обществената и личната психология. Той се мъчеше да разбира хората и в някои от страниците на книгата си се бе добрал до такива истини, че не само приятелите му, но и той самият се изненадваше на достиженията си... И ето, че същият той Леге, така тънък и изчерпателен, когато се отнасяше до другите, и досега не можеше да разбере защо всъщност му бе изменила бившата му жена. Наистина, още при пристигането на майка му от Париж, вечерта, когато двамата се скараха, за да го засегне, самата тя му зададе същият въпрос — а после го нарече прекалено принципен и почтен, нарече го направо скучен и това най-силно го засегна.

Но следващите дни незабелязано залихаха огорчението му. Макар понякога да си припомняше *тези думи*, той не им отдаваше вече значението, което те имаха, оспорваше ги в ума си и колчех се сетеше как майка му го бе нарекла скучен, той ядосано ѝ противопоставяше умението си да води занимателни разговори, знанията и широтата на своята култура, сиреч всички свои качества, за които Неда неведнъж му бе казвала, че са я привлекли към него. Да, тези качества бяха неоспорими. А колкото за прекалената му почтеност и прочее — това наистина зависи вече единствено от жената, казваше си той. Една е Марго, друга Констанца (Констанца беше една вдовица, гъркиня, която на времето, при престоя му в Цариград, напразно се бе мъчила да го оплете в мрежите си) и съвсем различна, о, да! — съвсем различна е моята Неда...

Ала ето, че напоследък той все по-често се хващаше в мисли за измяната на Марго. Откъде бе почнала? С какво? И защо се беше случило тъкмо така?... Не, не че съжаляваше; нито я упрекваше вече (ако имаше за нещо да я упреква, то беше, че *престъплението* ѝ лиши Сесил от майка); но той неволно си припомняше първоначалното им отчуждение. Как тя захвана да мълчи... и след това го отбягваше и се

заключваше в стаята си. Добре, но защо мисля за това — след толкова години?... Глупаво е! Безсмислено!... Беше глупаво и безсмислено, ала той продължаваше да си припомня всички подробности, все по-често се вглеждаше в себе си и някак обидно зазвучаваха в душата му майчините думи.

Тоя следобед, докато си почиваше на sofата в кабинета си и четеше любимия си Декарт, у Леге неусетно изплуваха пак същите въпроси. Той държеше богато подвързаната книга, вслушваше се в гласа на Сесил, която тананикаше нещо в другата стая и разговаряше с мадмоазел Д'Аржантон, а в някакъв нелогичен ред (тъкмо нелогичността бе най-чуждото на неговия ум), той сравняваше бившата си жена с бъдещата; и сравнението го обиждаше и го тревожеше. Каква нелепост от моя страна! От къде на къде? Защо?... Той прогони мислите си и даде ухо на разговора зад стената. Сесил казваше: „Вие, госпожице, нали пак ще живеете с нас в Париж?“ Той не чу какво отговори възпитателката, но малката се развила: „О, вие не я знаете колко е добра! Щом аз я помоля... Не, не, не, на мене тя никога не отказва!“... Колко се е привързала тя към Неда, мислеше Леге. Какво ли ще бъде, като идем там?... Като срещнем майка ѝ... Майка ѝ, повтори той и се почувствува неудобно. Може ли всъщност да бъде заместена майката? Той неведнъж бе разсъждавал и винаги намираше отговор съобразно своите нравствени мерки. Ала сега въпросът прозвуча на самия него, не вече във връзка със Сесил, а пак някак странно свързан с онова безпочвено сравнение, което правеше между Маргот и Неда. Каква майка би била тя? Можеше ли изцяло да замести истинската майка?... Не, и това не беше... Може би... Или не, не!... Той не се решаваше направо да го каже, макар че го мислеше, а се попита: няма ли у Неда някаква промяна?... Промяна? — какво общо има това с Маргот, със Сесил!... Мълчалива е, затворена; и това безпричинно... вече цяла седмица боледуване... Той бе предложил, после настоя да прати лекар, защото му изглеждаше наистина побледняла и отслабнала, но баща ѝ само каза: „Женски болести... нека да почине някой други ден, консуле!...“ Но той си спомняше, че промяната не се изразяваше само с болестта. Подозирам ли я? В какво ще я подозирам? А дали това не е някакъв каприз? Нещо му казваше: както всички жени, и тя... И той почувствува недоволство; едно мимолетно умствено озлобление, което се разтопи в упрек. Не ѝ отива

— въпреки младостта и хубостта ѝ, тя би трябвало да му е благодарна за честта... за любовта... Недостойно и несправедливо е от моя страна! Ето и аз като другите — и като майка си — правя разлика, слагам я по-ниско от себе си... Не може ли все пак да е болна?... Още малко и ще се нарека ревнивец; нещо, което съвсем не ми подхожда на положението вече... И нямам основание, разбира се! А ако да имах основание, бих ли я обичал след това — при моя унизителен опит. На никаква цена! И изобщо, пак моите глупости... пак *оная страх*, който майка ми пося тогава с необмислените си думи. Тази мисъл го задоволи, успокои го; той си рече: въображение — и то какво въображение наистина! — и продължи да чете увлечено, докато попадна на някакъв пасаж, същността на който му напомни книгата, четена предния ден. Той се надигна, намери я. Емерсон: Общество и Самота. Колко странно и какво просмукване на идеите, разсъждаваше той, различни светове, различни концепции, а мисълта за обществения човек и за дълга е намерила почва и у двамата! А как беше у Сведенборг, да, как беше дефинирано там? Преди да си отговори, той чу, че някой отвори вратата на кабинета и се обърна да види кой влиза. Срещна големите радостни очи на дъщеря си.

— Файтонджията ти донесе писмо от леля Неда! — рече Сесил, но не му го подаде, а заподскача край него на един крак, смееше се и викаше: — Само ако ми обещаеш. Искам да знам какво си пишете... Искам да знам...

— Но ти наистина си невъзпитана! — рече той строго, а очите му и цялото му изражение издаваше облекчение и самоуспокоение.

— Може, признавам... признавам, че съм любопитна — каза тя.

— Стига, Сесил!

— Сесил!... — извика от вратата друг, строг и нетърпящ възражение, глас.

Беше мадам Франсоаз във вишневочервения си пеньоар. Девойчето веднага подаде писмото на баща си.

— Добре, добре! Щом признаваш, че си любопитна... — рече той засмяно, докато отваряше резедавия плик и вадеше листа. Въсъщност трябва да побързам вече със сватбата. Тези църковни работи може все пак някак да се претупат. Той извади изписания лист и се изви към светлината. Зачете.

— Е? — подвикна Сесил. Нослето ѝ се беше вирнало от нетърпение.

Леге четеше и все не можеше да разбере... Тя му отказва... връща му годежа... и пише, че е хиляди пъти виновна, но че обича друг... Обича Будинов, оня, младия, когото той беше спасил и за чиято глава сега турците дават награда... О! — изпъшка той и тежко се отпусна на първия стол.

— Татко! Какво, татко? — изпища Сесил. — Нещо случило ли се е с леля Неда?

Случило се е, случило се е, каза си той. Това, което е трябвало да се случи... Предчувствувах го! Предчувствувах го!... Не, не е предчувствие, мама го каза тогава: такъв съм изглежда аз... И Марго... и сега Неда...

— Леандър, какво има? — приближи го бързешком и майка му. Той ѝ подаде писмото, без да я погледне.

Сега вече знаеше какво ще дойде.

— Кажи ми, миличък татко? — питаше Сесил.

— Нищо, моето момиче... Леля ти Неда... тя вече не ме иска... Не ме обича...

— Но как?... Аз ще ѝ кажа, ще я помоля!...

— Остави, миличка... не, не! — рече той и в същия миг думите му бяха заглушени от бурния, задавен от омраза и злорадство порой на майчините му викове:

— Тя!... Тя се осмелява... Тая никаквица... Тая простачка... О, о!... И оня, оня — нека го обесят...

— Престанете, майко, моля ви...

— Да престана!... Никога вече няма да престана... Аз те предупреждавах, ти помниш... Затова само дойдох, но ти... И сега?... О, по-добре, хиляди пъти по-добре така...

Докато слушаше безмълвен и блед нейните крясъци, той видя, че Сесил напусна кабинета, видя я след миг навлякла бялото си палто да се спуска надолу по стълбата и изведенъж се стресна.

— Къде отиваш? — извика той.

Тя тичаше надолу и не отговори.

— Сесил... Безсмислено е, не разбираш ли, Сесил?

Той изведенъж се сети, че навън се смрачава, че файтонджаията сигурно не е при файтона си, изплаши се и забърза към стълбището.

Майка му вървеше след него и продължаваше да креши.

— Върни се! Върни се! — разкрещя се и той. Но Сесил не се спря, не отвърна. Входната врата скръцна и с трясък се затвори.

— Палто... цилиндъра ми — втурна се след нея той. — Поскоро... по-скоро...

На няколко пъти вече файтонът на консулството изтрополяваше по улицата до Задгорски и се връщаше. Търсеха и у Будинови, у Позитано, при леди Емили. Сесил я нямаше. Някои дюкянджии наистина бяха видели такова момиче да тича из сокаците, но Сесил изглежда се беше заблудила и вместо към Недини, тръгнала бе в обратна посока, към турските махали. Маркизът и Марикюр, а с тях и Сен Клер, който изникна отнейде с цял взвод заптии, забързаха да я търсят там. А започнала бе виелица. Стъмнило се бе, настъпваше нощта.

В големия салон на консулството мадам Франсоаз лежеше на кушетката с мокра кърпа на главата. Възпитателката ѝ говореше нещо успокоително, но и тя плачеше. Техните гласове, хълцанията им достигаха като непрестанни упреци до и без това изтръгналото от страх и болка съзнание на Леандър... Той бе закъснял само минутка, толкова, колкото Жан Жак да притича с палтото и цилиндъра. А как неизразимо жестока и фатална му се струваше сега тази минутка... О боже мой! — повтаряше той. — О света майко! Помогнете ѝ... само да се намери. И той упорито, настойчиво се молеше в душата си, нещо, което не бе вършил от много години и което разумът му винаги отричаше... Но каква власт можеше да има вече разумът, щом часовете минаваха един след друг, а дъщеря му, детето му, единственото, което му оставаше на този свят, беше някъде по улиците, в снега, в нощта?... Той я виждаше как се лута във виелицата, загубена в тъмнината. Миличка! Миличка! — шепнеше безгласно Леандър, ходеше от прозорец на прозорец и пак искаше да излезе и да я търси и той. Но се беше уговорил с другите тук да чака. И ето, че седеше безпомощен и чакаше. А чакането нямаше край. Татко, счуваше му се понякога нейният глас и срещаше хубавите ѝ очички. Леля Неда те обича, татко... о, аз знам... Като я помоля много, тя пак ще те обича, татко... Остави това, остави, Сесил, миличката ми... Върни се при мен; всичко друго е безсмислено. Само ти си ми вече, момиченце, само ти, мое дете! — зовеше я той. А в гърдите му се бяха сбрали на топка и мъка, и

страх. И той неусетно пак подхваща: о боже мой, света майко, запазете я, запазете я... И пак не можеше да стои на едно място и да слуша упречите на майка си; все тръгваше да излезе и все се спираше, докато най-сетне реши да иде пред изхода и там да чака.

Той застана там, недалече от фенера, над който плющеше замръзналото знаме. Виелицата го обгръщаше отвсякъде; трупаše го със сняг — по раменете, по цилиндъра... Няма я! Няма я; и къде може да бъде?... Тъмни, ужасяващи предположения се мяркаха в ума му. Не, не, пропъждаше ги той; безчовечно е... тя е дете... Бе чул от файтонджията си, че само преди няколко дни минаващите през града мустафъзи изнасилили някакво момиченце, негова роднина, като го отвлекли в изгорелите къщи, едва ли не по обяд. И за някакво поголямо момче, българче, се говореше... извратено се гаврили с него и после го заклали. О господи, разтърси се той цял. Снегът брулеše в лицето му. Снежинките се топяха в очите. Или той плаче?... Ако можеше да плаче като майка си! Или да вика като нея — да обвинява, да заплашва... Но всичко бе заключено в душата му и само ужасният му страх още го крепеше... Не, не искаше да мисли за причината. И имаше ли причина? Тя обикнала друг. Честно му го казваше, направо. Не като Маргò... И това ли беше *причината*? Причината може би е в мен, каза му някакъв глас. Не гласът на разума. Макар че ако бе предишният, разсъдителният Леге, той може би също би оправдал Неда и би потърсил вината ѝ в себе си. Но той не беше вече предишният; а и какво ли значение би имало да си отговори кой е причината за всичко, щом се е случило... Сега той беше само изплашен баща и чакаше. Нямаше нищо по-страшно от очакването — но в него беше и надеждата му; пък и нямаше какво друго да стори, освен да чака...

Насреща пред джамията болница бе запряла кола с ранени. Светлини и гласове идеха оттам. Двама пияни османлии минаха съвсем наблизо до него, изгледаха го насмешливо — учудено, обльхнаха го с миризмата на ракия. Той не се помръдна. А ако са я срещнали такива като тези двамата или още по-зли... Пак се заредиха в ума му страхотии... От миналата година, от въстанието... Изнасилени деца... заклани деца... деца, набучени на щик... нарязани, насечени с брадва... Кой мозък може да го побере?... О, страшна, дива страна!... Тогава се бе покъртил до дъното на душата си, възмущавал

се бе, писа доклади... А сега... сега... Но не! Не! Думите бяха така страшни, та той се сепна... Не, неговата Сесил... веселата... Та преди колко беше, като подскачаше на един крак и се смееше и не му даваше писмoto. Да не беше идвало никога това писмо!

Никога, никога!... И никога да не съм срещал онай... И никога кракът ми да не е стъпвал тук... О, боже мой, все още ли, все още ли я няма!...

Той стоеше и не помръдваше. Не сещаше студ, макар че mrъзнеше. Снегът се трупаше по него. Цилиндърът му стана бял. Той целият беше бял, но не се сещаше да се отупа. Само се вслушваше като обезумял в шумовете на нощта. Там някъде глас... Каруци минават и дрънчат... Фиу! — вие вихрушката... И викове никакви... Нима...? Не. Пак пияни... Напоследък османлиите наистина са го ударили на пиянство. Войната е по-силна от вярата им... Ето сега коне препускат... Насам... Файтон. Неговият файтон ли? Той направи инстинктивно крачка и втора... Неговият файтон!... Позна го, позна го... Ето на светлината... този Виторио!... И още един, Марикюр... и между тях... Тя! Тя!... О, слава тебе господи!... Полудял от радост, той се хвърли към файтона, хълзна се, едва се задържа.

— Сесил!... Миличка... Сесил!...

Виторио отстрани ръката му, отстрани го със сила цял. Слезе. Марикюр нещо се бавеше.

— Сесил! — извика нетърпеливо Леге. — Но какво става?... Какво ти е, мила?

— Чакай, чакай, клети приятелю — пое я Виторио... — Никога няма да отговори тя вече.

Леандър я сграбчи с все сила и я изтръгна от ръцете му. Не вярваше. Тя беше тежка, отпусната, окървавена и неподвижна. Той погледна, извъртя глава към тях, пак върна очи на нея... Изведнъж, като залиташе и стенеше, той така безумно се втурна към консулството, че Позитано и Марикюр едва свариха да го подкрепят. Той стигна осветения вход, спря се, вторачи се в лицето ѝ — в нейното покрито със синини и обезобразено от ужаса лице — притисна го, зацелува го, зарида с глас и щеше да се строполи заедно с нея, ако приятелите му не го подхванаха.

— Скотове! Скотове! — викаше неистово и задавено той. — Моето дете... едничкото ми... О клето... клето! Кой беше този звяр...

този... този...

— В една от патрулните им бараки я намерихме... Пазачите на реда — рече с ледена омраза Виторио, но се разрида и той и гласът му се загуби.

— О... о... права е майка ми... Дива... жестока страна!...

Както предписваше изпратената предищния ден диспозиция на генерал-адютанта Гурко, рано сутринта на 13 декември частите на Западния отряд започнаха рискованото и пълно с изненади преминаване на затрупания от снегове Балкан. Главната колона, в авангарда на която беше генерал Раух, трябваше да се отправи по пригодената от сапьорите (доколкото условията биха позволили) пътека, същата, по която минаха Климент и Коста. В челния ешелон на тази колона щеше да бъде и началникът на отряда със своя щаб. Дясната, по-малобройна колона, под командуването на Веляминов, трябваше да мине по новооткритата пътека под Мургаш и да се спусне в Софийското поле при селото Жилява. Нейната задача бе да пази откъм запад фланга на водените от Гурко войски, които щяха да се разгърнат при Чурек и Потоп, а също тъй и бързо да се придвижи към София. На трета една колона, Данdevиловата, бе заповядано да излезе от Етрополе и да върви към Буново през върха Баба. Нейната задача беше още по-трудна, защото войските щяха да действуват в открита местност. Ала, от друга страна, тъкмо от бързината, с която би се придвижила тази колона, зависеше ще пресече ли тя пътя за отстъпление на Шакировата армия.

Частите на Олденбургския принц и генерал-адютанта граф Шувалов, които действуваха сега фронтово срещу неприятеля в Арабаконашкия проход, трябваше „да останат на заеманите от тях позиции и зорко да следят за неприятеля, при което в случай на отстъпление на врага, незабавно да преминат в настъпление, като го гонят по петите“. Негово височество и старият, близък на императорската фамилия генерал-адютант бяха недоволни от задачата, която им се възлагаше. Те и без това не обичаха Гурко, подозираха, че той нарочно ги оставя на страна от активните действия, сиреч, че им няма доверие като военачалници, нещо, което беше вярно, що се отнася до Олденбургския принц, но не и до Шувалов. В диспозицията общото командуване на техните части и на тила бе възложено на дошлия преди няколко дни от Плевен, и по-нисък по чин от Шувалов

генерал-лейтенант барон Криденер, командирът на девети корпус, и това ги правеше още по-недоволни.

Колкото до санитарните части и до дивизионните лазарети, в диспозицията се даваха най-подробни указания. Наистина, благотворителното общество на княгиня Шаховская оставаше в тила, но летящите отряди на Червения кръст се разпределяха между Веляминов и Дандевил. Ала както става с всички подробности на всички диспозиции, в последния момент дойде заповед, която отмени предишната заповед, и лекарите и сестрите на орханийския Червен кръст, дето работеше Климент, вместо да заминат за Етрополе (там той би срещнал брат си), бяха прикачени към авангарда на главната колона и тръгнаха за Чурек.

Утрото беше така мразовито и мъгливо и шосето към прохода дотолкова задръстено от войски, че линейките, с които пътуващите персоналът на Червения кръст, едва-едва се придвижваха.

Климент беше в една от задните коли, с които прекарвала медикаментите. Освен него, освен Бакулин и Григориевич, който не понасяше мъглата и се оплакваше, върху торбите с вата и бинтове, разположила се свободно и по навика си кокетно, седеше в своето кожено палто Ксения. И още една сестра имаше в линейката — мълчалива, необщителна, далеч не тъй красива като Ксения. Тя беше с три-четири години по-възрастна от нея, слабичка, руса, с хълтнали сини очи и с едно изражение в тях, за което Климент още щом я видя, си припомни думите на приятеля си: „Лед, братко; или не точно лед, чувствуващ, че там има някаква стена и че зад нея не можеш да преминеш“. Тая сестра беше Нина Тимохина, приятелката на Кареев. След като работеха вече заедно, Климент не би могъл да каже ли за онез нещо повече отпреди. Но той бе направил за себе си едно откритие. Мълчаливата, необщителна сестра Нина с ранените и болните се преобразяваше. Той я бе виждал как по цели нощи седи край тях и им разправя нещо и как те ѝ се усмихват мимо болките и отчаянието си. Веднъж дори я чу да пее. Ала после, като дойде втори път в палатката и поиска да я заговори, той откри в очите ѝ пак страшния израз, озова се пред осезаемата стена, за която говореше Бакулин, и му стана болно, а се и изненада, ядоса се за нея. Как може

човек чак дотолкова да обича, питаше се той, като мислеше за непознатия Павел Петрович, годеника ѝ, останал под снега край Плевен. Та тя ще се поболее... Непрестанно затормозвано подсъзнание, съпротивителната сила на организма отслабена...

Ала сега, докато пътуваха, той не мислеше вече за нея. Нито дори за Ксения, чието присъствие в линейката приятно го вълнуваше в началото. Съвсем други чувства изпъльваха душата му. Той гледаше през малкото прозорче в гъстата мъгла, дето изплуваха отделни силуети, отделни мустакати лица, навъсени, засмени, стърчаха пушки... чуваха се гласове, цвилене на коне... Отиваме, отиваме, отиваме, говореше си той. Какъв час — съдбован, велик! И като си помисля, че нашите по това време се събуждат, без да подозират... И че Андреа сигурно още спи!... Той се сети и за другия си брат, за Коста, и както през всичките дни, откак се бяха разгубили, смути се, разтревожи се къде е и какво е станало с него, но после си каза: и той ще е тръгнал като мен; в София ще се срещнем. Това го успокои и той пак се загледа в мъглата.

— Кой ли е тоя полк?

Бакулин погледна през другото прозорче.

— Нищо не се вижда...

— Май че са нашите съседи — изръмжа Григориевич.

— Ох! Усетихте ли как се разтупка сърцето на Ксенка?

Слушайте!

— Стига, Аркадий!... Преображенският полк е най-напред!

— Я?... Осведомена!

— Би трябвало да го знаете, че Преображенци са винаги първи!

Бакулин направи шеговита, учудена гримаса, която в полумрака на линейката едва ли някой видя, провря глава през задното прозорче и извика:

— Какви сте, момчета? Кои сте?

— Исмаиловци! — отвърнаха от мъглата едновременно два гласа.

— Е, пак гвардия! — рече той успокоително — насмешливо, като се обърна.

— Ти защо все се заяждаш?

— А какво да се прави, Ксенка? За бога, как да минава времето?

— Намери си друго занимание! — рече троснато тя.

Насмешките на Аркадий Иванич засягаха болезнено и Климент. Защо все да чува? Да си припомня? Изпращането с файтона оная нощ ги беше сближило. Но, разбира се, не разкъса връзките между нея и княза. Нещо повече — понякога на Климент му се струваше, като че ли тя търси повод да му се довери. А какво по-тъжно за един влюбен от чувството, че искат да го превърнат в приятел? Не, не е щастлива тя — въпреки тези князе и принцове; и може би тъкмо за това; понякога съвсем осезаемо го долавям.

Григориевич извади часовника си, вдигна го към светлината и се взря.

— Една верста — два часа. Още оттук закъснение. — Той се дразнеше от неточността и неакуратността в живота.

Аркадий Иванич само това чакаше.

— Отде пък знаеш дали сме закъснели или не сме закъснели... Вървим. Можеше да тръгнем утре, нали? Тогава ще речеш: цяло дененощие.

— Диспозиция се издава, за да се съблудава!

— Може би ти знаеш и тайните планове на началството?

През замъглените си очила Григориевич го стрелна с насмешлив поглед.

— Знам, което се полага да знам, господин Бакулин!

Аркадий не го остави.

— Но това е егоистично, мили! И как търпиш ти? Знаеш нещо и да не ни го кажеш!... Ксения... Нина... Хайде, Клементий, нима не се възмущавате!

Ксения и Климент казаха шаговито, че са възмутени и че не е приятелско от негова страна да крие една тайна, която при това засяга всички тях. Нина остана в своя ъгъл мълчалива и може би спеше.

Доктор Григориевич беше поласкан. Но не се предаде.

— Ще ви кажа за авангарда, в смисъл защото благоволиха да ни прикачат към него — рече той. — Е добре! Днес в три часа ние, сиреч авангардът, трябва да бъдем на билото!...

— И ще бъдем!

— Чакай, не го спирай, Клементий! Ти наистина ставаш интересен, гъльбче. А в Чурек?

— Довечера в осем.

Все тъй разпалено Климент потвърди:

— Напълно реално!... Аз с брат си изминах същия път, в обратна посока, почти за толкова време. А като имате предвид, че той си бе изкълчил крака...

— Да не беше само така студено и особено мъглата — рече Ксения.

— Е, да, да! Особено мъглата... Но тя е в наша помощ. Инак... денем... може и да ни забележат постовете им... А там, приятели... ще видите... Един турски баталион е в състояние да спре за цели дни напредването ни!

Бакулин каза:

— Моите пациенти от щаба... тези, модата де!... Та разправяха, че началството е взело предохранителни мерки. И в Балкана било изобщо топло... Можело човек по мундир... а някои дори се събличали по фланелки!

— За топло, до вчера и тутка беше топло, Аркадий Иванич. Дори беше почнало да се топи. Но от тая нощ, вие виждате, студ! Скова!

— Ex, като казваш студ, че... Ще рече човек, у нас няма студ!... А пропо, мили, ти не ни каза най-важното за нас. Кога почва изкачването?

— По разписанието, което имах възможността да прочета, ние би трябвало след час вече да сме при така наречения Драгунски лагер. Разтоварваме там. Разпределяме товарите между войниците от ротата, която ни е предадена, и точно в единадесет часа започваме нашето изкачване, като се движим непосредствено след Кавказката казашка бригада.

— Охо! — сети се Бакулин. — Но всъщност... Ами да! Всъщност...

— Защо се смееш? Какво... Защо? — рекоха едновременно Ксения, Григориевич и Климент. Сестра Нина отвори очи и го погледна сухо.

— Ами че ти, братко, просто си прочел заповедта, която е получил Папаша...

— Е, та какво?

— А пък аз мислех, че направо имаш работа с началник-щаба...

Като продължаваха да се смеят, като се шегуваха и разговориха за предстоящото изкачване, за студа и кой какво научил и какво знае, въпреки честите осведомления на Григориевич те не забелязваха как

тече времето. Постепенно мъглата в линейката и навън стана по-бяла, по-рядка. И вече не отделни лица, а цели отделения и взводове се мяркаха, разточили се пред погледа на Климент. Някои ги надминаваха. Някои те надпреварваха. И разговори, и смях, и закачки, и ругатни се примесваха в слуха му. А той слушаше, разделил се между приятелите си в линейката и другите, безименните, които се точеха вън покрай тях и които в чувствата си също наричаше свои приятели и братя. Отиваме, отиваме, отиваме, говореше си той пак, докато отнейде се зачу стройна войнишка песен и той цял се предаде на нея. Към десет и половина те напуснаха Софийското шосе и изведнъж се озоваха в прегръдките на планината. Пътят не беше още стръмен, ала изведнъж стана много по-труден, тесен и разбит. Колите се движеха мъчително бавно. Настигна ги батарея от лейбгвардейската артилерийска бригада. Изтрополя край тях, отмина ги. Но скоро колелото на едно от оръдията се счупи и трябваше да се изчака заменяването му. После две кавалерийски стотни избързаха напред. Пак ги настигнаха, пак ги обградиха плътно от всички страни пехотинци. И когато най-сетне линейките приближиха Драгунския лагер, отдено всъщност започваше не само стръмният склон, но и Климентовата пътека, часът минаваше дванадесет.

Григориевич не можеше да си намери място от възмущение.

— Кажете де! — говореше той. — Ето, виждате ли? Затова нашите работи ще вървят винаги така!...

Бакулин му отвърна нещо и разказа някаква приказка за един, който бързал, но Климент не слушаше вече техния разговор. Той провря глава през прозорчето и внимателно заоглежда местността. Мъглата беше значително по-рядка, отколкото долу, в равнината, но студът бе по-силен и по-остър. Самият лагер бе разположен на огромна, издута като гърбица и само тук-таме обрасла поляна и по нея, между разпрегнатите оръдия, лафети и ротни каруци гъсто се бяха стълпили хиляди и хиляди войници. Те палеха огньове, грееха се, ходеха насам-натам или мъкнеха от околните гори клонаци, а вгледаше ли се в тях, на Климент му се струваше като че ли ги вижда някак странни и смешни; те вървяха несигурно, клатушкаха се и се задържаха един в друг като пияни. Какво всъщност става? Какво има? Да са им дали водка повече, отколкото е допустимо? Не, не вярвам!... Но възможно ли е да е толкова хълзгаво тогава?... Той скочи от

линейката, направи две-три предпазливи крачки, една смела — и хоп — строполи се върху лъскавия, превърнал се в дебела ледена покривка сняг.

Приятелите му се разсмяха.

— Поледица, резултат от застудяването след топлите дни... — рече Григориевич, сякаш говореше пред ученици.

— Най-сетне и ти да кажеш нещо наистина умно! — извика Бакулин, ала Nina Тимохина едва стоеше на нозете си, той я хвана под ръка да я закрепи и занемя.

— Благодаря, мога сама — каза Nina и се отдръпна от него.

А Ксения се заливаше от смях.

— Е, това се назова пързалка!... Вижте, вижте, истинска пързалка!

Тя се затича и се плъзна по лекия наклон, ала скоро загуби равновесие, размаха ръце и закрещя:

— О... о... падам!...

Някакъв невисок офицер, с калпак и дигната яка, който правеше отдалече знаци на Nina Тимохина и приближаваше бързо линейките, присрещна Ксения, подаде ѝ ръка, тя се хвани да се задържи, увлече го със себе си и двамата се строполиха на земята.

— О... извинете... извинете — викаше тя с прельстителния си глас, като се надигаше и все пак чакаше той да ѝ помогне.

— А, вие ли сте? — чу отново гласа ѝ Климент и сега му се стори различен — изненадан, ала естествен. Това го накара да погледне офицера. Беше Сергей Кареев. Той държеше Ксения под мишниците, повдигаше я бавно и ѝ говореше нещо, а в тъмните му, други път замислени очи имаше неприкрита насмешка.

— Здравейте — каза той, когато двамата с Ксения приближиха групата, към която се бяха присъединили лекарите и сестрите от другите коли. — Как мина пътят, Nina?

— За войниците е било по-трудно, Сергей.

— Оттук нататък всички сме пехотинци — усмихна ѝ се той. Усмивката му беше мила, в нея нямаше нито помен от насмешка. — Но да, по-голямо нещастие не можеше да ни се случи!

— Нещастие?... — Смеховете изведнъж загълхнаха.

— За какво нещастие става дума, корнет? — попита бързо Карл Густич, който приближаваше, подкрепян от двама санитари.

— Тъкмо за това, господин докторе!

— За кое това? Но изразявайте се, моля ви, малко по-ясно, господа! За бога, защо учите тогава граматика?

— Вие вероятно говорите за поледицата, Кареев, нали? — каза един от лекарите.

— О, да!... Сигурно... Сериозно ще ни затрудни поледицата — заговориха всички вкупом.

— Да ни затрудни?... Може да се каже и така. Но елате, елате... По-добре да видите сами.

— Къде?

— Какво... какво ще гледаме?...

— Стойте, господа!... Трябва да се разпределят медикаментите.

— Има време, уважаеми Карл Густич. Ето, всички чакат!...

Прочее, ако има желаещи...

Корнетът — той изглежда беше един от хората, които се разпореждаха — тръгна, последван от повечето лекари и сестри, но още не стигнали доникъде, половината от тях се отказаха. Между тези, които продължиха с него, бяха Климент, Бакулин, Ксения и Нина, тръгнала може би само защото приятелят й ги водеше. Те пресякоха надлъж целия лагер. Климент вече разбираше къде отиват. Той със страх си представяше заледената, разширена от сапьорите пътека и как хората се хълзгат и падат по нея. Но представите му бяха бледи и се давеха в собствените му страхове. Едва наблизили мястото, което вече така добре си припомняше, и преди още да види, той почувствува, че нещо става там, дето мравунякът от сиви и сернисто кафяви шинели бе толкова гъст и разбунен. Ала нужно беше да отминат горичката вдясно с нейните високи, настръхнали букове и тогава изведнъж пред очите му се извиси познатият остьр склон, тъй съдбовно свързан с неговия живот. О! — изпъшка той и затаи дъх, защото гледката наистина беше поразителна. Един до друг, един пред друг, един над друг по пътеката лазеха хора в шинели и тези хора не само че едва-едва се придвижваха, но те носеха на гърба си раници, торби, пушки, мъкнеха сандъчета с патрони, тикаха оръдия, лафети, пренасяха ги разглобени... Всяко дърво наоколо, всеки клон, най-малката скала и издатина служеше за място, около което се увиваха въжета и десетки и стотици ръце се протягаха към тях... Изведенъж някой отнякъде се изтърве, подхълзне се надолу, увлече задния, след него който е — и като порой десетки и

десетки люде се търкалят надолу... Викове... Пази се!... Дръж се!... И охкане, и смях, и озлобение, и мъка, които се чуха и се чувствуваха дори оттук.

— За бога! Как ще можем ние? — рече изплашена и объркана Ксения. — И ето, вижте... носят ранени!...

— Какво да виждаме — кресна Бакулин. — Я по-скоро! Момчета, насам! Насам, момчета! — развика се той и като се хълзгаше и залиташе, втурна се да помага, последван от останалите лекари и сестри.

Нямаше къща в Етрополе, в която Коста да не бе влизал с един и същи въпрос:

— У вас идвал ли е нашенец, доктор, избягал от София? — И той го описваше хубав мъж, представителен и спретнат, с мустаци — какъвто беше Климент и какъвто брат му неизменно го виждаше.

Повечето дигаха рамене. Но намираха се и такива, които знаеха:

— Има такъв доктор, да!

Или пък казваха:

— Докторът ли?... Ами че из оня ден го виждах. Разправяше, че отивал по селата да събира още работници.

— Чакай, бе! Какви работници? Той е доктор човекът, с болни се разправя.

— Че ти не си ли, дето ги викат? — питаха го понякога.

— Бе никакъв не съм аз. Търся брат си! Разгубихме се в Орхание — и как стана, каква стана... — Коста обикновено сядаше и разправяше цялата история отначало докрай.

Един ден в хана дори му казаха:

— Днеска беше тука!

— Днеска ли! — изправи се Коста. — Къде е той? Казвай, води ме при него, цяла жълтица ще ти дам...

Но после се разбра, че докторът довел от Лопян петдесетина селяни, от каквото Данdevиловият щаб се нуждаеше, да проправят път в планината, че заминал отново към Брусен и кой ли знае къде, и че щял да се върне тези дни. Имаше за Коста нещо неразбираемо във всичките тези пътувания и връщания, нещо, което не беше присъщо на Климент. И ако непременно му е трябвало да се разправя със селяни, защо не е повикал и мене, нервничеше и се ядосваше той, тъй като работа като тая Коста наистина би вършил дваж по-добре от брат си.

Нямаше какво да прави; трябваше да чака. И докато чакаше, Коста не преставаше да навестява своите приятели от псковския полк, който лагеруваше край града.

Той вече знаеше всичко за Мойсенко, за Иванушка, за Фрол и Тимофей, за Никита Запевача. Дори и за Мирон Потапич бе поразпитал това-онова. Интересуваше се кой откъде е и как изглежда техният край; и женен ли е, колко деца има; за търговията разпитваше, кое колко струва — и изобщо за живота. Той не го правеше само от любопитство, нито само от любознателност, но и от разчувствуваност. Ето ме мен, ами че аз, дето се казва, вчера излязох от дома, и все там ми е умът, а те, горките...

Той все искаше някак да им угоди и да им бъде полезен. Ходеше да им купува тютюн от маркитантите на другите полкове. С техни пари наистина, защото неговите пари не бяха много, пък и ги пестеше. Помагаше им в кърпежа на мундирите. Все за тяхна сметка донесе им сапун, като казваше, че ризите от кирта се захабяват, а перат ли се без сапун, отиват, че се не видят... Той и ръкавици намери на ония, които нямаха. И понеже знаеше, че с ботушите са зле, донесе отнейде тричетири цифта цървули. Ала сам виждаше, че това е капка в морето, усмихваше се и им обещаваше, че в София ще намери и за другите.

Той отдавна им бе разправил за себе си всичко, ала това всичко не свършваше. Вечер, край огъня, той си припомняше гласно (с оня, смешния негов руски език, на който вече никой не се надсмиваше) за дома си, и за Женда, и за Славейко... Цялата рота знаеше, че чака дете.

Един път шегобиецът Фрол дори го подкачи:

— А как, Костя? Ти ли ще го раждаш?

— Аз, ами кой... Е, то се знае, че булката де, но нали и аз... —
Той намигна и попита: — Твоята да не би без теб да ги ражда?...

Дружен смях огласи лагера. От околните огньове заприиждаха още войници.

— Костя ли е тук?... Здравей, Костя! Здравей!

— Здравейте — кимаше той, като ги обгръщаше с веселия си поглед и побутваше кривната си нос, сякаш да го оправи.

— Ама той тебе, Фрол... той тебе на кукувичи яйца те насади —
ръмжеше Мойсенко.

А Иванушка се червеше, криеше момичешкото си лице и все пак гледаше да е по-близо до своя някогашен пленник.

Старият фелдфебел, който стоеше отстрани заедно с намусения Мирон Потапич, неочаквано попита:

— А ти какво го чакаш второто, момиче ли?

Коста се извърна, срещна изпитателните му очи. Видя и насмешливото изражение на унтерофицера.

— Третото ще е момиче — каза той. — Сега това го чакам момче. Сега войници ще трябват на България... Ами че тъй де — каза той. — Като свърши войната, вие ще си идете. Кой ще ни пази от турците тогаз?

Нея вечер Егор Егорович Егоров нищо не каза. Ала оттогава насетне той често спираше Коста, питаше го намерил ли е брат си или пък казваше на бакарите, когато него го нямаше:

— Вижте там, сложете от кашата в някое котле и за нашия братушка...

Само Мирон Потапич си оставаше негов неумолим враг. Коста го знаеше и хиляди пъти съжаляваше, че не си беше премълчал за онай злополучна лира.

Сутринта на 13 декември Коста, който нощуваше в една от къщите на избягалото от градчето турско население, беше разбуден от необичайно раздвижване по улиците. Той отмахна козяка и погледна през разтрошеното стъкло на прозореца. Сринатият наполовин зид закриваше част от пътя. Но и така видя, че минава конница. Той постоя загледан. Гледката го изпълваше с радостно вълнение. Нека идат, нека идат, мислеше той, като поред изучаваше едрите силни мъже, които ритмично се полюшваха върху седлата. Какви ги наричаше Климент, когато са все такива едри? Улани ли бяха или май че бяха драгуни... Ей ги, тези имат дълги пушки... На уланите са по-къси... а пък хусарите май че нямат пушки... Или за хусарите не съм сигурен, но тези са драгуни!... Изпитваше момчешка амбиция да познава отделните родове войска; а още му се струваше, че има някакво особено щастие в това да си улан или хусар, или grenadier, или драгун. Той харесваше и казаците, и артилеристите. Само пехотата му се струваше малко подolen род войска, но това не се отнасяше за псковци, един съвсем обикновен пехотен полк — него Костя поставяше и над хусарите, и над гвардейците, и над всички... А тези са драгуни, мислеше с увереност той и си спомняше какво му бе разправял Климент за драгуните. Е, тяхната като че ли е най-лесна... хем си на кон, хем си стреляш с пушката отдалече и не се месиш в ръкопашния бой, разсъждаваше

Коста, докато най-сетне конният полк се източи и едно след друго се заредиха оръдията на някаква батарея.

Той вече съвсем се разсъни. Закуси набързо, с каквото му беше останало от вечерята, излезе на двора, разтърка лицето си със сняг и тръгна да пита за брат си. Но войските продължаваха да се точат и целят градец се беше съbral от двете страни на главната улица да гледа. Отвсякъде се здрависваха с войниците и се прегръщаха; и току всеки даваше я хляб, я шал ще даде или антерия... и най-често им поднасяха малки пръстени павурчета с ракия, които войниците поемаха с благодарност, кланяха се и викаха: Спасибо!... Но какво става? Те не идат — те отиват нанякъде... Отиват!...

— Къде отиват? — извърна се той към първия етрополец, млад мъж, по-млад от него, с луничаво лице.

Етрополецът заклима. Засочи Балкана. Очите му бяха овлашнели.

— Започва ли се!... Ама започва ли се? — разтича се Коста. — Е хайде!... Хайде на спасиба, братушки!... — размаха калпака си той.

— Ами псковци!... Псковци минаха ли? Те отиват ли? — разтревожи се той.

Никой не знаеше кои са псковци и кои воронежци.

— Ако е за пехота — мина пехота, но то беше много преди конницата — казваха.

Той оставил главната улица, избиколи през опустялата турска махала, втурна се към края на градчето, дето лагеруваха псковци. Нямаше ги. Е това е то, това е!... А не можаха ли да ми кажат снощи?... Но щом не са му казали, тогава и те не са знаели. Военна работа! Дойде заповед и хайде, заминавай... А дали ще се видим пак някога, щом са тръгнали на страшен бой — в такова време и в тая планина?... Той пак се втурна, сега да ги догони. Тичаше към другия край на градецца. Стигна там тъкмо да изпрати и последното оръдие на последната батарея. После край него се заточиха леки обозни коли, но той продължаваше да гледа далечината. Губят се, чезнат сред снеговете. Аeto я планината, огромна, възправена, цялата в мъгли и вихри... Да продължи ли? Да ги настигне? Не вижда ли какво е!... И нима те ще вървят все по този път; и все по път. Та нали ще ги разделят по роти, ще ги пръснат във вериги, ще атакуват, ще се бият. Свърши се. А той толкова пъти им обещаваше — като идем в София...

Сега те ще минат през града, а пък аз още няма да съм там. Разгубихме се, говореше си той горестно и с тая мисъл тръгна назад.

В хана, дето се отбиваше всеки ден, го очакваше новина. Докторът сутринта бил тук; канел се да върви с войската. Ами ако е отишъл?... Но четвърт час по-късно, друг един, който знаеше за тревогата му, още отдалече се провикна:

- Бързай в черквата!
- Защо... какво в черквата?
- Брат ти е там!

Виж ти, виж ти, говореше си насмешливо Коста, като бързаше към черквата „Свети Архангел Михаил“. Е вярно, той не се е зарекъл като Андреа, но тук поне няма защо да се насиљва — нали все науката, та науката... Е, разбрал е той, разбрал е! Добре е за всеки случай човек да удари един кръст, казваше си Коста и си представяше как ще се смае брат му, като го види. Той прекоси малкия пазар и приближи площада пред черквата.

Но тук трябваше да спре. Целият площад бе задръстен от биволски и волски коли, между които се трупаха селяни в кожуси и ямурлуци, с лопати, с мотики, с криваци.

— Какво правите тука с тези мотики, бе? Да не събаряте църквата! — рече Коста, озадачен и раздразнен, че среща неочеквано препятствие.

— Както е тръгнал! — рече един мъжага с остьр калпак и дебели мазолести ръце. — Ами ти... ти за черкуване ли си дошъл или за работа?

- То ако е за работа, чак в черквата няма да я търся де...

Но тези селяни... да не би тези селяни да са, дето брат ми ги събира? Я! Как ще се ококори тоя тук, като ме види до него... Той с все по-голямо усилие си проправяше път. Тия хора нямат край, надигаше се Коста нетърпеливо на пръсти с надежда да открие някъде сред тълпата представителната фигура на брат си. Ала навсякъде все същото море от островърхи и плиткодънести калпаци, от сиви и бозови качулки и изпод тях засмени, сдържани, навъсени и строги, мустакати и брадати лица. Нямат край, нямат край, ядосваше се той. Колко са, трябва да имат хиляда!... И как успя да ги събере толкова хора Климент. За какво му са?... На братушките де, за какво им са?...

Внезапно откъм черковния двор се зачу глас, който искаше да надвика другите. Коста се надигна пак, огледа тълпата. Кой вика?... Млад, гологлав мъж, с енергично и вдъхновено изражение, беше стъпил там на стол или на някакъв камък, размахващо калпака си и нещо говореше на селяните.

— Шшт!... Шшт!... — зашъткаха близките и по-далечните.

— Тихо!... Тихо, хора!... Докторът слово ще каже...

От задните някой извика:

— По-силно, докторе!... Не се чува...

Докторът? Как докторът!... Изтръпнал от неочеквано съмнение, Коста се взря в енергичното, хубаво лице на человека, който говореше. Въсъщност в жестовете и в изражението той приличаше повече на Андреа, а беше кестеняв и светъл като Климент. Но този човек не е Климент... Не, не, този човек не е брат му!...

— Чувай! — дръпна той изплашено първия до себе си. — На този ли викате вие доктора?

— На този, на кого...

— Ама няма ли други доктор?

— Тихо сега, не знам. Чакай да слушаме!

На този... И няма друг — ясно е. Но защо тогава разправяха, че е дошъл от София?... Не, никой не ми каза: от София. Аз го казах за София, а другите казваха: оттатък... Какво съвпадение! И къде тогава ще е бати?... Толкова дни да го търся тук, а той сигурно си е в Орхание и мене търси. Сега и да отида вече там, няма да го намеря. Тръгнал ще е с всичките. Както и аз трябваше да тръгна...

Гласът на непознатия доктор все по-ясно и по-настойчиво се вмесваше в мислите му. Коста не искаше да го слуша, смяташе да си пробие път назад, да си отиде, но селяните така плътно се бяха притиснали един до друг, зазяпани, заслушани, че мимо желанието си слушаше и той.

Докторът говореше:

— И я си помислете... помислете го! Всеки от тях има майка, баща... И жена има, и деца! На всекиму са мили близките, а още повече му е мил животът. Помислете, братя!... Е, ако на вас ви кажат: хайде, зарязвайте всичко и тръгвайте да помагате на друг един народ... а? Кажете, лесно ли ще тръгнете... За чуждата работа, за чуждата свобода... И живот... не чуждия, а своя живот да дадеш! Ей това са

сторили за нас нашите братя освободители!... Пък какви страдания... пък какви мъки... И колко няма да се върнат от тях, а други ще си отидат половин хора... — изреждаше разчувствуващ докторът и на засегнатия в своето упорство Коста му се струваше, че той нарочно говори именно така, че си е поставил за цел да го трогне и да не го пусне да си иде. — Сънародници! Братя българи! — ечеше в ушите му гласът. — Не е ли срамно да чакаме само наготово... деца имаме... внуките ни един ден ще питат: ами вие? Помогнахте ли вие? Жертвувахте ли? Заслужихте ли?... Или чакахте на топличко... в къщи... край жените си...

Другите може... Нека. Но аз! Малко ли жертвувах — и какви сведения им занесохме... и пътеката им показахме, противеше се с никаква неприсъща нему упоритост и с последни сили Коста.

— Ето, аз няма да ви говоря и няма да ви увещавам повече... Тук не е работата за търговия, за пари... Пък и вие сте дошли, братя, тук сте... Аз само ще ви прочета, да знаете какво се чака... Тази прокламация сам генерал Гурко я е написал — към нас.

Докторът дигна пред очите си никакъв лист, а докато зачете, край Коста зашушукаха, зашумяха.

— Чухте ли, генерал Гурко...

— Тихо! Тихо да чуем...

— Генерал Гурко!

Докторът се окашля, отхвърли косата си назад, зачете високо:

— „Българи! На нас ни предстои да направим напън срещу омразните ваши поробители. Предстои ни да преминем Балкана. Вие трябва да ни помогнете да превозим през планината оръдията, да пренесем мунициите, снаряженията, сухарите. Главната ваша награда ще бъде избавлението ви от вашите вековни поробители. За вас сега е трудно, но за русите е още по-трудно. Те за вашата свобода страдат, а вие за собствената си. Ще мине тежкото време, братя българи и ще бъдете благодарни на бога!...“

Той свърши, свали прокламацията, но не прибави от себе си нито слово. За един миг селяните останаха занемели. После изведенъж огромната тълпа край Коста се оживи, зашумя, завика. Той също викаше с все сила и чак когато гласът му пресекна, разбра, че е викал „ура“.

На излизане от мютесарифския конак, дето бе водил продължителен и неприятен разговор с капризния главнокомандуващ, Сен Клер видя, че се задава окиченият със знамена файтон на леди Стренгфорд. Майорът беше нервен, озлобен, бързаше да се поразходи и да обмисли всичко отначало, но навикът му за добро държание го закова на място. Той изчака файтонът да спре пред големия портал на конашкия вход, видя, че срещу виконтесата седи нахлупилият цилиндъра си до веждите доктор Грин, усмихна се привично и приближи.

— Добро утро! — каза той и климаше.

— Как сте, Джордж? — каза виконтесата, като му подаваше ръка, облечена в изящна бежова ръкавица, и внимателно слезе. — И вас ли са поканили?

— Не, не. Аз свърших... Защо? Какво има, леди Емили?

— Затруднение, Джордж.

Грин внезапно избухна:

— Затруднение... По-добре кажете вечните техни неразбории, леди Емили!... Да сме увеличили капацитета на болницата двойно!

— Но това е само проект, докторе. Те може би ще се убедят.

— Това е направо дивотия, любезна виконтесо... Извинете. Подготвят офанзива и не дават никакви лекари, никакви медикаменти... Кажете как се нарича това?

— Учудва ме вашата разпаленост, стари ми Ралф. Като кога? — усмихна се иронично майор Сен Клер. — Мислех, че ви интересува само чистата медицина, опита!

Грин го погледна неприязнено, сякаш именно той беше виновен за турските неразбории, рече „Да вървим, леди Емили!“ и тръгна.

— О, да, да! Напоследък наистина всички сме твърде нервни вече... — каза тя все с онова примирено, страдалческо изражение на лицето, каквото винаги придобиваше, щом станеше дума за войната, сети се нещо и забърза. — Довиждане, Джордж! — додаде тя; а той

предполагаше, че тя ще каже, както преди: Ще се видим в клуба, Джордж...

Емили Стренгфорд настигна нисичкия, широкоплещест доктор, който я чакаше, и двамата потънаха в големия вход. Сен Клер избиколи мютесарифството и покрай синята Челеби джамия, покрай квадратната часовникова кула и стражарницата, слезе по Коллук сокаги в чаршиите. Нямаше го тук онова оживление, което бе преди. Повечето дюкяни бяха затворени (стопаните им българи все още работеха на табиите), а и в дюкяните с вдигнати капаци хората само влизаха и излизаха, защото стоките от първа необходимост отдавна се бяха свършили и селяните все по-рядко докарваха.

Сен Клер крачеше безценно, срещаше понякога познати, отвръщащи им с кимване, с усмивка или с безсмисленото „Студено е днеска, нали?“, а острият му озлобен поглед не се запираше никъде.

Всъщност след крушението на идеите му у него нямаше никаква видима промяна. Ежедневно, в клуба, при срещите му с леди Емили и другите дами, при разговори с консулите, с офицери от мисиите и кореспондентите той си оставаше все същия джентълмен, усмихнат, любезен, малко ироничен и закачлив. Ала дълбоко в самотната му душа, там дето преди властвуваше фанатичната вяра, че събитията трябва да се развият така, както той ги иска, сега имаше само ожесточение — и то се бе разраснало към всичко и към всички. Като незатихваща ледена тръпка, някаква нервност го беше обладала. Тая тръпка, тоя студ проникващ към събеседниците му мимо вечната усмивка и шеговити закачливи разговори на външния Сен Клер. Той чувствуваше, че неосъзнато все повече хора го отбягват. Но това не го засягаше. Не искаше да бъде друг.

А сега беше озлобен към главнокомандуващия Сюлейман... Та той е направо неуравновесен, мислеше Сен Клер, спомнил си някои прекалено рисковани размествания, за които бе говорил пашата. И комендантът го подкрепя; бои се да не го постигне съдбата на немеца... Некадърници, о, да — и още какви! Те забъркаха цялата каша, все повече се озлобяваше цивилният майор. А къде са му подкрепленията? В Пазарджик се събириали. Там да си ги държи... Не разбира, че щом заемат Ниш, сърбите ще се отправят насам. Да оставим сърбите, те са лесни. Въпросът е какво става съвсем наблизо, зад Балкана... Той се замисли за телеграмата, която бе получил нощес

от фронта. Бейкър го известяваше, че по негови лични сведения, на които за съжаление Шакир паша не давал необходимото значение, забелязвало се някакво подозрително раздвижване по руските линии. Черкези дори донасяли, че при Чурек и при Жилява са се появили казашки части. Сен Клер вярваше, а и не искаше да вярва. Какво всъщност се криеше зад думите: казашки части? Малобройни разезди или цели стотни? Как бяха проникнали? Отгде?... Както Шакир, и главнокомандуващият маршал Сюлейман не им отдаваше никакво значение. „Най-многото да направят някоя пакост. А възможно е просто черкезите да са излъгали вашия сънародник, очаквали са награда, — бе казал той. — Не, невъзможно е оттам да се мине... Уверете се сам, майоре, вижте картата. А да не говорим за снеговете.“ И Сен Клер бе видял картата, но не беше се уверен. Той познаваше Валентин Бейкър; не би пратил телеграмата, ако да нямаше нещо... Дебелоглавци! Понякога витаят привидения в главите им, а други път не можеш да намериш една предвидлива мисъл... И въпреки всичко аз не трябва да оставя нещата така. Не. Ще изпрати на своя глава капитан Джеймс със задача да разучи случая; още до обед ще подаде шифрована телеграма за Бейкър и ще му иска разяснения. Знаеше, че усилията му са безсмислени, безполезни, че след падането на Плевен всичко е загубено, а пак действуваше по някаква инерция. И защото характерът му беше такъв, че не можеше да не действува.

Той мина през гетото. Въпреки студа покритите му сокаци бяха все тъй задушни и вонящи. Оглеждаше безцелно малките тъмни дюкянчета с окачени една до друга вехтории, отпуснатите тъжни мъже в дълги легкосани халати и кожухчета, и другите, пъргави мъже, шумни, припреди, които хвалеха на всички езици стоката си. Каква беднотия, мислеше той без съчувствие, с отврата, която би трябвало да го накара да бърза, но той не бързаше. Мръсни деца, чорлави жени с хубави очи и бледи устни се щураха в тоя полуутъмен лабиринт. Някои го гледаха подканително, други просеха, други закриваха лицата си и бързо се отстраняваха. Тук тифусът няма да свърши и след войната, мислеше той, като се провираше между две слабички, паянтови синагоги, и стигна до третата, „Кал Ешкенази“, голяма и каменна, с хубаво стилно лице. Пред нея гъсто се бе струпала тълпа и сред тълпата той неочаквано откри познатия му сив полуцилиндър и ръждиво кафявата връхна дреха на барон фон Хирш. Но всъщност той

е евреин, сети се Сен Клер. Ала имаше нещо странно и смайващо в това, че открива банкерина — строител на железници и приближен на австрийския двор — сред тези дрипльовци. Цивилният майор се усмихна иронично и го отмина, без да се обади. Но мрачното му настроение се беше разнесло и той не мислеше вече за непредвидливостта и за мудността на маршал Сюлейман.

Пред старинния огромен и полуразрушен кервансарай, дето от месеци вече се помещаваше италианската санитарна мисия, точно под окаченото италианско знаме и под знамето на Червения кръст, които замръзнали се полюшваха от вятъра, удряха се едно в друго и издаваха необичаен, твърд звук, той видя други трима познати. Бяха високият доктор Гайдани, началникът на мисията, незаминалият все още мистър Гей и Филип Задгорски, модното парижко палто на когото му придаваше изглед по-европейски, отколкото имаха другите двама.

Те разговаряха и пушеха.

— По-неподходяща си компания на по-неподходящо място човек едва ли би могъл да си представи — приближи ги Сен Клер.

Кореспондентът каза:

— Прибавете... и по-неподходяща среща... Ще запушите ли и вие, майоре?

— Ох, пури!

— Големият Том получи цял пакет и ме ощастливи. Вижте марката!

Марката беше Честерфилд.

— О!...

Майорът с удоволствие взе, изряза внимателно края, запали. Докато пушеше, той изпитваше познатата наслада. След всичките тези разочарования най-сетне една истинска пура... аромат, който му напомняше безоблачното минало.

— Е, господа! Няма защо да стоим пред входа. Заповядайте, господа! Аз пък ще ви предложа хубав коняк — покани ги настойчиво Гайдани.

— Благодаря. Вие си продължете, аз трябва да вървя.

— Но моля ви се! Та въпросът, по който говорехме, се отнася и до вас, Сен Клер!

— До мен?... Любопитствувам.

— В смисъл... Господин Гей беше така любезен и обеща да пише. Но работите не търпят отлагане.

— Кои работи, Гайдани? Кажете направо.

— Е, да... Чуйте, майор Сен Клер, вие сте съветник на коменданта. От вас зависи твърде много и...

— Аз съветвам, драги, аз не решавам.

— Да, но вие все пак трябва да кажете. Защото повече така не може, наистина!

— Не ви разбирам.

— Добре. Ще ме разберете... Получихме предписание, господине. Заповядва ни се да разширим и увеличим двойно работата си. С други думи, да сме готови с приемането на два пъти повече ранени.

— Писмена заповед или устно ви беше съобщено?

— Какво... устно! Вие не разбираете ли, че никой не ни е питал!... Не! Това е недопустимо, господа. Ние сме тук по своя воля. Имаме си свои съображения. Нашите хора не са в състояние повече да работят. Монахините... сестрите, искам да кажа, буквално вече не спят. А техните кадъни се излежават в хaremите, нали?

— Война, доктор Гайдани. Вие сте дошли от хуманни съображения, разбирам. А колкото до хaremите, трябва да уважаваме тукашните нрави.

— Да уважаваме! Да уважаваме! — ядоса се още повече високият италианец и дългата му гладка брада потреперваше. — Елементарната учтивост и зачитане изискваше и те да уважават нас. Можеха да ни попитат първом в състояние ли сме да удвоим работата или не?

Сен Клер мислеше: той е прав. Но може ли да се налее ум в ония, дебелите глави... Нашата мисия канят, разговарят с нея — и това безсъмнено ще се узнае... А защо не повикват и италианците, и германците?... Сюлейман направо е неуравновесен. Дойде и — най-напред в болниците на чужденците се хвана. А Гайдани ще се оплаче на кореспондентите, на консула си и оня, Позитано, само това чака, веднага на конт Корти в Константинопол, а посланикът в Италия... парламента им... вестниците... Ето как провалят те най-деликатните начинания... И като си помисля, че съм заложил всичко на тях и че всичко се проваля по тяхна причина...

— Ще говоря с коменданта — каза той. — Но вие сам разбирате, докторе. Ранените трябва да бъдат настаниявани.

— То е друго! — кимна все тъй обидено Гайдани.

Мистър Гей рече насмешливо.

— Сюлейман още не е докарал подкрепленията си и вече прави място за ония от тях, които ще бъдат ранени... И накъде смята той да развие своята офанзива, Сен Клер? Предполагам, че е тайна, но все пак бихме могли да знаем посоката, нали?

— Нямам представа, Гей.

Знаеше, че не му вярват, и се усмихна, но не по навик, а студено и саркастично, защото единствената му увереност вече беше, че не може да има офанзива. Едновременно с това пак го обхвана предишното ожесточение. Ледената тръпка премина по него, прехвърли се и изстуди и другите. Неловкост и мълчание се изпречиха помежду тях.

— Е хайде — насили се той. — Пийте си сами коняка, и пишете кореспонденциите си.

Но едва се отдалечи няколко крачки, и Филип го настигна.

— Вие не пиете ли италиански коняк? — попита насмешливо Сен Клер.

Филип се поколеба.

— Искам да ви питам нещо — рече най-сетне той.

— Моля.

Младият Задгорски все още се колебаеше.

— Е, кажете? — подканни го майорът.

— Чух, че нощес пак е имало пожар?

— Изгасили са го своевременно.

— А оня... успяхте ли?

Майорът помълча, докато отминаха широко разтворената папукчийница, пред вратата на която беше изнесен разжарен мангал и няколко възрастни мъже, наклякали, се грееха.

— Удвояваме наградата — каза той, щом се отдалечиха.

Гласът му беше незаинтересован и безстрастен. Филип безуспешно се помъчи да говори като него, когато каза:

— Аз знам начин... и без награда.

Сен Клер не трепна. Не промени крачката си.

— За Андреа Будинов говорите, да?

— Да.

Те срещнаха очите си. Очите на англичанина бяха внимателни, студени. Филип издържа погледа им, но цялото му лице се зачерви.

— Ако и тоя път ми помогнете, Задгорски... знам... наградата е нищо за вас... Обещавам ви орден.

Кръвта изведнъж избяга от лицето на Филип. Той побледня.

— Не, благодаря. Не желая нищо...

— Излишна скромност.

— Не от скромност — каза Филип. — Мога ли да ви направя едно признание, майор Сен Клер?

— Очаквам.

— Е... аз този човек... семейството му... но сега, особено него, мразя го!... Да.

— Няма да ви питам защо.

— Напротив, ще ви кажа! Мразя го... Той забърка всичко... целият ни живот. Да! Той стана причина сестра ми да върне годежа на консулата.

— О-о!... Значи това е на дъното! Любов?

— Каква любов! — извика Филип, но се стресна от собствения си глас и се огледа. Две малки еврейчета тичаха край тях с протегнати ръце за милостиня, но той ядосано ги отпъди.

Сниши глас. Целият се тресеше от ненавист.

— Това тяхното ако нарека любов!... О, като болни сме в къщи всички... Ето какво, майоре! Тя се е срещала пак с него.

Сен Клер извърна глава и го изгледа продължително.

Попита:

— Скоро ли?

— Преди няколко дни... Но моля ви, обещайте ми! Господин майор, тя ми е сестра, моля ви се, обещайте ми, че няма да й се случи нищо...

— Вашите молби са излишни, Задгорски... Имате моята дума! Госпожица Задгорска при всички обстоятелства ще остане невредима... Да, продължете — тя се е срещала с него?

— Мисля... предполагам, че само един път се е срещала. Тя оня ден... никак е издебнала... Накратко него ден, когато тя върна годежа на консулата... а вечерта стана нещастието със Сесил!...

— Да, да. Може би разбирам...

— Ние оттогава я държим много строго. Никъде не е излизала... пък тя и без това е толкова разстроена от смъртта на малката, че невъзможно е да се е виждала повторно.

— Разбирам — каза пак Сен Клер. Той наистина внезапно бе разбрал много повече, отколкото би предположил Филип. Дейният му ум изведнъж видя връзките: Андреа — Неда — Леге, та до военните и политическите тайни, които консултът на Франция би могъл да знае. И после: Андреа — докторът — руското разузнаване. А ако са усетили за Сюлеймановите подкрепления чрез нея, сиреч чрез мен, защото тъкмо аз разправих всичко това на консулите? Това предположение го порази. Но той хладнокръвно каза:

— А пропо, един страничен въпрос. Чували ли сте сестра ви да е знаела за пристигането на Сюлейман паша?

— Да е знаела за Сюлейман паша? Защо?

— Не, не... Спомнете си.

— Не знам. Не мога да твърдя... Или впрочем мисля, че да. Но това беше инцидентно и още в края на миналия месец... Баща ми я чул, че разговаря с годеника си за Сюлейман, и дори се смееше това ли са им любовните разговори. Всъщност и аз тогава за пръв път научих... Но защо? Не разбирам. Каква връзка виждате между главнокомандуващия и...

— Аз просто се осведомявам, Задгорски... А по въпроса: пред нея нито дума. Дайте ѝ възможност да го потърси пак...

— Не знам... тя наистина е така разстроена...

— Е добре, кажете ѝ утре сутринта, че се удвоjava наградата за Будинов. Кажете ѝ, че предстои претърсване на всички къщи. Тя ще се изплаши и ще иде да го предупреди...

— Ще наредите да я проследят, нали?

— Каквото трябва, ще бъде направено.

— Но пак много ви моля, майоре! Само да не ѝ се случи нещо... баща ми...

— Но вие изглежда не вярвате на моята дума, Задгорски! — усмихна се Сен Клер. Какво го интересуваше него сестрата на Филип. Важното беше да залови онъ. Да го залови! И не само защото Андреа Будинов беше съучастник в шпионажа на брат си и защото подпалваше един след друг тъй важните за армията складове, но главно защото (Сен Клер беше фаталист) така щеше да се прекъсне най-сетне

непрестанната поредица от неуспехи, които от месеци вече един след друг се трупаха, и може би най-сетне съдбата благосклонно щеше да се обърне пак към него.

— Е, това е. Довиждане, Задгорски! — рече той неочеквано и рязко сви в първия сокак, почувствуval пак острата мъчителна нужда да остане сам.

Неда изживяваше мъчителна нравствена криза. Много неща ѝ се бяха случили наведнъж; понякога съвестта ѝ така остро си задаваше въпроса, честна ли е нейната любов към Андреа или е престъпна, че тя се разкъсваше от мисли, чувствуващо се лоша и виновна, беше на края на нервите си.

Когато на другия ден брат ѝ подхвърли за удвоената награда и че предстои претърсане на всички къщи, тя изслуша думите му, без да го погледне, и продължи работата си в кухнята механично, сякаш всичко, което той говореше, не я засягаше ни най-малко. Както и преди, домакинството ѝ тежеше. Тя не виждаше нищо привлекателно в него. Но го вършеше с упорство и нарочно избираше по-трудната и според нея, по-унизителната работа, та да се измъчва сама. В същото време тя ясно съзнаваше, че усилията ѝ са безплодни. Нравствените угрizения идеха отвътре, нищо не можеше да ги заглуши.

Докато привършваше прането и с все сила иззвиваше и изцеждаше над коритото мокрите тежки чаршафи, тя пак водеще в себе си оня, постоянния разговор, който бе предшествувал тъй щастливата среща с Андреа, след която тя намери най-сетне смелост да върне годежа на консул. Но вечерта дойде ужасната вест за Сесил. И от него именно час започнаха Недините угрizения. Баща ѝ мълкна и вече не я поглеждаше. А докато ровеше и диреше опора в душата си, сякаш за да се самоизмъчва, тя се запита: защо го укрива онай жена?... Тя многократно си припомни подробностите, задния двор, през който минаха, тъмния коридор, стаичката и разговора на французки, чут през вратата, сиреч всичко, което тогава възприемаше като насиън — припомни си го и разбра. Разбра *къде е била* и защо онай жена укрива Андреа... А това беше потресът, от която Неда и досега не можеше да се опомни.

Тя винаги бе отбягвала да мисли за миналото на Андреа. Казваше си: той е мъж. А и себе си отбраняваше така — за ония мимолетни, щеговити целувки на Хайн и Фрицл и за не тъй безобидните целувки на Леге. Но ето, че осезаемо бе срещната това

твърде близко минало; то я отврати, а от всичко най-гнусно ѝ се струваше, че тя самата беше готова да му принадлежи (и с желанието си му бе принадлежала) в оная, *същата стая, на същото легло...* Колкото и да се чувствува унижена, тя дори и това би му простила, ако да не я премазваше с непосилната си тежест въпросът, какво е сега... Там в оная стая, дето той постоянно влиза, при оная жена, на онова легло... И то тъкмо когато тя самата бе донесла толкова огорчения на другия... и може би неволно, по никаква страшна фаталност... Тя не искаше да мисли... не трябваше постоянно да спомня за Сесил. Колчем съвестта ѝ я връщаше на малката ѝ приятелка, тя изведнъж избухваше в ридания и после мразеше и Андреа, и себе си... Искаше да разпитва, да знае, да се увери... В какво да се увери?... Баща ѝ упорито мълчеше, брат ѝ беше саркастичен, а мисис Джаксън знаеше само факта на ужасното произшествие, но на Неда ѝ се струваше, че ще намери успокоение едва като проникне в самата му сърцевина.

Чувството за вина, която тя ту смяташе, че трябва да изкупи, ту настървено отричаше, както и унизителната ревност, на моменти озлобена, ядна, потърсена от погнуса, други път болезнена и тъжна, разкъсаха и мъчеха душата ѝ. Не знаеше какво да стори. А и нямаше никаква възможност да извърши каквото и да било, тъй като всички в къщи следяха всяка нейна стъпка. Не бе излизала и не я пускаха да излезе никъде. Но и това не беше най-страшното. Най-страшното беше, че веднага след коледните празници, сиреч само след десетина дни, брат ѝ щеше да я отведе през Цариград във Виена и тя трябваше да остане там до края на войната, а може би щяха да я омъжат насила там.

Да, така сложно се бе заплело всичко, че докато слагаше прането в панера и после тръгна да простира, тя не виждаше нито една светла искрица в тоя черен лабиринт.

Тодорана я спря.

— Не излизай тъй, душко, потна си, ще се поболееш.

— Да умра по-добре — рече тя.

— Ах, да чуе майка ти, бог да я прости!

Старата слугиня грабна от ръцете ѝ панера и отиде към двора, а Неда, безволна и облекчена, остана при кухненската врата. Ето кой единствено ѝ съчувствува в тая къща! На тая простодушна слугиня

само може да се довери... Да умра! Да... може би най-добре ще е, ако се простудя и умра, наистина... По привичка тя затърси в паметта си героиня, като нея да е страдала и тъкмо така безизходно да се е предала на смъртта. Светът на мислите ѝ я посрещна, приюти я и тя запрелита от книга към книга, докато изведнъж съзна, че все пак всичко там е далечно, чуждо — и любовта, и смъртта, — а че тя е жива, че не трябва да се дава на отчаянието си и че въпреки всичко не може да не помогне на Андреа, защото опасността, която го застрашава, е по-голяма от всеки други път.

По кого да го предупреди? Може би по старата слугиня?... Или някой от чираците? Или Чарли, секретаря на мисис Джаксън? Тя беше неблагоразумна и доверчива към хората, когато се отнасяше за нея, но сега се отнасяше за живота на Андреа... Само аз мога... не, никой друг, никой! Ще издебна, когато Филип се е залисал в нещо... да, той тая сутрин и без това е малко особен... в стаята си стои, горе се качва... Ще пусна старото си палто и шала от прозореца... измъквам се незабелязано и нека ме стигне! Но как ще се върна? За миг тя се изплаши, като си спомни как я бяха срещнали миналия път... Ще я бият пак, ще има крясъци, викове, мръсни думи... Да става, каквото ще! — рече си тя с упоритостта и твърдоглавието на баща си. Ако искат след това да ме изгонят, да ме убият... Та те и така ще ме убият, щом ме пращат във Виена... да ме женят там като някоя селска мома...

Тя се изкачи по стълбата, влезе в стаята си — като го нямаше вече оня, насрещния, те пак я бяха върнали в нейната стая. Гърдите ѝ лудо туптяха. А долу брат ѝ беше излязъл от стаята си и разговаряше в отвода с мис Далайла. Тя съвсем ясно чуваше гласа му. Питаше би ли могъл да влезе при господарката ѝ... Какво съвпадение! Само да влезе при нея и се измъквам. А защо, защо да се връщам? Кого имам вече аз тук? Не, ще остана с Андреа... Не в онова должно заведение, не — и той самият не иска да седи там, чувствувам го!... Ще избягаме двамата. При руснаците или където и да е... О, ще се свърши с моите мъки най-сетне — с всичките ми мъки ще се свърши, веднъж само да се махнем от града...

С непохватна бързина тя облече пътническия си костюм, натъпка в чантата си малко бельо, пешкир, две-три скъпоценности, които можеха да им послужат, сложи дневничето си, майчината си снимка, неговото писмо, отвори внимателно прозореца и погледна. Тодорана

простираше в задния двор. В съседния двор майката на Андреа цепеше трески и малкият Славейко ѝ помагаше да ги събира. А преди къщата беше пълна с мъже... Да ѝ се обадя ли? Да ѝ кажа ли?... Много искаше. И знаеше, че ще я успокои. А я досрамя; почувствува се виновна, изплаши се. Тя пусна палтото, шала, чантата си. Сега вече няма връщане. Затвори бързо прозореца, потърси пари за файтон и внимателно откряхна вратата на стаята си. Брат ѝ не беше вече в отвода. Дали е влязъл при кореспондентката? Тя заслиза, като трепереше с цялото си тяло и се ослушваше. О, колко съм страхлива! Добре, че са затворили вратата към коридорчето. Като кога такава непредгазливост от него!...

Тя прекоси тичешком отвода, излезе, изтича за палтото си, забради се, промъкна се към портата и щом се озова вън от къщи, огромен товар се смъкна от гърдите ѝ. Свърши се! Свърши се! Друг живот започвам — нов живот... О, Андреа, мислеше трескаво тя и бързаше към мястото, дето обикновено спираха файтони, ако знаеш какво е за мене този миг. Не, не! Напразно те черних аз; не си ти *такъв*; дори и *преди* не си бил такъв, въпреки че си ги вършил всички тия... Та аз нали те заварих... беше навън, в студа... и аз... о, колко съм безсъвестно лоша аз! А тази жена, дето я ненавиждам и ревнувам, та нали всъщност всичко на нея дължа, казваща си Неда със самоотречение, което бе почерпено от книгите, но което отговаряше на мига, на чувствата ѝ. В същото време тя се обръщаше и все поглеждаше към къщи. Не е ли открил? Не тича ли след нея?...

Единственият файтон беше зает, но за нейно щастие наблизо имаше закрити с чергила двуколки. Тя се втурна към първата.

— Къде? — попита коларят, приятен старец, евреин, с мудни и лениви движения.

— Карайте... — (не, няма да каже!) — Карайте към черквата, аз ще ви посоча след това.

Тя пак се обрна да види не се ли задава брат ѝ. Брат ѝ го нямаше, но двама мъже, мургави и дребни, изскокнаха от хаджи Данчовото кафене и се хвърлиха във втория, ангажирания файтон. Тя не би им обрнала внимание, ако единият от тях не бе посочил на файтонджията нейната бричка — и случайност ли беше това или не, тя не знаеше — но минутка по-късно, като се обрна назад, видя същия файтон. Той ги следваше... Иззад капрата се показваше ту лицето на

единия от мъжете, дългоносо, с гъсти увиснали мустаци, ту лицето на другия, с лъскави сближени очи. Какви бяха тези хора? Защо техният файтон вървеше след бричката?... Тя извика на стария евреин да извие наляво и да мине по уличката покрай Филаретова. Файтонът поизостана, но и той пое по същите улици. Нямаше вече съмнение. Това бяха хора на Филип. Поставил ги е там да я следят, да открият къде е Андреа... Аз фантазирам! Та нали не ме пушат да пристъпя вън от къщи — що за глупости говоря тогава? Хората да седят там, да ме чакат, а аз да си седя у дома и само ако се измъкна... случайно... Не, глупости! Пак романтика... Това я успокои. За всеки случай тя каза на коларя си да кара по Говежди пазар.

Задният файтон ги последва.

Неда цяла се разтрепера... Защо влезе той при Маргарет? Защо от сутринта е все такъв... особен... Отбягва я?...

— Извийте към голямата черква!

Задните също извиха. Следяха я. Знаеха, че се е срещала с Андреа, и което беше още по-невероятно, знаеха, че ще отиде при него... Мислите ѝ знаеха... Наградата, блесна в ума ѝ. Възможно ли е брат ѝ за някаква си награда... О, не! Отмъщение е това!... Но тя няма да му го даде — не я познава той до дъно — няма да го издаде, каквото ще да става...

— Карай към Куру-чешме! — извика тя.

Старият евреин извърна към нея приятното си, отпуснато лице. Очите му примижаха.

— Ама пак там, от дето тръгнахме ли? — попита да се увери.

Тя кимна мрачно.

Коларят задърпа поводите, избиколи „Свети Крал“ и класното училище на Андреа, пое по Витошка. Файтонът зад тях забави хода си. После бързо ги застигна. През дупките на чергилото тя ясно виждаше лицата на двамата.

Сега поне право в очите му ще го кажа!... И на баща ни ще го кажа... И на всичките роднини... На целия град!

— Стой! — извика тя, щом отминаха кафенето, тикна в ръцете му част от парите, който имаше, зави се добре с шала и скочи от бричката.

Ала още не тръгнала към къщи, и ония от файтона също наскачаха.

— Няма да ни избягаш! — сграбчи я дългоносият.

Тя се изтръгна. Изпищя. Другият с лъскавите очи я присрещна, забълска я и заръмжа нещо на турски.

— Оставете ме... Помощ! Помощ!... — мъчеше се да се изтръгне от ръцете им тя, но те я бяха сграбчили здраво и я мъкнеха към файтона си.

— Усети ти, а... усети... Сега ще кажеш къде е московецът! — озверил се бе дългоносият.

Някаква жена, сестрата на хаджи Ангелко, се хвърли в нейна помощ. Мъже тичаха откъм кафенето.

Всички викаха:

— Какво става... Какво искат от жената...

Някой я позна:

— Тя е госпожицата!... На бай Радоя...

— По-скоро... Оставете я... Пуснете я, хей!

— Ай, вашата мамица гяурска! — ревна на турски дългоносият и измъкна изпод палтото си револвер. — Кой от вас, а... кой от вас...

Българите веднага заостъпваха.

Единият от тях каза:

— Те са на Джани бей хора, бе... Тоя то знам...

Друг рече увещателно:

— Ама, ефенди! Тая мома не е коя да е... Тя е годеница на французкия консул... Франца, Франца, нали знаеш?

— Ти много не разправяй, че да не приберем и тебе!... Хайде, всички поемайте! — извика дългоносият още по-заплашително и макар че мъжете не се разотидаха, той им обърна гръб, помогна на другия агент да вкарят Неда във файтона, качи се и той от другата ѝ страна, двамата здраво сграбчиха китките ѝ и при гробовното мълчание, при страха и унижението на насиbralата се тълпа файтонът потегли и изтрополя надолу към полицейското коменданство.

Сен Клер гледаше ту дългоносия, ту другия с лъскавите очи.

— Глупаци! Кръгли бездарници — презрително рече той. — Като изгорят още десет склада, поне ще знаем, че трябва вас да обесим... Махайте се!

Изплашени, те избягаха от стаята, а той се извърна към Джани бей.

— Е?

— Не казва. Мълчи.

— Предполагам!

— Заплаших я... Ударих ѝ два шамара...

Сен Клер също мълчеше.

— Като я дам в ръцете на Коч баба, охो! Всичко ще разправи — избухна полицейският комендант.

— Това ли измислихте?

— Нямаме време за измисляне като вас!

— Чувайте, бей. Вашите хора са виновни. Аз изрично заповядах да не я арестуват.

— А като ги е усетила? — рече ядосано — насмешливо Джани.

— Представям си колко умело са си вършили работата, щом тя, едно неопитно, неподозираща момиче...

— Е, станало — станало! Какво сега, да я пуснем ли?

— Аз говоря за изпълнение на заповедта ми. Или вие другояче им я предадохте? — стрелна го с ледения си поглед Сен Клер.

Беят не отвърна.

— Тя къде е? — попита след известно размишление Сен Клер.

— В малката стая.

— Да остане там. Сложете ѝ легло.

— Какво?

— Дайте ѝ завивка. Леген, кана с вода. И изобщо никакви белезници.

— Майоре, вие прекалявате.

— Слушайте, бей. С тоя случай аз се разпореждам. Вие само можете да изтървете работата... да, не ме гледайте така. И моля да ме изслушате внимателно. Предупредете хората си. Ако ѝ се случи нещо, направо на маршал Осман Нури ще доложа, че ми се пречи да изпълнявам функциите си.

— Е, за какво тогава?... Ще я храним ли само тук?

— Това оставете на мен. Тя ще проговори. Възможно е и тоя път да прибегнем до доктор Грин...

— А!... Фокуси!

— Това съвсем не са фокуси, бей — рече високомерно и предизвикателно Сен Клер, защото му напомняха едно негово поражение, но вратата се отвори, влезе един от младшите полицейски офицери и той замъркна.

— Какво, Идрис?

— Бей-ефенди... Господин майор — извърна глава той и към англичанина. — Вънка са чорбаджи Радой и синът му...

— Е?

— Чакат... молят, бей...

Джани погледна навъсено към цивилния майор.

— Аз си отивам — каза Сен Клер. — Ако имаш време, приеми ги.

— Какво ще ги приемам! Направо ще ги арестувам!

— Щом имаш причина! Колкото за младия Задгорски, вие сам знаете... Той може и друг път да ни бъде от полза. Добре е да бъдем далновидни... да пазим хората си, бей-ефенди. Виждате, в тия времена рядко има вярност.

— И какво да правя тогава с тях? Нали ще питат?

Сен Клер го гледаше иронично.

— Вие си решете — рече той. — Вашите хора арестуваха дъщеря им. И тя вече трябва да остане тук... Но това не се отнася до нейните близки; особено за сина... казах ви съображенията си. А колкото до нашата затворничка, моля да се спазват моите разпореждания. Дължност ми е да ви го напомня — прибави Сен Клер по французки, за да не го разбере младият офицер, който стоеше, изпънал ръце до бедрата, и въртеше глава ту към единия, ту към другия си началник.

Джани кимна обидено, изчака да излезе майорът, разходи се до прозореца, върна се, взе от полицата един готов чибук и ядосано запуши. Всички тези работи бяха прекалено объркани за неговия ясен и праволинеен ум. Омразният англичанин още повече ги забъркваше. И сега какво да ги правя тези двамата; да ги приема или да не ги приема? Младият бил верен, заслужил. А старият? Старият е един... Той не можеше да определи какъв е стариият, бегло го познаваше. Знаеше само, че е човек на парите, на спекулациите, че представлява в града чужди фирми и че изобщо се има с чужденците. Бе, тя и дъщеря му се имаше с консула...

— Доведи ги — рече той на Идрис, който търпеливо и безучастно чакаше. Но пак се сети за забърканите разпоредби на Сен Клер (че синът е заслужил) и ядосано отмени заповедта си: — Доведи само бащата!... Какво ли ще се разправям и с него, ами поне да мога да го изгоня, ако вземе много да приказва.

Идрис излезе да доведе просителя и докато го чакаше, беят се настани върху миндера. Всъщност, ако не беше на тоя сина му, ние хич и нямаше да знаем, че доктор Климент е шпионин... Аллах!... Да се чуди човек... такъв доктор, пък шпионин... Че ако не беше той тогава, Есма да е заминала!... Какви не чудеса стават! И от когото най-не очакваш... Ex, ако го хвана, тогаз бесилката му е сигурна. Гяури ли са, всички са едно, разсъждаваше Джани бей, гледаше дима на чибука си и си мислеше, че не е навестявал своята любима сестра. Оня овен, мъжът ѝ, нещо взе да я прекалява с американката! Да не е решил в харема си да я взема? Има си хас — малко ѝ е на Есма теглото с Кериман, че ако дойде и трета, и то такава, ще стане една, възмущаваше се беят, макар че самият той имаше в харема си четири жени. Не, ще го постегна аз Амира; онова си е друго, а за в харема — и дума да не става...

Отварянето на вратата прекъсна мислите му. Той се сети кого въвеждат и голямото му брадато лице се намуси.

Влезе Радой... Беше блед, в острите като на птица очи сега имаше треска. Но изражението му си оставаше строго и достойно. Само ръката му леко потреперваше, когато той приближи и нарочно, по европейския обичай, я протегна към Джани бей да се ръкуват. Беят не пое ръката му. Радой се престори, че не е забелязал. Той се поклони уважително, но сдържано, и поклонът му сякаш имаше същото значение, като ръкостискането.

— Е, защо си дошъл? — рече нетърпеливо Джани.

— Ида да се оплача, бей-ефенди.

— Какво? Да се оплачеш ли?

— Някакви хора, представили се за ваши агенти, са арестували дъщеря ми.

— Има такова нещо, чорбаджи.

— Не разбирам, бей-ефенди.

— Арестували са я, защото аз заповядах да я арестуват.

Радой разпери престорено изненадано ръце, приведе леко рамене и спря острите си, трескави очи в присмехулните и неприязнени очи на полицейския комендант.

— Не, не разбирам, наистина... Някакво недоразумение?...

— Хубаво недоразумение — рече беят. — Тя ако не изкаже оня, ние жените по други начин ги бесим! — прибави той.

Радой сети, че коленете му се подкосяват.

— Бей-ефенди! — рече той глухо. — Право да ти кажа, не разбирам за кого говориш. Кого трябва да издаде дъщеря ми? Кой е той? Нищо не разбирам, бей!...

— Тъй ли! На, прочети тогаз! — грабна Джани от масата и тикна в ръцете му някакъв лист.

Радой наистина не разбираше защо му дава тоя лист.

— В чантата ѝ го намерихме. Писмо от него. И ей това бележниче тук... записвала си... Ще го прочетем и него. Ще видим на какво си учат дъщерите богатите наши поданици...

Радой не беше виждал бележника; нищо не беше виждал... Той отдалечи писмото от далекогледите си очи и го зачете. Четеше как ненавижданият от него Андреа обича дъщеря му — и я вкара тук! — проклинаше го, а проклинаше и нея, и себе си, и Джани бей, и целия свят.

— Ами че тази записчица няма никаква дата — хвана се той като удявник за сламка. — Пък и прощавай, но изглежда ми съвсем детинска работа, бей... Ами че с хартийки ли се прави любов... И вие знаете, бей-ефенди, тя с французкия консул... нали такова... знаете.

— Знам, чорбаджи! И знам повече, отколкото ти мислиш, че знам!

Разпространило се е вече! Но какво?... Аз трябва да я извадя оттука. Само че как, как?

— То и в самото писмо се казва, че не са се виждали, бей... Ето, вижте!... И няма адрес!... А като няма адрес, може някой да е подхвърлил писъмцето — въпреки всичко упорствуваше той. — Тъй де... уж от името на оня... А тя нали е жена... Знаеш ги жените, бей-ефенди!...

— Стига! — прекъсна го грубо Джани. — Жените са си жени — дяволски изчадия. Ние с тебе пък по мъжки да си приказваме... Какво го усукваш ти? Че нали твоят син ни каза, дето тя се е виждала с оня.

— Как, моят син?...

— Ти на ударен ли ще се правиш! Я да се махаш от тука... Сам синът ти е казал, че е ходила при него... Сложихме хора да я следят!... Е? Ако ни беше завела при разбойника... Но сега тя вече му е съучастничка, проумяваш ли го това! Ние война водим — какво си мислиш ти? Сега тя или ще каже, или... знаеш ѝ наказанието! — рече заплашително беят и така неудържимо и злокобно се разкилоти, че от тоя смях косите на Радоя настръхнаха.

Филип... и тоя път пак Филип!... Радой диреше никаква опора, никаква надежда в ума си, но в ума му не се раждаше нито една-единствена плодовита мисъл. Ето какво се е случило и защо Филип не смее да ме погледне, казваше си само той. Ето докъде ме доведоха... Планове!... Турция ще преобразува!... О, ще го изгоня от дома си! Ще го натирия, от наследство ще го лиша... Един грош няма да му дам — некадърник, подлец! Срещу родната си сестра да иде... Но щом взе да мисли за пари, той се сети, че парите винаги му бяха отваряли всички врати. Малко ли османлии беше подкупвал — за данъци, за мита и налози. И защо сега да се сеща? Нали идеше с това намерение — торбичките със златни лири твърдо издужаха двата джоба на палтото му и тежаха.

— Бей-ефенди! — каза той с престорено угодлив и примирителен глас. — Не знам... не споря... Но и да има нещо, бей, детинска работа е то... Все може някак да се нареди.

— Ще се нареди, като каже къде е оня! Нас московците държавата ни искат да заграбят... Няма вече жени — мъже, наред!...

— А може и да не го знае, бей... Искам да кажа... Ето тук аз нося някоя друга жълтица — бръкна той в единия си джоб, извади кожена кесийка, сложи я на масата. — Двеста и петдесет са! Сега лирата върви сто деветдесет и два гроша, бей!... Прибавете ги към наградата си... и... А ето и още толкова, бей — от уважение към вас!...

Джани погледна парите, примижа, погледна него.

— За мен ли ги даваш!

— Ако речете... за вас да бъде, бей-ефенди...

— И двете торбички?

— Още толкова ще донеса! Пуснете я само... Жена е... неразумно същество... не разбира... И още ще донеса, бей.

Лицето на Джани, та чак до ушите, силно беше почервяло.

— Подкупваш ме... а? — изрева внезапно той.

Сбърках — този е от лудите, изтръпна Радой.

— Не, не, бей... не подкуп... уважение!

— Подкупваш ме, свинъ гяурска!... Вярата ми искаш да осрамиш в тия времена... Ние война на живот и смърт...

— Не... аз ще си ги взема...

Джани не го чуваше. Целият беше настръхнал.

— О! — ревеше той. — Ще ви избеся всичките аз... Пари; ако е за пари, какво ми пречи да ти ги взема, бре свинъ такава!... Разбирам аз... разбирам ви хитрите сметчици... Да я измъкнеш ти нея... и оня да се отърве... Всичките сте московски агенти!... Идрис!... Хей, Мустафа! — извърна се той към вратата и младите офицери, като да стояха от другата ѝ страна, изведнъж се втурнаха в стаята.

Радой беше занемял. Не от объркване, не от ужас — от смайване. Гласът на подивелия Джани като да кънтеши в някакви високи сводове и един след друг тези високи сводове се ломяха връз Радоя.

— Арестувайте го! — чуваше той ехото на озлобения глас. — Подкуп... гяури... московци... в джамията... — идеше до съзнанието му все по-слабо и по-слабо гласът. Но вече нищо не го интересуваше. Само със странно умиление той си мислеше дали там ще е дъщеря му и дали ще я види.

— Арестувайте... — каза той. — Тя е тръгнала вече... наред...

Мъчително бавно се движеше разточилата се колона от оръдия, от ракли със снаряди, кавалерийски коне, обозни коли с патрони и сухари. Ни дребничките планински коне, ни биволите, наети от околните села, ни силните артилерийски коне можеха да помогнат вече — единствено човешките ръце, които теглеха, бълскаха, носеха крачка след крачка нагоре по заледената планина тези оръдия, ракли, сандали, коли и товари.

— Тегли!... Раз два... Тегли — раздаваха се викове надлъж по разширена от сапьорите и лъсната от студа пътека към Чурек. Товарите се повдигаха. Няколко крачки и — хоп! — оръдието пак тръгне назад. Крясъци, викове, бързи, препречващи греди, камъни под колелата. Въжетата, прехвърлени около дърветата встрани, се изпъваха като струни. Измъчените хора поемаха дъх.

— Още малко, юнаци... хайде, братчета... мили!... — ободряваха ги офицерите и залитаха и те един към друг.

— Още малко — обаждаше се някой. — Само до превала... И после надолу.

— Да стигнем до превала, надолу е лесно — казваха.

Пак се залавяха. Пак теглеха. Тикаха.

— Я на ръце!... На ръце... Хайде, хоп...

Пет-шест крачки... десет крачки. И отново:

— Дръж... Дръж... — Викове. Псувни. Докато някой се строполи или диво изстене, притиснат от товара. Тогава цялата колона спираше.

— Е, два пръста! Колко е два пръста, братле... Отърва се ти, Иванич!... Хайде, тичай при сестричките, драги, върви ти на теб... ех, върви ти...

Като се превиваше от болка, Иванич се оглеждаше за превързочните на дивизионния лазарет или за летящите отряди на Червения кръст — напред ли са; назад ли са?...

А напред или назад пееха. Сред свирепата, враждебна балканска природа диво и величаво ечеше тази весела и завличаща и мощна

песен, тя се разтягаше по колоната, ехтеше, смесващо се с виковете, със стенанията, със смеха, с псуvnите и заповедите...

— Теглѝ... теглѝ! — чуваше се. И пак песента.

— Раз два... Тегли!...

А вятърът фучи... Фюуу!... Сняг в очите. Ръцете мръзнат. С тия тънки шинели — майчице мила... Ако оживеем, момчета... Чакай, теглѝ! После ще мислим за оживяване...

С ботушите беше най-зле. Ботушите бяха тесни, все малки номера, като за деца, стягаха краката — и току, както върви, някой се олюое, присегне надолу и се прекатури до насипа.

— Ами ти какво, Пархомий... Раничко е за почивка!... Върви!

— Краката... вцепениха се... ваше благородие.

— То е от ботушите, Пархомий. Хайде, хайде, гъльбче, хайде!

Но Пархомий не искаше да стане или не можеше да стане и тогава негово благородие псуваше като последен казак.

— И моите крака вече не ги чувствувам — намесваще се някой от войниците.

Други казваше:

— Вижте пък аз отпред ботушите как съм ги разпрали...

— Умен си, Брошка! Умен си, братко! — викаха. И сякаш подбудени от виковете на командира си, войниците ругаеха и те. Но интенданти. Ругаеше интенданти и той. Докато се сетеше:

— Хайде! Задържаме цялата колона... Ставай, Пархомий!

Дигаха Пархомий, помагаха му. А той едва крета. Мине се половин час и легне пак.

— Да чака санитарите — заповядваше ротният.

Отминават. Не могат повече да се занимават с него. Иначе всички ще налягат. А къде е върхът!...

Между това мъглата отново се сгъсти. Вятърът се усили. Стъмни се. Дойде нощта.

На един от завоите, тесен, остьр корнизи край отвесна скала, едно от тежките оръдия се подхълзна, увлече хората, премаза едного, осакати трима. Другаде, напред, коне се подплашиха, прекатуриха се по острия склон наедно с казаците, които отчаяно дърпаха за поводите. Другаде пехотинци, отклонили се за минутка, затънали в пряспа... Като по някакъв телеграф това всичко се предаваше по колоната и се знаеше.

Не можеше повече. Хората бяха изтощени до краен предел. Трябваше да спрат. Заповедта се понесе от уста на уста — живият телеграф заработи пак. Преди още командирите да я бяха чули, измъчените, премръзнали войници вече се са клони от околните гори. На няколко места проблеснаха огньове.

— Гасете!... Забранено е... Строга заповед!... Ще ни открият... По-скоро! — крещяха вън от себе си офицерите. Но все по-много светлинки се виждаха тук и там. Студът беше така ужасен, че скоро целият път на колоната бе обозначен от ярко горящи огньове.

— Кой ще ни открие в тоя студ! — говореха си виновно войниците. — И турчинът има душа...

Ала колкото и да бяха големи, огньовете само грееха, не топлеха. Наобиколилите ги войници едва дочакваха да си сварят чай, просваша се върху снега и мигновено заспиваха. Но този отдих беше по-страшен за тях и от умората, и от безсънието. Началниците им, не по-малко изтощени от тях, тичаха от огън на огън, будеха ги, удряха ги, строяваха ги, караха ги да се занимават с конете, с товарите, да поправят разбития от хилядите крака, а все тъй скован в ледове път, докато изведнъж вятърът се усили, запища, завея на всички страни, изгаси огньовете, зашиба с дребен леден сняг, който проникваше навсякъде, заслепяваща и вкочаняваща лицата.

— Конете... конете! — викаха в казашките стотни. А в пехотните роти:

— Не се делете... Ще се разгубите... Внимавайте... пропастите...

От време на време по пътеката, която вече едва се забелязваше, проблясваха фенери. Преминаха отделни групички мъже в кожуси, с големи нахлупени калпаци. Зад тях други водеха коне. Бяха командирни на отделни полкове, на дивизии и съединения, разузнавателни или генералщабни офицери, или подвижни санитарни отряди, които въпреки виелицата и невъобразимия ужас или пък тъкмо затова трябваше да се придвижват в ускорен ход напред.

Някъде ги разпознаваха. Заставаха мирно в тъмнината. Повтаряха имената им.

— Щабът на негово превъзходителство генерал Каталей... Ето го нашия Василий Василиевич... Разбира се, с него е и генерал

Философов, господа? — говореха си оберофицерите, които знаеха за неизменната дружба между двамата генерали.

Думите им се разнасяха от уста на уста между войниците.

Още по-силно вълнение предизвика преминаването на летящ отряд от Червения кръст.

— Сестричките... Сестрички! — викаха те. — Мили... — викаха. — И вие ли светици наши... пазителки наши и добрички... — кръстеха се те.

Някои плачеха. Всички искаха да ги приближат и им помагаха, но не защото бяха жени, а защото бяха жени и бяха с тях в тоя ужас.

После се чу, че минава или е преминал вече Гурко.

— Самият Гурко, братя!...

— Ура!... Ура!... — зареваха с все глас хората, сякаш надвикуваха бурята. Някой някъде запя:

*Вспомним братцы как стояли
Мы на Шипке в облаках,
Турки нас атаковали,
И остали в дураках...*

И други запяха... Всички запяха.

*Гром гремит земя тресется —
Генерал Гурко несется...*

Надлъж, през бурята, нагоре към превала, Гурковата песен се носеше, настигаше го и го преварваше. И дълго-дълго я повтаряха с отчаяно и фанатично, и озлобено вдъхновение войниците, сякаш заплашваха някого или се убеждаваха и си вдъхваха един другому смелост. Докато някъде напред ротите се раздвижиха.

— Тръгваме... тръгваме! — ревяха старите фелдфебели и унтерофицерите.

— Всички на пътеката! — викаха отвред и се брояха в тъмнината и пак се окуражаваха.

— Хайде... хващайте се за ремъците... Хайде! Тегли!...

Сутринта ги свари на път премръзнали и определи. Гладни. Сухарите още вчера се бяха свършили. Чаят също. Колите с продоволствие останали някъде надире и сега войниците ругаеха не само интендантството; ругаеха всичко: и българите; и Гурко; и войната.

За преките си началници говореха:

— Да не се погрижат толкоз... Да не предвидят.

Някой по-разсъдителен казваше:

— Какво да се погрижат. Още снощи трябваше да сме в Чурек... Един господ е знаел само... Поледица!

Но отвсякъде започваха срещу него.

Към обяд по някакви незабележими пътеки из околните гори заприиждаха мъже, в овчи кожуси, с калпаци, с геги, някои препасани със старомодни пушки, да се бранят от вълците. Те мъкнеха дисаги, торби, бъклици и дамаджани, огънати в кожи.

Скоро надлъж по колоната знаеха вече какви са тези хора и всеки искаше да ги привлече към себе си.

— Братушки... тук... тук, братушки... насам — надпреварваха се войниците. Някои бързаха да ги пресрещнат. Да поемат претъпканите дисаги, торбите, увитите в кожи дамаджани. Не беше много това, което носеха българите, надошли от околните села, нито стигаше за всичките, но то будеше умиление в душите на измъчените войници и „Благодарим братушки!“, и „Само туй да е, пак заслужавате вие!“ се чуваше. Всеки гледаше да докопа залък хляб... късче сирене... да отпие глътка от грояното вино, запазило топлината си, подлютоено от чушлетата, стрити в него.

— Ой, ради бога! — кривяха лица и се хващаха за гърлата войниците. — Че това вино ли е... отрова ли е... Огън.

Но виното веднага ги сгряваше. Ободряваше ги. Очите светваха.

Някои викаха:

— На негово благородие дайте...

Други:

— Лакома свиня си ти, братко!... Стига толкоз... За теб ли само са го донесли братушките!...

Някой успяваше да издърпа от ръцете на лакомата свиня дамаджаната. А другите започваха да броят на него:

— Едно-две... — До пет. — Стига! Стига!

Селяните гледаха, подсмихваха се и бяха горди. Говореха си помежду и с войниците. После се хващаха и те да тикат оръдията. Но войниците не ги оставяха.

— Не, не... ние сами... Вие вървете... вижте пак торбите, братушки... И дамаджаните, хей!

— Чудно вино — говореха. — Съживи ме...

Селяните климаха. Обещаваха. Отиваха. Някои се връщаха, някои не се връщаха.

Така мина целият ден, докато привечерта стигнаха най-сетне превала. Тук студът беше вече нетърпим. Понякога през мъглите и ниските облаци, които вятърът ту събираще, ту разкъсваше, от другата страна на планината и долу се виждаше далечното, блеснало в предвечерно слънце Софийско поле. Там някъде в равнината, под снега, беше София. Тя се струваше на измъчените люде като обетована земя и те я гледаха, без да я различават, кръстеха се и се питаха един друг кога ли най-сетне ще стигнат дотам. Защото слизането надолу към Чурек, за което по целия път говореха като за нещо желано и леко, сега внезапно се видя, че е двойно по-трудно от изкачването. И оръдия, и снаряди, и коли, и коне, та дори и хора трябваше да бъдат буквально спускани с въжета. Едно оръдие се прекатури в бездната.

След него две коли с муниции и още едно, което хората спряха с телата си. После заслиза кавалерията. Конната артилерия. И пак изтърваха ракла със снаряди; тя се пълзна по наклона, а един от войниците, заловил се за теглича й и не успял да отскочи, увисна на него. Той прояви необикновено присъствие на духа, смелост, ловкост. Стотици очи следяха затаено и безпомощно как постепенно се придвижва към спирачния лост с надежда да го дръпне. Оставаше му още едно последно усилие и той би бил спасен, защото раклата приближаваше гладка, удобна за спиране площадка, но неочеквано предното колело се натъкна на камък, раклата подскочи, завъртя се, прекатури се и затисна под себе си войника.

И така, цели две денонощия по-късно от предвидения в диспозицията срок, първите роти от авангарда на главния отряд най-сетне се спуснаха в заетото от слаби казашки части село Чурек. А първият и вторият ешелон все още не бяха достигнали превала. Генерал Гурко с целия си щаб отдавна вече беше в селото; хората на

полковник Сердюк и генералщабните офицери разузнаваха усилено дефилето към Потоп и околните височини и се мъчеха да отгатнат открито ли е от турците появяването им и ако е открито, какви сили съсредоточават срещу тях.

Откак загуби дъщеря си, консулт Леге ходеше всяка сутрин на гроба ѝ, стоеше до бялата могилка с плувнали в сълзи очи и душата му потъваше в спомени. Колко весела беше тя!... Всеки ден измисляше по нещо ново... и се смееше... И как обичаше да пее! Беше пред очите му: съвсем мъничка, в зелена рокличка, с розови кордели в косите. А как бе песничката? Толкова отдавна не я е чувал... „Има за рибките едно училище в морето, там учат библията и добрите маниери“... Така беше... така... „О, о! Малка рибке със златните люспи, избърши добре носа си в карираната кърпичка и дръж изправена перката на гърба...“ Той седеше на пейката, гледаше купчината сняг и не мислеше за смъртта с предишните философски категории, а мислеше за смъртта като вечна раздяла и мъчително силно искаше да има отвъден свят, дето тя да е сега и той някой ден да я срещне.

Нешо решително се бе променило у Леандър Леге. Не това, че бе застарял и косите му силно побелели. А някаква вътрешна, дълбока промяна. Той сам я чувствува и съзнава, че тя именно е важната за него. Беше загубил устоите на живота си. Разумността на своите принципи. Кое е справедливо от гледището на историята, на търпимостта, на законите и обичаите?... Той не можеше да се отдръпва вече настрани, да гледа, да размишлява, да преценява и отсъждва, както преди. Беше вътре в страданието; знаеше вече какво е да страдаш и страдаше. Сега той не искаше да бъде обективен, нито да дири причините и закономерностите на събитията. Във всичко той виждаше само сблъскването на две необозрими от човешкия разум сили — на силата на светлината, на живота и на силата на мрака и смъртта. Неговата Сесил беше весела и радваше всички, а човешките изверги я бяха завлекли в някаква барака и я убиха... Какъв смисъл имаха тогава всички обяснения?

На връщане от гробището Леге изпращаше напред файтона и тръгваше пешком. Нужно му беше време да утaloжи болката си, да я скрие дълбоко в себе си, преди да го подхванат пак длъжностите му, които той сега ненавиждаше. Пътят му водеше през Куру-чешме, но

той инстинктивно отбягваше да мине оттам, сякаш се боеше да не срещне бившата си годеница. Бе чул, че е арестувана от полицията, и в началото, пригласяйки неволно на майка си, изпита злорадо чувство на отмъщение. Но оттогава насетне все отбягваше да мисли за нея, макар вече да не я винеше за смъртта на дъщеря си.

Всъщност можеше ли в нещо да я обвини? Че не го обича?... Че обича друг, една луда глава, чиито безсмислени палежи, казващие си Леге, все по-силно напрягат положението в града и не е изключено да станат причина за неизмерими последици... Не, не. Страданията го бяха накарали да прогледне. Понякога той се залавяше, че повтаря думите на Балзак, които преди смяташе безнравствени: „Обичат ли ни жените, то те ни прощават всичко, дори и нашите престъпления; не ни ли обичат, те не ни прощават нищо, дори и нашите добродетели“... О, да! Всичко е съвсем просто. Тя бе престанала да го обича, обичаше онази младеж, а нима можеш наистина да упрекнеш някого, че обича?... Леге си налагаше и избягваше да мисли за нея.

Той избикаляше Куру-чешме, минаваше по Говежди пазар и винаги се отбиваше в италианското консулство — към онова същото време, когато обикновено Сесил идеше да взема уроци по музика от синьора Джузепина. Приятелят му го очакваше и ако имаше някакво съчувствие, от което да не боли, то беше в очите на италианеца; в тях Леге виждаше своята мъка. При все че говореха за ежедневието, за работата си и за войната, и на двамата им се струваше, като че Сесил е тук из къщата, може би горе, край спинета на Джузепина — ей сега ще изтрополи по стълбището, ей сега ще се втурне при тях.

Тая сутрин те пак седяха един срещу друг в накачения с портрети и литографии кабинет на Позитано, пиеха кафе и разговаряха за младостта, за намеренията си и как всичко се беше променило. Докато маркизът откачаše един от портретите — той самият, на младини, със светнали очи, с изострени мустаци и в униформа на капитан от почетната пожарна команда в Мола — и разправяше как е било тогава, Леге погледна часовника си и сви вежди.

— Единадесет без десет... Трябва да вървя или ще ме завари. — В единадесет щеше да дойде Сен Клер. Леге не искаше тъкмо сега да го среща; не искаше да среща никого от приятелите на ония.

— О, няма да прибърза. Той е точен — каза насмешливо враждебно маркизът. — И изобщо... но, да! Качи се при Джузепина!

Много бих искал да поговорим вече какво ще правим с нашите хора... Та аз имам сто и шестнадесет души тук и някои са женени... Чувам... прочее и ти си чул... Нещата взеха да стават сериозни, драги мой!

— Да, да... сериозни... страшно сериозни, приятелю — каза замислено Леге и може би щеше да продължи, но голямата врата на кабинета се отвори, влезе слугата Паоло, топчест, в извехтяла ливрея тосканец, и рече, сякаш упрекваше господаря си, че му е нарушил спокойствието.

— Търсят господин маркиза!

Леге трепна.

— Сен Клер ли? — попита той приятеля си; слугата бе известил на родния си език.

Позитано бързаше да закачи пожарникарския портрет.

— Изразявай се изчерпателно, Паоло! — смъмра го той през рамо. — Англичанинът ли е?

— Не е англичанинът, господин маркиз.

— Не е ли?... Дявол те взел! Няма ли да кажеш най-сетне кой е?

— Един турски офицер, господин маркиз.

— Не, не е оня, драги мой... Някакъв турски офицер — рече съчувсвено Позитано. — Не, не, аз ей сега ще го експедирам!... Или, всъщност... частът наближава... Качи се, моля ти се, качи се горе! — каза той, като излизаше от кабинета.

— Къде е тоя турчин, Паоло?

— Ей го де се е спрял пред голямата картина, господин маркиз. Сигурно си мисли, че е нашият султан! — рече присмехулно Паоло.

В салона (не тъй голям и твърде безстилен в сравнение със салона на французкото консулство) пред окачения портрет на Гарибалди, копие на детайл от картината „Слизането на хилядата“, стоеше гърбом строен офицер в изхабен зеленикав шинел. Нещо в него се стори познато на Позитано; и ако униформата му не беше така видимо стара и измачкана, може би щеше да го вземе за капитан Амир. Той го приближи с енергичните си крачки. — Какво желаете, ефенди? — попита по французки, а силно се съмняваше дали турчинът разбира друг език, освен своя.

Офицерът на мига се извърна. Лицето му бе брадясало. Върху едното око минаваше превръзка.

Но това лице... Позитано не можеше да повярва.

— Вие! — извика той.

Беше Андреа Будинов, Той се насили, усмихна се дръзко. Но в дъното на очите му имаше тревога и печал. Погледът му мина на слугата. Позитано разбра.

— Тичай да си гледаш работата, Паоло! Не си ли виждал турчин... стар познат... Е? — рече той, щом слугата излезе. — В тая униформа. Остроумно!

— Не е моя заслугата. Имаше един... просто направих като него. Андреа махна превръзката от лицето си.

— Не я нося за удоволствие — каза той.

— Предполагам — каза италианецът и погледна към високия часовник в ъгъла на салона. Единадесет без пет. Не, оня няма да дойде по-рано. Те са побъркани на тая тема. Върна погледа си. Срещна очите на Андреа. Дали не го гонят и е влязъл да се укрие? Ама работа! Как да постъпи?...

— Е, господин Будинов! Тоест, господин поручик?... И турско име ли имате? Откъде взехте тези дрехи? — питаше едно през друго той, за да прикрие смущението си.

— Ако ви дотрябват за маскиране, при вехтошарите — рече Андреа, но чувствуващо се, че умът му е зает с други, трескави мисли.

Внезапно той каза остро:

— Вие, разбира се, бихте могли да ме издадете...

— Е, да, да... разбира се!

— Разбира се?

— За бога! Не ставайте глупав, Будинов!... Пари ли?...

— Не, не...

— Да ви укрия?

— Не!

— Е, предавам се! — разпери ръце Позитано. Почувствува облекчение, но и малко срам: не му иска да го укрива.

— Но по-скоро!... След малко тук ще бъде Сен Клер!...

— Сен Клер? — Устните на Андреа се изпънаха, в очите му се запали такова озлобение, че маркизът неволно рече:

— Без недомислици, Будинов... Умната! Казвайте, какво искате от мен?

— Помогнете на едно лице, консуле! Спасете го!...

— Баша ви? Чух, че не е откаран...

— Баща ми... то се знае. Но баща ми е мъж, господине! Той ще издържи!

— Вие... за госпожица Задгорска!...

— Моля ви... В името на ония разговори... на човешчината — говореше глухо и отчаяно Андреа. — Застанете се за нея... измъкнете я от ръцете на тези зверове... Вие ги знаете! Знаете ги! — разтрепера се той, гледаше го право в очите и настояваше, сякаш не бе дошъл да моли, а да заповядва.

— Трудно е... трудно е, млади човече... И нима вие мислите, че аз не съм кроил? Всичко се усложни... О! Какво направихте вие... И ето сега! Ето!...

Лицето на Андреа стана кораво и зло.

— Кажете, че не искате! Че ви е страх! — Той нахлузи с отсечени движения превръзката си. — Забравих, че сте приятел на вашия Леге... Да, преди... друго беше преди! Но сега вече пръста си не помръдвате... И изобщо сбогом! Сбогом! Издайте ме на Сен Клер — това по ще ви отива... Да, да! Едно са вашите думи, друго са делата ви! — викаше той безразсъдно високо и без да слуша Позитано, който го дърпаше и казваше, че ще направи, каквото е нужно, и да мълкне най-сетне, да го чуе какво му говори, разгневено тръгна към изхода.

Внезапно Андреа се закова на мястото си. Смаян, той гледаше човека, който стоеше във вратата на кабинета, и също тъй втренчено, изумено го гледаше.

В този миг входното звънче силно задрънча.

— Майорът! — пребледня Позитано. — По-скоро... върви да не те завари! — поведе го той към задния вход. — И слушай — рече той тихо, когато излязоха в дворчето. — Чуй ме поне сега! Каквото е по силите ми и свръх силите ми, ще направя... Но не мога да ти кажа... сам знаеш... А ти се пази... внимателно пипай... прикривай се... наближава! Има слухове, че руските части са минали Балкана!

— Истина ли?... Консуле, истина ли?

— Слухове още, Андреа. Подробности не знам...

— О, господине!... Научете поне къде е затворена!... Ако знам къде е...

— Ела утре, Андреа... Или по-добре през нощта ела. Ще обмислим подробно. През тая, малката вратичка.

Кога влезе Сен Клер, кога се ръкува с него и тримата седнаха в кабинета — на всичко това Леге вече не отдаваше никакво значение. Мислите му бяха погълнати от Андреа и той го виждаше в една нова светлина, която разкриваше човек съвсем различен от онъ, който той си беше представлявал. О, да! — сега ми става ясно, мислеще той. Но какво му бе ясно и какво всъщност можеше да бъде ясно Леге не се запитваше. Загубил способността си да размишлява и да анализира, нещо, което беше вършил цял живот, той сега се оставяше безволно само на чувството си. А неговото чувство му казваше, че Виторио е добър, че Сен Клер е лош и че Андреа, когото бе видял преди малко, обича Неда така, както той самият никога, никога не бе я обичал... Това го порази. Но то му разкри и загадката, пред която дни наред вече се беше спрял. Ето защо го обича и тя, каза си той и за първи път не се почувствува засегнат и излъган.

Той само от време се заслушваше в разговора, който водеха Сен Клер и Виторио. Не че беше безинтересен. Напротив. Сен Клер потвърждаваше слуховете, че руски части са преминали по неизвестни пътеки Балкана — макар че, според него, те бяха само един-два казашки полка, които имали за цел да смущават тила и може би да ограбват селата. Но докато го слушаше — за това, че този човек вече му вдъхваше отвращение, — Леге чуваше само лъжите. Защо е той такъв, питаше се Леге. Какво цели той. И какво толкова убеждава приятеля ми, та Виторио категорично и грубо отказва? Леге се вслуша в разговора им. Консулите да подпишат някакво общо изложение до своите правителства, с което се иска покровителство и защита на прогоненото от руската армия турско население. Как, и аз ли трябва да подпиша това, стресна се той. Хитро измислено. Няма съмнение кой му е авторът.

— Аз също отказвам — рече той.

Сен Клер се извърна към него. Очите му бяха студени, и презрителни.

— Защо, драги консуле?

Защото не мога да защищавам хора, на които моралът им е убийството, Сен Клер.

— Извинете. Вие сте засегнат.

— Да. И аз съм засегнат.

— Аз се прекланям пред вашата мъка, господине. Но въпросът е принципен. Ние се намираме пред един фатален завой на войната...

— Излишно е, Сен Клер. Въпросът наистина е принципен. Аз бях миналата година по въстанието тук... и вие сте били. Тоя народ, българският, е подложен на изтребление и унищожение вече векове. Всяко дете — като моето клето дете; всяка жена, всеки мъж, ако щете, попаднал в ръцете на тези скотове, го чака същото... Долни страсти... Мръсен фанатизъм... Презрение към человека... презрение към человека. И аз да подпиша, да кривя душата си, да лъжа и да заблуждавам в името на търпимостта, на справедливостта и международното право... Не! Не, господин майор.

— Това ли е последната ви дума?

— Да... Всъщност и още нещо имам да ви кажа. Вие сте наредили да бъде арестувано едно лице... една позната на всички ни и високо интелигентна млада жена. Аз протестирам най-решително, господин Сен Клер!

— Аз също! — рече веднага и остро Виторио.

Сен Клер изкриви устни.

— Мислех, че вече не се интересувате от нея... Особено вие, господин Леге!

Леандър стана бавно от коравия стол и приближи прозореца. Изтънелите му рамене потръпваха.

— Аз се интересувам само от факта, господин майор. Аз си представлявам само какви издевателства...

— Въпросното лице е под моя лична заповед, господин консуле. Давам моята дума, че никой не я е докосвал с пръст. Това е едно.

Виторио побърза да каже:

— Моля за вашето разрешение в такъв случай. Искам да я посетя.

Сен Клер не го и погледна. Той от минута на минута стаяваше все по-презрителен.

— Това е едно, казах. А колкото до протеста ви, господин Леге!

— Към който, казах ви, и аз най-решително се присъединявам — рече пак Виторио, но и тоя път англичанинът не му обърна внимание.

— Колкото до протеста ви — продължи той със злорадство, което вече и не прикриваше. — Мисля, че тъкмо вие нямате никакво

право... Вие, господине, сте издали пред бившата си годеница поверени ви тайни като на представител на приятелска държава.

— Как смеете...

— Смея. Поверените ви лично от мен сведения за пристигането на главнокомандуващия например... за броя на подкрепленията — каза дръзко, наслуки Сен Клер, като внимателно наблюдаваше консулa.

Тръпчива, нездрава червенина изби по пепеливите страни на Леге.

— Тя бе моя годеница — каза той най-сетне. — Но вие сте я принудили да направи такива признания... Принудили сте я. С каква цел?...

— Моля, моля — спря го с най-ироничната си усмивка майорът. — Разбираам интимните ви мотиви. Но това не е попречило на младата дама да предаде веднага всичко на господин Андреа Будинов, понастоящем обявен за извън законите, а брат му, шпионинът доктор Будинов, да ги отнесе на руския щаб! Изобщо, господине, вие сте били обект на един добре замислен и добре изпълнен шпионски план!...

Леге изпъшка безгласно, сложи ръце в джобовете, сви се и се обърна към прозореца. Измамен! Измамен до дъно!... Но колкото и да си го казваше, той не искаше да го повярва, защото отвращението му от Сен Клер бе така силно, че погълщаше и огорчението, и озлобението му. При това той си представи Неда в *техните* ръце. В същото време пред очите му изплува и брадясалото, отслабнало лице на Андреа. Защо страдат те и двамата? Ако наистина са го мамили, защо е било? Имаше нещо по-високо, по-голямо, и той го досещаше, но сам никога не беше го изпитвал и затова не можеше да го нарече.

Сен Клер се поклони.

— Съжалявам, че разговорът ни получи такъв завършък, господа.

— Ние не съжаляваме — рече Позитано.

Той тръгна с майора да го съпроводи до изхода, а Леге продължаваше да стои до прозореца и да гледа как вън вали снегът. Щеше да замине... колкото се може по-скоро ще замине; ще се махне оттук. Ще си подам още сега телографически оставката, мислеше той. Нека Марикюр се оправя по-нататък, аз не мога... Не, не искам. Виторио ще рече: но ние трябва да се борим. Борбата ми е, че си отивам, мислеше Леге, отивам си, след като загубих всичко...

Незапомнената от години снежна буря, която втори ден бушуваше над Етрополския балкан, все повече се засилваше. Снегът валеше на огромни лепкави парцали, брулеше и шибаше на всички страни, затрупваше всичко. Горите се огъваха, крещяха и виеха. Дори и долу, в закътания сред скалите лагер на главните Дандевилови сили, дето сега се бяха приютили доведените от доктор Цариградски българи, вятърът така зловещо бучеше, хвърляше цели грамади сняг и сриваше палатките, че огньовете отдавна вече не горяха. Всеки се беше притиснал до другия, свил глава под платнището или ямурлука, зъзнеше и се кръстеше или псуваше, или се шегуваше с мъчителното си положение, но най-многото мислеха за ония горе на превала. Защото втори ден вече, откак на откритото за стихиите планинско било се намираше псковският полк, усилен с баталион воронежци и четири оръдия от донската батарея. Последната вест, която се бе получила от командира на полка, беше от 18 декември, четири и половина часа сутринта. Полковник Зубатов пишеше простишко:

„В поверения ми полк 520 души са извън строя. От тях 170 замръзнали. Числото на заболелите нараства. Поради бурята невъзможно да запалим огньове. Чакам заповед.“

Чака заповед. А генерал Дандевил изпращаше заповеди една след друга. „Върнете се веднага“, „Заповядвам веднага да се приберете в главния лагер!“... Куриерите или се изплашваха насред път; или във виелицата не намираха затрупания от снегове авангард; или сами замръзваха и не се завръщаха вече.

Уплаха и отчаяние беше легнало върху офицерите и войниците, пък и върху българите, дошли да помагат. Какво ще стане с ония горе? Не ги ли чака и тях същата съдба, защото и в главния лагер все повече и повече хора се оплакваха, че не си чувствуват ходилата, че ръцете им са премръзнали, или усещаха как ги обхваща някаква апатия и незабелязано се унасяха в коварен сън.

Късно следобед на същия ден някакъвunterофицер от псковския полк със замръзнали ръце и на края на силите си и той донесе още по-

ужасно известие. Зубатов пишеше: „В поверения ми полк остават не повече от по двайсетина човека на рота. Всички замръзнали умряха. Огньове невъзможни. Ако до вечерта полкът не бъде отведен от позицията, няма да остане никой.“

Сега трябаше да се направи вече и невъзможното. Обявено бе, че се търсят доброволци. Явиха се шейсетина души. Подбраха измежду тях двайсет, предимно казаци, и неколцина пешеходци. Трябаше да вървят вкупом, но dadoха всекиму писмена заповед за в случай, че се разгубят. Явиха се доброволци и доктор Цариградски, и Коста. На доктора казаха, че той е нужен тук на командуването, сиреч, че трябва да остане при своите сънародници. Коста беше между онези, които похвалиха за готовността им да се жертват, но не ги приеха.

Как се присъедини във виелицата към групата на куриерите и изобщо как стана така, че се яви за доброволец и тръгна за към билото, макар че не бе пратен, Коста не знаеше, не разбираше и не можеше да разбере. Възможно беше всичко това да тлееше в него още от Етрополе, когато не намери псковци и се чудеше как да ги застигне; или пък се бе зародило през часовете, когато разчистваше пътя заедно със своите сънародници, а все се ослушваше в гърмежите, долитащи откъм върха на планината. Или може би причината бяха страшните известия? Не би могъл да отговори. Всичко се беше вече наслолило и усложнило, когато той видя пристигналия отгореunterофицер; и тойunterофицер не беше друг, а Мирон Потапич. А щом видя неговото изстрадало лице и чу гласа му: „Костя, отиде, пропадна полкът, Костя!...“, и щом Мирон Потапич го прегърна със замръзналите си ръце, в тоя миг за него всичко се реши.

Сега той крачеше в групата, свил се в ямурлука си, целият изтръпнал от напрежение, от страх и от студ. Не знаеше къде отива, а вървеше с другите. Само си повтаряше: трябва да ги спасим.

Трябва да ги спасим, за него значеше, че трябва да спаси младичкия Иванушка, и оня смешен Мойсенко, и Фрол, който все го закачаше, и Тимофей, на когото бе обещал да го ожени за българка, и Никитка с хубавия глас. А също тъй и Егор Егорович Егоров. Той си повтаряше все техните имена и си казваше, че за тях отива, но в същото време си мислеше никак разлято и разнесено, че трябва да

спаси и ротата, и целия полк. Как щеше да стане това Коста не знаеше, не се мъчеше да измисли. За него беше достатъчно, че носеха заповед. Стигне ли тая заповед, казваше си с увереност той, тя ще спаси всички.

Като се държаха един до друг, в средата пешеходците, напред и край тях казаците, хората напредваха мъчително бавно. Снегът беше мокър и мек, беше дълбок и те затъваха до кръст в него. Първите пробиваха път, задните търсеха слепешком пъртината и все тъй слепешком се диреха един друг, защото освен въртящия се сняг нищо друго не виждаха. „Дръжте се! Дръжте се!... Да не се разгубим, братя!“ — викаха постоянно. Но ураганът мигновено грабваше, разкъсваше и удавяше в своя непрестанен, ужасяващ и затъпяващо равен вой и изплашените човешки гласове, и дивото цвилене на конете.

Коста също викаше: „Дръжте се! Не се разгубвайте!...“ В началото той внимаваше да повтаря думите все по руски, сякаш се боеше да не познаят, че не е от изпратените. Но постепенно умът му някак престана да се подчинява. Той крачеше инстинктивно, залиташи, падаше, надигаше се ужасён, че е изостанал, че се е отделил и че се е загубил... И тогава викаше диво, безумно; крещеше нещо, но какво и той не се чуваше, гласът му умоляваше да не го изоставят, да го чакат... и че го е страх без тях, че е загубен без тях... Той разперваше ужасён ръце. Втурваше се да ги гони. А навсякъде все същият безумно въртящ се сняг. И някакви бели привидения... Докато докоснеше заоблената мокра задница на кон; или купчина сняг връз някое рамо или гръд... ръце, които опипом го срещаха.

Ами как ще намерим ние полка? Наистина, как ще го намерим ние, запита се той, след като все тъй изтощително бяха вървели час или два и той вече с мъка движеше краката си. Навоите му бяха мокри. Влагата достигаше до партенките. При това някак неусетно се бе стъмнило. Стъмнило? Той не можеше да разбере как така е тъмно, когато навсякъде край него се виждаше все същият бял, ужасен и сега зеленикаво проблясващ сняг. Достраша го. Изплаши го тъмнината — тая призрачна тъмнина с ледените светлинки в нея, която му говореше за ада; ужаси се, че в тъмнината *наистина* не ще намерят полка — като че ли, преди да се стъмни, виждаха добре и навред, а сега нощта им пречеше. Не, няма, няма да ги намерим, разколеба се той. Защо тогава тръгнахме? Защо само напразно тръгнах и аз?

Щом си зададе този въпрос, той веднага почувствува как в него нещо откликна: не трябваше да тръгваш!... Вярно е, че не трябваше да тръгвам, каза си той все под влияние на тоя изплашен вътрешен глас. Ами че аз имам семейство; жена ме чака... и Славейко... и друго дете ще се роди... Защо аз? И защо всъщност тъкмо аз тръгнах? Ами ако изостана... Ето, изморен съм вече... задъхвам се... И задъхвам ли се? — че аз едва вървя... Другите са с коне, тяхната работа е лесна (той бе забравил, че още неколцина като него крачат пеш...) Ами ако замръзна... Той раздвижи ръцете си. Побутна през плетените ръкавици пръстите си. Бяха изтръпнали; сториха му се безчувствени. Не, не безчувствени. Ето, като стисна, ги усещам. Той пак се опита да ги свие, да стисне едната ръка с другата. Едва усети натиска. Не може да бъде, смая се и се ужаси той. Как... пръстите ми? — не може! Че аз какво ще правя без пръсти.

Ами дюкянът... О, господи, Света Богородице, повтаряше и се молеше в душата си той. Всичко може друго, но ръцете ми... Как ще си изхранвам семейството аз?...

Силен порой на ураган го захвърли на една страна, прекатури го и той целият потъна в снега. Беше дотолкова изтощен, че за миг, без да се усети, той се отпусна... отпусна се... Колко хубаво е да си отдъхне. Никакъв студ... Наистина никакъв студ... Но те ще отминат, сети се той. Братушки! Братушки, надигна се ужасен и се втурна. Къде са, залиташе и нищо не виждаше. Къде сте, братушки, чакайте, не ме изоставяйте!... Не ме изоставяйте! — крещеше той вън от себе си от страх. В нещо се блъсна. Някакъв крак.

Вкопчи се отчаяно в него, в человека, който беше на седлото. Какво? Какво? — привел се, ревеше оня на руски. Стигнахме ли?... Не мога, братушка... Не мога — викаше Коста и тичаше и се влачеше, вкопчил се с последни сили, а тъпо сещаше, че кракът на казака се изплъзва от безчувствените му пръсти. Хайде! Хайде! — чу той. Нещото дърпаše. Оня го дърпаše нагоре. Качвай се, крещеше казакът и псуваše и пак го дърпаše. По-скоро де!... С отчаяни и сетни сили Коста се покатери на коня. Ямурлукът му пречеше. Той го отхвърли на една страна, освободи крака си. Прихвана с ръце казака. Затвори очи. Сега, където щат, да го закарат, нали се е хванал здраво... Здраво... здраво ли се държи? Онова безчувствие, което сещаше напреди в пръстите, неусетно запълзя нагоре, към китките, и по-нагоре, към

лактите... Той здраво стискаше, олюляваше се заедно с казака, не се откъсваше от него... Как ще намерят полка, питаше се той отново. Наслуки ли?... И все пак, не вече това го занимаваше. Занимаваха го ръцете му. Занимаваха го ходилата, оголилите се от ямурлука и от палтото колена... бедрата, които леденият вятър пронизваше... Странна и страшна слабост го бе обхванала. Той чувствуваше, че нещо става край него. Казаците бяха достигнали донякъде — до билото — приближили се бяха един към друг, крещяха, ревяха с все сила и едва се чуваха... А гласовете им вече съвсем смътно достигаха до Коста. Едните да вървят на изток, другите да вървят на запад по билото; и да стрелят, да стрелят непрекъснато... Защо да се разделят? Защо едните да вървят на изток, а другите на запад? Защо непрекъснато да стрелят?... А, търсят полка, сети се Коста... Моя Иванушка търсят... и Мойсенко... Егор Егорович... А дали са живи те? Дали ще умра и аз?

Щом се попита дали ще умре, на Коста изведнъж му стана тъжно. Стана му тъжно, че хората умират, а тъжно му беше и за самия него. Но най-тъжното бе, че жена му и Славейко щяха да го чакат, а той никога нямаше да се върне. Ако не бях тръгнал тогава, сега не бих замръзвал тук, мислеше той, вцепенен и без да помръдне. Но тогава и Иванушка, и Мойсенко, ако не бяха идвали тука, и те нямаше да умрат, разсъждаваше той за приятелите си и за себе си, като че ли и те, и той самият бяха вече умрели. Чудно, чудно, мислеше, от толкова далече да дойдат... За нас да дойдат... и да се сприятелим... и ето, наедно сега... Дали ще ги жали и тях някой? Ще ги жалят... всекиго някой го жали... И той започна да изрежда в ума си кои от приятелите му братушки са женени и кои имат деца и родители... Но после се сети за целия полк... И само един полк ли? Колко много... много майки и бащи, и жени, и деца изреждаше пак той в ума си и си представяше полкове след полкове, които никога нямаше да се върнат в своята земя, и виждаше в далечната земя безброй бащи и майки в черно, и братя, и жени, и деца.

После изведнъж се сети пак за своите... само за своите... За целия си дом... И как е било там винаги, откак се знаеше... Ах, мамо, мамо... и гроба ми няма да знаеш къде е, мамо... А баща му още тогава каза... ох, защо да спомня за тогава. Трябвало е! Народ е това. И чуждите са дошли да помогат... и само тъй ще заслужим, повтори той нечии думи, но чии бяха тези думи, де ги бе чул не си спомняше... Или

може би Климент ги е казал, спря се той. Не, по му се струваха слова, каквите Андреа изричаше... Отечество, свобода... Какво е това отечество и свобода, попита се той. Усмихна се... Устните му бяха втвърдени вече, а той се усмихваше и сълзите му замръзваха в очите му, като си мислеше за своето възкръсващо отечество и за свободата... Ex, ex, не я дочаках аз... И какво пък, всички ще умрем някой ден... добре поне с нещо да сме заслужили... Но за Женда ме е жал, жал ме е за нея, жал ме е... и за сина... ще расте без мен... все без мен и дали ще се спомня... а другото, тъй ще се роди, без да го видя, и то никога, никога няма да ме види, помисли с последна въздышка и някак отдалечно той, сякаш си вземаше сбогом с далечните, любимите; после студът скова и сърцето му и той умря, като продължаваше да стиска със замръзналите си ръце непознатия казак.

Застанал на височината над Ташкесен, генерал Бейкър напрегнато броеше през силния си бинокъл неприятелските огньове, които светеха по насрещните Негошевски възвищения. Край него сънародниците му сдържано разговаряха и пушеха. Турските командири мълчаха. Нощта беше студена, светла, вятърът бе отвял мъглата и многобройните руски огньове се виждаха съвсем ясно.

— Не, невъзможно е наистина да се прочетат — свали бинокъла Бейкър. — Един път ги броя хиляда, други път ми се струват двойно повече...

— Тогава да вземем средното — рече Барнаби.

Капитан Файф, млад човек, помощник на военния аташе в Цариград, изръмжа нещо като „по дяволите“ и каза:

— Положението е ясно. Хиляда да са. Сложете по двадесетина души край всеки огън... Е, сър? — извърна той лице към генерала.

— Вие сам го казахте, Файф. Положението е вече ясно. Там наистина има най-малко двадесет хиляди души!

Сврелият се в кожуха си полковник Мейтън прогърмя със своя пълтен глас.

— За руснациите е известно, че обичат шаха... И това ми прилича на мат, господа!

— Вие като че ли сте готов вече за бягане, Мейтън? — рече Фред Барнаби.

— Не се лъжете — рече Мейтън.

Ако това беше шега, тя наистина беше духовита и се понрави на десетината англичани. Те весело се разсмяха. Като не разбираха езика им, турските командири се раздвишиха, заизвиваха към тях глави и продължиха да мълчат.

Тези разговори и шеги бяха и приятни, и неприятни на Бейкър. Лесно им е на тях! Никаква отговорност. А какво да предприеме той?... Сега, след като ставаше ясно, че опасенията му (за които неведнъж бе предупреждавал Шакир и бе пращал тревожни телеграми в София) стократно са надминати, нему сепадаше горчивият жребий

да спаси Арабаконашката армия. Защо той да я спасява? Защо именно той, а не Реджиб или Мехмед, или Мустафа — все генерали, паши и всезнаещи — тъкмо те, които със своята самоувереност бяха задушили многократните му предупреждения, че казашките части в Чурек не са разездри, че руснаците са намерили някакъв неотбелязан на картите път през Балкана и че наближава буря, която може да помете всичките им усилия. И сега тази буря бе надвиснала. Предстоеше да се развихри. Но Шакир и помощниците му пак не проумяваха до дъно опасността. Още по-малко я проумяваше Сюлейман, който си седеше в София и само един дявол знаеше какво вършеше там.

На Бейкър бяха предоставили някакви шест баталиона, още толкова ескадрона кавалерия и десетина оръдия. Това беше всичко. За негово щастие позицията, която трябваше да отбранява, беше непристъпна. Огромни каменни гърбици и върхове препречваха пътно и деляха Ташкесенската равнина от равнината на Камарци, сиреч от тила на Шакировата армия. Единственият път, който се виеше между тях и водеше към Арабаконак, беше стръмен, хълзгав. По двете му страни, както и по околните височини, войниците от Босненския и Албанския баталиони продължаваха да се окопават в дълбокия сняг, в скалните гнезда, в гъстите горички и все по-здраво да укрепяват пътя по цялото му протежение... Ала сега, като гледаше неизброимите неприятелски огньове, Бейкър беше смутен. Ще издържи ли наистина? Не е ли прав Мейтън, че руснаците бяха дали мат на Сюлеймановата стратегия и че всичко е загубено?

— Да слизаме, господа!

Докато вървеше надолу по пътеката и даваше разпорежданията си на баталионните командири как да усилят своите сектори, той чувствуваще, че въпреки всичките приготовления нещо остава незавършено.

— Господин Френсис — извърна се той към един от мъжете, дребен и мургав, с пъргави движения и неспокоен поглед. Ако не бе облеклото му, късата мешинена шуба и най-вече мешиненият каскет, лесно би могло да бъде взет за турчин. Френсис беше единственият кореспондент, останал на фронта, след като започнаха студовете. Но затова пък той не представляващ кой да е вестник, а „Таймс“.

— Заповядайте, генерале?

— Внимавайте утре за нашия Барнаби, Френсис! Уверявам ви, твърде много джентълмени у нас повече ще се заинтересуват какво е вършил наследникът Фред Барнаби по време на сражението, отколкото за самото сражение!

— Кой злослови тук за моя сметка? А, вие, паша, естествено, че вие... Не го слушайте, Френсис. Той скромничи. Това си е *негово* сражение. Тулон или Аркол. Уверен съм, че иска да ви напомни за себе си...

— Пак изгуби мярката, Фреди!

Барнаби се наведе и се взря в лицето на приятеля си.

— Чудно! — каза той. — Толкова време вече, а не можахте да разберете... Мярката съм аз, паша!...

Те продължиха надолу, бяха забравили неприятелските огньове или пък се преструваха, че са ги забравили, и се смееха. Един от офицерите, Текерей, весел кавалерийски капитан, който дотолкова се възхищаваше от началника си, че като него си бе пуснал малка, остра брадичка, разкопча подплатения си с кожи шинел и запя. Гласът му беше хубав, висок и школуван и в песента се говореше за „Юниън Джак“. Това развълнува англичаните.

Но Барнаби каза:

— Аз пък ще изпяя за „Веселия Роджър“! Моля, моля, и той си е наше знаме! — рече Фреди и пусна гласа си, несмущаван от ръмженето на Мейтън, който протестираше, че вече наистина се прекалява.

Песента за пиратското знаме припомни на Бейкър старите завоевателски времена, потушеното въстание от чичо му сър Томас Бейкър, собствената му служба в Нагпур и Месопотамия и постоянната цел на живота му: да заслужи похвала от своята кралица; да остави името си в историята на своята страна. Както Дрейк, сети се той неволно за „железния пират“, бащата на империята.

О, не като него, разбира се — много по-скромно, много по-незабележимо и доколкото го изисква времето, но Бейкър също вършеше своето дело; една бърнчица, макар от огромната верига, с която страната му обхващаща света... Но при условие, че наистина спася армията, помисли той; а щом помисли това, изведнъж се сети какво трябва още да направи. На всяка цена да се срещне с Шакир. Да го убеди. Тая нощ.

Те стигнаха в укрепения Ташкесен. В селото се бе разположила арабската конница. Докато офицерите, посрещнати от прегърбения доктор Джил, обикаляха къщите, дето се помещаваха сега болниците на Червения полумесец (там лежаха стотици и стотици ранени, премръзнали и болни от тифус, които турското командуване бе изоставило, а и нямаше с какво да ги извози отвъд височините), докато разубеждаваха четиримата английски лекари, които твърдо бяха решили да останат в руски плен, нежели да изоставят своите ранени, Бейкър извика на страна полковник Аликс и приятеля си Барнаби. С няколко думи той им обясни, че се налага да иде при Шакир още този час, отклони желанието на Фреди да го придружи, каза да бдят за неприятеля, защото не е изключена някоя нощна атака, качи се в една линейка и придружен от двама ординарци на коне, без да извести останалите офицери, тръгна към Главната квартира. Нарочно беше избрал да пътува с линейка, тъй като смяташе да спи по пътя. И наистина, щом минаха превала и вдясно от шосето върху белия сняг тъмно се очерта огромният, двукатен хан Беклеме, една истинска каменна крепост, в която бе заповядал да се настанят две роти стрелци от баталиона Ченгери, генерал Бейкър се излегна на носилката легло. В тъмнината той забрави и отвращението си от мръсната възглавница, и страхът си от всевъзможни зарази. Скоро се унесе и за известно време силно захърка, люлян и тласкан от линейката. Но някакво препятствие ги накара да спрат. Той се събуди, погледна през прозорчето. Бяха в равнината на Камарли. Преди да попита какво става, тръгнаха пак. Но вече се разсъни и предишните мисли се върнаха в ума му. Барнаби бе казал на кореспондента: „За него Ташкесенската позиция е Тулон или Аркол“... Милият Фреди! Той винаги измисля нещо... Тулон или Аркол?... Уви! Нито Тулон, нито Аркол. Дълбоко в себе си Валентин Бейкър съзнаваше, че Ташкесенската битка щеше да бъде само един отчаян опит да се забави напредването на победителя, едно страшно усилие да се даде време на победения да избяга... Какво ли ще пише Френсис в неговия „Таймс“? Щеше ли да разбере дълбокия смисъл на предстоящото сражение или ще види само маньоврите, само атаките и контраатаките и кой баталион е бил по-храбър от другия, и как изпитаната британска стратегия и тактика заедно с високата класа на един генерал, който е отдал себе си в служба на нашите приятели... О, знам всичко, всичко знам! — каза гласно Бейкър.

Пак моите фантазии, продължи в себе си той и нарочно наричаше фантазии мечтите си. Ако кореспондентът беше Маргарет, о, тогава съвсем други мисли щяха да занимават ума ми сега... Веднъж сетил се за американката — последния лъх на истинския живот, който въпреки всичко го влечеше, той не можеше вече да се откъсне от някогашното си преживяване. Твърде скромно, твърде незначително в сравнение с приключението, които бе имал, преди да я срещне. Ала в тъмнината на линейката, която все по-често спираше по стръмния планински път, нему бе приятно да си припомня за хубавата кореспондентка и той с копнеж си я припомняше.

— Какво има? Защо спряхте пак — изправяше се той от време на време на прозорчето.

— Хлъзгаво, ваше превъзходителство отвръщаше неизменно, с все същия безразличен глас единият от ординарците. Другият клюмаше на коня си.

Малко преди полунощ, когато Бейкър отново задряма, линейката стигна най-сетне Камарци.

Още сънен, Шакир се ръкува с него, навлече и шинела си, защото в палатката бе студено, и посочи ниското столче.

Бейкър остана прав.

— Извинете. Наложи се да ви докладвам веднага.

— Да събудя ли Реджиб и останалите?

— Вие ще прецените.

— Кажете тогава... Или, една минутка... Майоре, заповядайте да донесат кафе! — извика той на адютанта, който дежуреше пред входа на голямата палатка, останала му от маршал Мехмед Али.

— Моля, говорете — каза той и се прозя. — За руснаци ли?

— Тъкмо за тях, ваше превъзходителство.

— Оставете тоя официален тон, драги Бейкър... Кажете, кажете! Накъде се движат? Колко са? — питаше командирът на армията едно след друго, на тласъци, сякаш едно след друго, на тласъци прогонваше съня, който все още не го оставяше.

— Срещу нас, на Негошевската планина, има не по-малко от двадесет хиляди.

Шакир окончателно се разбуди. Продълговатото красиво и къдробадо лице се издължи още повече. Тревога засвятка в острите му очи.

— Двадесет хиляди — повтори той. Мъчеше се да се овладее, а всъщност още по-силно се вълнуваше. — Проверена ли е тази цифра, драги приятелю?

— Това е, което видяхме, Шакир. Уверен съм, че зад възвищенията, към Потоп и Елешница имат още части. Най-малкото да пазят фланга си, да, простата логика го казва.

Турчинът мълчаливо тръгна от единия до другия край на разхвърляната палатка. Светлината на фенерите го посрещаше и изрязваше ту на едната, ту на другата стена бързи, нервни сенки. За миг той се спря при картата, погледна я, вдигна лице към Бейкър и каза:

— Вие имахте право...

— За прехвърлянето?...

— Да. Но и да бях повярвал *тогава*, аз не бих бил в състояние да отделя необходимата войска. Да, да, вие сте свидетел, Бейкър. Какво остана от моята трийсетхилядна армия? Стопи се. И с какво разполагам сега? Половината.

Той направи няколко крачки, приближи масата, запали късо чибуче, всмукна дълбоко. Бейкър мълчаливо го гледаше. Не изпитваше съчувствие.

Шакир продължи:

— Научавам се, че и откъм Етрополе сме били застрашени... Една колона е трябвало да премине и оттам... Само една щастлива случайност — тази снежна буря оня ден... Те са целели да откъснат пътя ни и на изток. Да, да! Слава на всевишния, размина се. Днес ми докладваха, че колоната на Данdevил се е върнала в Етрополе... Но тия, Чурекските? В моите сили ли беше? Главнокомандуващият е в София. Известен е. Той има свободни войски. Подкрепления чака — всеки ден. Де са най-сетне тези негови многообещавани подкрепления?... Той е трябвало да се занимава с кърпежите и със запушванията. А какво става? Какво вършат?... Ето резултата — двадесет хиляди, казвате вие. Ако тези двадесет хиляди се озоват в гърба на моята армия, това направо е катастрофа! — прибави той с разстроен глас и не толкова смисълът на думите, нито дори тяхното

обилие, тъй необично за сдържания други път генерал, а тъкмо този разстроен, изплашен глас беше, който най-неприятно изненада англичанина.

— Изтеглете армията — рече Бейкър.

Шакир присрецна погледа му, но не отговори.

— Изтеглете я, докато е време — настоя Бейкър. — И докато все още имате свободен път към Панагюрище и Пазарджик.

— Но вие знаете изричната заповед на главнокомандуващия, приятелю мой! Трябва да стоим тук. Да чакаме трябва!...

— Какво да чакаме! — извика с остьр и възмутен глас Бейкър. (Тулон или Аркол? О, ето какво предлагат хората — да чакаме). — Ако не дойде тази заповед? — попита рязко той. — Телеграфните съобщения със София са прекъснати.

— Ще очакваме през Панагюрище... през Златица...

— Очакване, което може да бъде фатално.

— Само аллах знае — каза Шакир. — Както е писано... — Той видя ироничното изражение на англичанина и се опомни. — Разбирам загрижеността ви. Въсъщност вие сте прав. Но вие живеете в нашата страна и трябва да знаете, че тук нещата са по-иначе, Бейкър. Аз не смея. Има заповед да остана тук.

— Но тази заповед е да се биете, а не да чакате... да бъдете окончателно обградени... Вие трябва да изтеглите хората преди всичко, за да продължите борбата!...

— Все още нищо не знаете за нас — усмихна се горчиво Шакир.

— Хората... Ако щете, борбата... какво значат. Нищо не значат. Тук не е Европа, приятелю. Тук никой не дири смисъла, не разсъждава. Има заповед в името на султана. В името на султана — повтори той, спрятал се наслед палатката. — Според нашите закони, такава заповед е свещена и може да бъде отменена само от друга заповед. А вие искате да изтегля армията без...

— Аз искам да спасите армията! — рече озлобено Бейкър.

Безсмислено, ще си върви. Ще се бие, докато може. И кое ми пречи да се оттегля след това с моите хора на юг? Да. А тук нека си чакат.

Каза:

— Щом е така, всеки ще изпълни дълга си.

Разбра ли турчинът какво се крие зад думите му? Защо трепна?
Защо го гледа с отчаяние?

— Помислете за миг как бихте се чувствуvalи в моето положение, Бейкър!

— Извинете за откровеността ми, ваше превъзходителство. Аз никога не бих могъл да бъда във вашето положение.

— Не сте готови да се пожертвувате?...

— Готов съм — каза Бейкър. — Не от авантюризъм съм тук. Но аз съм готов да се жертвува, когато има смисъл.

— Лошото е там, че с ума си и аз мисля като вас...

— Шакир!

— О, да! И изобщо... Не, не, трябва да се намери някакъв изход.
Или не знам.

— Позволете ми да ви предложа.

— Говорете, приятелю.

— Дойдох тук, паша... уверен бях, че ще ви убедя да започнем още в тоя миг изтеглянето. Не знам как ще се развият утре събитията. Аз самият не мога да кажа колко ще издържа на руския натиск... Е добре, не оправдавам, но приемам съображенията ви. Изчакайте и утре. И вдругиден. Но ако до другиден, осемнадесети, не се получи телеграфическа заповед от маршал Сюлейман в какъвто и да било смисъл, вечерта започвате изтеглянето. Вечерта. Към полунощ ще се присъединим към вас и ние. Съгласен?

Шакир се колебаеше.

— Съгласен? — повтори Бейкър.

— Добре. Съгласен.

— Мога ли да приема това за окончателно?

— Имате моята дума, Бейкър.

— Благодаря ви.

— Би трявало аз да благодаря. И изобщо, не мога да изкажа...

Бейкър се засмя.

— Ще го сторите, като ми изпратите утре призори няколко баталиона подкрепления. И поне за още две батареи моля — прибави той сериозно. — А сега трябва да бързам.

— Чакайте! Ето кафето.

Англичанинът изпи кафето, ръкува се и щеше да тръгне, когато неочеквано Шакир го прегърна.

— Няма да забравя какво вършите за нас — каза той развълнуван и просълзен.

За тях ли върша аз това или за нас, питаше се Валентин Бейкър, докато линейката го носеше надолу по заледения склон на планината. Пак трябваше да спират, да подкрепят конете или да слагат камъни пред колелата; а един път линейката така неудържимо се подхълзна, че той се видя до самата пропаст и изтръпнал от ужас, проклинаше и службата си, и това нощно пътуване. Но когато стигнаха в равнината и после заизкачваха възвищението към хан Беклеме, той пак се попита: за тяхната страна ли върша аз това? Отново виденията от „старото добро време“ го обладаха и той отново се сравняваше с Френсис Дрейк — пирата на пиратите, бащата на империята... О, само да знаеше Фреди какви мисли ми минават през ума, веднага би ме нарекъл сухопътният пират в линейката!...

Когато най-сетне стигна своя лагер и потърси двамата, които бе оставил да го заместват и да бдят, казаха му, че полковник Аликс обикаля позицията, а Барнаби още от вечерта спи в палатката си.

Развиделяваше се вече. Неприятелските огньове все тъй разпалени светеха и като гледаше през бинокъла си, Бейкър неволно потръпваше и си мислеше с тревожни предчувствия за утешния ден и дали изобщо щеше да има други ден след него.

— По-добро не може да се желае, пашалар! Явно, московците са изгубили ума си и сам аллах ни ги дава в ръцете сега! Тоя път не ще им се размине, не! Тоя път ние така ще ги притиснем, че те дори не ще сварят да избягат! — говореше възбудено, с радостно тържествуващо изражение върху червенобрадото си лице главнокомандуващият Сюлейман пред командирите на пристигналите части от тъй дълго очакваните подкрепления. Както го изискваше обичаят, той ги беше поканил на кафе в червения салон на мютесарифския конак, но сега не преставаше да им развива своите планове, тъй като обичаше да държи речи и сам се опиваше от тях. Поканени бяха и неколцина англичани, членове на тукашната военна мисия, начело с началника й сър Лайонел Харис, един спокоен, възрастен мъж албинос, на когото външността повече подхождаше за пастор, отколкото за генерал. Сен Клер седеше вляво от генерал Харис. Джани бей беше седнал зад куция, отрупан с ордени Осман Нури паша. До вратата, най-нисък по чин и очакващ заповеди, стоеше прав адютантът Амир.

Както своите сънародници, и капитан Амир, докато слушаше самоуверените, разпалени намерения на главнокомандуващия, силно се вълнуваше, кимаше и вярваше, че всичко ще стане тъкмо така, както го казва Сюлейман. Ала в същото време той все пропъждаше от ума си някаква натрапчива мисъл, която отново и отново се връщаше, раздвояваше неговото съзнание и му пречеше да слуша.

Беше на третия ден, след като авангардът на главната руска колона се бе придвижил с боеве към селото Негошево (същият онъ малоброен авангард, който, да прикрие слабостта си, запали хилядата огньове). Телеграфната връзка с Шакир бе прекъсната. Разузнавателни отряди носеха все по-тревожни сведения. — Някои казваха, че и шосето е прекъснато; други твърдяха, че при селото Яна са се появили нови руски части... Но както винаги, Сюлейман беше оптимист. Неспокойното му въображение откриваше възможности. Той имаше вече готов план за действие. И така разпалено го излагаше, така го потапяше в своята ненавист към московците и го подсигуряваше с

доверието си към всевишния, че Амир въпреки смущаващата го мисъл вярваше и се вълнуваше от неговите думи, макар да знаеше, че те понякога изопачават истината или направо я подправят, сиреч, че бяха само думи.

— Ето, да вземем поред — говореше седналият на дивана Сюлейман. — Да разсъдим първо какъв може да бъде броят на нашия неприятел?...

Мъжете в стаята се размърдаха. Англичаните край генерал Харис нещо тихичко си споделиха и си кимнаха един друг. Нищо не отбягваше от погледа на Амир — дори и това, че Сен Клер вече не се подсмихваше. О, Сен Клер! — възклика в душата си той и щеше да се изкуши и да тръгне по тази нишка на мислите, защото с цивилния майор напоследък бе свързано името на хубавата гяурка, която така му беше оживяла на сърцето. Ала в същия миг главнокомандуващият се пресегна, оставил празната кафена чашка на ниската масичка и продължи с натрапчив глас:

— По донесенията, които получаваме, броят на нашия неприятел може да се определи най-различно. Да допуснем, че са десет хиляди... Или нека да бъдат петнадесет хиляди, двадесет да бъдат. Приемам ги двадесет и пет... Двадесет и пет! — наддаваше той, сякаш у него се беше събудил някой от еврейските му прадеди търговци. — Ето картата... Приближете картата, полковник!... Да, ето къде са се свлекли... Няма съмнение с нищожен брой малокалибрени оръдия. Без обози. Без муниции и продоволствия. В гърба им планината, несигурни пътеки. Никаква надежда да се поправи времето... В името на аллаха! В името на пророка! Тази ли е тя армията, която ще ни уплаши?... Двадесет и пет хиляди гладни и замръзнали, когато ние сме си дома и тук в София е складирано продоволствие за цяла година... Е добре! Шакировата армия брои тридесет хиляди! (Но арабаконашката армия отдавна вече не брои тридесет хиляди, стресна се Амир.) Прибавете сега към тридесетте хиляди златишката бригада... пет хиляди седемстотин и осемнадесет щика... Охранителните баталиони пет-шест... колко бяха?...

— Шест — каза някой.

Един от генералите рече:

— Бяха шест.

Сюлейман блесна с котешките си очи и навири към него брада.

— Бяха, да, бяха, паша! Но те са там. И ако са се разпръснали от нехайство, ще бъдат отново събрани. Вие ще ги съберете! — рече той и посочи с пръст към пашата, дръзнал да се пошегува. — Разбрахте ли?

— Тъй вярно, ваше високопревъзходителство!

Главнокомандуващият обходи с поглед всички, преди да продължи:

— Значи още шест баталиона. Грубо казано... приемам, приемам... жертви, дезертьорство... по четиристотин да ги сложим... Две хиляди и четиристотин души. Прибавете черкезките полкове Фетие, Нюсретие... и третият, какъв беше.

— Селимие, ваше високо...

— Тъй, тъй, Селимие. Разбира се, че Селимие! Общо хиляда и седемстотин. Е, смятайте, пашалар! Колко станаха дотук?

Генералите и полковниците вкупом и гласно запресмятаха. Неволно събираще числата и Амир, макар че отново някакво смущение го прониза. Черкезките полкове? Де ги черкезките полкове! Вчера сам аз докладвах на маршала... Какво бе докладвал?

Гласно, както сънародниците си, и той събираще:

— Тридесет хиляди и пет хиляди седемстотин и осемнадесет... и две хиляди четиристотин... и хиляда и седемстотин...

— Тридесет и девет хиляди осемстотин и осемнадесет — извика първият, който пресметна, и изплашено — щастливо гледаше в очите главнокомандуващия.

— Толкоз — потвърди Сюлейман. — Сега трябва да се прибавят частите от Лютиково и от Белоградчик, на които тая сутрин телографически заповядах да се прехвърлят в Софийското поле. Колко бяха, ваше високопревъзходителство? — извърна се той към коменданта, доскорошен командир на видинската армия, в чийто състав влизаха и тези два гарнизона.

— Ами... може да са останали по две-три хиляди души.

— Значи можем да ги вземем общо шест хиляди... Колко станаха, пашалар?

— Четиридесет и пет хиляди осемстотин и осемнадесет!...

— Така, точно толкова. И сега тукашният гарнизон. Седем хиляди. Седем хиляди, нали, ваше високопревъзходителство?

— Четири хиляди и триста, ваше високопревъзходителство — каза сухо Осман Нури.

— А кой ми е съобщил тогава тази цифра седем хиляди?... Добре. Нека да са четири хиляди и триста... и петстотин, да ги закръглим за по-удобно. И новите части, вашите части, пашалар, дванадесет хиляди... И най-важното: останалите двадесет и три хиляди, които ускорено се придвижват с железницата от Истанбул и ще бъдат тук до десетина дни!

— Осемдесет и пет хиляди триста и осемнадесет извикаха вкупом офицерите, които вече само смятаха.

Но генералът, който преди се беше одързостил да оспори точността на охраняващите баталиони, изкара числото с двеста по-малко, сиреч не беше прибавил закръглението на главнокомандуващия.

Сюлейман не го и погледна.

— Осемдесет и пет хиляди триста и осемнадесет — повтори той и видимо изпитваше горделива наслада от тая цифра. — И насреща никакви си двадесет хиляди московци...

— Приехме двадесет и пет хиляди, ваше...

— Двадесет и пет да са! — рече с готовност главнокомандуващият. — Важно е сътношението!

— Би трябвало да имаме предвид и сръбската армия — обади се окуражен от отстъпчивостта му Джани бей.

Сюлейман само пренебрежително дигна рамене.

— Каквото и да се прибавя, сега нещата са ясни, пашалар. Повтарям: важно е сътношението!... Генерал Шакир от изток. Маршал Осман Нури от запад... Да, да. В разположение на Шакир заедно със златишкия отряд и с опълчението, което може да набере, са четиридесет хиляди. Вие, ваше високопревъзходителство, оттук ще ударите с моите двадесет хиляди свежа войска. Давам ви дума, че до няколко дни към нея ще бъдат прибавени и останалите двадесет и пет хиляди!... Между двата юмрука Гурко ще бъде премазан... Онова, което оцелее, нека се крие в снеговете на Балкана... А за московския цар това да бъде урок... — И той се засмя: — Искате ли още никакви пояснения, господа? — Всичко... всичко е ясно!... В името на аллаха... на пророка... На падишаха... Да почваме! Да не отлагаме! — викаха възпламенилите се от неговото ораторско умение сънародници.

Той нетърпеливо ги опря с ръка.

— Ваше високопревъзходителство, вие?

Командантът поклати замислено кръглата си глава.

— Вие, сър Лайонел? — рече с почтителна и дружелюбна усмивка Сюлейман, като се наклони и погледна албиносия генерал.

— Слушах с интерес, ваше високопревъзходителство.

— Може би ще ни препоръчате... Вашите навременни съвети винаги са ни ползвали.

Червеникавите очи на сър Лайонел едва забележимо се присвиха.

— Позволете да премисля някои положения и подробности — отклони той поканата му.

— Разбирам, сър Лайонел.

— Бих желал малко по-късно да поговорим, ако е възможно.

— Естествено, естествено, сър Лайонел. Тъкмо ще мога да ви покажа новия вариант на подробния си план...

Вратата до Амир се открехна. Някакъв фес се подаде, сипаничаво лице. Беше дежурният.

— Какво, Бахри? — попита шепнешком Амир.

— Един англичански офицер пита за техния генерал...

— Зает е сега.

— Каза, ако той не може, майорът да излезе... майорът, дето говори хубаво по нашенски.

— Майор Сен Клер?

— За него.

— Стой вън. Ще го повикам.

Като се кланяше и казваше шепнешком, че се налага и да прощават, адютантът се промъкна до Сен Клер.

— Викат ви, господин майор — наведе се към него Амир.

— Кой?

— Ваш сънародник. Офицер.

Сен Клер прошепна нещо на своя генерал, стана и като мина пред адютанта, излезе из салона.

Амир застана пак до вратата. Но мислите му бяха тръгнали след цивилния майор и без да създава, той не слушаше разговора край себе си. Казваше си: Сен Клер е вече единственото препятствие и Неда ханъм ще е в ръцете ми... Откак я бяха затворили в малката стаичка на комендантството, той нямаше покой. Сдържаните чувства, страстта и кроежите му да я задигне и да я скрие в своя хarem наред с Есма и Кериман (кроежи, които винаги биваха възпираны от обстоятелството, че е годена за французкия консул), сега се бяха развиихрили. Нямаше

ден, в който да не иде в комендантството. Ту търсеше шурея си, и то когато знаеше, че не е там, ту искаше да се осведоми нещо за тъмницата и затворниците. И не пропускаше да надникне в малката стая. Неда, отслабнала и погрозяла, го гледаше с враждебен поглед. Но тя пак му харесваше и той винаги си я представяше в хaremски дрехи, изпитваше дръзко смущение пред нея и се мъчеше да я заговори. Тя мълчеше, стиснала устни, вкопчила пръсти в пръсти... О, той знаеше как ще я пречупи. Отдавна щеше да го стори, ако не беше този смахнат и страшен англичанин!... Първия път, когато ме завари в стаята й, той ме попита какво търся там. Мене пита! Мисли, че като са му дали власт. Че той е гяур! Дали пък не я пази за себе си, изтръпна Амир. Ще накарам Идрис да разучи. Не, не вярвам; той е толкова луд, че едва ли се сеща за тези работи... Но като ме завари втория път... е, него път ми падна сърце на място!... Беше се отворила вратата и Амир го видя, че влиза с доктор Грин. Болна ли беше тя или пак за ония негови инжекции? Докторът и не подозираше при кого го водят; щом видя Неда ханъм, начумери се, изръмжа нещо на своя език и веднага излезе... Да, скарали са се!... Не е искал да сложи инжекцията... И той е един смахнат... Те всички са смахнати!... Питам се понякога защо всъщност ни помагат те срещу московците? Да е от добро сърце?... Не, ако съдя по тоя, съвсем не ми изглежда да е от добро сърце, каза си той и пак се сети за своите лични тревоги. Ще го издебна аз, ще го издебна — ехе! Вкарам ли я в харема си, нито Сен Клер, нито Джани имат право да я извадят оттам, разсъждаваше той, забравил другия страх, от шурея си, кроеше как да отвлече Неда, и беше така развълнуван от своите мисли, че само от време на време се сещаше къде е и се заслушваше в разговора на началниците си.

Докато в салона се върна Сен Клер. На устните му той път нямаше усмивка. Той се спря при вратата.

— Позволете да съобщя едно току-що получено известие — каза безстрастно той.

Сюлейман учудено дигна към него глава.

— Кажете, драги майоре.

Другите също се заизвръщаха.

— Какво?... Радостна новина?...

Сен Клер не смени изражението си. Само очите му станаха неподвижни, докато казваше:

— От тая сутрин неприятелят атакува с три елитни дивизии ташкесенските възвищения. Те са единствените, които пазят тила на вашата арабаконашка армия.

От смайване в салона никой не помръдна. След гробовната тишина Сен Клер каза:

— Край на илюзиите, господа.

Думите му бяха заглушени от неистовите викове на Сюлейман:

— Армията... маршале! — скокна той от дивана. — Петнадесет хиляди... двадесет хиляди... Още сега! Пашалар! Пашалар!... Тръгвайте! Ударете пък вие в гърба им!... С цяла сила... в гърба им!... Умрете, но унищожете до крак и трите им дивизии... всички неверници... В името на аллаха и на неговия пророк!... За славата на падишаха... нашия баща... Аллах... — викаше с все сила почервенелият като брадата си Сюлейман, тичаше от паша на паша, разтърсваше го, прегръщаше го и го заклинаше да умре за правата вяра.

— Аллах!... Аллах!... — кънтеше червеният салон на мютесарифството и скоро цялото мютесарифство, околните казарми, лагерите на дошлите вече части от подкрепленията на Сюлейман, турските махали и надлъж и нашир из града, дето имаше мюсюлмани, диво, ожесточено и страховито ревяха:

— Аллах!...

— Аллах!... Аллах!... — ечаха настръхналите снежни върхове над Ташкесен. А от подножията им, дето като на длан се виждаха тъмните редици на атакуващите руснаци, друг рев извираше и бучеше:
 — Ураа!...

Хиляди пушки трещяха. Оръдейни гърмежи разтърсаха земята. Снаряди и гюллета прелитаха в гъльбовия простор, свистяха, виеха, пукаха се и носеха смърт.

Смърт, навсякъде смърт. И барабанен бой. Тръби. И пак гърмежи... Фюуу... фюуу — свирят куршумите на Кринките, на Берданите, на Шнайдерите и Пибоди-Мартините... Четирифунтово бронзово оръдие изреве отдалеч... стоманен Круп разтърси земята... и тряс!... тряс! — пръскат се снарядите. Проточва се предсмъртен вик. Някой пада... друг по очи... трети разкъсан.

— Аллах!...

— Ураа! Ураа! — пълзят и се носят нагоре редиците. Открити. Не като тия зад скалите и в окопите. Газят в снега. Затъват. Подкрепят се един друг и отново нагоре.

— Ураа!...

Докога ли ще издържим, мислеше като в треска други път спокойният Валентин Бейкър. И какво става с Аликс? Няма ли да дойдат най-сетне тези проклети подкрепления, които поисках на Шакир?

Беше изпратил помощника си да моли за още два полка. Увещанията по телеграфа вече не помагаха. А от тая сутрин, в паниката си, турците и сами бяха прекратили телеграфните съобщения. Безумци! Страхливци!... Все пак надеждата му беше в Шакир. Само да не се вслушва в другите. Да не започне пак да отлага. Два дни му бе предоставил за изтегляне на войските — той обеща. По никакво щастливо стечение руснаците им дадоха още един ден отсрочка. Цели три дни! (Бейкър все още не знаеше, че през тези три дни неговешкият лагер бе по-малоброен и от неговия и че едва късно снощи пристигна главната колона и Гурко.) Но възползвал ли се бе

Шакир? Крайният срок бе нощес да изтегли армията; направи ли го? Всичко би минало леко, без жертви и рискове. В тъмнината аз бих се измъкнал към техните ариергардни части. А сега пак трябва да чакам нощта. Нощта! Ще я дочакам ли наистина? И затова бе писал на Шакир. Настоятелно. Предупредително. С раздразнение, което вече не можеше да задържа. Не се ли изтегли тая нощ, всичко ще пропадне!...

Той погледна часовника си. Минаваше обяд. Цели три часа, откак руснаците започнаха атаката. Половината му хора са извадени от строя. Но нима това е истинското сражение? Нали чувствува и вижда, че Гурко все още разучава къде да стовари удара си или пък чака нещо? Какво очаква наистина той? (Бейкър бе налучкал: руското командуване все още нямаше сведение за ужасната съдба на Данdevиловата колона и все забавяше атаката, та да изчака нейното спускане от планината, сиреч смяташе да стисне едновременно и здраво клещите зад турската армия.) Не, Шакир не може да не разбере вече, че трябва да бяга. След като чува канонадата... Тая нощ... последният срок е тая нощ, да. Но де са подкрепленията му, та да изтряя дотогава? Не го ли е намерил Аликс, мислеше той все потрескаво, оглеждаше хълмовете, даваше заповеди на притичващите един след друг адютанти, наблюдаваше неприятеля и чакаше.

— Каква красота, паша — рече Барнаби.

— Какво?...

— Не може да се сравни с нищо, а аз съм виждал доста любопитни неща. Заслужава си, дето дойдох тук!

Добре, че може да се шегува, свали бинокъла си и го погледна Бейкър. Но едрото, сутринта избръснатото лице на Фреди беше като никога сериозно. Дори малко сепнато; удивено.

И наистина гледката, която се разкриваше пред тях, беше страховита, но и величествено красива. От височината, дето те се прикривала зад скалите на малка, естествена крепост, се виждаше цялото полесражение. Огромен снежен венец от планини го обграждаше — на север висок, загърнат в черни облаци; насреща плосък и кафяво горист; на юг лъкатущен, златистоблял от слънцето и спокoen. Долу равнината бе пресечена от правата черта на разкаляния път към София. От двете му страни, върху белия покров, отчетливо се открояваха гъстите, сернисто-оливни правоъгълници на резервите, които маршируваха. Все там се виждаха щръкналите батареи и над тях

сивкави, жълтеникави облачета дим; те се издигаха, нарастваха, издуваха се и се съединяваха, носеха се на нейде, подхванати от вятъра. Коне препускаха. Цели ескадрони. Или отделни конници — адютанти и куриери, които разнасяха заповеди. Напред от батареите, на някакво възвишение, което, гледано отгоре, се бе снишило и бе в обсега на круповите оръдия (прислугата им се изкушаваше и понякога стреляше към него), се виждаше малка купчинка хора. Може би щабът на Гурко. А насам вече войниците приближаваха в колони. Една колона на юг, проточила се към Чеканци, дето вятърът бе навеял огромни преспи сняг; друга колона във фронт, и тя влизаше в изоставения Ташкесен (английските лекари до тая сутрин бяха там, но щом снарядите и безброят курсуми завиха и запищяха над селото, те го напуснаха); и трета, по-тънка, по-рехава колона, към височините над Дауд-къой, които руснаците бяха успели да овладеят още сутринга, както малко по-късно бяха овладели и южния фланг, та сега, от север и от юг, бавно се придвижваха насам, сиреч към скалистия гребен, който пазеше тъй важния проход към Камарлийската долина.

И все пак най-ожесточена, най-възхитително дръзка бе средната колона, разгънала се в подножието в гъсти вериги. Тези вериги пълзяха една след друга нагоре, в снега; техният рев извираше, сливаše се с рева на турските баталиони, с неспирните пушечни залпове, с грохота на оръдията, с пукането на шрапнелите, със свистенето на картечите, на митральозите, със стенанията, с непрестанния барабанен бой и острия метален вик на тръбите.

— Изключително... изключително, паша! — повтаряше надвесилият се, очарован Барнаби и гледаше удивен, с големи момчешки очи хората, изкачващи се пряко сили по хълма. Те се проваляха на всяка крачка, завираха се и се криеха в дълбокия сняг, надигаха се и все приближаваха. Върху тях не преставаха да стрелят. Стреляха и те.

— Вижте дима!... О, димът е забележителен! — викаше Фреди.
— Като пара... Някакъв воал или саван... Да, да! — Лицето му беше просветнало, придобило постоянния, насмешлив израз. — Пишете, Френсис! — извърна се той към кореспондента на „Таймс“. — Пишете... о, това е вдъхновение!... Пишете ли?... С последни нечовешки сили те възлизаха към нас, а безплътният дим на барута ги обгръщаše като смъртен саван...

— Престанете, Барнаби! — извика неочеквано вън от себе си Бейкър; това, че го нарече Барнаби, че откри в гласа си неприязън, изненада най-първо него.

— Ох? — дигна редките си вежди Фреди.

— Извинете... Вече ме хващат дяволите! Но и вие, наистина...

— Махна с ръка.

— Предайте на подполковник Емин бей да засили с още две роти фланга си, майор Кямбъл! — рече той на един от щабните си офицери, комуто бе възложил да се грижи за северния сектор на фронта. — Ел Шемзи, вие слезте при втора батарея. Само картеч, картеч... и шрапнели... непрекъснато! — разпореждаше се той, като ту дигаше, ту сваляше бинокъла си.

Наблизо зачукаха куршуми. Той се сви зад скалата. Так-так-так — биеше оловното. Всички се бяха прикрили, освен Барнаби.

— Приберете се... по-скоро — развикаха се.

Фреди като че ли нарочно се бавеше. Показва смелостта си, гледаше го Бейкър.

А на северния сектор дивият вик все повече се разпалваше.

Някой изкрещя.

— Стрелковият баталион отблъсна московците!

— Слава на аллаха!... Слава на аллаха!...

— Гледайте, гонят ги! — викаха англичаните.

— Храбреци... храбреци! Погледни, Фреди!

— Докато тях не погнат — засмя се широко Барнаби.

— Но ние наистина вече...

— Защо нервничите, паша? Не, Френсис, по-добре не отбелязвайте това.

Генералът сви вежди. Искаше да се засмее, а не можеше. За него всичко е игра. Да, да, поза! Раздразнението му се засилваше. По дяволите, в такъв миг човек вижда кой какъв е и какво струва... И що за роля играе той тук? Другите се бият, а той? Прави ми компания или обратно, ние всичките му създаваме забава...

— Уверете се сам! — каза той, като му подаваше бинокъла си, при все че Барнаби също имаше бинокъл. — Стрелбите отблъснаха руската верига... Ето... преследват я... Много добре! Отлично, подполковник... — Грохотът на битката удави гласа му. Кой ще иде да ги поздрави? Барнаби? По-добре не той... — Капитан Текерей —

посрещна Бейкър запъхтяния, плувнал в червенина млад офицер. — Още една задача за изпълнение.

— Заповядайте, сър.

— Побързайте при стрелците. За похвална храброст на баталиона произвеждам Хаджи Мехмед в полковник!... Но да чуят всички.

— Разбирам.

Текерей се спусна надолу по върха. А в това време пристигна кривогледият адютант на Ислям бей. Искаше разрешение да се оттеглят към хан Беклеме. Бейкър отказа ядосан. Да се държат! Да измрат до един, но да не помръдват! Ала когато погледна към босняците, видя, че баталионът вече се изтегля към пътя.

— Върнете ги... Заповядвам да се върнат — развика се той. Някой го приближаваше отзад. Говореше на другите.

— Какво има? — извърна се Бейкър. Някакъв турчин.

— Полковник Мейтълън е ранен, паша ефенди.

— Къде е той, ще ида да го видя!...

— Безсмислено, сър! — Беше капитан Файф, помощникът на военния аташе в Цариград. Той се бе изкачил по пътеката след турчина. — Натоварихме го в колата на доктор Жил. Те тръгнаха. Аз също ще ги последвам, сър.

— Как, напускате ни, Файф?... Файф, изоставяте ни? — развикаха се сънародниците му.

Барнаби каза:

— Разбира се... щом Мейтълън е ранен!

— Грешите, Фреди! С полковника само ще си правим компания. Но аз направо нямам работа вече тук, джентълмени! О, да! Позицията вече е несигурна. Всеки момент може да пробият.

— Ох! Добра прогноза.

— Има ли някой да допуска обратното?

— Напротив, Файф.

— О, вие искате да умрете геройски!... Аз съм официално лице, джентълмени. Не мога да си позволя риска. Вие знаете заповедта, сър!

Бейкър кимна. Знаеше заповедта, дадена на Файф: да се пази от плен. При други обстоятелства генералът сам би казал — и не само на Файф — че е безумие повече да стоят тук. Ала сега чувствата му се

бяха изострили. Плъховете първи напускат кораба, спомни си горестно той, докато се сбогуваше с помощника на военния аташе...

— Поздравете Мейтън... Желаem mu оздравяване и ако срещнете по пътя полковник Аликс, кажете му да пришпорва по-силно коня!

— Долу чака някакъв подофицер, изпратен от него.

— Чака? Ax, какви идиоти!... Веднага да се качи... Веднага!...

Файф, вие тъкмо...

Някакъв вик, откъснал се от общия рев на сражението, го прекъсна.

— Пътят!... Пътят...

— Пътят?...

— Пътят, сър! Щурмуват...

Той изтича към онова място на прикритието, отдето най-добре би могъл да наблюдава, и изведнъж видя... Отдолу, направо по шосето, с развято знаме настъпващ неприятелски баталион. В боен ред. Гъсто един до друг... Безумци!...

— Ураа... — ехтеше дефилето. Стотици пушки едновременно стреляха. Метяха напреде си.

Бейкър усети кръвта си как изведнъж удари към лицето.

— В хана!... По-скоро, господа! Барнаби... Уортсън... Сайс...

— Да, сър!... Да, сър!...

— Вкарайте одринския баталион в хана... От прозорците му да стрелят... Бързо!... Бегом!...

Тримата се спуснаха. Увлякоха със себе си неколцина турци.

— Ислям бей да запречи с хората си... Тръбачите да свирят... Тревога... атака — разпореждаше и заповядваше едно след друго Бейкър на наобиколилите го турци.

— Резерва... резерва... да излезе напред резерва... Веднага... тичайте! Какво се тътрите!...

— Майор Ешреф! Поручик Муззафер!

— Аз, паша ефенди! Аз, паша ефенди!

— При оръдията... веднага... картеч! Стъпят ли на билото, свършено е с нас!

Но какво става там с ония идиоти, одринците. Защо бягат на другата страна? Спрете ги! — изкрешя Бейкър, щом разбра, че войниците от одринския баталион не бягат на обратната страна, а

бягат. Барнаби и офицерите ревяха нещо подир тях, застигаха ги, биеха ги с бастуните си, с капиите на сабите... С револвери ги заплашват... Като пощурели животни, одринци се врязаха в резервния скопски баталион, който приближаваше, увлякоха две от ротите му... увлякоха прислугата на оръдията зад хана... Пак се чуваха гласовете им: „Аллах, аллах!“ Но то бяха гласове на ужас.

И все пак нещо ставаше там ниско, край хана, защото неприятелската част се спря, залегна, зари се в снега край пътя. Елбасанците! Елбасанците бяха ударили във фланг!... Смелчаци... Ето и от другата страна босняците на Ислам бей се придвижват, спускат се... Дива, страховита стрелба... И дим... дим... мъчителни минути. Величави минути, си казваше Бейкър и чувствуваше как целият се тресе от напрежение. Последно тържество преди края! О, моите храбри момчета!... Та аз винаги съм вярвал в доблестта на този войник... в неговата смелост, упоритост... в готовността му да умре... Той се спря. Наистина ли е точно така? А тая война потвърждава ли го? И да оставим цялата война — този, моя случай!... Докато гледаше и насърчаваше хората си, с един други ред от мисли той си казваше: а елбасанците турци ли са или са албанци? А тузленци турци ли са или босняци? И аз самият? — Барнаби, Мейтън, Аликс, Текерей, Кямбъл, Файф, Уортсън, Сайс — и само тези ли! — ние турци ли сме или сме англичани?... Кой тогава защищава тука Османската империя — истинските турци или ние, чужденците, доброволците, наемниците? Ето ги, гледаше той с отвращение разпиления одрински баталион, който офицерите завръщаха към хана. През бинокъла Бейкър виждаше как Фреди размахва дебелия си бастун и го стоваря по гърбовете на изплашените настръхнали войници, ругае и се подсмива, досущ някой звероукротител, който усмирява дивите животни с тояга, а те и се зъбят, и тичат с омраза пред тоягата... Не, и това не е изцяло вярно. И това е пак проява на общата разруха, мислеше той. Или... или... Но какво! Скопчани се опомниха... ето скопчани... Напредват!...

Ето ги, те *сами* влизат в хана под дъжд от куршуми, макар снарядите да рушат стените му... Смелчаци!... Смелчаци!... Нищо не е вярно, нищо не е вярно докрай, казваше си той, искаше да бъде хладнокръвен, а душата му ту се възземаше, ту се отчайваше.

Черен подофицер се изкачваше по пътечката зад прикритието, униформата му показваше, че е от Мехмедчиците, сиреч не е от

неговите части. Беше подофицерът, изпратен от Аликс. Носеше писмо. Бейкър грабна писмото от ръката му и трескаво го зачете. Четеше... четеше и не вярваше... По дяволите!... Той четеше как Аликс намерил Шакир и как командирът на армията дори не го изслушал; четеше и ругаеше с глас, и псуваше с всичките ония отвратителни и долни думи на ориента, които никак не подхождаха на неговото възпитание, но той продължаваше да ругае и да псува най-вулгарно, най-отвратително, защото чувствуваше, че ако мълчи, ще се задуши от ярост... След толкова молби и възможности... след толкова жертвии... след като и снощи не замина... тая сутрин канонадата изведнъж подплашила Шакира. Сега бягал. Бягал посред бял ден. И руската арабаконашка армия, която, разбира се, видяла изтеглянето му, сега го преследвала по петите. О, тя неминуемо ще се яви в тила на ташкесенските позиции!... Ето как спасяваме ние тях и как в паниката си те ще ни изоставят между двете неприятелски армии, мислеше отчаяно Бейкър, като гледаше със силния си бинокъл, но не на запад към армията на Гурко, която методично и стремително, крачка по крачка, заемаше позициите му, а на изток, към Камарлийската долина, дето силните увеличителни стъкла откриваха по пътя за Панагюрище гъстите маси на бягащите Шакирови войски... А ако дам заповед още веднага да побегнем и ние?... Руската кавалерия ще ни последва... ще унищожи и нас... и тях... всичко, всичко... Не, единствената ни надежда е да издържим до мъглата, която ще ни скрие... до нощта... Той погледна часовника си. Три и половина. Към пет вече е сумрак... Час и половина! Час и половина само... По дяволите всички турци и тяхната доблест, и думата им, и храбростта им... Барнаби е прав — докато не ги подгонят... А ние?... Ако не издържим?... Да вървим и ние по дяволите тогава, казваше си той и гледаше, и се вслушваше с мрачно отчаяние в ужаса, който заплашваше да го погълне.

31

Заповедта да се отправи с най-голяма бързина към Горни Богров завари летящия отряд, в който бяха Климент и приятелите му, в селото Потоп. През целия ден те се бяха вслушвали в далечната оръдейна стрелба, която идеше откъм Ташкесен; говореха само за нея и бяха готови да тръгнат натам. Ала неочеквано, два часа преди да се смрачи, забуча и от обратната посока. Гърмежите бяха по- силни; приближаваха. През нощта хоризонтът на югозапад почервения от заревото на пожарите. Горяха села. Рано сутринта долетя на кон Сергей Кареев (кумуто съвсем не беше длъжност да събира подкрепления и санитарни части, но все го влечеше към Червения кръст). Той донесе страшното известие. Откъм София настъпвала огромната армия на Сюлейман. Малобройният отряд на генерал Веляминов, оставен да прикрива гърба на главните руски сили, бил притиснат и отстъпвал. При Горни Богров се водело отчаяно сражение. Заедно с двете стрелкови роти и ескадрона улани, които се намираха в селото, летящият отряд трябваше колкото може по-скоро да бъде на местосражението.

Стрелковите роти и уланите тръгнаха още на минутата. Но санитарният отряд се нуждаеше от коли, тъй като линейките останаха от другата страна на Балкана. Да се намерят такива коли, след като през селото бяха минали интендантите на толкова войскови части, не беше лесно дело. Селяните вече си криеха добитъка. Ала сега разпространилата се навред тревожна вест и далечните пожарища, които им подсказваха участта, що ги чака (ако братушките не спрат турчина), бяха разтворили пак сърцата на потопчани. Не се мина час, и пред разтурения превързочен пункт стояха вече десетина запрегнати каруци, а още и двойно повече млади мъже, доброволци да заминат със санитарния отряд.

В първата каруца се настани началникът на превързочния пункт доктор Григориевич (папата беше с другите два превързочни пункта в Негошево) и доктор Бубнов, възрастен, мълчалив човек, чийто син, прaporshchik, участвуващ в ташкесенското сражение, както и старшата

сестра Кузмина. Във втората каруца Аркадий Иванич и фелдшерът Цамай се надпяваха с Варя, грозничка, весела сестра, за която Бакулин твърдеше, че ще се ожени след войната, без любов, просто за това, че хубаво пее. Климент и Ксения бяха в третата каруца, а тъй като до Ксения седна Нина Тимохина, корнетът Кареев завърза поводите на коня си в климията на каруцата и се настани при тях. В останалите каруци бяха другите двама фелдшери, санитарите и младите потопчани, неколцина въоръжени с турски пушки.

Скоро запрегнатите в дребни, мършави кончета коли излязоха от гърлото на дефилето, извиха по неравния път и заслизаха към Елешница. Напред, в далечината, горелите нощес села димяха. Все там на хоризонта от време на време просветваше, боботеше, и бучеше, като да се блъскаха огромни буреносни облаци. А небето беше равно сиво, неподвижно.

Като слушаше тези страшни звуци и гледаше траурните знамена на далечните пущеци, Климент си мислеше изтръпнал за ужасите на войната, но не за ужасите, които щеше да види след час, а за ония, които нямаше да види; те се бяха превърнали в пламъци и дим и в страдания, за тях нито щеше да се говори, нито да се пише някой ден. Кои ли са тези села? Долни Богров... Ново село... Кривина... Орманлий... Казичене, изреждаше той в ума си селищата, които знаеше, че са в нея посока, от другата страна на главния път за София.

А какво ли е сега в София... с нашите?... с Андреа? Мисълта за Андреа най-силно го измъчваше. Сетеше ли се за него — че е в ръцете на турците или че никога няма да го види вече — той потреперваше цял, студена пот избиваше на челото му. Чувствуващ се виновен и престъпен. Трябваше още щом ни освободиха, да се върна! А сега той може би тегли за моето лекомислие... Какво лекомислие — безумие, безумие!... И кой знае дали не останах тогава заради Ксенка... Това беше нова мисъл и той сам и се учуди.

Дори и тъй да е. Какво ми е виновна Ксения Михайловна? Аз съм си виновен, че се оставил да ме заплете и мен с нейното кокетство и с тия очи, и с огъня си... Ето пак! Виновна ли е тя, че е такава? И нима с мен не се държи точно тъй, както се държи с всички... Аз още от първия ден знаех вече за княз. А сега разбирам още, че в душата си тя не е такава, каквато се показва, че не е щастлива, че страда за нещо,

което самата тя не съзнава какво е... А може би и знае... знае, щом и аз самият го знам.

Той изви глава. Загледа я незабелязано. Ксения бе разтворила хубавото си кожено палто, протягаše ръка към препускащия след каруцата кон, подвикваše му и се мъчеше да го примами. Беше весела, оживена. Говореше нещо на Сергей, викаше на санитарите в задната каруца... Ще рече човек, че е безгрижна, дори и сега, когато целият свят край нас се тресе... Не, не е такава всъщност. След ония разговор (когато князът му бе поисквал да я придружи), о, да! — тъкмо нея вечер аз открих, че тя е друга... Че страда...

Тя беше пияна тогава и той ѝ каза, че води лош живот, повърхностен и себичен, когато другите сестри са се отдали само на болните си, на дълга... И още много такива думи — в името на старото им приятелство, на Олег — думи, които сега, след като бяха минали *планината*, му изглеждаха и на самия него фарисейски... Тя го гледаше с помътнял от алкохола поглед и само от време на време казваше за мъжете: „Едни и същи сте всички!... Вървете по дяволите!...“ Ала щом той спомена за Олег, за ония години, тя се разплака, после изведнъж започна безспирно да говори. От нейните думи излизаше, че тя никога не бе обичана така, както би искала да бъде обичана. И сама не бе обичала така. Излизаше, че Ксения Михайловна е нещастна. Тя все търсеше нещо, което и при Олег, и при някой си Дима, и при Анатол Купецки, който излязъл цяла свиня, не беше намерила. „А князът е добър! Знам, той ме обича по своему, само се забавлява с мене, но той не ме залъгва като всички вас!“ — рече ожесточено тя, когато пътуваха по снежната равнина към Скравена. Но студът може би беше избистрил донейде съзнанието ѝ, тя може би разбра, че обижда и него, и хвана ръката му: „Не, ти не си като тях, гълъбче... и ти си добър. Ех, да бяха ония като тебе... Но ти си друг... пък аз... по дяволите аз! Какъвто ще да бъде, но само да го любя! Но де такъв? И сега война...“

Тежко му бе да си спомня как тя бе казала „ти си друг“. Друг — сиреч, какъвто тя не може да обича; и на когото и занапред би се доверявала... О, ако да бе брат ми на мое място!... Странно му се виждаше, че тъкмо тази мисъл — мисълта, че Ксения би могла да се влюби в човек като Андреа, му повдигна завесата през следващите дни. Той не знаеше кога бе почнало това. Може би с оня поглед, на

драгунския бивак, когато тя и Сергей паднаха върху заледения сняг. Ала оттогава, два-три пъти вече, Климент с болка забелязваше каква промяна наставаше в Ксения, щом младият корнет се отбиеше в превързочния пункт. Тя никога не кокетираше с него; често се замисляше; гледаше продължително Нина; или пък изведнъж се оживяваше и беше пак предищната, но не лекомислена, а някак отчаяно предищната... Да, с интуицията на пренебрегнатия, с окото на лекаря Климент виждаше и разбираше всичко... А какво не ѝ достига у мен, та тогава ме нарече „друг“ и дори ме сравни с нейния добър княз, питаше се с болка Климент и сега; в същото време той се вслушваше напрегнато в оръдейните тътнежи, които на откритото изведнъж бяха станали двойно по-силни.

Когато наблизиха селото Елешница, пътят им се затрудни. В началото, заливан в своите мисли, Климент бегло поглеждаше хората и колите, и добитъка, които срещаха и отминаваха. Но когато някакво дете, което баща му носеше на раменете си, силно изплака, той изведнъж видя какви са тези люде, разбра, просълзи се. Бегълци, които се спасяваха, нарамили бохчи и чували с покъщнина. Кой облечен, кой необлечен — по елеци, по сукмани, някои едва ли не боси, те вървяха, точеха се; отиваха и бягаха към планината. Страшна, злочеста картина! По всички лица имаше все едно и също изражение на ужас. Попитаха ли ги от кои села са, многоброен ли е неприятелят, какви части има, жените на мига се разплакваха и виеха противно. Мъжете крещяха някакви подробности... конница... топове... Други споменаваха убийства... други срамотии... И всички бързаха да отминат, сякаш все ги гонеха. Климент неволно си мислеше пак за домашните си. Ако почнат и там; ако са почнали вече, говореше си той, потиснат от предчувствия и мъка.

Малко след Елешница каруците застигнаха двете стрелкови роти. Тях пък ги застигна казашка полуостотна. Виждаха се обозни коли, празни ракли, някакви мъже, насядали отстрани на пътя, върху снега. Местността беше все още вълниста, но вече се чуваха не само оръдията, а и пушечните залпове, дори отделните изстrelи. Постепенно и все по-бързо, по-възбудено напрежението у Климент растеше. Той вече не мислеше за своите разочарования. Макар че се вмесваше понякога в разговора на приятелите си или се вслушваше в смеха на Ксения, или виждаше нейните големи, смутени очи, които

предателски издаваха увлечението й, той не се измъчваше. Мислеше само за предстоящото сражение. Неведнъж бе чувал ранените да разправят какво е било и как е било. Сега сам се питаше какво ще бъде и как ще бъде; и дали наистина ще му се случи да вземе и той участие в истинска битка или ще ги установят някъде километър назад... Ще видим, ще видим. До четвърт час сме там. Изпитваше страх и срам от страха си; а изпитваше и трескаво любопитство. Светлото му лице, отслабнало през последните дни, пламтеше от скрития вътрешен огън на възбуждението, очите му блестяха. Най-вече бързаше да види битката и залисан, не мислеше какво ще стане, ако турците пробият.

Когато най-сетне изкачиха последната вълна на пътя и пред тях се ширна полесражението, в снежната равнина отвъд селото Климент видя две дълги тъмни вериги от войски. Те бяха залегнали една срещу друга. Руската верига, извила се по възвишенията отстрани и оттатък Горни Богров (селото оставаше зад нея и точно по средата на дъгата ѝ), беше единична, тънка, с по няколко казашки стотни в двата фланга, и с един-единствен баталион резерви. И други конници се виждаха да се придвижват насам и натам. Оръдията бяха някъде прикрити. Климент не ги съзираше, макар че непрестанно чуваше техния грохот... Турската верига беше тройна, дълбока и плътна. Баталиони след баталиони я подсилваха; зад нея други, гости войскови маси маневрираха, разгръщаха се и се стремяха да обхванат руските флангове. Батареите им бяха разположени назад, в двата края и най-вече в центъра. В дъното на равнината, като някакви безплътни декори на този огромен театър, димяха развалините на Долни Богров.

Тези две вериги от хора, тънката и плътната, непрестанно, жестоко стреляха една в друга. Над тях се носеше лилав пушек. Снаряди прелитаха, пухкаха се, засипваха веригите с шрапнелен дъжд, падаха сред маневриращите турски баталиони, сред заетото от руснаците село, избухваха, рушаха и подпалваха къщите.

Щом видя тази очаквана и все пак непозната страховита картина на боя, щом свърза гърмежите и тръсъците с виковете на отделните войскови части, на войниците, които се надигаха, тичаха, насочили щиковете, мушкаха се, падаха, отстъпваха, нещо се преобърна, изпъна се като струна и раздвои цялото същество на Климент. Идеше му да побегне отвратен от човешкото безумие. В същото време, докато каруците ги носеха към разрушаваното от турската артилерия село, в

кръвта му се разпалваше неизпитвана до тоя миг жестока и ледена мъст към вековните изтребители на народа му; някаква тъмна сила го влечеше да убива и като никога той беше готов да убива или да бъде убит.

Снарядите падаха надалеч и наблизо. След всеки взрив ниското училище потреперваше.

— Да се махаме... Лудост е... Ще се срине отгоре ни...

Кой вика? Та не е ли всичко лудост! Единственото, което Климент знаеше, беше, че носеха все нови и нови ранени. Пред очите му имаше разкъсани меса, разтрощени кости, кръв. А нямаха вече упойка и той режеше направо. Двама санитари притискаха оня до задушаване; той пак се гънеше безумно и ревеше, докато загуби свят.

— Друг.

Като да нямаше сърце. Остана ли у мене наистина сърце... Такива страдания, боже мой, такъв ужас!... Идеше му да хвърли всичко, да грабне и той някоя пушка... Трябваше да реже, да разпаря, да провира пръсти в раната. Противният касапски занаят на оня булдог Грин.

Помежду гърмежите на оръдията се чуваха гласове:

— Щабскапитан Шлегел...

— Не тук. Оттатък!

Друг фъфлеше:

— ... и тъй, щом подполковникът падна, аз му извиках: Ваше високоблагородие...

— Още трима... още трима — крещяха носачите. — Правете път... Ей, сестрички... Елате...

Колко часове все така? Няма ли край този ден!... Хората бяха нахвърляни един до друг. И в съседната стая при Григориевич. И в коридора. И на двора, дето Аркадий с Варенка и Цамай посрещаха леко ранените, превързваха ги и ги връщаха пак на позицията... В коридора се мярна Бубнов. Викаше, ругаеше... Как, Нина! Не, сестра Кузмина... Сестра Кузмина изтича като момиченце навън.

— Умря — каза Ксения и го гледаше потърсена с големите си очи. Той не се замисли за кого говори. Някой умря. Като че ли искаха неговото съгласие за смъртта. Кимна.

— Да го изнесат... Или остави.

Нямаше кой да изнася. Само внасяха, внасяха. И без това всички ни ще избият. Защо не ни оставя? Да идем и ние там. Двадесет души — двадесет пушки. Стига съм съживявал. Искам да убивам; да убивам.

— Доктор Будинов... Клементий Славич!

Викаха го. Тъкмо шиеше раната.

— Сега свършвам.

Силен трясък заглуши думите. Училището се олюля. Изпълни се с прах. Мазилката започна пак да пада.

— Оживяхме и този път.

— Ксеничка, превързвай... Кой ме вика? — изправи се той.

Никой не го викаше вече.

— Давайте друг... Отместете този, свалете го!... Ще живееш, братко... — Искаше да окуражава. Усмихваше се. А думите му бяха сухи. Такива сме ние мъжете. Добре, че са сестричките.

— Хайде по-скоро!

Сложиха друг. Беше ранен в лицето. Челюстта му. Плачеше, плачеше. А сълзите — само кръв.

Откъм прозорците извиkahа:

— Пак ги отбиха!... Отдръпнаха се!

— Слава богу! — кръстеха се.

— Дали ще дойде скоро помощ?

— Още снощи заминал куриер. Тая сутрин и друг отишъл.

— Ех, дано...

— А тия казаци какви бяха? Не са ли оттам?

— Не, те са на Черевин... Наши са... Наши са... Кавказци са...

— О, мамо... мамо... — извика внезапно някой откъм ъгъла на стаята.

Смълчаха се. Той продължи да стене.

Един каза:

— Дайте му да целуне иконата.

Размърдаха се.

— У кого е иконата?... У кого е пресветата майчица?...

Не се обадиха. Не я намериха. Кой я крие само за себе си?

Пак внесоха ранени. С тях и един майор от тамбовския полк. Знаеха го. Заповтаряха името му, Златолински. Надигаха се да го видят.

— Ваше високородие... И вие?... Тук, тук има местенце, ваше...

— За куршума няма чинове, юнаци. Ами тоя... Петюха! Кажи, че си ти, братле!...

— Съвсем аз, ваше високородие... Кракът нещо... кракът — Петюха се разхълца. — Ами вие, ако благоволите да ми кажете.

— Моята глупава работа, братле! Ей тука... и тука...

Прегърнала един от ранените, сестра Нина го повдигаше и му говореше нещо. Колко е анемична, а каква *сила*, мислеше Климент.

— Помогни й... какво зяпаш! — изрева той на носача, който също се беше загледал в нея.

А Ксения пращаше Ванка, санитаря, да донесе бинтове. Докато го чакаше, тя оправяше с окървавените си лепкави ръце сестринската кърпа и напразно се мъчеше да я завърже по-добре. Нещо ставаше на двора, викаха. През един от прозорците вятърът довея черен дим.

— Какво... Ще изгорим живи!...

— Пожар!... Пожар!...

Занадигаха се. Заставаха. Непревързани. Ампутирани. Още дим нахлу, изпълни стаята и престана. Но неколцина крещяха:

— Ради бога... По-скоро... носачите... Изгоряхме!

— Мълкайте! Плевнята гори!...

Кои викаха? Кои молеха? Кои заповядваха? Всичко бе все едно.

При вратата пак се блъскаха.

— Не разбирате ли, няма място! Навън... навън ги слагайте.

— Вънкашният доктор каза вътре да ги носим...

— Внасяйте ги! — извика, без да ги погледне Климент. — Нина, виж... подготви и тях... Къде е сестра Кузмина?

— Доктор Бубнов я извика. Оперират Бугаевски.

— Бугаевски? Какъв е толкоз тоя Бугаевски, та всичките...

— Човек — каза Нина.

Той я погледна бързо, но тя вече срещаше носилките.

Ваня се провираше между тях.

— Тези са последните — каза той, като подаваше на Ксения тричетири пакета бинтове.

— Как последните? Толкова бинт носехме!...

— Нещо паднало, Ксения Михайловна... нещо станало... не знам...

— Чакайте!... Мълчете!... Мълчете! — развикаха се.

— Кой... Какво?

— Шшт!... Слушайте!...

— Какво ще слушаме. Ония реват!

— Слушайте, слушайте, братя!

Неволно и Климент се заслуша. Пушки не се чуваха. Само оня равен, ужасен вой, сега по-силен от всеки други път, заглушил оръдейните гърмежи.

— Общо нападение.

Наизправяха се по прозорците. Оттам се виждаше центърът на дъгата.

— О!... Погледнете... Това е вече решително... Господи, спаси и помилуй нас!...

— Защо мълчат нашите?... Какво чакат?... Защо не стрелят?... Петдесет крачки... Стреляйте! Стреляйте!...

Страшно мълчание. Климент оставил ранения, втурна се към прозореца. И Ксения. И раненият се надигна от масата... А с глух стон Нина Тимохина се бе хвърлила към една от носилките; трепереше цяла, говореше нещо задавено и трескаво разкопчаваше със слабите си ръце плувналия в кръв шинел на Сергей Кареев.

— Аллах!... — бучеше и вън, и вътре. Никой не продумваше. Чакаха без дъх... Чакаха. Гъстата неприятелска вълна все наближаваше, наближаваше. Трийсет крачки. Двайсет крачки — ще разбие, ще помете. И изведнъж: залп!... Като покосена, първата турска верига изпада... Стотици... хиляди...

— Ураа!

Викаха там, а викаха и тук ранените.

— Гонят ги... Бягат... Ура!...

— Слава богу... Мушкайте, мушкайте... храбреци... Още... още...

Нещо иззвири. Изтрещя. В двора. Въздушната вълна ги отхвърли от прозореца. Климент, чак до Нина. Ксения в другия край. Нов гърмеж — по-далечен... по-близък... Нещо проби... изтрещя, оглуши ги; писъци, викове... Климент видя само как едната стена се отвори и покривът бавно се сриваше върху им. Ужасен, той се сети, че трябва да намери вратата... Къде е вратата?... Ала тогава нещо го удари и той загуби съзнание.

Когато отвори очи, срещна го тъмнината. Луда мисъл го стрелка: умрял съм! Не е умрял, щом мисли и щом чува някакви гласове... Не, не предишните ревове; не и гърмежи. Песен чува. Наблизо сигурно маршируват войници. Наши. Удържахме, дочакахме, мислеше той и си припомняше онова страшно очакване преди решителния залп. А сега изглежда вече Гурко е дошъл и докато аз лежа, те може би вече ги гонят към София!...

Това като че ли за втори път го събуди. Той обрна глава. Огледа. Под някакъв навес. Върху сено. Два фенера светеха раздалечени един от други. Наоколо му войници. Спят, пъшкат, мълчат. И аз съм ранен; ранен съм, щом съм тук. Главата му беше замаяна. Чувствуващ болки. Дигна ръка да види има ли превръзка, но десницата му падна като пречупена. Опипа я с другата ръка. Превръзка. Шина. Това е работа на Григориевич, само той слага така глупаво шините... Но тогава наистина ръката ми е счупена, и то дясната! Искаше да си припомни какво се бе случило, ала щом в паметта му изплува таванът и как падна върху им, — той се потърси цял... А другите? Живи ли са те? Къде са? Ксения? Аркадий? Нина?... Защо му се беше сторило, че в последния миг видя и Кареев там?... Надигна се. Виеше му се свят — от раната над ухото ще е. Дано само не се инфицира. Как ли сам ще я превържа, мислеше той, докато вървеше в полумрака и прекрачваше ранените, а те, макар че не го виждаха кой е, молеха го да прегледа раните им и да се погрижи за тях. Сега, сега, братя, казваше той и продължаваше да търси своите.

При втория фенер имаше някакви мъже. Той не ги познаваше, но личеше, че бяха лекари. Попита за Бакулин.

— Ето там! Ето там! — посочиха му насреща, през големия тъмен двор, към къщата. — Там са операционните.

Макар неосветен, дворът също бе осенен с ранени. Те лежаха върху разхвърляната слама, върху оборски тор и суха шума. Говореха си. Стенеха. Гледаха нагоре към зимното звездно небе, което ги обгръщаше и ги плашеше.

Докато прекосяващеше, той чу един глас да вика:

— Отговори, Прокопий: жив ли си, брате мой?

От далечния край друг отвърна:

— Все още съм жив, брате... жив съм...

Климент слушаше тези два гласа и мъка се събираще на гърлото му. Какви страдания за нас, какви страдания, мислеше той, като продължаваше да върви и внимаваше да не стъпи върху някого. И ако има с нещо да сме ги заслужили, то е пак страданието, нашето, вековното. Сега, след като бе отминало сражението, душата му отново се сцепляваше, мека и съзвучна, готова да разбира всекиго, да се прекланя пред мъката, да обещава и да изпълнява. Да се свърши веднъж само тая война, о, които оживеят, които са изстрадали, те ще знаят какво трябва да бъде занапред, говореше си Климент, когато минаваше край разбитата порта, дето светеше фенер. Неколцина конници бяха спрели там и питаха за сестрите на Червения кръст. Щеше да се обърне, да каже: тук е Червеният кръст, коя сестра дирите; ала начинът, по който конниците питаха за сестрите, не му хареса?

Той отмина. Чуваше:

— Има такива... Не, не ги познавам, ваше... Как казвате...?

Стигна къщата. Учуди се, че се е задържала незасегната. И такава голяма къща — не е турска; нашенска е... Долу имаше две стаички. Той надникна. И в едната, и в другата оперираха; не бяха неговите приятели. Но щом отвори горе пруста, той ги видя. Аркадий, Ксения, Григориевич, Кузмина. И още един, с обинтован гръден кош. Той се беше подпрял с лакти в операционната маса. А на масата лежеше Нина.

— Какво... какво с нея? — извика Климент, сякаш не вярваше, че с нея може да се случи нещо.

Те се извърнаха. Плачеха. Григориевич примигваше над пенснето си. Аркадий се тресеше от безгласни ридания.

— Оживяхме ние, Клементий... и ти оживя — шепнеше той, като го присрещна. — Но тя, тя...

— Къде...? Опитахте ли...

— Всичко...

Бяха я покрили до гърдите с шинел. Русата прави коса бе отпусната назад. Устните издължени. Все още дишаше. Все още дишаше, но изглеждаше вече спокойна — с онова измамно, страшно спокойствие, което предхожда края.

Подпрелият се тежко с лакти о масата беше Сергей. Значи тогава наистина в училищната стая е бил той! В паметта на Климент възкръсна цялата сцена... там — тя до него... А сега тук той...

— Нина — повтаряше с разтреперан глас Сергей и я викаше. — Нина...

Тя не отговаряше. Очите ѝ не се извръщаха... гледаше нанякъде... виждаха нещо... Нямаше я оная преграда, която възпираще и я делеше от света, а въпреки това на Климент пак му се струваше, че тя и сега не е при тях; че откак я знаеше, тя никога не е бивала с тях. Тази, която продължаваше да изпълнява дълга си, бе сестра Тимохина, а истинската Нина Тимохина бе угаснала още със своя Павел Петрович край Плевен.

Изведнъж тя се размърда, раздвижи устни... някого зовеше... към някого гледаше... скъпи... мили... Тя се изпъна силно, изстена, отпусна се ѝ издъхна.

И за кого всъщност е болката, питаше се потресен Климент, като местеше поглед от затихналото ѝ лице на Сергей, който беше притиснал чело в ръката ѝ, и на Ксения, която плачеше в сянката, ниско навела глава. Ония, които заминават, оставят тука скръбта. Но тук остава и любовта. Не, нищо не вземат със себе си.

Трети път се срещаха с Андреа — и с какви рискове за него, — а Позитано все още не можеше да му даде и най-малката надежда. Ходи при Джани бей, при коменданта. Вчера отиде да моли и Сюлейман. Но главнокомандуващият бе заминал без паради. И изобщо след вчерашния ден едва ли биха слушали никаква молба. Вече всички знаеха за Горни Богров — разбити са, отстъпват. Непрестанно през града се точеха войски, същите ония дългоочаквани войски, които пристигнаха едва преди четири дни и сега бягаха към Пазарджик и към Кюстендил. А с тях бягаше и турското население. Нека бягат. Той никога не се бе съмнявал, че тъкмо така щяха да се развият събитията. Но какво ще стане с Неда? Единственото, до което можа да се добере, което съобщи на Андреа, беше, че е в комендантството. Не много утешително известие!

Когато предрешеният младеж напусна консулството, маркизът дълго остана в кабинета си, дето бяха разговаряли, до прозореца, който сега беше отворил, въпреки че влизаше студ. Той се вслушваше напрегнато в далечните оръдейни гърмежи и се мъчеше да отгатне докъде са стигнали руснациите. Като че ли някъде към Враждебна?... Или може би по на юг? Сигурно ще прекъснат цариградския път... Трябва да го прекъснат! Той затвори прозореца и приближи картата, от скоро окачена на стената между неговия пожарникарски портрет и никаква гравюра, пак от онова време... Ето пътя... Старият Искър, Долни Богров — тук са се ударили те. А сега... е, сега руснациите сигурно са стигнали вече до Големия Искър... Да, там има мост, припомняше си той и разсъждаваше все по-увлечено за войната, макар неговите военни знания да се ограничаваха само до капитанството му в доброволната пожарна команда. Една колона трябва да се спусне на юг покрай реката... Прекъсва Стамбулското шосе, отрязва им пътя за отстъпление... Друга колона да удари към Биримирци... прекъсват и берковския път... и после щурм, говореше си той гласно, приближаваше се, отдалечаваше се от картата и пак кроеше ходове,

които щяха да си останат в кабинета — а му беше приятно да си представя как би трябвало да стане всичко.

— Вито... Виторио! — чу се през отворената врата острият глас на жена му.

— Сега, Бепина... ида!...

Ала не се откъсна от картата. С какви ли части настъпват, мислеше. Казашката кавалерия, за която толкова беше чел, му се струваше най-подходяща да обгради отдалеч града още преди да го атакуват. Е, да! Така е най-умно.

Точно така... Оттук и оттук... Ще се срещнат зад Бали ефенди... Осман Нури ще си гълътне езика!... Хе!... Жалко, че Сюлейманчо офейка... А да могат да пипнат Сен Клер... Англичанин! Неприкосновен! А-а!...

— Но Вито!... Сложено е... разбери!

— Ида!...

С мъка откъсна поглед от картата. До нея пожарникарският портрет го гледаше с весели очи. Е, да, усмихна се Виторио, всичко само на карта... Беше едно време!... Припомни си, рече насмешливо: ех, не бяха кой знае какви пожари, но все пак... Какво все пак?!... Направо славно беше, каза си той, когато излизаше от кабинета. Внезапно усети някаква миризма, тя приятно подразни обонянието му, устата му се наляха и той изпита силен глад. Задушено, разбира се... Каквато да е моята Джузепина, но знае, че обичам задушено!... Той се сети за коледната пуйка. И свинско беше поръчал на Паоло да купи — по тухашния обичай — върху кисело зеле, с червено вино... Сети се за войната. Опомни се. Тя ще е една Коледа... Това не му развали настроението. Усмихнат, той тръгна към стълбата, ала някакъв шум при главния вход го спря.

— Какво има там, Паоло? — извика той, както винаги любопитен.

— Един турчин... офицер!

— Оня ли?

— Този е истински, господин маркизе!

Ах, магарето му, той е знаел!... Е, да, да. Но щом не го е издал... Само да посмее, мръщеше се той и се смееше, докато отиваше да посрещне турчина.

Беше комендантският адютант капитан Амир. Радостно предчувствие трепна в душата му. За Неда! Слава богу...

— Кажете, бей? Какви новини ми носите?

— Важна заповед от негово високопревъзходителство.

Заповед...? Е, пак ще е някоя от техните дивотии.

— Виторио... — чу се отгоре.

— Паоло, кажи на маркизата, че съм зает... Заповед ли, бей! И на консулите ли вече? — каза той, като не прикриваше подигравката си.

Адютантът не се усмихна.

— Ето! — рече той и с нервен жест му подаде плик, облепен със зелени восьчни печати.

— Да, благодаря... Седнете, запушете, докато прочета.

Амир прие цигарата, но не седна.

— Бързам — каза той. Имаше някаква промяна в него. Позитано все по-силно я чувствуваше. Беше нетърпелив. Да, сега като никога бързат, подсмихваше се Виторио, докато чупеше големите печати и разтваряше плика. Зачете: „Негово превъзходителство маршал Осман Нури паша, комендант на града“ и така нататък... „До негово превъзходителство консула на италианското кралство“... а... а, пропускаше той онова, което винаги се пишеше. Да. „Предвид създаденото положение и приближаването на неприятеля към София, както и с оглед на новите стратегически планове на турското командуване“... всичко е ясно вече!... Така... „Налага се градът да бъде напуснат още тази нощ.“ Иначе казано, да избягат!

— Значи, бей, отивате! — не се сдържа и дигна очи той.

— Воля на аллаха — каза Амир.

— Да — рече Позитано. — Войната си е война! — И продължи да чете. — „Нарежда се на всички чужденци, дошли или живущи в града, да се присъединят към армията“... ще има такива, ще има!... „Нарежда се на всички чужденци“... това го четох вече, „дошли или живущи в града, да се присъединят към армията заедно с имуществата си, като сторят това до часа на свечеряването. Веднага след оттеглянето на последните войски части, които понастоящем водят ариергардни боевые отвъд реката Искър при селото Враждебна, градът ще бъде запален, за да не попаднат военните складове в ръцете на неприятеля. С настоящето правительството на Негово Императорско Величество Султана снема всяка по-нататъшна отговорност за

сигурността на живущите в град София поданици на приятелските нам държави.“

— О!... — изпъшка Позитано и вторачи очи в адютанта. — Запален!... Всичко да изгори... Не... не го поема умът ми. И изобщо, отказвам да приема заповедта на вашия комендант!

Амир дигна презрително рамене.

— Както щете.

— Както ща!... Това ли можете да кажете само... Както ща...

— Не е само до вас.

— Тъкмо затуй... Да, да!

— Нас не ни е по-леко — каза Амир. — Ти ще идеш в Стамбул... пак ще си консул... А мен питаш ли ме къде отивам? — избухна изведенъж той. — Аз нямам ли дом, деца?

— И това ли е причината да запалите града?... Защо? Нима не знае негово превъзходителство... в тази зима... о, това е смърт... Нечовешко дело... дело, което Европа...

— Тук не е Европа! — прекъсна го нетърпеливо Амир, махна възбудено с ръка и без да поздрави, напусна бързо консулството.

И сега какво? Какво? Позитано стоеше наслед малкия салон, пребледнял, ужасен, странно неподвижен и ням... Пожарът... О, не е само пожарът! В складовете им са струпани толкова снаряди и патрони... Ще хвръкнем!... Не, не. Като чуе Джузепина, горката, тя и без това с нервите... А къде да вървим в тези снегове?... Сто и шестнадесет души имам тук... Какво сто и шестнадесет... цял град ще запалят. Не, трябва да се направи нещо... Колко е часът? Два. До шест — четири часа.

— Бепа... Бепа! — втурна се той към стълбището. — Трябва да изляза веднага.

— Какво...?

— Да изляза... Налага се, скъпа... Още този момент.

— Но масата е сложена, не разбиращ ли!

— А като трябва, значи трябва! — Едва се сдържаше да не ѝ каже. Не, няма да ѝ казвам още. Без мене тя ще полудее. След половин час се връщам. И гласно рече: — След половин час съм тук... само половин час.

— Върви! — извика тя. — Кога ли си бил навреме за обяд... Върви!... Къде отиваш?

— У Леандър... у Валдхарт... Не, не, само до Леандър — обясняваше отдолу той и с трескава бързина се обличаше.

Леге бе подал телеграфически своята оставка и също тъй телеграфически, по нямане на друг, назначиха на негово място Морис де Марикур. Де Марикур беше мълчалив човек, изпитваше уважение към бившия си шеф и въпреки настояванията на жена си да се преместят в свободната стая на консулството, сиреч в стаята на Сесил, не го стори. Още повече, че Леге, майка му и мадмоазел Д'Аржантон смятала след коледните празници да си заминат за Париж.

Известието, че трябва веднага да бъде напуснат градът, завари Леандър в кабинета му, дето влезе необично развлнуването де Марикур. Капитан Амир му бе предал заповедта на коменданта и той я държеше в ръцете си. „Какво трябва да направя сега, господине? За бога, посъветвайте ме!...“ — питаше новоназначеният консул, при все че негова беше длъжността да реши.

Никакво разрешение не се виждаше. Нареждането беше ясно, отговорността бе прехвърлена на консулите. След всичко, което бе станало, нищо не можеше да изненада Леге.

Ако да се отнасяше само до него, той беше готов веднага да се махне оттук. Единственото, което го свързваше вече с този град, беше гробът на дъщеря му. Ала там ли е тя вече? Той не искаше да си представи, че тя е там, в земята, замръзнала може би... може би друга... не тя. Пропъждаше кошмарните мисли. Търсеше някакво успокоение, някакъв изход и път за душата си, която тук се задушаваше от спомени и видения. Нямаше изход. Нямаше успокоение.

А сега изплашеният Морис го питаше какво да предприеме.

Не се бяха минали няколко минути, и в консулството нахълтаха строителят на железницата и фон Валдхарт. Те бяха получили съобщението първи. Австрийският консул изглеждаше повече смутен, отколкото изплашен, а тактичният иначе барон фон Хирш се задъхваше от гняв.

— Това е противозаконно!... — викаше той. — Грубо, флагрантно нарушение на международното право... О, господа!...

Господин Леге!... Господин де Марикюр!... Ние трябва да намерим изход... ето, водя ви моя фон Валдхарт... пратих за маркиза...

— Трябва! — каза Леге. Мислеше си как бе стоял *тогава* във виелицата пред къщи и чакаше. Изход? Има ли изход от такова очакване? И после се зададе файтонът... Нима и сега не е тъкмо такъв изходът... Край. Край на всичко.

— Господа... фон Валдхарт, вие сте дължни, да! Вие сте дължни да ме подкрепите... Особено вие, фон Валдхарт. Аз съм ваш поданик! Моите интереси тук са сложени на карта... а вие аргументи, политика...

— Аз лично съм на ваша страна... Но, казах ви, правителството ни...

— Оставете правителството! — разпери ядосано ръце банкерът и дебелите му черни вежди мрачно се въсеха над едрия нос. Той приличаше на стар орел, попаднал в капана. — Стига с тези правителства! — продължаваше да вика той. — Господа, апелирам, обърнете се телографически към вашите посланици... Аз ще телрафирам на великия везир!... Говорих вече с леди Емили... няма достатъчно коли за болните си. Обеща да телрафира и тя!

— Те просто няма да приемат тук телеграмите ни или няма да ги препратят — каза де Марикюр.

— О!... О!... Но вие самият се съгласихте, господин Леге, че трябва да се направи нещо? Мислете, господа... Де Марикюр! Фон Валдхарт, вие ми дължите... — Той не доизрече какво му дължи австрийският консул, погледна часовника си. — Два и десет!... Два и десет, разбирайте какво означава това два и десет?...

— Ставаше дума, че комендантството ще ни отпусне коли, запрегнати с добри коне.

— Престанете с вашите глупости, фон Валдхарт! За бога, какво могат да ме оправят вашите пет-шест коли, когато аз тук имам материали за стотици и стотици коли... И изобщо предупреждавам ви! Ще се оплача лично на граф Андраши... В такъв съдбоносен за мене момент... а вие какво? Какво ми помогате? Представяте ли си... А, ето иде и Позитано... Намери ли ви моят човек, маркизе?

— Никакъв човек не ме е намирал. Ида за... Но вие изглежда вече сте научили!

— Катастрофа, маркизе... Говорех на вашите колеги...

— Аз наричам това садизъм! — пресече го глухо Позитано и докато се ръкуваше бързешком и с тримата, възбудено и с омраза климаше с глава.

— О, да, приятелю, садизъм — повтори Леандър. Аз сам го видях. Изпитах го, продължи той в себе си; преди все с ума си го разбирах, а сега... Това не са човеци. Това са просто някакви животни.

Фон Валдхарт каза:

— Бедата е, че техните съображения са от военен характер. Ако складовете попаднат в руски ръце...

— Какво ме интересуват техните складове! — ядоса се още повече Хирш. — И най-сетне вие не разбирате ли, Валдхарт, че трябва да мислите за моите складове, не за техните!... Съоръжения! Инструменти! Облекла! Траверси!... Всичко, всичко!... Защо загубих аз в тоя затънтен град два месеца от времето си, а? Да ги опазя от руснаците... Да водя преговори, да се позова на известни клаузи... на концесията... И сега? И сега? Самите турци да ги изгорят!... Трябва ли да ви казвам, господа, на какво ще възлизат моите загуби...

— Не — каза Виторио.

— Наистина, не е нужно — каза и Леге. Всичките тези думи, интереси, сметки и клаузи му се струваха вече недостойни. Те оскверняваха смисъла на нещастието, трагедията на хората. Пак виждаше света разделен на две — тъмнина и светлина; и тъмнината заплашваше да погълне всичко, всичко.

— Човек трябва да има съвест! — каза той, като не гледаше към тях, а към онова кътче на кабинета, дето Сесил обичаше да седи и да разглежда някоя книга.

— Леандър... приятелю...

— Да, Виторио, знам, че ти най-добре ме разбиращ... В такъв един момент... Да напуснем... Ние да се спасим, да избягаме... когато във всяка къща тук има деца... хора има, хора... като нас, човеци. Не, не мога! — стана той прав. — Съвестта ми казва: стига! Кому е нужно да умират хиляди... Не. Аз не мога да напусна града... Оставам.

Отчаяно мълчание изпрати думите му. Остава... Някъде зад стената се чу припреният глас на мадам Франсоаз. И сухият глас на мадмоазел Д'Аржантон. Те и не подозираха за какво говорят тук.

Побледнял, де Марикюр каза:

— Ако имаше някакъв смисъл, да останем всички. Но така...

— О... да! Как не се сетих по-рано! — извика просьлзеният Позитано. — Но щом ние *наистина решим* да останем... Не, не... Един момент, Валдхарт... Но ние тогава ще спасим града... Знам вече как! Като им го кажем...

— На кого?

— На маршалите и на генералите им, бароне!... Но преди това на всички кореспонденти, да! Представете си само... отиваме при коменданта и заявяваме... Не, не, и ние писмено, като него... „Ние, консулите на французската република, на австро-унгарската империя, на италианското кралство, в знак на протест срещу вашето нечовешко намерение...“

— Но те ще ни подпалят, без да им мигне окото!...

— Нека посмеят, нека посмеят, фон Валдхарт!... Заявяваме... че оставаме в града, в консулствата си заедно със семействата си и с целия си персонал... със санитарните мисии, които досега са лекували вашите ранени... със сънародниците си, които са строили вашите железници... Да? Фон Валдхарт? Де Марикюр? Сега е ясно, нали?... И ще подчертаем, че кореспондентите са известени... и че нека ги спре след това да пишат... нека предизвика целия свят.

— А ако все пак подпалят града? — каза колебливо и изплашено фон Валдхарт.

Позитано сви презрително устни.

— Ако беше само комендантьт и Джани бей... Но зад тях има други, фон Валдхарт... Вие знаете кои... Те разбират добре какво би произлязло, ако тъкмо тогава подпалят града. Ще отменят заповедта, бъдете сигурни, ще я отменят!...

Де Марикюр също се колебаеше. Но щом срещна решителния поглед на Леге, той изведнъж се окуражи, кимна и рече бързо:

— Е, тогава... Времето тече!

Те написаха протеста. Тримата консули сложиха подписите си и тръгнаха да го носят на коменданта. Банкерът и Леге ги изпратиха пред консулството. Докато се качваха на един от файтоните, фон Валдхарт каза официално, сякаш за последен път искаше да се гарантира:

— Не забравяйте, господин барон! Подписах заради вас!...

— Ще се оправяме във Виена.

И той окуражително му махна с ръка.

— Леандър, ако се забавим, прати да кажат на Джузепина — извика Позитано.

Леге кимна. Те постояха известно време и гледаха мълчаливи как файтонът си пробива път през гъстата тълпа на изселниците турци, които още от сутринта се точеха през площада.

Хирш рече:

— Ще вървя и аз... Часът минава два и половина. Отивам да наредя... поне инструментите да натоварят... Човек трябва да е готов за всяка евентуалност... Да се надяваме, драги ми господин Леге!... Довиждане и благодаря!

Леге пое механично ръката му; не забеляза кога той се качи на файтона си, кога замина. Виждаше само подивялата от страх тълпа и се вслушваше в далечните оръдейни гърмежи. Насреща пред болницата се мярна познато, сплескано, намусено лице... Всичко това не го засягаше; или не го засягаше видимо. Ей тука, на същото място стоях тогава, мислеше той, погълнат пак от своята болка. И тогава я донесоха. Миличка моя, говореше ѝ в душата си той, ти преди мен изпита... Целият тоя живот тук е само страдание и ужас... Горките горките дечица...

Наближаваше да се свечери, а Филип все стоеше край стобора на конака, криеше се от пазачите, които отдавна го гледаха подозрително, вслушваше се в топовните гърмежи. Вятърът ги носеше отчетливи и силни. Понякога му се струваше, че приближават. Той неволно се извръщаше, поглеждаше към пътя. Нижеха се безкрайни върволици претоварени с покъщнина коли, отрупани с кадъни, с деца и слуги. Някои плачеха. Други се бяха примирili. Това отчаяно бягство на местните турци повече от топовните гърмежи говореше какво приближава.

И Сен Клер щеше да избяга. Насреща, пред входа на мютесарифството, го чакаше файтонът му, натоварен с куфари и окичен с английски знаменца. А Филип го чакаше пред външния вход. По-тягостно, по-унизително не беше никога чакал. Преди час и половина дойдоха консулите, влязоха в конака, предводителствувани от Позитано, постояха кратко, излязоха. Макар че скри в яката лицето си, когато файтонът им изтрополя край него, Филип забеляза, че говореха възбудено. За какво бяха дошли? За какво се поздравяваха един друг? Остават ли в града или ще бягат и те?... Би побягнал и Филип — когато има човек злато, светът е открит... Но не, не. Забърка се, усложни се всичко. Мъчително и страшно той чувствуваще вината си. Последната му надежда беше пак в тоя Сен Клер, който така безскрупулно го измами. Аз съм причината за тяхното арестуване, припомняще си той трескаво разговора, който водиха, докато излизаха из гетото... От омраза към онът го направих, не за никаква полза. А те кой знае какво я мъчат и се гаврят с нея — въпреки уверенията на Сен Клер... Защо всичко, защо? Онът си е на свобода... Чака руснаците... Ще ме издаде... Не, няма доказателства! О, казваше си понякога Филип, защо са му доказателства на такъв; та той вече стреля срещу мен... Тогава да бягам!... Да бягам, когато сестра ми и баща ми са в затвора, когато аз съм виновен... Той бе отслабнал, изнервил се. По цели нощи не спеше. Напразно диреше никакво оправдание в душата

си; напразно играеше пред Сен Клер ролята на измамен... на обиден... Сега беше дошъл да моли.

Той стоеше, зъзнеше, трепереше цял. Приближават — наистина, приближават тези гърмежи! Какво ще стане, когато сражението се пренесе тук, в града? Къде ще се крием от снарядите? Добре, че нашата къща е в западната част... И все пак... ако стане нужда да се приюти някъде човек, дали да взема със себе си всичкото злато? Ще тежи. Ще направи някому впечатление... Най-добре половината да заровя в двора. И тапиите, ще ги сложа в едно тенеке, ще го запуша хубаво... Тези тапии, крепостни актове, закупени на безценица от бягащите турци, го правеха собственик на просторни земи — чифлик в Биримирци, двайсетина дворни места и къщи в мюсюлманските махали на града. Защо му бяха, дори не се замисляше. Въпреки страха, в който живееша, никаква луда алчност беше обхванала софиянци. Да купуват, да купуват!... За сто лири — дворно място заедно с къщата; за двеста-триста лири — чифлик... Братовчедите му Манолаки и Тодораки и оцелелите зетьове на чорбаджи Мано си бяха разделили Куру-баглар; старият хаджи Теодосие бе докопал нивите към Бали ефенди. Чу се дори, че някой си бакалин закупил имотите на Кючюк Азис паша в Имарет махала; и в града започнаха да го наричат Пешо Имаретски...

Да, всички тези закупени на безценица имоти един ден щяха да струват много пари; щяха да удвоят и утроят богатството на баща му... Понякога Филип си казваше — и това бяха най-долните мисли на душата му: ако се случи нещо с Неда, аз ще наследя всичко... Но колкото и да беше примамлива, тази мисъл го потърсваше, отвращаваше го от самия него и той бързаше да я прогони. Засрамен, отчаян, в такива мигове той си припомняше сестра си... нейните бистри очи, възвишенните ѝ мисли... Сълзи бликаха по страните му. Аз съм подлец, аз я тикнах в ръцете на тия зверове, на тоя... на тоя... Не намираше думи за човека, с когото винаги се беше гордял... Не се ли беше гордял винаги и с нея — че не е като другите жени в града, че е умна, възпитана, че има вкус... Гордял се бе до деня, когато разкри за ония негодник. Оттогава я мразеше. Но сега и гордостта, и омразата му се бяха стопили в ужаса за нея и той страдаше, както никога до днес.

Погледна часовника си. Четири и половина. От един и половина стои тук. Преди това ходи в клуба им... в мисиите... Докато го намери.

Ако трябва, ще стоя до полунощ, до сутринта... Не, не слава богу!... Излиза най-сетне!... Излиза... в кожух... Кой е с него?... Оня Лоуел... Качват се.

Филип цял настръхна. Още миг и ще се реши всичко. Трябва да се реши! Файтонът тръгна, изви към изхода. Приближаваше. Сен Клер и Лоуел седяха един до друг. Не разговарят... Филип виждаше него... Интелигентното му, безстрастно лице... Омразното лице с черните неподвижни очи.

— Господин Сен Клер!... Господин майор! — присрещна той файтона.

Сен Клер се извърна. С нищо не показа изненадан ли е или е очаквал да го види.

— Наредих на Амир бей да я пусне! — каза той.

— А баща ми... баща ми! — викаше Филип, като тичаше заедно с файтона.

— Наредено е на Амир бей — повтори майорът.

Филип изтича още няколко крачки. Не знаеше вече какво да пита. Нямаше какво да пита. Файтонът го отмина. Той се спря задъхан. Наредено е на Амир бей... Все пак, *въпреки всичко*, Сен Клер си оставаше джентълмен. А те? Те?... Трябва да намеря Амир! И къде може да бъде той? Щом му е наредено, отишъл е в комендантството.

Без да се забави нито минутка, той се впусна да тича към Черната джамия. Тичаше, спираше се задъхан, премалял от умора, пак тичаше, като избикаляше улиците, дето се виждаха турци. Той прекоси опустялата Алигина махала и наблизаваше площада пред тъмницата, когато оттам между дуварите се появи втори файтон, странно окичен със знаменца, тоя път американски. Куцият Сали седеше на капрата и плющеше с камшика. Филип веднага забави крачките си, оправи връзката, палтото. Мислеше: безумна е, че се движи в такова време из града! Или може би е с Амир? Дано е с него — ако е с него, тогава всичко би станало лесно... Не беше турчинът. Чарли беше, секретарят й. Той седеше до нея и държеше между коленете си къса пушка. Маргарет беше вдигнала яката на коженото си палто, плетена шапка закриваща изцяло косата ѝ.

— О, Филип! — извика тя възбудено, щом той поздрави. — Спрете! Спрете! — Тези думи бяха за файтонджията, но Сали не

разбра, че говорят на него. Чарли побърза да го мушне с цевта на пушката и му направи знак да спре.

— Тъкмо за вас мислех, Филип! Щях да ви търся! — извика тя, като му сочеше насрещното място да седне.

Той я гледаше задъхан. Да ѝ каже ли, че бърза; че въпросът е за живота на сестра му и баща му. Нищо не казваше. Само я гледаше.

— Качете се! — настоя тя. — С този файтонджа не можем да се разберем... Трябва веднага да намерим капитан Амир.

— И аз него търся!

— Е, тогава по-скоро!...

— Той... В комендантството може да е...

— Там ни казаха, че е отишъл у дома си. Знаете ли къде живее?

— Горе-долу. Махалата знам.

Той седна до нея. Изпитваше някакво задоволство, дето тя не бе ходила в къщата му, жалко удовлетворение, след като го бе водила неведнъж в квартирата си, сиреч в неговата собствена къща.

— Ти знаеш ли къде живее Амир бей — извика той на Сали.

— Ама те къщата му ли търсят? Че как няма да я знам — каза от капрата файтонджа.

Но като никога, и нему не беше до приказки; той изплюща с камшика и файтонът заподскача по неравните снежни улици.

Потънал в своите грижи и страхове, през последните дни Филип рядко виждаше кореспондентката. Сега я гледаше отблизо. Едрите черти на лицето ѝ се бяха изострили. Голямата уста беше стисната. В сивосинкавите очи имаше някакво неспокойство. Колко се е променила, мислеше той, като я сравняваше с оная весела, примамлива Маргарет Джаксън, която преди по-малко от два месеца бе срещнала за първи път и също така отблизо беше изучавал. Всичко се е променило — тя, аз... целият град... Нещо наближаваше; не просто война между две държави, решително сражение на две армии — едните си отиват, другите идат... Не, не, рушеше се из основи всичко. Но тя? Защо все още е тук? Какво я кара да се излага? Какво я задържа?... Амир?... Амир е тръгнала да търси... Тя него, не той нея! Съзнанието, че тя обича оння не от каприз, а с любов, каквато той си бе мечтал за себе си, го изпълваше с удивление и горест.

— Чухте ли, че са искали да опожарят града? — каза тя, когато файтонът затрополи надолу към чаршиите.

Той стреснато се извърна.

— Нашият град?...

— Отменило се е — успокои го тя. — Консулите са ходили.

— Значи затова е било!...

Тя разправи какво бе научила от кореспондента на „Фигаро“, с когото преди малко се разделила. Консулите поставили ултиматум на маршала. Той не искал да чува.

— За ваше щастие, там били сър Лайонел и майор Сен Клер. Говорило се за хуманност... за политичност... Особено за политичност! — прибави Маргарет и студено се засмя.

— Вие сигурна ли сте, че се е отменило?

— Да, да! Знам. И английската болница остава! — Той чувствуващ, че тя не мисли за това, което говори.

Каза:

— Маргарет, имам една голяма молба към вас!

— Моля?

— Казвам, молба... Моята сестра и баща ми... Вие знаете! — Гласът му се разтрепера. Той се просълзи.

Тя хвана ръката му. Стисна я и я задържа в своята.

— Какво мога да направя? Прочее, аз говорих още тогава със сър Лайонел... Мисля, че ви казах.

— Сен Клер е наредил да ги пуснат.

— Е, тогава, радвам се за вас, Филип!

— Наредил е на Амир.

Той видя как зениците ѝ трепнаха.

— Моля ви... Напомнете му, Маргарет!... На вас той няма да откаже.

Тя кимна замислено.

— Само да го намерим, приятелю.

Пак замъкна. Мълчеше и Филип. Гледаха върволиците коли, оръдията, раклите, войниците, които се точеха в обратна посока.

След площада Баня бashi улиците отново опустяха. Рядко се виждаха хора. По-често бездомни кучета. Широко разтворени порти. Зад един от зидовете димеше; Чарли се изправи във файтона, погледна над зида, седна пак. Сали също гледаше натам.

— Не се оставя лесно къща — каза той. — Да изгори, някак по се прежалва...

— И ти ли заминаваш?

— Кой, аз ли, Филип ефенди?

— За тебе казвам.

Сали изплюща, приведе се, замърмори нещо, което не се разбра.

Внезапно той извика:

— Ей го бея! Заварихме го!...

— Къде?

— Ей го там пред къщи... Стяга се.

Като превеждаше на Маргарет, Филип се изви и погледна. На напречната улица, пред голямата Амирова порта, бяха запрели две каруци и две волски коли; каруците с чергила, колите претоварени с покъщнина. Една кадънка държеше в ръце дете. Други нареждаха нещо в предната каруца. Слуги изнасяха още покъщнина. Амир се разпореждаше.

Някой сигурно му бе казал за приближаването на файтона, защото той се извърна, застоя се за миг смаян, разкрачен, изпънат като струна, незнаещ какво да предприеме. Изведнъж изкреша нещо на жените си и те побягнаха зад колите. Той тръгна с нервни крачки да присрецне файтона.

Маргарет едва изчака Сали да спре. Кръвта бе избягала от лицето й; Филип се поколеба дали да я подкрепи. Изплаши се от бея.

— За какво сте дошли? — каза Амир, като с мъка прикриваше гнева си.

— Вие заминавате?...

— Всички заминават.

— Очаквах да ми се обадите, Амир!

Той хладно се усмихна.

— Виждате, че сега си имам други грижи.

— Амир!...

Тя цяла трепереше.

— Кажете ми поне адреса си... моля ви...

— По-добре не ме питайте — сви рамене той. — Не знам.

— Но аз трябва... трябва да ви намеря! Къде ще бъдете — в Константинопол?... Не можем да се разделим така. Не искам!

Беше се просълзила. Той се смути. Ядоса се още повече — на смущението си — и върху красивото му лице се изписа студенина.

— Оставете ме. Идете си сега.

— О, вие вече не ме обичате! — сграби тя отчаяно ръцете му.
Той отскочи, ужасен, че чужди очи са видели интимността му.

— Не... не. Стига — каза той. — Хайде, вървете... Моля ви.

Това „моля ви“, произнесено със заповеднически глас, най-силно я засегна. Тя се разплака, обърна се, тръгна към файтона. Амир се отправи с големи крачки назад.

Филип не сети как се втурна подир него. Сега... сега! О, господи, ако изпусна този миг... Ако адютантът замине, без да изпълни заповедта на Сен Клер... Чул стъпки, Амир инстинктивно посегна за револвера си и се извърна.

— Ти ли... Какво?!

— Бей, моля те!

— Я се махай и ти! Не виждаш ли какво ми е до главата.

— Майор Сен Клер ми каза, че на вас е оставил... Бей... Едно добро, преди да заминеш... Освободи баща ми... сестра ми... Ти знаеш... сестра ми... тя няма вина...

Амир се спря. Задържа на него очи. Нещо мислеше, решаваше.

— Добре, че ми напомни — усмихна се той.

Все повече се смрачаваше. В прихлупеното от падналия таван скривалище на Андреа беше вече тъмно и той пипнешком чистеше револвера, купен в гетото, на връщане от Позитано. Сега имаше два. И достатъчно куршуми. Но щеше ли да има достатъчно смелост и хладнокръвие, та да изпълни успешно плана си? Смелост... О, отчаянието ми дава премного смелост, каквато не съм и подозирал в себе си. Но хладнокръвие?... Никога не съм могъл да се владея. А трябва. Да. Не е за мен — за нея е. Издам ли се, всичко пропада, казваше си с трескаво възбуждение той, сякаш не беше все още в скривалището си, а вече осъществяваше всичко, което бе намислил...

Щеше да чака нощта. Нощем има много по-малко хора в комендантството. И нощем Джани бей и Сен Клер няма да са там. Другите не са тукашни, не ме знаят. И с тия дрехи, с превръзката... Ще се промъкна. Влизам задъхан, крещя, рева: „Бързо, мюсюлмани!... Скоро тичайте към Язаджийската джамия — оня хаирсъзин (оня хаирсъзин съм аз!) нападна склада с десетина като него!“... Ще се уловят на тази въдица... Останалите двама-трима — лесно. Тряс!... тряс!... Третият да покаже стаята. Да отключи. Ще го тикна вътре вместо нея...

Той извади от джеба си шепа патрони и пипнешком започна да пълни втория револвер. Ако имаше помощници, поне още двама — майстор Велин или брат му Матея. Или синовете на поп Христо; синовете на бай Анани... Страхливци! Хванали се в полите на жените си... На два пъти беше ходил при тях. Увещава ги да се подготвят за решителния час; и те уж всичко разбираха и климаха и се просълзяваха, а пък само гледаха да си отиде по-скоро. И нито един не го попита де се крие, има ли нужда от подслон... Дванадесет души — нито един от тях не се сети или се бяха сетили, но се страхуваха и мълчаха.

И да бяха го поканили, Андреа щеше да откаже. Наистина, преди той все си мислеше: трябва да се махна от това място. Ала откак арестуваха Неда (не се съмняваше, че някак са разбрали за

срещата им и искат от нея да го издаде), той нарочно, с отчаяна и безсмислена упоритост остана в шантана. Безумие беше — ясно. Но нима нещо имаше предишния си смисъл? Знаеше, че тя може би не ще изтрае. Че заптиите всеки миг може да нахълтат в изгорялата сграда... Да дойдат — да се свърши тоя кошмар... И за нея... и за него... Лудост, лудост наистина; самоубийство, безумие... Безумие... А нима я обичам с ума си? И ако тя страда, ако тя умре, защо да живея аз?...

Той се заслуша в гърмежите. Не престават. Още по- силни. Нощта ли ги прави така ясни или са приближили?... Никога нищо не бе желал така, както приближаването на тези гърмежи. Утре братушките ще са тук. Но тая нощ? Тая нощ!... Погледна през прозореца. И вън се бе смрачило. А от съседните улици все още се чуваха викове, мучене, цвилене. И в шантана нещо става! Ще заминават... Да вървят, където щат! Само Мериам да не забрави междинната врата. Не иска пак да се спуска долу, в тъмнината. Веднъж опита, едва не се преби.

Прибра револверите в джобовете на шинела си. Опита се да види часа. Не се различаваше. Рано е... Нетърпелив съм, още поне два часа. Той се сгущи в шинела си, зави се добре с чергата, опря се в стената. Отпусна тялото, а душата му беше все тъй напрегната. Да премисли отново своя план. Влиза, представя се за турски офицер... Мисълта му изведнъж се прехвърли на Неда... Видя я цялата. И само лицето ѝ. Само очите ѝ. Прегръща я пак... О, прегръща я!... Повече щастие от това не иска; няма повече... За цял живот... Има ли наистина по-много от това? Не знае... не иска да знае... По страните му се стичаха сълзи... Докато изведнъж изтръпна от ужасни мисли. Тя е в ръцете им! В ръцете им е!... Какво струват уверенията на тоя и на оня... Не ги ли познавам аз! Целият трепери. Надига се. Иска да се успокои — че всичко това няма значение; че важното е да е жива, да я прегърне пак — иска и не може... Отпъди мислите. Страхуваше се от тях. По-добре да се върне на войната... Позитано днес му каза, че Сюлейман е избягал... Не означава ли, че са се примирили със загубата на града... О, не примирили — гонят ги... Да кажа като Цицерон: дойде, видя и... избяга! Само дето толкова го чакаха, засмя се той злорадо. Но беше развлънуван... Сюлейман! Нали с това име започна любовта им... Бараката, припомняща си той и виждаше Неда как влеза, поруменяла до ушите... *La neige est blanche...* Но аз пак за нея... все за нея. Колко

много мисли за толкова малко дни! Като да не беше живял, преди да я срещне; всичко се губеше в синкава мъгла...

Пак се опита да види часовника си. Трябва да запаля кибрит, затършува из джобовете си той за кутията. А се и заслуша. Долу, откъм страната на Солни пазар, дойде дрънчене на колела, тежък метален звук. Той все повече се усилваше. Скоро голите обгорели греди затрепериха... стените заръсиха хоросан... Какво е това? Неспирно... Оръдия! И то тежки, големокалибрени! Отиват или се връщат?... Въпросът не само го озадачи — стори му се тревожен. Означаваше: щяха ли да се сражават за града турците или го изоставяха?... Той дълго, напрегнато се вслушваше. Не чуваше дори гърмежите. Само тежкото непрекъснато дрънчене... Колко можеха да бъдат — оръдия, ракли — двадесет? Тридесет?... В тъмнината възбуденото му въображение нямаше граници. Внезапно — тъкмо така внезапно, както бе започнало — дрънченето пресекна, сподирено от далечен залп. Последва тишина и в тая тишина се чу — беше като недействителност — заглушен женски глас.

— Андреа!... Там ли Андреа?...

Еврейката. Той бързо се надигна, подаде се от своето скривалище, наведе се над тъмните греди.

— Защо ме викаш?

— Скоро... много скоро!

Той тръгна по гредите. Приближи междинната врата. Вървеше вече умело, бързо, без дори да гледа къде стъпва. А една неправилна крачка, и щеше да се стовари долу.

— Влизай — прошепна Мериам.

Той прекрачи. Озова се в коридора. Над тях, на горния кат трополяха крака... Нещо местеха... Чукаха... По дългия улей към кръчмата, като никога осветен от фенер, идеха женски викове и смях.

— В стая — тласна го Мериам.

Той се вмъкна в стаичката. Нямаше лампа. Една свещ само. Тя се разлюля от въздуха и едва не загасна.

Той затвори.

— За какво...? — В същия миг откри: стаичката беше празна... Нито нара... нито сандъка... нито батистеното перденце. — Замиnavate!

Тя поклати отчаяно глава. Очите ѝ бяха изплашени и страшни. Светлината люлееше облото ѝ лице.

— Папа Жану иска... Папа Жану каза на момичета... Страшно, Андреа!

— Какво толкова страшно за вашия папа Жану...

— Турци казали сега запалват града...

— Запалват града?... Я повтори! Повтори! — сграбчи я той за раменете.

Тя кимна утвърдително.

— Консули казали: няма да запалиш!... Главен паша казал: няма да запаля... Обещал.

— Тогава какви ги дрънкаш...

— Ама папа Жану не! Не вярва папа Жану.

— Чакай... защо не вярва той? Разбрал ли е нещо друго? Чул ли е от някого? Кажи? Казвай по-скоро!

— Черкез Галиб бей тука, Андреа, бил... Много пиян... Много лош... София храна много, вика — хоп! на огън! Куршуми много, вика — хоп! — на огън!... Нищо за московци, вика...

Той не сети как я пусна. Черкез Галиб бей... Това име... О, да! Знае това име!... Неговите запалиха Горубляне.

А тя говореше:

— Папа Жану казва... бързо, казва, момичета — всичко огън, къща, стока, момичета... Да бяга Андреа! Да бяга! Иска с Мериам? — притисна се в него тя и виновно го загледа в очите. — Мериам казва папа Жану: или хубав Андреа или няма Мериам.

Някой приближаваше по коридора. Отваряше, викаше:

— Хайде бързо... Излязохте ли всички... — Беше папа Жану.

Тя веднага сложи куката на вратата. Андреа все още не помръдваше. Защо се учудвам, мислеше той; а миналата година Панагюрище, Копривщица, Клисура, Батак, Перущица... За учудване би било, ако не го сторят; ако този път не изгорят... Ясно, ясно. Консулите са се възпротивили, отказали са да напуснат града. Осман Нури е трябвало да се съгласи. А Черкез Галиб пак ще го запали... Отвън папа Жану бълсна вратата.

— Таз пък сега намерила... Я по-скоро... Ще те оставим, мисли му!...

Той отмина. Пискливият му глас стигна края на коридора. Върна се.

— Тръгваме! — изписка заканително той и задумка с юмрук.

Андреа и Мериам мълчаха.

— Върви — рече той, когато стъпките се отдалечиха.

Тя не тръгна. Гърдите ѝ силно се надигаха. Гледаше го отчаяно. Плачеше.

— Никога... — каза тя. — Пак... никога...

— Върви, Мериам — каза той. Помисли: горката, наистина ме обича... Остро, мъчително чувство на виновност го прониза.

— Върви, Мериам — каза. — Сбогом... Мериам — много добра... Андреа — много лош...

— Не! Не!... Андреа много... много... — Тя се разрида, хвърли се върху него, прегърна го. Той дигна брадичката ѝ. Целуна я по устните. И в неговите очи имаше сълзи. Тя не можеше да повярва.

— Сбогом — каза той, като я откъсна от себе си и внимателно я тласкаше към вратата. Махна куката. Отвори. — Сбогом, Мериам!

Затвори след нея. Тя постоя там миг и друг. Изведнъж изхлипа и се затича по коридора.

Да, да, отиде си... Отиват си... Дълго стоя на сред стаята без мисъл. Най-сетне погледна часовника си. Седем. Докато стигна до комендантството, ще стане седем и половина... Изтръпна: кого ще изплаща вече там с Язаджийската джамия? Та те сами искат да изгорят всички складове... Тази мисъл го порази. А как ще се добере тогава до Неда? Черкезите на Галиб бей ще запалят града, който може да бяга, ще побегне, а затворниците? Не щяха ли да изгорят в пожарищата? Насреща в Топхане махала има склад със снаряди — ако не са ги изнесли, те ще разрушат и комендантството, и Черната джамия, и двора, дето са руските пленници. Какво да сторя с две ръце?...

Шантанът беше съвсем обезлюдял. Свещта догаряше. Той крачеше от единия до другия край на стаичката и нищо не можеше да измисли. Или не. Последната му надежда е да се скрие там някъде. Приближи ли пожарът, вмъквам се... стрелям по де кого завърна... Но турците и без това ще са избягали. Какво умувам тогава?... Тръгвам...

Той се присегна да вземе свещта, но тя затрепка пред него, загасна. Той се изправи. Пак не беше в пълна тъмнина... Не разбра... Някакво далечно сияние навлизаше през малкото прозорче. От

оръдейните гърмежи? Не. Гърмежи в тоя миг не се чуваха. А на изток небето беше червено. Пожар! Пожар — започнали са...

Той се втурна в тъмния коридор, бълсна се в стената, препъна се по стъпалата. Разтрощени стъкла хрускаха под дебелите му обувки. А ако папа Жану е заключил? Не. Вратата е отворена — защо да заключва, щом шантанът ще изгори.

Спра се. Поколеба се. Откъде да мине? През гетото или да пресече българските махали? Където е по-къс пътят. Тъкмо ще мине край хана на Анани. Ще вика синовете му. Все е помощ. На Велина да потропа... Той се втурна и едва бе изминал петдесетина крачки, когато чу честа стрелба. Викове... Конници се измъкнаха от някаква порта. Диво крещяха. Стреляха. Препускаха насреща му... Премалял от страх, той се залепи о стената. Черкезите префучаха край него и той чак тогава стреля. Улучи. Видя как се прекатури от коня... Оттам гърмежи. Пак крясъци. Той побягна, но никой не го гонеше.

Нямаше фенери. Само далечното зарево, от което околните покриви тъмно моравееха. В един от страничните сокаци се мярнаха хора. Потънаха в тъмнината.

Той викна подире им:

— Братя... Ако сте българи... Спасявайте! Палят града!...

Никой не се обади. Той стигна хана. Както очакваше, затворен. И сигурно залостен. Задумка с дръжката на револвера.

— Анани!... Бай Анани!... Отвори... аз съм, Андреа... По-скоро!

Нешо мръдна зад вратата. И там се таяха. Бяха нащrek.

— Отворете, братя... палят града! По-скоро...

— Андреа, ти ли си наистина?

Нешо изтрополя вътре. Отлостваха. Врата се отвори.

— Влизай бързо!

— Не мога... Тръгвайте с мен!... Тръгвайте — викаше Андреа и се мъчеше да ги преброи в тъмнината. Изотзад извадиха фенер. Чак сега ги видя. Ханджията, синовете му, още петима съседи и с тях едрият Велин. Събрали се да се бранят наедно. Жените и децата им сигурно бяха навътре. Всички въоръжени. Кой с пушка, кой с пишов. А Великовият брат само с брадва.

— Гледайте... Виждате ли... пожара... Започнали са... И гледайте, от запад също... Ще запалят от всички страни... А вие сте се

затворили!...

— Какво да правим, Андреа? Колко сме ние!...

— Колко сте... Осем... С мен девет... Да съберем още толкова съседи — и към тъмницата... Да отървеме нашите хора — там трябва да има двеста души! После на складовете... въоръжаваме се и започваме.

— Ама...

— Стига!... Димо! Тичай у поп Христа... трима сина има... Майстор Велине... Матеа... Вървете за Герасим... за Стойко... Хлопайте наред... Десет души искам да ми доведете. Вие, братя — Пане, Свитка... Михале...

Докато той ги разпраща, жените изнесоха фенери, ямурлуци, шуби... Той хвърли шинела, хвърли феса. Скоро започнаха да прииждат мъже.

— Ей го и дядо поп! Късничко е за тебе, светиня ти!

— Видя аз... видя и на тъмно...

Дойде и Герасим. И още десет. Двайсет. Всеки имаше по някакво оръжие.

— Готови ли сме?

— Хей, женоря, да се залоствате там! — извика Анани. Все още мислеше само за къщи.

Те се втурнаха. Разточиха се. Чукаха по вратите, викаха:

— Излизайте... спасявайте града.

Някаква лавина се движеше по улиците — настръхнала, ужасна, ужасена. Хора излизаха от портите, прикачаха се, сливаха се с нея. Някъде цели групи. Сякаш я чакаха.

Докато насреща им не изтрополяха конници.

— Ето ти черкезите... Ето ги разбойниците...

— Огън!...

Никой не чакаше заповедта.

И ония стреляха... Стреляха и бягаха.

— След мен!... След мен! Ура! — викаше Андреа и тичаше задъхан.

Насрещните пламъци заслепяваха Неда, виковете долу в двора удавяха гласа ѝ. А тя провираше лице в ръждясалата решетка на прозореца, взираше се, без да различава лицата, и крещеше, обезумяла от ужас:

— Татко! Татко!...

Невъзможно... Не. Умът ми не го побира, мислеше тя. И тъкмо сега... о, тъкмо накрая... когато самите те се канят вече да бягат. Тя все отвръщаше поглед от онай част на двора, дето заревото на приближаващите пожари чудовищно раздължаваше тежко увисналите по дърветата трупове. Само бе видяла, че баща ѝ не е между тях — единственото, което още ѝ даваше сили да вика, да крещи. А при джамията не спираха... извеждат... откарват... В задния двор... там има много дървета... О, ужасяващо, ужасяващо!... Къде е живяла тя до днес? В какъв свят е живяла?... Някъде в облаците, в пансионите и салоните на консулствата... в измамния въздух, дето се уважаваха, кланяха се един на друг... А тия викове, крясьци, откак бе тука... свине гяурски... и говеда... и кучета крастави... и псувните... побоищата... този Koch баба, когото от дни вече знаеше по име... Миличък ми татко, повтаряше си с отчаяна нежност тя. Как бяхме настръхнали един срещу друг; и как го видях от прозореца си, когато го бяха извели на двора... В окови. Халката около врата му най-вече я порази. Можеше да си го представи само силен, горделив, винаги той над другите... Търсеше ме с очи, припомняше си все тъй трескаво тя. Усмихна ми се, вирна глава — искаше да ме окуражи. А сам беше с халка на врата... После видях и баща ти, Андреа. Заптието все го блъскаше, ала той не бе така променен, както моят баща... Тогава се сетих, че ти е баща, че вие сте от друго тесто, не сте като нас...

Тя все прилепяше отслабналото си лице в решетката. Вече цялата Имарет махала гореше. Понякога ѝ се струваше, че и куполите на джамията пламтят; други път черният масив настръхнало се изрязваше или политаше на една страна, сякаш се дърпаше от приближаващата стихия. Оръдейните тътнежки не преставаха; примесваше се вой, глухи

сривания, пукот на пушки. При портата Джани ревеше на цяла тълпа заптии да товарят по-скоро каруците; и да бързат с бесилките.

Пак изведоха неколцина. Скокливата светлина ту ги отбульваше, ту още по-тъмно ги закриваше. Неда едва можеше да ги различи от заптиите. В ямурлуци са; не е между тях. Но веднага изкараха още няколко и тя вторачи пак поглед. Насрещните пламъци все я заслепяваха. Оня високият...? О, боже!... Обръща се назад...

— Татко... татко!

Гърмежите присрецнаха гласа ѝ. Пак се обръща... Те ли са? Удрят ги. Бълскат ги към двора на джамията.

— Не! Не!... Не! — вика тя.

Жълта светлина ги залива, става оранжева, червена... червена като съсирана кръв, сгъстява се, потъмнява... Мрак. Тя постоя още миг. В ума ѝ зееше празнина — невъзможно, не; не моят баща, богатият, способният, уважаваният в целия град... Не... Тя пусна решетките и се хвърли върху нара.

Лежи... Някой бълска вън по вратата на стаята ѝ. Тя не помръдва. Оная чернота, която се бе изпречила пред очите ѝ, бавно се разкъсва, разтваря се... Като двери, мисли си. О, Андреа, мили, скъпи мой... обичам те... обичам те... Сякаш се изкачва по някаква стълба, стъпало след стъпало, все нагоре.

Нешо се откърти вън. Вратата отхвръкна с трясък. Острият звук върна съзнанието ѝ. Тя бързо изтри с длан сълзите си и се изправи. Да се свърши, само по-скоро да се свърши.

Но другият страх, който през всичкото време, откак бе тук, я държеше нашрек, звънна в душата ѝ. Някакъв мъж препречваше светлия правоъгълник. Не Джани бей; не и англичанинът, макар че беше тънък като него. Позна — беше Амир. За какво пък той? В едната ръка държеше проточила се до пода дреха. От Маргарет ли пак?...

Той се взираше, търсеше я в стаята, донейде осветена от фенерите на коридора, донейде пламнала в отблъсъците на пожарите. Откри я и извика задъхано:

— Неда-ханъм... Елате, елате... не се страхувайте, аз съм!

Тя не помръдна. Пак ѝ говори по французки. Вежливостта на Сен Клер бе ледена; за Джани тя бе само някакво низше същество и той я гледаше с презрение. Но Амир като че ли все искаше нещо да ѝ каже... Въпреки омразата и отвращението си от всички тях тя не

можеше да не му бъде благодарна в душата си... не можеше да не го дели от Джани и от малкия офицер, и от останалите негови сънародници, които надничаха, хилеха се и недвусмислено ѝ показваха своите отвратителни, скотски желания. Понякога, в самотните си часове, дори си бе представяла как той ще ѝ помогне да избяга оттук... И как после ще я разбере — ще се трогне от голямата ѝ любов към Андреа и ще се смили...

— Не чувате ли! — изтича към нея капитанът. — По-скоро, може да ни заварят... Облечете това фередже. Ще ви изведа през входа към английската мисия.

Ще я изведе?... Лудешка надежда се стрелна в душата ѝ. Наистина ли ще я спаси?... Тя мигновено политна в своя свят на благородството... Кавалерът дълъг ла Брийон спаси леди Ан, преоблечена като паж... Но после нова вълна я изстуди, изплаши я. Турчин да я спаси!... И защо ѝ се мярна Сесил?... Изтръпна. Душата ѝ се бе раздвоила... Не ако все пак Маргарет го е помолила... Чрез Маргарет — Маргарет той би послушал, убеждаваше се тя. Искаше да вярва. Вярваше. Беше забравила какво става вън, в задния двор. Мислеше само за себе си.

— Брат ми ли ви праща?

— Брат ти... Само по-бързо... не разбиращ ли... Обличай фереджето! Ето така...

Все тъй разтреперана, раздвоена между доверчивостта си и страхъ, изгубила воля, тя навлече фереджето и като забулваше главата си, последва Амир (О, боже мой, какво правя аз? Къде отивам?), когато във вратата изневиделица се появи Джани бей.

Амир стреснато отскочи.

Тя не разбираще езика им и какво реват един срещу друг, но чувствуваше, че е за нея, чуваше името си, на Сен Клер... и отделни познати думи... мурабе... дин-ислям... и гяурка... и псувни... и харем се споменаваше... Неочаквано разтревожен глас откъм стълбището се зачу. Питаше. (Идрис питаше: „Да те чакаме ли още, бей ефенди?“) Очите, на Джани светнаха. Той каза нещо на Амир, тихо го каза, като се усмихваше примирително. (Казваше: „Тичай, нареди им да не ме чакат, да бесят наред. Като се върнеш, вземай я; прави, каквото щеш с нея“...) Но Амир поклати решително глава: Не! Не? Беят изведенъж го сграбчи, разтърси го цял, бълсна го в рамката на вратата. („Няма да

изпълняваш заповед?... Във време на война... моята заповед... Кълна се, ще те убия още тук!“...) И измъкна револвера си... Като в някакъв кошмар тя прехвърляше поглед ту на единия, ту на другия. Видя как изплашено тръгна Амир. Загуби се в коридора; викаше оттам нещо. („Да не си посмял да я докоснеш... Тя е моя... моя е!...“) Джани тикна револвера в кобура, извърна се; на лицето му все по-ясно се изписваше презрителна, подигравателна гримаса... Не ме изльга, не ме изльга, мислеше с болка тя, ако бях тръгнала един миг по-рано... Внезапно очите ѝ се разшириха. Тя изпища, дръпна се назад, побягна, опря гръб в стената... Разперил огромните си ръце в трептящата светлина на отблясъците, Джани бей застрашително приближаваше към нея.

— Махнете се... Оставете ме!... — изкрештя тя, преди още лапите му да я сграбчат. Тя се изтръгна. Той пак се втурна, хвана я в ъгъла, откъсна я, пречупи я и я понесе, хвърли се с нея върху нара. Освирепяла от ужас, тя безпаметно блъскаше, хапеше, докато най-сетне той я удари силно през лицето, зашемети я и тя загуби свист.

Огньовете се блъскаха в оградата на задния двор. Отблизо светлината бе ярка, искряща, сенките по-дълбоки. Дървета, заптии, покатерили се да вържат примките, скучени затворници, занемели и втрещени — всичко подскачаше в някакъв безумен танц, появяващ се, чезнеше, блестеше по щиковете на пазачите.

Радой и Слави бяха в левия край, един до друг... Чакаха изтърпнали, изумени. Почти нищо от онова, което ставаше навън, не бе прониквало в подземията на тъмницата. Сега изведнъж ги срещнаха пожари, гърмежи. Турците бягат. Виждаше се краят. Но и техният край.

Като се вслушваше в оръдейните тътнези, Слави каза:

— Съвсем близо са братушките. — Мислеше за синовете си; и те са близо.

Радой каза:

— Утре са тука!

Замълчаха... Бореха се с мислите си: как е възможно да не доживеят... Не! Не! Някъде по улиците се стреляше. Викове се чуха. О, дали не са навлезли вече в града?...

— Казвал съм си понякога... веднъж да мина през чаршията, без да се кланям на тия зверове... Не бѝ! — въздъхна Слави.

Радой рече:

— Свършено е с нашата чаршия. Нека изгори!

— Не ги ли жалиш вече дюкяните?

— Не ги жаля...

— А мене ми е жал — каза Слави. — И за дюкяна ми, и за дома ми. Най-много за моите хора...

— Твоите хора — ще оцелеят те, ще се върнат... И, на почит ще бъдат!... А аз за какво да жаля, Славе? Сина ми или ще избяга; или каквото е дробил, това ще сърба. Само Неда, горката... — И той заплака.

Плачеше тихо, без глас и без да помръдне, с очи в заптието, което се катереше на насрещното дърво. Но не мислеше вече за Неда. Нито

дори за смъртта. Мислеше за живота си.

— Помниш ли как тръгнахме на времето от Копривщица — каза внезапно той.

Славе го погледна и чак тогава видя сълзите му.

— Радое — рече той разчувствува. Притисна рамо в неговото.

— И сега сме пак двамата...

Някакъв вик пресече гласа му — да започват, да не чакат бея! — забълскаха ги, разделиха ги. Те само си кимаха един друг и се гледаха: за всекиго другият беше животът, който бе преминал и с който сега се разделяха.

Ако Андреа знаеше колко скъпи и невъзвратими за близките му са минутите, които течаха, той не би се поколебал, макар и с десетина души да нападне коменданството. Но понесен от стихията на въстанието, за което всяко го бе мечтал, въодушевен, разчувствуван, по пътя той неусетно престана да мисли за баща си и за Неда, сиреч пак мислеше за тях, но във въображението му те бяха вече част от цялото, бяха в думите „Да се спасим!... Да спасим града си!... Да изтребим тези хищници и чакали...“ Някакво опиянение го бе обхванало; една самозабрава, която властно привличаше другите мъже, възпламеняваше ги, издигаше го в тихен водител. Това, че турската полиция го бе търсила безуспешно дни наред, че братята му бяха забягнали при руснаци — все обстоятелства, поради които до този ден мнозина ги наричаха безразсъдни, — сега му придаха неочекван ореол.

Той броеше хората си, разпращаше, заповядваше. Двама да тичат в Куру-чешме, други на Витошка, на Боянска... Бийте камбаните! Вдигайте... викайте... На оръжие!

Като викаше „на оръжие“ — а истинско оръжие малцина имаха, — той се сети за Язджийската джамия. Много пъти се беше канил да я запали. Сега разбиха вратата и всеки грабна пушка, патрони, макар малцина можеха да си служат с тях. А той се беше качил върху сандъците и ревеше с цяло гърло: „Внимателно! Фенерите на страна... Махай се там с фенера, Гъльбарино!... Не видиш ли, снаряди...“ После оставил Анани и още двамина да пазят склада от черкезите. „Отваряйте си зъркелите! — каза. — Пламне ли, цялата махала отива!“

И отново се втурнаха надолу. Той пак викаше: „След мен!... След мен!“ Но хората и без това го следваха. Неуморимостта му ги увличаше, сцепляваше ги.

На площада Кафене бashi те се натъкнаха на силен черкезки отряд. Черкезите бяха запрели пред къщите, ограбваха ги една след друга, обезчестяваха, убиваха, задигаха деца, моми. С тях имаше цяла върволица каруци.

Въстаниците се стъписаха.

— Да стреляме — шушнеха край Андреа. — Гръмнем ли наведнъж, ще избягат...

— Никой да не стреля! — извърна се той. — Трябва да заловим колите им... Наши са там, деца... — Щеше да каже „и жени“, ала се сети за Неда и замъкна. Ако са дигнали и нея?... Отвъд площада, над Имарет махала, небето беше червено.

— Двайсетина да избиколят... Ташо... Бостанджи... Пане... вземете хора... Бързо, братя, през вадата... докато стигнете Едрилез джамия... А ти, Велине, вземете с брат си други двайсетина и заобиколете влясно, да затворите пътя им. А ти... о, господин Буботинов!

— Андреа! — рече разчувствувано старият учител и бързо, с уважение се ръкува. — Ей го и нашият хаджи Ангелко е тук, вижте го!...

Мнозина бяха тук. В мрака те ту се мяркаха, ту чезнеха пред очите на Андреа. Той виждаше дори и чужденци, някои от специалистите на Хирш; и господин Манолаки Ташов, братовчеда на Неда. Но нямаше време за приказки. Бързо, трескаво той разпращаше хората и чакаше, а погледът му все се връщаше на пламналото насрещно небе. Като тръпки страхът минаваше през него. А ако не я завари? А баща му? Ако не завари никого? Ако целият затвор е изгорял?... Той напрягаше слуха си. Две минути... пет минути... Дали неговите хора са успели вече да се промъкнат зад площада? Първо те трябва да стрелят. Чуваше близките викове и писъци, чуваше оръдейните гърмежи, а все очакваше да чуе и страшния взрив от склада със снаряди в Топхане махала. Това ще бъде краят. Тогава и надежда вече няма да имам.

Изведнъж откъм дъното на площада изтрещя залп. И втори залп дойде отлясно — видяха се дори червеникавите огънчета на пушките.

— Да стреляме и ние... да стреляме! — викаха край Андреа.

— Не още!... Не!...

— Ама черкезите... виж ги... Идат насам...

— Трайте!

И наистина, изплашена от неочекваните гърмежи, тъмната маса на черкезките конници се беше устремила насам. Дрънчаха каруци... Пак конници. Викове.

— Внимавайте... внимавайте, каруците... Наши има в тях...
Готови! Огън!

Залегналите стреляха. Зад тях стреляха други. Гъст димен облак прикри всички, сгъсти мрака, препречи погледите. Чуваха се само диви, изумени крясъци, цвилене, тропот. И стрелба — безразборна, лудешка... Някой изохка до Андреа... друг, по-назад... Псувни...

Когато димът се разсея, в трептящите отблъсъци на заревото се видяха отделни конници, които препускаха към страничните сокачета. Подплашени коне без ездачи тичаха надлъж и цвилеха. Изоставени каруци; преобърнати, затиснали се една друга...

Без подкана и заповеди тълпата се втурна и заля площада. Никой не гледаше убитите, само каруците. И викове: „Ето едно дете... Ти чий си, бе?... И тука жена... И още една... На Данко Вражалията!... Още една... Ах, клетите, горките... Мъчениците... Не плачи, булка, не плачи!... Момченцето ти ли? Ама как, няма ли го?“

— Братя! Братя! — викаше Андреа. — По-скоро! Господин Буботинов... вземи моля ти се десетина души... останете вие при тия клети... Другите след мен! Към тъмницата!...

— Пълнете пушките... Пълнете пушките — викаха. Пак се втурнаха и сега — защото Кадим сокаги приличаше на фуния и защото насреща им махалата гореше — хората тичаха гъсто един до друг, безмълвни, задъхани, със закана, с дива нужда да убиват...

Предишното въодушевление, трескавата решителност, разтапянето в цялото пак владееха душата на Андреа, но заедно с това в него се надигаше един страх, ужас, че няма да я намери — че са я отвлекли, и никога няма да я види... А ако не я види никога?

— Бързо! Бързо! — викаше.

И пак: а ако никога не я видя?... Ако изобщо я няма вече?... Тази среща с черкезите не му излизаше от ума. Колко жени... и все млади жени... О, боже мой, в робство... Да ги продават... Или в гнусните им хареми...

Когато най-сетне стотиците освирепели мъже се изсипаха на площада пред Черната джамия, от главната порта на каменния зид току-що бе започнал да излиза обозът със заптийското имущество. Някакви конници се мяннаха напред. Те побягнаха към Топхане. Дали няма да запалят склада? Ония бягаха да спасят живота си, но Андреа извика:

— Подире ми... Гонете ги... Манолаки... Калимера, ти ли си? Не ги оставяйте!...

Докато едни се нахвърлиха на заптиите, а други вече тършуваха какво има в колите им (Андреа също ги изреди да търси Неда), многото се втурнаха към портата. Оттам стреляха, искаха да затворят. После нещо се отприщи и изведнъж тълпата нахълта в озарения от пожарите двор.

Сега всички ревяха:

— Към джамията!...

Залитащ от умора, Андреа мигновено се отдели, затича се към задния вход на комендантството. Никога не беше идвал тук. Но една дървена стълба водеше нагоре, дето бе осветено, и без да се колебае, той веднага се изкачи. Наляво коридор. Надясно коридор. Като се измъчваше от предчувствия, че всичко е загубено, че тя не е тук вече, че не е жива, той се впусна. Една стая... Втора... няма я... няма я... Втурна се на другата страна. Оттам идеха гласове. Гласове, по французки... Един мъжки глас казваше: „... избяга, но аз...“ „Махайте се! Не мога да ви гледам! Мразя ви!...“ — пресече го друг глас, задъхан от плач и отвращение. Този глас закова Андреа на мястото му. „Пуснете ме! Махнете се!“ — стресна го изведнъж нейният писък и той не сети как се озова в дъното на коридора. Един поглед му каза всичко: тя, на нара... с разкъсани дрехи... неузнаваема... брани се от никакъв офицер...

— Ах, верицата ти турска... Пусни я! — изрева диво и прегракнало той.

Оня цял се извърна, надигна се. Посегна за револвера. Беше Амир бей. Неда изхлипа нещо отчаяно, изви се и се прихлупи към стената.

И Амир го позна.

— Ти... — Ръката му, която трескаво разкопчаваше кобура, трепереше. — Влезе в капана, а?

— Дойдох да ти платя наградата. — И стреля едновременно с двата револвера. Турчинът се преви, залитна, но побеснял от ревност, от болка, от отвращение, че е видял, Андреа стреляше в корема му, в гърдите, докато патроните в револверите не се свършиха и докато писъците на Неда не му припомниха, че и тя е тук.

Нямаше край тази нощ.

Той беше сложил Неда пред себе си, на коня (без да подозира, че яздят Амировия кон, същия, с който турчинът щеше да я отвлече), държеше я здраво и не знаеше какво да й говори. Само от време на време я питаше боли ли я изкълченият крак или за раната на врата й и тя отговаряше едносрочно, сякаш тези въпроси не се отнасяха до нея. После пак потъваше в мислите си — във все същите мрачни и отчаяни мисли.

Връщаха се към средището на града. Край тях тълпата бучеше. Макар че отделни групи се откъсваха да гасят пожарите и да преграждат пътя им, други групи се прикачваха незабелязано и тя все растеше и се умножаваше. Пак се чуваха гърмежи, но вече никой не знаеше натъквала ли се наистина на черкези и вече никой не се страхуваше от тях. Сега мислеха само за пожарите — крояха как да ги потушат, говореха, викаха и спореха; а истински нищо не предприемаха.

Андреа вече не вземаше участие в общото възбуждение. Смъртта на баща му и онова, унизителното и безвъзвратното, на което той мислеше, че е бил свидетел, го бяха сломили... Като се сетеше, че в последния миг... и ако не бяха се спрели в склада или на Кафене бashi... О, какво имам повече да браня, да спасявам?... Той оставаше все по-назад, влачен от тълпата, обикаляше улиците, без да се запита къде е, защо е тук и защо нищо не прави... Може би трябваше да закара Неда в дома си. Но той и това не правеше.

Когато навлязоха в Калояновската махала, той пак я попита: „Боли ли?“ „Не“ — каза тя. Беше опряла гърба си в гърдите му и сетил топлината й, той изпита странно чувство на милост и на отчуждение. Искаше му се да се отдръпне. Да я отстрани. А ако бяха я отвлекли? Ако бях я намерил мъртва, както момиченцето на консула... и както много други... Слава богу, че е жива, изblickна с отчаяна сила нежността му. Той я притисна към себе си, хвана я здраво, изви коня в първия страничен сокак и без да се обади някому, препусна към Куручешме. Пътем в тъмнината видя някакви хора да извличат нещо от някаква къща. Той стреля по тях и те също започнаха да стрелят. На Витошка срещу му се зададе нова тълпа. „Стой! — викаха. — Предай се!...“ — „Братя!“ — извика той и продължаваше да препуска към тях,

докато те изведнъж го обкръжиха от всички страни и го познаха, и радостни възгласи се понесоха. Бяха не само мъже, но и жени, понесли лопати, мотики, кофи. „Е, оживя... оживя — повтаряха. — И освободихте ли баща ти?... Къде е той! Ами другите?... Ами бай Радоя?...“ Други питаха: „Кой е тоя с теб, ранен ли е?...“ „Годеницата ми!“ — рече той натъртено и откри лицето й. „Госпожицата... ах, клетата...“ Към тях си пробиваше път дребничък мъж с големи мустаци. В полумрака зъбите му лъщяха. „Ама ето... ето! — викаше той. — Най-добро за вас! И колко съм радостен!...“ „Господин Позитано!“ „Аз — да! Истински пожар. И аз гася... Тулумби... помниш ли в конак? Вземаме... събаряме къщи... Само да знаете колко съм радостен на вашето избавление, миличка госпожице Неда — прибави той по французки, като ѝ се усмихваше. — Всичко е вече добре, нали?“ Тя кимна: всичко, всичко... От очите ѝ се стичаха сълзи. „Ранена е“ — каза Андреа. „О!... Тежко ли?... Откарайте я в консулството... моята съпруга...“ „Ще я заведа при майка си“ — каза Андреа. „Не, не... У дома... У дома!...“ — извила внезапно тя и гласът ѝ, сепнат, страшен, прониза и дълбоко разтърси Андреа. „Веднага ви стигам!“ — извила той и препусна към Кору-чешме. Веднага... Защо каза: веднага?... Нали си мислеше да се види с майка си?... Или не смееше да я види! Или не искаше да остане с Неда?... Защо?... Пак ли?... Утре, утре, повтаряше си той, докато яростно дърпаше звънчето на тяхната врата и слушаше разтреперан как тя вика отчаяно: „Отвори ми... дядо... дядо... аз съм!...“ А когато най-сетне иззад тухления зид се обади изплашен старешки глас... и друг глас, разплакан... гласът на Филип... той изведнъж я притисна силно, целува ѝ дълго, отчаяно, хвърли се на коня и лудо запрепуска след предвожданата от Позитано тълпа, която се сливаше вече на площада с другата, голямата, останала без предводител. Сега да спасим града... да запазим складовете за нашите освободители... Не, за нищо друго не трябва да мисля сега... само да спасим града, да запазим складовете...

ЕПИЛОГ

Колко хора бяха убити, колко жени озлочестени и задигнати тая нощ, колко имущество съсирано още никой не знаеше и никому не бе до това да го установява. Сега от ранни зори хората посрещаха освободителите — посрещаха ги заслужили и достойни за свободата си. Тук и там все още димяха пожарите — тук и там все още плачеха безутешни и гледаха с блуждаещ поглед или търсеха, но многото, хилядите се стремяха към орханийския път — с хоругви, в празнични дрехи, захвърлили фесовете, помъкнали китки чимшир, бъклици и цели кофи с вино, хляб и кой каквото имал, всеки да изрази своята благодарност, завет от деди и прадеди, който се осъществяваше в този час. Някой бе казал: тук да ги срещнем, братя, на това свято място, дето обесиха някога дякона от комитета. Друг, ходил в чужбина, прибави: Да издигнем арка!... Малцина знаеха какво е това арка, но скоро се намериха греди, дъски, чимшир, кипарис и боров клон. Там изправиха хоругвите, прикрепиха икони, а когато закачиха на върха ѝ набързо същите руско знаме, граждanstvото се полюшна и се развълнува, по първом осезаемо почувствуvalо, че турците ги няма и няма да се върнат. Пак се наредиха, както винаги се бяха наредждали при посрещания и тържества. Начело владишкият наместник с всички попове; довчерашният муавин Илия ефенди, когото сега наричаха господин Илия; кметът на българската община, господин Михайлович, с високия си лъскав цилиндър. И, разбира се, оцелелите първенци и чорбаджии, млади и стари, със семействата си, със семействата на чорбаджиите, отведени на заточение; и църковните настоятели, и протомайсторите, и учителите, и всички, които се тълпяха зад тях, от двете страни на арката, покрай пътя, възбудени, нетърпеливи, мнозина готови да се разплачат и дори някои вече разплакани. Андреа и Женда с малкия също бяха тук. Тук беше и Филип, с мека филцова шапка и с едно изражение на дръзко спокойствие, което той с мъка удържаше на лицето си. Тук бяха и консулите, с тях и фон Хирш, който имаше причини да е между първите посрещачи, още и хората от неговата

железница, неколцина любопитни лекари и сестри от мисиите, а и кореспондентите, на които нощта бе дала много сюжети за техните дописки.

И ето, че след казаците на есаула Бариш-Тишченко, прелетели още сутринта откъм Илиянци, към обяд се зададе руският авангард. Напред яздеше генерал Раух с щаба си и с ескорт от гродненски хусари. След него, развели знамената, маршируваха и пееха преображенците на княз Оболенски. Беше невиждана картина, незабравима... Дълбоко се кланяха мъжете и жените, кръстеха се, плачеха и всеки се стремеше да докосне, да прегърне някой от тия засмени, окъсани, изтощени от боеве и страдания гвардейци, и „Здравствуйте, братушки!“ викаха, и се прегръщаха пак, и се целуваха... „Добре сте дошли! Още малко... и нямаше да ни заварите...“ „Спасибо, спасибо!“ Най-много питаха за генерал Гурко... Иде ли?... Иде с цялата армия!... Не бойте се, братушки, свърши робството за вашия град...

Климент влезе в София преди пристигането на главните сили, тъй като те изчакваха сапьорите да стегнат повредения от неприятеля мост над Искъра. Той избръзва и пред Червения кръст, нетърпелив да види какво е станало със семейството му и с града. Пътуващ в малка трофейна турска каручка; в нея бяха още зле раненият Сергей Кареев и Ксения, която не се отделяше от него. Когато мина през изгорялото до основи Подуяне и видя димящите развалини на крайните махали, а после видя арката и неизброимите си съграждани, и радостта им, Климент се разплака. Ето за какво е било, мислеше той, и щастливо чувство на задоволство и на нещо осъществено разтапяше сърцето му. Същевременно той трескаво търсеше сред посрещащите баща си, Андреа, майка си, Женда... струваше му се, че открива ту единия, ту другия... не, не са те... А, ето я Женда!... Той се изправи в каруцата и завика. Тя го чу, видя го. „А Коста? Коста де е?“ — мъчеше се да си пробие път към него. „Някъде назад! Разгубихме се... — викаше той и сочеше със здравата си ръка по орханийския път. — Ами Андреа?“ Тя отвръщаше нещо, но тълпата я заглушаваше, тласкаше я на една страна; каруцата носеше Климент на друга. И той само ѝ махаше, без вече да я вижда.

Десетки и десетки ръце се простираха към него. „Докторе! Докторе!... Чакай, ти ли си?“ „Брей, че ти отива руска униформа!...“ Познати, все познати — и тъй бързо се мяркаха, засмени, весели, че той едва сварваше да пита за Андреа. „Жив! — отвръщаха. — Тук, тук беше някъде... Ами Коста де е?“ „Разгубихме се...“

Все по-дълбоко навлизаше каручката в града. Сега душата му беше спокойна, щастлива и той ту се извръщаше към Ксения, ту сочеше на Кареев отделни места, за които им бе разправял по пътя. Ксения се усмихваше на неговото въодушевление. Но тя не се усмихваше вече радостно и предизвикателно, както някога. Беше отслабнала; черните и очи — още по-големи и замислени. Сергей слушаше с интерес. Външността му не издаваше нито мъките от похода, нито тежкото му здравословно положение. Беше се избръснал и изглеждаше по-свеж от другите, но едно съвсем малко късче олово бе заседнало в гърдите му, движеше се бавно към сърцето и когато го достигнеше, нямаше да го има вече Сергей Кареев. „А как се назва тая джамия влясно... тая с разрушеното минаре?“ — попита той. „А, да? Сияуш-паша-джамеси я наричаха, когато тръгвах. Но от днес вече няма да се нарича така! Това си е направо наша черква, Серъожа, Света София, от нея иде името на града... Стара... от началото на държавата ни... че и преди това, при император Юстиниан... Прочее, брат ми Андреа ще ти разкаже подробно!...“

Той отдавна вече не изпитваше някогашната ревност към корнета. Твърде сложно се бяха заплели чувствата на всички — Нина с нейния Павел Петрович, и Сергей, и Бакулин (да, и той шегобиец Аркадий Бакулин!); и Ксения с княз Николай, и пак Серъожа... като някаква епидемия, мислеше той, заразяващ се от любов... И защо и аз? Защо! Беше достатъчно праволинеен, достатъчно прозорлив, за да разбере и отрезве. Приятел, да... винаги само приятел.

„Това тук е някогашният дворец на бейлербея — каза Климент, когато минаваха конака. — Мютесарифството, да!... Аeto насреща голямата джамия... там беше болницата, в която трябваше да служа... Жалко, доктор Грин ще е заминал. Папаша много искаше да се запознае с него...“

Те отминаха и Буюк джамия. А като погледна към консулството, дето французкото знаме се вееше, Климент изпита топло, разнежващо чувство, една отделна радост, че ще види малката си пациентка,

нейните смяни, чисти очички и че толкова много ще има да ѝ разказва.

Те стигнаха Куру-чешме и спряха пред къщи. Портата беше широко разтворена. Войници имаше в двора. Те го изгледаха учудено — учудваха се на шинела му без пагони, на развълнувания му вид. Но щом видяха Ксения и щом тя им извика да помогнат, те с готовност се затичаха. Климент избърза напред. Необичаен безпорядък цареше навред из къщи. Раници, торби, пушки... Мамо! Тате!... Долу ги нямаше; той се втурна по стълбата. Ето стаята му... и книгите, инструментите... само Андреа е могъл така да разхвърля всичко! „Горе, горе, Серъожа“ — извика той, върна се и присрещна на стълбището корнета, който бавно пристъпваше, прикрепян от Ксения и един от войниците.

Той ги настани в стаята си, изтича, донесе вода, нещо за ядене, а през всичкото време си мислеше все за родителите си и за Андреа. Не беше пълно пристигането му, щом не го посрещнаха. Е, разбира се, че са там, но как не ги видях... Гласно каза на Ксения, която бе извикал навън: „Аз ще ида да търся някой добър хирург! (Би го оперирал сам, би опитал оня *феноменален* способ на Грин, ала тъкмо дясната му ръка беше в шини.) Не може да се отлага — поклати той глава. — Нашите ще дойдат не по-рано от довечера... Не, отивам да потърся някой... може би от дивизионната болница, ако са вече тук... Или някой от моите някогашни колеги... доктор Гайдани сигурно не е заминал... италианците са неутрални.“ Тя го слушаше изплашена и мълчалива. „И да не се движи“ — прибави той, когато излизаше.

На портата го срещна запъхтяната Женда. Зад нея тичаше Славейко. „Ох, добре си дошъл, бате! — прегърна го тя. — Ами моя Коста?... Не те разбрах напреди...“ „Ще дойде; нали си го знаеш...“ — усмихна й се той. Малкият се хвърли на врата му. „Чичо... чичо!... И ти ли си братушка?... Ами татко ми... и той ли, а? Ами той... няма ли го него?“ — питаше Славейко и трепетно го гледаше в очите. „И той, и той, моето момче... Разгубихме се с него още в Орхание. Сигурно е с обозите...“ Женда неочеквано изплака: „Пък ние тук каквото изтърпяхме! Тати... тати — бог да го прости...“ „Тати?“ — извика безгласно Климент. Тя му разправи през сълзи; и че обесените са сега в голямата черква, че майка им е от сутринта там, а може би и Андреа е отишъл пак... Той слушаше поразен, покъртен. После чу за Радоя; за

Андреа и Неда... Всичко беше смайващо, ала сега издалече го засягаше — единствена смъртта на баща му владееше неговото съзнание. Защото не се върнах навреме, мислеше той; защото не е имало други мъж в къщи на него да си излеят злобата... „Къде каза, в голямата черква ли?“ — прекъсна я той. Тя кимна и той, забравил къде искаше да отиде, веднага се затича към Свети Крал.

Погребението на обесените се извърши на другата сутрин. На гробището се беше стекъл половината град — роднини, приетели, познати, непознати, опечалени пак, след като втори ден ликуваха, припомнили си отново хората, които изпращаха, и страшната нощ. Ковчезите с неизвестните никому селяни се намираха в двата края. В средата, един до друг (тъкмо така, както завършиха живота си в задния двор на тъмницата) лежаха Слави и Радой. Лицата изкривени, посинели от задушаването. Но близките им не откъсваха от тях очи. Гледаха ги занемели; обливаха се в сълзи; не разбираха как е възможно, че ще ги спуснат в гробовете и никога вече няма да ги видят.

Непосредствено зад тяхната черна редица, с фуражка в ръка и замислено изражение на застарялото си, някога красиво лице, стоеше новият комендант на града княз Николай Оболенски. Той беше тук по служба, изпратен от Гурко, да се поклони пред последните жертви на робството, но общата скръб затрогна и него. Той прехвърляше поглед по опечалените, спираше го понякога и на Ксения, застанала сред войниците оттатък, мъчеше да срещне очите й. Ала тя се беше свила в коженото си палто и гледаше упорито в близкия кипарис. До княз Николай, до принц Олдембургски и Гавелог, дошли и те с него от никакви съображения, до граф Грабе и Саватеев, между които се бе изправила снажната Маргарет Джаксън и от време на време поглеждаше незабелязано часовничето си, до сувория полковник Сердюк, стояха разчуствувани и просълзени, макар че не познаваха покойниците, пристигналите вчера с Гурко Климентови приетели — Аркадий Бакулин, Папаша, Варя, Григориевич. Непосредствено до тях се намираха консулите — фон Валдхарт и де Марикур сами, маркиз Позитано с високата си съпруга. С тях беше и бившият консул Леандър Леге, за когото никой не можеше да предположи, че ще дойде на това

погребение. Той все спираше замислени очи на Неда, закрита наполовин от крепа; гледаше и Андреа, застанал до нея, по-блед от всеки други път, по-вдълбочен и въпреки скръбта си по-сilen и властен. Имаше и още руски офицери, цяла група, някои дошли служебно заедно с коменданта и с принца, други тръгнали със стопаните на домовете, в които гостуваха. Към тях, никак естествено и незабелязано, и тук се бяха прикачили новите първенци на града — образованите синове на старите чорбаджии, братовчедите на Филип, господата Манолаки Ташов и Тодораки Пешов със съпругите си; синовете на хаджи Теодосие; роднините на Трайкович и хаджи Коцев, зетовете на хаджи Мано Стоянов. С тях се намираше и току-що назначеният помощник на новия коменданту. Този помощник, българин, беше господин Илия — Илия Цанов — същият умен и гъвкав Илия ефенди, който преди освобождението на града бе муавинин на маршал Осман Нури; а преди това на дебелия коменданту; и преди него на мютесарифа. Сега той държеше в ръка широкодънеста жълта фуражка, но на лицето му се изписваше пак същото приветливо и услужливо изражение. Старите чорбаджии се бяха скуччили от другата страна на прясно изкопаните гробове, премятаха броеници в ръце, кръстеха се или си шушукаха; климаха опечалено към Филип, който хълща с глас, или към Климент, който поддържаше майка си. Някои дори поглеждаха Женда, все тъй цветуща въпреки сълзите и тревогите; нейната бременност беше силно напреднала и това се хвърляше в очи сред черните дрехи и дългия креп.

Когато най-сетне заупокойните молитви свършиха, когато свърши опелото и всички казаха „Вечная памят“, дойде ред на речите. Комендантут говори тихо и кратко, както подобаваше на служебното му положение, на сдържаността му и на вроденото му благородство. Говореше на руски бавно, ясно и гражданите го слушаха удивени, че разбират едва ли не всичко, развълнувани от смисъла на словата му. Той припомняше неизмеримите страдания, които бе донесла войната и на българи, и на руснаци. „Но наближава краят — каза княз Николай. — За вас вече дойде.“ И той се прехвърли на бъдещето — и че може би тъкмо тук ще бъде столица на отечеството им и че тогава „той последен символ на робството ще добие още по-дълбок смисъл“ — прибави князът със своя ласкав, сдържан глас и се поклони на покойниците и на техните семейства. Трябваше и един българин да

говори... да отговори, да благодари. Някой извика: „Главният учител!“ — и високият Буботинов тръгна да излезе из тълпата. Но господин Илия Цанов го превари. Неговото слово беше по-дълго, на французки, и започващо с обръщение към „негово височество“ и към „негово сиятелство“, към „техни превъзходителства консулите“ и към техни „високи благородия“ останалите господа офицери и високопочитаните дами. Той говори известно време за робството, за последните дни и часове на трепетно очакване, за „най-черния час, който предхожда зората“. Изреждаше много имена; месеши обесени и заточени и живи, спомена двамата покойници и техните синове, спомена Неда. После заговори за Русия, за руската армия, за генерал Гурко и за господаря император... Беше опитен в такива речи, говореше гладко, плавно, с добро произношение за човек, не бил във Франция; гласът му беше приятен, тонът ту трогателен, ту възхитен, и всички го харесаха. Само Андреа го гледаше със смръщени вежди. Когато най-сетне новият помощник-командант отново се върна „на последните скъпи жертви на един отречен от цивилизацията фанатизъм“ и извика по български: „Вечна им памет“, огромната тълпа (макар че повечето не бяха разбрали за какво говори), като хилядогласно ехо развълнувано, повтори след него: „Вечна им памет!“ Пак се намесиха поповете, пак запяха, заръсиха вино; гробарите заспускаха един след друг ковчезите, и плачове, и последни думи се понесоха. Тълпата гледаше втрещена; слушаше глухото бутмене на пръстта. Най-крайните започнаха да се разотиват; и други ги последваха. Но многото, обградили гробовете, чакаха да получат варено жито за „Бог да прости“, държаха в плен чужденците, и те, разделили се на малки групички, ядяха мълчаливо подсладеното жито или разговаряха.

„Но вие бихте могли да останете поне и довечера, мила госпожо Джаксън! Признайте, не ще е приятно човек да прекара Бъдни вечер на път!“ — говореше Олдембургският принц любезно — настойчиво и с присъщата му самоувереност пронизваща американката със своите много сини очи. „Съжалявам, ваше височество, всичко е решено с леди Стренгфорд, и аз наистина обещах да тръгна с нейния конвой. (Маргарет погледна пак часовничето си). Вашият Гурко е виновен, господа... Сигурно си мисли, че щом побеждава, всичко му е позволено... Боже свети! Не, извинете, но да бъде така оскърбена една дама като виконтесата! След като толкова е направила за тия, които вие

освобождавате!... Тя не иска да остане нито ден!“... „Какво е станало, княже? Какво пак?“ — извърна се ядосано — засмяно принцът към княз Николай, който гледаше обградената сега от своите приятели Ксения и слушаше разсеяно. Князът каза: „Негово превъзходителство беше до известна степен раздразнен от тая история с червения полумесец... Може би и малко груб...“ „В смисъл, за болницата?“ „В смисъл, че леди Стренгфорд носи вместо червен кръст, червен полумесец... И по тоя повод се размениха известни реплики...“ „За една такава дреболия да ни лишат от приятното общество на толкова очарователни дами... Не! Не!... Най-малкото ще дойдем да ви изпратим... Nicolas... Саватеев, графе, тръгвайте! Къде е нашият Гавелог?“ „Една минутка! — спря го Маргарет. — Трябва да се сбогувам! Тук аз имам толкова приятели!“ И тя тръгна към консулите.

Княз Николай също се нуждаеше от тая минутка. Той приближи компанията на лекарите, дето бяха Ксения и Климент, а още и Сердюк, който подозрително разпитваше: „Но ако не ме лъже паметта, Клементий Славич, този същият хирург доктор Грин, според вас, бе инжектиран с възбудителни средства нашия агент Дяко? Не разбирам наистина как сте му се доверили за Кареев?“ „Не знам — каза Климент. — Мислех само, че Серъожа трябва да бъде спасен... Операцията го потвърди — още няколко часа, и край... А колкото до доктор Грин, господа, той наистина е един изключителен хирург, от класата на нашия Склифосовски, да речем. И после — но вие едва ли ще разберете това чувство, драги ми Александър Казимирович... Ето, Папаша и Аркадий могат да потвърдят. Когато лекарят хване скалпела, целият останал свят престава да съществува за него. А доктор Грин е наистина лекар, и то измежду най-големите на нашето време...“

„Бих искал да ви попитам нещо, Ксения Михайловна“ — каза тихо княз Николай, щом видя, че принцът вече му прави знак да бърза (Александър Петрович бе дошъл на погребението да опознае отблизо обичаите на българите за в случай, че императорското благоволение определеше него за техен държавен глава). Лицето на Ксения се затвори, но тя го последва. Те се отстраниха, сподирени от много погледи, и той попита: „За него ли говореха? Тогава вече е вън от опасност?“ Тя кимна. Той я гледаше насмешливо — ласково. „И сега какво? С него или с мен, Ксеничка?“ „Той замина — каза тя. — Тая сутрин го изпратиха с ешелона. Изписаха го от армията.“ Нещо блесна

в уморените очи на княза, две малки, радостни пламъчета, и той каза: „Тогава, ще те изискам в тукашната болница.“ „Не мога, княже — прекъсна, го тя. — Не мога... не!“ „Ксения, караш ме да говоря вече направо“... Тя не отвърна. „А той?“ — попита с променен глас княз Николай. „Не знам — каза тя. — Английският доктор предупреди, никакво вълнение... И аз не посмях... И така замина.“ „А сега, Ксения?“ „И аз заминавам утре, само че на юг... Съдба!“ — прибави тя, дигна рамене и по навик се усмихна.

„Идвате ли, ваше сиятелство!“ — извика Маргарет, която минаваше край тях. Князът отвърна, че веднага ще дойде, а тя се спря да се сбогува с Филип. „Е, съжалявам, няма да видя вашия чифлик — каза тя. — Идете с новия си квартирант, с графа. Или с тоя Саватеев, изглежда ми човек, който разбира от чифлици... Колкото до мене, видях достатъчно — каза тя с цинична откровеност, болезнено припомнила си миналите унижения. — Е, ако дойдете наистина в Париж, обадете ми се, ще бъда там до пролетта!“ — прибави тя и му подаде ръка. „Аз ще ви изпратя до колите!“ — каза той, разчувствуван и отново горд, че е в центъра на големия живот. „Благодаря, Филип, с негово височество съм!“ — спря го тя, ръкува се сърдечно и веднага го остави. Когато минаваха (множеството им правеше път и изпращаше с дълбоки поклони княза и принца), той я чу да говори: „И за моя приятел Бейкър паша трябва да ми разкажете, ваше височество! Как ви се изтръгна той в последния миг?... Значи и вие тръгвате с Гурко към Одрин?“

„И аз заминавам веднага след коледните празници!“ — казваше Леандър Леге на Неда и Андреа. Той сам бе отишъл при тях да изрази съболезнованията си, кимаше и се усмихваше съчувствено. Странна изглеждаше за околните неговата постъпка; някои я следяха с насмешка, други с удивление. Позитано и Климент прекъснаха разговора си и втренчиха в тях очи. Очакваха ли нещо да стане, да се промени? Всичко бе станало и се бе променило вече; държанието на Леге говореше, че никой за нищо няма вина. Те си подадоха ръце — Неда трогната, Андреа затворен, Леге отдавна надмогнал чувствата си, — поклониха се, сбогуваха се. Позитано и докторът побързаха да пресрещнат Леге. „Ще дойдете ли с мен до гроба на дъщеря ми, съвсем е наблизо!“ — каза той, като бързаше да предвари думите на Климент. Двамата го последваха и при все че бяха говорили преди това

за пожари и кое как е било оная нощ, и какви ще са новите ходове на Гурко, те вървяха сега с Леге, удавили изведнъж големия свят в спомена за малката Сесил. Като мое дете беше в къщата ми, мислеше Виторио; а Климент мислеше: само тя, мъничката, може би само тя ме е обичала.

Женда избърза напред със Славейко, защото Климент бе научил от полковник Сердюк, че идат нови полкове, сиреч отиде пак да посреща, пак да чака мъжа си... И Филип избърза, разтревожен, че Margaret и виконтесата ще заминат, без той да е бил на изпращането. Постепенно гробището се изпразни. Климент и майка му останаха да подреждат прясната могилка, Неда тръгна към гроба на майка си и Андреа я намери там, коленичила, по-разплакана и отпреди. Той се спря зад кръстовете и дълго я гледа — една черна купчинка, която се тресеше върху белия сняг, скъпа и близка нему, единствената, която можеше да го разбере в тоя час на новия живот, когато някакъв смут се събуждаше в душата му. Той я приближи. Чула стъпки, Неда инстинктивно трепна, но щом позна гласа му и сети ръцете му, които разнежено я повдигаха, тя се изправи, облегна гръб о него и успокоение и умора се разляха по цялото й тяло.

Кипарисите наоколо тъмно ги обграждаха. Кръстове и фенери и надгробни паметници стърчаха навред. Какво остава от живота, мислеше Андреа. Тези камъни, тези железа? Или обещанията на поповете, че някъде ни чакат непознати блаженства?... Единственият смисъл е да обичаме и да бъдем обичани, продължаваше да си мисли той, като държеше в прегръдките си Неда и изпитваше непознато, тъжно щастие. Внезапно той се събуди — робството, о, да, робството бе оставило сянка и върху любовта им. Оня бе мъртъв, да; и въпреки ревността си Андреа никога нямаше да заговори какво е било. Може би някой ден не щеше да се измъчва вече от тези затаени мисли... Но и тогава сянката на робството щеше да е върху тях.

„Да вървим! — каза той стреснато. — Недей плака... за нищо недей плака!...“ Това „нищо“ я накара да изтръпне. Но когато той я хвана под ръка и двамата излязоха от гробището, когато засрещаха цели групи весели войници и между тях мнозина нови приятели на Андреа, които му подвикваха сърдечно или се спираха почитателно да

изкажат съчувствоето си пред „невестата“ му, тя се оживи, търсеше често очите му, усмихващие се понякога, ободрена, развълнувана. „Колко много познати имаш вече! — възкликаше тя. — Но как? Не разбирам... Само за един ден!...“ После каза: „Те наистина ни смятат вече за сгодени!“ „А не сме ли?... Годени сме и женени... и всичко сме един за друг!“ — рече бързо той. Тя се притисна силно към ръката му. Радостна, живителна топлина се преля от единия към другия, изби по лицата им, порумени страните. „Навсякъде играят... виж... Ето и на Говежди пазар хоро... Андреа — дигна тя към него очи. — Като си помисля, че за това велико преобразжение ти ми говореше още тогава... и че много преди това си го знаел, си го мислил... О, всичко си предвиждал ти, всичко!“ „Не всичко — каза той и отслабналото му лице помръкна. — Виждаш ли ей оня файтон... дето завива към свещоливницата... Преди си мислех... както сме си го мечтали в комитета... равенство... всекиму заслуженото... народна държава, разбираш ли, Дяконът Левски го казваше, народна и свята... А сега — Илия ефенди станал господин Илия!“

Улицата към дома на Филаретова гъмжеше от хора. Пред довчеращната английска болница сега бяха запрели десетина файтона и толкова каруци. Висши руски офицери бяха наобиколили англичанките и англичаните, разговаряха с тях и се смееха. Високият рус Олдембургски принц разправяше нещо на дребничката леди Стренгфорд и тя го слушаше с непоколебимо изражение на достойнство и гордост. Княз Николай и Грабе, и Саватеев, и още двама-трима правеха комплименти на Маргарет и на Една Гордън. Все там се виждаха и другите сестри, и мис Пейдж, и доктор Грин с неколцина лекари, и мистър Гей, който чак сега наистина заминаваше, и барон фон Хирш, изпращан от съпрузите фон Валдхарт, и Филип с меката си филцова шапка. „Това не разбирах — каза Андреа, когато отминаха и свиха по Витошка към къщи. — Не разбирах, че някак естествено става всичко... Върховете се срещат с върховете, низините с низините... Англичани, турци, руснаци, българи... Като че ли има една граница, до която хората се делят по народност... какъв си, угнетен ли си, поробен ли си... И после друга някаква граница... от кои си... от върховете ли си или си от низините...“ „А как трябва да бъде, мили?“ — попита тя. „Не знам... Преди знаех... ще бъдем равни, всекиму заслуженото... Може би пак това би трябало да бъде...“

Или... Не знам. Но не мога да се успокоя, не мога да приема...“ „Не приемай — усмихна му се тя с хубавите си златисти очи. — Ако търсиш, ако искаш...“ „Но какво мога аз сам! Нали виждаш!“ — рече глухо и възбудено той. Тя каза: „Първо, ти не си сам, Андреа, скъпи мой, не си сам, двама сме... И второ... Второ, сега започва. Животът е пред нас.“

НЯКОИ ОБЯСНЕНИЯ ЗА СТАРИ СОФИЙСКИ МЕСТА И СГРАДИ

БАЛИ ЕФЕНДИ — село, днешното Княжево. Наречено е било на името на турски светец, чийто гроб се е намирал там и се славел с лечебна сила.

БЕЙЛЕРБЕЙСТВО — През 16 в. и по-късно София е била столица на бейлербя, султански наместник за цяла Румелия (Европейска Турция). Градът е бил много по-голям, с подчертано ориенталски изглед — множество джамии, хамами, кервансираи, имарети, медресета, водоскоци и чешми. Резиденцията на бейлербя е била на същото място, дето по-късно е мютесарифският конак (дворецът).

ГРАДСКА ВАДА — минавала е по днешните улици „В. Коларов“ и „Левски“, извивала по „Славянска“, после по бул. „Руски“ и се е разливала в градската мера (паметникът на Съветската армия), а оттам е изтичала в Перловската река, сиреч Крайградския ров.

ДЕЛИКАТЕРИЯТА — деликатесен магазин на французина мосю Гери. Намирал се е на пл. „Ленин“.

ДЖАМИИ:

Баня бashi джамия или Молла-ефенди джамия — на площад „Бански“, съществуваща и сега.

Буюк джамия — сегашният Археологически музей; носи името на Коджа Махмуд паша, виден мюсюлмански благодетел на града. Около нея е имало богоугодни заведения: медресе (училище), водохранилище, чешми.

Черната джамия — Коджа Дервиш Пашовата джамия или Имарет джамия. Построена от бошнака Мехмед паша Соколович, велик везир на султан Сюлейман. Намирала се е в Имарет махала и е имала черен цвят. Приблизително върху нейните основи е построена църквата „Св. Седмочисленици“. По време на войната е била използвана за затвор, също и след Освобождението.

Освобождението завари около 30 джамии. Измежду тях: Язаджийската джамия — на пресечката на ул. „Гр. Игнатиев“ и ул. „Алабин“; Сияуш паша джамия — църквата „Света София“; Челеби джамия — в непосредствена близост с конака (двореца); Едрилез джамия — на площад „Баня Баши“; Муселим джамия — на ул. „Жданов“ и ул. „Братя Миладинови“, и т.н.

ЕВРЕЙСКОТО ГЕТО — на мястото на доскорошния пасаж „Св. Никола“ (сега ЦУМ). Тук са били старият Кервансарай (Буюк хан); синагогите: Кал Грекос (на дошли от Солун евреи), Кал Франкос (на дошли от Южна Франция) и Кал Ешкенази (на дошли от Нюрнберг). В Буюк хан се е помещавала през време на войната Италианската санитарна мисия начело с д-р Гайда.

КОНАКЪТ, БЕЙЛЕРБЕЙСТВОТО ИЛИ МЮТЕСАРИФСТВОТО — на мястото на бившия дворец, сега Национална галерия. В близост, на днешната ул. „Московска“, е била кулата на Градския часовник. Недалече от конака, приблизително там, дето е площадът пред Партийния дом, се е намирал меджлисът (Окръжният съвет). Конакът е дворецът на мютесарифа (окръжния управител).

КОНСУЛСТВА:

Италианско — на ъгъла на улиците „Позитано“ и „Лавеле“. Помещавало се е в осемстайна двуетажна къща на руския възпитаник Христо Стоянов.

Френско — най-modерната сграда в града, намирала се е на Буюк-джами-сокаги, северозападно от Буюк джамия, сиреч на днешната улица „Леге“.

КРАЙГРАДСКИ РОВ, ОКОП ИЛИ ХЕНДЕК — дълбок околовръстен изкоп, следвал главно коритата на реките Перловска и Владайска. На изток съединявал двете реки приблизително по пресечките на днешните улици „Кирил и Методий“, „Раковска“, „Стара планина“, „Московска“ бул. „Руски“.

КУРУ БАГЛАР — Лозенец. Там са се намирали лозята и вишневите градини на софиянци.

МАХАЛИ:

Муселим махала — между бул. „Драгоман“, улиците „Жданов“, „Софроний“ и „Цар Симеон“. Драз махала — между бул. „Драгоман“, ул. „Цар Симеон“, бул. „Г. Димитров“ и бул. „Сливница“.

Захаръмъ бей махала — между бул. „Г. Димитров“, бул. „Сливница“, ул. „Бачо Киро“ и ул. „Цар Симеон“.

Банишора — зад Владайската река, около улиците „Охрид“ и „Клокотница“.

Баня Бashi махала — кварталът около и зад Халите.

Нова чешма махала — около пресечката на бул. „Стамбoliйски“ и бул. „Хр. Ботев“.

Ючбунар — вън от Крайградския ров, между бул. „Ал. Стамбoliйски“ и улиците „Цар Симеон“, „Софроний“ и „Опълченска“.

Голяма махала — около улица „Левски“.

Капана — от двете страни на бул. „Дондуков“ след ул. „Веслец“.

Сияуш паша махала — около църквата „Света София“.

Алигина махала — между бул. „Раковски“, бул. „Руски“, бул. „Толбухин“ и ул. „Гурко“.

Топхане махала — по протежение на улиците „Гурко“ и „Стефан Караджа“.

Имарет махала — квартала около Черната джамия (църквата „Св. Седмочисленици“).

Шейх махала — кварталът между улиците „Цар Крум“, „Патриарх Евтимий“ и „Ангел Кънчев“.

Кафене Бashi махала — кварталът около площад „Славейков“.

Арменска махала — по протежението на „Граф Игнатиев“ между площад „Славейков“ и ул. „Алабин“.

Язаджийска махала — по ул. „Алабин“ между бул. „Витоша“ и ул. „Софийска комуна“.

Калоянска махала, Висок сокак, Ташов сокак, Денкоглувска и Куру чешме — все български махали, намиращи се между площад „Ленин“, ул. „Алабин“, ул. „Цар Калоян“, бул. „Витоша“ и на запад край Градския ров.

МИТРОПОЛИЯ — намирала се е на същото място, дето е сегашната митрополия.

ПАЗАРИ:

Лахна пазар (за зеленчуци) — намирал се е в началото на махалата „Капана“ (бул. „Дондуков“).

Тереки пазар (житен пазар) — непосредствено зад градската баня, по ул. „Искър“.

Солни пазар — площад „Трапезица“.

Конски пазар — горната част на площад „Трапезица“; към ул. „Найчо Цанов“.

Говежди пазар — около пресечката на улиците „Лавеле“ и „Позитано“.

ПЛОЩАДИ:

Баня Бashi — площадът пред градската минерална баня.

Кафене Бashi — сега площад „Славейков“. Там, дето е кино „Култура“, е била двуетажната постройка на Телеграфчийницата. През улицата, в непосредствена близост, се е намирала сграда на турски първенец, известна под името Синия конак.

Куру чешме — средищен площад на българските махали. Намирал се е на пресечката на ул. „Алабин“ и бул. „Витоша“.

ПОРТИ към мостовете над Крайградския ров:

Чукурска — за Нишкия път.

Куршумлийска — за Берковския път.

Чауш-пашова (Чауш паша капу) — за Орханийския път.

Алкаларска — за Кюстендилския път.

СОФИЙСКИ БЕЗИСТЕН — недалече от площад „Бански“, срещу Чохаджийския хан. Продълговатата сграда е била с покрив от оловни куполи и е имала вътрешни улички, от двете страни на които се редели малки дюкянчета.

СТРАЖНИЦАТА или КАРАКОЛА — заптийският участък. Намирал се е на пресечката на ул. „Малко Търново“ и „Дондуков“.

ТАБИИ (укрепления):

Североизточно от града, в Банишора, се е намирала Яхуди табия (около ул. „Охрид“), строена ангария от софийските евреи. Източно от града са се намирали табиите: Чауш паша табия, Муси бейлер табия, Меджиидие табия.

УЛИЦИ:

Истанбул джадеси и Цариградски път — бул. „Руски“ с продължението бул. „Ленин“.

Витошка — бул. „Витоша“.

Кадим сокаги или Самоковски път — ул. „Граф Игнатиев“ от площад „Славейков“ към реката.

Калояновска улица — ул. „Цар Калоян“.

Денкоглувска улица — приблизително по днешната ул. „Позитано“ след ул. „Цар Борис“. Започвала от Говежди пазар и минавала край старото турско гробище.

Медресе сокаги и след това Орханийски път — днешната „Московска“ и продължението ѝ в бул. „Вл. Заимов“.

Войниган сокаги — ул. „Левски“.

УЧИЛИЩА (български):

Класно — в двора на църквата „Св. Крал“ („Св. Неделя“), наричано още Денкоглувско, на името на благодетеля му, живелия в Русия българин Иван Николаевич Денкоглу.

Девическо — на ул. „Лавеле“, наричано „Трайково“, на името на благодетеля му Димитър Трайкович. В това училище и в съседната къща на хаджи Сусанка се е настанила английската болница на леди Стренгфорд.

ХАНОВЕ:

Чохаджийски хан —строен вероятно още по времето на Втората българска държава. Той е бил най-голямата софийска гражданска постройка. Намирал се е на пл. „Бански“ и на пресечката му с „Триадица“.

Ески хан (Стар хан) — на площад „Бански“. До него е бил Таш хан — обществена сграда, дето е спирала държавната поща.

ЦЪРКВИ:

Свети Крал — катедралната църква; на същото място, дето днес се намира „Св. Неделя“.

Свети Георги — старинна църква на някогашната улица „Калоянска“, сега в двора на хотел „Балкан“.

Свети Никола Големи — предпочитана от населението църква в някогашната Голяма махала, недалеч от ул. „Позитано“.

ЧАРШИЯ — сборно понятие за градските чаршии. Главни чаршии са били: Обущарската чаршия — започвала е от ул. „Цар Калоян“.

Касапска чаршия, Кюркчийска чаршия, Люледжийска чаршия и Битпазар — в еврейското гето, на мястото на днешния ЦУМ.

Табашка чаршия — зад минералната баня, към ул. „Екз. Йосиф“.

Абаджийска чаршия — на бул. „Дондуков“ около Партийния дом. Все там, наляво и надясно от бул. „Дондуков“, са били железарската, златарската, папукчийската и тюфекчийската чаршии.

ЧИТАЛИЩЕ — помещавало се е в една от стаите на митрополията. Имало е около 600 тома книги и няколко десетки течения на вестниците „Македония“, „Право“, „Турция“, списание „Читалище“.

ШАРЕН МОСТ или СЪНДЪКЛИ КЮПРЮ на мястото на Лъвовия мост. Софиянци са го наричали „шарен“, тъй като е бил боядисан на жълти и червени ивици.

Издание:

Стефан Дичев. Пътят към София

Роман

Редактор: Давид Овадия

Художник: Борис Ангелушев

Художествен редактор: Иван Стоилов

Технически редактор: Лазар Христов

Коректор Недялка: Труфева

Дадена за печат на 30.VIII.1962 г.

Излязла от печат на 30.X.1962 г.

„Народна младеж“ — издателство на ЦК на ДКМС

Държавен полиграфически комбинат „Димитър Благоев“ —

София, 1962 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.